

શ્રીમાન્ રત્નશેખરસૂરિ વિરચિત—

દીનચુદ્ધિ-દીપિકા

અને

સુનિ દર્શનવિજય કૃત

વિશ્વમ્ભા.

પુ. નં ૧૨

સંપાદક—સુનિ જ્ઞાનવિજય.

દિવસ ૨-૯-૦

દપાલખચી અલગ.

પ્રકાશક—

મેસર્સ એ, એમ. એન્ડ ક પની

પાલીતાણા—ગાંધીનગર

ભાવનગર—

ધી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેમભા યા ગુલામચંદ લલિતભાઈએ પ્રાપ્ત

અર્થ.

જેની નસેનસમાં જૈનત્વની ધગશ હતી.
જેના શ્વાસોશ્વાસમાં શાસનસેવાનો મંત્ર હતો.
જેના શબ્દે શબ્દે સત્ય માર્ગનો પાઠ હતો.
જેની કૃપાદષ્ટિથી મારો આત્મવિકાસ થયો છે.

એ

પરમ પૂનિત પૂજ્યપાદ ગુરૂદેવ
શ્રીમદ્ ચારિત્રવિજયણ (કચ્છી)

ના

ચરણારવિંદમાં

સમર્પણ.

સેવક-દર્શન.

શ્રી ચારિત્ર સ્મારક સીરીઝના પ્રગટ થઈ ચૂકેલાં—

આકર્ષક પુસ્તકો.

પુ. નં.	કોમલ.
૧ શ્રી તપગૃહ શ્રમણ વ શવૃક્ષ	૦-૧૦-૦
૨ મહાવીર જન્મોત્સવ	લેટ.
૩ અષ્ટપ્રકારી પૂજા
૪ પૂજાસ ગ્રંથ	લેટ.
૫ વિહારદર્શન ખ ૧ લો	લેટ.
૬ આદિનાથ શકુતાવલી	લેટ.
૭ રમણ પ્રશ્ન	
૮ લગ્ન પ્રશ્ન	
૯ જૈન તીર્થોના ઇતિહાસ	૦-૪-૦
૧૦ જૈનાચાર્યો (સચિત્ર)	લેટ.
૧૧ વિશ્વરચના પ્રબન્ધ (સચિત્ર)	૧-૮-૦
૧૨ દિનશુદ્ધિ-વિશ્વપ્રભા	૨-૮-૦
સ્થાપનાજી (વિધિયુક્ત સામાયિક)	લેટ.
જૈન સમાજનો સિતારો	લેટ.

તૈયાર થાય છે.

વિહાર-દર્શન ખંડ ૧-૨

પુણ્ય વૈભવ

વનરાજ આવડો

લખો—

શ્રી ચારિત્ર સ્મારક સીરીઝ—

કોઠારી ભીખાભાઈ બૃધરભાઈ,

૭૦ શાંતિનિવાસ—વઢવાણ કેરળ.

(કાઠીઆવાડ)

પ્રસ્તાવના.

શ્રીમદ્ ચારિત્રવિજયસદ્ગુરુભ્યો નમોનમઃ

પ્રાચીનત્વ

જૈન સાહિત્ય એ સર્વાંગ પૂર્ણ સાહિત્ય છે, જેમાં દરેક વિષયોને સારા રૂપમાં આજેખવામાં આવ્યા છે.

પ્રભુ મહાવીર દેવથી આગમસૃષ્ટિનો નવો પ્રાદુર્ભાવ થયો છે, તેમાં પૂર્વના દરેક તીર્થંકરોના આગમોનો સમાવેશ થયો છે; અને એ આગમ પ્રવાહમાંથી કાલિક-ઉત્કાલિક વિગેરે આગમ નહેરો નીકળી છે.

કાલિક આગમોમાં જંબુદ્વીપ પ્રજાપ્તિ સૂર્ય પ્રજાપ્તિ, ચંદ્ર પ્રજાપ્તિ અને દ્વિપસાગરપ્રજાપ્તિ એ સત્યવસ્તુ પ્રરૂપક-પ્રજાપ્તિઓ છે. જે પૈકીની જંબુદ્વીપ પ્રજાપ્તિમાં જંબુદ્વીપ-ભરતક્ષેત્રનો, સૂર્યપ્રજાપ્તિમાં સૂર્ય વિગેરેનો, ચંદ્ર પ્રજાપ્તિમાં ચંદ્ર વિગેરેનો, અને દ્વીપસાગર પ્રજાપ્તિમાં સમસ્ત દ્વીપસમુદ્રોનો વિષય ચર્ચ્યો છે. એટલે જે આગમોમાં ભૂગોળ આપી છે. અને જે આગમોમાં ખગોળનું આલેખન છે.

અત્યારે તો એ સ્પષ્ટ થયું છે કે-હિંદમાં પ્રાચીનમાં પ્રાચીન જ્યોતિષ વિષયક જે કોઈ સ્વતંત્ર ગ્રંથ હોય તો તે સૂર્ય-ચંદ્ર પ્રજાપ્તિઓ છે. જેમાં તિથિ, નક્ષત્ર, કરણ, સૂર્યચાર, ચંદ્રચાર, યોગ, ગુરુ, શનિ, ગ્રહણ અને ૮૮ ગ્રહોનો અધિકાર છે.

ત્યાર પછી ભદ્રપાહુ *સંહિતાની રચના થઈ છે, જે અત્યારે ઉપલબ્ધ થતી નથી. આ સિવાય પણ ગણિત-ખતક મૂહૂર્ત વિગેરેના અનેક ગ્રંથો રચાયા હશે.

કેટલેક કાળે દુષ્કાળ વિગેરે વિષમ પ્રસંગો ઉપસ્થિત થતાં આ વિષયમાં પીછેહઠની શરૂઆત થઈ.

* ભદ્રપાહુ સંહિતા પ્રાકૃતમાં હોવી જોઈએ, જેનાં સંસ્કૃત તરજુ-મામાં ભૃગુસંહિતાનો જન્મ થયો છે, અને ઉપલબ્ધ થતી ભદ્રપાહુ સંહિતા અર્વાચીન છે; એમ મારું માનવું છે.

અર્વાચીનતા—

વળી વિક્રમની ખીજ સહસ્રાબ્દીના પૂર્વાર્ધમા જૈનાચાર્યોએ દ્રઢ સાહિત્ય માધે ગણિત, હોરા અને મુદ્દર્તન્યોતિપતે પણ સારૂ પોપણ આપ્યું છે, અને તેમા મગળ, જુધ, શુક્ર, ગુરુ, કેતુ તથા વારોને પણ સ્થાન આપ્યું છે

આર્ષાવત મા ગુરુ કેતુ અને વાગના ઉલ્લેખો વધારે નજીકના કાળના છે, કેમકે—ઓશિઆના તોરણમાં મ. ૧૮૩૫ આ શુ. ગવિવાર—સ્વાતિનો (લેખાક ૭૬૮) ઉલ્લેખ છે તથા ધટ્ટીઆળાના જીનમદિરમા એક બાહણે સ. ૬૧૮ ચૈત્ર શુદ્ધિ ૨ હરનનસન—જુધવારે દાટ સમર્પણ કર્માની પ્રાકૃત યાદી છે (લેખાક ૬૪૫) હવે આ પહેલાના અધોમા કે લેખોમા ગુરુ કેતુ કે વાગના ઉલ્લેખો નથી, એટલે મમજી શકાય છે કે—ભગભગ તે અરસામાજ વાગ વિગેરેની પ્રવૃત્તિ યદ્ય છે, અને પછીના મ-યોએ તેનો સ્વીકાર કર્યો છે પ્રસ્તુત દિનશુદ્ધિ પણ આ યુગનોજ મૌદુર્તિક મથ છે

દિનશુદ્ધિ-કર્તા

વિક્રમ મવત ૧૩૩૦ થી ૧૩૬૦ મા મુહુરગ્ગ્ઝમાં શ્રી જયશેખર સૂરિની પાટે શ્રી વજ્રસેન નામના આચાર્ય હતા, આ સૂરિ ઉપદેશ દગ-વામા લખ્ખીવત હતા જેથી તેમને સારગ જૂપતિએ દેશનાજલાર નુ ખીરદ આપ્યું હતું અસ્સાહિદીન ખીતજીએ શિદ્ધ રાણા દ્વારા આ સૂરિની ખ્યાતિ સાબળીને મદદ માન આપ્યું હતું તથા તેમના યોગના અમલદાર વડે ખુલી યદ્યને મત્રિશિદ્ધગણા દ્વારા રૂણા ગામમા એક સુદગ હાર અને કેટલાક ફેરમાનો સમર્પ્યા હતા પ્રો. પીટર્સન અને વેબર પણ પોતાના રીપોર્ટમા આજ યાદીનો ઉલ્લેખ કરે છે આ સૂરી-શ્રે વિ સ. ૧૩૪૨ મા લોદાણા ગોત્રિય ૧૦૦૦ ધરોને જૈન બનાવ્યા છે ગુરુ ગુણપદ્મિશિદ્ધ અને લધુ ત્રિપદિ પુરૂષ સારની રચના કરી છે તથા શ્રી મહેશ્વરસૂરિને શ્રી મુનિયમ્સુરિકૃત આવશ્યક મપ્તતિપગ દીક્ષા ગ્યવા-મા મદદ કરી છે

તેમના શિષ્ય ગણમાથી બે શિષ્યોના નામો મળી શકે છે

૧-શ્રી હેમતિલકસૂરિ-જેમણે સ. ૧૩૮૨ મા ભાટી રાજને અને કુલચીરાયને ઉપદેશ આપી જૈન બનાવ્યા હતા માની શકાય છે કે-જૂવન રીપકની વૃત્તિ પણ તેઓએ બનાવી હોય

૨-હરિમુનિ-પોતાના કર્પૂર પ્રકરમાં લખે છે કે—

શ્રીવજ્રસેનસ્ય ગુરોશ્ચિષ્ટિ સાર પ્રબંધ સ્ફૂટસદ્ગુણસ્ય
શિષ્યેણ ચક્રે હરિજેયમિષ્ટા સૂક્તાવલી નેમિચરિત્રકર્ત્રા ॥

શ્રી હેમતિલકસૂરિના શિષ્યરત્ન શ્રીમાન્ રત્નશેખરસૂરિ હતા. જેમનો જન્મ સં. ૧૩૭૨ માં દિક્ષા સં. ૧૩૮૫ માં સૂરિપદ સં. ૧૪૦૦ ખીલાડા ગામમાં, અને સ્વર્ગગમન સં. ૧૪૨૮ પછી થયેલ છે. જેમણે ખરતર ગચ્છાધિપતિ જીનસિંહ સૂરિના શિષ્ય જીનપ્રભસૂરિ પાસે અભ્યાસ કર્યો હતો. તેઓશ્રીને “ મિથ્યાંધકાર નભોમણિ ” નું બિરુદ હતું.

દિલ્હીપતિ ફિરોજશાહ તઘલક (ઇ. સ. ૧૩૫૧ થી ૧૩૮૮) પાસે પેથડસંઘવી (સં. ૧૪૪૪) ની સારી પ્રતિષ્ઠા હતી. તેમની દ્વારા આ સૂરિનો પરિચય થતાં પાદશાહે સૂરિજીને ફરમાનો લખી આપ્યાં હતાં. જેમના શિષ્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ થયા છે.

આ રત્નશેખર સૂરિજીએ લગ્નના વિષયને અલગ રાખી માત્ર પંચાંગ શુદ્ધિથી દિવસ જેવા માટે લક્ષ્ય રિથર કરી આ દિનશુદ્ધિ ગ્રંથ બનાવ્યો છે. તેઓએ આ ગ્રંથમાં એવી ગુંથણી કરી છે કે જે મુજબ જીવોને પ્રાથમિક શિક્ષણમાં એક ભોમિઆની ગરજ સારે છે. તેમજ આ ગ્રંથ પ્રતિષ્ઠિત-પ્રમાણભૂત રોચક શૈલીદાર અને સરલ છે. જેનું માપ તેના અભ્યાસીજ આંકી શકે.

* તે સૂરિની જ બનાવેલી અન્ય કૃતિઓ નીચે મુજબ છે.

સ્વોપસ વીરંજય ક્ષેત્ર સમાસ. (પ્રકાશક-આત્મા૦ ભાવનગર.)

* વસંતગદના શિલાલેખ (૯૫૪) માં ઉલ્લેખ છે કે-તપગચ્છાધિ-પતિ શ્રી સોમસુંદરસૂરિ-શિષ્ય શ્રી મુનિસુંદરસૂરિ-શિષ્ય શ્રી જયચંદ્ર-સૂરિના શિષ્ય બાલસરસ્વતી શ્રી રત્નશેખરસૂરિ (વિ. સં. ૧૪૫૭ થી ૧૫૧૭ પોષ વદિ ૬) થયા છે. તેમણે સ્વોપસ શ્રાદ્ધવીધિ, રત્નચૂડાસ આચારપ્રદીપ. અને શ્રાદ્ધપ્રતિક્રમણ વૃત્તિ બનાવેલ છે.

આ ઉપરાંત પડાવશ્યકવૃત્તિ (સં. ૧૪૯૬), લક્ષણ સંગ્રહ (ઉક્તન), હેમ. અવચૂરિ (અમ. ભં. ૨) તથા પ્રબોધ ચંદ્રોદય વૃત્તિ આદિના કર-નારા અને નેમિ રાજમતીતા બાર રાસા કાર અંચલગચ્છિય કપૂરવિજય ના ગુરૂ વિગેરે પણ જૂદા જૂદા રત્નશેખર સૂરીશ્વરો છે.

ડૉ. ત્રિભુવનદાસ લહેરચંદ કૃત અપ્રકટ “જૈન જ્ઞાન મહોદધિ” તથા “ જૈન ગ્રંથાવલી ” ના આધારે

સ્વોપદ્ય ગુણુર્ચાનક કુમારોદ, (પ્ર દે'લા પુ. ૬૩ મુગત)

પ્રાકૃત-શ્રીપાવ અગ્નિ ગ્ચના મ ૧૮૧૮ (પ્ર દે. લા)

સિદ્ધચક્ર વિખન વીધિ

ગુરુગુણ પટિત શિક્ષ-દત્તિ

છદો ગ્તનાવળી (જે અમદાનાદ લકાર-૨ નો પ્રાકૃત છદ કોષ, ગાથા ૧૦૦ સહવે છે)

સખોધ મીતરી દીડા

ન્યાયકદલી (આ અથ 'કયો હો ? તે મમજી રાજાતુ નથી)

વિશ્વપ્રભા-ભાષાતર.

માગ પૂજ્ય ગુરુદેવ દેહતા કે—પ્રત્યેક માધુ મમુનાય વિવિધ ભાષા-રાક્તિ-નિજાનવાળા મુનિઓથી ગ્ચાયેલો દોવો જોઈએ એટલે તેઓશ્રીએ મને જ્યોતિષવિષય અને જગાળી ભાષાનું જ્ઞાન મપાદન કરનારે અનુકૂળતા કરી આપી અને મને એ પૂજ્ય ગુરુદેવની દૃષ્ટિથી સં ૧૯૭૩ ના ચોમાસામા હીંગમોભાગ, નૈપધ, દિદી જગના શિક્ષા, અને આળખેના જ્યોતિષનું જ્ઞાન મળ્યું અને ૧૯૭૫ ના ચોમાસામા મહંધાવન લણવાનો પ્રસંગ મળ્યો આ દગમીઆ જે વિષયની ખીનવટ ઢગવી હોય તે વિષયમા ઢધ અવન લખનું જોઈએ, એ ધંધાથી મે “ વિનયકમલ જ્યોતિષ ” તથા “ વિનય મામુદિદ છદ ” લખ્યા હતા, અને સ્વન ન મૌહર્તિદ અથ લખવા ભાવના ગ્લા ઢગવી હતી પરંતુ મહાન જોનાચાર્યોના મામર્થ મામે મારી રક્તિની ખામીનો મને ખ્યાલ હતો, માટે પ્રાચીન પ્રતિદિત અવોની નામાનળીમાં એક લુદ્ર અથ ઉમેગવા કરતા તેમાના એક અથને જાહેગતમા લાનવા પ્રયામે કરવો, એવી જ્ઞાન વધારે ખીનજો, એમ મને લાગ્યું, અને દિનનુદિ તથા લગનુદિ ઉપર દૃષ્ટિ પડી

અમારૂં મં ૧૯૭૬ નું ચાતુર્માસ ત્રી મધના આગ્રહથી ધ્રાગ ત્રીમા ચયુ ત્યારે રો હજિભાર્ અને જુગલાઈએ તેમના માતૃશ્રી મીઠી-ખાનના દેહાથી ધંજા દર્શાવી કે—“ આપ મુનિમહાગજેને ઉપયોગી થઈ પડે અને જેમા ધાગધાના ચોમામાની યાદી રહે, એનું એક પુસ્તક તૈયાર કરો, અમે તેને છપાવવામા ઢધ રકમ આપી જ્ઞાનની ભક્તિ કરવા ભાગ્યવાળી થઈશું ” તેમની આ પ્રેરણાથી હમુ નવું પુસ્તક તૈયાર કરવું ? એ પ્રશ્ન ઉઠ્યો

દિનશુદ્ધિએ દિવસનું બળ દર્શાવ્યું છે, જ્યારે લગ્નશુદ્ધિએ લગ્ન-
બળ પર ભાર મૂક્યો છે. દિનશુદ્ધિ અભ્યાસના પ્રારંભમાં ઉપયોગી છે,
જ્યારે લગ્નશુદ્ધિનું અધ્યયનમાં પછી સ્થાન છે. આ પ્રમાણેની વચ્ચાર-
માળામાં મળેલા એ સ્થિતિ થયો કે—આખાલવૃદ્ધને ઉપયોગી થઈ
પડે તેવું દિનશુદ્ધિનું વિવરણ લખવું, અને બીજે દિવસેજ વિશ્વપ્રભાનો
પ્રારંભ કર્યો. સાથે સાથે વિષયને સુંદર રીતે જણાવવા માટે પ્રસ્તુત ગ્રંથોનું
અધ્યયન પ્રારંભ્યું.

ગ્રંથ	કર્તા
૧ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ-ટીકા.	
ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ.	
૨ નારયંદ્ર. શ્રી નારયંદ્રસૂરિ	
,, ટીપ્પન. શ્રી સાગરચંદ્રસૂરિ	
પ્રશ્નશતક. શ્રી નારયંદ્રોપાધ્યાય	
,, ખેડાલવૃત્તિ.	,,
પ્રશ્નચતુર્વિંશતિકા.	,,
લગ્નશુદ્ધિ	શ્રી હરિભદ્રસૂરિ
ભૂવનદીપક.	શ્રી પદ્મપ્રભસૂરિ
જોધસહીર આં શ્રી વિજયહીરસૂરિ	
મેઘમહોદય. ઉં શ્રી મેઘવિજયજી	
આરંભસિદ્ધિ. શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિ	

ગ્રંથ	કર્તા
સુધીશૃંગારવાર્તિક.	શ્રી હેમહંસગણિજી
જ્ઞેનમતપ્રભાકર ન્યાં વિનંશંતિવિજય	
મુદ્દર્તાચિંતામણી. દૈવસવલલ	
,, ટીકા	
પ્રતિષ્ઠાકલ્પ.	પૂર્વાચાર્ય
બાળબોધ જ્યોતિષ.	
બૃહજ્ઞજ્યોતિષસાર.	
શિલ્પદીપક.	
સર્વતોભદ્ર.	
કાળજ્ઞાન.	પં. શંભુનાથ
પંજીકા (બંગાળી)	ગુપ્તપ્રેસ.

આ વિશ્વપ્રભામાં આરંભસિદ્ધિ-વાર્તિકને મુખ્ય રાખેલ છે,
બાકીના ગ્રંથોની જુદા પડતા પાઠોમાં સહાય લીધી છે, અને કોઈ પણ
જરૂરી વિષય રહી ન જાય તે તરફ પુરતું લક્ષ્ય રાખેલ છે.

૧ સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિના ચંત્રો અને ચંદ્રપ્રજ્ઞપ્તિ મૂળ છપાવવાની જરૂર છે.
૨ નારયંદ્રસૂર આનેક થયેલ છે.

A — દેવાનંદ મુનીશ્વર પદ્મકંજ સેવનૈક ષટ્ચરણ:

જ્યોતિઃશાસ્ત્રમર્કાર્ષિત નરચંદ્રાચાર્યો મુનિ પ્રવર ॥ ૧ ॥

આ સૂરિએ ચતુર્વિંશતિ જીનસ્તોત્ર પણ રચ્યું છે. તેમના શિષ્ય
સાગરચંદ્રસૂરિએ “ નારયંદ્ર ટિપ્પન ” કરેલ છે. માગરોળ જ્ઞેન સંઘના
ભંડારમાં જેની સં. ૧૪૭૬ દિ. ૦ જેઠ શુદ્ધિ ૧૦ ભોમે શ્રી સોમસુંદર-
સૂરિ-શિષ્ય સોમદેવસૂરિ-શિષ્ય સંયમચરિત્રગણિ-શિષ્ય કુલોદય ગણીએ
લખેલ એક પ્રાત છે. મં આ ગ્રંથમાં તેનો ઉપયોગ કરેલ છે. આરંભ-
સિદ્ધિવાર્તિકમાં અવતરણ કરેલ નારયંદ્ર ટિપ્પનના શ્લોકો અને આ
પ્રતના તેજ શ્લોકોમાં બહુ તફાવત છે.

૬ આ ભાષાતર ચોમામામાજ વખતો હતો. એક નાનકડું પ્રસ્તક રચવાની ભાવના હતી, પરંતુ વિશ્વપ્રમાણુ કદ વધતું ગયું, ઉભાક વેગિત બન્યો, અને જ્ઞાનાવગ્ણી પ્રકૃતિનો સ્વયં પણ યતો આવ્યો. છેવટે એ ભાવના ત્રણગણા પૂર-પ્રમાણુ અથને તૈયાર કરી મુનોપ પામી

કેદલીક વિશેષતાઓ—

આ અથમા ગાથા ૪૫ ના ઉત્તરાર્ધમા—ભરણી વિગેરે નક્ષત્રો સાત ગ્રહના જન્મ નક્ષત્રો છે, જે અશુભ છે એવો સિદ્ધો અર્થ નીકળે છે. જ્ઞેષ્ઠમહીરમા પણ એવું જ સૂચન છે, પરંતુ અન્ય સ્થાને તે યોગને વજ

B—શ્રીકાચહૃદયગણેશોચોતન સૂરીષ્ટ મિહસુરિવૃત

નરવદોષાધ્યાય દાસ્યવર્કેયવદુલમિદ ॥ પ્રકાશ ૭ શ્લોક ૧ ॥

તેની જ્ઞાનદિપિકાવૃત્તિમા લખ્યું છે કે—કારોન્દ્રમન્ડપતિ ઉદ્યોત નમ્રગ્નિના પ્રીતિપાત્ર મિહસુરિએ બાદ્યકાળથી લઈ અન્નપાનાદિથી પેાથી ક્રમી-આકર્ષણ-સાહિત્ય-૮૬-કાવ્ય અને જ્યોતિષ વિગેરે ભણાવી દીક્ષા આપી હૈં પદવીપદ સ્થાપેત અને જન્મપ્રકાશવાળો પ્રશ્નપ્રકાશ, જન્માભોષિ તથા તેની બેકાવૃત્તિના કરનાર નમ્ર ૬ ઉપાધ્યાયે બહુઅર્થવાળું અદ્વપાક્ષરી પ્રશ્નવતકકશાત્ર ગચેત છે અને સં ૧૩૨૪ મહા શુદ્ધિ ૮ ગવિવારે તેની બેકાવૃત્તિમગીની-૧૦૫૦ શ્લોકપ્રમાણુ જ્ઞાનદિપિકા ગચેલ છે

C—જ્ઞેન જ્ઞાનમહોદધિમા લખ્યું છે કે—હર્ષપુરીય (કૃષ્ણર્ષિ) ગચ્છીય પાડવ ચગિત્રજ મલધારી શ્રી દેવપ્રભસુરિ શિષ્ય શ્રી નરચક્ર-સુરિ (સ્વર્ગ ૦ સં ૧૨૮૭ ભા ૦ વં ૧૦) એ મત્રીશ્વર વસ્તુપાળની ગ્રેરણાથી કથા (૧૫) રત્નસાગર, જ્યોતિસાર, પ્રાકૃતદીપિકા—દેમ-પ્રાકૃતરૂપ સિદ્ધિ શ્લોક ૧૫૦૦, અનર્વરાધવ દિપ્પન, પાડવચગિત્ર સરો-ધન, ઉદ્યપ્રભસુરિ કૃત ધર્મભુદય સરોધન, પરમતિય (ન્યાય) કેદલીનું દિપ્પનક, મબોધનપચાસિકા-ઔપદેશિક, અને ગીગનાગપગના સં ૧૨૮૮ ના વસ્તુપાળના મદિર માટેની પ્રસસ્તિ રચેત છે

જેના શિષ્ય ૧—નરેન્દ્રપ્રભે વસ્તુપાળની ગ્રેરણાથી અલકાર મહો-દધિ, ૨—ઉદ્યપ્રભસુરિએ ઉપદેશમાળા-ત્રિર્ણિકા (સં ૧૨૬૯), અને ૩—પદ્મદેવના શિષ્ય તિતકસુરિએ રચેલ છે

D—ગ્રણ્યમદના બાતૃ પડિત નરચક્રસુરિના શિષ્ય રત્નપ્રભ-સુરિ (સં ૧૪૧૮) દત્તા

મુશળ તરીકે ઓળખાવી જન્મ નક્ષત્રો જુદા પાડ્યા છે એટલે મેં પણ આ ખીજા માર્ગનો સ્વીકાર કર્યો છે.

વાસ્તુતું જન્મનક્ષત્ર કૃતિકા છે, અને મેષના છેલ્લા નવાંશથી રાશિત્રા રંભ થાય છે. પણ આરંભ સિદ્ધિની ટીકામાં આ નક્ષત્ર અશ્વિનિથી જોડેલ છે, જેથી મેં પણ એજ રીતિએ વસ્તુનો અધિકાર આપ્યો છે અને રાશિમાં એક લખાદનો તફાવત ન રહે એમ અર્થ સંકલના કરી છે.

કેટલાએક જ્યોતિર્વિદો વૃશ્ચિકના ચંદ્રને અને ફાગણ શુદ્ધિમાં ખીજા અઠવાડીયાને દુષ્ટ માને છે. પરંતુ તે ભ્રમ છે કેમકે—અનુરાધા અને જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રો પ્રયાણમાં સિદ્ધિદાયક છે ગાથા ૬૮) એટલે માની શકાય છે કે—વીંછીડાનો દોષ સર્વથા કલ્પિત છે; દેશભેદવાળો છે કે x x કાર્યને આશ્રીને સ્વીકારાયો છે.

શ્રીયુત પૂરણચંદ્ર નાહાર M. A. સંગ્રહીત લેખ સંગ્રહના ૪૦૯, ૫૩૪, ૬૨૮, ૭૯૭, ૮૦૬, ૮૦૭, ૮૧૩, ૮૮૨, ૯૧૪, અને ૯૨૦ નંબરના લેખોમાં ફાગણ શુકલ ૫-૮-૯-૧૧-૧૩ અને ૧૪ તિથિની પ્રતિષ્ઠા થયાનું લખેલ છે.

લગ્નબળ વિશેષ હોય તો વૃદ્ધિમાસ ચૈત્ર અને જેઠ પણ શુભકાર્યમાં સ્વીકાર્યા છે. જુઓ તેજ લેખ સંગ્રહમાં લેખાંક ૭૭૨ માં ખીજા ચૈત્ર શુદ્ધિ ૮, ૬૦૬ માં ખીજા વૈશાખ, ૮૩૮ માં પ્રથમ આષાઢ વદી, ૭૨૫-૨૬ માં ખીજા આષાઢ અને ૮૩૨ માં સં. ૧૨૦૯ નો ખીજા જેઠ વદિનો ઉલ્લેખ છે. લેખાંક ૭૬૨-૮૦૫ અને ૮૨૦ માં ચૈત્ર શુદ્ધિની યાદી છે, અને લેખાંક ૫૫૮, ૭૭૫, ૮૦૧ અને ૮૧૦ (વાદ ૪) માં જેઠ માસનાં બન્ને પક્ષો પ્રતિષ્ઠા માટે ગ્રહણ કર્યા છે.

અત્યારે ઉદ્યાપન, શાંતિસ્નાત્ર, વૃદ્ધસ્નાત્ર અને પદાધિરોપણ વિગેરે મંગળ કાર્યો પણ શુક્રાસ્તમાં કરાય છે પણ જ્યોતિષ શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ એ માર્ગ પ્રશસ્ય નથી. માત્ર રોગાદિ શાંતિ માટે શાંતિસ્નાત્ર-મહાસ્નાત્ર શુક્રાસ્તમાં પણ કરી શકાય છે.

મહાબુદાન—

આ ગ્રંથ રચવામાં મુનિ જ્ઞાનવિજય અને મુનિ ન્યાયવિજય અવિભક્ત મદદનીશો છે, શેઠ હરિભાઈની ખાસ પ્રેરણા છે. પૂ. પા. આચાર્ય-મહારાજ શ્રીવિજયમેધ સૂરિએ લગ્નશુદ્ધિમાંની ઉદ્યાસ્ત શુદ્ધિની ગાથાની

વચ અને નહતી જૂત સુધગતી છે એ વચોદ્ધ—અનુભવ ૧૬ પૃ-૫ અમર-
વિજયજી મ મા ને તો કેમ જૂનાપ ? નેમણે જડગી માધનો પૂગ પાડયા
છે પૂં ત્રિયક્ષણ વિ મ પરિશિષ્ટો ૯-૧૦ અને ૧૧ ની કોપી પૂરી
પાડી છે અમૃતતાન અમર્યદ મતોતે આ પ્રગતકની મપણે ત્રેમ કોપી
કરી આપી છે, અને ૫૦ અબાનાત બાઇએ અનુક્રમણિમ તથા શુદ્ધિ-
પત્ર લેલ છે, છુ આ દરેકનો ઉપદેશ છુ

નાયકમહારાજો આ પ્રથમા જે બુદ્ધ નાગે તે મુચવને તો બીજી
આવૃત્તિમા સુધાગ્યા તરફ લક્ષ્ય ગાળીમ

સ ૧૯૮૩ ચા ૬ મ ૯ } લીં ચારિત્રચરણોપાસક-દર્શન
વસતપચમી-વિવાર
મુ મધ

બહાર પડી ચૂક્યો છે—

આપ્તજનોમાં વિચાર વિનિમય કરવા માટે,

વિશ્વરચના પ્રબંધ.

એ શુ છે ?

પૃષ્ઠ-૨/૧

પરિશિષ્ટો-૮

ચિત્રો-૧૬

કિંમત માત્ર રૂા. ૧-૮-૦ (ટપાલ ખર્ચ જુદો)

એમા શુ છે ? પૃથ્વી સ્થિર છે કે ફરે છે ઇત્યાદિ
અનેક બાબતોનો એકદમ ફડચો લાવનાર વિચાર-પદ્ધતિ,
ઉપદેશનુ સૌદર્ય અને સમાલોચનાની કસોટી

લખો—

શ્રી ચારિત્ર સ્મારક સીરીઝ,
ઠેં શાંતિનિવાસ મું વઢવાણકાપ.

શ્રીદિનશુદ્ધિ-વિશ્વપ્રભાની અનુક્રમણિકા.

ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ	ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ મંગલાચરણ ...	૧	૬ કાલવેળા ...	૨૨		
* વારદ્વાર.		૭ વર્જ્ય અર્થ પ્રહર ...	૨૨		
૨ વારો અને સ્વભાવો ...	૩	+ દિવસનાં શુભાશુભ			
,, વાર લાવવાની રીતિ...	૩	ચોધડીયાં ...	૨૩		
,, વાર ફળ ...	૪	,, અંત્યવર્ત્ય કાળ ...	૨૪		
,, વારમાં કાર્ય સિદ્ધિ ...	૫	,, ઘડીપળાદિનું માપ ...	૨૪		
,, વારોની ચર સ્થિરતા...	૫	,, વારની વિશ ઘડીઓ ...	૨૫		
૩ કાલહોરા ...	૬	,, અહોનાં નામો ...	૨૫		
+ દિનરાત્રિ હોરા યંત્ર	૭	,, ,, રાશિભોગ ...	૨૫		
,, ચોધડીયાના નામો ...	૮	,, ,, અહોની ગતિ ...	૨૫		
+ ચોધડીયાનો કોઠો ...	૯	,, ,, ત્રિશાંશ ભોગ ...	૨૫		
,, + શુભાશુભ ઘડી યંત્ર...	૧૦	,, ,, છવર્ગ ભોગ ...	૨૫		
,, વાર માસનો ઘડી યંત્ર...	૧૦	,, ,, હોરાદત્તું સ્વરૂપ ...	૨૫		
૪ વાર પ્રારંભ ...	૧૨	,, ,, ઉદ્યાસ્ત દશા ...	૨૭		
,, સંક્રાન્તિમાં દિનમાનક્રમ	૧૩	,, ,, ઉદ્યાસ્ત કાળ ...	૨૭		
,, દિનમાન વૃદ્ધિ હાનિ ...	૧૪	,, ,, આતચાર ...	૨૮		
,, ૨-વાર પ્રવૃત્તિ ...	૧૪	,, ,, વક્રી અહ ફળ ...	૨૮		
+ દિનમાન યંત્ર ...	૧૫	,, ,, અહોનાં સ્વભાવ લિંગ...	૨૯		
,, ૩-વાર પ્રવૃત્તિ ...	૧૬	,, ,, અહોની મૈત્રો શત્રુભાવ ...	૩૦		
,, ૪-વાર પ્રવૃત્તિ ...	૧૬	,, ,, અહ સંજ્ઞા વિવરણ ...	૩૧		
૫ વારોમાં સુવેલા ...	૧૭	+ અહયક ...	૩૫		
૬ કુલિકાદિ ૪ કુવેલા ...	૧૮	* તિથિદ્વાર.			
,, કુલિકાનયન પ્રકાર ...	૧૯	૭ વર્ષારંભ વિચાર ...	૪૩		
,, ત્રિશ મુહૂર્તો ...	૨૦	,, સિંહસ્થ ગુરુ ...	૪૪		
,, મુહૂર્તનાં સ્વામી ...	૨૧	,, ગુરુનિષિદ્ધ કાર્યો ...	૪૪		
,, કુલિક મુહૂર્તો ...	૨૧	,, હુતસંવત્સર દોષ ...	૪૫		
,, કુલિક બળ ...	૨૧	,, સૌર વર્ષ ...	૪૬		
,, કંટક ...	૨૧	,, ચાંદ્ર વર્ષ ...	૪૬		
,, ઉપકુલિક ...	૨૧	,, ત્રણ પ્રકારના મહિના ...	૪૬		
		,, ઋતુ તથા અયન ...	૪૭		

શુભાશુભ મામ	૪૭
ધનાર્ક મીનાર્ક વિચાર	૪૮
અધિકમામ, ક્ષપમામ	૪૯
અધિકમામ લાવવાનું	૫૦
ક્ષપ માસના વર્ષો	૫૧
મામ શુદ્ધિ	૫૧
નન્દા-મદ્રાદિ તિથિમો	૫૨
તિથિઓના નામો	૫૨
હીન મધ્યમ ઉત્તમતિથિઓ	૫૩
વર્ગ્ય તિથિ વર્ણનમ્	૬૨
તિથિઓમા વિષ ધડીઓ	૫૪
વૃદ્ધિતિથિ તથા ક્ષપતિથિની	
સમજણ	૫૫
મકાન્તિવર્ત્ત દિવસ	૫૬
વર્ત્ત મહાશુદ્ધિ	૫૬
જન્મતિથિ વિગેરે	૫૭
જન્મ દોષ શમન	૫૭
કેટલાએક મહાશુદ્ધિ	૫૭
શુક્ર-શુક્રની બાવ-૨૬	
દશા	૫૮(૧૬૧)
વર્ત્ત દિવસો	૫૮
કુચિ-હો	૫૮
અક્રમાત્	૫૯
સૂર્ય તિથિનું વર્ણન	૬૬
વર્ત્ત તિથિ ભાગ	૬૦
સૂર્યદગ્ધા વર્ણનમ્	૬૦
દગ્ધાતિથિનું વર્ણન	૬૧
સૂર્યદગ્ધા તિથિ	૬૧
ચંદ્રશુદ્ધિની આવશ્યકતા	૬૧
ચંદ્રદગ્ધા તિથિ	૬૨
દગ્ધાતિથિ જળ	૬૨
કુલ્યાદિતિથિ મસા	૬૨
નક્ષત્ર-ધ તિથિ	૬૨

નતિથિ ચક્રમ્	૬૩
* કરણદ્વાર	
૧૨ સ્થિર કરણનું વર્ણન	૬૫
કરણ લાવવાની રીત	૬૬
કરણ ભાગ	૬૬
૧૩ ચરકરણોના નામ તથા ફલ	૬૭
વિદિ કરણનું ફળ	૬૮
શુભવિદિ	૬૮
૧૪ મદ્રાનોદાલ	૬૯
૧૫ પ્રગમનાં વર્ગ્ય મદ્રાના સ્થાન	
તથા કામ	૭૦
વર્ત્તલદ્રા ભાષ્યવાનો	
બીજો પ્રકાર	૭૧
વિદિ પ્રયાણનું ફળ	૭૨
૧૬ મદ્રાની શુભાશુભ ઘટી મને ફલ	૭૨
વિદિની ધડીઓ	૭૩
વિદિનો પ્રારંભ	૭૪
વિદિનો નિવામ	૭૫
ત્રિલોખ વિદિનું ફળ	૭૫
૧૭ કરણની અવધ્યાનું વર્ણન	૭૬
સકાન્તિના નામ તથા ફળ	૭૭
મકાન્તિ નક્ષત્ર ફળ	૭૮
* નક્ષત્રદ્વાર	
૧૮-૧૯ નક્ષત્રના તારાઓ	૭૮
નક્ષત્રના નામો	૭૯
નક્ષત્રના ઉદય પળ	"
નક્ષત્રની આકૃતિ-તારા	"
નક્ષત્રના તાગ	૮૦
ચંદ્રયોગી નક્ષત્રો	૮૨
નક્ષત્રના મુહૂર્ત	૮૨
નક્ષત્રનો આશી	૮૩
ચરાર સમા ફળ	૮૪
કુલ્યાપકુલ્યાદિ નક્ષત્ર	૮૫

,,	નક્ષત્ર મુખ્ય ...	૮૬
,,	નક્ષત્રોની દૃષ્ટિ ...	૮૬
,,	નક્ષત્રની નાડી ...	૮૬
,,	નક્ષત્રોની યોનિ ...	૮૬
,,	નક્ષત્રના અક્ષરો ...	૮૭
,,	નામ ભના કાર્યો ...	૮૮
,,	નવ પ્રકારના નક્ષત્રો ...	૮૯
,,	+પદ્મચક્ર ...	૯૦
,,	નક્ષત્ર પીડા....	૯૦
,,	રાવ નક્ષત્ર ...	૯૦
,,	નક્ષત્રદ્વય તિથિ ...	૯૧
,,	ભદ્રદ્વય ફળ પાક ...	૯૧
,,	xનક્ષત્ર ચક્ર ૯૨ થી ૯૭	
,,	નક્ષત્ર શુદ્ધિ ...	૯૮
,,	પુખ્ય નક્ષત્રનું બળ ...	૧૦૨
૨૦	અભિજિત નક્ષત્ર નિર્ણય ...	૧૦૨
,,	તિથિ વાર નક્ષત્ર કરણનું બળાબળ ...	૧૦૩
,,	લગ્ન બળ ...	૧૦૬
	*રાશિદ્વાર	
૨૧	રાશિપાદ વિચાર ...	૧૦૬
,,	બાર રાશિ ...	,,
,,	બાર રાશિનાં નક્ષત્રો ...	૧૦૭
,,	૪૪ ઘટિનું જ્ઞાન ...	૧૦૮
,,	મધ્યાન્હ છાયા પદ ...	૧૦૯
,,	રાશિની આંતર્ભુક્તિ ...	૧૧૦
,,	સૂર્ય ભુક્તિ ...	૧૧૧
,,	સ્થૂલ લગ્ન ...	૧૧૨
,,	સાચન લગ્ન ...	૧૧૪
,,	શુભરાતનાં લગ્ન પળો ...	૧૧૫
,,	સ્પષ્ટ સૂર્ય ...	૧૧૭
,,	નિરચન લગ્ન ...	૧૧૭
,,	૭ વર્ગની શુદ્ધિ ..	૧૧૮
,,	નવાંશની મુખ્યતા ...	૧૨૦
,,	પૃથ્વર્ગ શુદ્ધ ત્રિશાંશો ...	૧૨૨-(૧૨૬)

૨૧	પૃથ્વર્ગ પતિ ફળ ...	૧૨૨
,,	રાશિનક્ષત્ર પાયા ...	૧૩૩
,,	રાશિના અક્ષરો ...	૧૨૩
,,	રાશિનું સ્વરૂપ ...	૧૨૪
,,	રાશિનો રંગ ...	૧૨૫
,,	રાશિની દિશાઓ ...	૧૨૫
,,	રાશિની સંજ્ઞા ...	૧૨૫
,,	રાશિનો સ્વભાવ ...	૧૨૫
,,	રાશિનો ઉદય ...	૧૨૫
,,	રાશિનાં લિંગ ...	૧૨૫
,,	રાશિના સ્વામીઓ ...	૧૨૬
,,	ગ્રહોના ઉચ્ચાંશો ...	૧૨૬
,,	ઉચ્ચ ગ્રહ ફળ ...	૧૨૭
,,	સ્વગ્રહી ફળ ...	૧૨૭
,,	નીચગ્રહ ફળ ...	૧૨૮
,,	ત્રિકોણ સ્થાન ...	૧૨૯
,,	ઉચ્ચાદિ શ્રેષ્ઠ ત્રિશાંશો ...	૧૨૯
,,	મૈત્રીભાવ ...	૧૨૯
,,	xરાશિલગ્ન ચક્રમ... *લગ્નદ્વાર	૧૩૦
,,	લગ્નશુદ્ધિ વર્ણનમ ...	૧૩૭
,,	કુંડલીની રીતિ ૧૩૭ (૧૪૮)	
,,	બારભાવો ...	૧૩૮
,,	બાર લગ્નનાં કાર્યો ...	૧૩૯
,,	સામાન્ય ગોચર શુદ્ધિ ...	૧૪૦
,,	વિશેષ ગોચરશુદ્ધિ... ૧૪૨	
,,	૧૫લગ્નો ...	૧૪૨
,,	૬-૮-૧૨ સ્થાનો ...	૧૪૩
,,	જન્મ રાશિ ...	૧૪૪
,,	અનિષ્ટ ગ્રહ શુદ્ધિ... ૧૪૪	
,,	નિષિદ્ધ ગ્રહો ...	૧૪૫
,,	કુયોગ દોષ ૧૪૫-૪૬	
,,	લગ્નનો ચંદ્ર ...	૧૪૭
,,	ભાવફળની દૃષ્ટતા ...	૧૪૮

„ સર્તરી દોષ	૧૪૮	„ +તમબુતન ચક્ર	૧૮૮
„ ભમિન દોષ	૧૫૦	„ ચક્ર દ્વિતી	
„ સુતિ દોષ	૧૫૧	૨૨-૨૩ ચંદ્રની જવલ્યા અને પટ્ટ	૧૯૦
„ કાનિઆમ્ય દોષ	૧૫૨	„ ચક્રમળની મુખ્યના	૧૯૧
„ શુધ પચઃ	૧૫૬	„ જન્મનો ગ્વિ (૧૧૦)	૧૯૧
„ એકમતાક વિનમો	૧૫૬	„ જન્મનો ગુ. (૧૧૦)	૧૯૧
„ ગણસત્તાક વિનમો	૧૫૭	„ ચક્રમોચર (૧૧૦)	૧૯૧
„ અમાધ્ય-સાધ્ય ગેયો	૧૫૮	„ જન્મગણિ ચક્ર	૧૯૩
„ વિવગ્નોની શુદ્ધિ	૧૫૮	„ અનુભ જન્મચક્ર	૧૯૪
„ ગુરુ-શુક્રમળ	૧૫૮	„ આગ્રમો શુભ ચક્ર	૧૯૪
„ ઉત્પાન્ત શુદ્ધિ	૧૬૧	„ ધાનચક્ર તિથિ વિગેર	૧૯૩
„ ગુરુ-શુક્ર ઉત્પાન્ત ૧૬૧(૫૮)		„ જ્ઞાપિયાત ચક્રમ	૧૯૮
„ જન્મગણિ મોચર(૧૬૩)૧૬૩		„ ચક્રના પદ્મ ખગો	૧૯૯
„ પનોતી	૧૬૩	„ પચાગદુર્ભા ચક્ર	૨૦૨
„ દલા	૧૬૪	૨૪ યેષ્ટ જરૂરતા પ્રકાર	૨૦૧
„ અદ્યત્તિ પૂજા	૧૬૫	„ ચક્રોદય કળાકળ	૨૦૭
„ વેવક સ્થાનો	૧૬૫	„ વિપુલની કળ	૨૦૮
„ +વામવેધ ચક્ર	૧૬૬	„ અદ્યુનિ ચક્ર કળ	૨૦૯
„ અગ્રોનુ બજામળ	૧૭૦	„ દિવ્યમળ	૨૧૦
„ તાન-દાગ યોગ ૧૭૦(૩૨)		„ જ્ઞાપિયા દ્વિતી	
„ ચાર હર્ષસ્થાનો	૧૮૮	૨૫ તારા અને પલ	૨૧૨
„ દષ્ટિવર્ણન	૧૮૮	„ જ્ઞાપિયા કોટક	૨૧૩
„ નિર્મળ અહો	૧૮૮	૨૬-૨૭ નવ તારા અને પલ	૨૧૪
„ વીરા અહમળો	૧૮૯	„ શુભાશુભ તારા	૨૧૫
„ અહોનુ વિગેર બળ	૧૭૦	„ તારામળ	૨૧૬
„ ન સર્ગિય બળ	૧૭૧	„ જ્ઞાપિયા દ્વિતી	
„ અહોનુ મ્યાનમળ	૧૭૨	૨૮ શુભ રવિ યોગ	૨૧૭
„ પ્રત્યેક અહમળ	૧૭૪	„ યોગના પાચ વર્ગ	૨૧૮
„ અહની રેખાઓ	૧૭૬	„ ગ્વિયોગોનુ કળ	૨૧૮
„ રેખાની ગીત-કળ	૧૭૬	„ મૃત્યુ યોગ	૨૧૯
„ અર્ધ રેખા કુડગી	૧૮૦	„ ભગ્ન યોગ	૨૨૦
„ +અર્ધરેખા ચક્ર	૧૮૧	„ વૃદ્ધ યોગ	૨૨૦
„ અર્ધયોગો	૧૮૩	„ આડન યોગ	૨૨૧

,, બ્રમણ યોગ ...	૨૨૧	,, વર્ન્ય અમૃતસિદ્ધિ...	૨૪૩
,, ધૂમિતાદિ યોગો ...	૨૨૧	,, (અમૃતલગ્નો) ...	૪૧૦
,, ચતુષ્ક યોગ ...	૨૨૨	૪૪ ઉત્પાતાદિ ચાર યોગ...	૨૪૩
,, કુલ્ય યોગ ...	૨૨૩	૪૬ ચમઘંટ અને જન્મ નક્ષત્ર	૨૪૪
,, હિંબર યોગ ...	૨૨૩	,, વજ્રમૂળા ...	૨૪૬
૨૯ કુમાર યોગ ...	૨૨૩	,, જન્મ ગ્રહ ...	૨૪૭
,, ત્રિકોગ કુમાર ક્ષણ	૨૨૪	,, શત્રુયોગ ...	,,
૩૦ રાજયોગ ...	૨૨૬	,, ચરયોગ ...	,,
,, ત્રણ યોગોનું બળ...	૨૨૫	,, ચમદ પદ્મા યોગ ...	,,
૩૧ સ્થવિર યોગ ...	૨૨૬	૪૬ વર્જ્ય યોગ ...	૨૪૮
,, અમૃત સિદ્ધિ યોગ.	૨૨૭	૪૭-૪૮ વારતિથિનાં અશુભયોગો	૨૪૬
,, અબળાદિ યોગ ...	૨૨૭	,, મૃત્યુ યોગ ...	૨૪૯
,, વિષ યોગ ...	૨૨૮	,, દુષ્ટ યોગ ...	૨૫૦
,, સર્વાંક યોગ...	૨૨૮	,, ચોથનું ધર ...	૨૫૦
,, ત્રણ યોગો ...	૨૨૮	,, સંવર્તક યોગ ...	૨૫૦
૩૨-૩૩ દ્વિપુષ્કર ત્રિપુષ્કર-પંચક	૨૨૯	,, ચવાર યોગ ચક્ર ...	૨૫૧
,, ત્રિયોગ ચંત્રકમ્ ...	૨૩૧	૪૯-૫૦ ગંડાંત યોગ ...	૨૫૫
૩૪ વિષ્કંભાદિની વર્જ્ય ઘટી	૨૩૨	,, ગડાંત ક્ષણ ...	,,
,, વિષ્કંભાદિ ૨૭ યોગ	૨૩૩	,, સંધિદોષ ...	૨૫૬
,, વિશેષ કૂરતા ...	૨૩૩	૫૧ વજ્રપાત યોગ ...	૨૫૭
,, વ્યતિપાતનું નિવારણ	૨૩૪	,, કાલમુખી ...	૨૫૮
૩૫-૩૬ આનન્દાદિ ઉપયોગો	૨૩૪	,, જ્વાળા મુખી ...	૨૫૯
,, શુભાશુભ યોગો ...	૨૩૭	,, વર્ન્ય યોગ ...	૨૫૯
,, વર્ન્ય ધટ્ટી ...	૨૩૭	૬૨-૬૩-૬૪ મૃતક નક્ષત્રો	૨૬૧
,, ત્રયોગ ચક્ર ...	૨૩૮	,, દુષ્ટ યોગો ...	૨૬૦
,, સર્વાંક સાત યોગો...	૨૩૯	,, કુયોગ વર્ન્ય ધટ્ટી...	૨૬૦
૩૭-૩૮ વાર તિથિના શુભયોગો	૨૩૯	,, યોગ શુદ્ધિ...	૨૬૧
,, રિક્તા તિથિનું યોગબળ	૨૪૦	,, તિથિ મૃત્યુ યોગ ચક્ર	૨૬૧
૩૯-૪૦-૪૧-૪૨ વાર નક્ષ-		,, તિથિ યોગ ચક્ર ...	૨૬૨
ત્રનાં શુભયોગો ...	૨૪૦	,, પ્રવળ્યા યોગ ...	
,, સાત વારનો શુભ યોગ	૨૪૧	૫૫-૬૧ નક્ષત્રની તીક્ષ્ણાદિસંજ્ઞા	૨૬૩
૪૩ અમૃતસિદ્ધિ યોગ ...	૨૪૨	તિક્ષ્ણાદિનાં કાર્ય	૨૬૪

* ગમનદ્વાર

૬૦	પ્રસ્થાન મર્યાદા	૨૬૫
"	નક્ષત્રને લક્ષ્મીને પ્રસ્થાન	
	નિવસો	૨૬૬
"	પ્રસ્થાનમા સ્થાપવાની	
	વસ્તુ	"
૬૧	લગ્ન વિગેરેનું પઠ	૨૬૬
"	લગ્ન વિચાર	૨૬૭
"	પ્રયાણ તિથિ	૨૬૮
"	પ્રયાણ મુદતો	૨૬૮
"	પ્રયાણના શુભ નક્ષત્રો	૨૬૯
"	પ્રયાણમા શુક્રન	
	અયન-માસ	૨૬૯
૬૨-૬૩	પ્રયાણની શુભ તિથિઓ	૨૭૦
૬૪	પ્રયાણમા વર્જ્ય તિથિઓ	૨૭૧
૬૫	પ્રયાણમા વર્જ્ય વાર	૨૭૨
"	માત વારોના કુળ	"
૬૫	શુભ અશુભ વારો	૨૭૨
૬૬	પ્રયાણમા શુભ યાગો	૨૭૩
"	વર્જ્ય અમૃત મિદિ	૨૭૪
૬૭	પ્રયાણના સિદ્ધ નક્ષત્રો	૨૭૫
"	અપના દોષ	"
૬૮-૬૯-૭૦	પ્રયાણના શુભ	
	શુભ નક્ષત્રો	૨૭૬
"	વર્જ્ય નક્ષત્ર ધડી	૨૭૭
"	અભિજીતનું ગમન	"
"	નનીન દીક્ષિતનો વિહાર	"
૭૧	પ્રયાણનો કાલ	૨૭૮
"	સધ્યા-વિજન યોગ	૨૭૯
"	કાળ અને દિશા	"
"	નવમો દિવસ	"
"	દુદિન-મર્યાદા લોપ	"
૭૨	અપ્રસ્થાન કાળ	૨૮૦

૭૨	પરિષ રેખા	૨૮૧
"	દિશા બાજુનાની રીતિ	૨૮૧
"	દિશા-વિદિશાનો મેળ	૨૮૩
"	દિશાના ગણિતનું	૨૮૩
"	નક્ષત્ર દારો	૨૮૩
"	પરિધ સાનનાની રીતિ	૨૮૪
"	સ્વર્ગન દિશા-નાર યોગ	૨૮૪
"	અપરિધ ચક્ર	૨૮૫
૭૩	દિવ્ ચલન કથન	૨૮૫
૭૪	વિદિક્ ચલન કથન	૨૮૬
"	નદિ-નદિ-ચલન	
	કાષ્ટક	૨૮૭
૭૫	વારચલનો પરિહાર	૨૮૭
"	મતાતર	૨૮૮
૭૬	નક્ષત્ર ચલ	૨૮૮
"	દિક્ષિત	૨૮૯
"	દિશાવળ્ય નક્ષત્રો	૨૯૦
"	શુભાશુભ નક્ષત્રો	૨૯૦
૭૭	વત્સવાર	૨૯૦
"	અવસ્ય મ-મુખતા	૨૯૧
"	અપનાદ	૨૯૧
"	અવસ્ય ચક્ર	૨૯૨
"	સર્વ ગ્રહાચાર	૨૯૨
૭૮-૭૯	યોગિનીના કે વામ	૨૯૩
"	યોગિનીનું કુળ	૨૯૪
"	યોગિનીની દષ્ટિ	૨૯૫
૮૦	રાહુચાર	૨૯૫
"	વાર ગણ	૨૯૬
"	અરાહુ ચક્ર	૨૯૭
૮૧	શિવચાર	૨૯૭
"	પદ્મમક્રમણ	૨૯૮
"	અશિવચાર ચક્ર	૨૯૯
"	શિવચાર કુળ	૨૯૯
૮૨	રવિ ચાર	૨૯૯

અયન વિભાગ ...	૩૦૦
નરવિચાર ચક્ર ...	૩૦૦
૮૩ ચંદ્ર ચાર ...	૩૦૧
ત્રણ ઉદય ...	૩૦૧
રાશિ ચંદ્ર ...	૩૦૨
નચંદ્રચાર ચક્ર ...	૩૦૩
૮૪ શુક્રચાર કથન...	૩૦૩
સન્મુખ શુક્ર ફળ ...	૩૦૪
અપવાદ-અધશુક્ર ...	૩૦૪
બુધ-મંગળનો નિષેધ	૩૦૬
અયન વિભાગ ...	૩૦૬
૮૬ પાશ અને કાલ ...	૩૦૬
વાર કાળ ...	૩૦૭
નમહાન દિક્ષચક્ર ...	૩૦૮
૮૬ હંસ ચાર ...	૩૦૮
સ્વરોદય નાડી ...	૩૦૮
તત્ત્વો ...	૩૧૧
નસ્વરોદય તત્ત્વ ચક્ર ૩૧૨-૩૧૩	
ત્રણ નાડીનું જ્યોતિષાંગ ૩૧૩	
તત્ત્વ વિવરણ ...	૩૧૪
યોગ... ...	૩૧૫
નાડીમાં શુભ કાર્યો	૩૧૫
તત્ત્વમાં શુભ કાર્યો...	૩૧૬
પૂર્ણાંગનાં કાર્યો ...	૩૧૭
ચંદ્રનાડીનાં કાર્યો ...	૩૧૮
સૂર્યનાડીનાં કાર્યો ...	૩૧૯
સુષુમ્ણા નાડીનાં કાર્યો	૩૨૦
તત્ત્વોનાં જુદાં જુદાં કાર્યો	૩૨૦
સ્વરોદયની મહત્તા ..	૩૨૧
નિર્વાણ રોધ ...	૩૨૧
લગ્નોનાં તત્ત્વો	૩૨૨-૨૩
પ્રયાણમાં પૂર્ણ નાડી ૩૨૪-૨૫	
* ચૈત્ય દ્વાર.	
૮૭ સૂત્રપાત શિલાસ્થાપના	૩૨૫

પ્રશ્ન ફળ ...	૩૨૬
ભુવન દિશા ..	૩૨૬
વાસ્તુનો જન્મ ...	૩૨૬
સોળ ધરનાં નામ ...	૩૨૬
(૧) ક્ષેત્ર ફળ ...	૩૨૮
જાગીમાં નળ વેધ ...	૩૨૯
નામાંકનુ ફળ ...	૩૨૯
(૨) આયનુ વર્ણન	૩૩૦
(૩) ગ્રહ જન્મ નક્ષત્ર	૩૩૧
(૪) તારા ...	,,
(૫) દાર ...	,,
(૬) રાશિ ...	૩૩૨
(૭) વ્યય ...	,,
(૮) અંશ-શુભધર	૩૩૩
(૯) અધિપતિ ...	૩૩૪
(૧૦) વર્ગવૈર ...	,,
(૧૧) ઉત્પત્તિ ...	,,
(૧૨) તત્ત્વ...	,,
(૧૩) આયુષ્ય ...	,,
ગ્રહારંભ ...	૩૩૫
તિથિવાર નક્ષત્ર ...	૩૩૬
પાશ ...	૩૩૭
વૃષ ચક્ર ...	૩૩૭
લગ્ન ગ્રહો ...	૩૩૭
ભૂમિ પરીક્ષા ...	૩૩૮
ખાતના માસો ...	૩૩૯
શરણ પંચક-કૃતિકા	૩૪૦
નવાં ધરનું દાર ...	૩૪૦
૮૮ પ્રવેશનાં નક્ષત્રો ...	૩૪૧
ગામની રાશિ-વશા	૩૪૧
માસ-તિથિ-વાર....	૩૪૨
શુભાશુભ નક્ષત્રો ...	૩૪૩
અશુભ નવમુ ..	૩૪૪

„ યોગ-યજ્ઞ	૩૪૪
„ ચતુર્મુખી ધર	૩૪૬
„ એક દિને બન્ને	૩૪૬
„ પુર્વાન્ધ કાળ	૩૪૬
„ પાચ માર્ગ	૩૪૭
„ નક્ષત્ર કુલ ચક્ર	૩૪૭
૯૬-૯૦ નક્ષત્રના મુલો અને ધ્વ	
જારોપણના નક્ષત્રો	૩૪૮
* પાંચકાદિ દ્વાર	
૧૧ પદ્મકાદિ છ	૩૪૯
„ ૬-૮-અને ૧૩ ભેદો	૩૫૦
„ ચોવિશ છત્રોના નામ	૩૫૧
„ જિનેશ્વરના નક્ષત્રો	૩૫૧
„ જિનેશ્વરની ગણિતો	૩૫૧
„ નજીનરાશિ ચક્ર	૩૫૨
„ નસ્થાપક ગણિકૃત ચક્ર	૩૫૪
૬૨-૬૩ રાશિકૃત	૩૬૬
„ ૬+૮, ૨+૧૨, ૬+૫	૩૫૮
„ સ્વામી ગ્રહ બળ	૩૫૮
„ ઉત્તરોત્તર બળ	૩૫૯
„ નરાશિકૃત ચક્ર	૩૬૦
„ વર્ણ તથા સ્ત્રી દ્વ	૩૬૦
„ વશ્ય, તારા, મુશ્	૩૬૧
„ પાદકીએ મળ	૩૬૧
૧૪-૧૬ નવત્ર યોનિ કથન	૩૬૨
૧૬ યોનિ વૈર	૩૬૩
૬૭ અષ્ટમર્ગ	૩૬૪
૧૮ નાહીવેધ-વર્ગ્ય તારા	૩૬૫
૧૯ વિશોપક	૩૬૭
„ નેષ્ટાણી ચક્ર	૩૬૮
૧૦૦-૧૦૧ મળન કથન	૩૬૯
„ નગણ્ય ચક્ર	૩૭૦
„ નઅક્ષર ચક્ર	૩૭૧
* ત્રાયિકાદિ	

૧૦૨ ૧૦૩ વિચારમના વાર અને	
„ નક્ષત્રો	૩૭૪
„ તિથિઓ	૩૭૫
„ લીપી, ગણિત, વ્યાકરણ,	
„ શિષ્ય નૃત્ય, કાવ્ય	૩૭૫
„ મત્ર	૮૭૬
૧૦૪-૧૦૬ લોચના નક્ષત્રો	૩૭૭
૧૦૬ વર્ણવેધ-નૃપદર્શન	૩૭૯
„ સ્વામીસેવા	૩૮૦
૧૦૭ વસ્ત્રધારણના વારો	૩૮૦
„ નક્ષત્રોનું કળ	૩૮૧
„ વસ્ત્રનિમિત્ત જ્ઞાન	૩૮૩
„ બાળક માટે	૩૮૩
૧૦૮ નવા પાત્રનું મુદ્દત્ત	૩૮૩
૧૦૯ નટ પ્રાપ્તિના નક્ષત્રો	„
૧૧૦ નટ પ્રાપ્તિની વીજી રીતિ	૩૮૫
„ પ્રશ્ન જ્ઞાન	૩૮૫
„ ન્યોરી રોગ જ્ઞાન ચક્ર ૩૮૭ ૮૮	
૧૧૧ સર્પદશકલ	૩૮૯
૧૧૨-૧૧૩ રોગશાન્તિના નક્ષત્રો	„
૧૧૪ ઔષધ તથા મ્નાન	૩૯૧
૧૧૬ મૃત્યુ યોગ	૩૯૨
„ અન્ય મૃત્યુયોગ	૩૯૪
„ મૃત્યુ પ્રશ્નજ્ઞાન	૩૯૬
૧૧૬ નાહીચક્રની રચના	૩૯૭
„ નવશુ નાહીચક્ર	૩૯૭-૯૮
૧૧૭ મૃતકાર્યમા કુનક્ષત્રો	૩૯૮
૧૧૮ અગ્નિસંસ્કાર વિધિ	૩૯૯
૧૧૯-૨૦ નક્ષત્રના મુદ્દત્તો	૩૯૯
„ નવા ગામમાં વાસ	૪૦૦
„ જાતકર્મ-બાળકનું નામ	„
„ અગ્નિસ્થાપન	„
„ નવું અનાજ	૪૦૧
„ કપ, વિક્રમ વ્યાજ	„
„ નવી દુકાનનું મુદ્દત્ત	૪૦૧

„ વહાણુ માટે	„
„ વિવાહ માટે ...	૪૦૨
„ વિવાહનાં મુહુર્તો ...	૪૦૪
„ xવિવાહ કુંડળી કોષ્ટક	„
„ વિવાહમાં અપવાદ	૪૦૫
„ રાજ્યાભિષેક	„
„ xરાજ્યાભિષેક ગૃહસ્થાપના	૪૦૬
„ કૂર કાર્યો ...	૪૦૬
„ સતકાર્યો ...	૪૦૭
„ શુક્રાસ્તમાં શાંતિ કાર્યો	૪૦૮
„ અશ્લેષા શાંતિ ...	૪૦૯
„ અમૃત લગ્નો ...	૪૦૯
„ * શુદ્ધિદ્વાર કથન.	
૧૨૧ શુદ્ધિ પ્રકાર ...	૪૧૦
૧૨૨-૧૨૩ માસ-દિવસની શુદ્ધિ	૪૧૧
„ વિલગ્ન નામાવળી ...	૪૧૨
૧૨૪ દિનશુદ્ધિ ...	૪૧૩
„ * દિક્ષા દ્વાર.	
૧૨૫ દીક્ષાનાં નક્ષત્રો...	૪૧૪
„ માસ-સંક્રાંતિ-અસ્ત	૪૧૫
„ વાર-તિથિ-નક્ષત્રો	૪૧૫
„ પ્રવ્રજ્યા યોગ-યોગો	૪૧૬
„ લગ્ન, નવાંશ, વર્ગ	૪૧૬
„ શુભ ત્રિશાંશો ...	૪૧૭
„ નદીક્ષાકુંડળી કોષ્ટક	૪૨૦
„ ગુરુશિષ્યને બળ-નામ	૪૨૦
„ સૂરિપદ મૂહર્ત ...	૪૨૧
„ * પ્રતિષ્ઠા દ્વાર.	
૧૨૬ પ્રતિષ્ઠા દીક્ષાના નક્ષત્રો	૪૨૧
„ સિંહસ્થ ગુર્વાદિ ...	૪૨૨
„ માસ-તિથિ ...	૪૨૨
„ વારફળ ...	
„ નક્ષત્રો, યોગ,	

„ નવાંશ ફળ...	„
„ ષડવર્ગો-એ નવાંશો	૪૨૫
„ ગ્રહસ્થાપના ...	૪૨૬
„ બાર ભુવનનું ફળ...	૪૨૯
„ નપ્રતિષ્ઠા ગ્રહ ચક્ર	૪૩૧
૧૨૭ વર્જ્ય નક્ષત્રો...	૪૩૨
„ અન્ય દેવદેવી માટે	૪૩૩
„ પ્રતિષ્ઠા કાળ શંકા	૪૩૩
„ * નક્ષત્ર દોષ દ્વાર.	
૧૨૮-૨૯-૩૦ સાત દોષો	૪૩૪
૧૩૧-૧૩૨ તેનું ફળ ...	૪૩૫
૧૩૩ ઉપગ્રહ ...	૪૩૬
૧૩૪ એકાર્ગલ ...	૪૩૬
„ xખર્જુર ચક્ર ...	૪૩૮
„ બીજી રીતે એકાર્ગલ	૪૩૮
„ એકાર્ગલ ફળ ...	૪૩૮
„ xપાદવેધ યંત્ર ...	૪૩૯
૧૩૫ પાત યોગ ...	૪૩૯
„ છ પાતનાં નામો ...	૪૪૦
„ પાતનું બળ ...	૪૪૧
૧૩૬ લક્ષ્મી ...	૪૪૧
„ લતાદોષ ફળ ...	૪૪૨
૧૩૭ સપ્તશલાકા વેધ ...	૪૪૩
„ xસપ્તશલાકા યંત્ર	„
„ પાદાંતરિત વેધ ફળ	૪૪૪
„ વેધ મતાંતરે	„
„ વેધ નિવારણ ...	૪૪૪
„ ત્રણ પ્રકારનાં વેધો	૪૪૪
૧૩૮ પંચશલાકા વેધ ...	૪૪૫
„ xવેધ ચક્ર ...	૪૪૬
„ બળ ફળ અને પાદ	„
„ * શિદ્ધસિદ્ધિ દ્વાર.	
„ છાયાલગ્ન ...	૪૪૭
„ આંગળ લક્ષ	

„ જાયાપણ	૪૪૭	„ ગોરજ સગન	„
„ કાર્ય પ્રાગ્ભ	„	„ કાળ અને બળ	૪૫૨
„ સગનના દોષો	૪૪૮	„ આવશ્યક શુદ્ધિ	„
„ જાયાનું બળ	„	„ ગોગ્ગમા દોષો	૪૫૩
૧૪૦ ધુમ્મક	૪૪૯	„ ગોધૂલિ-૩ ધૂલિ	૪૫૪
„ ધુમાડીનું જ્ઞાન	„	„ શુભ વર્ણુ નિવાહ	„
„ નુસગન કાળ	૪૫૦	„ શિવચક્ર બળ	„
„ દુષ સગનના કાર્યો	„	„ રાકુન	„
૧૪૧ શત્રુઢાયા	૪૬૦	„ ચિત્તોદ્ધાર	૪૫૫
„ બળ અને કૃળ	„	૧૪૨ નદી પ્રમુખ મુદ્દર્ત	૫૫૫
„ બે અભીચ્	૪૫૧	૧૪૩ પ્રન્ધ રચના વળ	૪૬૬
„ મધ્યાહન કાળ	„	„ અથનો ઉદ્દેશ	„
„ વળર્થ ૨૦ પળો	„	„ માધુનો માર્ગ	„
„ ઉપાકાળ	„	૧૪૪ પ્રન્ધમારનો પ્રસન્નિ	૪૫૭
„ મધ્યાહન	„	„ વિવેચનકાગ્ની પ્રશસ્તિ	૪૫૮

ધર્મિ કાર્યખંડ મમાપ્ત

પરિશિષ્ટો.

૧ જૈન પચાગ	૪૫૯	„ પ્રજાયા યત્ર	૪૭૭
૨ વીગ વર્ષ નિર્ણય	૪૬૧	„ અર્ચકાડ	૪૭૭
૩ લઘુ પચાગ	૪૬૨	„ ધુરાકો	૪૮૦
૪ મામ વૃદ્ધિ-હાનિ વિચાર	૪૬૪	૧૦ ઉપદેશમાળા શકુન	૪૮૧
„ + „ યત્ર	૪૬૬	„ જીવિત વિજ્ઞાન	૪૮૪
૫ ગ્રહ નામમાળા	૪૬૭	„ વસ્તુપ્રશ્ન	૪૮૫
૬ ગણિ વિવરણ	„	૧૧ પાગસી જાતક	૪૮૫
૭ પ્રજાનિશાસ સ્વામીચક્ર	૪૬૮	૧૨ જનર્ણાળ શિષ્ય-માન	૪૮૮
„ ૧૨ વાગ્યાના ટાઇમો	૪૬૯	૧૩ શુદ્ધિપત્ર	૪૯૧
૮ પાદજાયા-સગન, ઘટિકા	૪૭૦		

શ્રીવર્ધમાનસ્વામિને નમો નમઃ ।

લબ્ધિનિધયે ગણધરાય શ્રીગૌતમસ્વામિને નમઃ ।

શ્રી રત્નશેખરસૂરિ વિરચિતા.

દિનશુદ્ધિઃ

વિશ્વપ્રભા-વિવેચન સહિત

પ્રણમું વીર જીણુંદને પ્રીતિ ધરી, માંગલ્ય દાતારને;
શ્રીમદ્ ગૌતમ સ્વામિને મન થકી, ને શ્રુતને જ્ઞાનને;
શ્રીચારિત્ર મુનીંદ સદ્ગુરૂ નમી, સન્મિત્ર ચાહી સદા,
દિનશુદ્ધિ દાપિકાનું તેજ લઇને, વિસ્તારું વિશ્વપ્રભા ॥૧॥

જોઈમયં જોઈગુરું,
વીરં નમિઝણ જોઈદીવાડ ।
દિનસુદ્ધિદીવિશ્રમિણં,
પયડત્થં ચેવ પયડેમિ ॥૨॥

અર્થઃ—જ્યોતિષમય અને જ્યોતિષના ગુરૂરૂપ
શ્રીમહાવીર સ્વામીને નમસ્કાર કરીને જ્યોતિષ
દીપકથી આ પ્રગટ અર્થવાળી દિનશુદ્ધિ નામની
દીપિકાને પ્રમટાવું છું.

વિવેચન—અન્યડર્તા શ્રીરત્નશેખર સૂરીશ્વર ૭ દિનશુદ્ધિ નામના જ્યોતિષના અન્યને બનાવતા પ્રાગભા “ જોઈમય ” ઇત્યાદિ શબ્દોથી મગલાચરણ કહે છે જોકે મગલાચરણ ડગવામાં અનેક ધ્યેય પદાર્થો હોય છે, પણ અન્યકાગને જે ક્રિયા કરવાની છે તે ક્રિયાની પૂર્ણતાની ટોચે પહોંચેલા મહાપુરુષનું મગલાચરણ કરવાથી કાર્યમદ્ધિ શીઘ્ર થાય છે એજ કાગણથી પ્રસ્તુત અન્યકાર મહાત્મા પણ, મયગચર જગતના લાવની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લયને જાણનારા મર્વજ લગવતને તે ડોટિમાં સ્થાપી સપૂર્ણ હૃદે પહોંચેલા તે પરમાત્માનીજ પ્રથમ સ્તુતિ કરે છે વળી અતિમ તીર્થકે પરમાત્મા શ્રી મહાવીર ચામી અનંત ગુણવાળા અને અચિંત્ય સામર્થ્યવાળા છે, તો પણ અહીં અથની સિદ્ધિ માટે ઉપયોગી ગુણો દેખાડવા પૂર્વકજ તેમની સ્તુતિ કહે છે તે પ્રથમપદ “ જોઈમય ” થી જણાવે છે કે વીરપ્રભુ જ્યોતિષમય છે, એટલે જેમના નામમાત્રથી જ્યોતિષની સિદ્ધિ થાય છે કેમકે—ઉત્તરોત્તર જાળ દેખાડવામાં મમસ્ત નક્ષત્ર અને મહુના જાળ ઢરતા ધર્મને અધિક જાળવાનું કહેલ છે અથવા જ્યોતિષમય એટલે જે પ્રભુ જાળહળતા જ્ઞાનથી યુક્ત છે વળી “ જોઈશુર ” એ વિશેષણથી જણાવે છે કે—જે પરમાત્મા જ્યોતિશ્વકના સામર્થ્યવાળા છે અને તેથીજ તેમના પૂજ્ય છે, એવા વીર પરમાત્માને નમસ્કાર કરીને દિનશુદ્ધિ દીપિકા નામના અન્યને હુ કહું છું આથી અન્યકારે અન્યનું નામ સૂચવ્યું છે, અને અન્યનો વિષય પણ સ્પષ્ટ કર્યો છે એટલે—જ્યોતિષગાત્ર ગણિત સુદૂર્ત અને ફલાદેરા એમ ત્રણ સજ્ઞાથી વિલકત છે, સુદૂર્ત જ્યોતિષ પણ લગ્નના જાળથી તથા દિવસની શુદ્ધિથી તપાસાય છે, તે પૈકીમા પ્રતિષ્ઠામાં લગ્નની શુદ્ધિ લઈ કામ કરવું વધારે જરૂરી છે, જાડીના દરેડ ડાર્યો તો દિનશુદ્ધિથીજ ડગી શકાય છે, માટે આમાંથી લગ્નશુદ્ધિનો વિષય ન ચર્ચતા માત્ર દરેડ કાર્યોમા કેટલી દિનશુદ્ધિ જોઈએ ? તે વાત આગ્રથથી સ્પષ્ટ કરાશે આટલી લલામણુ અથકાર સૂરિ- ૭ અથના નામથીજ જણાવે છે આ અથ કેવો છે ? તે જણા

વવા સૂરિજી “પચડત્યં” એ શબ્દથી કહે છે કે, દીપિકાથી દરેક પદાર્થો પ્રગટપણે જોઈ શકાશે, અથવા આબાલગોપાલ પણ તેના અર્થને સહેલાઈથી સમજી શકશે. વળી ગ્રંથકાર જણાવે છે કે—જોઈદીવાડ એટલે કેટલાક જ્યોતિષદીપકો છે, તેમાંથી આ દિનશુદ્ધિ દીપિકા પ્રગટાવેલ છે. ॥ ૧ ॥

આ રીતે મંગલાચરણ કરી સૂરિજી પ્રથમ વારના અધિ-પતિઓ તથા તેમના સ્વભાવને જણાવતા કહે છે—

રવિ-ચંદ-ભોમ-બુહ-ગુરુ-

સુક્રસણિયા કમેણ દિગ્ગનાહા ।

ચં સુ ગુ સોમા મં સ ર,

કૂરા ય બુહો સહાયસમો ॥ ૨ ॥

અર્થ—રવિ સોમ મંગળ બુધગુરુશુક્ર અને શનિ, એ દિવસોના સ્વામી છે. (આ સાતે દિનનાથો વારાફરતી આવે છે.) જે માંહેના ચંદ્ર શુક્ર અને ગુરુ સૌમ્ય સ્વભાવવાળા છે. મંગળ શનિ અને રવિ ક્રૂર સ્વભાવના છે, અને બુધ મધ્યમ—સહાયક સમાન છે.

વિવેચન—રવિ આદિ સાતે ગ્રહો એકેક દિવસનો ભોગ લેયે છે, જેથી જે ગ્રહનો જે દિવસ હોય તે તે ગ્રહના વાર તરીકે એટલે રવિવાર સોમવાર એમ જોવાય છે. (આ વાર લાવવા માટે એવી સામાન્ય રીતિ છે કે—ચૈત્ર શુદ્ધિ એકમથી ગયેલા માસને દોઢા કરી ગત તિથિ જોડી સાતથા ભાગ દેવો, જેટલા આંક શેષ રહે તેટલો વર્ષેશવારથી^૧ ઇષ્ટિવાર જાણવો.

૧ ચૈત્રશુદ્ધિ એકમનો વાર વર્ષેશ, મેષસંક્રાન્તિનો વાર મંત્રી, કર્ક સંક્રાન્તિનો વાર શસ્ત્રેશ, શુદ્ધિ એકમનો વાર માસેશ, અને સાત સાત દિવસે બદલાતો વાર દિનેશ કહેવાય છે. જેમાં સ્વામી તરીકે તે નામના ગ્રહો હોય છે.

જેમકે શકે ૧૮૪૫ માં આમો શુદ્ધિ ૧૦ દિને કયો વાર હતો ?, તે બાબત હોય તો—જેન શુદ્ધિ ૧ ને રવિવારથી અધિક જેઠ મહિત ભાદરવા સુધી ૭ માસ ગયા છે, તેને દોઢા કમી ગત તિથિ મેળવતા શુક્રવાર આવે છે (આ ગણના સ્થૂલ છે, તેથી વારની આમપામનો વાર પણ આવે છે) આ વારો પોતપોતાના કાર્યમાં તુરંત કળ દેવાવાળા છે, અને ખીજા વારના કાર્યમાં હાનિ કરનારા છે તે દરેકનું કું જાણ હોય છે વારોનું કાર્ય નારાયણમાં નીચે મુજબ જણાવેલ છે—

“ ગુરુર્વિવાહે ગમને ચ શુક,
યુદ્ધે ચ મૌમો નૃપદર્શનેડર્ક* ।
જાને ચ સૌમ્ય સુવ્રતે ચ શૌરિ,
સર્વેષુ કાર્યેષુ બલી શશાઙ્ક ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ વિવાહમાં શુક, જવામાં શુક, યુદ્ધમાં મગળ, રાજાના દર્શનમાં રવિ, જ્ઞાનમાં ધુધ, દીક્ષામાં ગનિ, અને સર્વ કાર્યોમાં ચદ્ર—એમ જાણવાન છે” યતિ વલ્લભમાં કહ્યું છે કે—

“ રાજ્યાભિષેક વિવાહે,
સત્ક્રિયાસુ ચ દીક્ષણે ।
ધર્માર્થકામકાર્યે ચ,
શુભા વારા* કુજ વિના ॥ ૧ ॥

અર્થ—રાત્ર્યાભિષેક વિવાહ શુભક્રિયા તથા ધર્મ અર્થ અને કામના કાર્યમાં મગળ મિવાયના દરેક વાર શુભ છે

— સોમ ધુધ શુક અને શુકવારમાં સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, પણ રવિ મગળ અને શનિવારે તો તે વારમાં કરવાના કામોજ સિદ્ધ થાય છે તેને માટે કહ્યું છે કે—રવિવારે રાત્ર્યના દરેક કામો પુણ્ય અને ઉત્સવ, મગળવારે આરભ—સમારંભ—

વાળાં કૂરકામો, અને શનિવારે દીક્ષા વાસ્તુશીલા ખાત ગૃહારંભ વિગેરે સ્થિર અને કૂરકાર્યો કરવા તે તુરત સિદ્ધિને માટે છે; તે સિવાયના કાર્યો બાકીના વારમાં કરવાથી સિદ્ધ થાય છે.

ઉત્તરાર્ધ શ્લોકથી આ ગ્રહો-વારો કેવા કેવા સ્વભાવના છે, અને તેથી તેના સ્વભાવને યોગ્ય શું શું કાર્ય છે, તે સમજી શકાય છે. તેમાં જણાવેલ છે કે-સોમ શુક્ર અને શુક્ર એ સૌમ્ય વારો છે, તે વારોમાં શાંતિનાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. રવિ મંગળ અને શનિ એ કૂર ગ્રહો છે, તેમાં કૂર કાર્યો કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. બુધવાર પણ સૌમ્ય છે, પણ બુધ નામનો ગ્રહ સહ-ચારી છે, એટલે સૌમ્ય કે કૂરગ્રહના સ્વભાવને અનુસરે છે. તાત્પર્ય કે-લગ્નકુંડલીમાં સૌમ્યગ્રહ સાથે સૌમ્ય સ્વભાવવાળો અને કૂર ગ્રહ સાથે કૂરતાવાળો બની રહે છે. માટે તેને મધ્યમ સ્વભાવી કહેલ છે. બુધવારે શાંતિના અને બુદ્ધિચાતુરીનાં કાર્યો તુરત જ આપે છે. સામાન્ય રીતે આ સાતે વારનાં કાર્યો પોતપોતાના વારમાં કરવાં, પણ પ્રતિકૂલ વારોમાં કરવા નહિં. વારના દોષો રાત્રિએ નિર્બળ થઈ જાય છે, જેથી કૂર વારોની કૂરતા પણ રાત્રિએ રહેતી નથી. વળી લક્ષ્ય તો કહે છે કે—

વિષ્ટચામઙ્ગારકે ચૈવ, મધ્યાહ્નાત્ પરતઃ શુભમ્ ॥

અર્થ—“ વિષ્ટિકે મંગલવારે મધ્યાહ્ન પછી શુભ છે.”

આ ગાથાથી વારોની પેઠે ગ્રહોના પણ નામ અને સ્વભાવો સૂચવ્યા છે, જે ગ્રહગોચરમાં બરાબર સમજાવાશે. વારોની પેઠે ગ્રહો પણ સૌમ્ય અને કૂર કાર્યોમાં પોતાના કાર્યોનો ઉપયોગ અને બીજા ગ્રહના કાર્યોમાં અપયોગ-અપૂર્ણતા કરે છે. આ સિવાય બીજી રીતે પણ વારની ચરાદિ સંજ્ઞા છે—

ચરઃ સ્થિરસ્તથોગ્રશ્ચ, મિશ્રો લઘુરથો મૃદુઃ ।

તીક્ષ્ણશ્ચ કથિતા વારાઃ, પ્રાચ્યૈઃ સૂર્યાદયઃ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—ગ્રાચીન પુરુષોએ ગવિ વિગેરે સાત વારોને અનુક્રમે ચર, સ્થિર, ઉચ્ચ, મિથ્ય, લઘુ, મૃદુ અને તીક્ષ્ણ કહેલા છે

હવે સાત વારને આશ્રીને કાળહોરા કહે છે—

ધં સ ગુ મં ર સુ વુ વલય—
કમસો દિણવારમાહુ કિચ્ચા ।
સહુ ઘડી દો માણા,
હોરાહિવ પુણ્ણફલજણયા ॥ ૩ ॥

અર્થ—ચ દ્ર શનિ ગુરુ મ ગળ રવિ શુક્ર અને બુધના વલયાકારમાં દિવસના વારને મુખ્ય કરીને અઢી અઢી ઘડીની હોરા આવે છે, જે પોતાના વારની સાથે આવે તો પરિપૂર્ણ ફળ આપે છે.

વિવેચન—એકેક હોરા અઢી અઢી ઘડીની હોય છે, એમ રાત્રિ દિવસની ૬૦ ઘડીમાં ચોવીશ હોરા આવે છે તેમાં એવો ક્રમ છે કે—પ્રથમ સવારમાં પહેલી હોરા એસતા વારની હોય છે ત્યાર પછી અનુક્રમે છઠ્ઠા છઠ્ઠા વારની હોરા આવે છે આજ વાત મૂળ ગાથામાં થઈના વલયાકારથી જણાવેલ છે એટલે સોમવારે પહેલી હોરા ચદ્રની, બીજી શનિની, ત્રીજી ગુરુની, ચોથી મગળની, પાંચમી રવિની, છઠ્ઠી શુક્રની, સાતમી બુધની, આઠમી ચદ્રની, એમ અનુક્રમે ગણ્યા જતા ચોવીશમી હોરા ગુરુની આવે છે વળી બીજે દિવસે સવારે મગળવાર હોવાથી પહેલી મગળની હોરા આવે છે આ ગીતે દરેક વારમાં સાતે વારની હોરા આવે છે, તે પોતાના વારના કાર્યમાં ફૂલ ફળ આપે છે, જેથી દરેક વારે પોતપોતાની હોરામાં કહેલા કાર્યને સંપૂર્ણ વીગવશા ફળ આપે છે તેમજ સૌમ્ય વાગેની હોરાના

યોગમાં કરેલ કાર્ય પણ સંપૂર્ણ શુભ ફળ આપે છે, પણ અશુભ ગ્રહની હોરા અને કૂરવાર હોય તો તે સર્વથા સારા કાર્યમાં ગ્રહણ કરવા નહિ. વાર કે હોરા બેમાંથી એક સાફ હોય તો તેમાં પણ શુભ કાર્ય કરી શકાય છે. હોરા માટે કહ્યું છે કે—

લગ્નં પञ्चचतुर्वर्गं, दूष्यते क्रूरहोरया ।

अपि षड्वर्गसंशुद्धं, कुलिकेन विहन्यते ॥ १ ॥

અર્થ—ગ્રહોના પાંચ કે ચાર વર્ગવાળું પણ લગ્ન કૂર હોરા વડે દૂષિત થાય છે. અને છ વર્ગથી શુદ્ધ લગ્ન કુલિક વડે હણાય છે.

દિન હોરા ચત્ર.

રવિ	સોમ.	મંગળ	બુધ.	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ
ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ
અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ
કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ
શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ
રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત
ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ
ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ
અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ
કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ

રાત્રિ હોરા યન્ત્ર

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ	લાભ
અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ
ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત
કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ
લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ
ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ
શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ	લાભ
અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ
ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત
કાળ	ઉદ્ભેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ

હોરાની પેઠે ચોધડીયા પણ આ ગાથામા કહેલ વલયાકાર ઝહોના વારાફરતી આવે છે તે ચોધડીયા એક અહોરાત્રિમા મોળ આવે છે, તેના નામ ઝહોના સ્વભાવને મળતા નીચે મુજબ છે—

“ઉદ્ભેગ-અમૃત-રોગાશ્ર, લાભ-શુભૌ ચલસ્તથા ।

કાલશ્ચ દિવસે પદ્ધિ, રાત્રૌ પદ્ધમિરેવ ચ ॥ ૧ ॥

અર્થ—ઉદ્ભેગ અમૃત રોગ લાભ શુભ ચળ અને કાળ, એ નામો દરેક વારના પ્રારભમા પહેલા ચોધડીયાના હોય છે ત્યાર પછી દિવસે છઠ્ઠા છઠ્ઠા નામવાળા ચોધડીયા આવે છે એટલે—રવિવારે પહેલું ચોધડીયું ઉદ્ભેગ, બીજું ચળ, અને ત્રીજું લાભ, એમ આઠમું ઉદ્ભેગ આવે છે ત્યાર પછી રાત્રે પહેલું ચોધડીયું પોતાનાથી પાચમા વાગ્નું હોય છે, અને ત્યાર પછી ગત્રિના દરેક ચોધડીયા પણ પાચમા પાચમા નામના

આવે છે. જેમકે—રવિવારની રાત્રે પહેલું ચોઘડીયું શુભ છે, જે દિવસના છેલ્લા ઉદ્દેગથી પાંચમું છે. પછી બીજું અમૃત, અને આજ રીતે આઠમું શુભ આવે છે. બીજે દિવસે તો સોમવાર હોવાથી પહેલું ચોઘડીયું પોતાનું અમૃત છે. આ ચોઘડીયા-ઓનું કૃણ સામાન્ય રીતે નામ પ્રમાણે છે. અહીં ઉદ્દેગ વિગે-રેને “ચોઘડીયું” એવી સંજ્ઞાથી ઓળખાવે છે, પણ તે ચાર ચાર ઘડીનાં હોતાં નથી. જેથી અહીં વારનો પ્રારંભ થાય ત્યારથી સૂર્યાસ્ત સુધીમાં જેટલી ઘડી વાર હોય તેના આઠમા ભાગને “ચોઘડીયું” એવી સંજ્ઞા આપેલ છે; જેનું બીજું નામ અર્ધપ્રહર (અર્ધો પહોર) પણ છે. જે દિવસે ત્રિશ ઘડીનો વાર હોય તે દિવસે ચોઘડીયું અર્ધ પ્રહર—પોણા ચાર ઘડીનું હોય છે. અત્યારના જ્યોતિષીઓ આ ચોઘડીયાની પ્રવૃત્તિને બહુ માન્ય રાખે છે.

આ સિવાય એક શુભાશુભ ઘટી યંત્ર (જૈન ચોઘડીયાં) પણ ઉપલબ્ધ થાય છે, તે પણ સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી રચાયેલું છે, અને વિશ્વાસ કરવા લાયક છે. કેટલાક લોકો તે ઉપરથી પણ શુભાશુભ સમય કાઢે છે.

દિવસનાં ચોઘડીયાં.

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ
ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ
લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ
અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ
કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ
શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ
રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત
ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાભ	શુભ	ચળ	કાળ

રાત્રિના ચોઘડીયા

ગવિ	મોમ	મગળ	ભુવ	ગુર	શુક	શનિ
શુભ	ચળ	દાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રાગ	લાલ
અમૃત	રોગ	લાલ	શુભ	ચળ	દાળ	ઉદ્દેગ
ચળ	દાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાલ	શુભ
રોગ	લાલ	શુભ	ચળ	દાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત
દાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાલ	શુભ	ચળ
લાલ	શુભ	ચળ	દાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ
ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાલ	શુભ	ચળ	દાળ
શુભ	ચળ	દાળ	ઉદ્દેગ	અમૃત	રોગ	લાલ

શુભાશુભ ઘટી યત્ર (જૈન ચોઘડીયાં)

આસો કાર્તિક માગશર અને પોષ માસના દિવસની ઘડીયો

ગવિવાર	અ-૬ ચ-૮ અ-૮ શ-૨ મ-૨ શ-૨ ચ-૨
સોમવાર	અ-૪ ચ-૪ અ-૬ ચ-૧૬
મગળવાર	અ-૨ શ-૨ અ-૧૦- ચ-૬ શ-૬ ચ-૪
બુધવાર	શ-૨ મ-૪ અ-૭ ગુ-૨ ચ-૪ શ-૨ અ-૪ શ-૧૦
ગુરવાર	અ-૪ ચ-૬ અ-૪ શ-૪ ચ-૪ શ-૪ અ-૪
શુક્રવાર	અ-૭ ચ-૬ અ-૬ ચ-૬ અ-૮ શ-૨
શનિવાર	શ-૪ ચ-૪ અ-૪ શ-૮ અ-૬ શ-૪

આસો કાર્તિક માગશર અને પોષ માસની રાત્રિની ઘડીયો

ગવિવાર	શ-૨ ચ-૪ અ-૬ ચ-૬ અ-૪ ચ-૪ શ-૨ ચ-૨
સોમવાર	ચ-૪ અ-૮ ચ-૮ અ-૨ ચ-૬ શ-૨
મગળવાર	ચ-૬ અ-૨ શ-૨ અ-૧૨ મ-૨ અ-૪ શ-૨
બુધવાર	મ-૪ અ-૪ ચ-૮ અ-૬ ગુ-૮
ગુરવાર	શ-૮ અ-૨ ચ-૬ અ-૪ ચ-૬ મ-૨ ગુ-૨
શુક્રવાર	ચ-૪ અ-૪ શ-૪ મ-૨ ચ-૬ અ-૬ શ-૪
શનિવાર	ચ-૪ અ-૪ ચ-૬ અ-૪ ગુ-૪ ચ-૪ અ-૨ શ-૨

મહા ફાગણ ચૈત્ર વૈશાખ શ્રાવણ અને ભાદરવા માસની
દિવસની ઘડીયો.

રવિવાર	મ-૨ ચ-૨ અ-૮ ચ-૬ શ-૧૦- મ-૨
સોમવાર	અ-૪ ચ-૮ અ-૬ ચ-૬ અ-૪ શ-૨
મંગળવાર	ચ-૪ શ-૨ અ-૬ ચ-૪ શ-૨ અ-૨ શ-૪ અ-૬
બુધવાર	ચ-૪ અ-૪ શ-૨ ચ-૪ મ-૨ અ-૪ ચ-૪ અ-૪ શ-૨
ગુરુવાર	અ-૬ ચ-૪ અ-૪ શ-૨ અ-૧૪
શુક્રવાર	શ-૨ અ-૧૬ ચ-૮ અ-૨ શ-૨
શનિવાર	શ-૪ ચ-૪ શ-૪ અ-૪ શ-૪ ચ-૬ શ-૪

મહા ફાગણ ચૈત્ર વૈશાખ શ્રાવણ અને ભાદરવાની
રાત્રિની ઘડીયો.

રવિવાર	શ-૪ મ-૪ ચ-૨ શ-૨ અ-૪ શ-૨ ચ-૬ શ-૬
સોમવાર	ચ-૨ અ-૬ ચ-૬ અ-૮ ચ-૮
મંગળવાર	અ-૬ શ-૨ અ-૨ ચ-૪ મ-૨ શ-૪ અ-૬ શ-૪
બુધવાર	શ-૪ અ-૬ શ-૪ ચ-૬ શ-૪ અ-૬
ગુરુવાર	ચ-૪ મ-૪ અ-૨ ચ-૮ અ-૪ શ-૪ અ-૪
શુક્રવાર	શ-૨ ચ-૪ અ-૬ શ-૪ અ-૬ મ-૨ શ-૬
શનિવાર	શ-૨ ચ-૪ અ-૬ ચ-૪ અ-૬ ચ-૨ શ-૬

જેઠ અને અષાઢ માસના દિવસની શુભાશુભ ઘડીયો.

રવિવાર	શ-૪ અ-૮ ચ-૬ અ-૬ ચ-૪ શ-૨
સોમવાર	ચ-૮ અ-૪ શ-૨ ચ-૪ અ-૬ મ-૬
મંગળવાર	અ-૪ ચ-૪ શ-૨ અ-૬ ચ-૬ મ-૨ ચ-૪ અ-૨
બુધવાર	શ-૨ ચ-૪ અ-૮ ચ-૬ અ-૮ શ-૨
ગુરુવાર	અ-૨ શ-૪ ચ-૬ અ-૬ શ-૨ ચ-૪ અ-૬
શુક્રવાર	શ-૨ અ-૧૬ ચ-૮ અ-૨ શ-૨
શનિવાર	શ-૪ ચ-૪ શ-૪ અ-૪ શ-૪ ચ-૬ શ-૪

જેઠ અને અપાડ માગની રાત્રિની શુભાશુભ ઘડીયો

રવિવાર	અ-૪ શુ-૪ ચ-૪ અ-૬ ચ-૮ શુ-૪
સોમવાર	શુ-૪ ચ-૮ અ-૪ ચ-૪ શુ-૨ ચ-૪ શુ-૪
મંગળવાર	ચ-૬ અ-૬ ચ-૪ અ-૨ શુ-૨ ચ-૪ અ-૪ શુ-૨
બુધવાર	અ-૮ ચ-૨ શુ-૪ અ-૪ શુ-૬ અ-૬
ગુરુવાર	મ-૪ અ-૪ શુ-૨ ચ-૪ શુ-૨ અ-૬ ચ-૬ શુ-૨
શુક્રવાર	શુ-૨ ચ-૪ અ-૬ શુ-૪ અ-૬ મ-૨ શુ-૬
શનિવાર	શુ-૨ ચ-૪ અ-૪ ચ-૪ અ-૬ ચ-૪ અ-૨ શુ-૪

આ શુભાશુભ વટીયત્રમા લગ્ન, મુહૂર્ત, ચોવડીયા, હોરા, કુલિક, ઉપકુલિક, ડાળવેળા, અર્ધપ્રહર, મુવેળા વિગેરેની આવશ્યક શુદ્ધિનો અભાવેળ થાય છે આ ચત્રની ઘડીયોની રાત્રિઆત મૂર્યોદયથી થાય છે તેમા મ-મહેન્દ્ર અને અ-અમૃતની ઘડીયો શુભ છે, અને ચ-ચક્કર, શૂ-શૂન્યની ઘડીયો અશુભ છે એટલે મહેન્દ્ર શુભ, અમૃત શુભ, ચક્કર વિલગ કરાવનાર, અને શૂન્ય વિલગ કરાવનાર, છે (આ સખધમા વિશેષ શિવચક્રમાથી તપાસવું) ॥ ૩ ॥

હવે વારનો પ્રાં લ ક્યારે ધાય તે કહે છે—

વિચ્છિન્ન-કુંભાઈ તિણ,
નિસિમુહિ વિસ-ધણુહિ કક્કિ-તુલિ મજ્જે ।
મક-મિહુણ-કન્ન-સિંહે,
નિસિ અંતે સંકમડ વારો ॥ ૪ ॥

અર્થ—વૃશ્ચિક અને કુભાદિ ત્રણ સંક્રાંતિમાં વારની પ્રવૃત્તિ રાત્રિના પ્રારભમાં થાય છે, વૃષ, ધન, કર્ક અને તુલા સંક્રાંતિમાં મધ્યરાત્રે વારની પ્રવૃત્તિ થાય છે, તથા મકર, મિથુન કન્યા અને સિંહ સંક્રાંતિમાં રાત્રિના અતભાગમાં વાર પેસે છે.

[વવેચન—વારની શરૂઆત સૂર્યોદયથી થાય એવું હોતું નથી, પણ તે આ ગાથાના કહેવા પ્રમાણે સંક્રાંતિને આશ્રીને બુદ્ધે બુદ્ધે વળતે બેસે છે. મેષ વિગેરે બાર રાશિ છે. તેમાં સૂર્ય એક રાશિમાંથી બીજી રાશિમાં બદલાય તેનું નામ સંક્રાંતિ કહેવાય છે. તે સંક્રાંતિઓ પણ બાર છે. જ્યારે સૂર્ય વૃશ્ચિક, કુંભ, મીન અને મેષમાં હોય ત્યારે રાત્રિના આદિ ભાગથી વાર ગણાય છે, સૂર્ય, વૃષ, કર્ક, તુલા અને ધન રાશિમાં હોય ત્યારે મધ્યરાત્રિથી વારની ગણના થાય છે, વળી મિથુન સિંહ કન્યા અને મકરરાશિમાં સૂર્ય હોય ત્યારે વાર રાત્રિના અંતભાગમાં સંક્રમે છે—બદલાય છે. આ વળતના સ્પષ્ટીકરણ માટે દિનમાન અને રાત્રિમાનની આવશ્યકતા છે, તે દિનમાન જાણવા માટે સ્થૂલ ઉપાય આ પ્રમાણે છે—

મકરથી માંડીને મિથુન સુધીની છ સંક્રાંતિમાં અનુક્રમે દિનમાન વૃદ્ધિ પામતું હોય છે. તેમાં મકર સંક્રાંતિમાં પહેલે દિવસે દિનમાન ૨૬ ઘડી ૧૨ પળ, કુંભમાં ૨૬ ઘડી ૪૮ પળ, મીનમાં ૨૮ ઘડી ૧૪ પળ, મેષમાં ૩૦ ઘડી, વૃષમાં ૩૧ ઘડી ૪૬ પળ, અને મિથુન સંક્રાંતિમાં ૩૩ ઘડી અને ૧૨ પળનું દિનમાન હોય છે. કર્ક સંક્રાંતિમાં પહેલે દિવસે ૩૩ ઘડી અને ૪૮ પળનું ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન હોય છે, ત્યાર પછીની કર્કથી ધન સુધીની છ સંક્રાંતિમાં દિનમાન ઘટતું જાય છે. જેથી સિંહ સંક્રાંતિમાં ૩૩ ઘડી ૧૨ પળ, કન્યામાં ૩૧ ઘડી અને ૪૬ પળ, તુલામાં ૩૦ ઘડી, વૃશ્ચિકમાં ૨૮ ઘડી ૧૪ પળ, ધન સંક્રાંતિને પહેલે દિવસે ૨૬ ઘડી ૪૮ પળ દિનમાન હોય છે, અને તેના ત્રિશ દિવસો જતાં મકર સંક્રાંતિમાં વળી ૨૬ ઘડી અને ૧૨ પળનું દિનમાન હોય છે. આ દિનમાનમાં હુમેશા કેટલી વૃદ્ધિ—હાનિ થાય છે ? તેને માટે માસમાં વધેલા કે ઘટેલા પળને ત્રિશે ભાગ દેવાથી હુમેશના દિવસનું પ્રમાણ આવે છે—

૧-૧૨ ૨-૫૨ ૩-૩૨ ૩-૩૨ ૨-૬૨ ૧-૧૨
 “ એકાર્ક પક્ષદ્વિશરા ત્રિદન્તા., ત્રિદન્તપક્ષદ્વિશરા કુસૂયો. ।
 મૃગાદિપટ્કેઽહનિ વૃદ્ધિરેવ, ઋર્કાદિપટ્કેઽપચિતિપલાઘાઃ ॥૧॥ ”

અર્થ—મકર સંક્રાંતિમા દરેક દિવસે ૧ પગ ૧૨ વિપગ,
 કુલમા ૨ પગ ૫૨ વિપગ, મીનમા ૩ પગ ૩૨ વિપગ, મેષમા
 ૩ પગ ૩૨ વિપગ, વૃષમા ૨ પગ ૫૨ વિપગ, અને મિથુનમા
 ૧ પગ ૧૨ વિપગની વૃદ્ધિ થાય છે અને ત્યાર પછીની છએ
 સંક્રાંતિમા પ્રત્યેક દિવસે આ છ સંક્રાંતિમા દર્શાવેલ પગ અને
 વિપગોની અનુક્રમે હાનિ થાય છે એક અહોગત્રિ ૬૦ ઘડીની
 હોય છે, તેમાથી દિનમાનની ઘડી અને પગ બાદ કરતા
 બાકી રહેલ ઘડી અને પગ જેટલું ગત્રિમાન હોય છે
 (જુઓ—દિનમાનનું ચત્ર) વારની પ્રવૃત્તિ માટે આવી રીતે
 રાત્રિમાન કાઢી તેનો આદિ મધ્ય કે અતભાગ શોધી વારની
 ગણના કરવી

આ ગાથામા દર્શાવેલ વારની પ્રવૃત્તિ અત્યારે ક્યાંઈ
 દૃષ્ટિગોચર થતી નથી તેવીજ રીતે બીજી પણ એક વારની
 લોચ્ય ઘડીયોનું માપ મળે છે, તે ઉપરથી પણ કોઈ વાર
 બેસારતું નથી, તે આ પ્રમાણે—

“ રામ રસ નન્દ વાણા, વેદાઽપ્તૌ સપ્ત દશ હતા કાર્યા ।

મન્દાદીના ટિનત , ક્રમેણ મોગ્યસ્ય નાઙ્ય સ્યુ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—ગનિવારના મવારથી આરભીને દરેક વારોની
 લોચ્ય ઘડીઓ અનુક્રમે ૩૦-૬૦-૬૦-૫૦-૪૦-૮૦ અને ૭૦
 છે એટલે શનિવારના મવાગથી શુક્રવારની રાત્રિના અતે આ
 ઘડીઓ પૂરી થાય છે આ ગણના અનુસારે ગનિવારની રાત્રે
 રવિવાર બેસવાથી ગનિવાર સૂતો ગણાય છે માટે શનિવારની
 રાત્રિ શુભ કહેવાય છે

દિનમાનનું ચંદ્ર.

સંક્રાંતિઓ.	મેષ	વૃષભ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
પ્રથમ દિનમાન ધટી-પળ.	૩૦-૦	૩૧-૪૬	૩૨-૧૨	૩૩-૪૮	૩૩-૧૨	૩૧-૪૬	૩૦	૨૮-૧૪	૨૬-૪૮	૨૬-૧૨	૨૬-૪૮	૨૮-૧૪
હાન-વૃદ્ધિ દિનમાન.	વૃદ્ધિ	વૃદ્ધિ.	વૃદ્ધિ	હાનિ	હાનિ	હાનિ	હાનિ	હાનિ	હાનિ	વૃદ્ધિ	વૃદ્ધિ	વૃદ્ધિ
પ્રતિદિન હાનિ વૃદ્ધતા પળો	૩-૩૨	૨-૫૨	૧-૧૨	૧-૧૨	૨-૫૨	૩-૩૨	૩-૩૨	૨-૫૨	૧-૧૨	૧-૧૨	૨-૫૨	૩-૩૨
પ્રતિમાસ વૃદ્ધિ હાનિના પળો	૧૦૬	૮૬	૩૬	૩૬	૮૬	૧૦૬	૧૦૬	૮૬	૩૬	૩૬	૮૬	૧૦૬
સંક્રાંતિના કુંભ (પૂર્વ) પળો	૧૮૦૦	૧૮૦૬	૧૮૮૨	૨૦૨૮	૧૮૮૨	૧૮૦૬	૧૮૦૦	૧૬૮૪	૧૬૦૮	૧૫૭૨	૧૬૦૮	૧૬૮૪
માસનો યોગ.	ચૈત્ર	વૈશાખ	જેઠ	અષાઢ	શ્રાવણ	ભાદરવો	આસો	કર્તિક	માગશર	પોષ	મહા	ફાગણ
ઋતુ.	વસંત	ગ્રીષ્મ	ગ્રીષ્મ	વર્ષા	વર્ષા	શરદ	શરદ	હેમંત	હેમંત	શિશિર	શિશિર	વસંત
અયન.	ઉત્તર	ઉત્તર	ઉત્તર	દક્ષિણ	દક્ષિણ	દક્ષિણ	દક્ષિણ	દક્ષિણ	દક્ષિણ	ઉત્તર	ઉત્તર	ઉત્તર

ઉદયપ્રભમુગ્ધિ વાગ્રવૃત્તિ માટે કહે છે કે—

“ વારાદિરુદયાદૂર્ધ્વ, પર્લેર્મેષાદિગે રચૌ ।

તુલાદિગે ત્વધસ્ત્રિશત, તદ્યુમાનાન્તરાર્ધજે ॥ ૧ ॥

અર્થ—દિનમાનની ઘડી પણ અને ત્રીશની વચ્ચે જેટલું આતર હોય તેને અર્ધ ઠરવાથી આવેલ ઘડી અને પળે વાગ્ને પ્રાગ્ભ થાય છે વળી મેષાદિ છ ગણિમા સૂર્યોદય હોય ત્યારે સૂર્યોદય પછી અને તુલા વિગેરે છ ગણિમા મૂર્ય હોય ત્યારે સૂર્યોદયની પહેલા તેટલી ઘડીયે વાગ્ની ગરૂઆત થાય છે જેમકે—કર્ક મકાતિમા ૩૩ ઘડી ૪૮ પળનું દિનમાન હોય ત્યારે ૩૦ ની માથે મગ્ગભાવતા ૩ ૫ડી ૪૮ પળ વધે છે, તેને અર્ધ ઠરતા સૂર્યોદય પછી ૧ ઘડી ૫૪ પળ જતા કર્ક મકાતિને પહેલે દિવસે વારપ્રવૃત્તિ થાય છે આજ રીતે મકર મકાતિના પહેલે દિવસે સૂર્યોદય પહેલા ૧ ઘડી ૫૪ પળ બાકી રહેતા વારની ગરૂઆત થાય છે

ભાસ્કરાચાર્યને સમ્મત થઈ શ્રીપતિ દેશાતર ચરના સસ્કારથી વાર પ્રવૃત્તિ માને છે, જે રીતિને સક્ષેપથી મુહૂર્ત ચિંતામણિમા એક શ્લોકથી સમજાવે છે કે—મધ્યરેખાના દેશોથી પૂર્વ-પશ્ચિમમા જે નગરની વાર પ્રવૃત્તિ જાણવી હોય તે નગર અને મધ્યરેખાના યોજનને પોણા કરી પદર ઘડીમા હીનાધિક કરવા, એટલે મધ્યરેખાથી તે નગર પૂર્વમા હોય તો તે પળો બાદ કરવા, અને પશ્ચિમમા હોય તો તે પળો વધારવા પછી આ મગ્ગ્યાવડે તે ઈષ્ટ દિવસના અર્ધ દિનમાનમા ઘડીનું આતર કાઢવું જો તે સસ્કાર સખ્યા દિનાર્ધમાનથી બાકી હોય તો તે આતર પ્રમાણ વડીથી સૂર્યોદય પછી વાર પ્રવેગ જાણવો, અને તે સખ્યા દિનાર્ધમાનથી અધિક હોય તો સૂર્યોદય પહેલા આતર પ્રમાણ ઘડી-પળથી વાર પ્રવૃત્તિ જાણવી જેમકે—બનારસની વાગ્ર પ્રવૃત્તિ જાણવી હોય તો, તે નગર મધ્યરેખાવાળા કુરુક્ષેત્રથી ૬૩ યોજન છે, તેને પોણા કરતા ૪૭ (૪૭) આવે છે, બનારસ મધ્યરેખાથી પૂર્વમા

હોવાથી ૧૫ ઘડીમાંથી ૪૭ પળ બાદ કરતાં ૧૪ ઘડી ૧૩ પળ આવે છે. ઇષ્ટ દિવસનું અર્ધદિનમાન ૧૭ ઘડી ૨ પળ છે, જેના કરતાં ૧૪ ઘડી ૧૩ પળ ઓછા છે, અને બન્ને વચ્ચે ૨ ઘડી ૪૬ પળનું આંતરું છે, તો બનારસમાં ૩૪ ઘડી ૪ પળનું દિનમાન હોય ત્યારે સૂર્યોદય પછી ૨ ઘડી ૪૬ પળે વાર પ્રવૃત્તિ થાય છે. આ સિવાય બીજી રીતિઓ :પણ મળે છે, આ વાર પ્રવૃત્તિ હોરા અર્ધપ્રહર આદિ માટે જરૂરી છે, પણ તિથિ અને નક્ષત્રથી થતા યોગોમાં તો વાર સૂર્યોદયથી ગણાય છે. ॥ ૪ ॥

હવે વારને આશ્રીને સુવેળા કહે છે—

ચતુષ્ઠિઞ્ચ સુવેલા એગ દો છઞ્ચ સૂરે,
પણ ઇગ અડ સોમે અટ્ટ ચઠ્ઠ સત્ત મોમે ।
છ તિઞ્ચ અડ બુહમ્મિ પંચ દો સત્ત જીવે,
છ અડિગ ચત્ત સુકે તિન્નિ સત્તટ્ટ પંચ ॥૫॥

અર્થ—રવિવારે પહેલું બીજું અને છઠું ચોઘડીયું, સોમવારે પાંચમું પહેલું અને આઠમું ચોઘડીયું, મંગળવારે આઠમું ચોથું અને સાતમું ચોઘડીયું, બુધવારે છઠું ત્રીજું અને આઠમું ચોઘડીયું, ગુરુવારે પાંચમું બીજું અને સાતમું ચોઘડીયું, શુક્રવારે છઠું આઠમું પહેલું અને ચોથું ચોઘડીયું, તથા શનિવારે ત્રીજું સાતમું આઠમું અને પાંચમું ચોઘડીયું સુવેળા છે.

વિવેચન—અહીં દિવસના અષ્ટમાંશ એટલે અર્ધ પ્રહરને ચોઘડીયું એવી સંજ્ઞા આપેલ છે. તે ઉત્કૃષ્ટ દિનમાન હોય ત્યારે ચાર ઘડીથી અધિક, અને જઘન્ય દિનમાનમાં ચાર ઘડીથી ઓછા પ્રમાણવાળું હોય છે. દિવસના આઠ ચોઘડી

આમા કેટલાક ચોઘડીયા કુલિક કટક વિગેરે દોષોથી દુષિત છે, માટે જેટલા ચોઘડીયા શુભ છે તેની તારવણી કરી તેને સુવેળા તરીકે ઓળખાવેલ છે આ ચોઘડીયાની શુદ્ધિ માત્ર દિવસ માટેજ છે, અને આગળના સ્થોકમા કહેવાતા કટક કુલિક અર્ધપ્રહર વિગેરે પણ દિવસેજ સમજી લેવા, કેમકે અર્ધપ્રહર વેળા વિગેરે સૂર્યને આશ્રીને આવે છે

રવિવારે પહેલુ પાચમુ અને છઠ્ઠુ ચોઘડીયું સુવેળા છે, સોમવારે પહેલુ પાચમુ અને આઠમુ ચોઘડીયું સુવેળા છે, મંગળવારે ચોથુ સાતમુ અને આઠમુ ચોઘડીયું સુવેળા છે, બુધવારે ત્રીજુ છઠ્ઠુ અને આઠમુ ચોઘડીયું સુવેળા છે, ગુરુવારે બીજુ પાચમુ અને સાતમુ ચોઘડીયું સુવેળા છે, શુક્રવારે પહેલુ ચોથુ છઠ્ઠુ અને આઠમુ ચોઘડીયું સુવેળા છે, અને શનિવારે ત્રીજુ પાચમુ સાતમુ અને આઠમુ ચોઘડીયું સુવેળા છે આમા ગ્વિવાગથી ગુરુવાગ સુધીના વારોના બાકીના પાચ પાચ ચોઘડીયા કુલિક આદિથી દુષિત છે, પણ શુક્રવારે સાતમા ચોઘડીયામા બે દોષો સાથે ગહેલા છે, તેમજ શનિવારે છઠ્ઠા ચોઘડીયામા બે દોષો સાથે રહેલા છે, માટે આ બન્ને વારના આગ આગ ચોઘડીયા અશુભ હોવાથી બાકીના ચાર ચાર સુવેળા કહેલ છે ॥ ૫ ॥

હવે કુલિક વિગેરે ચાર કુવેળા કહે છે—

રવિ-બુહ-સુક્કા-સત્ત ઉ,

હાયંતા કુલિશ્ર કંટ ઉવકુલિયા ।

શ્રહ તિ છ ઇગ ચડ સગ,

દો સૂરાઈસુ કાલવેલાઓ ॥ ૬ ॥

અર્થ—રવિવાર બુધવાર અને શુક્રવારના સાતમા ચોઘડીયાથી એકેક ઓછુ, કરવાથી દરેક વારના કુલિક કટક અને ઉપકુલિક યોગો થાય છે.

તથા રવિ આદિ સાતે વારોનું અનુક્રમે આઠમું ત્રીજું છઠ્ઠું પહેલું ચોથું સાતમું અને બીજું ચોથ-
ડીયું કાલવેળા કહેવાય છે.

વિવેચન—આ કુયોગો પણ દિવસના અષ્ટમાંશને આશ્રીને કહેલા છે, તેથી રાત્રે તે યોગો હોતા નથી, અને અહીં અષ્ટમાંશનો સમય પણ પૂર્વની પેઠે ચાર ઘડીથી ન્યૂના-
ધિક જાણવો. તેમાં રવિવારના સાતમા અષ્ટમાંશે કુલિક યોગ હોય છે, ત્યાર પછીના દરેક વારે એકેક સંખ્યાએ ઓછા અષ્ટ-
માંશમાં અર્થાત્ સોમવારે છઠ્ઠા, સોમવારે પાંચમા, બુધવારે ચોથા, ગુરુવારે ત્રીજા, શુક્રવારે બીજા અને શનિવારે પહેલા દિનાષ્ટમાંશમાં કુલિકયોગ આવે છે.

આ યોગ લાવવા માટે એવી પણ ગણતરી છે કે—પોતા-
નાથી શનિવાર જેટલામો હોય તે વારનો તેટલામો દિનાષ્ટ-
માંશ કુલિક હોય છે. અથવા અવળી રીતે ગણતાં શનિવારથી પોતે જેટલામો વાર હોય તેટલામો પોતાનો અષ્ટમાંશ કુલિક કહેવાય છે. આ રીતે પણ ઉપર કહેલા અર્ધપ્રહરોજ કુલિક યોગવાળા થાય છે. કુલિકમાં શુભ કાર્ય કરવાનો સર્વથા નિષેધ છે, તે માટે વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ છિન્નં મિન્નં નષ્ટં, ગ્રહજુષ્ટં પત્રગાદિમિર્દષ્ટમ્ ।

નાશમુપયાતિ નિયતં, જાતં કર્માડન્યદપિ તત્ર ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—કુલિકમાં છેદાયેલ, ભેદાયેલ, ભૂતે ગ્રહણ કરેલ, કે સર્પે ડંસેલ હરકોઈ વસ્તુ (પ્રાણી કે બીજો પદાર્થ) અવશ્ય નાશ પામે છે; તથા તેમાં કરેલ બીજાં કાર્યો પણ નાશ પામે છે.

દિનાષ્ટમાંશમાં કુલિક હોય છે એ કથનમાં શ્રીમાન નરચંદ્ર-
સૂરિ સમ્મત છે, પણ ઉદયપ્રભસૂરિ ઉપર કહેલ દિનાષ્ટમાંશમાં પ્રથમ અર્ધભાગ વર્જી બીજા અર્ધભાગના મુહૂર્તમાં કુલિકયોગ હોવાનું જણાવે છે. તેઓ કહે છે કે—પોતાથી શનિવાર જેટલામો હોય તેની બમણી સંખ્યાવાળું દિવસનું મુહૂર્ત કુલિકયોગવાળું હોય

છે, અને રાત્રિએ તેથી એકેક ઓછી મખ્યાવાળુ મુહૂર્ત કુલિક હોય છે આ રીતે રવિવારથી શનિવાર માત્રો વાર હોવાથી રવિવારે દિવસે યૌદ્ધ મુ અને રાત્રે તેમ મુહૂર્ત, મોમવાગના દિવસે ગારમુ અને રાત્રે અગીયારમુ, એમ અનુક્રમે શનિવારે દિવસે ખીન્નુ અને રાત્રિએ પહેલુ મુહૂર્ત કુલિક હોય છે પદર દિવસના અને પદર રાત્રિના એમ કુલ ત્રીસ મુહૂર્તો છે તેનું પ્રમાણ પણ દિનમાન અને રાત્રિમાનના પદરમા ભાગનું હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ દિનમાનમા બે ઘડીથી અધિક અને જઘન્ય દિનમાનમા બે ઘડીથી ઓછુ આવે છે

આગમમા ત્રીશ મુહૂર્તના નામ આ પ્રમાણે છે—૧ રૂદ્ર ૨ શ્રેયાન્ ૩ મિત્ર ૪ વાયુ ૫ મુપ્રતીત ૬ અભિચદ્ર ૭ માર્કેન્દ્ર ૮ ખલ ૯ પ્રજ્ઞા ૧૦ ખલુ મત્ય ૧૧ ઇશાન ૧૨ ત્વષ્ટા ૧૩ ભવિતાત્મા ૧૪ વૈશ્રમણ ૧૫ વારણ ૧૬ આનદ ૧૭ વિજય ૧૮ વિશ્વમેન ૧૯ પ્રજાપતિ ૨૦ ઉપશમ ૨૧ ગધર્વ ૨૨ અગ્નિવેશ ૨૩ મત્યવૃષભ, ૨૪ આતપવાન્ ૨૫ અર્થવાન્ ૨૬ ઋણવાન્ ૨૭ ભૌમ ૨૮ વૃષભ ૨૯ સર્વાર્થસિદ્ધ ૩૦ રાક્ષસ પુગણ ત્રથો-મા પણ આની જેવાજ થોડા ફેરફાર સાથે મુહૂર્તોના નામો છે, અને તેમા કહેલ છે કે દિવસના ક્ષણોમા શ્વેત (શ્રેયાન્) ૩ મૈત્ર ૫ સાવિત્ર (મુપ્રતીત) ૬ વૈરાજ (અભિચદ્ર) ૮ અભિજિત (ખલ) ૧૦ ખલ (ખલુ મત્ય) અને ૧૧ વિજય (ઇશાન) મુહૂર્તો શુભ છે

જ્યોતિષ ગ્રન્થોમા નક્ષત્રના નામના અનુસારે મુહૂર્તના નામો કહેવાયા છે દિવસના પદર ક્ષણોના નામ—૧ આદ્રા ૨ અશ્લેષા ૩ અનુગધા, ૪ મઘા ૫ ધનિષ્ઠા ૬ પૂર્વાષાઢા ૮ અભિ-જિત (અભિચ) ૯ રોહિણી ૧૦ જ્યેષ્ઠા ૧૧ વિશાખા ૧૨ મૂલ ૧૩ શતતાપ ૧૪ ઉત્તરાર્દ્રાશુની અને ૧૫ પૂર્વાર્દ્રાશુની છે રાત્રિના પદર ક્ષણોના નામ ૧ આદ્રા ૨ પૂર્ ૩ ભા ૪ ઉ ૫ ભા ૬ રેવતિ ૭ અશ્વિની ૮ ભરણી ૯ કૃત્તિકા ૧૦ રોહિણી ૧૧ મૃગશિર ૧૨ પુનર્વસુ ૧૩ પુષ્ય ૧૪ અવળ ૧૫ હસ્ત ૧૬ ચિત્રા અને ૧૭ સ્વાતિ છે

ત્રીશ મુહૂર્તના સ્વામીના નામ—શિવ, ભૂજંગ, મિત્ર, પિતૃ, વસુ, જલ, વિશ્વ, વિરંચિ, બ્રહ્મા, ઇંદ્ર, અગ્નિ, નિશાચર, વરુણ, અર્યમા, યોનિ, રૂદ્ર, અજ, અહિર્બુધ, પુષ્ટા, દસ્ય, અંતક, અગ્નિ, ધાતા, ઇન્દ્ર, અદિતિ, ગુરુ, હરિ, રવિ, ત્વષ્ટા, અને અનલ છે. આ દરેક મુહૂર્તમાં દિવસનું આઠમું મુહૂર્ત અભીચૂ દક્ષિણ દિશા વિના સર્વ દિશાના ગમનમાં દીક્ષા અને પ્રતિષ્ઠાદિ સમસ્ત કાર્યમાં સર્વ-સિદ્ધિને દેવાવાળું છે, કેમકે પૂર્વની અને પછીની એકેક ઘડી મળીને કુલ બે ઘડીનો સૂર્ય ઉત્પાત, વિષ્ટિ, વ્યતિપાત, દગ્ધતિથિ અને પાપગ્રહાદિ સર્વ દોષોને ખાળી નાખે છે. આ મુહૂર્તોમાંથી કયા કયા કયા મુહૂર્તો કુલિક છે તે માટે કહ્યું છે કે—

“ સોમે બ્રાહ્મઃ કુજે પૈત્રઃ, સુરાચાર્યે ચ રાક્ષસઃ ।

શુક્રે બ્રાહ્મઃ શનૌ રૌદ્રો, મુહર્તાઃ કુલિકોપમાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—સોમવાર મંગળવાર ગુરુવાર શુક્રવાર અને શનિવારે અનુક્રમે બ્રહ્માનું મુહૂર્ત, પૈત્ર મુહૂર્ત, રાક્ષસ મુહૂર્ત બ્રહ્માનું મુહૂર્ત, અને રૂદ્રનું મુહૂર્ત કુલિક થાય છે. કુલિક માટે કહ્યું છે કે—કુલિક છ વર્ગે શુદ્ધ લગ્નને પણ હણે છે.

કંટકયોગ બુધવારને દિવસે સાતમા ચોઘડીયામાં હોય છે, અને ત્યારપછી દરેક વારે એકેક ચોઘડી આંકવાળા ચોઘડીયામાં કંટકયોગ હોય છે. આ રીતે બુધવારે સાતમો, ગુરુવારે છઠ્ઠો, શુક્રવારે પાંચમો, શનિવારે ચોથો, રવિવારે ત્રીજો, સોમવારે બીજો, અને મંગળવારે પહેલો દિનાષ્ટમાંશ કંટકયોગ હોય છે. આજ અષ્ટમાંશો લાવવા માટે એવી પણ ગણના છે કે—ઇષ્ટવારથી મંગળવાર જેટલામો હોય તેટલામો અષ્ટમાંશ, અથવા અવળી રીતે મંગળવારથી પોતે જેટલામો વાર હોય તેટલામો અર્ધપ્રહર કંટક થાય છે.

શુક્રવારના દિવસે સાતમું ચોઘડીયું ઉપકુલિક છે, એજ રીતે પછીના દરેક વારમાં એકેક સંખ્યાથી ચોઘડીયાં ચોઘડીયાં ઉપકુલિક છે. બીજી રીતે ગણીએ તો—પોતાથી ગુરુવાર જેટ-

લામો હોય તેટલાનું ચોવડીયું, તેમજ ત્રીજી ગીતે—વામગણ-
નાથી ગુરૂવાચી પોતે જોટલામો વાર હોય તેટલામું ચોવડીયું
ઉપકુલિક છે આ ત્રણે ગીતે ગણતા શુક્રવારે માતમું, શનિ-
વારે છઠ્ઠું, રવિવારે પાચમું, સોમવારે ચોથું મંગલવારે ત્રીજું,
અને ગુરૂવારે પહેલું ચોવડીયું ઉપકુલિક છે

આ ત્રણે યોગોનો એવા ક્રમ છે કે—૧ વારે જે ચોવ-
ડીયું કુલિક હોય તેનાથી પૂર્વના પાચમા વાગ્નું ચોવડીયું
ઉપકુલિક, અને તેથી પૂર્વના પાચમા વારનું ચોવડીયું કટક હોય
છે આ ત્રણે કુયોગો સારા કામમા વર્ત્ય છે

ગાથાના પૂર્વાર્ધથી ત્રણ યોગ દેખાડી ઉત્તરાર્ધથી
અઢ ઇત્યાદિ ગણથી કાલવેળા દેખાડે છે— અનુક્રમે
રવિવારે આઠમું ચોવડીયું, સોમવારે ત્રીજું, મંગલવારે છઠ્ઠું,
બુધવારે પહેલું, ગુરૂવારે ચોથું, શુક્રવારે માતમું, અને શનિવારે
બીજું ચોવડીયું કાલવેળા છે દરેક વારને ત્રણે ગુણી ગુણાકાર-
માથી ત્રણ બાદ કરવાથી કાળવેળાનું ચોવડીયું આવે છે
જેમકે—શનિવાર સાતમો છે, તેને ત્રણે ગુણવાથી એકવીંશ,
અને તેમાથી ત્રણ બાદ કરતા ૧૮ રહે છે હવે ચોવડીયા આઠ
છે, માટે આઠથી ભાગતા પૂર્ણાક્રમા જે અને શેષ જે રહે છે
તો આ શેષ રહેલ બીજું ચોવડીયું શનિવારે કાળવેળા છે, તે
શુભ વર્ત્યમા પ્રહણ કરવું નહિ ॥ ૬ ॥

હવે અર્ધપ્રહર અને તેની ખાસ વર્ત્ય વડીઓ
કહે છે—

તા ચડજુથ અદ્ધપહરા,

તેસિં સોલહદુતીસદુણગચક્ર ।

ચડસઢી મઙ્ગપલા,

હેયા પુઞ્વાડ દિસિ છઢી ॥ ૭ ॥

અર્થ—કાળવેળામાં ચાર ભેળવીયે નો વર્ત્ય

અર્ધપ્રહર આવે છે, અને રવિ આદિ સાત વારોમાં અનુક્રમે અર્ધપ્રહરના મધ્યના સોળ, આઠ, બત્રીશ, બે, એક, ચાર અને ચોસઠ પળો પૂર્વાદિક છઠ્ઠી છઠ્ઠી દિશાએ યાત્રાદિકમાં વર્જવા યોગ્ય છે.

વિવેચન—સાતે વારોમાં જે જે યોગદીયાં કાળવેળા છે તેનાથી પાંચમું પાંચમું યોગદીયું વર્જ્ય અર્ધપ્રહર હોય છે, જેથી કાળવેળામાં ચાર મેળવતાં વર્જ્ય યોગદીયાં આવે છે. વળી તેવીજ રીતે વર્જ્ય અર્ધપ્રહરમાં ચાર મેળવતાં કાળવેળા પણ આવે છે. જેમકે—રવિવારે આઠમું યોગદીયું કાળવેળા છે, તેમાં ચાર મેળવતાં (બારમું અને આઠે ભાગતાં શેષ રહેલું) યોગદીયું રવિવારે વર્જ્ય અર્ધપ્રહર છે.

દિવસના શુભાશુભ યોગદીયા.

	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
૧	સુવેળા	સુવેળા	કંટક	કાળવેળા	ઉપકુલિક	સુવેળા	કુલિક
૨	સુવેળા	કંટક	વર્જ્ય	ઉપકુલિક	સુવેળા	કુલિક	કાળવેળા
૩	કંટક	કાળવેળા	ઉપકુલિક	સુવેળા	કુલિક	વર્જ્ય	સુવેળા
૪	વર્જ્ય	ઉપકુલિક	સુવેળા	કુલિક	કાળવેળા	સુવેળા	કંટક
૫	ઉપકુલિક	સુવેળા	કુલિક	વર્જ્ય	સુવેળા	કંટક	સુવેળા
૬	સુવેળા	કુલિક	કાળવેળા	સુવેળા	કંટક	સુવેળા	વર્જ્ય ઉપકુલિક
૭	કુલિક	વર્જ્ય	સુવેળા	કંટક	સુવેળા	કાળવેળા ઉપકુલિક	સુવેળા
૮	કાળવેળા	સુવેળા	સુવેળા	સુવેળા	વર્જ્ય	સુવેળા	સુવેળા

દરેક વારના આંકને ત્રણે ગુણી એક મેળવવાથી પણ આ વર્જ્ય અર્ધપ્રહરોના આંકો આવે છે. અથવા કાળવેળાના આંકોને અનુક્રમે માંડી પાંચનો આંક વધારવો, જેના પાંચમા આંકથી રવિવાર વિગેરે સાત વારના વર્જ્ય અર્ધપ્રહરો આવે

અન્યોમા ગાહુ અને કેતુની પણ અગત્ય મનાય છે, તો તે બન્નેને સાથેગણુતા નવ ગ્રહો છે પણ આ બન્ને ગ્રહો હુમેશા સામ-સામા સ્થાનમા, પોતાની રાશિથી સાતમી રાશિમા, મમનવાશે અને મમત્રિશાશે હોય છે, એટલે રાહુના માગ કે ખરાબ ક્ષણ ઉપરજ કેતુનું ક્ષણાક્ષણ વિચાગય છે તે નવે ગ્રહોનું ગ્રહ-ગોચર આ પ્રમાણે છે —

રવિ એક રાશિમા એક માસ રહે છે, અને એક દિવસમા રાશિનો એકેક અશ એમ ત્રીશ દિવસમા આખી રાશિ લોગવી બીજી રાશિમા સૂકમે છે તેજ રીતે ચદ્ર ૧૩૫ ઘડીમા, મંગળ દોઢ માસમા, બુધ એક માસમા, શુક્ર તેજ માસમા, શુક્ર એક માસમા, ગનિ અઢી વર્ષમા; તથા રાહુ અને કેતુ દોઢ વર્ષમા એકેક ગગિનો ઉપલોગ કરે છે આ દરેક ગ્રહો અનુક્રમે મેષાદિ બાર રાશિમા ભમે છે, પણ રાહુ અને કેતુ તે બાર રાશિમા અવળી રીતે કરે છે, કેમકે તેમની વામગતિ ગણાય છે ચન્દ્ર વગરના આઠ ગ્રહોને રાત્રિનો એકેક ત્રિશાશ લોગવવામા ૧-૧૧-૧-૧૩-૧-૩૦-૧૮ અને ૧૮ દિવસ લાગે છે, અને ચન્દ્રને આઠીઆઠ ઘડી લાગે છે તથા રાશિનો દ્વાદશાશ લોગવવાને ત્રીશાશ કાળથી ૨૧૧ ગણો, દ્રેષ્કાણુ લોગમા ત્રી-ગારાથી દર ગણો, હોરાલોગમા ત્રીગારાથી ૧૫ ગણો અને ગગિલોગમા ત્રીશાશથી ત્રીગારા ગણ લાગે છે તથા રાશિ-નો નવાશ લોગવવાને ગવિને દિન ત્રણ ઘડી વીશ, ચન્દ્રને ઘડી ૫૬૨, મંગળને દિન પાચ, બુધને દિન ત્રણ ઘડી વીશ, શુક્રને દિન તેતાલીશ ઘડી વીશ, શુક્રને દિને માત્ર ઘડી વીશ, શનિને દિન મો, રાહુને દિન સાઠ, તથા કેતુને દિન સાઠ લાગે છે

રાશિના અર્ધા ભાગને હોગ, ત્રીજા ભાગને દ્રેષ્કાણુ, અને તેથી અધિક ગમે તે ભાગને તેટલામો અશ એવા ના-મથી સજોધાય છે જેમકે—ગગિનો નવમો ભાગ તે નવમાગ, બારમો ભાગ તે દ્વાદશાશ અને ત્રીશમો ભાગ ત્રિશાશ વિગેરે આ ગ્રહો પૂર્વમા ઉગે છે, અને પશ્ચિમમા આથમે છે પણ

બુધ અને શુક્ર પૂર્વમાં પણ આથમે છે, અને પાશ્વિમમાં પણ ઉગે છે. તેમાં સૂર્ય ચાર પહોર આથમે છે, અને તે સિવાયના બ્રહ્મ સૂર્યના અમુક અંશમાં જવાથી અસ્ત પામે છે. અસ્ત અને ઉદયના અંશોનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે છે—

સૂર્યના ૧૨ ત્રીશાંશ મધ્યે ચન્દ્ર, ૧૭ ત્રીશાંશ મધ્યે ભોમ, ૧૩ ત્રીશાંશ મધ્યે બુધ, ૧૧ ત્રીશાંશ મધ્યે શુક્ર, ૬ ત્રીશાંશ મધ્યે શુક્ર અને ૧૪ ત્રીશાંશ મધ્યે શનિ અસ્ત પામે છે. સૂર્યના તે ત્રીશાંશ બહાર હોતાં બ્રહ્મનો ઉદય જ હોય છે. તે અસ્ત પામેલા મંગળ આદિ બ્રહ્મ ચાર માસ, સોળ દિવસ, બત્રીશ દિવસ, નવ દિવસ, અને બેતાલીશ દિવસ અસ્ત રહી ઉગે છે. ચન્દ્ર બે દિવસ અસ્ત રહી ત્રીજે દિવસ ઉગે છે, અને બુધ તથા શુક્ર પૂર્વમાં આથમે ત્યારે છત્રીશ અને સત્યોતેર દિવસ પછી ઉગે છે. વળી ઉદ્ગમનના દિવસથી માંડીને ચન્દ્ર દિવસ અઠ્યાવીશ, મંગળ દિન છસો સાઠ, બુધ દિવસ છત્રીશ, શુક્ર દિવસ ત્રણસો બેતાલીશ, શુક્ર દિન બસો એકાવન અને શનિ દિન ત્રણસો બેતાલીશ સુધી અસ્ત થતો નથી.

સૂર્ય રાશિથી બાર રાશિમાં ફરતાં મંગળ વિગેરે પાંચે બ્રહ્મ કયા ભાવને પામે છે ? તે માટે પ્રશ્નશતકની વૃત્તિમાં કહેલ છે કે—

સૂર્યભુક્તા ઉદીયન્તે, શીઘ્રા અર્કે દ્વિતીયગે ।

સમં તૃતીયગે યાન્તિ, મન્દા ભાનો ચતુર્થગે ॥ ૧ ॥

વક્રાઃ પચ્ચમ-ષષ્ઠેઽર્કે તેઽતિવક્રાઃ નગાષ્ટગે ।

નવમે દશમે માર્ગાઃ, સરલા લાભ રિષ્યગે ॥ ૨ ॥

[સરલા લાભગે વ્યયે ॥ ૨ ॥ પાઠાન્તર]

અર્થ—સૂર્યથી છુટા થયા પછી સર્વ બ્રહ્મ ઉદય પામે છે, સૂર્ય બીજી રાશિમાં જાય ત્યારે તે શીઘ્ર ગતિવાળા થાય છે, સૂર્ય ત્રીજી રાશિમાં જતાં તે સમગતિ કરે છે, સૂર્ય ચોથી

રાશિમા જતા મહગતિવાળા થાય છે, સૂર્ય પાચમે છઠે હોય ત્યારે વક્ર થાય છે, સૂર્ય માતમે આઠમે હોતા અતિવક્ર થાય છે, સૂર્ય નવમે દશમે જતા માર્ગગામી થાય છે, અને સૂર્ય અગીયાન્મી જાગ્રમી રાગિયે જાય ત્યારે સરલ થાય છે આ રીતિ મગલ ગુરૂ અને શનિને આશ્રીને છે, જાકી બુધ અને શુક્ર તો સૂર્યની પામેજ અતિચારી થાય છે

જ્યારે ગ્રહો મિધી ગતિમાથી વામ ગતિવાળા થઈ પાછલી ગગિમા જાય ત્યારે તે વક્રી કહેવાય છે, અને મગલ વિગેરે વક્રી થયા પછી અનુક્રમે ૬૫-૨૧-૧૧૨-૫૨ અને ૧૩૪ દિવસ વક્રગતિવાળા* ગ્રહ છે

ગ્રહો નિત્યની આમાન્ય ગતિ કરતા વધારે ઝડપથી ગ-
શિનો ભોગ કરે ત્યારે તે અતિચાર ગમન કહેવાય છે તેઓના
અતિચાર દિવસ કેટલા છે તે લક્ષ્ય એક મ્લોકથી જણાવે છે—

પક્ષં દશાહં ત્રિપક્ષી, દશાહં માસપટ્ટત્રયી ।

અતિચાર કુજાદીના—મેષ ચારસ્તિવતોઽપરઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—મગળ બુધ ગુરૂ શુક્ર અને શનિના અતિચારના
દિવસો અનુક્રમે ૧૫-૧૦-૪૫-૧૦ અને ૧૮૦ છે, ત્યાર
પછીના દિવસો ચાર ગતિવાળા કહેવાય છે

આ મગળ વિગેરે પાચ ગ્રહો વક્રી થયા હોય તો પછીની
રાગિનુ અને અતિચારી થયા હોય તો પૂર્વની ગગિનુ કળ
આપે છે પ્રશ્નપ્રકાશકાર તો જહે છે કે— ગુરૂ અને શનિ તો
પોતાની વિદ્યમાન રાશિનુ કળ આપે છે નારચ દ્ર ટીપ્પણુ-
મા જહુ છે કે—વક્રી કે અતિચારી ગુરૂ વિનાના દરેક ગ્રહો પૂર્વ
રાગિનુ કળ આપે છે દરેક ગ્રહો આ પ્રમાણે કળ આપે છે—

પક્ષ હશાહ માસ ચ, દશાહ માસ પચ્ચકમ્ ।

વક્રેઽતિચારે મૌમાઘા, પૂર્વરાશિફલપ્રદા ॥ ૧ ॥

૧ વક્રી ગ્રહે ભોગવાતુ નક્ષત્ર અપદારિત કે વિઝવર કહેવાય છે

અર્થ—વક્રી કે અતિચારી મંગળ વિગેરે ૧૫-૧૦-૩૦-૧૦ અને ૧૫૦ દિવસ સુધી પૂર્વરાશિ (વક્રી કે અતિચારી થવાની રાશિ) નું ફળ આપે છે. મુહૂર્ત ચિંતામણિમાં વક્રી અતિચારી ગુરૂના દિવસ ૨૮ વર્ગ્ય કહ્યા છે. પણ પ્રધાન ગોચર બળ કે લગ્ન હોય અથવા ગુરૂ ત્રિકોણ ધન સ્ત્રી કે લાલ રાશિમાં જતો હોય તો ગુરૂ શુભ છે. મંગળ વિગેરે ગ્રહો અનુક્રમે ૭૪૫-૬૨-૧૪૪-૫૨૪-૨૪૦ દિવસ માર્ગગતિ કરે છે.

આ ગ્રહોમાંથી સૂર્ય અને સોમ રાશિના આદિ ભાગમાં, ગુરૂ અને શુક્ર રાશિના મધ્ય ભાગમાં, ચંદ્ર અને શનિ રાશિના અંત ભાગમાં, તથા બુધ આખી રાશિમાં ફળદાયક છે. આ પ્રમાણે સ્થૂલ ગ્રહગતિ જાણવી.

હવે ગ્રહના નામો કહીએ છીએ—ચંદ્ર, બુધ, ગુરૂ; અને શુક્ર સૌમ્ય ગ્રહો છે તથા રવિ, વદી ચૌદશથી શુદ્ધ એકમ સુધીનો કૃશ ચંદ્ર, મંગલ, કૂર ગ્રહ સાથે રહેલો બુધ, શનિ અને રાહુ કૂર ગ્રહો છે. નરપતિ જયચર્યામાં કહ્યું છે કે—

રાહુ-કેતૂ સદા વક્રૌ, સદા શીઘ્રૌ વિધૂળગૂ ।

ક્રૂરા વક્રા મહાક્રૂરા; સૌમ્યા વક્રા મહાશુભાઃ ॥ ૧ ॥

શુક્રેન્દ્ર યોષિતૌ મન્દ-બુધૌ વલીબૌ પરે નરાઃ ॥

અર્થ—રાહુ અને કેતુ નિરંતર વક્રી ગ્રહ છે, સૂર્ય ચન્દ્ર નિરંતર અતિચારી ગ્રહ છે, અને કૂર ગ્રહો વક્રી થાય તો મહાકૂર થાય છે, તેમજ સૌમ્ય ગ્રહો વક્રી થાય તો મહાસૌમ્ય થાય છે. શુક્ર અને ચન્દ્ર સ્ત્રીગ્રહ છે, બુધ અને શનિ નપુંસક છે, તથા રવિ મંગળ અને ગુરૂ પુરૂષ ગ્રહ છે.

રવિ સોમ મંગળ અને ગુરૂ તથા બુધ શુક્ર શનિ અને રાહુ, એ ચાર ચાર પોતપોતામાં મિત્રગ્રહ છે અને સામસામા શત્રુગ્રહ છે. પોતપોતામાં પણ સૌમ્યની સૌમ્ય સાથે અને કૂરની કૂર સાથે અતિ મૈત્રી છે અને સામાન્ય રીતે સામાસામા-

મા સૌમ્યને સૌમ્ય સાથે અને ક્રૂરને ક્રૂર સાથે અતિ શત્રુભાવ છે ગ્રહોની મૈત્રી અને શત્રુભાવ મૂક્ષમતાથી આ પ્રમાણે છે—

રવિને શુક શનિ શત્રુ છે, બુધ મધ્યમ છે, અને બીજા મિત્ર છે

ચંદ્રને રવિ અને બુધ મિત્ર છે, અને બીજા મધ્યસ્થ છે.

મંગળને બુધ શત્રુ છે, શુક શનિ મધ્યસ્થ છે, અને બીજા મિત્ર છે

બુધને ચંદ્ર શત્રુ છે, રવિ શુક મિત્ર છે, અને બાકીના મધ્યમ છે

શુકને બુધ શુક શત્રુ છે, ગનિ મધ્યસ્થ છે અને બીજા મિત્રો છે

શુકને રવિ મોમ શત્રુ છે, બુધ શનિ મિત્ર છે અને મંગળ શુક મધ્યસ્થ છે

ગનિને શુક મધ્યસ્થ છે, બુધ શુક મિત્ર છે, અને બાકીના ગણ શત્રુ છે

લગ્ન કુંડળીમાં પોતાથી બીજે ત્રીજે ચોથે દશમે અગીયારમે અને બારમે સ્થાને રહેલો ગ્રહ તત્કાળ મિત્ર છે, અને બાકીના સ્થાનમાં રહેલો ગ્રહ તત્કાળ શત્રુ કહેવાય છે મિત્ર ગ્રહો તત્કાલ મિત્ર થાય તો તે વધારે સારા છે, અને શત્રુ ગ્રહો તત્કાલ શત્રુ થાય તો તે વધારે અશુભ છે

ગનિ અને બુધ રવિ અને ચંદ્રના પુત્રો છે,

गुर्वर्काकीन्दव कुल्या, उपकुल्य कुज सित. ।

तमश्चाथ बुधो मिश्र-स्तत्र नक्षत्रवत् फलम् ॥१॥

અર્થ—સૂર્ય ચંદ્ર શુક અને ગનિ કુલ્ય છે મંગળ અને શુક ઉપકુલ્ય છે તથા બુધ અને ગણ કુલ્યોપકુલ્ય છે તે સર્વ

વારોનું સ્થિરબળ ચરબળ અને મધ્યમબળ રૂપી કૃણ કુદ્યાદિ
નક્ષત્રની પેઠે જાણવું-

બીજા સંયોગી થનારા ગ્રહ નામો નીચે મુજબ છે:—

૧ ચૈત્ર શુદ્ધી એકમને દિવસે જે ગ્રહનો વારહોય તે ગ્રહ વર્ષેશ
(વર્ષાધિપતિ) કહેવાય છે.

૨ મેષ સંક્રાંતિના વારનો ગ્રહ મંત્રી કહેવાય છે.

૩ કર્ક સંક્રાંતિના વારનો ગ્રહ શસ્ત્રેશ કહેવાય છે.

૪ દરેક માસની શુદ્ધિ એકમના વારનો ગ્રહ માસેશ ગણાય છે.

૫ હંમેશના વારનો ગ્રહ દિનેશ ગણાય છે.

૬ હોરાનો પતિ હોરેશ કહેવાય છે.

૭ રાશિના (આગળ કહેવાશે તે) પતિ ગ્રહો તે તે રાશિના
સ્વામી છે.

૮ રવિની રાશિમાં અમુક અંશે ગયેલા ગ્રહો અસ્ત
કહેવાય છે.

૯ રવિથી અમુક અંશ દૂર રહેલા ગ્રહો ઉદયી કહેવાય છે.

૧૦ વામ ગતિવાળો ગ્રહ વક્રી કહેવાય છે. રાહુ અને કેતુ સદા
વક્રી છે.

૧૧ નિત્યના વેગ કરતાં અધિક ગડપથી ચાલનારો ગ્રહ અતિ-
ચારી છે. સૂર્ય અને ચંદ્ર સદા શીઘ્ર (અતિચારી) છે.

૧૨ સમ ગતિશીલ ગ્રહ માર્ગી કહેવાય છે.

૧૩ ઉદય પછી અને અસ્ત થવા પહેલાં સાત દિવસ સુધી
ગ્રહ બાળ અને વૃદ્ધ કહેવાય છે. તથા ગ્રોહા દિવસથી
ઉદય પામેલો અને અસ્ત થવામાં સન્મુખ થયેલો ગ્રહ
પણ બાળ અને વૃદ્ધ કહેવાય છે.

૧૪ ઘણા દિવસથી ઉગેલો, વૃદ્ધ નહિં થયેલો, અને વિશાળ
ખિંબવાળો ગ્રહ વિપુલ કહેવાય છે.

- ૩૯ દુષ્ટ સ્થાનમાં પોતાના અગમાં રહેલ મૌમ્ય ગ્રહ અધિ-
વીર્ય મનાય છે
- ૪૦ સૂર્યથી હણાયેલો ગ્રહ વિફલ થાય છે
- ૪૧ ગતુ સ્થાનમાં રહેલો ગ્રહ ખલ છે
- ૪૨ ખીન્ન ગ્રહથી યુદ્ધમાં છૂતાયેલો ગ્રહ પીડિત કહેવાય છે
- ૪૩ પોતાની નીચ રાગિમાં ઠરેલ ગ્રહ દીન મનાય છે
- ૪૪ છ વર્ગ પૈકીના પોતાના ત્રણ ચાર કે પાચ વર્ણમાં રહેલ
ગ્રહ સ્વવર્ગી કહેવાય છે
- ૪૫ પર ગ્રહના હોરાદિ ત્રણ ચાર કે પાચ વર્ગમાં ગહેલ ગ્રહ
પરવર્ગી અથવા અન્યવર્ગી મનાય છે
- ૪૬ ભાવ રાશિ અને દિવસ આશ્રીને થતા ચાર હર્ષસ્થાન
પૈકીના હરકોઈ હર્ષસ્થાનમાં ગહેલ ગ્રહ હર્ષી મનાય છે
- ૪૭ હરકોઈ રાશિ ભાવ નક્ષત્ર વિગેરેમાં રહેલ ગ્રહ તે નામની
સાથે ' સ્થ ' કે ' ગ ' ગળદ જોડવાથી સમજી શકાય છે
- ૪૮ જેમકે-પોતાની રાશિમાં રહેલ ગ્રહ સ્વસ્થ અથવા સ્વ-
રાશિમાં રહેલ ગ્રહ છે
- ૪૯ પોતપોતાની દિગા કે વિદિગાના લગ્નભુવનોમાં રહેલો ગ્રહ
લલાટસ્થ કહેવાય છે લગ્નને પૂર્વ દિગામાં કેન્દ્રોને ચાર
દિશામાં અને કેન્દ્રમધ્યના યુગ્મ સ્થાનોને વિદિગામાં સ્થા-
પવાથી આઠ દિગામાં ચાર ભુવનોનો સમાવેશ થાય છે
લલાટસ્થ ગ્રહનું ખીન્નું નામ સન્મુખગ્રહ છે

(જુઓ ગ્રહ ચક્ર)

અહ્યક.

નામ.	રવિ.	સોમ.	મંગળ.	બુધ.	ગુરુ.	શુક્ર.	શનિ.	રાહુ.	કેતુ.	
ત્રિશાંશ ભોગ દિન	દિન ૧	ધડી ૪૫	દિન ૧૫	દિન ૧	દિન ૧૩	દિન ૧	દિન ૩૦	દિન ૧૮	દિન ૧૮	૧
દ્વાદશાંશ ભોગ દિન	૨-૩૮	ધડી ૧૧૫	૩-૪૫	૨-૩૦	૩૨-૩૦	૨-૩૦	૭૫-૦	૪૫-૦	૪૫-૦	૨
નવમાંશ ભોગ દિન-ધડી	૩-૨૦	૦-૧૫	૫-૦	૩-૨૦	૪૩-૨૦	૩-૨૦	૧૦૦-૦	૬૦-૦	૬૦-૦	૩
દ્વેષાણુ ભોગ દિન	૧૦	ધડી ૪૫	૧૫	૧૦	૧૩૦	૧૦	૩૦૦	૧૮૦	૧૮૦	૪
હોરા ભોગ માસ	૫	ધડી ૬૭૫	૦	૦	૬	૦	૧૫	૬	૬	૫
રાશિ ભોગ માસ	૧	ધડી ૧૩૫	૧	૧	૧૩	૧	૩૦	૧૮	૧૮	૬
ભગણુ ભોગ વર્ષ	૧	દિન ૨૭	૧	૧	૧૩	૧	૩૦	૧૮	૧૮	૭
અસ્ત ત્રિશાંશ	...	૧૨	૧૭	૧૩	૧૧	૬	૧૪	૮
અસ્તકાળ દિન	૦	૨	૧૨૦	૧૬	૩૨	૬	૪૨ (પૂર્વમાં સુધ ૩૬ શુક્ર ૭૭)	૯
ઉદયકાળ દિન	૦	૨૮	૬૬૦	૩૬	૩૭૨	૨૫૧	૩૪૨	૧૦
વક્રી દિન	૬૫	૨૧	૧૧૨	૫૨	૧૩૪	૧૧

સમ દિશાબળ	૧૦	૪	સ્થાપનાથી	૧૦	૧	૧	૪	૭	૩૮
"			કાર્તિક						૩૮
૧ સર્વસ્થાન	૮	૩	૬	૧	૧૧	૫	૫	૧૨	૪૦
૨ સર્વસ્થાન	અર્ધ	વૃષ	મંકર	કન્યા	કર્ક	મીન	મીન	મિથુન	૪૧
૩ સર્વસ્થાન	દિવસ	રાત્રિ	હવસ	રાત્રિ	દિવસ	રાત્રિ	રાત્રિ	મન	૪૨
૪ સર્વસ્થાન	૧૦+૧	૧+૪		અમ પૂર્વે અશ્વિન રવિ પેરે અત્રી ગ્રહોત્થ	અમ પૂર્વે અશ્વિન રવિ પેરે અત્રી ગ્રહોત્થ	સોમ પેરે બલ્યવુ			૪૩
	૪+૭	૭+૧૦							
પસદ સ્થાન	૧૦	૧૦	૧૦	૧	૧૦	૭	૭	૧-૩-૧૧	૪૪
પૂર્ણ દહિ	૭	૭	૪-૭-૮	૭	૫-૭-૮	૭	૭	૩-૭-૧૦	૪૫
પાશન દહિ (પોણી)	૪-૮	૪-૮	+	૪-૮	૪-૮	૪-૮	૪-૮	૪-૮	૪૬
અર્ધ દહિ	૫-૮	૫-૮	૫-૮	૫-૮	+	૫-૮	૫-૮	૫-૮	૪૭
એક પાદ દહિ (પા)	૩/૧૦	૩/૧૦	૩/૧૦	૩/૧૦	૩/૧૦	૩/૧૦	૩/૧૦	૩/૧૦	૪૮
ગોચર શુદ્ધિ	૩-૬-૧૦	૨-૩-૫-૧	૨-૬-૧	૨-૩-૫-૧	૨-૫-૭-૨-૩-૭-૩-૬-૧	૨-૩-૭-૨-૩-૭-૩-૬-૧	૨-૩-૭-૨-૩-૭-૩-૬-૧	૩-૬-૧	૪૯
	૧૧	૬-૭-૮	૧૦-૧૧	૧૦-૧૧	૬-૧૮-૬-૧૦-૧૧	૬-૧૮-૬-૧૦-૧૧	૬-૧૮-૬-૧૦-૧૧	૬-૧૮-૬-૧૦-૧૧	
		૧૦-૧૧			૧૧	૧૧	૧૧		
					૧૧				

पं०	१	पे-६	१०	४	२०-३	११-१२	७	८-६	...	पं०
संज्ञादि अहस्थान	यायी	यायी	यायी	स्थायी	स्थायी	यायी	स्थायी	पं०
यायादि	वि०	इ०	पु० धा०	अ०	पु० इ०	नये०	रे०	पं०
जन्म नक्षत्रा	नृपदर्शन	सर्व	युद्ध	मान	विवाह	गमन	द्विष्ठा	...	अ०	पं०
कार्योत्पन्न	व्यास	...	रसातल	क्षय	तम	अ० तद्व	पं०
दाग्ने इण	उर्ध्व	सम	उर्ध्व	तिर्यग्	सम	तिर्यग्	अधो	अधो	अधो	पं०
दृष्टि स्वभाव	पू०	प०	द०	वा०	उ०	अ०	ध०	नै०	नै०	पं०
सर्व दिगोत्पन्न	दक्षिण	उत्तर	दक्षिण	पूर्व	पूर्व	उत्तर	पश्चिम	पं०
दिगोत्पन्न	पूर्व	पश्चिम	द०	उ०	उ०	पूर्व	पश्चिम	द०	द०	पं०
दिगोत्पन्न	पूर्व	वायु	दक्षिण	उत्तर	ध्यान	अग्नि	पश्चिम	नैऋत्य	...	पं०
वेद	साम	अथर्व	ऋग्वे०	यजू	पं०
सोक्त	नृप	नृप	नाग	स्वर्ग	स्वर्ग	नाग	नाग	नाग	नाग	पं०
जाति	क्ष०	वे०	क्ष०	शू०	प्रा०	प्रा०	अत्यन्त	अ०	अ०	पं०
जाति	राज्य	तपस्वी	सोनी	प्राज्ञा	वर्षिक	वैश्य	भौल	वृषल	वृषल	पं०
अभिजात	राज्य	राज्य	नेता	इमार	प्रधान	मंत्री	दास	पं०

इ० उणीत्पन्न दिगोत्पन्न

प्राणीवर्ग	अपिपद	सरोसप	अपिपद	पक्षि	द्विपाद	द्विपाद	पक्षि	संक्षिप्त	संक्षिप्त	६५
स्थान-१	पशु	जण	दम्भ	क्राव	महिर	जण	जण	अग्नि	अग्नि	६६
अमर्त्यस्थान	वनयः	जणयः	वनयः	गामयः	गामयः	जणयः	जणयः	वनयः	वनयः	६७
प्रतिस्थान	द्वि			प्रीति	अग्नि	अग्नि	अग्नि			६८
स्थान-२	दीपः	जण	इदम्	उदरः	ज्ये	जण	जण	गता	(अमर्त्यस्थान)	
देहा	आत्मा	अन	संस्व	वादेष्टि	गानसंभ	मदन	इ भ			७०
स्थान-३	अस्थि	लोहा	मान	त्वष्ट	मेद	वीर्य	शिरा			७१
गुण	सत्त्व	सत्त्व	तमसे	रजसे	सत्त्व	रजसे	तमसे			७२
तत्त्व	अग्नि	जण	अग्नि	पृथ्वी	आकाश	जण	वायु	वायु		७३
महा	भू	धापि	धापि	ज्व	ज्व	भू	धापि	धापि	(अमर्त्यस्थान)	७४
वय (योगपृथग्)	आवे	मध्यम	तद्वै	माण	आवे	मध्यम	वृद्ध	वृद्ध		७५
स्थिति	ज्व	ज्व	नव्य	दम्भ	विचित्र	दद	उत्तम			७६
सेवायु मन	भू	धूम	सिद्धि	मान	वृष	भार	गण	क्राव		७७
माता	आदिति	अग्नि	पृथ्वी	शोक	क्षालन	महा	जान	सिद्धि	अमर्त्यस्थान	७८
पिता	अग्नि	अग्नि	पृथ्वी	यद	विचित्र	वृद्ध	रुचि	तम	धूम	७९

યુક્તજાતિ	દંડ	દામ	દંડ	ભેદ	સામ	સામ	ભેદ	ભેદ	...	૭૭
ધાતુ-૧	તાંબુ	મણિ	સોનું	દાંસું	રૂપું	રૂપું	સીસું	૭૮
ધાતુ-૨ (ભ- વન૦)	મોતી	રૂપું	તપુ (સીસું)	સ્વર્ણું	સહૈમ રત્ન	રૂપું	લોહ	અસ્થિ	...	૭૯
વસ્ત્ર	સ્થૂંદદંત	નવું	દગ્ધ	શિક્ષિત	નવું-જીનું	૮૩૬	જીનું	૮૦
પિત્તાદિ રોગ જ્ઞાન	પિત્ત	કંક	પિત્ત	સમ	સમ	કંક	વાત	વાત	વાત	૮૧
"	પિત્ત	કંક	ગરમી	ત્રિદોષ	દમ	મ્લેષ્મ	વાયુ			૮૨
ધાતયોગ (પ્રશ્ન)	અગ્નિ	જળ	અશ્વ	જનર	અજળર્ણું	તૃષા	ભૂખ	(મંગળ-૨-સન્નિ- પાત.)	(મંગળ-૨-સન્નિ- પાત.)	૮૩
રસ (પ્રશ્ન૦)	કટુ	ક્ષારામ્લ	કટુ	કસાણું	કસાણું મધુર	ક્ષારામ્લ	તીખા	તીખા	તીખા	૮૪
અષ્ટોત્તરી દશા	આ	મ	હસ્ત	અ	ધ	કૃ	પ્રેષા	ઉંભા	...	૮૫
વર્ષ	પુ	પૂં કાં	ચિત્રા	જ્યેષ્ઠ	શ	રો	ઉષા	રે	...	
(જ્યેષ્ઠાં ચં ૩/૪)	પુ	ઉં કાં	સ્વાતિ	મૂળ	પૂં ભાં	મ	આભાં	અ	...	
	અ	૧૫	વિં	૧૭	૧૮	૨૧	અં	ભ	૧૨	
	ફ	૮	૮	૧૭	૧૮	૨૧	૧૦	૧૨	૧૨	

विशेषाद्री	श्रीत	रोहि०	शुक्र	अश्लेष	पुन०	पूर्वा	पुष्य	आर्द्रा	मित्रा	८६
दशा वर्ष १० अ	६-६	२-१०	३-७	४-१०	५-६	७-१०	८-१०	९-१०	१०-१०	
३/२	१	२	३	४	५	६	७	८	९	
भास दशादिभ	२०	५०	२८	५६	८८	१२	३६	४२	५०	८७
भास दशादिभ-दिन	०-२०	२-१०	३/८	५/४	८/८	१२/०	६/१०	८/२०	९/२०	८८
भास दशादिभ	७	६	२	३	४	५	६	७	८	८०
उत्तराश्विन	३॥	५	१॥	२	३	४	५	६	७	८१
वसा	५५	५	१॥	२	३	४	५	६	७	८२
अहोरात्रि	५५	५	१॥	२	३	४	५	६	७	८३
नेष्ट्रदशादि	५५	५	१॥	२	३	४	५	६	७	८४
वर्ष	५५	५	१॥	२	३	४	५	६	७	८५

॥ ग्रहचक्र समाप्त ॥

હવે તિથિદ્વારમાં આચાર્ય સદોષ તિથિ વર્જવાની સૂચના કરે છે, પણ તેમાં વર્ષ અને માસની શુદ્ધિ અવશ્ય જોવી પડે છે. તો તે બીજા ગ્રન્થોને અનુસારે સંદેશથી કહીએ છીએ.

ચોથા આરાના ત્રણ વર્ષ અને સાડા આઠ માસ બાકી રહેતાં વીર પ્રભુ દીવાળીને દિને નિર્વાણપદ પામ્યા છે. વીર-નિર્વાણ પછી ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમસંવત્ શરૂ થયો છે, તથા વિક્રમસંવત્ના પ્રારંભથી એકસો પાંત્રીશ વર્ષ અને પાંચ માસ જતાં શક સંવત્ પ્રવર્ત્યો છે. પ્રદ્યુમ્ન સૂરિ કહે છે કે—

છવાસસણ્હિં સમ્મં, પંચહિં વાસેહિં પંચમાસેહિં ।

સિદ્ધિગયસ્સ રાયા, “ સગુત્તિ ” નામેણ વિક્ખાઓ । ૧ ।

(॥ ૪૯૬ ॥)

અર્થ—મહાવીર પ્રભુ મોક્ષ ગયા પછી ૬૦૫ વર્ષ અને ૫ માસ થતાં શક નામે વિખ્યાત રાજ થયેલ છે.

આધુનિક લૌકિક જ્યોતિષશાસ્ત્ર શકસંવતની ગણનાથી-જ ચાલે છે, પણ સામાન્ય પ્રવૃત્તિમાં વિક્રમ સંવતના વર્ષો લેવાય છે. વળી પૂર્વકાળે વર્ષ પ્રારંભ શ્રાવણ વદી એકમ (ગુન-રાત્રી અસાડ વદી એકમ) થી થતો હતો. અત્યારે પૂર્વદેશમાં ચૈત્રશુદ્ધિ એકમથી થતો મનાય છે. કેટલેક સ્થાને અસાડ શુદ્ધિ બીજથી, અને કેટલેક સ્થાને કાર્તિક શુદ્ધિ એકમથી વર્ષ-પ્રારંભ મનાય છે.

અયનાંશ લાવવાની રીતિમાં અષાઠથી પ્રારંભ થતા વિક્રમ વર્ષનો ઉપયોગ થતો સમજી શકાય છે, વળી સંવતનો પ્રારંભ તો ચૈત્ર શુદ્ધિ એકમથીજ ગણાય છે.

આ સિવાય ચંદ્રપદ્મત્તિમાં પાંચ પ્રકારનાં વર્ષો જણાવતાં ગુરૂ અને શનિની ગતિને આધારે બે જાતિનાં વર્ષો દેખાડેલાં છે. તે પૈકીના ગુરૂવર્ષનો વિષય મૌહૂર્તિક ગ્રન્થોમાં ચર્ચેલ છે, જેનું સંક્ષિપ્ત કથન નીચે મુજબ છે.

નારચંદ્રમાં કહેલ છે કે—

સિંહસ્થિતે દેવગુરૌ ચ કન્યા, વિવાહિતાઃ પદ્મ કરોતિ મર્તા ।

વિવાહ-ક્ષૌર વ્રતગ્રન્થ-દીક્ષા, યાત્રા પ્રતિષ્ઠા ચ વિવર્જનીયા ॥૧॥

ગોકો વિવાહે મરણ વ્રતે સ્યાત્, ક્ષૌરૈઃ દરિદ્ર વિફળા ચ યાત્રા ।

મૌર્ગ્યં ચ દૌંશ્યે વિઘ્ન પ્રતિષ્ઠિતે, સિંહસ્થિતે સર્વવિવર્જનીયમ્ ॥૨॥

રવિક્ષેત્રગતે જીવે, જીવક્ષેત્રગતે રવૌ ।

દીક્ષામુપસ્થાપના વા, પ્રતિષ્ઠા ચ ન કારયેત્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—સિ હનો ગુરુ હોય તો પુરુષ ઉપગ-ઉપરી પાત્ર કન્યા માથે વિવાહ કરે છે, અર્થાત્ ચાર સ્ત્રી મૃત્યુ પામે છે માટે સિ હસ્થ ગુરુમા વિવાહ, મુકન, વ્રતગ્રન્થન, દીક્ષા, પ્રવાસ અને પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્યનો ત્યાગ કરવો (૧) સિ હસ્થ ગુરુ હોય તો વિવાહમા શોક, વ્રતમા મૃત્યુ, મુકનમા દરિદ્રતા, યાત્રામા નિષ્ફળતા, દીક્ષામા મૂઢતા, અને પ્રતિષ્ઠામા વિઘ્ન વિગેરે ક્ષણો મળે છે, માટે સિ હસ્થ ગુરુમા સર્વ કાર્યનો ત્યાગ કરવો (૨) રવિના ક્ષેત્ર સિ હરાશિમા ગુરુ હોય, અને ગુરુના ક્ષેત્ર ધન તથા ,મીન રાશિમા રવિ હોય ત્યારે દીક્ષા ઉપસ્થાપના (વડી દીક્ષા) તથા પ્રતિષ્ઠા ડરાવવી નહિ તેમજ સિ હસ્થ ગુરુમા ઉજમણ, નવું વ્રતગ્રન્થ વિગેરે પણ વર્જવા (૩) મૃતર્ષિ કહે છે કે—સિ હસ્થ ગુરુ હોય ત્યારે વિવાહ કરવો નહિ, પણ ગંગાની ઉત્તર તરફ અને ગોદાવરીના મધ્ય પ્રદેશ માજ સિ હસ્થ ગુરુ ત્યજવો

શૌનક વિગેરે કહે છે કે—સિ હસ્થ ગુરુ મવા નક્ષત્રમા હોય ત્યાં સુધીજ અશુભ છે પારાગર કહે છે કે—સિ હસ્થ ગુરુ સિ હ રાશિના પ્રથમ પાત્ર નવાશ લોગવે ત્યાં સુધીજ અશુભ છે, અને ત્યાર પછી શુભ છે મુદૂર્ત્તચિ તામણિકાર તો કહે છે કે—સિ હસ્થ ગુરુ હોય તો પાત્રમો સિ હનવમાશજ અર્વથા ઇષ્ટ છે, માટે તેનો ત્યાગ કરી દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા વિવાહ આદિનું મુદૂર્ત્ત લેવું

મેઘમા ત્યારે ગુરુ હોય ત્યારે સિ હસ્થ ગુરુનો ફોપ હણાય છે, મુદૂર્ત્ત ચિ તામણિમા પણ આ અષ્ટ વિધાન કે દેટલાઝ આચાર્યો સિ હસ્થ ગુરુની નિર્દોષતા માટે કહે છે કે—

સિંહદિગ્ધ જડ જીવો, મહમુત્તં હોઈ અહ રવિ મેસે ।

તો કુળઈ નિવિવસંકં, પાણિગહણાઈ કલ્લાણં ॥ ૧ ॥

અર્થ—સિંહસ્થિત ગુરૂ જો મધ્ય નક્ષત્ર લોગવી દ્યે,
અથવા મેષ રાશિમાં રવિ હોય, તો નિઃશંકપણે પાણિયહણ
વિગેરે કલ્યાણ-માંગલિક કાર્ય કરવા ॥ ૧ ॥

નીચ રાશિનો ગુરૂ પણ શુભ કાર્યમાં વર્જેલ છે, તે વિગે
વિવાહપટલામાં કહ્યું છે કે—

વાકપતૌ મકરરાશિમુપેતે, પાણિપીડન વિધિર્ન વિધેયઃ ।

તત્ર દૂષણ મુશન્તિ મુનીન્દ્રાઃ. કેવલં પરમનીચનવાંશે ॥૧॥

અર્થ—ગુરૂ મકરરાશિમાં આવે ત્યારે વિવાહ કરવો
નહિં. પરંતુ કેટલાક મુનિઓ મકરના નીચ નવાંશમાંજ
દોષ માને છે.

લોકશ્રી વિગેરે ગ્રન્થનાં આધારે પાંચ ત્રિશાંશે પરમ
નીચ અંશે છે, તેથી કેટલેક સ્થાને પાંચ નીચાંશે ત્યાજ્ય
કહ્યા છે, જૃહ્નજાતક નારાયંદ્ર વિગેરેમાં મકરના પાંચમાં ત્રિ-
શાંશને પરમ નીચ કહેલ છે, તેથી મકરના પાંચમા ત્રિશાંશે
રહેલ ગુરૂ સર્વથા વર્જ્ય છે; પરંતુ અહીં તો જ્યોતિષ શાસ્ત્ર-
ના નેતાઓ પાંચ ત્રિશાંશેને સર્વથા શ્રેષ્ઠ માને છે.

વળી હુમસંવત્સર દોષ આ પ્રકારે થાય છે—કુંભ
મીન મેષ કે વૃષ રાશિમાંથી કેાડ પણ રાશિને ગુરૂ લોગવતો
હોય, તે રાશિમાંથી અતિચારી થઈ શીઘ્ર ગતિ કરે, અને પી-
સ્તાલીશ દિવસના અતિચાર પછી માગી થાય, ત્યાર પછી
કેટલેક દિવસે વક્રો થતાં વામગતિ કરે; ત્યારે તે જો પૂર્વે
લોગવેલ રાશિમાં ન આવે તો તે વર્ષ હુમસંવત્સર થાય છે.
'મુહૂર્ત ચિંતામણિમાં કહ્યું છે કે—ગુરૂ તે ચારજ રાશિમાં
અતિચાર કરે તો હુમસંવત્સરનો દોષ નથી. તથા આ દોષ,

ગોડજાન્ત્યકુમ્ભે તરલેડતિચારો, નો પૂર્વરાશિ ગુરુરેતિ વક્ત્રિનઃ ।

તદા વિલુપ્તાવ્દ ર્દ્વાતિનિદિતઃ, શુભેષુ રેવાસુરનિમ્નગાન્તરે ॥૧॥

પામ કરીને એવા અને ગજાના મધ્યપ્રદેશમાં વસ્યાં છે વળી
આરભસિદ્ધિની પ્રીતમાં પ્રવળુપ લોપગન નામે દેવ આ
પ્રમાણે થાય છે

અભિજિદ-વામ્ના ડડિત્ય—રેવતી સગતે સતિ ।

તદા લોપગતે જીવે, વિવાહાદિ વિવર્જયેત ॥ ૧ ॥

અર્થ—અભિજિત ગતભીપા પુનર્વસુ અને રેવતી નક્ષ-
ત્રમાં જોડાયેલો ગુરુ લોપગત જોવાય છે તે વખતે વિવાહો
વિગેરે ગુલ કાર્ય કરવા નહિ

આ પ્રમાણે ગુરુવર્ષનું વિધાન અન્ય ગ્રન્થોમાં વિસ્તા-
રથી વર્ણવેલ છે મૂર્ચ એક ગણિમાં ભ્રમણ કરતા જોડેલો કાળ
ગટે તે એક મોઝામાં કહેવાય છે એમ જાગ ગણિમાં ભ્રમણથી
સૌરવર્ષ થાય છે, અને સાઠ મૂર્ચામાંનો એક પાચ વર્ષવાળો
ચુગ થાય છે

શુદ્ધિ એકમથી અમાવાસ્યા પર્યંતના દિવસોથી કાર્તિક
ચૈત્ર વિગેરે ચાન્દ્રમાસો થાય છે, અને તે જાગ માસનું એક
ચાન્દ્રવર્ષ, તથા જાસઠ ચાન્દ્રમાસનો એક ચુગ થાય છે

ચન્દ્રને લોગળ્યા પછી તે નક્ષત્ર ફરીવાર ચ દ્રનાં લોગેમાં
આવે, તે દરમ્યાન જયેલાં દિવસો નક્ષત્રમાસ કહેવાય છે,
આવા મહત્ત્વ નક્ષત્રમાસનો એક ચુગ થાય છે

મેષ વૃષભ મિથુન ડર્ક મિહ ડેન્થો તુલો વૃશ્ચિક ધન
મંડર કુલ અને મીન, એમ મૂર્ચની જાર મકાતિનાં જાર
સૂર્યમાસો છે ચૈત્ર વૈશાખ જેઠ અસાડ શ્રાવણ ભાદરવો
આમો કાર્તિક માંજરા પોષ મહા અને ફાગણ, એ જાર ચ દ્ર
માસો છે આ જાર મકાતિ અને જાર માસો પણ કરીને
સાથે જોવાય છે એટલે—મેષ મકાતિ અને ચૈત્ર માર્યે જોવાય છે,
અને તે જ ક્રમથી મીન અને ફાગણ માર્યે જોવાય છે (અહીં
વદિ ૧ થી શુદ્ધિ પૂર્ણિમા સુધીના ચ દ્રમાસ લેવા) વળી
ચૈત્રાદિ જેઠ માસની પુનમે સાળે મધ્યાકાળે ઘણું કરીને તેના
નામવાળા ચિત્રા વિશાખા જ્યેષ્ઠા વિગેરે નક્ષત્રોનો ઉદય થાય

છે. દિનશુદ્ધિમાં નક્ષત્રમાસની અને લગ્નશુદ્ધિમાં સૌરમાસની ખૂબ આવશ્યકતા રહેલી છે.

વૃષ આદિ બળે સૌરમાસમાં ચાને વૈશાખ વિગેરે બળે ચંદ્રમાસમાં એકેક ઋતુ બદલાય છે. આ ઋતુ છ છે, તેના નામ નીચે મુજબ છે—

ગ્રીષ્મ, વર્ષા, શરદ, હિમંત, શિશિર અને વસંત.

વળી સૂર્ય-કર્કાદિ છ રાશિમાં હોય બ્રાજ દક્ષિણ તરફના માંડલામાં ફરે છે, તેથી તે બ્રમણ દક્ષિણાયન કહેવાય છે. આ દક્ષિણાયન શુભ કાર્યમાં વર્જ્ય છે. સૂર્ય ધનમાંથી નીકળી મકર આદિ છ રાશિમાં બ્રમણ કરે ત્યારે ઉત્તરાયન કહેવાય છે, જેમાં દરેક શુભકાર્યો કરી શકાય છે.

હવે કયા કયા માસો શુભ છે, તે શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કહે છે—

“ મિગસિરાઈ માસદ્વ, ચિત્ત પોસાહિય વિ મુત્તુ મુહા । ”

અર્થ—“ ચૈત્ર, પોષ અને અધિક માસ વર્ણને માગશર વિગેરે આઠ માસ શુભ છે. ” ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ રવૌ મકરકુમ્ભસ્થે, મેષાદિ ત્રયગેઽપિ ચ, ”

અર્થ—“ સૂર્ય જ્યારે મકર કુંભ મેષ વૃષ અને મિથુનનો હોય ત્યારે વિવાહ દીક્ષા કે પ્રતિષ્ઠાનું મુહૂર્ત લેવું શુભ છે. ” તેમજ—

“ માઘ-ફાલ્ગુનયો રાઘ-જ્યેષ્ઠયોશ્ચાઽપિ માસયોઃ । ”

અર્થ—મહા કાગણ વૈશાખ અને જેઠમાં લગ્ન શુભ છે. ” તથા કેટલાક હીન જાતિના લગ્ન માટે કાર્તિક અને માગશર માસ પણ સારા છે. તે માટે વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—દેવ-ઉઠી અગીયારશ પછી ગુરૂ રવિ શુદ્ધ હોય, અને કૂર-ચંદ્ર રહિત નક્ષત્રમાં ચંદ્ર બળવાન હોય તો શુભકાર્ય થઈ શકે છે. આવીજ રીતે અષાઠ શુદ્ધિ દશમ સુધીનો પ્રથમ ત્રિજે ભાગ મિથુન સંક્રાંતિવાળો હોય તો તે શુભ છે, એમ ત્રિવિક્રમ કહે છે.

વળી જેઠ માસ શુભ કહેલ છે, છતાં તેને માટે વિશેષ એટલું છે કે—વર અને કન્યા બન્ને પોતાના લાડુ મા (લાઈ-બેનમા) મોટા હોય તો તેનો જેઠમાસમા વિવાહ કરવો નહિ પણ વર-કન્યામાથી જો એક જ્યેષ્ઠ હોય તો જેઠ માસ અશુભ નથી આવીજ રીતે બીજા કાર્યોને આશ્રીને હર્ષ પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ સુહકજ્ઞે વજ્ઞે, સન્વેદિપિ જિદ્વસ્સ જિદ્વ તિ । ”

અર્થ—“ મર્વ શુભ કાર્યમા જ્યેષ્ઠ (મોટા પુત્ર પુત્રી) અપત્યને જેઠ માસ વળવો જોઈએ ”

હરિભદ્રમૂરિજો માગજા આદિ આઠ માસ કહેવાથી એમાસમા શુભ કાર્યોના નિષેધ થયો છે, તેમજ નામગ્રહણ પૂર્વક પોષ અને ચૈત્ર માસનો નિષેધ કર્યો છે જો કે—રત્નમા-લાના લાખ્યમા તથા બીજા કાંઈ અન્યમા તે માસના એકેક મક્ષ શુભ હોવાનું સૂચવ્યું છે, પરંતુ શ્રીપતિ દૈવસ વલ્લભ વિગેરે પડિતો તો ઉત્તરાષ્ટ્ર હોવા છતાં પોષ અને ચૈત્ર માસ શુભ હોવાનો સર્વથા ઇનકાર કરે છે

આવીજ રીતે ધનાર્ક અને મીનાર્ક પણ શુભ કાર્યમા વળ્યું કહેલા છે વિદ્યાધર વિદ્યાસમા આ પોષ ચૈત્ર ધન અને મીનનો અપવાદ આ પ્રકારે છે—

“ ક્ષપો ન નિન્ધ્યો યદિ ફાલ્ગુને, સ્યાત, અજન્તુ વૈશાખગતો ન નિન્ધ્ય ।
મઘ્વાશ્રિતૌ દ્વાપરિ વર્જનીયૌ, મૃગન્તુ પોષેઽપિ ગતો ન નિન્ધ્ય ” ॥૧॥

અર્થ—“ ક્ષાગણમા મીનનો અર્થ હોય, વૈશાખમા મેધનો સૂર્ય હોય, અને પોષમા મરુનો સૂર્ય હોય, તો તે નિન્ધ્ય નથી—શુભ છે માત્ર ચૈત્ર માસમા મીન કે મેષ સંક્રાન્તિ હોય તો તે સર્વથા ત્યાગ કરવા આ ઉપરથી ધનાર્ક અને ચૈત્રમામ સર્વથા અશુભ હોવાનું સમજી શકાય છે કેટલાક પડિતો આ ક્ષોભના બીજા અને ત્રીજા ચરકુને દેરદાર કરી એવું જણાવે છે કે—ચૈત્રમાસમા મેધનો સૂર્ય પણ નિધ નથી

અધિક માસ પણ શુભકાર્યમાં નિષેધેલ છે, આથી ક્ષય માસનો પણ નિષેધ સમજી લેવાનો છે. કહ્યું છે કે—

“યસ્મિન્માસે ન સંક્રાન્તિઃ, સંક્રાન્તિ દ્વયમેવ ચં ।

મલમાસઃ સ વિજ્ઞેયઃ, સર્વકાર્યેષુ વર્જિતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“જે માસમાં સૂર્યસંક્રાન્તિ થઈ ન હોય, અથવા જે વાર સૂર્યસંક્રાન્તિ થઈ હોય, તે સર્વકાર્યમાં વર્જવા લાયક મલમાસ કહેવાય છે.” આ બંને પ્રકારના મલમાસને કાલનિર્ણય ગ્રન્થમાં વિશેષ સ્પષ્ટ કરે છે—

અસંક્રાન્તિમાસોઽધિમાસઃ સ્ફુટં સ્યાત્,

દ્વિસંક્રાન્તિમાસઃ ક્ષયાશ્વ્યઃ કદાચિત્ ।

ક્ષયઃ કાર્તિકાદિત્રયે નાઽન્યતઃ સ્યાત્,

તતો વર્ષમધ્યેઽધિમાસ દ્વયં સ્યાત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“જે માસમાં સૂર્યસંક્રાન્તિ ન હોય તે અધિક માસ કહેવાય છે, અને એક માસમાં જે સંક્રાન્તિ હોય તો એક ક્ષયમાસ થાય છે, પણ ક્ષયમાસ ક્યારેકજ આવે છે. અને ત્યારે કાર્તિકાદિ ત્રણ માસ પૈકીનો માસજ ક્ષય પામે છે. વળી જે વર્ષમાં એક માસનો ક્ષય થાય તેજ વર્ષમાં બીજા જે માસો વધે છે.” જેમ સૂર્યને સ્પર્શનારી તિથિ પ્રમાણ છે; તેમજ સંક્રાન્તિવાળો માસજ પ્રમાણ છે. હવે ધારો કે—વૈશાખ વદિ ૦)) ના દિવસે સૂર્યસંક્રાન્તિ થઈ હોય, અને ત્યારપછી એક માસ ઓગંધી ત્રીજા માસમાં શુદ્ધિ એકમને દિનેજ સૂર્યસંક્રાન્તિ થાય તો વચ્ચેના સંક્રાન્તિ વગરનો માસ અધિકમાસ કહેવાય છે. તે અધિક માસ શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે. વળી એકજ માસમાં શુદ્ધિ એકમ અને વદિ અમાસના મધ્યમાં જે સંક્રાન્તિ થાય, તો કાર્તિક માગશર કે પોષ માસનો ક્ષય થાય છે; એટલે આવા સંયોગો તે ત્રણ માસમાંજ થાય છે, અને તે ક્ષયમાસનો ભોગ પૂર્વ માસમાં થાય છે, એટલે તે શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે. પરંતુ

આ ક્ષય મામવાળા વર્ષમા બે અધિકમાસ ચોક્કસ આવે છે તેમા કયો માસ વૃદ્ધિમાસ ગણવો ? તે માટે કાલનિર્ણય ગ્રન્થના આધારે આટલુ વિશેષ છે —

“ માસદ્વયેઽબ્દમધ્યે તુ, સક્રાન્તિર્ન યદા ભવેત ।

પ્રાકૃતસ્તત્ર પૂર્વ સ્યાત્, અધિમાસસ્તયોત્તરઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—“ એક વર્ષમા (ક્ષય માસ થવાથી) જુદા જુદા બે માસમા સ ક્રાન્તિ થતી નથી, એટલે બે વૃદ્ધિ માસ બને છે ત્યારે પ્રથમ બેવડાયેલો માસ પ્રાકૃત-શુભકાર્ય કરવા યોગ્ય મનાય છે, અને બીજો બેવડાયેલ માસ અધિકમાસ ગણાય છે

પ્રાચીન આર્યજ્ઞોતોતિપના અનુસારે વીગ વર્ષમા આઠ અધિકમાસ આવતા હતા, અને તેમા પોપ તથા અસાડની વૃદ્ધિ થતી હતી પણ આધુનિક ગણિત પ્રમાણે ઓગણીશ વર્ષમા આઠ અધિકમાસ આવે છે, અને મહા તથા કાગણ વિના દરેક માસ વધે છે પન્ચામ નેમકુશલ ગણિ કહે છે કે—

“ માઘ કાગણ ત્રુટે નહિ, વધે નહિ કોઈ કાળ, ॥ ૧૫ ॥

એકમેા અઠ્યાગી વર્ષમે, જોતેર અધિકા માસ,

ક્ષય માસ દો દાખીયા, નેમકુશલ પન્થાસ ॥ ૧૬ ॥ ”

અધિક માસ લાવવાનુ કળગણિત આ પ્રમાણે છે—

વર્તમાન ૪૮ વર્ષમાથી દર ૫ બાદ કરી બાકી રહેલા આઠને ૧૯થી ભાગ દેવો, અને જે શેષ રહે તે ઉપરથી માસનો આઠ શોધવો બીજી રીત એવી છે કે—વિક્રમ સવત્મા ૪ મે-બવી ૧૯થી ભાગ દેવો, અને શેષ ગહેલ આઠ ઉપરથી અધિક માસ શોધવો શેષ રહેલ આઠમા ૦ આવે તો જેઠ, ૨ વધે તો આસો (ડાર્તિક), ૫ વધે તો શ્રાવણ, ૮ શેષ જેઠ, ૧૧ વધે તો વૈશાખ, ૧૩ આવે તો ભાદરવો, અને ૧૬ શેષ રહે તો અસાડ માસની વૃદ્ધિ થશે એમ જાણવુ જેમકે—શાકે ૧૮૪૫મા જ્યો માસ વધે છે ? તે જાણવુ હોય તો, શકમાથી દર ૫ બાદ કરતા ૬૨૦ રહે છે, તેને ૧૯ થી ભાગતા ભાગમા ૪૮ અને શેષમા ૮ આવે છે આ રીતે ૮ શેષ રહે તો જેઠ

માસ વધે એમ નક્કી છે, તેથી શકે ૧૮૪૫માં જેઠ માસ વધે છે. ચૈત્રથી પ્રારંભ થતા વિક્રમ સંવત્ ૧૯૮૦માં પણ ૪ મેળવી ૧૯ થી ભાંગતાં શેષ ૮ વધે છે. તે દિવસની પંચાંગશુદ્ધિ તપાસીએ તો પણ આ સ્થૂલ રીતિ પ્રમાણે જેઠ માસની વૃદ્ધિ થયેલ છે; કેમકે-વૈશાખ વદિ ૧૪ દિને વૃષભો રવિ થયો હતો, એટલે પ્રથમ જેઠ શુદ્ધિ એકમ અને બુધવારે વૃષભો સૂર્ય હતો, ત્યાર પછી પ્રથમ જેઠ વદિ અમાસ દિને મિથુનમાં સૂર્ય સંક્રમણ થયું હતું, જેથી દ્વિતીય જેઠ શુદ્ધિ એકમ અને શુક્રવારે મિથુનનો સૂર્ય હતો, પછી તે માસમાં સૂર્ય સંક્રાન્તિ થઈ નહિ. અશાઠ શુદ્ધિ એકમ અને શનિવારે પણ મિથુનના ૨૭ મા અંશે સૂર્યની સ્થિતિ હતી તથા અસાઠ શુદ્ધિ ત્રીજ અને સોમવારે કર્કમાં સૂર્ય પ્રવેશેલ છે, તેથી આ રીતે જે જેઠ થયા હતા. આવીજ રીતે દર ત્રીજે વરસે ગયેલા અધિક માસથી બત્રીશ માસ, સોળ દિવસ અને ચાર ઘડી જતાં નવો અધિકમાસ આવે છે.

આ અધિક માસની પેઠે ક્ષયમાસ બહુ વાર આવતો નથી, તે તો ક્યારેકજ આવે છે. ૧૮૮ વર્ષમાં અધિક માસ છર આવે છે, ત્યારે ક્ષય માસ બે આવે છે. અને તેમાં પણ એવી રીત છે કે-એક ક્ષય માસ આવ્યા પછી ૧૪૧ વર્ષ જતાં નવો ક્ષય માસ આવે છે. અને વળી ૧૯ વર્ષે બીજો ક્ષયમાસ આવે છે. આ રીતે વિક્રમ સંવત ૧૮૯૮માં ક્ષયમાસ હતો, અને હવે સંવત્ ૨૦૪૦માં ક્ષયમાસ આવશે. આ અધિકમાસ અને ક્ષયમાસમાં શુભકાર્ય વર્જવા જોઈએ. નરચંદ્રસૂરિ માસશુદ્ધિમાં કહે છે કે—

“ હરિશયનેઽધિકમાસે, ગુરુશુક્રાસ્તે ન લગ્નમન્વેખ્યમ્ ।

લગ્નેશાંશાધિપતયો, નીચાઽસ્તગમે ચ ન શુભં સ્યાત્ ” ॥૧॥

અર્થ—“ હરિશયન (ચોમાસા) માં, અધિક માસમાં શુક્ર અને શકેના અસ્ત કાળમાં તથા લગ્નાધિપતિ કે નવાંશ પતિ નીચ સ્થાનમાં હોય અથવા અસ્ત પામ્યા હોય ત્યારે લગ્ન

લેવું નહિ, કેમકે તેમા કાર્ય ક્રવાથી શુભ થતું નથી અશુભ થાય છે

દરેક કાર્તિકાદિ બાર માસમા ચંદ્રની ગતિથી શુકલ અને કૃષ્ણ એમ બાબે પદ્મ હોય છે, અને એકેક પક્ષમા ૫૬૨ ૫૬૨ તિથિઓનો સમાવેશ થાય છે.

શ્રી ગુણશંકરમૂર્તીશ્વર વર્ષ અને માસની શુદ્ધિ જોવાનું જોણુ રાખી તિથિશુદ્ધિ કહે છે—

નંદા ભદ્રા ય જયા, રિક્તા પુણા ય તિહિ સનામફલા ।
પડિવઙ્ છદ્ધિ ઇગારસિ, પમુહા ડ કમેણ નાયન્વા ॥૮॥

અર્થ—નંદા, ભદ્રા, જયા, રિક્તા, અને પૂર્ણા, એમ ક્રમે પોતાના નામ સદ્રશ ફળ આપનારી તિથિઓ છે, અને તે અનુક્રમે એકમ છઠ અને અગીયારશથી પ્રારંભીને જાણવી ॥ ૮ ॥

વિવેચન—એકેક પક્ષની અદર તિથિઓના નંદા ભદ્રા જયા રિક્તા અને પૂર્ણા એ મુખ્ય પાચ નામો છે, અને તે નામોમાં એકમથી પ્રારંભીને પાચ તિથિઓનો સમાવેશ થાય છે એટલે ૫૬૨ તિથિઓના વારાફરતી તે તે પાચ નામો આવે છે સામાન્ય રીતે આ તિથિઓમા શુ કાર્ય કરવું હિતકર છે, તેનો ખુલાસો પણ નંદા વિગેરે તિથિઓના નામ ઉપરથી મળે છે અર્થાત્ નંદા વિગેરે પાચ નામો પણ યથાર્થ છે આ કથનનું તારણ આ પ્રમાણે છે—એકમ છઠ અને અગીયારશ, આ ત્રણ તિથિઓ નંદા છે, અને તેમા આનંદના—ઉત્સવ ચિત્ર વાસ્તુ નૃત્ય વિગેરે કાર્યો કરાય છે ખીજ, માતમ અને બાગ્ગ, આ ત્રણ તિથિઓ ભદ્રા છે, તેમા વિવાહ પ્રયાણ શાંતિક પૌષ્ટિક વિગેરે ભદ્રિક કામો કરાય છે ત્રીજ આઠમ અને તેગ્ગ, આ ત્રણ તિથિઓ જયા છે, તેમા વાદ યુદ્ધ વિગેરે જય ફળવાળા કાર્યો કરાય છે ચોથ નામ અને ચૌદશ, આ ત્રણ તિથિઓ રિક્તા છે, તેમા વધ બધ

અગ્નિ વિષ વિગેરે કાર્યો કરાય છે. પાંચમ, દશમ અને પુનમ, આ ત્રણ તિથિઓ પૂર્ણા છે, તેમાં દીક્ષા યાત્રા વિવાહ વિગેરે શુભ કાર્યો કરાય છે. આ તિથિઓના ઉત્તમ મધ્યમ અને અધમ એમ ત્રણ ભાગ પડે છે. શ્રી ઉદયપ્રભ સૂરિ કહે છે કે—

“ હીના મધ્યોત્તમા શુક્લા, કૃષ્ણા તુ વ્યત્યયા તિથિઃ

અર્થ—શુક્લ પક્ષની નંદા વિગેરે નામવાળી પાંચ પાંચ તિથિઓ અનુક્રમે હીન મધ્યમ અને ઉત્તમ :છે, અને કૃષ્ણ પક્ષમાં તેથી ઉલટી રીતિ છે; એટલે ઉત્ક્રમે—ઉત્તમ મધ્યમ અને હીન છે. આ સિવાય માસના ત્રણ ભાગ પાડીને તેના દસ દસ દિવસો ઉત્તમ મધ્યમ અને હીન હોવાનું કેટલાક આચાર્યો કહે છે. કેટલાએક તો બન્ને પક્ષની બે આઠમથી ઉત્તમ અને અધમ દિવસો સૂચવે છે, જ્યારે ક્યાંક માત્ર વદિ દશમથી સાત દિવસો અધમ જાણાવ્યા છે. અને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ તો વદિ ચૌદશથી એકમ સુધીના ત્રણ દિવસો સર્વથા વર્જ્ય છે.

હવે વર્જ્ય તિથિઓ કહે છે—

છટ્ટી રિત્તદ્વમી ચારસી અ અમાવસા ગયતિહી ડ ।
વુહ્નુ તિહિકૂરદદ્ધા, વજ્જિજ્જ સુહેસુ કમ્મેસુ ॥૬॥

અર્થ—છટ્ટ, રિક્તા,^૧ આઠમ, બારશ, અમાસ, ક્ષય તિથિ, વૃદ્ધિ તિથિ, કૂર તિથિ અને દગ્ધ તિથિ, આ તિથિઓ શુભ કાર્યમાં વર્જવી.

વિવેચન—છટ્ટ ચોથ નોમ ચૌદશ આઠમ બારશ અને અમાસ, આ તિથિઓમાં શુભ કાર્ય કરવાથી તે કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. શુક્લ કે કૃષ્ણ, એમ ગમે તે પક્ષની આ તિથિઓ શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે. ઉદયપ્રભસૂરિ નવમીને કોઈક શુભ કાર્યમાં સ્વીકારવાનું કરે છે, પણ તે દિવસે પ્રયાણ કે પ્રવેશ કરવાનો સર્વથા નિષેધ કહે છે, કેટલાકના મતે છટ્ટ અને બાર-

શ કુવકાર્યમા શુભ કહેલી છે, પણ પ્રવાસમા સર્વથા વર્જેલ છે લલ્લ-ચૌદશના દિવમે યાત્રાને વર્જ્ય કહે છે આ દરેક તિથિઓ પક્ષછિદ્ર કહેવાય છે તે શુભકાર્યમા વર્જ્ય હોવાથી અશુભ કાર્યમા વિશેષ સિદ્ધિકર પણ મનાય છે અર્થાત્ શુભ તિથિઓ શુભકાર્યમા સારી છે, તેમ અશુભ તિથિઓ અમુક શુભમા (ખીલ વાર ન ડરવા પડે તેવા સ્થિતિમા) તથા અશુભ કાર્યમા સારી છે લલ્લ કહે છે કે—

“ સ્યુર્યન્ત્ર મન્ત્ર રક્ષા દીક્ષા-હુદ્રેષુ કર્મસુ સ્નાને ॥

રિક્તા દર્શાષ્ટમ્ય શસ્તા ”

અર્થ—“ યત્ર, મત્ર, રક્ષા, દીક્ષા, હુદ્ર કાર્યો અને સ્નાનમા રિક્તાતિથિ, અમાવાસ્યા અને આઠમ શુભ છે ” મુહૂર્ત ચિ તામણિકાર દરેક તિથિઓની અમુક ચાર ઘડીઓને વર્જ્ય કહે છે —

“ તિર્થી-પુ-નાગા-ડદ્રિ-ગિરી-પુ-વારિધિ—

ગજા-ડદ્રિ-દિક્-પાવક-વિશ્વ-વાસવા ॥

મુની-મસલ્યા પ્રથમાતિથે શ્રીમાન્,

પર વિષ સ્યાદ્ ઘટિકા ચતુષ્થયસ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ શુકલપક્ષ કે કૃષ્ણપક્ષની સાઠ ઘડી પ્રમાણુ-વાળી પ્રતિપદાથી દરેક તિથિઓની અનુક્રમે ૧૫-૫-૮-૭-૭-૫-૪-૮-૭-૧૦-૩-૧૩-૧૪-૭-૮ ઘડી પછી ચાર ચાર વિષ-ઘટિકાઓ છે ॥૧॥ વળી તેજ અન્થમા પક્ષછિદ્ર તિથિઓ માટે આ વિશેષ છે—ચોથની આઠ ઘડી, છઠ્ઠની નવ ઘડી, આઠમની ચૌદ ઘડી, નોમની પચ્ચીશ ઘડી, બાગ્શની દશ ઘડી, અને ચૌદશની દશ ઘડી અશુભ છે, અને તેટલી ઘડીઓ ભોગવ્યા પછીની તેજ છિદ્રતિથિઓ પણ શુભ છે આ વર્જ્ય ઘડીઓ ૬૦ ઘડી પ્રમાણુવાળી તિથિની છે પણ તિથિમાનમા અમુક ઘડીઓની વૃદ્ધિ-હાનિ થતા તિથિમા નેટલી વૃદ્ધિ-હાનિની ઘટિકા હોય છે તેટલા પગની વૃદ્ધિ-હાનિવાળી જ

આ ઘડીઓ લેવાય છે. તથા ક્ષયતિથિ અને વૃદ્ધિ તિથિ પણ શુભ કાર્યમાં વર્જ્ય છે.

સૂર્યોદય થાય ત્યારે જે તિથિ હોય તે તિથિ પ્રમાણ છે, અને તેજ તિથિ બે સૂર્યોદયને બુવે તો વૃદ્ધિતિથિ કહેવાય છે, તેમાં પહેલી વૃદ્ધિતિથિ અને બીજી પ્રકૃતતિથિ છે. વળી જે તિથિ * સૂર્યોદયને ન બુવે તે પૂર્વની તિથિમાં ક્ષય પામવાથી ક્ષયતિથિ કહેવાય છે. અથવા જે તિથિ ત્રણ વારને સ્પર્શ કરે તે વૃદ્ધિ કે ક્ષયગુતિથિ કહેવાય છે. અને જે ત્રણ તિથિઓ એક વારમાં આવે તે પૈકીની વચલી ક્ષયતિથિ કહેવાય છે. આ બન્ને તિથિઓની દરેક ઘડીઓ શુભકાર્યમાં ત્યાજ્ય છે. જેમકે શુદ્ધ બીજ અને સોમવાર હોય, પછી સોમવારની રાત્રિના અંતભાગની ૪૫ પલ બાકી રહેતાં ત્રીજનો પ્રારંભ થાય અને મંગળવાર પૂર્ણ થતાં સુધી ત્રીજ રહે, તેમજ બુધવારના સવારે ઘડી એક ૧ પછી ચોથ બેસે, તો અહીં સોમ મંગળ અને બુધ એમ ત્રણ વારને સ્પર્શનારી ત્રીજ વૃદ્ધિ તિથિ કહેવાય છે. વળી તે મંગળવાર અને બુધવાર એમ બે વારના સૂર્યોદયને બુવે છે, તો મંગળવારે ત્રીજ વૃદ્ધિરૂપે તથા બુધવારે ત્રીજ સ્વાભાવિકરૂપે મનાય છે. એટલે સોમવારની રાત્રિથી બુધવારના સવાર સુધીની ત્રીજની ઘડી ૬૧૧૧ શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે, પણ બુધવારે ૧ ઘડી પછી વૃદ્ધિ તિથિનો દોષ નાબુદ થાય છે. આજ રીતે સોમવારે સવારે ઘડી એક આઠમ હોય, અને પછી નોમનો પ્રારંભ થાય છે. છેવટે સોમવારની રાત્રિના અંતમાં ઘડી ૦૧ બાકી રહેતાં દશમનો પ્રારંભ થાય, તો અહીં આઠમ નોમ અને દશમ એમ ત્રણ તિથિઓ સોમવારે આવે છે, તે પૈકીની વચલી નોમ છે. તે સૂર્યોદય થયા પછી શરૂ થઈ અને બીજા સૂર્યોદય પહેલાં પૂર્ણ થઈ જાય છે, તેથી નોમ ક્ષયતિથિ છે; અને સોમવારે નોમની ઘડી ૫૮૧૧ શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે.

* સૂર્યોદય પછી પણ ૩૭થી અધિક પ્રમાણવાળાં તિથિ અને નક્ષત્ર પ્રમાણ છે, એમ ઉમાસ્વાતિ મહારાજનું કથન હોવાનું સાંભળ્યું છે.

આ ક્ષયતિથિમાં કાર્યનો ક્ષય થાય છે, અને વૃદ્ધિતિથિમાં કાર્ય કરવાની ઉત્પાત થાય છે, માટે ક્ષયતિથિ અને વૃદ્ધિતિથિનો શુભકાર્યમાં સર્વથા ત્યાગ કરવો હિતાવહ છે, સાં ગમાં કહે છે કે—

“ યથાઽગ્નિરમ્બુના લગ્ન, તથા વૃદ્ધિ-ક્ષયે તિથેઃ । ”

અર્થ—“ જેમ જળ વડે અગ્નિ નાશ પામે છે તેમ તિથિનો વૃદ્ધિ-ક્ષય હોતા લગ્ન નાશ પામે છે ” વળી કુરતિથિ તથા દગ્ધતિથિ પણ વર્જવા લાયક છે આ બન્ને તિથિનું લક્ષણ અન્યકારેજ નીચેની ગાથાઓમાં આપીને સ્પષ્ટ કરેલ છે આ મિવાય બીજા પણ ઠેટલાક દિવસના દોષો ત્યાગ કરવા, તે માટે નગ્ન દ્રસૂગિ કહે છે કે—

“ ત્યજ સક્કમવાસર પુન, સહ પૂર્વેણ ચ પશ્ચિમેન ચ । ”

એટલે—“ મકાન્તિનો દિવસ, તેની પહેલાનો દિવસ અને પછીનો દિવસ, એમ ત્રણ દિવસ ત્યાગ્ય છે ” પણ ઘણા આચાર્યોનો એવો મત છે કે—અત્યંત આવશ્યક કાર્ય હોય, અને ત્રણ દિવસનો ત્યાગ ન થય શકે તેમ હોય, તો સકાતિના મમયથી પહેલી અને પછીની સોળ સોળ ઘડીઓ વર્જવી

મૂર્યચ દ્રનુ” ગ્રહણ થાય તો ગ્રહણનો દિન, તે પહેલાનો એક દિન, અને તે પછીના માત્ર દિન એમ કુલ નવદિવસ વર્જવા તેમાં આ પ્રમાણે વિશેષ છે

“ સર્વગ્રસ્તેપુ સપ્તાહ, પચ્ચાહ સ્યાદ્ દલગ્રહે ।

ત્રિદ્વચેકાર્ષાઙ્ગુલગ્રાસે, દિનત્રય વિવર્જयेत् ॥ ૧ ॥ ”

* ગૃહન્યોત્તિપસારમાં ક્યુ છે કે—ગાનુ નિમાન ઝળાવર્ણુનુ છે જે બ્રહ્માણના વગ્દાનથી પર્વદાળમાં દેખાય છે, તે સિવાય દેખાતું નથી

જે ગ્રહણ હોય તે ગ્રહણ અદાત વર્ષને દ્વકે અગ્યાર દિવસે (દિવ

અર્થ—“ સૂર્ય કે ચંદ્ર આખો ઢંકાય તેવું ખગ્રાસ હોય તો ગ્રહણ પછીના સાત દિવસ વર્જવા, અર્ધગ્રાસમાં પાંચ દિવસ ત્યજવા, અને ત્રણ બે એક કે અર્ધ આંગુલના ગ્રાસમાં ત્રણ દિવસ વર્જવા ” એમ અંગિરસ કહે છે. આ દિવસો ગ્રહણદગ્ધ કહેવાય છે.

જન્મતિથિનો ત્યાગ કરવો, અને તે તિથિથી ત્રીશ દિવસવાળો જન્મમાસ ત્યજવો. આ બાબતમાં એટલું વિશેષ છે કે જન્મકાળના દિવસ-રાત્રિ, અને શુકલપક્ષ તથા કૃષ્ણપક્ષના વિપર્યાસથી જન્મતિથિ અને જન્મમાસનો દોષ શમે છે. એટલે કે માગશર શુદ્ધિ સાતમે રાત્રે જન્મ થયો હોય તો

કૃત્તિકા ૩૦ ૭ મિ. ૧૨ થતાં) આવે છે. આ ગ્રહણની ભૂલથી ચીનમાં જ્યોતિર્વિદ્ધ હિનેહાને મારી નાંખ્યો હતો. (ખગોળવિદ્યા ૧૮-૧૦)

વીશમીસદીના કેટલાએક ચંદ્ર ગ્રહણો નીચે મુજબ છે.

૧૬૭૭ આસો ૧૫ રવિ.

(તા. ૧૬-૧૦-૨૧)

,, ૭૮ ભાદરવો, ૦)) ગુરુ

(તા. ૨૦-૯-૨૨)

,, ૮૦ મહા, ૧૫, બુધ

(તા. ૨-૨-૨૪)

,, ૮૦ શ્રાવણ, ૧૫ ગુરુ

(તા. ૧૪-૮-૨૪)

,, ૮૧ મહા, ૧૫ રવિ

(તા. ૮-૨-૨૫)

,, ૮૧ શ્રાવણ, ૧૫. ભોમ.

,, ૮૨ પોષ, ૦)) ગુરુ.

,, ૮૪ જ્યેષ્ઠ, ૧૫. રવિ

,, ૮૪ આસો, ૦)) સોમ

,, ૮૫ ચૈત્ર, ૦)) ગુરુ

,, ૮૭ ચૈત્ર, ૧૫. ગુરુ

,, ૮૭ ભાદરવો, ૧૫. બુધ

,, ૮૮ ભાદરવો, ૧૫. બુધ

,, ૮૯ શ્રાવણ, ૦)) સોમ

,, ૯૦ મહા, ૦)) ભોમ

,, ૯૦ અશાઢ, ૧૫. ગુરુ

,, ૯૧ પોષ, ૧૫. શનિ

,, ૯૨ પોષ, ૧૫. બુધ

,, ૯૨ જ્યેષ્ઠ, ૦)) શુક્ર.

,, ૯૨ (૩) અશાઢ, ૧૫. શનિ

,, ૯૫ કાર્તિક, ૧૫, સોમ

,, ૯૫ વૈશાખ, ૧૫. બુધ.

,, ૯૭ કાર્તિક, ૧૫ ગુરુ

,, ૯૭ ભાદરવો, ૧૫. શુક્ર

,, ૯૭ ભાદરવો, ૦)) રવિ

,, ૯૮ ફાગણ, ૧૫. સોમ

૨૦૦૦ અશાઢ, ૦)) રવિ

રાહુની પેઠે બુધ અને શુક્રના તારાઓ આડે આવવાથી પણ સૂર્ય બિંબાધિક્રમણ થાય છે, પણ તેથી દિનશુદ્ધિમાં દોષ કે સૂતક મનાતાં નથી.

સાતમનો દિવસ પણ ક્યારેક કાર્યમાં લઇ ગયાય છે એમ મામ
ને માટે પણ યથાનુકુળ શુદ્ધિ તપાસવી શુરૂ અને શુક્રના અન્ત
દિવસો ત્યજવા, તથા તે બન્નેના અન્ત પહેલાના વૃદ્ધદશાના
દિન ૧૫ અને ૫, તથા ઉદય પછીના બાલક દશાના દિવસો ૫
અને ૩ ત્યજવા શુક્રનો વિક્રોમ ઉદયાન્ત થાય ત્યારે મૂલથી ત્રણ
ગણા ૯ અને ૧૫ દિવસ ત્યજવા દૈવજ્ઞ વલ્લભ કહે છે કે—

“ રાહો દૃષ્ટે શુભ કર્મ, વર્જયેદ્ દિવસાષ્ટકમ્ ।

ત્યક્ત્વા વેતાલસસિદ્ધિ, પાપદમ્ભમય તથા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ભૂતમાધન, પાપ અને દભ સિવાયના શુભ
કાર્યો રાહુ દર્શન પછી આઠ દિવસ કરવા નહિ ” સૂર્ય—અર્થ—
અવરાતા રાહુદર્શન અહણને દિવસે થતુ હોવાથી આ વચનો
પણ અહણને આશ્રીને કહેલ છે કેતુના ઉદયને દિવસે પણ શુભ
કાર્ય મક્કળ થતુ નથી. (માં ૬૮) ઉદયપ્રભસૂરિ પૂર્વાક્ષને
શુભ કહે છે મધ્યાહ્ન અને મધ્યરાત્રિનો કાળ અશુભ છે.
ગદાધર કહે છે કે—આ મુહૂર્તકાળના મધ્યભાગથી પહેલાની
અને પછીની દસ દસ પળો વળ્ય છે માતા-પિતાની મૃત્યુ-
તિથિ, માતા રજસ્વલા હોય તેટલા દિવસો, જન્મ-મૃત્યુના
સૂતક-દિવસો, હુશ્વિહ્ન, અને મનોભ ગ પણ લૌકિક પ્રવૃત્તિમાં
વળ્ય કહેલ છે, શ્રીહરિભદ્રાચાર્ય કહે છે કે—

“ રચ્છત્રમઽમચ્છત્ર, પયઃપવણ તદા સમુઘાય ।

સુરઘણપરિવેસ દિસાદાહાજુઝ દિગ્ન દુઝમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—આકાશમાં ધૂળ છવાઈ ગઈ હોય, ચારે તરફ
વાદળાનો આટોપ ચડ્યો હોય, પ્રચંડ પવન વાતો હોય,
મહાન્ શબ્દો થતા હોય, આકાશમાં ઈદ્ર-ધનુષ્ય ખેંચાયુ
હોય, અદ્ર-સૂર્યની ફરતુ કુડાણ દેખાતુ હોય, તથા સર્વ
દિશાઓ બળતી દેખાતી હોય, આવા સંયોગોવાળો દિવસ
દુષ્ટ છે ॥ ૧ ॥ માર ગ કહે છે કે—

“ નિર્ધાતો-લકા-મહીકમ્પ-ગ્રહમેદાદિદર્શને ।

આપન્નવાસરાદૂઢા, નાશમામ્નોતિ કન્યકા ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ નિર્ધાત ઉદકા ભૂકંપ અને ગ્રહભેદ જોવામાં આવે ત્યારથી પાંચ દિવસમાં વિવાહિત થયેલ કન્યા મૃત્યુ પામે છે, એટલે તે અશુભ છે. ” ॥ ૧ ॥ આ ઉપલક્ષણથી દિક્ષાત, વિજળીનું પડવું, ગામનો નાશ, શીવાશબ્દ, દંડ, પરિધ અને ધુમકેતુનું દેખાવું. વિગેરે પણ અશુભ છે, તે દરેક ઉત્પાતોમાં સાત દિવસ દુષ્ટ છે એમ મુહૂર્તચિંતામણિની ટીકામાં કથન છે. ॥ ૬ ॥

હવે કૂરતિથિઓ કહે છે—

મેસાઈ ચડસુ ચડરો,

તિહી કમેણં ચ પુણ સઢ્ધેસુ ।

एवं परउ सकूररासि,

असुहा तिही वज्जा ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—મેષાદિક ચાર રાશિમાં કૂર ગ્રહ હોય તો અનુક્રમે નંદા વિગેરે ચારતિથિઓ પૂર્ણા સહિત વર્જ્ય છે. એજ રીતે આગળ પણ બન્ને રાશિચતુષ્કમાં પૂર્ણા સહિત અનુક્રમે નંદાદિ ચાર ચાર તિથિઓ વર્જ્ય જાણવી. ॥ ૧૦ ॥

વિવેચન—પંદર તિથિઓમાંથી પૂર્ણા બાદ કરતાં બાકી બાર તિથિ રહે છે, તે બારરાશિના સંબંધવાળી તિથિઓ છે. તથા પૂર્ણાની ત્રણ તિથિઓ અનુક્રમે મેષ સિંહ અને ધનથી ચાર ચાર રાશિઓના સંબંધવાળી છે. હરકોઈ રાશિમાં સૌમ્યગ્રહ હોય તો તેના સંબંધવાળી તિથિ શુભ કહેવાય છે. અને રાશિમાં રવિ મંગળ શનિ તથા રાહુ પૈકીનો કૂર ગ્રહ

હોય તો તેના સળધવાળી કૂરતિથિ કહેવાય છે આ રીતિની મૂળ શ્લોકથી એવી સ્પષ્ટતા થાય છે કે—

મેષથી સિંહથી અને ધનથી આરભીને ત્રણ ત્રણ ચતુષ્ક કરવા તેમા પહેલા ચતુષ્કની અનુક્રમે પ્રતિપદા બીજ ત્રીજ અને ચોથ તિથિઓ છે, તથા પાચમ ચારે રાશિની તિથિ છે અર્થાત્—મેષ રાશિની એકમ અને પાચમ, વૃષભની બીજ અને પાચમ, મિથુનની ત્રીજ અને પાચમ, એમ તિથિઓ છે બીજા મિહ ચતુષ્કની છઠ્ઠ માતમ આઠમ અને નોમ તિથિ અનુક્રમે છે, તથા દશમ મિહાદિ ચારે રાશિની તિથિ છે વળી ત્રીજા ધન ચતુષ્કની તિથિઓ અનુક્રમે અગી-યાગ્ગ બારશ તેરશ તથા ચૌદશ છે, અને પૂર્ણિમા ચારે રાશિની તિથિ છે ડોઢપણ રાશિમા ફર અહ આવતા તેની તિથિ ફર થાય છે, ને તે તિથિ શુભ કામમાં વર્જવી

ઢેટલાક કહે છે કે—તે રાશિના નામવાળાનેજ આ તિથિ વર્જ્ય છે અન્ય આચાર્યો કહે છે કે—આ બાર રાશિની ફર તિથિઓનો માત્ર અનુક્રમે પહેલો બીજો અને ચોથો ભાગ (૧૫ ઘડી) ત્યજવો એટલે—મેષ મિહ અને ધનરાશિમા ફર અહ હોય તો ૧-૬-૧૧ અને પૂર્ણિમાથી જે ફર તિથિ હોય તેની પ્રથમની પદર ઘડી ત્યજવી, અને વૃષ કન્યા તથા મકરરાશિમા ૨-૭-૧૨ અને પૂર્ણિની બીજી પદર ઘડી વર્જવી જોઈએ ॥ ૧૦ ॥

સૂર્યદગ્ધા તિથિ કહે છે—

છગ ચડ અદ્દમિ છટ્ટી,

દસમઠ્ઠમિ વાર દસમિ વીયાં ઉ ।

વારસિ ચડત્થિ વીઆ,

મેસાહસુ સૂરદહ્ન દિણા ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—મેષ વિગેરે બાર રાશિમાં સૂર્ય હોય

ત્યારે અનુક્રમે ૬-૪-૮-૬-૧૦-૮-૧૨-૧૦-૨-૧૨-૪-૨ તિથિઓ સૂર્યદગ્ધા છે.

વિવેચન—જેમ રાશિમાં કૂર ગ્રહ હોય તેો અમુક કૂર તિથિઓ થાય છે, તેમ દરેક રાશિમાં સૂર્ય હોય ત્યારે અમુક અમુક તિથિઓ અશુભ થાય છે તે સૂર્યદગ્ધા કહેવાય છે. તે તિથિઓ સૂર્યના ચાર ઉપરથી આ પ્રમાણે છે—સૂર્ય મેષમાં હોય ત્યારે છઠ્ઠી તિથિ સૂર્યદગ્ધ છે, ત્યાર પછી અનુક્રમે વિષમરાશિની દગ્ધાતિથિના આંકમાં દશ અને સમરાશિની દગ્ધાતિથિના આંકમાં ચારની સંખ્યા મેળવી બારે ભાગવાથી પછીની દરેક રાશિની સૂર્યદગ્ધ તિથિઓ આવે છે. આ રીતે વૃષ સંક્રાન્તિમાં ચોથ, મિથુનમાં આઠમ, કર્કમાં છઠ્ઠ, સિંહમાં દશમ, કન્યામાં આઠમ, તુલામાં બારશ, વૃશ્ચિકમાં દશમ, ધનમાં બીજ, મકરમાં બારશ, કુંભમાં ચોથ, અને મીનસંક્રાન્તિમાં બીજ દગ્ધાતિથિ છે.

દગ્ધાતિથિ લાવવાની બીજી એવી રીત છે કે—સૂર્ય સંક્રાન્તિની વિષમરાશિમાં પાંચ અને સમરાશિમાં બે ઉમેરી બારથી ભાગ દેવાથી શેષ દગ્ધાતિથિઓ આવે છે. જેમકે—પહેલી મેષરાશિમાં પાંચ ઉમેરવાથી છઠ્ઠ દગ્ધાતિથિ આવે છે. તથા સમરાશિ મીનની બારની સંખ્યામાં બે ઉમેરવાથી ચૌદ થાય છે, તેને બારથી ભાગવાથી શેષ રહેલ બીજ મીનસંક્રાન્તિની દગ્ધાતિથિ છે. આ રીતે ચંદ્રની રાશિથી પણ ચંદ્રદગ્ધા તિથિઓ થાય છે. જે કે નક્ષત્ર અને તિથિના સંયોગોમાં વિશેષ શુદ્ધિ થતી હોવાથી રાશિ અને તિથિના કુયોગનો સહેલાઈથી પરિહાર થાય છે, તેો પણ ચંદ્રદગ્ધા તિથિઓની સ્થૂળ શુદ્ધિ પણ આવશ્યક છે. કેમકે આવી કેટલીક સ્થૂળ રીતિઓ પણ જ્યોતિર્વિદોને સમ્મત હોય છે, તેમજ એક રાશિમાં સવાબે નક્ષત્રનો ભાગ થતો હોવાથી રાશિઓવડે નક્ષત્રના અમુક પાયાની શુદ્ધિ પણ જુદી

પડે છે વળી લગ્નકુડલીમા સૂક્ષ્મ નવાશ બળ હોવા છતાં લગ્નબળ સામાન્ય મનાતુ નથી તથા સિદ્ધિલાયા ધુલિલગ્ન અને અલીચ મુહૂર્ત નિર્દોષ હોવા છતાં તે સિવાયની બીજી શુદ્ધિ પણ બહુશ્રુત સમ્મત હોવાથી નિષ્ક્રમ નથી હર્ષ પ્રકાશમા ચ દ્રઢગ્ધા તિથિઓ આ પ્રકારે છે

“ કુંમધણે બજમિહુણે, તુલસીહે મયર મીળ વિસકકે ।

વિચ્છિયકન્નાસુ કમા, વીઆડસમતિહીઓ સસિ દઢ્ઠા ॥૧॥ ”

અર્થ—‘ કુલ અને ધનનો ચ દ્ર હોય ત્યારે બીજા, મેષ અને મિથુનના ચ દ્રમા ચોથ, તુલા અને સિ હના ચ દ્રમા છઠું, મકર અને મીનના ચ દ્રમા આઠમ, વૃષ અને કર્કમા દશમ, કન્યા અને વૃશ્ચિકમા બારશ તિથિ ચ દ્રઢગ્ધ છે ॥ ૧ ॥ ”

દગ્ધાતિથિનો જન્મેલ પ્રાય અલ્પ આયુષ્યવાળો હોય છે આ તિથિમા હજમત, નવુ વસ્ત્ર પહેરવુ, ગૃહ પ્રવેશ, શસ્ત્ર-ગ્રહણ, યાત્રા, ખેતી, વિવાહ વિગેરે કાર્યો કરવાથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી, પણ ઉલટી નુકસાની થાય છે લલ્લ કહે છે—નક્ષત્રના જેટલા તારાઓ છે તેટલામી તિથિ તે નક્ષત્રના યોગમા નક્ષત્રદગ્ધ તિથિ ઠહેવાય છે વળી તે વિશેષ નિયમ જણાવે છે કે—તાગને તુલ્ય એવા વર્ષ માસ અને દિવસ વડે કરીને નક્ષત્રનુ કળ પરિપક્વ થાય છે

મુહૂર્ત ચિ તામણિમા કહ્યું છે કે—આઠ વિપમતિથિઓ કુલ્ય છે આઠમ બારશ અને ચૌદશ ઉપકુલ્ય છે, તથા બીજા છઠ્ઠ અને દશમ કુલ્યોકુલ્ય છે આ મ જ્ઞાનુ કળ નક્ષત્રની કુલ્યોકુલ્ય સ જ્ઞાની પેઠે જાણવાનુ છે, જે રાજાની યાત્રામા વિશેષ ઉપયોગી છે (સુ. પ્ર. ૧૧)

निथियकः

(३३)

[illegible]

હવે કરણદ્વાર કહે છે—

સડણિ ચડપ્પય નાગા,

કિંતુગ્ધા કિણ્હ ચડહસિ નિસાઓ ।

થિરકરણ તીસ ઘડિઆ,

પરઓ ચલકરણ ણ્યાંઈ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ—વહિ ચૌદશની રાત્રિથી ત્રીશ ઘડી-
વાળા શકુનિ ચતુષ્પદ નાગ અને કિંસ્તુર્ન નામના
ચાર સ્થિરકરણો આવે છે, અને ત્યારપછી નીચે
મુજબ ચર (કરતા) કરણો આવે છે. ॥ ૧૨ ॥

વિવેચન—પંચાંગની સામાન્ય ગણનામાં દિવસ તિથિ
અને નક્ષત્રની સાઠ ઘડીઓ (અંશો) હોય છે, તેથી જ્યાં
જ્યાં તિથિયોગ વિગેરેની છુટક ધ્રુવ ઘડીની સંખ્યા આવે છે.
ત્યાં ત્યાં ૬૦ ઘડી પ્રમાણ માનીને તે કથન કરેલ હોય છે. પણ
તિથિઓ નક્ષત્ર અને યોગો ૬૦ ઘડીથી વિશેષાધિક પ્રમાણ-
વાળા પણ હોય છે, ત્યારે તેની નિયમિત કરેલી ૬૦ ઘડીઓમાં
પણ આ વિશેષાધિકનો સંસ્કાર કરવો પડે છે. આ સંસ્કાર
કરવાની સહેલી રીત એ છે કે—તિથિ વિગેરે ઘડી ૬૦ થી
જેટલી ઘડી અને પદ ઓછા—વધુ થાય તેટલાજ પદ અને
વિપલોની હાનિ—વૃદ્ધિ કરવાથી તિથિના સાઠમા ભાગવાળી
ધ્રુવઘડી (અંશો) આવે છે. જેમકે—પ્રતિપદ્ ૬૨ ઘડી હોય,
અને તેની પંદર ઘડી પછીની ચાર વિષ ઘડી શોધવી હોય તો
અહીં તિથિના માનમાં જે ઘડી અધિક હોવાથી દર ઘડીએ જે
પદનો એમ પંદર ઘડીએ ત્રીશ પદનો વૃદ્ધિ સંસ્કાર આવે
છે. તે પંદરમાં ઉમેરતાં પ્રતિપદની શરૂઆતથી ઇષ્ટ ઘડી ૧૫મા
પછી વિષઘડીનો પ્રારંભ થાય છે. તે પણ ચાર ઘડીની છે,
તેમાં પણ આઠ પળોની વૃદ્ધિ થતાં ઘડી ૧૯મા પણ ૮ સુધી
વિષતિથિ આવે છે. નક્ષત્ર અને યોગમાં પણ આવીજ રીતે

ઈષ્ટઘડી લાવવી પડે છે અર્થાત્ સામાન્ય રીતે દર્શાવેલ દરેક ઘડીએ તિથિ વિગેરેના માનના સાઠમા ભાગ પ્રમાણ લેવી

આવીજ રીતે તિથિમાનના અર્ધભાગને જ્યોતિવેદો કરણની સજ્ઞાથી ઓળખે છે, અને ૬૦ ઘડી પ્રમાણ તિથિના આધારે કરણની ત્રીજા ઘડી હોય છે, પણ તિથિમા વૃદ્ધિ-હાનિ થતા કરણમાનમા પણ તિથિનો અર્ધ ભાગજ લેવાય છે આગળ કહેવાતા વિષ્ટિ (ભદ્રા) કરણની પુચ્છ ઘડી કાઢવા માટે પણ તિથિમાનની વૃદ્ધિ-હાનિનો સંસ્કાર કરવો, અને નક્ષત્રને આશ્રીને ગગિની ઘડી ૧૩૫ હોય છે તેમા પણ દર ઘડીએ વૃદ્ધિ-હાનિના પલાદિની વૃદ્ધિ-હાનિ કરવી

કરણો હમેશા બેહોય છે, તે હિસાબે એક માસમા ત્રીશ તિથિના ૬૦ કરણો આવે છે તે પૈકીના વહિ ચૌદશની રાત્રિથી પ્રારભ થતા ત્રીશ ત્રીજા ઘડીના પ્રમાણવાળા શકુનિ વિગેરે ચાર સ્થિરકરણો છે આ ચાર કરણો તેજ વખતે આવતા હોવાથી સ્થિર કહેવાય છે એટલે વહિ ચૌદશની રાત્રે શકુનિ, અમામના દિવસે ચતુષ્પદ, અમાસની રાત્રે નાગ, અને શુદ્ધિ એકમના દિવસે કિંસ્તુર્ધન કરણ હોય છે

આ સિવાય બવ વિગેરે સાત ચરકરણ છે, તે બાકી રહેલા ૫૬ કરણના ઝાળને સાડી ત્રણ તિથિના આતરે વારાફરતી આઠ આઠ વાર લોગવે છે તેનું પ્રથમ સમક શુદ્ધિ એકમની રાત્રિથી શુદ્ધિ ચોથની રાત્રિ સુધી, બીજું સમક શુદ્ધિ પાચમના દિવસથી આઠમના દિવસ સુધી, ત્રીજું સમક આઠમની રાત્રિથી શુદ્ધિ અગીયારશની રાત્રિપર્યંત, ચોથું ચક્ર શુદ્ધિ બારશના દિવસથી પૂર્ણિમાના દિવસ સુધી, પાચમું સમક પૂર્ણિમાની રાત્રિથી વહિ ત્રીજની રાત્રિ સુધી, છઠ્ઠું સમક વહિ ચોથના દિવસથી વહિ સાતમના દિવસ પર્યંત, સાતમું ચક્ર વહિ સાતમની રાત્રિથી દશમની રાત્રિ સુધી, અને આઠમું સમક વહિ અગીયારશના દિવસથી કૃષ્ણપક્ષની ચૌદશના દિવસ સુધી આવે છે એટલે તે સાતે ફરતા ચરકરણો છે સહેલાઈથી ચરકરણો

જાણવાનો એવો નિયમ છે કે—કૃષ્ણપક્ષની ઈષ્ટ તિથિને ખમણી કરવાથી અને શુકલપક્ષની તિથિને એક ઓછી કરી ખમણી કરવાથી આવેલ સંખ્યાને સાતે લાગવી, જેથી લાગમાં સમક અને શેષમાં દિવસના બવાદિ કરણ આવે છે, અને તેનાથી બીજું કરણ તેજ તિથિની રાત્રે હોય છે, જેમકે—શુદ્ધિ બીજ-માંથી એક ઘટાડી ખમણું કરવાથી બેનો આંક આવે છે, તેથી શુદ્ધિ બીજના દિવસે બીજું ખાંલવ અને રાત્રે ત્રીજું કોલવ કરણ હોય છે. વળી કૃષ્ણપક્ષની બીજનું કરણ જાણવું હોય તો તેમાં કાંઈ ઘટાડવાની જરૂર નથી; માટે તિથિના આંકને ખમણું કરવાથી ચાર થાય છે, તો વદિ બીજના દિવસે ચોથું અને રાત્રે પાંચમું કરણ આવે છે. ॥ ૧૨ ॥

હવે ચરણકરણનાં નામ અને ક્રમ કહે છે—

બવ-બાલવ-કોલવ-તૈતિલક્ષ

ગર-વણિઅ-વિટ્ટિનામાણો

પાયં સવ્વે વિ સુહા,

एगा विट्टी महापावा ॥ ૧૩ ॥

અર્થ—બવ, બાલવ, કૌલવ, તૈતિલાક્ષ, ગર, વણિજ અને વિષ્ટિ; પ્રાયઃ એ કરણો શુભ છે. પણ અંતિમ વિષ્ટિ મહાપાપ-અતિશય દુષ્ટ કરણ છે ॥ ૧૩ ॥

વિવેચન—ઉપરની ગાથામાં ચરની સંજ્ઞાથી સંબોધેલ બવ, બાલવ, કૌલવ, તૈતિલાક્ષ, ગર, વણિજ અને વિષ્ટિ એ સાત કરણો છે. તેમાં તૈતિલાક્ષનાં સ્ત્રીલોચન અને તૈતિલ એવાં પણ નામાંતરો છે, અને વિષ્ટિનું બીજું નામ ભદ્રા છે. આ સાતમાંથી છ કરણો ઘણાં કામમાં શુભ છે. મૂળ ગાથામાં સવ્વે શબ્દ મૂક્યો છે, પણ ચોથા પાદમાં ભદ્રા-વિષ્ટિને નિંદા કહી છે; માટે સર્વ શબ્દથી સાતે કરણો આવી જાય છે છતાં છ શુભ છે એમ જાણવું. તેમજ ભદ્રાદરેક કાર્યોમાં દુષ્ટ નથી

ઢેટલાક કાચોમા અનિધ પણ છે નારચ દ્રવી ગ્રીપણીમા
કહ્યું છે કે—

“ દાને ચાડનશને ચૈવ, ઘાતપાતાદિ કર્મણિ ॥

સ્વરાડધપ્રસવે શ્રેષ્ઠા, મદ્રાડન્યત્ર ન ગસ્યતે ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ દાન, અનશન, ઘાત, પાતકર્મ, તથા ઘોડા
અન ગધેડાની પ્રસૂતિમા ભદ્રા શ્રેષ્ઠ છે, અન્યકાર્યમા શ્રેષ્ઠ
નથી ” ॥ ૧ ॥ અન્ય સ્થાને આજ વાતને પુષ્ટ કરતાં
કહ્યું છે કે—

“ યુદ્ધે મૃપતિદર્શને મય-વને ઘાને ચ પાઠે હઠે,

વેદ્યસ્વાગમને જલપ્રતરણે શત્રોસ્તથોચ્ચાટને ॥

સિંહોદ્ધરમાહિષે અજમૃગે અથે ગૃહે પાતને,

સ્ત્રીસેવા ઋતુમર્દનેષુ શકટે મદ્રા સદા ગૃહ્યતે ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ યુદ્ધમા, ગણના દર્શનમા, ભયમા, વનમા,
હણવામા, પાઠમા, હઠ કરવામા, વૈદ્યને યોદ્ધવવામા, પાણીમા તર-
વામા, શત્રુનું ઉચ્ચાટન કરવામા, મિત્ર ઉપર ગધેડો પાડો બકરો
હુણુ અને ઘોડો વિગેરેના કાર્યમા, યજમા, પાતનમા, સ્ત્રીસેવા-
મા, ઋતુ કાર્યમા, મર્દનમા અને વાહનમા ભદ્રા ગ્રહણ કરાય
છે, એટલે આ કાર્યોમા ભદ્રા—વિધિ દૃષ્ટ નથી ” ॥ ૧ ॥
એક સ્થાને તો ભદ્રાને અર્ધથા શુભજ કહેલ છે

“ સુર-મે વત્સ ! યા મદ્રા, સોમે સૌમ્યે સિતે ગુરૌ ॥

ઋત્યાણી નામ સા પ્રોક્તા, સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ” ॥૧॥

અર્થ—હે વત્સ ! દેવનક્ષત્રમા યોમ પુષ્ય શુક્ર અને
શુક્રવારે જે ભદ્રા આવેછે, તે કલ્યાણી નામે હોય અર્ધકાર્યને
સાધે છે ” ॥ ૧ ॥

વળી મૂળ ગાથામા જી કરણોને પ્રાય શુભ કહેલ છે
અહીં પ્રાય ગળદ મૂળવાથી અન્યકારે તે કરણો ક્યારેક શુભ
નથી એવી સચના પણ કરેલ છે, કેમકે અર્ધસ કાન્તિમા અમુક

કરણો અશુભ ફળ પણ આપે છે. વારને આશ્રીને નારચંદ્રમાં નીચે મુજબ ભદ્રાના નામાંતરો છે.

“ સૌમ્યવારેણ કલ્યાણી, રવૌ પુણ્યવતી તથા ॥

વિષ્ટિઃ શનશ્ચરે પ્રોક્તા, મૌમે ભદ્રા પ્રકીર્તિતા ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“વિષ્ટિ બુધવારે કલ્યાણી, રવિવારે પુણ્ય-વતી, શનિવારે વિષ્ટિ, અને ભોમવારે ભદ્રા કહેવાય છે ” ॥ ૧ ॥ મૂળગાથાના છેલ્લા પાદમાં કહ્યું છે કે—વિષ્ટિકરણ મહાહુષ્ટ છે. ભદ્રા-વિષ્ટિના અશુભપણા માટે અન્યાંતરમાં કહ્યું છે કે—

“ યદિ ભદ્રાકૃતં કાર્યં, પ્રમાદેનાપિ સિધ્યતિ ।

પ્રાપ્તે તુ ષોડશે માસે, સમૂલં તદ્વિનષ્યતિ ॥ ૧ ॥

અર્થ—કદાચ ભદ્રામાં કરેલ કાર્ય ભૂલથી સિદ્ધ થયું હોય તો પણ સોળમો માસ આવતાં તો તે મૂળથી નાશ પામે છે ” (॥ ૧ ॥) ॥ ૧૩ ॥

હવે વિષ્ટિ ક્યારે આવે તે સ્પષ્ટ કરે છે—

કિમ્હે પક્ષે દિણે ભદ્રા,

સત્તમી ચ ચતુર્દસી ।

રત્તિં દસમિ તીઆણ,

સુક્કે ઇગ દિગ્ણત્તરા ॥ ૧૪ ॥

અર્થ—કૃષ્ણપક્ષમાં સાતમ અને ચૌદશના દિવસે, તથા દશમ અને ત્રીજની રાત્રે ભદ્રા (વિષ્ટિ) હોય છે, અને શુકલપક્ષમાં એક સંખ્યાથી અધિક ઉપરોક્ત તિથિઓમાં ભદ્રા હોય છે ॥ ૧૪ ॥

વિવેચન—ચરકરણ લાવવાની રીત પ્રમાણે ગણતાં કૃષ્ણપક્ષમાં સાતમ અને ચૌદશને દિવસે (તિથિના પૂર્વભાગ-

માં) વિષ્ટિકરણ હોય, છે અને તેજ પક્ષમાં ત્રીજ અને દશ-મની રાત્રે (તિથિના ઉત્તર ભાગમાં) ભદ્રા-વિષ્ટિકરણ હોય છે શુકલપક્ષમાં—કૃષ્ણપક્ષની તિથિઓમાં એક સખ્યા ઉમેરવાથી આવેલ તિથિઓમાં તેજ વળતે અર્થાત્ ચોથ અને અગીયારશની રાત્રિએ (તિથિના પશ્ચિમાર્ધમાં) અને અષ્ટમી તથા પૂર્ણિમાના દિવસે (તિથિના પૂર્વદલમાં) વિષ્ટિકરણ હોય છે

દરેક ગ્રન્થમાં વિષ્ટિને અતિનિધ કહેલ છે, પણ તે ક્યારે આવે છે તે જાણવું અતિ જરૂરી છે, એટલા માટે આ ગાથા પૂર્ણ ઉપકારક છે આ ગાથામાં દર્શાવેલ વખત વિષ્ટિનો સ્થિતિકાળ છે, આ નિયતકાળથી બ્રહ્મ થયેલ ભદ્રા (વિષ્ટ) નિર્ભળ છે તે માટે કહ્યું છે કે—

“ યા વિષ્ટિક્રમ પ્રાપ્તા ”

“ કમસર નહિ આવેલ વિષ્ટિ દુષ્ટ નથી. ” ઉદયપ્રભ સૂરિ કહે છે કે—ભદ્રાના (વિષ્ટિના) કાળમાં દિવસ-રાત્રિનો ફેરફાર થવાથી તે દુષ્ટ રહેતી નથી, અર્થાત્-રાત્રિની ભદ્રા દિવસે હોય અને દિવસની ભદ્રા રાત્રે હોય તો ભદ્રાદોષ રહેતો નથી, તે સમયે સર્વકાર્યો કરવામાં હરકત નથી તેમજ અન્ય દિવસની ભદ્રા અન્ય (ખીજે) દિવસે આવે તો પણ અદ્વિષ્ટ છે ॥ ૧૪ ॥

પ્રવાસમાં વળતું ભદ્રાના સ્થાન અને કાળ કહે છે—

ચતુર્દસી અઢમી સત્તમીએ,

રાકા ચડતી દસમીઝ મદ્દા ।

એગારસી તીઅ કમા દિસાહિં,

તસ્સંલજામેઽમિમુહાઽતિપાવા ॥૧૫॥

અર્થ—ચૌદશ, આઠમ, સાતમ, પુનમ, ચોથ, દશમ, અગીયારશ, અને ત્રીજની ભદ્રા અનુક્રમે

૧ પૂર્વાદિ આઠ દિશા-વિદિશામાં અને દિશાની સંખ્યાવાળા એકેક પહોરમાં સન્મુખ હોય છે તે અતિ દુષ્ટ છે ॥ ૧૫ ॥

વિવેચન—દિવસની ભદ્રા દિવસના ચાર પહોરમાં, અને રાત્રિની ભદ્રા રાત્રિના ચાર પહોરમાં પૂર્વાદિ આઠ દિશા-વિદિશામાં વર્જ્ય છે. તેમાં દિશા અને પ્રહર તો સમાન આંક-વાળાજ લેવાના છે. અર્થાત્ પહેલે પહોરે પૂર્વમાં, બીજે પહોરે અગ્નિખુણામાં; એમ વર્જવાના છે. પણ ભદ્રાની તિથિઓ આડી-અવળી છે, જેનો ક્રમ ચૌદશ વિગેરે સંખ્યાથી આપેલ છે. ત્રણના મેળાપથી ભદ્રાની સન્મુખતા આ પ્રમાણે છે—

ચૌદશે પહેલા પહોરમાં પૂર્વદિશાએ ભદ્રા સન્મુખ છે, આઠમે અગ્નિખુણામાં બીજા પ્રહરમાં સન્મુખ ભદ્રા છે, સાતમે ત્રીજા પહોરે દક્ષિણમાં, પુનમે ચોથા પહોરે નૈર્ઋત્યમાં, ચોથ તિથિએ પાંચમાં પહોરે પશ્ચિમમાં, દશમે છઠ્ઠા પહોરે વાયવ્યમાં, અગીયારશે સાતમા પહોરે ઉત્તરમાં, અને ત્રીજની રાત્રે આઠમા પહોરે ઇશાનખુણામાં સન્મુખ ભદ્રા છે. પ્રયાણાદિક કાર્યમાં સન્મુખ ભદ્રા અશુભ છે, અને પાછળની ભદ્રા શુભ છે. માટે સન્મુખની ભદ્રાને અતિ દુષ્ટ જાણી તેનો ત્યાગ કરવો. પ્રવાસની વર્જ્યભદ્રા જાણવાને બીજી રીતનો પણ શ્લોક મળે છે—

“ ઘુજાટ્ટણી સિતે પક્ષે, ગૃછિયૂઢ સિતેતરે ।

વ્યજ્જનૈ સ્તિથયો જ્ઞેયાઃ, સ્વરેશ્ચ પ્રહરા દિશઃ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—શુકલપક્ષમાં ઘુ જા ટ અને ણી, તથા કૃષ્ણપક્ષમાં ગૃ છિ યૂ અને ઢ ભદ્રા લાવવાના અક્ષરો છે, તેમાં વ્યંજનના આંકથી તિથિઓની સંખ્યા અને સ્વરના આંકથી પ્રહર

૧ પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈર્ઋત્ય, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર અને ઇશાન; એ આઠ દિશા-વિદિશા છે. જુઓ પ્રયાણદ્વાર-ગાથા ૭૨ નું વિવેચન.

તથા દિશાની સખ્યા જાણવી ” ॥ ૧ ॥ જેમકે—ધ એ ચોથો વ્યજન છે અને ઉ પાચમો સ્વર છે, તેથી શુદ્ધિમા ચોથને દિવમે (ગત્રે) પાચમા પંહોરે પાચમી (પશ્ચિમ) દિશામા જનારને મન્મુળ લદ્દા છે આ પ્રમાણે દરેક તિથિ માટે વ્યજન અને સ્વરની સંજ્ઞાથી સમજી લેવું નારાયણમા કહ્યું છે કે—

“ વિષ્ટિવક્રેષુ યો ગચ્છેત, ક્રોશમેક ચ માનવઃ ।

તમ્યાગતિં ન પચ્યામિ, નદીનામિવ સાગરાત્ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—જેમ નદીઓ મન્મુદ્રમા જાય છે અને પાછી વળતી નથી તેમ જે મનુષ્ય પ્રતિકુળ વિષ્ટિ હોય ત્યારે એક એક પણ ગાઉ જાય તો તે પાછો વળે નહીં એમ હું જોઈ છું

લદ્દાની શુભાશુભ ધડી અને તેનું ક્ષણ કહે છે—

પણ દુગ દસ પણ પણ તિશ્ર,

વિટ્ટિ ઘડી વચણ કંઠ ઝરુ નાહી ।

કડી પુચ્છગાય સિદ્ધિ,

સ્વય નિસ્સ કુત્તુદ્ધિ કલહ વિજયકરા ॥૧૫॥

અર્થ—વિષ્ટિની પાંચ, બે, દશ, પાંચ, પાંચ અને ત્રણ ધડીઓ અનુક્રમે મુખ, કંઠ, છાતિ, નાભિ, કેડ અને પુચ્છમાં છે, જે સિદ્ધિ, ક્ષય, નિર્ધનતા, કુત્તુદ્ધિ, કલહ, અને વિજય કરે છે ॥ ૧૬ ॥

	સ્થાન	મુખ	ગળુ	કંઠ	નાભિ	કેડ	પુચ્છ
વિષ્ટિયક	ધડી	૫	૨	૧૦	૫ (૪)	૫ (૬)	૩
	ક્ષણ	સિદ્ધિ	ક્ષય	નિર્ધનતા	કુત્તુદ્ધિ	કલહ	જય

વિવેચન—વિષ્ટિકર્ણ ત્રીશ ધડીનું છે, તેમા પણ કેટલીક ધડીઓ શુભ અને કેટલીક અશુભ છે અહીં સાડ

ઘડીનું તિથિમાન માની ત્રીશ ઘડીનું કરણ કહેલ છે, પણ તિથિની ઘડીઓ ન્યૂનાધિક હોય ત્યારે કરણની ઘડીઓમાં પણ વૃદ્ધિ-હાનિ થાય છે; તેથી ઇષ્ટ ઘટી લાવવાને તિથિની ન્યૂનાધિક ઘડી-પલ નેટલો પલ અને વિપલનો દરેક પલમાં સંસ્કાર આપવો પડે છે. અથવા કરણમાનની ન્યૂનાધિક ઘડીઓથી યમણા પલની હાનિ-વૃદ્ધિ કરવાથી શુદ્ધ ઘડી આવે છે. દાખલા તરીકે-પૂર્ણિમા તિથિ ૫૮ ઘડીની હોય તો વિષ્ટિ ૨૬ ઘડીની આવે છે. તેમાં દર ઘડીએ તિથિમાનમાં બે ઘડી ન્યૂન હોવાથી બે પલની, અથવા વિષ્ટિમાન એક ઘડી ન્યૂન હોવાથી એકથી યમણાં એવા બે પલની હાનિ થાય છે. જેથી પાંચ ઘડીનો કાલ શુદ્ધ ચાર ઘડી અને પચાસ પલ થતાં પૂર્ણ થાય છે. એમ દરેક ઘડીમાં વૃદ્ધિ-હાનિની તરતમતા તપાસવાની છે.

ત્રીશ ઘડીઓમાંથી વિષ્ટિના પ્રત્યેક અંગમાં નીચે મુજબ ઘડીઓ રહેલી છે. પાંચ ઘડીઓ વિષ્ટિના મુખમાં છે, ત્યાર પછીની બે ગણામાં, દસ હૃદયમાં, પાંચ નાલિમાં, પાંચ કેડમાં, અને ત્રણ ઘડીઓ પુચ્છમાં છે. વિષ્ટિના મુખની ઘડીઓમાં કાર્ય કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે, વિષ્ટિના કંઠની ઘડીઓમાં કાર્ય કરવાથી કાર્યનો ક્ષય થાય છે, છાતીમાં કાર્ય કરવાથી નિર્ધનતા થાય છે. વિષ્ટિની નાલિની ઘડીઓમાં કાર્ય કરવાથી કુખુદ્ધિ ઉપજે છે, કેડમાં કાર્ય કરવાથી કલહ થાય છે અને વિષ્ટિનાં પુચ્છની ઘડીઓમાં કાર્ય કરવાથી અવશ્ય જય થાય છે.

ઉદયપ્રભસૂરિ નાલિમાં ચાર અને કેડમાં છ ઘડીઓ હોવાનું જણાવે છે. કેટલાકના મતે ભદ્રાનું મુખ અને પુચ્છ પણ ત્યાજ્ય છે, તેઓ કહે છે કે-દિવસની ભદ્રા સર્પિણી હોય છે, અને રાત્રિની ભદ્રા વીંછણ હોય છે, તેમાં સર્પિણીનું મુખ અને વીંછણનું પુચ્છ ત્યજવું. બીજે સ્થાને શુકલપક્ષની ભદ્રાને સર્પિણી અને કૃષ્ણપક્ષની ભદ્રાને વીંછણ કહે છે. ઉદયપ્રભસૂરિ તો ભદ્રાના મુખને અંશુલ જ કહે છે—

“ વિદ્યેર્વિદ્યુરિહ કાર્ય-વપુ-સ્વ-બુદ્ધિ—
પ્રેમ-દ્વિપા ક્ષયમિમેઽવયવા ક્રમેણ ॥ ”

અર્થ—વિદિના (મુખ કંઠ હૃદય નાભિ કેડ અને પુચ્છ) અવયવો અનુક્રમે કાર્ય, શરીર, ધન, બુદ્ધિ, પ્રેમ અને શત્રુનો નાશ કરે છે ” વિદિનો પ્રારભ મુખની પહેલી ઘડી-થી-જ થાય એવો નિયમ હોતો નથી, માટે પુચ્છની ઘડી લાવવા આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

“ દશમ્યામષ્ટમ્યા પ્રથમ ઘટિકાપચ્ચકપર,
હરિઘૌસતમ્યા ત્રિદશઘટિકાન્તે ત્રિઘટિકમ્ ।
તૃતીયાયા રાકા-સુચ ગતસવિશૈઃઘટિકે,
ધ્રુવ વિષ્ટે પુચ્છ શિવતિથિચતુર્થ્યોશ્ચ વિગલત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ દશમ અને આઠમે પ્રથમની પાચ ઘડી પછી, અગીયાગ અને સાતમે પ્રથમની તેઝ ઘડી પછી, ત્રી-જ અને પુનમે એકવીજ ઘડી પછી, અને ચોથ તથા ચૌદશે (સત્યા-વીજ ઘડી પછી) છેલ્લા ભાગમા ત્રણ ઘડી પ્રમાણ વિદિનું પુચ્છ આવે છે અને પછી મુખથી પ્રારભી ઋતિ પર્યંત અગે આવે છે ॥ ૧ ॥

નચ્ચ દ્વ મૂરિ તો બીજી રીતે પણ આ વાતનું સમર્થન કરે છે કે—

“ આપદે (આદૌ) ઘટિકા પચ્ચ, વર્તમાને દશ સ્મૃતા ।
મધ્યે ચ દ્વાદશ પ્રોક્તા, અન્તે ચ ઘટિકાત્રયમ્ ॥ ૧ ॥
આદૌ ધનવિનાશાય, વર્તમાન મયકરી ।
મધ્યે પ્રાણહરી જ્ઞેયા, વિષ્ટિપુચ્છે ધ્રુવ જય ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ વિદિની આદિમા પાચ ઘડી, વર્તમાનમા દસ ઘડી, મધ્યમા બાર ઘડી, અને અંતમા-પુચ્છમા ત્રણ ઘડી છે ॥ ૧ ॥ જેમની પ્રારભની ઘડીઓ હોય તો ધનનો

વિનાશ કરે છે, વર્તમાન ઘડીઓ ભય નીપજાવે છે, મધ્યની ઘડીઓ પ્રાણ હરે છે. અને વિષ્ટિના પુરુષની ઘડીઓ નિશ્ચયે જય આપે છે. ” ॥ ૨ ॥

વિષ્ટિના પુરુષમાં કાર્ય કરવાથી અવશ્ય જય થાય છે, તેમાં અસાધ્ય કાર્યો પણ સિદ્ધ થાય છે. લલ્લ કહે છે કે—

“ શુભા—ऽशुभानि कार्याणि, यान्यसाध्यानि भूतले ।

नाडीत्रयमिते पुच्छे, भद्रायास्तानि साधयेत् ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ હરકોઈ શુભ કે અશુભ અસાધ્ય પણ કાર્ય વિષ્ટિના પુરુષની ત્રણ ઘડીમાં કરવાથી સિદ્ધ થાય છે. વિષ્ટિની કાર્યને આશ્રીને ત્રણે લોકમાં સ્થિત કહેલ છે.

ભૂપાળવદ્ધલ કહે છે કે—

“ કન્યા—तुला—मकर—धन्विषु नागलोके,

मेषा—लि—वैणिक—वृषेषु सुरालये स्यात् ।

पाठीन—सिंह—घट—कर्करकेषु मर्त्ये,

चन्द्रे वदन्ति मुनयस्त्रिविधां हि विष्टिम् ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ કન્યા તુલા મકર અને ધનનો અંદ્ર હોય ત્યારે વિષ્ટિ નાગલોકમાં હોય છે, મેષ વૈશ્વિક મિથુન અને વૃષભનો અંદ્ર હોય ત્યારે વિષ્ટિ દેવલોકમાં હોય છે, તથા મીન સિંહ કુંભ અને કર્કનો અંદ્ર હોય ત્યારે વિષ્ટિ મૃત્યુલોકમાં હોય છે; એમ ત્રણ પ્રકારની વિષ્ટિ મુનિઓ કહે છે. ”

આ સ્થાનના ક્ષણ માટે કહ્યું છે કે—

स्वर्गे भद्रा भवेत्सौख्यं, पाताले च धनागमः ॥

मृत्युलोके यदा भद्रा, तदा कार्यं न सिध्यति ॥ ૧ ॥

અર્થ—કોઈપણ કાર્ય કરતાં જો સ્વર્ગે ભદ્ર હોય તો સૌખ્ય થાય છે, પાતાળમાં હોય તો ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને મૃત્યુલોકમાં ભદ્રા હોય તો કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી. એમ જુદું-

નવ્યોતિ સાર (યોગ પ્રકરણ શ્લોક ૨૧) મા કહ્યું છે
હવે કરણની અવસ્થાઓ બતાવે છે—

કિંતુઘ સડણિ કોલવ,
ઉઢ્ઢકરણ તિન્નિ તિન્નિ સુત્તાઈ ।
તેઇલ નાગ ચડપ્પય,
પણ સેસ નિવિટ્ટકરણાઈ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ—કિંતુઘ, શકુનિ અને કૌલવ એ
ત્રણ ઉર્ધ્વકરણ છે, તૈતિલ, નાગ અને ચતુષ્પદ એ
ત્રણ સુક્ષ્મકરણો છે, તથા બાકીના પાંચ નિવિટ્ટ-
કરણો છે. ॥ ૧૭ ॥

વિવેચન—કિંતુઘ, શકુનિ અને કૌલવ ઉભેલા કરણો
છે, તૈતિલ, નાગ અને ચતુષ્પદ ત્રણ સૂતેલા કરણો છે તથા
બવ, બાલવ, ગર, વણિ અને વિદિ એ પાંચ બેઠેલા કરણો છે
જે કરણમા સૂર્યમકાન્તિ થાય તે કરણની અવસ્થા સૂર્યમ-
કાન્તિને લાગુ પડે છે એટલે સૂર્યમકમણુ ઉભા કરણમા થાય
તો ઉર્ધ્વસકમણુ, સૂતેલા કરણમા સુક્ષ્મકમણુ અને બેઠેલા
કરણમા નિવિટ્ટ મકમણુ કહેવાય છે વળી પૂર્ણભદ્ર ચોથી
અવસ્થા દેખાડતા કહે છે કે—જે કરણની મધિમા થયેલ
મકાન્તિ સુસોત્થિતા કહેવાય છે નારચદ્રમા તો બવ, બાલ-
વમા નિવિટ્ટ, ગર તૈતિલ તથા વિદિમા સુક્ષ્મ અને બાકીમા
ઉર્ધ્વમકમણુ થવાનું કહેલ છે

આ મકાન્તિની અવસ્થાથી શુભાશુભ વર્ષનું જ્ઞાન
થાય છે કહ્યું છે કે—મકાન્તિ ઉભી હોય તો સુકાળ, બેઠી
હોય તો ગેગ, અને સૂતી હોય તો દુકાળ થાય છે, પણ સુસો-
ત્થિતા મકાન્તિ મર્વથા અશુભ છે તથા ગ્રીયાળામા
મૂતેલી, ઉનાળામા ઉભેલી અને ચોમાળામા બેઠેલી મકાન્તિ

શુભ છે. નારયંદ્ર ટીપ્પણમાં સંક્રાન્તિનાં નામો દેખાડી-ક્ષ-
વિશેષતા સ્પષ્ટ કરી છે, જે નીચે મુજબ છે—

“ રવ્યાદિષુ સંક્રાન્તિઃ, ધ્વાંક્ષિર્મહોદરી ચ ઘોરા ચ ।

મન્દાકિની ચ મન્દા, મિશ્રનામ્ની ચ રાત્રિચરી ॥ ૧ ॥

મન્દા કુરુતે વૃષ્ટિં, મન્દાકિની રસક્ષયમ્ ।

ધ્વાઙ્ગી ચ વાયતે વાતં, ઘોરા શસ્ત્રભયંકરી ॥ ૨ ॥

મહોદરા ચૌરભયં, મિશ્રિકા ચ જને શુભમ્ ।

સર્વેષાં કર્ષકાણાં ચ, રાક્ષસી વિફલપ્રદા ” ॥ ૩ ॥

અર્થ—“ રવિ વિગેરે સાત વારોમાં થનારી સંક્રાન્તિના નામો અનુક્રમે—ધ્વાંક્ષિ, મહોદરી, ઘોરા, મંદાકિની, મંદા, મિશ્રા અને રાક્ષસી છે ॥ ૧ ॥ તેમાં—મંદા વૃષ્ટિ કરે છે, મંદાકિની રસનો નાશ કરે છે, ધ્વાંક્ષી પવન ફુંકાવે છે, ઘોરા યુદ્ધ કરાવે છે ॥ ૨ ॥ મહોદરા ચોરની રંબડ વધારે છે, મિશ્રા મનુષ્યોમાં સુખ કરે છે અને રાક્ષસી સર્વ ખેડુતોમાં નિષ્ફળતા આપે છે. ॥ ૩ ॥ ”

“ ઘોરાડર્કવારે ક્રૂરર્ક્ષે, ધ્વાઙ્ગેન્દૌ ક્ષિપ્રતારકૈઃ ।

મહોદરી ચરે ભૌમે, મૈત્રે મન્દાકિની બુધે ॥ ૪ ॥

મન્દા ગુરૌ ધ્રુવે ધિષ્ણયે, મિશ્રા મિશ્રોદુર્ભિર્મૃગૌ ।

રાક્ષસી દારુણે મન્દે, સંક્રાન્તિઃ સવિતુર્ભવેત્ ॥ ૫ ॥

આનન્દયન્તિ ઘોરાઘ્વાઃ, શૂદ્રાન્ વૈશ્યાંશ્ચ તસ્કરાન્ ।

નૃપાન્ વિપ્રાન્ પશૂન્ મ્લેચ્ચાન્, ઇતાઃ સંક્રાન્તયઃ ક્રમાત્ ॥ ૬ ॥ ”

અર્થ—“ રવિવારે ક્રૂર નક્ષત્રમાં ઘોરા, ચંદ્રવારે (સોમવારે) ક્ષિપ્રનક્ષત્રમાં ધ્વાંક્ષા, સોમવારે ચર નક્ષત્રમાં મહોદરી, બુધવારે મૈત્ર નક્ષત્રમાં મંદાકિની ॥ ૪ ॥ શુક્રવારે ધ્રુવ નક્ષત્રમાં મંદા, શુક્રવારે મિશ્ર નક્ષત્રમાં મિશ્રા અને શનિવારે દારુણ નક્ષત્રમાં રાક્ષસી નામની સૂર્યસંક્રાન્તિ થાય છે

જેવી અને તાગ ત્રણ છે ૨ ભરણી અશ્વિનીના ઉદય પછી
 ૧૨૦ પગ જતા ઉત્તર માર્ગમા ઉગે છે, તેની આકૃતિ ત્રિખુણી
 અને તાગ ત્રણ છે ૩ કૃત્તિકા ૧૦૮ પગ પછી ઉત્તરમા ઉગે
 છે, તેની આકૃતિ ખુરપા જેવી અને તારા ત્રણ છે ૪ રૌહિણી
 પગ ૧૧૫ પછી દક્ષિણમા ઉગે છે, તેની આકૃતિ શકટ જેવી
 અને તારા પાચ છે ૫ મૃગશીર ૧૨૦ પગે મધ્યચારથી દક્ષિ-
 ણમા ઉદય પામે છે, તેની આકૃતિ હુણુના માથા જેવી અને
 તાગ ત્રણ છે ૬ આર્દ્રા પગ ૧૩૪ પછી દક્ષિણમા ઉગે છે,
 તેની આકૃતિ મણી જેવી અને તારા એક છે ૭ પુનર્વસુ
 ૧૪૮ પગ જતા ઉત્તરમા ઉગે છે, તેની આકૃતિ ઘર (તુલા)
 જેવી અને તારા ચાર છે ૮ પુષ્ય પગ ૧૫૧ પછી મધ્યમા-
 ર્ગમા ઉદય પામે છે તેની આકૃતિ બાણ અથવા વર્ધમાનક
 જેવી અને તાગ ત્રણ છે ૯ અશ્લેષા પગ ૧૫૩ જતા દક્ષિ-
 ણમા ઉગે છે, તેની આકૃતિ પનાકા (ચક્ર) જેવી અને તારા
 છ છે બીજે સ્થાને અશ્લેષાની આકૃતિ ગોમુત્રિકા-સર્પિણી
 જેવી પણ કહી છે ૧૦ મઘા પગ ૧૫૨ પછી મધ્ય માર્ગમા
 ઉગે છે, તેની આકૃતિ પ્રાકાઁ જેવી અને તાગ પાચ છે મઘાના
 પાચ તાગ લેતા સૂક્ષ્માવલોકનથી માળા જેવી પણ આકૃતિ
 દેખાય છે પાસેનો એક તાગે વધારતા ઠાતગડા જેવી વકાકૃતિ
 થાય છે, અને પાસેનો એક બીજો તારો વધારતા
 પ્રાકાઁ-કિર્રા જેવું સ્વરૂપ દેખાય છે ૧૧-૧૨ પૂર્વાફાલ્ગુની
 ૧૫૩ પગ પછી અને ઉત્તરાફાલ્ગુની ૧૪૮ પગ જતા ઉત્ત-
 રમા ઉગે છે, તે બન્નેની આકૃતિ પટ્ટચક્ર (એકેકની , અર્ધ
 પટ્ટચક્ર) જેવી અને તારા બન્ને છે ૧૩ હસ્તા ૧૪૭ પગ
 જતા ઉત્તરમા ઉગે છે, તેની આકૃતિ હાથના પબ્લ જેવી અને
 તારા પાચ છે ૧૪ ચિત્રા ૧૪૬ પગ જતા દક્ષિણમા ઉગે છે,
 તેની આકૃતિ અણવિધેલા મોતી અથવા મુખ જેવી છે અને
 તાગ એક છે ૧૫ સ્વાતિ ૧૪૭ પગ જતા ઉત્તરચારમા ઉગે છે,
 તેની આકૃતિ પરવાળા જેવી અને તારા એક છે ૧૬ વિશા-
 ખા ૧૪૮ પગ જતા દક્ષિણમા ઉગે છે, તેની આકૃતિ ઘોડાના

હામણુ જેવી અને તારા ચાર છે. વળી પાસેનો એક તારો લેતાં તેની આકૃતિ તોરણ જેવી થાય છે. ૧૭ અનુરાધા વિશાખાના ઉદય પછી ૧૫૩ પળ જતાં દક્ષિણમાં ઉગે છે, તેની આકૃતિ મોતીની માળા કે સાંખેલા જેવી છે, અને તારા ૪ (૩) છે. ૧૮ જ્યેષ્ઠા ૧૫૨ પળ જતાં દક્ષિણમાં ઉગે છે, તેનો આકાર હાથીના દાંત જેવો અને તારા ત્રણ છે. ૧૯ મૂળ ૧૫૩ પળ જતાં દક્ષિણમાં ઉદય પામે છે. તેની આકૃતિ વીંછીના પુચ્છ જેવી અને તારા ૧૧ છે. ૨૦ પૂર્વાષાઢા ૧૫૧ પળ જતાં દક્ષિણમાં ઉગે છે, તેની આકૃતિ હાથીના પગલા જેવી અને તારા ચાર છે. ૨૧ ઉત્તરાષાઢા ૧૪૮ પળ જતાં દક્ષિણમાં ઉગે છે, તેની આકૃતિ સિંહ નિષિ-દન (ખેઠક) જેવી અને તારા ચાર છે. ૨૨ અભીચ પળ * + + + જતાં ઉત્તરમાં ઉદય પામે છે, તેની આકૃતિ શીંગોડા જેવી અને તારા ત્રણ છે. ૨૩ શ્રવણ ઉત્તરાષાઢાના ઉદય પછી પળ ૧૩૪ જતાં ઉત્તરમાં ઉદય પામે છે, તેની આકૃતિ કાવડ કે ત્રાજવા જેવી અને તારા ત્રણ છે. ૨૪ ધનિષ્ઠા ૧૨૦ પળ જતાં ઉત્તરમાં ઉદય પામે છે, તેની આકૃતિ સૂપડા જેવી અને તારા ચાર છે. ધનિષ્ઠામાં પાસેનો તારો લેતાં પક્ષીના પાંજરા જેવી આકૃતિ થાય છે. ૨૫ શતભીષા પળ ૧૧૫ જતાં મધ્ય-ચારમાં ઉગે છે, તેની આકૃતિ પાથરેલ ફૂલ જેવી અને તારા સો છે. ૨૬-૨૭ પૂર્વાભાદ્રપદ ૧૦૮ પળે અને ઉત્તરાભાદ્ર પદ ૧૦૨ પળે ઉત્તરમાં ઉદય પામે છે, તે બન્ને લેગાની આકૃતિ ચોખંડી વાવ જેવી અને તારા બપ્પે છે. ૨૮ રેવતી નક્ષત્ર ઉત્તરાભાદ્રપદના ઉદય પછી ૯૬ પળે મધ્યમાં ઉગે છે, તેની આકૃતિ નાવ અથવા મુરજ કે ઢાળેલા પલંગ જેવી અને તારા બત્રીશ છે.

અહીં અભીચ સિવાયના સત્યાવીશ નક્ષત્રમાં અશ્વિનીથી ચિત્રા સુધીના નક્ષત્રોનો જે જલપળોએ ઉદય થાય છે, ઉત્કં-

* અભીચનો ઉદય ૨૪૮ પળોએ થાય છે, તે પૂર્વાષાઢાથી સમબળ છે.

વળી ત્રણ પૂર્વા, ભરણી, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, મઘા, વિશાખા અને મૂલ, એ નવ નક્ષત્રો અધોમુખવાળા છે ત્રણ ઉત્તર, રોહિણી, આર્દ્રા, પુષ્ય, શ્રવણ (ત્રય), ધનિષ્ઠા, અને શતભિષા, એ નવ નક્ષત્રો ઉર્ધ્વમુખ છે તથા ખાડીના નવ નક્ષત્રો તિર્યગ્ મુખવાળા છે આ અધોમુખવાળા નક્ષત્રોમા વાવ, ભોયડું નિધાન ખાઈ આદિનું ખોદવું, ખાતકર્મ કરવું, ભુગદું રમવું, શુક્રામા પેચવું, લળવું, ધાતુકર્મ અને ગાંતની સાથે લડાઈ ડગવી, વિગેરે જેમા નીચે મુખ ગાંખીને ડગી શકાય તેવા સર્વ કાર્ય કરવાથી મિદ્ધ થાય છે અને ઉર્ધ્વ (ઉપર) મુખવાળા નક્ષત્રોમા કિલ્લો, તોગણ, વૃલ, ઉગ્રાન, અભિષેક, દેવન અને છત્ર વિગેરે ઉપર મુખ ગાંખીને કરવાના કાર્યો સિદ્ધ થાય છે તથા તિર્યગ્મુખવાળા નક્ષત્રોમા ખેતી, વ્યાપાર, સંધિ, યાન, વાહન, પલાણ અને યાત્રા વિગેરે માંથી દષ્ટિ ગાંખીને કરતા કાર્યો મિદ્ધ થાય છે

વળી અશ્વિનીથી રેવતી સુધીના અઠવાવીશ નક્ષત્રો અનુક્રમે વાગ ફરતી કાણા, ચીમડા, દેખતા અને આધળા છે આ ઉપરથી ચોરાયેલી વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજી શકાય છે

અશ્વિની આદિ નક્ષત્રોનું ત્રિનાડી ચક્રમાં અનુક્રમે આદિ, મધ્ય, અત, અત, મધ્ય અને આદિ સ્થાન છે, નક્ષત્રોના આ સ્થાન ઉપરથી સળધ અને મૃત્યુ તપાસાય છે

અશ્વિની આદિ નક્ષત્રોની ચોત્રિ અનુક્રમે—ઘોડો, હાથી, અકરો, માપ, માપ, કુતરો, ખીલાડો, ખડરો, ખીલાડો, ઉદર, ઉદર, ખળદ, પાડો, વાઘ, પાડો, વાઘ, હરણ, હરણ, કુતરો વાનર, નોળીયો, નોળીયો, વાનર, સિંહ, ઘોડો, સિંહ, ખળદ, અને હાથી છે તેમાના ઘોડો અને પાડો, હાથી અને સિંહ, ખડરો અને વાનર, માપ અને નોળીયો, કુતરો અને હરણ, ખીલાડો અને ઉદર, તથા ગાય (ખળદ) અને વાઘ, એ પશુઓ પરસ્પર વૈરિ હોવાથી તેમના નક્ષત્રો પણ પરસ્પર વૈરનક્ષત્ર ઝડેવાય છે, જે વિવાહ દીક્ષા વિગેરેના સળધમા જોવાય છે અને વૈરનક્ષત્રવાળાનો સળધ વર્જ્ય છે

અશ્વિની વિગેરે નક્ષત્રોનો અનુક્રમે-દેવ, મનુષ્ય, રાક્ષસ, મનુષ્ય, દેવ, મનુષ્ય, દેવ, દેવ, રાક્ષસ, રાક્ષસ, મનુષ્ય, મનુષ્ય, દેવ, રાક્ષસ, દેવ, રાક્ષસ, દેવ, રાક્ષસ, રાક્ષસ, મનુષ્ય, મનુષ્ય, વિદ્યાધર, દેવ, રાક્ષસ, રાક્ષસ, મનુષ્ય, મનુષ્ય, અને દેવ ગણ કહેવાય છે. આ ગણની તપાસણી પણ વિવાહાદિ સંબંધમાં જરૂરી છે. તેમાં પોતાના ગણમાં સારો, ખીજામાં મધ્યમ, અને રાક્ષસ ગણમાં કરેલ સંબંધનેષ્ટ છે.

અશ્વિની આદિ દરેક નક્ષત્રોના નીચે મુજબ ચાર ચાર અક્ષરો છે, જે પૈકી (માં) નક્ષત્રના એકેક પાયા (અતુર્થાંશ) નો એકેક અક્ષર છે—

૧ અશ્વિની-ચુ-ચે-ચો-લા.
૨ ભરણી-લિ-લુ-લે-લો.
૩ કૃત્તિકા-અ-ઈ-ઉ-એ.
૪ રોહિણી-ઓ-વ-વિ-વુ.
૫ મૃગશર-વે-વો-ક-કિ.
૬ આર્દ્રા-કુ-ધ-ડ-છ.
૭ પુનર્વસુ-કે-કો-હ-હિ.
૮ પુષ્ય-હુ-હે-હો-ડા.
૯ અશ્લેષા-ડિ-ડુ-ડે-ડો.
૧૦ મઘા-મ-મિ-મુ-મે.
૧૧ પૂર્વ ફાલ્ગુની-મો-ટ-ટિ-ટુ.
૧૨ ઉર્વ ફાલ્ગુની-ટે-ટો-પ-પિ.
૧૩ હસ્તા-પુ-પ્પ-ણ-ઠ.
૧૪ ચિત્રા-પે-પો-ર-રિ.

૧૫ સ્વાતિ-રે-રે-રો-ત.
૧૬ વિશાખા-તિ-તુ-તે-તો.
૧૭ અનુરુદ્ધ-ન-નિ-નુ-ને.
૧૮ જ્યેષ્ઠા-નો-ચ-ચી-યુ.
૧૯ મૂળ-ચે-ચો-સ-સિ.
૨૦ પૂર્વ મૂળ-ધ-ધ-દ-દ.
૨૧ ઉર્વ મૂળ-લે-લો-જ-જી.
૨૨ અભિજિત-જી-જે-જો-ખા.
૨૩ શ્રવણ-ખિ-ખુ-ખે-ખો.
૨૪ ધનિષ્ઠા-ગ-ગિ-ગુ-ગો.
૨૫ શતતારા-ગો-સ-સી-સુ.
૨૬ પૂર્વ અશ્લેષા-સે-સો-દ-દિ.
૨૭ ઉર્વ અશ્લેષા-દ-દ-ઝ-ઝ.
૨૮ રેવતી-દે-દો-ચ-ચિ.

આ અક્ષરો એકાશી પદોવાળા સર્વતોભદ્ર ચક્રમાં તથા નામ પાડવામાં જરૂરી છે. જો કે ડ, ઝ, ણ વિગેરે અક્ષરો ઉપરથી નામ પડાતું નથી, પણ તે સર્વતોભદ્ર ચક્રના પાદવેધમાં જરૂરના હોવાથી નક્ષત્રોના પાયામાં તેમનો પણ સંગ્રહ કરેલ છે.

હરકોઈ બાળકનો નક્ષત્રના જે પાયામાં જન્મ થાય તે

પાયાનો અક્ષર પ્રથમ ગાળીને તેનું નામ પાડવામાં આવે છે હ્રસ્વ ઉપરથી હ્રસ્વ અને દીર્ઘ બન્ને નામો પડે છે, વળી અનુન્વાગ અને વિભર્ગ કાંઈ વિકાર કરનારા મનાતા નથી તથા ર અને ગ, તથા બ અને વ અક્ષરો નામની આદિમાં એક મરખા મનાયા છે તેમજ મૂળ અક્ષર કાયમ ગાળી સંયુક્તાક્ષરવાળું નામ પણ પાડી શકાય છે, અને સ્વર સંયુક્તાક્ષર પછી મૂકાય છે વળી અહીં જે સ્વર વિના એકલા અક્ષરો કહેલા છે તે પાયામાં તે અક્ષરના બાજે સ્વરો ગ્રહણ કરાય છે જેમકે—કોઈ બાળકનો પૂર્વાપાઠના બીજા પાઠમાં જન્મ થયો હોય તો ધ અક્ષર ઉપરથી ધારત્રી તથા ધ્રુ શબ્દ ઉપરથી ધ્રુવ વિગેરે નામો પડે છે આવી રીતે જન્મનક્ષત્ર ઉપરથી નામ પડાય છે વળી કેટલાકના જન્મનક્ષત્રના નામો હોવા છતાં ઉદ્ધાપન માટે બીજા નામો પણ પડે છે, આ નામો પણ જ્યોતિર્વિદોને પ્રમાણ છે તે ઉદ્ધાપન નામ ઉપરથી આવતા નક્ષત્રની નામનક્ષત્ર એવી સજ્ઞા છે વિવાહ સળધ તથા શુભાશુભ કાર્યમાં જન્મનક્ષત્ર અને નામનક્ષત્રની આ પ્રમાણે વહેચણી કરેલ છે—

વિવાહ દીક્ષા પ્રતિષ્ઠા વિગેરેમાં સાધ્ય-સાધકનો યોગિ વિગેરેથી સળધ જોવાય છે, તેમાં જન્મનક્ષત્ર ગ્રહણ કરવું, અને જન્મનક્ષત્ર ન મળે તો નામનક્ષત્ર લેવું પણ યાદ રાખવું કે—હુકોઈ એકનું જન્મનક્ષત્ર ન મળતું હોય તો પછી બન્નેનો નામનક્ષત્રથી સળધ તપાસવો સામાન્ય રીતિ તો એમ છે કે—યોગિ, ગણ, ગગિ, તાગ અને નાડીવેધ જન્મનક્ષત્રથી તથા વર્ગ મૈત્રી અને લેણાદેવી નામનક્ષત્રથી જોવા વળી કાર્યને આશ્રીને કહ્યું છે કે—

“ગ્રામે નૃપતિસેવાયા, સગ્રામવ્યવહારયો ।

ચતુર્ણામમ, યોજ્ય શેષ જન્મનિ યોજયેત્ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—‘ગામ, રાજસેવા, યુદ્ધ અને વ્યવહારમાં નામનક્ષત્ર, અને શેષ કાર્યોમાં જન્મનક્ષત્ર ગ્રહણ કરવું’ ॥ ૧ ॥ વળી મુહૂર્તમાર્ત ડામા કહ્યું છે કે—

“દેશે ગ્રામ ગૃહજ્વરવ્યવહૃતિઘૂતેષુ દાને મનો,

સેવાકાક્ષિણીવર્ગસંગરપુનર્ભૂમેલકે નામભમ્ ।

જન્મર્ક્ષ પરતો વધૂપુરુષયોર્જન્મર્ક્ષમેકસ્ય ચેદ્,

જ્ઞાતં શુદ્ધમિતો વિલોક્ય ચ તયોર્નામર્ક્ષયોર્મેલકઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—દેશ, ગામ અને ઘરના પ્રવેશમાં, રોગમાં વ્યવહારમાં (વેપારમાં), જીગાર રમવામાં, દાન દેવામાં, યંત્રની પ્રાપ્તિમાં, સેવામાં, કાંકણી પામવામાં, અષ્ટવર્ગ મેળવવામાં, યુદ્ધમાં, પુનર્ભૂમાં અને મેળમાં નામનક્ષત્ર તથા નામરાશિનો અંદ્ર જોવો અને બીજા કાર્યમાં જન્મનક્ષત્ર તથા જન્મરાશિનો અંદ્ર ગ્રહણ કરવો. પણ જો વધુ પુરુષના મેળાપમાં માત્ર એકનું જન્મનક્ષત્ર મેળે તો વિશેષ શુદ્ધિ તપાસી બન્નેનો નામ નક્ષત્રથી મેળાપ કરવો ॥ ૧ ॥ જ્યોતિર્નિબંધકારને પણ આ વાત સમ્મત છે. તથા શાર્દૂલધર કહે છે કે—

“વિવાહઘટનં ચૈવ, લગ્નજં ગ્રહજં વલ્મ્ ।

નામભાત્ ચિન્તયેત્સર્વં, જન્મ ન જ્ઞાયતે યદા ॥ ૧ ॥

અર્થ—“જો જન્મનક્ષત્ર ન મળી શકે તો વિવાહકાર્ય, લગ્નનું બળ, અને ગ્રહનું બળ, નામ નક્ષત્રથી તપાસવાં. ॥૧॥

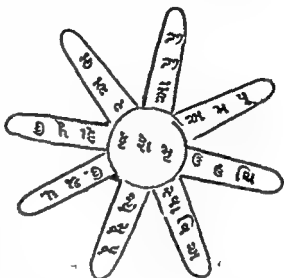
દરેક મનુષ્યના જન્મનક્ષત્ર વિગેરે છ પ્રકારના નક્ષત્રો છે. જેમાં પહેલું જન્મનક્ષત્ર, દસમું કર્મ, સોળમું સંઘાત, અઠારમું સમુદય, ત્રેવીશમું વિનાશ, અને પચ્ચીશમું માનસ નક્ષત્ર કહેવાય છે. તેમાં જન્મનક્ષત્ર સર્વ શુભકાર્યમાં વળ્યું છે.

આ ઉપરાંત બીજા ત્રણ નક્ષત્રો લેતાં રાજને નવ નક્ષત્રો હોય છે. જે દિવસે રાજનો રાજ્યાભિષેક થયો હોય તે સાતમા પ્રકારનું અભિષેક નક્ષત્ર કહેવાય છે, અને આઠમો પ્રકાર જાતિ નક્ષત્રના કોષ્ટક અનુસારે પુખ્ત તથા ઉત્તરા રાજના જ્ઞાતનક્ષત્રો છે, અને નવમા પ્રકારનું દેશનક્ષત્ર હોય છે. આદ્રાથી માંડીને ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો પૂર્વાદિ આઠ દિશાના અને કૃત્તિકા રોહિણી તથા મૃગશર મધ્યભાગના દેશનક્ષત્રો છે, તે લાવવાની આ રીતિ છે—

“ કર્ણિકાદિ દેવરાદયે, પદ્મે નામૌ દલેષુ ચ ।

પ્રાચ્યાદિસ્યેષુ માનીહ, ન્યાસ્યાગ્નિમત્રયાદિત ॥ ૧ ॥

અર્થ—એક કે-
લિંકા અને આઠ પા-
ખડીવાળું કમળ કડવું
અને તેની નાભિમાં
તથા પૂર્વાદિ દિશામાં
ગહેલી પાખડીઓમાં
અનુક્રમે કૃતિકાથી
આગ્રહીને ત્રણ ત્રણ
નક્ષત્રો મૂકવા તથા
સ્થુલ ગીતે આ ન-

ક્ષત્રો અનુક્રમે પાચાળ, મગધ, ડલિંગ, અવન્તિ, આનર્ત,
સિંધુ, સૌવીર, હાહુર, મદ્ર, અને કોલિંદ, દેગ્રના મનાય છે
આ ગીતે પૃથ્વીના નવ ભાગ ડગી દરેક દેશો પણ લેવાય છે

આ નવ પ્રકારના નક્ષત્રો રૂઝાંડની પીડા વિગેરે નવ
પ્રકારે દર્શિત થાય છે ત્યારે તે પોતાના માલીકનું અનિષ્ટ કરે
છે નવ પ્રકારનો દોષ આ પ્રમાણે છે—

“ કેત્વર્કાર્કિમિરાક્રાન્તં, ભૌમવક્રમિદાહતમ્ ।

ઉલ્કા ગ્રહણ દગ્ધ ચ, નવઘાડપિ ન મ શુભમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—ટેતુ ગવિ અને શનિ ગ્રહે આક્રમેલુ, મગલ વક્રી-
ગ્રહ અને બીજા નક્ષત્રે હણેલુ, તથા ઉદ્દાનક્ષત્ર ગ્રહણનક્ષત્ર અને
દગ્ધનક્ષત્ર, એ નવ પ્રકારે દોષિત થયેલ નક્ષત્ર શુભ નથી ” ॥૧॥

ગવિગ્રહ ચૈત્ર માસમાં મેષગાંધિ ભોગવે છે, અને ત્યારેજ
અશ્વિની નક્ષત્રમાં પ્રવેશ કરે છે ત્યાર પછી તેજ કે ચૌદ ચૌદ
દિવસના ભોગવડે ડગીને એક વર્ષમાં દરેક નક્ષત્રોને ભોગવે
છે મૂર્ધ ને નક્ષત્રમાં હોય તે રવિનક્ષત્ર કહેવાય છે આ રવિ-
નક્ષત્રની ગવિયોગ ઉપગ્રહ આડલ વિગેરેમાં જરૂર પડે છે આ

રીતે દરેક ગ્રહો પોતાના રાશિભોગના ચાર નવમાંશ હૈં ભાગમાં એકેક નક્ષત્રનો ભોગ લેયે છે, અને તે દરેકના ભોગ્ય નક્ષત્રોની બુદ્ધા બુદ્ધા સ્થાને આવશ્યકતા બેવાયેલ છે.

આ સિવાય નક્ષત્રોની જાતિ, ગ્રહભુક્તિનું માન, પરિધ આદિના સ્થાન સંજ્ઞાનક્ષત્રો વિગેરે ^૧અધિકાર અન્યગ્રન્થોમાં વિસ્તારથી વર્ણવ્યો છે, વિશેષ જાણુવા ઇચ્છનારે તે ત્યાંથી જોઈ લેવો. અહીં તો માત્ર મુહૂર્ત વિભાગમાં જરૂરી નક્ષત્ર ગોચર પરિપૂર્ણ થયું.

મૂળ ગ્રન્થમાં દોઢ શ્લોકથી નક્ષત્રોના તારાની સંખ્યા આપી છે, અને અધા શ્લોકથી કહે છે કે—નક્ષત્રના જેટલા તારાઓ હોય છે તે આંકવાળી તિથિ તે નક્ષત્રના યોગમાં દગ્ધ થાય છે. અશ્વિની નક્ષત્રમાં ત્રીજ, ભરણી નક્ષત્રના ત્રણ તારા હોવાથી તેમાં પણ ત્રીજ, એમ દરેક નક્ષત્રની અશુભ તિથિઓ સમજવાની છે. જે નક્ષત્રના પંદરથી અધિક તારા છે તે તારાના સંખ્યાને પંદરથી ભાગી શેષ રહેલ આંકવાળી તિથિ તે નક્ષત્રમાં વર્જ્ય કરાય છે. આ રીતે શતભિષા નક્ષત્રમાં દશમ, અને રેવતી નક્ષત્રમાં બીજ તિથિ અશુભ છે; જે શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે.

ઉદયપ્રભસૂરિ તો કહે છે કે—પુનર્વસુ નક્ષત્રના ત્રણ તારા છે, એટલે તેમની માન્યતાએ ત્રીજને દિને પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય તો ત્રીજ નક્ષત્ર દગ્ધ થાય છે, પણ ચોથ થતી નથી. બીજા ગ્રન્થોમાં કેટલાક તારાની વિશેષ સંખ્યા પણ મળે છે, અને તે એકેક તારાની વૃદ્ધિમાં નક્ષત્રની આકૃતિમાં પણ ફેરફાર થાય છે. પણ તે નક્ષત્રની ઓળખાણ માટે વિશેષ તારાઓ ગણાવ્યા હોવાથી તે તારાઓને વર્જ્ય તિથિ લેવામાં ગણવા નહિ.

લક્ષ્મી તારાની સમાન સંખ્યાવાળી તિથિને નક્ષત્રદગ્ધ તિથિ ઓળખાવી વિશેષ કહે છે કે—

“ તારાસમૈરહોમિર્માસૈરબ્દેશ્ચ ધિષ્ણ્યફલપાકઃ । ”

અર્થ—“ તારાને તુલ્ય દિવસ માસ અને વર્ષો વડે નક્ષત્રનું ફળ પરિપકવ થાય છે. ”

^૧ મુહૂર્તનાં નામો નક્ષત્ર સમાન હોવાથી મુહૂર્તોનો સંજ્ઞા, પરિધ, વર્જ્યાવર્જ્ય ફળ, વિગેરે સવસ્વ અધિકાર નક્ષત્રના જેવો સમજવો.

નક્ષત્ર ચક્ર.

ન	નામ	ઉદય પૂર્ણ	દિશા	તારા	આકૃતિ.	ચક્રયોગ	મુદ્રત	દિવસ	સ્વામી દેવતા	સગા સ્વભાવ	કૃત્યાદિ
૧	અશ્વિની	૯૬	ઉત્તર	૩	અશ્વચુખ	પૂર્વાષાઠ	૩૦	૧૫	અં ૩૦	લઘિ	કૃત્ય
૨	ભરણી	૧૦૨	"	૩	ત્રિકાણ		૧૫	૧૫	યમ	ફૂં	ઉપં
૩	કૃત્તિકા	૧૦૮	"	૩	ભુરખ		૩૦	૧૫	આમિ	મિત્ર	કૃત્ય
૪	રોહિણી	૧૧૫	દક્ષિણ	૫	સકટ		૪૫	૧૫	બહા	ફૂં	ઉપં
૫	મગશિર	૧૨૦	"	૩	હરણશીર		૩૦	૧૫	ચક્ર	મિત્ર	કૃત્ય
૬	આર્દ્રા	૧૩૪	"	૧	મણિ	પૂર્વાષાઠ	૧૫	૮	શિવ	દારણ	મિત્ર
૭	પુનઃ	૧૪૮	ઉત્તર	૪	પુન્યા		૪૫	૭	આદિતિ	ચર	ઉપં
૮	પુષ્ય	૧૫૬	મધ્ય	૩	બાણ		૩૦	૧૫	ગુરુ	લઘિ	કૃત્ય
૯	અશ્લેષ	૧૫૩	દક્ષિણ	૬	પતાકા		૧૫	૧૫	સર્પ	દારણ	ઉપં
૧૦	મઘા	૧૫૨	મધ્ય	૫	કિલ્લો		૩૦	૧૫	પિતર	ફૂં	કૃત્ય
૧૧	પૂર્વ ફાલ્ગુ	૧૫૩	ઉત્તર	૨	લીટી	પૂર્વાષાઠ	૩૦	૧૫	ભગ	ફૂં	ઉપં
૧૨	ઉત્તર ફાલ્ગુ	૧૪૮	"	૨	લીટી		૪૫	૧૫	અર્ધમા	ફૂં	કૃત્ય
૧૩	કૃત્તિકા	૧૪૭	"	૫	પન્થ		૩૦	૧૫	રવિ	લઘિ	ઉપં

નં.	નામ.	સુખ	મે-	ચોનિ	વેરચોનિ	ગણ	નાડી	અક્ષરો	રાશિ	જાતિ	લિંગ
૧	અશ્વિની	તિ	મદ	ધોડા	પોડા	દેવ	આ	સુ ચે ચો લા	મે	વર્ણિદ્ર	પુરુષ
૨	બરણી	અ	ચિપ	હાથી	મિહ	મહુ	મ	સિ લે લે લો	મે	ચડાન	પુરુષ
૩	કૃત્તિકા	અ	સુ	અકેરો	વાન	ગં	અ	અ પ ઉ આ	મેં ૧૦	લાલણ્ય	પુરુષ
૪	રોહિણી	અ	અધ	સાપ	નોલી	મનુ	અ	આ વ વિ વુ	પ	ખેડત	પુરુષ
૫	મૃગશીર	તિ	મદ	"	"	દેવ	મ	વે વો વ દિ	૧૦ મિં	સેનક	પુરુષ
૬	આર્દ્રા	ઉ	ચિમ	કુતરો	હરણ	મનુ	આ	કે ધ હ ળ	મિચિં	ઉમ	સ્ત્રી
૭	પુનર્વસુ	તિ	સુ	બીલા	ઉદર	દેવ	આ	કે કા હ દિ	મિં ૧૦	વર્ણિદ્ર	સ્ત્રી
૮	પૂષ્ય	ઉ	અધ	અકેરો	વાનર	દેવ	મ	કે હે હો હ	કક	રામ	સ્ત્રી
૯	અશ્લેષ	અ	મદ	બીલા	ઉદર	ગં	અ	કે કુ દે ડા	કક	ચડાન	સ્ત્રી
૧૦	મગા	અ	ચિમ	ઉદર	બીલા	ગં	અ	મ મિ મે મે	મિહ	ખેડત	સ્ત્રી
૧૧	પૂર્વફાલ્ગુ	અ	સુ	"	"	મનુ	મ	મો દ દિ કુ	સિહ	લાલણ્ય	સ્ત્રી
૧૨	ઉત્તરફાલ્ગુ	ઉ	અધ	અળદ	વાંત્રા	મનુ	આ	દે ટા પ નિ	સિં ૧૦	ગળ	સ્ત્રી
૧૩	હસ્ત	તિ	મદ	પોડા	ધોડા	દેવ	આ	કે પ લે હ	અ	વર્ણિદ્ર	સ્ત્રી

૧૪	ચિત્રા	તિ	ચિપ	વાધ	અળદ	રાં	મ	પે	ગો	ર	રિ	કં. પું	સેવક	સ્ત્રી
૧૫	સ્વાતિ	તિ	સુ	પાડો	ધોડો	દેવ	અં	૩	રે	ત	ત	પુલા	ઉગ્ર	સ્ત્રી
૧૬	વિશાખા	અ	અંધ	વાધ	અળદ	રાં	અં	તિ	પુ	તે	તો	પું. વં	ચંડાલ	નપું.
૧૭	અર્ધં	તિ	મંદ	હરણ	કુતરો	દેવ	મ	ન	નિ	નુ	ને	વં	ખેડિત	નપું.
૧૮	જ્યેષ્ઠા	તિ	ચિમ	”	”	રાં	આ	તો	ય	યિ	યુ	વૃશ્ચિં	સેવક	નપું.
૧૯	મૃગ	અ	સુ	કુતરો	હરણ	રાં	આ	ચે	ગો	ભ	ભિ	ધન	ઉગ્ર	પુરુષ
૨૦	પૂં પાં	અ	અંધ	વાં	અકરો	મનુ	મ	હુ	ધ	૩	૬	ધન	આલ્પણ	પુરુષ
૨૧	ઉં પાં	ઉ	મંદ	તોળીયો	સાપ	મનુ	અં	ભે	લો	જ	જિ	ધં. મં	રાજા	પુરુષ
૨૨	અભીય	ઉ	ચિં	તોળીયો	સાપ	વિદ્યાધર	મ	ભુ	જે	ભે	ખા	મકર	વર્ણિક	પુરુષ
૨૩	શ્રવણ	ઉ	સુ	વાંદર	અકરો	દેવ	અં	ખિ	ખુ	ખે	ખો	મકર	ચંડાલ	પુરુષ
૨૪	ધનિકા	ઉ	અંધ	સિંહ	હાથી	રાં	મ	ગ	ગિ	ગુ	ગે	મં. કું	સેવક	પુરુષ
૨૫	શતં	ઉ	મંદ	ધોડો	પાડો	રાં	આ	ગો	સ	સિ	સુ	કુંભ	ઉગ્ર	પુરુષ
૨૬	પૂં ભાં	અ	ચિમ	સિંહ	હાથી	મનુ	આ	સે	સો	દ	દિ	કું. મીં	આલ્પણ	પુરુષ
૨૭	ઉં ભાં	ઉ	સુ	અળદ	વાધ	મનુ	મ	દુ	શ	ઝ	થ	મીન	રાજા	પુરુષ
૨૮	રેવતી	તિ	અંધ	હાથી	સિંહ	દેવ	અં	દે	દો	ચ	ચિ	મીન	ખેડિત	પુરુષ

नक्षत्र यके.

नं०	नाम	देश दिशा	वातक तिथि	चंद्र मार्ग दिशा	पूर्णिमा	शुभाशुभ.	क्षेत्र
१	आश्वती	प्रशान	ज्या	उत्तर	आसो	शुभ	सम
२	भरणी	"	ज्या	"		नाश	अर्ध
३	इतिहा	मध्य	नंद	मध्य	कार्तिक	नाश	सम
४	शहिली	"	पूर्णा	"		सिद्धि	द्वय०
५	मृगशर	"	ज्या	दक्षिण	भाद्रपद	शुभ	सम
६	आर्द्रा	पूर्व	नदा	"		शुभ	अर्ध
७	पुन०	"	रिक्ता	मध्य		मध्य	द्वय०
८	पूर्वा	"	ज्या	दक्षिण	चैत्र	शुभ	सम
९	अश्लेष	अग्नि	नदा	"		शोक	अर्ध
१०	मघा	"	रिक्ता	मध्य	महा	नाश	सम
११	पू० श०	"	भद्रा	उत्तर		भृत्य	सम
१२	उ० श०	दक्षिण	भद्रा	"	श्रावण	विद्या	द्वय०
१३	दृष्ट	"	पूर्णा	दक्षिण		सद्वर्ग	सम

૧૪	ચિત્રા	દક્ષિણુ	નંદા	મધ્ય	ઐત્ર	શુભ	સમ
૧૫	સ્વાતિ	તેન્કર્ત્ય	નંદા	ઉત્તર		અશુભ	અર્ધ
૧૬	વિશાખા	"	રિક્તા	મધ્ય	વૈશાખ	અશુભ	દય
૧૭	અર્ધુન	"	રિક્તા	"		સિદ્ધિ	સમ
૧૮	જ્યેષ્ઠા	પશ્ચિમ	જ્યા	"	જેઠ	ક્ષય	અર્ધ
૧૯	મૃગ	"	નંદા	દક્ષિણ		હાનિ	સમ
૨૦	પૂર્વ પાં	"	રિક્તા	"	અસાડ	હાનિ	સમ
૨૧	ઉત્ત પાં	વાયવ્ય	રિક્તા	"		શ્રદ્ધિ	દય
૨૨	અભીચૂ	"		ઉત્તર		વૃદ્ધિ	સમ
૨૩	શ્રવણ	"	જ્યા	"	શ્રાવણ	સુખ	સમ
૨૪	ધનિષ્ઠા	"	પૂર્ણી	"		શુભ	સમ
૨૫	શત	ઉત્તર	નંદા	"		શુભ	અર્ધ
૨૬	પૂર્વ ભાં	"	ભદ્રા	"		મૃત્યુ	સમ
૨૭	ઉત્ત ભાં	"	ભદ્રા	"	ભાદરવો	લક્ષ્મી	દય
૨૮	રેવતી	ધશાન	નંદા	"		કામ	સમ

આ સિવાય બીજી પણ નક્ષત્રની શુદ્ધિ આ પ્રમાણે જોવી
શુભ કાર્યમાં તીક્ષ્ણ ઉગ્ર અને મિશ્ર નક્ષત્રો વર્જવા કહ્યું
છે કે—

“પ્રાય શાન્તે કાર્યે ન યોજયેત્ કૃત્તિકા સ્ત્રિપૂર્વાશ્ચ
વારુણરૌદ્રે ચ તથા દ્વિદેવત યામ્યમશ્લેષામ્ ॥ ”

અર્થ—“ પ્રાય ઠરીને શાન્ત કાર્યમાં કૃત્તિકા, પૂર્વાશ્વ-
ત્થુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, ગતભિષા, આર્દ્રા, વિશાખા,
ભગ્વણી અને અશ્લેષા નક્ષત્રો વર્જવા ” દરેક નક્ષત્રોની અમુક
ઘડીઓ પછી આ વિપઘટિકા આવે છે જે શુભકાર્યમાં
વર્જ્ય છે, એમ મુદ્દર્ત ચિંતામણિમાં કહેલ છે પણ બીજા
અન્યોમાં તો નક્ષત્રની આદિની અને અંત્યની આર આર
ઘડીઓ ત્યાજ્ય કહી છે

“ ધિષ્ણ્યસ્યાદાવન્તે, ત્યજેચ્ચત્તમ્નો ઘટી કર મ્રહ્ને ।

યદિ શુદ્ધે દ્વે ધિષ્ણ્યે, વિવાહ યોગ્યે તદા શ્રેષ્ઠે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ વિવાહમાં દરેક નક્ષત્રની આદિની આગ્ર અને
અંતની આગ્ર ઘડીઓ ત્યાજ્ય છે, પણ પામેપામેના
ખન્ને નક્ષત્રો વિવાહયોગ્ય—શુભ હોય તો તેની સધિઘટિકા
વર્જવાની જરૂર નથી ” ॥ ૧ ॥ વિવાહ વૃન્દાવનમાં નક્ષત્ર
સધિદોષ સવા ઘડીનો કહેલ છે વળી વિક્રમ તો દરેક
શ્રદ્ધના સ કેમણુમાં નક્ષત્રનો સધિદોષ જણાવે છે, તથા આગળ
કહેવાશે તે ગડાતયોગ પણ શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે શ્રીમાન્
હરિભદ્રાચાર્ય વર્જ્ય નક્ષત્રની નામાવળી આપતા કહે
છે કે—

“ સણિમગલાણ પુરબો, ધૂમિયમાર્લિગિય ચ તજ્જુત્તં ।

માર્લિગિમસ્સ પચ્છા, જ રિક્સ ત મવે દદ્ધું ॥ ૧ ॥

સજ્ઞાગયં ધૂમિયમાર્લિગિય દદ્ધુ વિદ્ધ સોવેગ્ગહ ।

લક્ષાપાણ્કગલદસિમં ઇઅ દુદ્ધ રિક્સાહ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ શનિ અને મંગળની સામેનું નક્ષત્ર ધૂમિત કહેવાય છે, શનિ કે મંગળની સાથે જોડાયેલું નક્ષત્ર આલિંગિત કહેવાય છે, તથા આલિંગિતની પછવાડે રહેલું—શનિ મંગળે ભોગવેલું નક્ષત્ર દગ્ધ કહેવાય છે ॥ ૧ ॥ સંધ્યાકાળે ઉદય પામેલું નક્ષત્ર ૧, શનિ અને મંગળે ભોગવવાનું ભોગવાતું કે ભોગવેલ ધૂમિત આલિંગિત અને દગ્ધ નક્ષત્ર ૨-૩-૪, વેધ ૫; ઉપગ્રહ ૬, લક્ષ્મી ૭, પાત ૮, અને એકાર્ગલ ૯ ના દોષવાળું નક્ષત્ર દુષ્ટ કહેવાય છે ॥ ૨ ॥ ” ઉપરોક્ત વેધ આદિ પાંચ દોષો નક્ષત્ર શુદ્ધિ જેવા વખતે મૂળ ગ્રન્થકાર આગળ જણાવશે. વળી કહ્યું છે કે—

“ સંજ્ઞાગયં રવિગયં, વિદુરં સગ્ગહં વિલંબં ચ ।

રાહુહયં ગહમિત્રં, વિવજ્જણ સત્ત નક્ષત્તે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સંધ્યાનું સૂર્યે ભોગવાતું, વક્રીગ્રહવાળું—વિષ્વર, સ્વતઃ કૂરગ્રહવાળું—સગ્રહ, રવિના નક્ષત્ર પછી રહેલું—વિલંબિત રાહુએ જેમાં સૂર્ય—ચંદ્રનું ગ્રહણ થયું હોય તે, તથા ગ્રહ જેને ભેદીને બાય તે; આ સાત પ્રકારનું નક્ષત્ર વર્જનું ॥ ૧ ॥

ગ્રહણ થાય ત્યારે રાહુ જેણેલો કહેવાય છે. તે જે નક્ષત્રમાં જેવાયેલો હોય અર્થાત જે નક્ષત્રમાં સૂર્ય—ચંદ્રનું ગ્રહણ થયું હોય તે નક્ષત્ર ત્યાજ્ય છે. આ નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે. નારચંદ્રની ટીપ્પણીમાં ગ્રહની દૃષ્ટિથી ભેદાયેલ નક્ષત્રની ગ્રહભિન્ન એવી સંજ્ઞા આપેલ છે કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—

મુક્તં મોગ્યં ચ ન ત્યાજ્યં, સર્વકર્મસુ સિદ્ધિદમ્

યત્નાત્ ત્યાજ્યં તુ સત્કાર્યે નક્ષત્રં રાહુસંયુતમ્

અર્થ—“ કૂરગ્રહે ભોગવેલ ભોગવાતું કે ભોગ્ય નક્ષત્ર સર્વકર્મમાં સિદ્ધિ દેવાવાળું હોવાથી ત્યાજ્ય નથી, પરંતુ શુભ કાર્યમાં રાહુ વડે કરીને યુક્ત નક્ષત્રનો યત્નથી

ત્યાગ કરવો ॥ ૧ ॥ મુદૂર્ત યિ તામણિમાં વિલગ્નની
નામાવળી આપતા નક્ષત્રો માટે કહ્યું છે કે—

“કૃગક્રાન્તવિમુક્તમ ગ્રહણમ યત્ક્રાન્તવ્યમ
ત્રેધોત્પાતહત ચ કેતુહતમ સન્વ્યોદિત મં તથા
તદ્વચ્ચ ગ્રહમિન્નયુદ્ધગતમ સર્વાનિમાન્ સંત્યજેદ્
ઉદ્ગાહે શુભકર્મસુ ગ્રહકૃત્તાન લગ્નમ્ય દોષાનપિ ॥૧॥”

અર્થ—“કૃગ્રહવાળું નક્ષત્ર, કૃગ્રહે ભોગવી છોડી
દીધેલ નક્ષત્ર, ગ્રહણ નક્ષત્ર, કૃગ્રહે ભોગવવાનું નક્ષત્ર,
ત્રણ ઉત્પાતવાળું નક્ષત્ર, કેતુથી હણાયેલ નક્ષત્ર મધ્યાગ્ને
ઉગેલું નક્ષત્ર, ગ્રહથી લેદાયેલ નક્ષત્ર અને ગ્રહના યુદ્ધવાળું
નક્ષત્ર અશુભ છે તેથી વિવાહ તથા ખીજા શુભ કાર્યમાં આ
નક્ષત્રોનો ત્યાગ કરવો, તેમજ ગ્રહ અને વગ્નના દોષો પણ
ત્યાગવા ॥૧॥” તેજ શ્લોકની ટીકામાં કહ્યું છે કે દિવ્ય લૌભ
અને આતગ્નિ એમ ત્રણ પ્રકારના ઉત્પાત છે તેમાં, દિગ્ગ્ઘાહ
ઉદ્ગા, મહાવાયુ, ભૂરૂપ, ધુમકેતુ અને ગ્રહણ વિગેરેનો સમાવેશ
થાય છે આ ત્રણ પ્રકારના ઉત્પાતથી હણાયેલ નક્ષત્ર છ
મામ ત્યાગ્ય છે આગ ભગિનિની ટીકામાં કહ્યું છે કે—કૃગ્ર-
ગ્રહોએ ભોગવેલ નક્ષત્રમાં સ્વાભાવિક કૃગ્રહ રવિ મંગલ
ગણિ અને રાહુના નક્ષત્રો વર્ત્ય છે, પણ ક્ષીણચંદ્ર કે પરના
મયોગથી કૃગ્ર થયેલ ધુધના નક્ષત્ર વર્ત્ય મનાતા નથી

ગહુદર્શનના નક્ષત્રની પેઠે જે નક્ષત્રમાં કેતુ દેખાય
તે નક્ષત્ર પણ ત્યાગ્ય કહેલું છે જેમ ગ્રહણને દિવસે ગહુ-
દર્શન થાય છે તેમ સ્પષ્ટ કેતુદર્શન થતું નથી પણ જે
નક્ષત્રમાં કેતુઉદય થયો હોય તે નક્ષત્રમાં કેતુને જોયેલો
કહેવાય છે ગ્રહોમાં ગહુગ્રહની વામગતિ છે, અને તેની
સાતમી ગણિમાં મમાન અશે ગહીને કેતુ પણ વામગતિ કરે
છે તેનું ઉદય નક્ષત્ર જાણવાને મુશ્કેલી હોવાથી ત્રિવિક્રમ
શતકર્ની ટીકામાં આ પ્રમાણે સ્પષ્ટ રીતિ દેખાડી છે

મેષાદિ રાશિમાં સૂર્ય હોય અને રેવતી આદિ બાર નક્ષત્રમાં રાહુ હોય તો, ભાદરવા આદિ બાર માસના બીજા પાખવાડીયામાં કેતુનો ઉદય થાય છે, અને તેનાં બાર ઉદય નક્ષત્રો અનુક્રમે—પુષ્ય, રોહિણી, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, અશ્લેષા, ચિત્રા, મૂળ, સ્વાતિ, મૂળ, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ અને શતભિષા છે. આ નક્ષત્રમાં કેતુ ઉદય પામી છ માસ સુધી તેમાંજ રહે છે, માટે તે નક્ષત્ર છ માસ સુધી શુભકાર્યમાં વર્જવું.

ભુવનદીપકની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે—

“રાહવાસ્યપુચ્છસ્થ इत्यबलो ग्रहः ।”

અર્થ—“રાહુનું નક્ષત્ર મુળનક્ષત્ર કહેવાય છે, અને તેથી પંદરમું પુચ્છ નક્ષત્ર કહેવાય છે, તેમાં રહેલ અહ નિર્બલ છે.” મુહૂર્ત ચિંતામણિમાં કહ્યું છે કે—રાહુએ લોગવાતું એક નક્ષત્ર કર્તારી, રાહુ લોગ્ય તેર નક્ષત્રો મૃત, રાહુના નક્ષત્રથી ૧૫ મું નક્ષત્ર અસ્ત, અને રાહુભુક્ત તેર નક્ષત્રો જીવ નક્ષત્રો છે. તેઓમાં મૃત અસ્ત કર્તારી અને જીવ નક્ષત્રો ઉત્તરોત્તર પાણે દુષ્ટ અશુભ મધ્યમ અને શુભ છે. (રાહુની ગતિ વક્ર હોય છે તે ધ્યાન રાખવું.) નક્ષત્રના દોષોનો પરિહાર ઉદયપ્રભસૂરિ આ પ્રમાણે કહે છે—

“विष्णवं कार्याय पर्याप्तं, चन्द्रभोगाद् ग्रहाहतम् ।

शुद्धं षडभिर्वेद् मासै-रुपरागपराहतम् ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“અહથી હણાયેલ નક્ષત્ર દોષમુક્ત થઈ ચંદ્રના લોગમાં આવ્યા પછીથી શુભકાર્યને માટે યોગ્ય થાય છે, અને અહણથી હણાયેલ નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે” ॥૧॥ લક્ષ્ય કહે છે કે—દૂષિત નક્ષત્ર સૂર્યના લોગમાં તપી ચંદ્રના લોગમાં શાંત થતાં શુભ કાર્યમાં અહણ કરાય છે. કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે—અહણનું નક્ષત્ર સૂર્યના લોગમાં આવ્યા પછી શુદ્ધ થાય છે. સમર્પિઓ કહે છે કે—એક માસમાં બે અહણ થાય તો બીજું અહણ થતાં પહેલા અહણથી દૂષિત

નક્ષત્ર શુદ્ધ થાય છે, અને ખીજા ગ્રહણનું નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે

વિવાહ વૃન્દાવનમા કહ્યું છે કે— નક્ષત્રમા રાહુ-કેતુ દેખાયા હોય તે નક્ષત્ર, તથા પરસ્પર ગ્રહના ભેદવાળું નક્ષત્ર છ માસે શુદ્ધ થાય છે ઉલ્કાપાત અને ચંદ્ર-સૂર્યના પરિવેષવાળું નક્ષત્ર છ માસ સુધી અશુભ છે રત્નમાલા ભાષ્યમા કહ્યું છે કે, ભોમ આદિ ઉત્પાતથી તથા ગ્રહના સુદ્ધથી દૂષિત નક્ષત્ર ચંદ્રના ભોગથી શુદ્ધ થાય છે

વળી ઉદયપ્રભમૂર્તિ પુષ્યનું બળ દેખાડતા કહે છે કે—

“ कार्यं वितारेन्दुबलेऽपि पुण्ये, दीक्षा विवाहच विना विदध्यात्,
पुण्य परेषा हि बलं हिनस्ति, बल तु पुण्यस्य न हन्युरन्ये ॥ ૧૧ ॥ ”

અર્થ—“ તારા અને ચંદ્રનું બળ ન હોવા છતાં દીક્ષા અને વિવાહ વિનાના મર્વ કાર્યો પુષ્ય નક્ષત્રમા કરવા, કેમકે પુષ્ય નક્ષત્ર કામને અતિ પોષણ ઝગ્નાર હોવાથી દીક્ષા અને વિવાહમા વર્જ્ય કહેતા છે ખાટી નિર્બળચંદ્ર, નિર્બળ તાગ, કુવાર, કુતિથિ, કુયોગ, ગ્રહવેધ, કૂંગાગ્રહાક્રમણ, ખાત, પરિઘ-દડ, વિગેરે પુષ્યથી થયેલા કે ખીજાથી થયેલા તમામ દોષો હોવા છતાં પુષ્યનક્ષત્રમા દરેક કાર્ય કરી શકાય છે, કેમકે તેના દોષને ખીજા હણી ગકે તેમ નથી તેમજ પોતાના કે ખીજાના દોષને હણવાતે પોતેજ સમર્થ છે ॥ ૧૯ ॥

અભિજિત નક્ષત્રની સમજણ તથા તેની આવશ્યકતા ગ્રન્થકાર દર્શાવે છે —

ऊखा अंतिमपायं, सवर्णपदमघडिअचऊअभीइठिइ
लत्तोवग्गहवेहें, एगगलपमुहकज्जेसु ॥ ૨૦ ॥

અર્થ—ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્રનો છેલ્લો પાયો અને શ્રવણ નક્ષત્રની પહેલી ચાં ઘડી. આટલી ઘડી

મુખી અભિજિત નક્ષત્રની સ્થિતિ હોય છે. લતા ઉપગ્રહ વેધ, અને એકાર્ગલ વિગેરે કાર્યોમાં તેની જરૂર પડે છે. ॥ ૨૦ ॥

વિવેચન—નક્ષત્રો સત્યાવીશ છે; પણ ઘણે સ્થાને સમ-નક્ષત્ર તરીકે અઠ્યાવીશ નક્ષત્રની જરૂર પડે છે, માટે બે નક્ષત્રની સંધિમાં નવા નક્ષત્ર તરીકે અભીચૂ ની ચુંટણી કરેલ છે. વળી નવા આરાના પ્રારંભમાં ચંદ્રની સ્થિતિ માટેનું નક્ષત્ર કાયમ કરવા માટે આ નક્ષત્રનો કાળ સ્પષ્ટ કરેલ છે. આધુનિક ગણનામાં અભીચૂ નક્ષત્રની ઓગણીશ ઘડીવાળી સ્થિતિ મનાય છે. તે માટે ઉત્તરાષાઢાની પંદર ઘડી અને શ્રવણની ચાર ઘડીમાં અભિચૂનો ભોગકાળ આવે છે. લતા, ઉપગ્રહ, વેધ અને એકાર્ગલ આદિમાં આ નક્ષત્રની જરૂર પડે છે. આદિ શબ્દથી—સર્વતોભદ્રચક્ર, વામવેધ, દક્ષિણવેધ, પરિધ, વિગેરેમાં પણ અભીચૂ નક્ષત્ર અલગ મનાય છે, પણ પાત, તારા, રાશિ, રવિયોગ, ઉપગ્રહયોગ, વિગેરેમાં આ નક્ષત્રની જરૂર નહોવાથી તેઓમાં સત્યાવીશ નક્ષત્રની ગણના કરાય છે. આ નક્ષત્રની પણ સામાન્ય વિશેષ સંજ્ઞાઓ પ્રથમના શ્લોકમાં ચર્ચેલ છે, તેથી તે સંબંધી અહીં કંઈ કહેલ નથી. વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—અભિજિત નક્ષત્રમાં કરેલું કાર્ય સફળ થાય છે. માત્ર તેમાં ઉત્પન્ન થયેલું બાળક જીવતું નથી. આ પ્રમાણે નક્ષત્રનો અધિકાર પૂર્ણ થયો.

પંચાંગ શુદ્ધિમાં તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, કરણ અને યોગની શુદ્ધિ જોવાય છે; જેમાં યોગની શુદ્ધિ આગળ કહેવાશે, અને બાકીની ચાર શુદ્ધિઓ કહેવાઈ ગઈ છે. તેઓનું પરસ્પર વિશેષ અને બળબળ નીચે મુજબ છે—

મુહૂર્તમાં અભીચૂ મુહૂર્ત બળવાન છે. ભદ્રાના અંગોમાં પુંછ વધારે બળવાન છે. વ્યવહાર પ્રકાશ કહે છે કે:—

“ ધિષ્ણ્યાનાં મૌહુર્તિકમુદયાત્ સિતરશ્મિ યોગાચ્છ
અધિકબલં યથોત્તરમિતિ । ”

અર્થ—‘ નક્ષત્રમા મુહૂર્તગણ, ઉદયગણ, અને ચંદ્ર-
ગણ યથોત્તરપણે અધિકાધિક ગણવાન છે ” શૌનક કહે છે કે—

“ નક્ષત્રવત્ ક્ષણાના વલમુક્ત દ્વિગુણિત સ્વનક્ષત્રે ”

અર્થ—મુહૂર્તનુ ગણ નક્ષત્ર જેવું છે પણ તેમા
પોતાના નક્ષત્રમા ગમણુ ગણ આવે છે ” દૈવજ્ઞવલ્લભમા
કહે છે કે,

“ કૃષ્ણપક્ષે નિષિદ્ધેષુ, વારધિષ્ણ્યક્ષણાદિપુ ।

સંકીર્ણાના પ્રશસન્તિ, દારકર્મ ન સશયઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—કૃષ્ણપક્ષમા નિષેધેલ વાગ નક્ષત્ર અને મુહૂર્તા-
દિમા સકરન્તતિના વિવાહ મગ્ય વિનાજ પ્રશસનીય છે
અર્થાત્ સકરન્તતિના વિવાહમા તે ગણવાન છે ॥ ૧ ॥ ”
વ્યવહારસારમા કહે છે કે—

“ તિથિ ધિષ્ણ્યચ પૂર્વાર્ધે, વલવદ્ દુર્વલ તત ।

નક્ષત્રં વલવદ્ રાત્રૌ, દિને વલવતી તિથિઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ દિવસ કે રાત્રિના પૂર્વાર્ધમા તિથિ અને
નક્ષત્ર ગણવાન છે, અને ત્યાગ પછી તે નિર્ગળ થાય છે નક્ષ-
ત્રનુ ગણ રાત્રે હોય છે, અને તિથિનુ ગણ દિવસે હોય છે ”
॥ ૧ ॥ હર્ષ પ્રકાશમા કહે છે કે—

“ કુતિહિ કુવાર કુજોગા, વિઢિવિમ જમ્મરિવસ દદ્ધ વિહી ।

મજ્જનહ ટિણાઓ, પર સવ્વપિ સુમ ભવેસ્વસ્સમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ કુતિથિ, કુવાગ, કુયોગ, વિધિ, જન્મ નક્ષત્ર,
અને દગ્ધતિથિ, એ સર્વ મધ્યાહ્ન પછી અવગ્ય શુભ થાય
છે ” ॥ ૧ ॥ યોગાધિકારમા કુયોગની જેટલી ઘડીઓ વર્જ્ય
કહીશુ તેટલી વડી સુધીજ તેઓનુ ગણ રહે છે દ્રષિત નક્ષ-
ત્રોનુ દુષ્ટપણુ છ માસ પર્યંત રહે છે લલ્લ કહે છે કે—

“ વિષ્યામઙ્ગારકે ચૈવ, વ્યતિપાતેસ્ય વૈષ્ટતે ।

પ્રત્યે નન્મ નક્ષત્રે, મધ્યાહનાત પરંત શુભમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—વિષ્ટિ; અંગારક, વ્યતિપાત, વૈધૃત, સાતમી તારા, અને જન્મનક્ષત્રનું દુષ્ટભગ મધ્યાહ્ન પર્યંત હોય છે. પછી તે શુભ થાય છે ” ॥ ૧ ॥ લક્ષ્ય કહે છે કે—

સ્વાર્ધે નક્ષત્રફલં, તિથ્યર્ધે તિથિ ફલં સમાદેશ્યમ્ ।

હોરાયાં વારફલં, લગ્નફલમંશકે સ્પષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ નક્ષત્રનું ફળ પોતાના પૂર્વાર્ધમાં, તિથિનું ફળ તિથિના પૂર્વાર્ધમાં, વારનું ફળ હોરામાં, અને લગ્નનું ફળ નવાંશમાં સ્પષ્ટ છે ” ॥ ૧ ॥ ગણિતવિદ્યા પ્રકીર્ણિકામાં કહ્યું છે કે—દિવસ, તિથિ, નક્ષત્ર, કરણ, ગ્રહ દિનમુહૂર્ત, શકુન, વિલગ્ન, નિમિત્ત, ભાવ અને ધર્મ અધિકાધિક ભગવાન છે. વળી કહ્યું છે કે—

“ એગ ચડ અટ્ટ સોલસ, વત્તીસા સટ્ટી સયગુણ ફલાઈ ।

તિહિ રિક્ખ વાર કરણ, જોગો તારા સસંકલમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ તિથિ, નક્ષત્ર, વાર, કરણ, જોગ, તારા અને ચંદ્રનું અનુક્રમે—એક, ચાર, આઠ, સોળ, બત્રીશ, સાઠ અને સો ગણું ભળ છે ॥ ૧ ॥ તથા કહ્યું છે કે—

“ દગ્ધે તિથૌ કુવારે ચ, નાડિકાનાં ચતુષ્ટયમ્ । ”

અર્થ—“ દગ્ધતિથિ અને કુવારની ચાર ઘડી અશુભ છે. એટલે ચાર ઘડી તેનું ભળ રહે છે, પછી નિર્ભળ થાય છે. ” દૈવજ વલ્લભમાં કહ્યું છે કે—તિથિ, કરણ, નક્ષત્ર અને વારનું સાધ્ય યોગથી થાય છે; અર્થાત્ તે પાંચમાં યોગ અધિક ભગવાન છે. વેધ, લક્ષ્મી, પાત, કુયોગો વિગેરેની તેના નિયત કરેલા દેશમાં પ્રતિકૂળતા હોય છે; એમ મુહૂર્ત ચિંતામણિ વિગેરેમાં કહેલ છે. કુયોગની અપેક્ષાએ સિદ્ધિયોગ વધારે ભગવાન છે, તેમજ ભદ્રા સંવર્તકાદિથી અમૃતસિદ્ધિ યોગ અધિક સામર્થ્યવાળો છે. આરંભસિદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—સર્વ કુયોગોનો ચોથો ભાગ અવશ્ય વળત્ય છે. કુમારયોગ અને

રાત્રિયોગની અપેક્ષાએ કર્ક યમઘટ વિગેરે અધિક બળવાન છે, એમ આ લગ્નિદ્વિની ટીકામા કથન છે. સર્વ યોગમા રવિયોગ અતુલ બળવાળો છે. વળી કહ્યું છે કે—લગ્નકુડલી વિના વાગ અને નક્ષત્રથી ઉત્પન્ન થતા યોગો બળવાનજ છે. વાર નક્ષત્ર અને યોગોથી થતા દોષો પૈત્રીના ઘણા-ખરા માટે કહ્યું છે કે—

“ ણ્યા મઘ્યાદેકેનાડપિ હિ દોષેણ દુષ્યતે લગ્નમ્ । ”

અર્થ—“ આ દૃષ્ટમાથી એક દોષથી પણ દૂષિત થયેલ લગ્ન દુષ્ટ છે ” પરંતુ—

“ અયોગાન્તિથિવાર્ક્ષ—જાતા યેડમી પ્રકીર્તિતા ।

લગ્ને ગ્રહવલોપેતે, પ્રમવન્તિ ન તે ક્વચિત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—તિથિ વાગ અને નક્ષત્રના કુયોગો બહોષેત લગ્ન હોય તો નાશ પામે છે. અર્થાત—એકાર્ગલ, પાત, કર્તરી વિગેરે તમામ દોષો મૂર્ધ અદ્ર અને ગુરૂના બળથી નાશ પામે છે.

હવે બાર રાશિ કહી દેખાડે છે, અને કર્ક રાશિમા કેટલા નક્ષત્રો આવે ? તે દર્શાવે છે—

કિત્તિ મિગ પુણ અસેસા,

ઉ-ફ ચિ વિસા ઉ-સ્વ ધણી પૂ-મા ।

રેવઙ્ગ અ એગ દુ તિ,

ચડ પાયંતા વાર રાસિ કર્મા ॥ ૨૧ ॥

અર્થ—કૃત્તિકા, મૃગશર, પુનર્વસુ, અશ્લેષા, ઉત્તરાર્દ્રાદ્યુની, ચિત્રા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા, ઉત્તરાર્દ્રા, ધનિષ્ઠા, પૂર્વાભાદ્રપદ અને રેવતી, એ બાર

નક્ષત્રના અનુક્રમે એક, બે, ત્રણ અને ચાર પાયાના અંતમાં બાર રાશિનો સમાવેશ થાય છે ॥ ૨૧ ॥

વિવેચન—નક્ષત્રગોચરનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થવાથી રાશિ-ગોચર સહેજે સમજી શકાય તેમ છે, માટે અન્યકાર નક્ષત્ર ઉપરથી જ રાશિનું જ્ઞાન સ્પષ્ટ કરે છે. સત્યાવીશ નક્ષત્રનો એક ભાગ થાય છે, તેના બારમા ભાગનું નામ રાશિ છે; એટલે સવાબે નક્ષત્રની એક રાશિ થાય છે. સામાન્ય રીતે ચંદ્રનક્ષત્ર ૬૦ ઘડીનું મનાય છે, અને ચંદ્રની રાશિ ૧૩૫ ઘડીની મનાય છે. તેવી જ રીતે ઉદય, અસ્ત આદિનું માન પણ નક્ષત્રથી સવાબે ગણું હોય છે. હવે તે રાશિ કયા નક્ષત્રના કયા પાદમાં પૂર્ણ થાય ? તે માટે ઉપરની ગાથામાં કહ્યું છે કે—કૃત્તિકાનો પહેલો પાંચો ભાગવાતાં મેષરાશિ પણ ભાગવાઈ રહે છે; એટલે મેષનો પ્રારંભ અશ્વિનીથી થાય છે, અને ભાગ્યકાળ કૃત્તિકાના પ્રથમ પાંચે પૂર્ણ થાય છે. પછી કૃત્તિકાના બીજા પાદના પ્રારંભથી વૃષરાશિની પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને મૃગશરના બીજા પાંચે પૂરી થાય છે. આ રીતે પ્રથમની રાશિ પૂર્ણ થતાં તુરત જ નક્ષત્રના બીજા પાંચમાં નવી રાશિની શરૂઆત થાય છે. વળી મિથુનરાશિ પુનર્વસુના ત્રીજા પાંચે, કર્કરાશિ અશ્લેષાના ચોથા પાદમાં, સિંહરાશિ ઉત્તરાશ્વિનીના પહેલે પાંચે, કન્યારાશિ ચિત્રાના બીજા પાંચે, તુલારાશિ વિશાખાના ત્રીજે પાંચે, વૃશ્ચિકરાશિ જ્યેષ્ઠાના ચોથા પાંચે, ધનરાશિ ઉત્તરાષાઢાના પ્રથમ પાંચે, મકરરાશિ ધનિષ્ઠાના બીજા પાંચે, કુંભરાશિ પૂર્વાભાદ્રપદના ત્રીજા પાંચે, અને મીનરાશિ રેવતી નક્ષત્રના ચતુર્થ પાદમાં પૂર્ણ થાય છે. નક્ષત્રની પેઠે નિરંતર આ રાશિનો પૂર્વમાં ઉદય અને પશ્ચિમમાં અસ્ત થાય છે. રાશિનું મૂળ નામ લગ્ન છે, અને લગ્ન-કુંડલીમાં પણ લગ્નમાં જ રાશિના ગ્રહો સ્થપાય છે. પણ તે લગ્ન અને ગ્રહોના સંયોગોમાં રાશિ એવી સંજ્ઞાથી ઓળખાવાય છે; જેની દરેક શુદ્ધિમાં પરમ આવશ્યકતા મનાયેલ છે.

હવે નક્ષત્રની પેઠે રાશિદ્વાર તથા લગ્નકાર કહીએ છીએ મેષ, વૃષભ, મિથુન, કર્ક, સિહ, કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક, ધન, મકર, કુલ અને મીન, એ બાર રાશિના નામ છે તેમા સત્યાવીશ નક્ષત્રના લગણનો સમાવેશ થાય છે, એટલે સવાબે નક્ષત્રથી દરેક રાગિનો ઉદય થાય છે હવે તેમાથી અત્યારે કય રાગિનો ઉદય છે ? તેનો નિશ્ચય ઇષ્ટ ઘટીથી થાય છે દેહ-ચાયાની ગીતિથી ઇષ્ટ વટીનું માન આવે છે પ્રશ્નશતકમા કહ્યું છે કે—

“ નન્દાઽષ્ટનેત્રે વ્યાઘાદ્ધિ, સર્પિચ્છાયાં પટાદૃતે ।

મૂનલબ્ધ તત્કાર્ય, જાતા શેષા ઘટી દિવ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પોતાની છાયામા જેટલા પગલા થાય તેમા પ્રથમનું પગલું દોડી બાકીની સજ્યામા સાત ઉમેરવા, પછી તે વડે ૨૮૬ ને ભાગ દેવો, ભાગમા આવેલ અઠમા એક ઓગે કચી તેના અર્ધા ઠગ્વા આ રીતે જે આઠ આવે તેટલી સૂર્યોદયથી ઘડી જાણવી મધ્યાહ્ન પછી આ રીતે, જે આઠ આવે તે સૂર્યાસ્તની શેષ ઘડી જાણવી ” ॥ ૧ ॥

પદ્મપ્રભસૂરિ છાયાપાઢથી ઇષ્ટઘટિકા લાવવાની રીતે આ પ્રમાણે જાણાવે છે—ગરીબની છાયા આગલા પગથી ગણીને માપે અને તેમા સાત ઉમેરે પછી આ સજ્યા વડે જો મઠગદિ છે રાગિમા સૂર્ય હોય તો ૧૪૪ ને ભાગ આપે, અને ઠકાદિ છે રાગિનો સૂર્ય હોય તો ૧૩૫ ને ભાગ આપે ભાગમા જે આઠ આવે તેમા દિવસના પૂર્વભાગમા એક આઠ ઘટાડવો, જેથી આવેલી સજ્યા પ્રમાણે ઇષ્ટ વટી જાણવી અને દિવસના ખીજ ભાગમા—ખપોર પછી ભાગના આઠમા એક સજ્યા ઉમેરવાથી સૂર્યાસ્તમા શેષ ઘડી જાય છે આજ રીતે પાઢછાયામા ૬ ઉમેરી ૧૦૨ ને ભાગવાથી પણ ભાગમા ઇષ્ટ ઘડીનો આઠ આવે છે આ સિવાય ત્રીજી રીત પણ નીચે મુજબ છે—

એસી દક્ષિણ મુખ વામ કરની ઉલી ધરો વે તને,
પૂર્વ પડી જે છાયા તેજ કરથી માપી લીઓ આંગુલે;

મેલી આંગણ ચૌદ અર્ધ કરીને ભાંગો વિશાધિક સો,
ભાગ પડી ઘડી જાણ માપ કરીએ વીશાંગુલે સાત જો ॥૧૧॥

અર્થ—“ દક્ષિણ દિશા સન્મુખ બેસી ડાબા હાથની વેંત ઉંચી કરવી, તેની છાયાના અંગુલ કરવા, અને તેમાં ચૌદ ઉમેરી તેના અર્ધા કરવા. પછી તે સંખ્યા વડે ૧૨૦ ને ભાગ દેવો, જેથી ભાગમાં ઈષ્ટ ઘડી આવે છે.” જેમકે—એક વેંતની છાયા ૨૦ આંગળ થાય, અને તેમાં ૧૪ ઉમેરતાં ૩૪ થાય છે, જેના અર્ધા ૧૭ થાય છે. અને ૧૨૦ ને ૧૭ થી ભાગ દેતાં ૭ ઘડી અને અર્ધી પણ આવે છે.

હિમહંસગણિ કહે છે કે—ઈષ્ટ શંકુ છાયાનાં પગલાંના પ્રમાણમાં સાત ઉમેરી તેના કુલ આંગળ કરવા, અને તેમાંથી મધ્યાહ્નના છાયાંગુલ ઘટાડવા, જેથી સ્પષ્ટ છાયાંગુલ આવે છે. વળી ઈષ્ટ દિવસના ઘડી તથા પળના માનને ૪૨ થી ગુણુવા, જે ગુણુકાર આવે તેને સ્પષ્ટ છાયાંગુલથી ભાગવાથી ઈષ્ટ છાયાની ઈષ્ટ ઘડી આવે છે. જેમકે—ઈષ્ટ શંકુ છાયા પ્રમાણ ૨-૧૦ છે, તેમાં ૭ ઉમેરતાં ૯-૧૦ થાય, જેના કુલ આંગળ ૧૧૮ થાય. તેમાંથી મધ્ય છાયાંગુલ ૧૯ બાદ કરતાં શેષ સ્પષ્ટ છાયાંગુલ ૯૯ રહે છે. ઈષ્ટ દિનમાન ઘડી ૩૧ પળ ૫૦ વિપળ ૪૧ છે, તેને ૪૨ થી ગુણુતાં ૧૩૩૭-૨૮-૪૨ આવે છે. આ આંકને ૯૯ થી ભાગતાં ઈષ્ટકાળ-૧૩ ઘડી ૧૧ પળ આવે છે.

નારચંદ્ર ટિપ્પણમાં દરેક સંક્રાન્તિની સ્થૂલ મધ્યાહ્ન છાયા લાવવા માટે કહ્યું છે કે—

“ ત્રિદયેકલેન્દુ પક્ષાગ્નિ-યુગેષુષ્ટ શરા યુગાઃ ।

ક્રમાન્મીનાદિરાશીનાં, મધ્યપાદાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મીન વિગેરે રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે મધ્યાહ્નકાળે મનુષ્યની છાયાનું પ્રમાણ ત્રણ, બે, એક, શૂન્ય, એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ છ, પાંચ અને ચાર પગલાં હોય છે.” ॥ ૧ ॥ બીજે ઠેકાણે કહ્યું છે કે—

“ જ્યેષ્ઠાદિનાદ્ દિન ગ્રોઘ્ય, ગ્રેષાદગર્ગુણાત્ સ્વતઃ ।
 “ ત્યજેત્ સત્તરોરે ૬૭ લઘ્વ, સૂર્યે ૧૨ મધ્યાહ્ન્ય સ્મૃતાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મોટા દિનમાનમાથી ઇષ્ટ દિવસનુ દિનમાન
 બાદ કરવુ, અને બાકી ગહેલા પળોને દમે ગુણવા પછી તે
 ગુણગણને ૫૭ થી ભાગ દેવો, જેથી ઇષ્ટ દિવસના મધ્યાહ્ન
 કાળના છાયાશુભ આવે છે અને તેને બાગથી ભાગવાથી ઇષ્ટ
 દિવસના મધ્યાહનના પાદ (પારૈયા) તૈયાર થાય છે. સ્વુલ
 દિનમાન લાવવાની રીતિ પૂર્વે વિચિંચ્યં ગાથા ૪ ના વિવે-
 ચનમા દર્શાવેલ છે,

સૂર્ય જે રાગિ-લગ્નમા હોય છે તે લગ્નનો હ મેળા
 સવારે પહેલો ઉદય થાય છે, અને ત્યાં પછી અતુકમે બીજા
 લગ્નનો ઉદય થાય છે તેમા અત્યારે જ્યાં લગ્નનો ઉદય
 થયો છે તે મૂર્યોદય પટ્ટીની દરેક ઇષ્ટ ધડી ઉપરથી નીચે
 મુજબ શોધાય છે તેમા મૂર્યે ઇષ્ટ લગ્નકાળે ચાલુ રાશિ-
 ના હેટલા અગ ભાગવ્યા છે તે પ્રથમ લાવવુ, તે ચીત માટે
 હલુ છે કે—

“ સૂર્યાધ્યાસિતરાશેર્માનૈ રવિભુક્તનાદિકાભિહતે ।

સંક્રાન્તિભોગમુક્તે લઘ્વ યત્ સૂર્યમુક્ત તત ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ મૂર્યે ચાલુ રાગિમા જેટલી ધડીનો ભાગ
 હીધો હોય તેનો આક રૂપ હવે, પછી તેને મૂર્યનો રાગિમા
 પળથી ગુણવા, અને અતરાલભુક્તથી ભાગના (રાગિની અ-
 તરભુક્તથી ભાગતા) સૂર્યભુક્ત આવે છે ’ ॥ ૧ ॥

દરેક રાશિની આતભુક્તિથી આ પ્રમાણે છે—

કુમ્ભજ નૌગેન્દ્રિય શરૈવસુ, મુનિનિધિ વર્સ્વષ્ટ મુજરસ ૨૦ ક્ષે ।

સ્વક્ષણ સંસરલિતા—ઋણમથૈર્ગુણા સંયુગ સુરૈ ૨૧ શિવૈ

જોષે ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ પૂર્વ રાશિની ૧૮૦૦ થી અધિક ૨૧ વિગેરે
 આતભુક્તિ થયા પછી મેષ વિગેરે છ રાશિ આવે છે, અને

પૂર્વ રાશિની ૧૮૦૦ માંથી બાદ કરેલ ૭ વિગેરે આત્મ-
રભૂક્તિ થયા પછી તુલાદિ ૭ રાશિ આવે છે. અર્થાત—
મેષની ૧૮૫૭, વૃષની ૧૮૮૫, મિથુનની ૧૮૯૭, કર્કની ૧૮૮૮,
સિંહની ૧૮૬૨, કન્યાની ૧૮૨૭, તુલાની ૧૭૬૩, વૃશ્ચિકની
૧૭૬૬, ધનની ૧૭૬૦ મકરની ૧૭૬૭, કુમ્ભની ૧૭૮૬, અને
મીનની ૧૮૨૧ આંતરભૂક્તિના અંકો છે ” ॥ ૧ ॥ મુહૂર્ત
ચિંતામણિકાર બીજી રીતે સૂર્યભૂક્તિ લાવે છે—

“ મેષાદિગેઽર્કે ડર્ષશરા નૈર્ગાક્ષાઃ,

સૈંતેષવઃ સૈંતશરા ગૈર્જાક્ષાઃ ।

ગોક્ષોઃ સ્વંતર્કાઃ કુરસાઃ કુંતર્કાઃ,

કૈવંઙ્ગાનિ ષષ્ટિં નૈવૈષંઞ્ચ મુક્તિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ મેષ વિગેરે બાર રાશિમાં સૂર્ય જાય ત્યારે
તેની સ્થૂલભૂક્તિ અંકક્રમે ૫૮, ૫૭, ૫૭, ૫૭, ૫૮, ૫૬,
૬૦, ૬૧, ૬૧, ૬૧, ૬૦ અને ૫૬ કળાની હોય છે. આ સ્થૂલ
ગતિ વડે સંક્રાન્તિની ભૂક્તિઘડી ગુણવી, તેને ૬૦ થી
ભાગવાથી ભાગમાં સ્પષ્ટ રાશિના ભૂક્તિ અંશો આવે છે; અને
શેષમાં ભૂક્તિકળા આવે છે. ” ॥ ૧ ॥

સૂર્યભૂક્તિ પળોમાં ઇષ્ટ લગ્નનો અંશ નાખવાથી સ્પષ્ટ
સૂર્યભૂક્તિ નિરચન પળો તૈયાર થાય છે. ભૂક્તિ પળોને રાશિના
કુલ પળોમાંથી બાદ કરતાં લોગ્યપળો તૈયાર થાય છે. એ
લોગ્ય પળો જેટલો કાળ વ્યતીત થતાં નવી રાશિની શરૂઆત
થાય છે. આ દરેક રાશિના પળોને ઇષ્ટ ઘડીમાંથી શોધતાં
(બાદ કરતાં) ઇષ્ટ ઘડીમાંથી જે રાશિના પળો બાદ ન થઈ
શકે તે લગ્ન ઇષ્ટ ઘડી વખતે ઉદયમાન છે એમ જાણવું. જેમકે
—મેષની સંક્રાન્તિ પછી ઓગણીશમે દિવસે લગ્નશુદ્ધિ
કરવી હોય તો પ્રથમ તેની ભૂક્તિ ઘડીઓ તૈયાર કરવી, એટલે
સંક્રાન્તિને દિવસે તે રાત્રિની પાંચ ઘડી બાકી રહેતાં સૂર્ય
મેષ રાશિનો થયેલ છે, અને તે દિવસે સૂર્ય પાંચ ઘડી મેષ-
રાશિ ભોગવી છે. ત્યાર પછી સત્તર દિવસની ૧૦૨૦ ઘડીઓ

ભોગવી છે, અને ઝોગણીગમે દિવસે ૧૩ ઘડીનું લગ્ન શોધવું છે, એટલે ત્યાં સુધી ૧૩ ઘડી સુધી મેષનો ભોગ, લીધેલ છે, તેથી ઇષ્ટ મમય સુધીમા કુલ ઘડી ૧૦૩૮ ગણ છે હવે ૧૦૩૮ ને મેષના પળો ૨૨૫ થી ગુણતા ૨૩૩૫૫૦ થાય છે, તેને આતરભુક્તિ ૧૮૫૭ થી ભાગતા ભાગમા ૧૨૫, અને શેષમા ૧૪૨૫ આવે છે આ શેષની ગ્કમ ભાજકના અર્ધથી વધારે છે, માટે તેનો પૂર્ણ આક એક લેતા ૧૨૬ આવે છે આ મેષ-રાગિના સૂર્યભુક્ત પળો કહેવાય છે, તેમા મેષના પળો ૨૨૫નો અગ ૭૫ ઉમેગ્વાથી ૨૫૬ સૂર્યભુક્ત પળો ૨૦૧ તૈયાર થાય છે, અને તેને મેષના ૨૨૫ પળમાથી બાદ કરતા ૨૪ પળો હવે સૂર્યને ભોગવવાના બાકી છે એટલે—ઝોગણીગ પળ સુધી મેષલગ્ન છે, પછી વૃષનો ઉદય થશે, જેના પળો ૨૫૬ છે, તે પછી ૩૦૫ પળ પ્રમાણ, મિથુનનો ઉદય છે આ રીતે આ ત્રણ લગ્નમા સૂર્યોદયથી ૫૮૫ પળોનો કાળ વ્યતીત થાય છે, અને ત્યાર પછી ૩૪૧ પળના માપવાળી કર્કરાગિ ઉગે છે, જેમા સૂર્યોદયથી ૬૨૬ પળ સુધીનો કાળ વ્યતીત થાય છે; એટલે સૂર્યોદયથી ૬ ઘડી અને ૪૫ પળથી ૧૫ ઘડી અને ૨૬ પળ સુધી કર્ક લગ્ન છે, અર્થાત્ ૧૩ મી ઘડી વખતે કર્ક લગ્ન છે

૧૫ પ્રક્ષશતકકાર સ્થૂલ લગ્ન લાવવા માટે જણાવે છે કે—

“ પદ્મવેદે યામગુણ્યે, રવિમુક્તદિનાન્વિતે ।

ત્રિશદ્મુક્તે સ્થિત યત્તદ, લગ્ન સૂર્યોદયર્ક્ષતે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ— “ ગત પ્રહરને ૪૫ મુવાકથી ગુણી તેમા સૂર્ય-ભુક્ત દિવસો મેળવવા, અને તેને ૩૦ થી ભાગતા, ભાગમા જે આક આવે તેટલાસુ સૂર્યરાગિથી ઈષ્ટલગ્ન બાણુવુ એટલે—સૂર્ય જે રાસિમા હોય તેને પ્રથમ લગ્ન સ્થાપવુ, અને ત્યારપછી ભાગમા જેટલામો આક હોય તેટલાસુ લગ્ન બાણુવુ તથા શેષ રહે તેટલામો ઇષ્ટ લગ્નનો ત્રીશાગ્ બાણુવો ” ॥ ૧ ॥ આ રીતે પહેલાર ઉપરથી લગ્ન લા-

વવાની રીત દર્શાવી છે, તેનું કારણ એટલુંજ છે કે—જ્યારે મોટું દિનમાન હોય છે ત્યારે લગ્નો પણ મોટા પ્રમાણવાળા હોય છે, અને પહોર તે દિવસનો ચોથો ભાગ હોવાથી તેનું પ્રમાણ પણ મોટું હોય છે; પરંતુ આ સ્થૂલ ગણના હોવાથી આ ગણનાને અનુસારેજ ઘડીની ગણતરી કરી લગ્ન ખેસાડવું.

દિવસના ત્રીશાંશનું નામ **ધ્રુવઘટી** છે. એટલે—દિન-માન નાનું હોય કે મોટું હોય તો પણ તેના સરખા ત્રીશ ભાગ કરવા. જો ત્રીશ ઘડીનું દિનમાન હોય તો એકેક ઘડીની ધ્રુવ-ઘટી થાય છે, જો ૩૧ ઘડીનું દિનમાન હોય તો ૧ ઘડી અને ૨ પળની ધ્રુવઘટી થાય છે. આ પ્રમાણે ધ્રુવઘટી જાણવી. આ દરેક ધ્રુવઘટીના ૬ **ધ્રુવાંક પળો** છે. તે વડે સૂર્યોદયથી ગત ધ્રુવઘટી-કાને ગુણી તેમાં સૂર્યસંક્રાન્તિના ભુક્ત દિવસો ઉમેરવા, પછી તેને ત્રીશથી ભાગ આપવો, જેથી ભાગમાં ચાલુ સંક્રાન્તિથી જેટલામું લગ્ન ચાલતું હોય તેનો આંક આવે છે, અને શેષમાં ઇષ્ટકાળનો ત્રીશાંશ રહે છે. અહીં દિનમાનની ત્રીશ ઘડીથી વૃદ્ધિ કે હાનિ હોય તો દરેક ઘડીએ દશ ધ્રુવાંકનો ફેર આવે છે. જેમકે—મેષ સંક્રાન્તિના અઠારમા દિવસે ૧૩ ઘડી અને ૧૨ પળનું લગ્ન આણવું હોય તો તે દિવસનું દિનમાન ૩૧ ઘડીનું હોવાથી ધ્રુવઘટી દશ અક્ષર વધારે છે. તેથી ૧૩ ઘડી અને ૧૨ પળને ૬ પળ અને ૧૦ વિપળથી ગુણતાં ૮૨ આવે છે, તેમાં ગત સંક્રાન્તિના ૧૬ દિન ઉમેરતાં ૯૮ આવે છે, તેને ત્રીશથી ભાગતાં ગતલગ્ન ૩ અને ગતઅંશ ૮ આવે છે. અર્થાત તે વખતે કર્ક રાશિનો નવમો ત્રીશાંશ વિધમાન છે.

પ્રશ્નશતક **વૃત્તિમાં** સ્થૂલ લગ્નની રીત આ પ્રમાણે દર્શાવી છે—

“ ઉદયાત્રાઢિકાજાતા, યાસ્તદક્ષાર્ધસંખ્યયા ।

સૂર્યમાદસ્તિ યદ્ મં નુ, તદ્રાશેર્લગ્ન નિર્ણયઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સૂર્યોદયથી જેટલી ઘડી ગઈ હોય તેને અર્ધ કરવી, અને જે આંક આવે સૂર્યનક્ષત્રથી તેટલામા નક્ષત્રનો ઉદય થયો છે. આ પ્રમાણે ઉદિત નક્ષત્ર ઉપરથી રાશિ સ્થિર કરવી,

અને જે રાગિ ઉદયમાન હોય તેજ ઇષ્ટલગ્ન છે એમ જાણવું.” આ સ્થૂલ લગ્નની રીતિથી મધિલગ્નની સ્પષ્ટતા થતી નથી તો પણ મામાન્ય રીતે તાત્કાલિક લગ્ન અપ્રપ્રયામે શોધી શકાય છે

જ્યોતિર્વિદો નિરચનલગ્ન કરતા સાયનલગ્નને વધારે મનખાત્ર માને છે (પસદ કરે છે) તે માટેની રીતિ નીચે મુજબ છે ભાસ્કરાચાર્ય ભૂમધ્યરેખા દોરતા જણાવે છે કે—

“ પુરી રક્ષતા દેવકન્યાઽથ કાશ્વી,

સિત પર્વત પર્યલીગત્સગુન્મમ ।

પુરી ચોજયિન્યાદ્વયા ગર્ગરાટ,

કુરુક્ષેત્રમેરૂ મુવો મય્યરેખા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—ભૂમિની મધ્યરેખા લંકા, દેવકન્યા, કાશ્વી, સિત-પર્વત, ગુરુમસાચેનો પર્યલીવાન, ઉત્તરચિની, ગર્ગરાટ, કુરુક્ષેત્ર અને મેઝ છે ॥ ૧ ॥ ”

કરણ કુતુહલમા કંઈ છે કે— જે દિવસે મેપનો રવિ થાય તે દિવસની પહેલાના અયનાશના દિવસો મૂકી પછીના દિવસે મધ્યાહ્ન ઠાળે ગરીબની જે અગુલ અને વ્યગુલ છાયા હોય તે અક્ષપ્રભા-વિપુલ છાયા ઠહેવાય છે તેને અનુક્રમે ૧૦-૮-૧૦ થી ગુણી અત્ય ગુણાકાર મળ્યાને ત્રણે ભાગવી, તે ત્રણ ચરખ ડો ઠહેવાય છે જેમ કે—મધ્યદેશમા મધ્યાહ્ન છાયા ૫ અગુલ અને ૮ વ્યગુલ છે, તેને ઉપગેદ્ધત સંખ્યાએ ગુણતા ૫૧-૪૧-૫૧ આવે છે અતિમ સંખ્યાને ત્રણથી ભાગતા સત્તર આવે છે તેથી મધ્યદેશના ચરખ ડો ૫૧-૪૧ અને -૧૭ છે મેપાદિ લગ્નોનું લંકાદયમાન ૨૩૮, ૨૬૬, ૩૨૩ કેમે ઉત્ક્રમે ઉત્ક્રમે અને કેમે છે તેમા ઇષ્ટદેશના ચરખ ડો અનુક્રમમા અનુક્રમથી બાદ કરતા, તથા ઉત્ક્રમમા ઉત્ક્રમે મેગવવાથી મેપાદિ છ લગ્નના પગમાન તૈયાર થાય છે અને તે છએને ઉલટાવી નાખતા તુલાદિ છ રાશિના લગ્નપળો આવે છે,

મધ્યદેશના ચરખ ડો ૫૧-૪૧ અને ૧૭ છે, તો તે

સ્થાનનું લગ્નમાન લાવવા માટે તેને લંકોદયના લગ્નપણમાંથી
બાદ કરવા. જેમ કે—

રાશિ નામ.	મેષ મીન.	વૃષભ કુંભ.	મિથુન મકર.	કર્ક ધન.	સિંહ વાશ્વક.	કન્યા તુલા.
લંકાના લગ્ન પળો	૨૭૮	૨૯૯	૩૨૩	૨૨૩	૨૯૯	૨૭૮
મંચરખંડો.	હા. ૫૧	હા. ૪૧	હા. ૧૭	૫. ૧૭	૫. ૪૧	૫. ૫૧
મધ્યદેશના પળો	૨૨૭	૨૫૮	૩૦૬	૩૪૦	૩૪૦	૩૨૯

અણહીલપુર પાટણના ચરખંડો ૫૩-૪૩ અને ૧૮ છે, હવે
અણહીલપુર પાટણના લગ્નપળો કહીએ છીએ.

“ મેષસ્તત્ત્વયમૈઃ ૨૨૬ રસેષુયમલૈ ૨૫૬, રાશિવૃષોડ્મ્મોપલૈઃ,
પચ્ચવ્યોમહુતાશનૈ ૩૦૫ શ્ર મિથુનઃ, કર્કઃ કુવેદાગ્નિભિઃ ૩૪૧ ।
સિંહઃપાણિપયોધિપાવક ૩૪૨ મિતૈઃ, કન્યા કુલોકર્ત્ત્રિકૈઃ ૩૩૧,
એતેડપ્યુત્ક્રમતસ્તુલાદય इह स्युर्गौर्जरे मण्डले ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ગુર્જર દેશમાં લગ્નપળો મેષના ૨૨૫, વૃષ-
ભના ૨૫૬, મિથુનના ૩૦૫, કર્કના ૩૪૧, સિંહના ૩૪૨, અને
કન્યાના ૩૩૧ છે. આ છએ સંખ્યાનેઉલટાવવાથી તુલાના
૩૩૧, વૃશ્ચિકના ૩૪૨, ધનના ૩૪૧, મકરના ૩૦૫, કુંભના
૨૫૬, અને મીનના ૨૨૫ છે. ॥ ૧ ॥ ”

સ્પષ્ટ સૂર્યની રીતિ—ચાલુ સંક્રાન્તિની ગત ઘડીને ૩૦
થી ગુણી આંતરભુક્ત ઘટિકાથી ભાગવાથી ભાગમાં અંશ
આવે છે, અને તેને ૬૦થી ગુણી આંતરભુક્તિથી ભાગતાં કળા
વિકળા વિગેરે પણ આવે છે. જેમકે—સંક્રાન્તિ દિવસની શેષ-
ઘડી ૨૨, મધ્યના દિવસ ૧૬ ની ઘડી ૬૬૦, ઇષ્ટ દિન ગત
ઘડી ૧૨ પણ ૨૨, એટલે મેષાર્કના ૧૭ મા. દિવસે ઇષ્ટ કાલે
ગત ઘડી-૬૬૪, પણ ૨૨, છે, તેને ૩૦ થી ગુણી ૧૮૫૭ થી
ભાગતાં અંશ ૧૬ કળા-૩ અને વિકળા ૩૦ આવે છે. એટલે તે

નિર્જુય ડગ્ગે, ડેમકે-ને માવે નક્ષત્ર હોય તેનાવી આઠમા ન
 ત્રનો પૂર્વમા ઉદય હોય છે, સાયનમૂર્ચના અગને દૈનિક
 વૃદ્ધિ પામતા પળોથી ગુણી તે ઉમેગના અષ્ટ માયનમૂર્ચનુ
 દિનમાન થશે જેમકે—વૃષાર્કના અગ ૧ કળા ૩૭ છે, તેને
 વૃષરાગિની દૈનિકવૃદ્ધિ પણ ૨ વિપળ ૫૦-થી ગુણતા ઇષ્ટ
 દિવસના વૃદ્ધિપણ ૪ વિપળ ૩૬ આવે છે તેને અહુર્માન ઘડી
 ૩૧ પણ ૩૬ મા વધારતા ઇષ્ટ દિનમાન ૩૧ પણ ૫૦ વિપળ
 ૩૬ થાય છે

ઈષ્ટ દિનમાનને ૨૧૦ થી ગુણી દિન પૂર્વાર્ધના ગત, અને
 ઉત્તરાર્ધના શેષ, ઇષ્ટ ઘડી પણથી ભાગતા ઇષ્ટકાળના અગુલ-
 વ્યગુલ આવશે તેમા મધ્યાહ્ન છાયાના અગુલ વ્યગુલ ઉમેરી
 સાત વટાડતા ઇષ્ટકાળની છાયા આવશે જેમકે—ઈષ્ટ અહુ-
 માન ઘડી ૩૧ પણ ૫૦ વિપળ ૩૬ ને ૨૧૦ થી ગુણી ઇષ્ટ-
 કાળના પણ ૮૧૨ થી ભાગતા પાદ ૮ અગુલ ૨ અને વ્યગુલ ૫૧
 આવે છે તેમા મધ્યાહ્ન છાયા પાદ ૧ અગુલ ૭ અને વ્યગુલ ૩૩
 ઉમેરી માત્ર પાદ ૭ રતા પાદ ૨ અગુલ ૧૦ અને વ્યગુલ-૨૪
 આવે છે આ પ્રમાણે લગ્ન લાવવાની રીતિ છે, તે વિષે વિશેષ
 જાણવા ઇચ્છનારે કરણ કુતૂહલ અને આરંભ મિદ્ધિની ટીકા
 તપાસવા

હવે રાગિની વર્ગશુદ્ધિ ઝહીએ ઝીએ

દરેક રાગિના ત્રીગમા ભાગનુ નામ ત્રીગાશ છે, અને
 ત્રીગાગના સાઠમા ભાગનુ નામ લિપ્તા કે કળા છે, જે
 પરથી હોરાદિની અપદતા થાય છે

૧ હોરા—લગ્નના નવસો કળા પ્રમાણુ જે ભાગ થાય છે,
 તેમનુ નામ હોરા હોય છે તેઓના સ્વામી ચંદ્ર અને સૂર્ય
 છે જે એકી લગ્નની હોરા હોય તો પહેલી હોરાનો સ્વામી
 રવિ અને બીજી હોરાનો ચંદ્ર છે જે એકી લગ્નની હોરા હોય
 તો પહેલી હોરા ચંદ્રની છે, અને બીજી હોરા રવિની છે અહીં
 ચંદ્રની હોરા દીક્ષા તથા પ્રતિષ્ઠામા આણ છે - ૮૧

દ્રેષ્ઠાણુ—લગ્નના ત્રીજા ભાગનું નામ દ્રેષ્ઠાણુ છે, જે ૬૦૦ કળાના માનવાળો હોય છે. તેમાં પહેલો દ્રેષ્ઠાણુ પોતાની રાશિનો, બીજો પાંચમી રાશિનો, અને ત્રીજો નવમી રાશિનો હોય છે. અને જે જે રાશિનો દ્રેષ્ઠાણુ હોય છે તેના પતિઓ તે દ્રેષ્ઠાણુના પતિઓ થાય છે. જેમકે—વૃષભ રાશિમાં વૃષભ કન્યા અને મકર નામવાળા દ્રેષ્ઠાણુ આવે છે, અને તેના પતિ શુક્ર બુધ અને શનિ છે. દ્રેષ્ઠાણુનો પતિ શુભસ્થાનમાં હોય તો તે સુહૃર્ત શ્રેયસ્કર છે.

સપ્તમાંશ—રાશિના સાતમાં ભાગનું નામ સપ્તમાંશ છે; જેમાં એકી રાશિમાં પોતાનાથી સાત રાશી સુધીના સપ્તમાંશો આવે છે; અને એકી રાશિમાં પોતાની સાતમી રાશિથી પોતા સુધીના સપ્તમાંશો આવે છે. એટલે મેષમાં મેષથી તુલા સુધીના, અને વૃષભમાં વૃશ્ચિકથી વૃષભ સુધી સપ્તમાંશો હોય છે. તથા તે તે સપ્તમાંશવાળી રાશિના અધિપતિઓજ સપ્તમાંશના અધિપો થાય છે. આ સપ્તમાંશ બહુ પ્રમાણભૂત મનાતા નથી, તેથી છ વર્ગશુદ્ધિમાં તેની જરૂર મનાતી નથી.

નવમાંશ—લગ્નના નવમા ભાગનું નામ નવમાંશ છે, જે ૨૦૦ લિપ્તા પ્રમાણ હોય છે. (તે નવાંશો દરેક ચતુષ્કમાં પહેલી દસમી સાતમી અને ચોથી રાશિના નામથી શરૂ થાય છે, એટલે—મેષ વૃષભ મિથુન અને કર્ક, એ પહેલું એક ચતુષ્ક છે; સિંહ કન્યા તુલા અને—વૃશ્ચિક બીજું ચતુષ્ક છે, ધન મકર કુંભ અને મીન ત્રીજું ચતુષ્ક છે.) નક્ષત્રનો એક પાયો એજ રાશિનો નવાંશ છે. તે નવાંશો અનુક્રમે મેષ મકર તુલા અને કર્કથી શરૂ થાય છે. એટલે મેષના નવાંશો મેષથી ધન સુધી છે, વૃષભના નવાંશો મકરથી કન્યા સુધીના હોય છે, મિથુનના નવાંશો તુલાથી મિથુન પર્યંતના હોય છે, અને કર્કના નવાંશો કર્કથી મીન સુધીના હોય છે. આજ રીતે સિંહ કન્યા તુલા અને વૃશ્ચિકના નવાંશો પણ મેષથી, મકરથી, તુલાથી અને કર્કથી શરૂ થાય છે, ત્યાર પછી ધનાદિ રાશિચતુષ્કમાં પણ

તેજ રીતે નવારો આવે છે, અને ઇષ્ટ નવાશની રાશીના સ્વામી તેજ તે નવાગના સ્વામી છે, જેમા બળવાન સ્વામીનો નવાશ અને બને ત્યાં સુધી સૌમ્ય ગ્રહનો નવાગ શુભકાર્યમા ગ્રહણ કરવો, આ નવાશોમા ત્રીજો, ચોથો, પાંચમો, સાતમો અને નવમો અશ જન્મરાગિમા શુભકાર્ય છે છઠ્ઠો અગ મધ્યમ છે, અને બીજા અધમ છે, એમ પૂર્ણભદ્ર કહે છે રાશિના નામવાળો નવમાગ વર્ગોત્તમ કહેવાય છે ચરગાગિમા પહેલો, સ્થિત રાગિમા બીજો, અને દ્વિસ્વભાવમા ત્રીજો નવાગ સ્વનામવાળો હોય છે, અને તેજ વર્ગોત્તમ છે રાશિનો અત્ય લાગ અદ્ય બળવાળો હોય છે, તેથી દરેક ડેહા નવાશો ત્યાજ્ય છે, પણ દેહો નવાગ વર્ગોત્તમ હોય તો તે શુભ છે, અને તેમા શુભ કાર્ય કરી શકાય છે વર્ગોત્તમા નવમાશમા રહેલો ગ્રહ પણ વર્ગોત્તમ મનાતો હોવાથી અત્ય ત બળવાન છે, અને બાકીના સ્થાનમા તે મિશ્રકાળ આપવાવાળો થાય છે

દરેક ગ્રહનારો છ વર્ગોમા નવાગની શુદ્ધિનેજ પ્રથમ ગ્રાહ્ય ગાને છે, અને તેની શુદ્ધિથી બીજી ડોઘક શુદ્ધિ ન હોય તો પણ દરકાર ગણતા નથી દૈવજ્ઞ વલ્લભ કહે છે કે—શુભ લગ્ન હોય, છતાં નવાગ ફૂલ હોય તો તે ઇષ્ટ ફળને આપતું નથી, અને લગ્ન ફૂલ હોય પણ અગ સૌમ્ય હોય તો તે સુખકારક છે કેમકે લલ્લ કહે છે કે—સૌમ્યગ્રહ ફૂલ અશમા ફૂલ થાય છે, અને ફૂલગ્રહ સૌમ્ય અગમા સૌમ્ય થાય છે, તથા તેની દષ્ટિ પણ પોતાના નવાગી સ્વભાવ પ્રમાણેજ સૌમ્ય કે ફૂલ પડે છે સૌમ્ય ગ્રહની આગ પાંચ અને છ વર્ગોથી શુદ્ધિ નીચેના નવાગમા આવે છે જે અદ્યપાધિક પ્રમાણમા સર્વથા શુભ કાર્યમા ગ્રાહ્ય છે મેષ લગ્નમા ૭-૯, વૃષભમા ૩-૫, મિથુનમા ૬, કર્કમા ૧-૩, મિહમા ૬, કન્યામા ૩, તુલામા ૮-૯, વૃશ્ચિકમા ૪, ધનમા ૬-૭-૯, મકરમા ૫, કુલમા ૬-૮, અને મીનમા ૧-૩, નવાશો શુભ છે

અણુહિલ્લપુગમા દરેક લગ્નના નવાશ પળો નીચે મુજબ છે —

લગ્ન	પળ	અક્ષર	વ્યક્ષર	મિનિટ	સેકન્ડ
મેષ, મીન	૨૫	૦	૦	૧૦	૦
વૃષ, કુંભ	૨૮	૨૬	૪૦	૧૧	૨૨ $\frac{૨}{૩}$
મિથુન, મકર	૩૩	૫૩	૨૦	૧૩	૩૩ $\frac{૨}{૩}$
કર્ક, ધન	૩૭	૫૩	૨૦	૧૫	૯ $\frac{૧}{૩}$
સિંહ, વૃશ્ચિક	૩૮	૦	૦	૧૫	૧૨
કન્યા, તુલા	૩૬	૪૬	૪૦	૧૪	૪૨ $\frac{૨}{૩}$

૪ દ્વાદશાંશ—રાશિના બારમા ભાગનું નામ દ્વાદશાંશ છે, જે ૧૫૦ લિપ્તાનો હોય છે. દરેક રાશિમાં પ્રથમ પોતાનો દ્વાદશાંશ હોય છે, અને પછી અનુક્રમે પછીની દરેક રાશિના દ્વાદશાંશો આવે છે, જેથી બારમો દ્વાદશાંશ પોતાની પૂર્વ રાશિનો આવે છે, જેમકે વૃષ લગ્નમાં પહેલો દ્વાદશાંશ વૃષનો, બીજો મિથુનનો, પાંચમો કન્યાનો, નવમો મકરનો, અને બારમો મેષનો દ્વાદશાંશ આવે છે. જે રાશિ દ્વાદશાંશના નામમાં હોય તેનો જે પતિ હોય તેજ દ્વાદશાંશનો પતિ મનાય છે. ઇષ્ટ દ્વાદશાંશ પતિ શુભ હોય તો શ્રેષ્ઠ છે. અહીં પહેલા પાંચમા અને નવમા દ્વાદશાંશથી દ્રેષ્કાણુ (લગ્ન ત્ર્યંશ) નો પ્રારંભ થાય છે, માત્ર ત્યાર પછીના ત્રણ દ્વાદશાંશનો પતિ એકજ હોવાથી તે સંજ્ઞા બુદ્ધિ પાડી છે.

૫ સપ્તવિંશત્યંશ—રાશિના સત્તાવીશમા ભાગનું નામ સપ્તવિંશત્યંશ છે, જેનું બીજું નામ પ્રવૃત્યંશ છે. તે ૬૭ લિપ્તા પ્રમાણ હોય છે, અને તેની જરૂરીયાત લગ્ન બનાવવામાં હોય છે. જો કે અહીં ત્ર્યંશ વિભાગમાં પ્રવૃત્યંશ ગણાવીએ છીએ, પણ ષડ્વર્ગ શુદ્ધિમાં તેની આવશ્યકતા નથી.

૬ ત્રીશાંશ—રાશિના ત્રીશમા ભાગનું નામ ત્રીશાંશ છે, જેનું ૬૦ લિપ્તાનું પ્રમાણ હોય છે. એકી લગ્નમાં પહેલા

પાચ ત્રીશાશનો સ્વામી મગળ છે, ણીજ પાચ ત્રીશાંશનો સ્વામી શનિ છે, પછીના આઠ ત્રીશાશનો સ્વામી ગુરુ છે, સાત ત્રીશાશનો સ્વામી બુધ છે, તથા છેલ્લા પાચ ત્રીશાશનો સ્વામી શુક્ર છે અને બેકી લગ્નમા તેથી ઉલટો ક્રમ છે એટલે-પાચ સાત આઠ પાચ અને પાચ ત્રીશાશના સ્વામી અનુક્રમે શુક્ર, બુધ, ગુરુ, શનિ અને મગળ છે અહીં સામાન્ય રીતે સૌમ્ય ગ્રહના ત્રીશાશમા સુહૃત્ કરવું શ્રેષ્ઠ છે આ બારે રાગિના ઉત્તમ ત્રીશાશો આ પ્રમાણે છે-મેષ ૨૧, વૃષ ૧૪-૨૦, મિથુન ૧૭, કર્ક (૪) ૮, સિંહ ૧૮, કન્યા ૮, તુલા ૨૪, વૃશ્ચિક ૧૨, ધન ૧૭, મકર ૧૪, કુલ ૨૬, અને મીન (૪) ૮ ત્રીશાશો શુભ છે આણહિલ્લપુર પાટણમા મેવાદિ રાશિનુ ત્રીશાશ-માન નીચે મુજબ છે

રાશી	પળ	અક્ષર	રાશી	પળ	અક્ષર
મેષ, મીન	૭	૩૦	કર્ક, ધન	૧૧	૨૨
વૃષભ, કુલ	૮	૩૨	સિંહ, વૃશ્ચિક	૧૧	૨૪
મિથુન, મકર	૧૦	૧૦	કન્યા, તુલા	૧૧	૨

આ હોરા, દ્રેષ્કાણુ, નવમાશ, કાદગાગ અને ત્રીગા-શની શુદ્ધિ તે પચ વર્ગ શુદ્ધિ કહેવાય છે, તેને લગ્ન માથે ગણતા પડ્વર્ગ શુદ્ધિ થાય છે છ વર્ગથી શુદ્ધ લગ્ન અતિ શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે આ છ વર્ગ પૈકી પાચ વર્ગનો પતિ તા એક ગ્રહ પણ હોય છે, પરંતુ કોઈ પણ ગ્રહ એકી સાથે છ વર્ગનો પતિ હોઈ શકતોજ નથી, કેમકે હોરાના પતિ સૂર્ય અને ચંદ્ર છે, અને ત્રીગાશના પતિ મગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર અને શનિ છે એટલે સાતે ગ્રહોને એકેક વર્ગનુ સ્વામિત્વ નથી વર્ગદ્વય માટે કહ્યું છે કે—

“ લગ્ને નૂન ચિન્તયેદેહમાવ, હોરાયા વૈ સંપદાદ્ય સુલ ચ ।
 સ્યાદ દ્રેષ્કાણે ભ્રાતૃજં ભાવરૂપં, સપ્તાશે સ્યાત્ સન્તતિઃ પુત્ર-પુત્રી

નૂનં નવાંશેડપિ કલત્રમાવં, સ્યાદ્દ્વાદશાંશે પિતૃ-માતૃ સૌખ્યમ્ ।
ત્રિંશાંશકે કષ્ટફલં વિલોક્યં, હોરાગમે હોરવિદો વિદન્તિ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ જ્યોતિર્વિદો લગ્નમાં દેહલાવ, હોરામાં
લક્ષ્મી અને સુખ, દ્રેષ્કાણુમાં બંધુ સ્નેહ, સપ્તાંશમાં પુત્ર—
પુત્રીરૂપ સંતતિ, ॥ ૧ ॥ નવાંશમાં સ્ત્રી, દ્વાદશાંશમાં માતા
પિતાનું સુખ, અને ત્રીશાંશમાં કષ્ટ સંબંધી વિચાર
કરે છે ॥ ૨ ॥ ”

એકેક રાશિમાં સવાળે નક્ષત્રનો સમાવેશ થાય છે,
અને સવાળે નક્ષત્રના નવ પાયા (ચતુર્થાંશ) તે રાશિનો ન-
વાંશ કહેવાય છે. તેનો ક્રમ નીચે મુજબ છે—

અશ્વની ૪	ભરણી ૪	કૃત્તિકા ૧	મેષ
કૃત્તિકા ૩	રોહિણી ૪	મૃગશર ૨	વૃષભ
મૃગશર ૨	આર્દ્રા ૪	પુનર્વસુ ૩	મિથુન
પુનર્વસુ ૧	પુષ્ય ૪	અશ્લેષા ૪	કર્ક
મઘા ૪	પૂર્વાશ્લેષુની ૪	ઉત્તરાશ્લેષુની ૧	સિંહ
ઉત્તરાશ્લેષુની ૩	હસ્ત ૪	ચિત્રા ૨	કન્યા
ચિત્રા ૨	સ્વાતિ ૪	વિશાખા ૩	તુલા
વિશાખા ૧	અનુરાધા ૪	જ્યેષ્ઠા ૪	વૃશ્ચિક
મૂળ ૪	પૂર્વાષાઢા ૪	ઉત્તરાષાઢા ૧	ધન
ઉષા ૩ (અભિજિત)	શ્રવણ ૪	ધનિષ્ઠા ૨	મકર
ધનિષ્ઠા ૨	શતભિષા ૪	પૂર્વાભાદ્રપદ ૩	કુંભ
પૂર્વાભાદ્રપદ ૧	ઉત્તરાભાદ્રપદ ૪	રેવતી ૪	મીન

બાર રાશિના અક્ષરો માટે કહ્યું છે કે—

“મેષે સ્યાત્તુલ્લા વૃષે ઇવ મતાઃ યુગ્મે કથા હા છહાઃ,
કર્કે હીડ હરૌ મટા કનિષ્ઠૌ વૈ ટોપાઃ પળાઠા મતાઃ ।

તૌલૈ રાત અલૈ નતોય ધનુષ યે મા ધપા હા મતો,
મોજા સ્વા ગ મૃગે ઘટે ગુપ્તદ વૈ મીને દિશા જ્ઞા થત્તા ॥૧૧॥”

અર્થ—મેષના ચુ ચે ચો લા લિ લુ લે લો અ, વૃષના ઈ ઉ ઝે ઝો વ વિ વુ વે વો, મિથુનના ક કિ કુ કે ડો ઘ ડ છ હ, કર્કના હિ હુ હે હો ડ ડિ કુ કે ડો, સિહના મ મિ મુ મે મો ટ ટિ ટુ ટે, કન્યાના ટો પ પિ પુ પે પો પ ષ ઠ, તુલાના ર રિ રે રો ત તિ તુ તે, વૃશ્ચિકના ન નિ નુ ને નો તો ય યિ યુ, ધનના ચે ચો લ લિ ભુ લે ધ દ ઢ, મકરના લો જ જી જુ જે જો ગ ગિ, કુલના શુ શે શો સ સિ સુ સે સો ઢ, અને મીનના હ હિ હુ હે હો ગ લ થ ય ચિ, અક્ષરો છે ॥ ૧ ॥ ”

આ દરેક શબ્દોમા સ્વરોનો સમાવેશ કરતા ઉપરોક્ત શ્લોકમા કહેલ શબ્દક્રમ તૈયાર થાય છે એટલે કે—ચુ-લા-આ મેષ, ઈ-વા વૃષ, ઠા ઘ ડ છ હા મિથુન, હી ઠા કર્ક, મા ટા સિહ, ટો પા પ ષ ઠ કન્યા, રાં તા તુલા, તોનાયા વૃશ્ચિક ચે લા ઘ દ્વા ઢ ધન, લો જા જા ગા મકર, ગૂ સા હા કુલ, અને હિ શા લ થ ચા મીન, આ પ્રમાણે રાશિ અક્ષરો છે. પણ અહીં દર્શાવેલ સ્વરોમા હ્રસ્વ-દીર્ઘનો ભેદ ગણ્યો નથી જેમકે—લ, ઉપરથી લ, અને લા બન્ને આવે છે, વળી પ'ગ્રીના દરેક સ્વરોનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેમકે—લા ઉપરથી લી' લ લે લો, એમ દરેક સ્વર આવી જાય છે પરંતુ એક જ શબ્દની બીજી વાર યાદી આવે છે તો પૂર્વનો સ્વરક્રમ પછીના સ્વર સુધી ગણાય છે જેમકે—મિથુનમા હા છે, અને કર્કમા હી છે, તો હા માત્ર મિથુનમા છે, અને કર્કમા હી હૂ હે હો આવી જાય છે

હવે લગ્ન અને રાશિઓનું સ્વરૂપ વિવરીએ છીએ—

મેષાદિ રાશિઓનો ર ગ અનુક્રમે—લાલ, ધોળો, હરિત (પીળો-લીલો), લાલ, ધોળો, કાબરચિત્રો, ડાળો,

પિંગ (પીળો-રાતો), પિંગ, કાળરચિત્રો, પીળો અને થુથો (મેલો) છે. મેષાદિ બારે રાશિઓ પૂર્વાદિ ચાર દિશાના અનુક્રમે પતિ છે. એટલે—મેષ સિંહ અને ધન પૂર્વ દિશાના પતિ છે, વૃષભ કન્યા અને મકર દક્ષિણ દિશાના પતિ છે, મિથુન તુલા અને કુંભ પશ્ચિમના પતિ છે, તથા કર્ક વૃશ્ચિક અને મીન ઉત્તર દિશાના સ્વામી છે. આનું પ્રયોજન યાત્રામાં હોય છે. મેષાદિ બારે રાશિઓની અનુક્રમે ચર સ્થિર અને દ્વિસ્વભાવ સંજ્ઞાઓ છે. એટલે મેષ ચર, વૃષ સ્થિર, અને મિથુન દ્વિસ્વભાવ; એમ દરેકમાં સમજી લેવું. અહીં દ્વિસ્વભાવનો અર્થ મિશ્રસ્વભાવ થાય છે, જેમાં પૂર્વાર્ધ સ્થિર અને ઉત્તરાર્ધ ચર હોય છે. આ સંજ્ઞા જન્મક્રમ અને ચોરચેલ વસ્તુમાં જરૂરી છે.

દરેક એકી રાશિનો ફૂર અને બેકી રાશિનો સૌમ્ય સ્વભાવ છે. તેમજ ફૂર ગ્રહની રાશિઓ ફૂર અને સૌમ્ય ગ્રહની રાશીઓ અફૂર છે. આ રીતે મેષ સિંહ મકર વૃશ્ચિક અને કુંભ ફૂર છે, બાકીની રાશિઓ સૌમ્ય છે. આ સિવાય સૌમ્ય ગ્રહની દષ્ટિવાળી રાશિ સૌમ્ય છે, અને ફૂર ગ્રહ યુક્ત તથા ફૂર ગ્રહની દષ્ટિવાળી રાશિ ફૂર છે. એકી રાશિ પુરુષ-રાશિ છે, અને બેકી રાશિ સ્ત્રીરાશિ છે. મેષ વૃષભ મિથુન કર્ક ધનુષ અને મકર રાશિઓ રાત્રિએ બળવાન છે, તથા સિંહ કન્યા તુલા વૃશ્ચિક કુંભ અને મીન રાશિઓ દિવસે બળવાન છે. દિવસની બળવાન છ રાશિઓનું ઉદય પામતી વખતે મસ્તક પહેલું દેખાતું હોવાથી તે શીર્ષોદય રાશિ કહેવાય છે. રાત્રિની બળવાન રાશિઓની પુંઠ પ્રથમ ઉગતી હોવાથી તેઓ પૃષ્ઠોદય કહેવાય છે. પણ મીન રાશિ બન્ને રીતે ઉગે છે. તેથી તે શીર્ષપૃષ્ઠોદય અથવા ઉભયોદય રાશિ મનાય છે. શીર્ષોદય રાશિ યાત્રાદિકમાં શુભ છે; અર્થાત્ દિવસની બળવાન રાશિએ યાત્રા કરવી, અને તે પણ દિવસે શ્રેયસ્કર છે. રાશિઓના સ્વામીઓ માટે કહ્યું છે કે—

“ મેષાદીશાં કુજ શુક્રો, વૃષશ્રન્દો રવિર્વૃષઃ ।

શુક્રઃ કુજો ગુરુમન્દો, મન્દો જીવ ઇતિક્રમાત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મેષાદિ રાગિઓના સ્વામી અનુક્રમે—મગળ, શુક્ર, બુધ, ચંદ્ર, ગુરુ, બુધ, શુક્ર, મગળ, શુર, શનિ, શનિ, અને શુર છે ” ॥ ૧ ॥ જે જે રાશિના ગ્રહો અધિપતિ છે તે તે રાશિઓ પોતપોતાના પતિના ઘર (ભુવન) તરીકે ગણાય છે, અને રાહુનું ઘર કન્યા છે

“ સૂર્યાદીનામુષ્ઠા , અજવૃષમૃગયુવતિકર્કમીનતુલા ।

દિગ્ગુપ્ત્યષ્ટાવિંશતિ-તિથીપુ મ વિંશતિભિરંશૈઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ રવિ વિગેરે સાત ગ્રહોના ઉચ્ચ સ્થાનો અનુક્રમે—મેષ, વૃષભ, મઝર, કન્યા, કર્ક, મીન અને તુલા છે આ સ્થાન ગ્રહોનું હર્ષસ્થાન કે વિલાસભુવન છે, તેમા રહેલા ગ્રહો બાળવાનું કે હર્ષી મનાય છે વળી ગુરુ વિગેરે ગ્રહો પોત પોતાના ઉચ્ચસ્થાનના અનુક્રમે—દમ, ત્રણ, અઠ્યાવીશ, પદર, પાચ, સત્યાવીશ, અને વિષમા ત્રિશાશ સુધીના અશો પરમ ઉચ્ચ છે એવો સ પ્રદાય છે એટલે—મેષનો રવિ ઉચ્ચ છે, પણ તેમા મેષના દસ અગ્ર સુધી ગુરુ પરમોચ્ચ છે, અને ત્યાર પછીના ૨૦ અશોમા રવિ માત્ર ઉચ્ચ છે, એમ દરેક ગ્રહ માટે સમજી લેવું ” ॥ ૧ ॥ રાહુનું ઉચ્ચસ્થાન મિથુન છે, અને કેતુનું ઉચ્ચસ્થાન ધન છે પ્રશ્નશતક વૃત્તિ વિગેરેમા તો કહે છે કે—ગ્રહો ઉચ્ચસ્થાનના કથિત અશોમાજ માત્ર ઉચ્ચ છે, પણ કથિત અગ્ર સુધીના દરેક અશોમા ઉચ્ચ નથી જેમકે—સૂર્યનું ઉચ્ચસ્થાન મેષ છે, અને પરમોચ્ચ સ્થાન મેષનો દસમો અગ્ર છે, તેથી મેષના નવ અગ્ર સુધી સૂર્ય ઉચ્ચ છે, મેષના દમમા ત્રીશાશે સૂર્ય પરમોચ્ચ છે, અને અગીયારથી ત્રીગમા ત્રીશારા સુધી સૂર્ય ઉચ્ચ છે તાજડ અન્યોમા તો પરમોચ્ચ ત્રીગારા પત્રી ગ્રહો તેજહીન થાય છે એવો

નિર્દેશ છે. ઉચ્ચસ્થાન માટે ત્રૈલોક્ય પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ લગ્ને તુજ્ઞે સદા લક્ષ્મી-સ્તુર્યે તુજ્ઞે ધનાગમઃ ।

તુજ્ઞજાયાસ્તગે તુજ્ઞે, સ્વે તુજ્ઞે રાજ્યસંભવઃ ॥ ૧ ॥

લાભે તુજ્ઞે મહાલાભો, માગ્યે તુજ્ઞે ચ દીક્ષિતઃ ॥ ”

અર્થ—લગ્નકુંડલીમાં પહેલું, ચોથું, સાતમું અને દસમું સ્થાન ઉચ્ચગ્રહયુક્ત હોય તો; અનુક્રમે—અક્ષય ધન, ધનવૃદ્ધિ, સુલક્ષણી સ્ત્રી, અને રાજ્ય મળે છે. તથા અગીયારમે ભુવને ઉચ્ચગ્રહ હોય તો મહાન્ લાભ થાય છે, અને નવમે સ્થાને ઉચ્ચગ્રહ હોય તો દીક્ષા લેવે છે. ”

બીજા અન્યોમાં કહ્યું છે કે—જન્મનારની જન્મકુંડલીમાં એક ઉંચો ગ્રહ હોય તો તે માંડલિક, ત્રણ ઉંચે રાજ્ય, પાંચ ઉંચે વાસુદેવ, છ ઉંચે ચક્રવર્તી, અને સાત ઉંચે તીર્થંકર થાય છે. અહીં રાહુ ઉચ્ચનો હોય ત્યારે કેતુ પણ ઉચ્ચનો સનાય છે, તેથી નવ ગ્રહોમાંથી સાત ગ્રહો ઉચ્ચના હોવા ભેદ્ય એવું કથન છે. છતાં કદાચ ઉચ્ચ ગ્રહ બહુ બળયુક્ત હોય અને સ્વગ્રહી કે ત્રિકોણસ્થ ગ્રહ પુષ્ટ હોય, અથવા નવમાંશ કુંડલીમાં ઉચ્ચનો હોય. તેના બળને પણ બમાણું કદપી ઉચ્ચની સંખ્યા ગ્રહણ કરી હોય એમ સમજાય છે. આ સિવાય ૮૮ ગ્રહ પૈકીના હરકોઈ ઉચ્ચગ્રહનો પણ સમાવેશ થાય છે, અને તેથીજ કદપંસૂત્રમાં પ્રભુ મહાવીરની જન્મરાશિ પર ત્રીશમે ભસ્મગ્રહ હોવાનો નિર્દેશ છે. સત્ય બીના તત્કાળ ગમ્ય છે. બાકી એટલું તો ચોક્કસ છે કે—નવ ગ્રહો પૈકીના બુધ, સિવાયના આઠે ગ્રહો એકી સાથે ઉચ્ચ થઈ શકે તેમ છે.

સ્વગ્રહી માટે જન્મકુંડલીમાં કહ્યું છે કે—

સમ્પ્રત્યક્ષ.

નામ	મેય મીન	૪૫ ૩૯	મિથુન મકર	૮૬ ધન	મિહ ૫૦	૮૫ ગુની
સત્રા સમ પળ	૨૭૮	૨૬૯	૩૨૩	૩૨૩	૨૬૯	૨૭૮
મધ્યદેન પળ	૨૨૭	૨૫૮	૩૦૬	૩૪૦	૩૪૦	૩૨૯
સ્ત્રીધપુર ,	૨૧૮	૨૫૧	૩૦૩	૩૪૩	૩૪૭	૩૮૮
ગાંધ્યાન પળો	૨૩૩	૨૬૩	૩૦૫	૩૪૫	૩૨૫	૩૨૩
દક્ષી ,	૨૧૪	૨૪૦	૩૦૧	૩૪૧	૩૫૧	૩૪૨
સમ પળ (પાટણ)	૨૨૫	૨૫૬	૩૦૫	૩૪૧	૩૪૨	૩૮૧
હોગ પળ	૧૧૨	૧૨૮	૧૫૨	૧૭૦	૧૭૧	૧૬૫
વિપળ	૩૦	૦	૩૦	૩૦	૦	૩૦
ટ્રેન્ડાણ પળ	૭૫	૮૫	૧૦૧	૧૧૩	૧૧૪	૧૧૦
વિપળ	૦	૨૦	૪૦	૪૦	૦	૨૦
નવારા પળ	૨૫	૨૮	૩૩	૮૭	૩૮	૩૬
અક્ષર	૦	૨૬	૫૩	૫૩	૦	૪૬
વ્યક્ષર	૦	૪૦	૨૦	૨૦	■	૪૦
દાશાન પળ	૧૮	૨૧	૨૫	૨૮	૨૮	૨૭
વિપળ	૨૫	૨૦	૨૫	૨૫	૩૦	૩૫
ત્રીશાશ પળ	■	૮	૧૦	૧૧	૧૧	૧૧
વિપળ	૩૦	૩૨	૧૦	૨૨	૨૪	૨
અમાથાલા	૨૦	૨૪	૨૮	૩૨	૩૬	૪૦
રાટલી	૨૦૦	૨૪૦	૨૮૦	૩૨૦	૩૬૦	૪૦૦
સગન મિનિટ	૬૦	૧૦૨	૧૦૨	૧૩૬	૧૩૬	૧૩૨
મેન્ડ	૦	૨૪	૦	૨૪	૪૮	૨૪
હોગ માનટ	૪૫	૫૧	૬૧	૬૮	૬૮	૬૬
મેન્ડ	■	૧૨	૦	૧૨	૨૪	૧૨
ટ્રેન્ડાણ મિનિટ	૩૦	૩૪	૪૦	૪૫	૪૫	૪૪
મેન્ડ	૦	૮	૪૦	૨૮	૩૬	૮
નવારા માનટ	૧૦	૧૧	૧૩	૧૫	૧૫	૧૪
મેન્ડ	૦	૨૨	૨૮	૬	૧૨	૪૨
પ્ર	૦	૪૦	૨૦	૨૦	૦	૪૦
દાશનાશ મિનિટ	૭	૮	૧૦	૧૧	૧૧	૧૧
મેન્ડ	૨૨	૩૨	૧૦	૨૨	૨૪	૨
નિવારા માનટ	૩	૩	૪	૪	૪	૪
મેન્ડ	૦	૨૪૧૧	૪	૮૨૧૧	૩૩૧૧	૨૪૧૧

નામ.	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મકર	કુંભ	મીન
શુભ ત્રિશાશો	૨૭	૨૦	૧૭	૪-૮	૧૮	૪-૮	૨૪	૧૨	૧૭	૨૨	૨૬	૪-૮
નક્ષત્રપાદ	અશ્વિની ભરણી કૃં ૧	કૃં ૩ રોહિણી મૃગ ૨	મૃગ ૨ આર્દ્રા પુન ૩	પુન ૧ પુષ્ય અશ્લેષા	મઘા પૂર્વા કાં ઉ. કા. ૧	ઉ. કા. ૩ હસ્ત ચિત્રા ૨	ચિત્રા ૨ સ્વાતિ વિશાં ૩	વિં ૧ અનું જ્યેષ્ઠા	મૂળ પૂં પા ઉ. પા. ૧	ઉં પાં ૩ શ્રવણ ધાનં ૨	ધનિ ૨ શત પૂંભાં ૩	પૂ.ભા. ૧ ઉંભાં રેવતી
મધ્યાહ્ન- છાયા	૩	૨	૧	૦	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૫	૪
આંતર- ભૂતિ	૧૮૫૭	૧૮૮૫	૧૮૯૭	૧૮૮૮	૧૮૬૨	૧૮૨૭	૧૮૯૩	૧૭૬૯	૧૭૬૦	૧૭૬૭	૧૭૮૯	૧૮૨૧
સ્થૂલભૂ- તિ કળા	૫૮	૫૭	૫૭	૫૭	૫૮	૫૯	૬૦	૬૧	૬૧	૬૧	૬૦	૫૯
શુભ નવમંશો	૭ ૯	૩ ૫	૬	૧ ૩	૬	૩	૮ ૯	૪	૬-૭ ૯	૫	૬-૮	૧-૩

નામ	રોગ	વય	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મગ	કેલ	મીન
ચંદ્ર હા	ગ્રોન	હત	ચત	ન્ય	હામ	હર્ષ	રતિ	નિકા	સ્પતિ	જગ	લય	સુખિતા
દશાશ	ગ્રેન	વેશાખ	જેઠ	અષાઢ	શ્રાવણ	ભાદરવો	આસો	ક્રતિક	માગં	પોષ	મહા	ફાગણ
માસ	વસત	ત્રીભ	ત્રીભ	વર્ષા	વર્ષા	શરદ	શરદ	હેમત	હેમત	શિશિર	વસત	વસત
ઋતુ	૬	૪	૮	૬	૧૦	૮	૧૨	૧૦	૦	૧૨	૪	૨
રવિદયા	૪	૧૦	૪	૧૦	૬	૧૨	૬	૧૨	૨	૮	૨	૮
તિથિ	૧-૫	૨-૫	૩-૫	૪-૫	૬-૧૦	૭-૧૦	૮-૧૦	૯-૧૦	૧૧-૧૫	૧૨-૧૫	૧૩-૧૫	૧૪-૧૫
અક્ષરો	અ લ પ	ળા વા ઉ	ક છ ધ	ડા હા	મા ટા	પા ઠ	ગ તા	નો યા	ભ ઢ	ખા બ	ગો સા	દા યા
અક્ષરો	ચૂ લા આ	૫ વા ઉ	ન વા ર છ	હી ડા	મા ટા	ટા પા	ગ તા	તો ના	ચે ભા	ભો બ	ગૂ સા	દિ શા ઝ
૦			હા			૫ લૂ		યા	ધા કા	ખા ગા	દા	ચ યા

સ્વરૂપ	અજ	અળદ	દંપતી	કાચલો	શૈલાચારી	કન્યા	ત્રાજવું	વીંછી	અશ્વતર	મગ	ધડાવાળો	માછલું
દેહાંગ	એક	એક	એ	એક	એક	એક	એક	એક	એ	એક	એક	એ
અંદ્રાકાર	સમાન	સમાન	હળ	નિર્મળ	વાંકો	શળી	શળી	વાંકો	નિર્મળ	હળ	સમાન	અદ્યપવાંકો
અંદ્રાકાર	દં ઉચો	સમાન	દં ઉચો	હળ	ધનુષ્ય	શળી	શળી	ધનુષ્ય	હળ	દં ઉચો	સમાન	દં ઉચો
રંગ	લાલ	શ્વેત	હરિત	લાલ	પાંડુ	વિચિત્ર	કાળો	પિંગ	પિંગ	ચિત્રો	પીળો	યુથો
"	લાલ	શ્વેત	પીં લીં	શ્વેં લાલ	ધોળો	વિચિત્ર	મેયક	લાં પીં	લાં પીં	લાં પીં	અભિ	મદાલ્ય
દિશાઓ	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	પૂર્વ	દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર
સ્વભાવ	ચર	સ્થિર	દિં	ચર	સ્થિર	દિં	ચર	સ્થિર	દિં	ચર	સ્થિર	દિં
સ્વભાવ	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	સૌમ્ય
ગ્રહભાવ	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	સૌમ્ય	કૂં	કૂં	કૂં	કૂં	કૂં	કૂં
એકી-એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી	એકી
લિંગ	પું	સ્ત્રી	પું	સ્ત્રી	પું	સ્ત્રી	પું	સ્ત્રી	પું	સ્ત્રી	પું	સ્ત્રી
કાળઅળ	રાત્રિ	રાત્રિ	રાત્રિ	રાત્રિ	દિન	દિન	દિન	દિન	રાત્રિ	રાત્રિ	દિન	દિન

નામ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	મિહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મન્દર	કુલ	મીન
હિલપ	પૃથ	પૃથ	શિંગ	પૃથ	ગિંગ	શિંગ	ગિંગ	ગિંગ	પૃથ	પૃથ	શિંગ	હિલપ
સ્વામાગ્રહો	ભોમ	શૈક	એવ	સોમ	રનિ	એવ	ગુન	ભોમ	ગુર	શનિ	શનિ	ગુર
હિચ્ય ગ્રહો	રનિ	સોમ	ગહિ	ગુર	૦	એવ	ગનિ	૦	કવિ	ભોમ	૦	ગુક
નીચ ગ્રહો	શન	૦	કવિ	ભોમ	૦	ગુક	રનિ	ભોમ	રાહિ	ગુર	૦	એવ
બી ગ્રહો	પ	ગવિ ભોમ	પ	ગંગસો	પ	ગંગસો	પ	ગંગસો	પ	ગંગસો	પ	ગંગસો
પડદ	વૃશ્ચિક	ધન	મન્દર	કુલ	મીન	મેષ	ગુપ	મિથુન	કર્ક	મિહ	કન્યા	તુલા
કળ	પ્રીતિ	રાહિ	પ્રીતિ	રાહિ	પ્રીતિ	રાહિ	પ્રીતિ	રાહિ	પ્રીતિ	રાહિ	પ્રીતિ	રાહિ
બીયાગ્રહ	મીન	મેષ	ગુપ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મન્દર	કુલ
કળ	ગ્રહ	અશુભ	અશુભતર	અશુભતર	ગ્રહ	શુભ	ગ્રહ	અશુભ	ગ્રહ	અશુભ	ગ્રહ	અશુભ
નન પચક	ગિહ	કન્યા	તુલા	વૃશ્ચિક	ધન	મન્દર	કુલ	મીન	મેષ	ગુપ	મિથુન	કર્ક
કળ	શુભ	ગુભ	શુભ	મધ્યમ	ગુભ	મધ્યમ	શુભ	શુભ	શુભ	ગુભ	મધ્યમ	મધ્યમ

પ્રશ્ન શતક વૃત્તિ શ્લોક ૧-૧૫

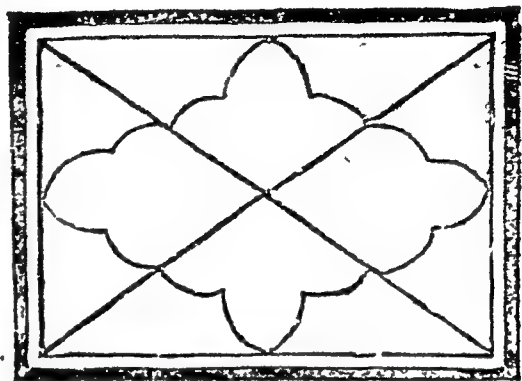
૧	ત્રિકાણી	ઉચ્ચ		મૂળ ત્રિકાણી	ઉચ્ચ	ત્રિકાણી		મૂળ ત્રિ०		ત્રિકાણી
૧	ત્રિકાણી	ઉચ્ચ		"	"	"		"		"
૧	ત્રિકાણી	પરમોચ્ચ		"	"	"		"		"
૨	ત્રિકાણી	ચંદ્ર ત્રિ०		"	"	"		"		"
૫	ત્રિકાણી	"		"	"	ચુક્રગૃહ		"		"
૨	ત્રિકાણી	"		"	"	"		"		"
૨	ભોમ ગૃહ	"		"	ઉચ્ચ	"		"		"
૧	ભોં ગૃં	"		"	પરમોચ્ચ	"		"		"
૩	ભોં ગૃં	"		"	ત્રિકાણી	"		"		"
૨	ભોં ગૃં	"		"	ત્રિકાણી	"		"		"
૧૦	ભોં ગૃં	"		રવિગૃહ	સુધગૃહ	"		"		શનિગૃહ

नाम	शेष	दश	मिथुन	वर्क	मिथु	कन्या	तृता	वृश्चिक	धन	मकर	कुल	मीन
राशि-	शिः	मोदि	जाती	बुध	चेद	रुड	पेड	भेकन	उडे	गनु	जधा	पग
प्रयोग	इस्व	इस्व	सम	सम	दीर्घ	दीर्घ	दीर्घ	दीर्घ	सम	सम	इस्व	इस्व
मान	अ०	अ०	उ०	ग०	प०	उ०	अ०	द०	प०	प०	प०	प०
अवत्य	दक्षिण											
दिशा	पश्चि	पश्चि	मनुष्य	क्रीड	पश्चि	मनुष्य	मनुष्य	क्रीड	म० प०	म० क्री०	जणमर	जणमर
जाति	यतिभ्यः	यतिभ्यः	हिपद	अपद	यतिभ्यः	हिपद	हिपद	अपद	हि० य०	हि० अ०	अपद	अपद
गात	गोत्रिण	गोत्रिण	नृपत्य	शूद्र	वन	अतः पुर	अतः पुर	रेणु	जण शि०	लाड	जण	जण
वासिभूमि	कृदरात्रि	दक्षिण	रात्रि	पुलिन	दुर्गवन	गधलीयि	दुर्गवन	वातमद	यस	जण	दूत	तीथ
निशेप-	अ० अ०	अ० अ०	आम	जण	वन	आम	आम	प्रवासी	आ० व०	व० ज०	आम	जण
स्थान	अ० अ०	अ० अ०	आम	जण	वन	आम	आम	प्रवासी	आ० व०	व० ज०	आम	जण
अमर्त्य-	अ० अ०	अ० अ०	आम	जण	वन	आम	आम	प्रवासी	आ० व०	व० ज०	आम	जण
स्थान	अ० अ०	अ० अ०	आम	जण	वन	आम	आम	प्रवासी	आ० व०	व० ज०	आम	जण
वाया	अ० अ०	अ० अ०	आम	जण	वन	आम	आम	प्रवासी	आ० व०	व० ज०	आम	जण
निष्ठि	अ० अ०	अ० अ०	आम	जण	वन	आम	आम	प्रवासी	आ० व०	व० ज०	आम	जण
प्रसवनारड	अ० अ०	अ० अ०	आम	जण	वन	आम	आम	प्रवासी	आ० व०	व० ज०	आम	जण
तत्त्व	आम	आम	वायु	जण	आम	आम	वायु	जण	आम	आम	वायु	जण

હવે લગ્નશુદ્ધિ કહીએ છીએ—

૯૫ કાળ વખતે જે રાશિ ઉદય પામતી હોય તે તાત્કાલિક લગ્ન કહેવાય છે; તેને મુખમાં સ્થાપી પછીની દરેક રાશિ એને વામકેમથી અનુક્રમે બાર સ્થાને સ્થપાય છે; અને જે જે રાશિમાં જે જે તાત્કાલિક અહીં હોય છે તે તેમાં મૂકાય છે, તેનું નામ લગ્નકુંડળી છે.

આ લગ્નકુંડળી માટે એક અતુષ્ટકાળમાં છ લીટીથી બાર બાના તૈયાર કરાય છે. તેમાં ૯૫કાળની ચંદ્રની રાશિ મુખમાં સ્થાપી બાકીના ભાવોમાં તાત્કાલિક

લિક અહ્યુક્ત બીજી રાશિ ગોઠવવાથી રાશિકુંડળી કે ચંદ્રકુંડળી તૈયાર થાય છે. તથા ૯૫ નવાંશરાશિને મુખમાં મૂકી પછીની રાશિઓ વામકેમે મૂકવાથી તથા તેમાં અહો સ્થાપવાથી નવાંશકુંડળી થાય છે. આ રીતે જન્મ, પ્રશ્ન, પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ, વિગેરે માટે લગ્નકુંડળી, ચંદ્રકુંડળી અને નવાંશકુંડળી તૈયાર કરાય છે.

આ સિવાય હોરાદ્રેષ્ટકાળ વિગેરેની કુંડળીઓ તથા ચલિતકુંડળી (ભાવકુંડળી) પણ વિવિધરીતે તૈયાર થાય છે. લગ્નકુંડળીમાં તૈયાર થતા બાર ભાવોના નામ નીચે મુજબ છે—

“ લગ્નાદ્ ભાવાસ્તનુ-દ્રવ્ય—બ્રાતૃ-વન્ધુ-સુતા-ડરયઃ ।

સ્ત્રી-મૃત્યુ-ધર્મ-કર્મા-ડડય-વ્યયાશ્ચ દ્વાદશ સ્મૃતાઃ ॥૧૧॥”

અર્થ—પ્રથમ સ્થાનથી બાર ભાવો અનુક્રમે—૧ તનુ, ૨ ધન, ૩ બ્રાતૃ, ૪ બન્ધુ, ૫ પુત્ર, ૬ શત્રુ, ૭ સ્ત્રી, ૮ મૃત્યુ, ૯ ધર્મ, ૧૦ કર્મ, ૧૧ લાભ અને ૧૨ વ્યય છે ” ॥ ૧ ॥
ભાવોના વિશેષ નામો આ પ્રમાણે છે—

“ કેન્દ્રં ચતુષ્ટય કટક, ચ લગ્નાસ્તદગમ ચતુર્થાનામ્ ।

સજા પરત પળફર-માપોવિલમમસ્ય યત્પરત ॥ ૧ ॥

ત્રિપટેઠાદગદશમાના-મુપચયં સૂતધર્મયોસ્ત્રિકોણમ્ ॥ ”

અર્થ—“ ૧-૪-૭-૧૦ ભુવનના નામો કટક ચતુષ્ટય અને કેન્દ્ર છે, પછીના ચાર આગના નામો પણ, ફર, અને આપોકિલમ છે, એટલે ૨-૫-૮-૧૧ ભુવનના નામ પણ ફર છે, તથા ૩-૬-૯-૧૨ ભુવનનું નામ આપોકિલમ છે ॥૧॥ ૩-૬-૧૦-૧૧ ભુવનનું નામ ઉપચય છે, અને ૫-૬ ભુવનનું, નામ ત્રિગોણ છે ” આ દરેકના કળમાટે કહ્યું છે કે—

“ પળફરાટ માવિકાર્ય, જ્ઞેયમાપોવિલમાદ ગતમ્ ।

કેન્દ્રે સર્વગ્રહા પુષ્ટા, ત્રિકાલિકફલપ્રદાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—પણ કચ્છી ભાવીકાર્ય જણાય છે આપોકિલ-મથી ભૂતકાળનું કાર્ય જણાય છે અને કેન્દ્રમા રહેલા સર્વ પુષ્ટગ્રહો ત્રણે કાળનું કળ આપનાર છે

ઉપચય ભુવનો સ્થાનની વૃદ્ધિ કરનારા છે, તેમા પાપ-ગ્રહો પણ શુભ કળદાયક છે, જ્યારે બાકીના સ્થાનો અપચય નામવાળા હોવાથી હાનિ કરનારા છે, જેમા ગ્રહેલ ગ્રહ અતિ પ્રયત્ને પણ કાર્યમિદ્ધિ કરાવી શકતો નથી

૧ લગ્ન, તનુ, કેન્દ્ર, ચતુષ્ટય, મૂર્તિ, કટક, ઉદય કદ્ય, અને આદ્ય, એ પ્રથમ ભાવના નામો છે

૨ ધન, પણ, ફર, ડોષ, કુટુંબ, એ બીજા ભાવના નામો છે

૩ મહત્, પ્રાત્, વિક્રમ, હુશ્ચિક્ય, ઉપચય, આપોકિલમ, એ ત્રીજા ભાવના નામો છે

૪ મુળ, અળ, સુહૃદ્, મદિર, પાતાલ, હિબુક, કેન્દ્ર, ચતુષ્ટય ઠટક, ૧૭ ધુ, માતૃ, ચતુષ્સ, ગૃહ, અને વાહન, એ ચોથા ભાવના નામો છે

૫ સુત, પણ, ફર, ત્રિગોણ, બુદ્ધિ, વાચા, એ પાચમા ભાવના નામો છે

- ૬ અરિ, આપોકિલમ, ઉપચય, દ્રેષ, અને ક્ષત એ છઠ્ઠા ભાવના નામો છે.
- ૭ સ્ત્રી, કામ, ઘુન, ઘૂન, અસ્ત, કેન્દ્ર, ચતુષ્ટય, કંટક, જામિત્ર, (વિવૃત્તિ), અને સ્મર, એ સાતમા ભાવના નામો છે.
- ૮ મૃત્યુ, છિદ્ર, ચતુરસ્ર, પાણુ, ફર, આયુષ્ય, યામ્ય, નિધન, અને લય એ આઠમા ભાવના નામો છે.
- ૯ ધર્મ, ત્રિકોણ, ત્રિત્રિકોણ, આપોકિલમ, ભાગ્ય, (લવ) શુર અને તપ, એ નવમા ભાવના નામો છે.
- ૧૦ મધ્ય, મેષૂરણ, વ્યોમ, ઉપચય, ચતુષ્ટય, કેન્દ્ર, કંટક, પિતૃભુવન, કર્મ, વ્યાપાર, આજ્ઞા, માન, આસ્પદ, અને મધ્ય, એ દસમા ભાવના નામો છે.
- ૧૧ આય, ઉપચય, સર્વતોભદ્ર, પાણુ, ફર, લવ, આગમ, એ અગીયારમા ભાવના નામો છે;
- ૧૨ વ્યય, આપોકિલમ, રિષ્ય, અને અંત્ય, એ બારમા ભાવના નામો છે.

આ બાર ભાવના નામોમાં કેટલાક ૩૬ નામો છે, અને કેટલાક અન્વર્થ નામો છે. અન્વર્થ નામો લગ્નકુંડળીમાં પોતાની સંજ્ઞા પ્રમાણેના કાર્યમાં વિચારાય છે.

બાર રાશિના બાર લગ્નોમાં પ્રારંભેલા કયા કયા કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, તે માટે દૈવજ્ઞ વદ્વલ્લ કહે છે કે—

- ૧ મેષ લગ્નમાં રાજ્યાલિષેક, વિરોધ, સાહસ, ફૂટકર્મ અને ધાતુવાદનાં કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.
- ૨ વૃષ લગ્નમાં વિવાહ, ગૃહપ્રવેશ, કન્યાનું વાગ્દાન (વેસવાળ) ક્ષેત્રનો આરંભ, પશુનો કય-વિકય અને ધ્રુવકાર્યો સિદ્ધ થાય છે.
- ૩ મિથુનમાં વિવાહ, ગૃહપ્રવેશ, કન્યાસંબંધ, ક્ષેત્રારંભ, પશુનો વ્યાપાર, ધ્રુવકાર્યો, વિદ્યા, શિલ્પ, અને અલંકાર વિગેરે કાર્યો સિદ્ધ થાય છે.

- ૪ કુર્કમા મૃદુકર્મ, શુભકર્મ, પૌષ્ટિક કાર્ય, લોગ, મેવા અને
જળ મળધી કર્યો સિદ્ધ થાય છે
- ૫ સિંહમા ગન્થાલિપેક, વિરોધ, માહસ, ફટકર્મ, ધાતુ-
વાદ, વ્યાપાર, ગત્રુમધિ, અને ગજસેવા સિદ્ધ થાય છે
- ૬ કન્યા લગ્નમા—શિષ્ય, ઔપધ, ભૂપણ, વ્યાપાર, વિગેરે
અને અન્ય કાર્યો સિદ્ધ થાય છે
- ૭ તુલા લગ્નમા મર્વે અગ્રકાર્યો, સ્થિરકાર્યો, ખેતી, સેવા,
યાત્રા, વ્યાપાર શિષ્ય, ઔપધ વિગેરે સિદ્ધ થાય છે
- ૮ વૃશ્ચિક લગ્નમા—ગજસેવા, ચોરી, વિગેરે દારૂકર્મ,
ઉગ્રકાર્ય, અને દુષ્કાર્ય સિદ્ધ થાય છે
- ૯ ધન લગ્નમા—યાત્રા, યુદ્ધ, વ્રત, વિગેરે શુભકાર્યો સિદ્ધ
થાય છે
- ૧૦ મકર લગ્નમા—સર્વ અગ્રકાર્ય તથા નીચકાર્ય, ક્ષેત્રનો
આશ્રય, જલમાર્ગે ગમન વિગેરે સિદ્ધ થાય છે
- ૧૧ કુંભ લગ્નમા—સમુદ્ર ગમન, વહાણને તૈયાર કરવું, ખીજ
વપન, ભેદ, દલ, વ્રત, તથા દંડેક નીચકાર્ય સિદ્ધ થાય છે
- ૧૨ મીન લગ્નમા—વિદ્યા, અલકાર, શિષ્ય, પશુકર્મ વહાણ-
યાત્રા, અલિપેક વિગેરે મમસ્ત માગલિક કાર્ય સિદ્ધ
થાય છે

પહેલા ભુવનમા મેષાદિક લગ્નસ્થાને હોય અને તે શુદ્ધ
હોય તો ઉપરોક્ત કાર્યોને સફળ કરે છે પણ એટલું વિશેષ
છે કે—તે લગ્નમા કૂર ગ્રહ હોય તો દુષ્કાર્ય અને શુભ ગ્રહ
હોય તો શુભકાર્ય પ્રાપ્ત કરવાથી સિદ્ધ થાય છે

શુભકાર્યોની લગ્નકુળીની મામાન્ય ગોચરશુદ્ધિ નીચે
પ્રમાણ છે, દૈવજ વહ્નક કહે છે કે

“લગ્નાદુપચયસ્યેડકૈ—ડન્ટ્યાસ્તરુમાયગે વિઘ્નૌ ।

ક્ષોણિપુત્રેડકપુત્રે ચ, દુશ્ચિક્યરિપુલામગે

॥ ૧ ॥

ત્યક્ત રિષ્યાષ્ટમે સૌમ્યે, જીવેઽષ્ટારિવ્યયોઙ્ગિતે ।

સર્વકાર્યાણિ સિધ્યન્તિ, ત્યક્તષટ્સપ્તમે સિતે ॥ ૨ ॥”

અર્થ—“લગ્નથી ૩-૬-૧૦-૧૧ સ્થાને રવિ, ૨-૭-૧૦-૧૧ સ્થાને સોમ, ૩-૬-૧૧ સ્થાને ભોમ તથા શનિ, ૧૨ અને ૮ સિવાયના સ્થાનમાં બુધ, એટલે ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૧૦-૧૧ સ્થાને બુધ, ૬-૮-૧૨ સિવાયના સ્થાને ગુરુ, એટલે ૧-૨-૩-૪-૫-૭-૮-૧૦-૧૧ સ્થાને ગુરુ, તથા ૬ અને ૭ સિવાયના ભુવનમાં શુક્ર, એટલે-૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨ સ્થાને શુક્ર સર્વ કાર્યને સાધે છે. રાહુ કેતુનું ક્ષણ શનિ જેવું જ મનાય છે. એટલે ૩-૬-૧૧ સ્થાને રાહુ અને કેતુ શુભ છે.”

ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ત્રિકોણકેન્દ્રાયગતૈઃ શુભગ્રહૈઃ, વિસપ્તમેનાઽસુરપૂજિતેન ।

સ્યુઃ ક્રૂરચંદ્રૈરિપુવિક્રમાયગૈઃ, કર્તુઃ શ્રિયઃ સન્નિહિતાશ્ચ દેવતાઃ ૧”

અર્થ—“સૌમ્યગ્રહો ત્રિકોણ, કેન્દ્ર, અને લાભમાં હોય, સાતમા સિવાય કોઈ પણ સ્થાનમાં શુક્ર હોય, રિપુ સહજ અને આયસ્થાનમાં ક્રૂરગ્રહ હોય, તો કાર્ય કરનારને લક્ષ્મી મળે છે અને પ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો પ્રતિમાના સાન્નિધ્યમાં દેવતા રહે છે.” ॥ ૧ ॥ શ્રીમાન હરિભદ્રાચાર્ય કહે છે કે—

“છટ્ટે દુગે અ છટ્ટે, આઈમપણદસમવમ્મિ અતિઅટ્ટે ।

ચડનવદસગે તિચ્છગે, સવ્વેગારે ન વારસમે ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“૬-ભુવને રવિ, ૨-ભુવને ચંદ્ર, ૬-ભુવને ભોમ, ૧-૨-૩-૪-૫-૧૦ ભુવને બુધ, ૩-૮ વર્જીને એટલે-૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૧૦-૧૧ (૧૨) ભુવને ગુરુ, ૪-૬-૧૦ મે ભુવને શુક્ર, અને ૩-૬ ભુવને શનિ સારા છે. સર્વ ગ્રહો અગ્યારમે સ્થાને સારા છે, અને સર્વ ગ્રહો બારમે ભુવને અશુભ છે ॥ ૧ ॥”

“અહવા ઇગદ્ગવરપચ-નવમદસમા સુહા સોમા ।

સૂરા છટ્ટા ચદો, વીઓ સન્વેવિ ફકારા , ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“અથવા ૧-૨-૪-૫-૬-૧૦ સ્થાને સૌમ્યગ્રહો,
૬ કે સ્થાને ક્રૂરગ્રહો, ૧૧ સ્થાને ચ દ્ર, અને ૧૧ સ્થાને સર્વ
ગ્રહો શુભ છે

“પાપોઽપિ કર્તૃજન્મેજ , કેન્દ્રસ્ય જસ્યતે ગ્રહ ।

અશૂન્યાનિ ચ કેન્દ્રાણિ, મૂર્તૌ જીવજમાર્ગવા ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“કર્તા-પ્રતિષ્ઠાચાર્ય, પ્રતિષ્ઠાપક શ્રાવક, શિષ્ય
અને ગુરુ વિગેરેના જન્મનો ક્રૂર સ્વામી પણ કેન્દ્રમા હોય તો
શુભ છે કેન્દ્રસ્થાનો ખાલી ન હોય તો શુભ છે, તથા ગુરુ
પુત્ર અને ગુરુ લગ્નમા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે ॥ ૧ ॥”

“પદ્મભિ શમ્યતે લગ્ન, ગ્રૌર્વલસમન્વિતૈ ।

ચતુર્ભિરપિ ચેત્કેન્દ્રે, ત્રિકોણે વા ગુરુર્મૃગુઃ ॥ ૧ ॥

ત્રય સૌમ્યગ્રહા યત્ર, લગ્ને સ્યુર્વલવત્તરા ॥”

અર્થ—“પાત્ર બળવાન ગ્રહોવાળુ લગ્ન શ્રેષ્ઠ છે, અથવા
કેન્દ્ર અને ત્રિકોણમા ગુરુ અને ગુરુ હોય તો ચાર બળવાન
ગ્રહોવાળુ લગ્ન પણ વખાણુ ઠવા લાયક છે જે લગ્નમા ત્રણ
સૌમ્યગ્રહો બળવાન હોય તે લગ્ન પણ શ્રેષ્ઠ છે”

હવે અગ્રેય ગોચરશુદ્ધિ કહીએ છીએ

જે વિલગ્ન શુદ્ધિ, ઉદ્યાસ્તશુદ્ધિ, ગ્રહોનુ નૈમર્ગિક
બળ, ચેષ્ટા વિગેરે બળ, વામવેધ, જન્મગણિ, ગોચર, ગ્રહોની
નિર્ગળતા, પરસ્પર બળાબળ, રેખાવર્ગ અને શુભયોગો
વિગેરેથી શોભિત લગ્ન તે સ પૂર્ણ શુદ્ધ લગ્ન કહેવાય છે
અને તેમા વિલગ્નો વિગેરે જેટલા પ્રકારની પ્રતિકુળતા હોય
તેટલા પ્રમાણમા તે દુષિત લગ્ન કહેવાય છે જેમા લગ્ન
કુડળીને દુષિત કરનાગ વિલગ્નો નીચે સુજબ છે

“ન જન્મરાશૌ નો જન્મ, રાશિલગ્નેઽન્તમાષ્ટમે ।

ન લગ્નાશાધિપે લગ્નાત્, પટાષ્ટમગતે વિદુ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ જન્મરાશિ, જન્મરાશિનું લગ્ન, જન્મરાશિથી આઠમું લગ્ન, જન્મરાશિથી બારમું લગ્ન, છક્રે સ્થાને રહેલ ઇષ્ટ લગ્નાધિપતિ, આઠમે સ્થાને રહેલ ઇષ્ટ લગ્નાધિપતિ, છક્રે સ્થાને રહેલ ઇષ્ટ નવાંશાધિપતિ અને આઠમે સ્થાને રહેલ નવાંશાધિપતિ હોય તો તે લગ્ન લેવું નહિ ॥ ૧ ॥ ” આ પ્રમાણે નરચંદ્રસૂરિ કહે છે.

ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—જન્મકુંડળીનું લગ્ન અને તેથી આઠમું તથા બારમું લગ્ન ત્યજવું.

ગર્ગી તો કહે છે કે—ચોથું લગ્ન પણ ત્યાજ્ય છે.

“ ચતુર્થદ્વાદશે કાર્યે, લગ્ને बहुगुणे यदि ।

अष्टमं तु न कर्तव्यं, यदि सर्वगुणान्वितम् ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ બહુગુણ યુક્ત ચોથું અને બારમું લગ્ન લેવું. પણ સર્વ ગુણ યુક્ત આઠમું લગ્ન તો અવશ્ય લેવું નહીં. ॥ ૧ ॥ ”

બૃહસ્પતિ કહે છે કે—લગ્નેશ અને અષ્ટમેશ મિત્ર હોય તો લગ્નરાશિ અને અષ્ટમરાશિનો દોષ નથી. સારંગ કહે છે કે—ચોથું અને આઠમું લગ્ન મિત્ર હોય, અને પુષ્ટ ગુરુ-શુક્રથી દેખાતાં હોય તો શુભ છે. છક્રે સ્થાને લગ્નપતિ કે નવાંશપતિ હોય તો લગ્નસ્થ ગુરુ પણ દોષને ભાંગી શકે તો નથી. તથા આઠમે સ્થાને રહેલ લગ્નાધિપતિ ઇષ્ટ લગ્નદ્રેષ્ટાણુથી બાવીશમે દ્રેષ્ટાણુ હોય તો તે વધારે અશુભ છે, અને તેઓ પ્રાયઃ સ્થાનરાશિના અંકવાળા વર્ષે ફળ આપે છે. બારમા સ્થાનમાં રહેલ લગ્નાધિપતિ પણ અશુભ છે. નવાંશાધિપતિ છક્રે, આઠમે, કે બારમે સ્થાને સ્વગૃહી હોય તો તે નવાંશેા શુભ છે.

રત્નમાલાના ભાષ્યમાં તો કહ્યું છે કે—જન્મરાશિ અને જન્મલગ્નથી આઠમી અને બારમી રાશિના સ્વામીઓ પણ વર્જ્યા. સુહૃત્ ચિંતામણિકાર કહે છે કે—

“ जन्मलग्नोभयोः मृत्यु-राशौ नेष्टः करग्रहः ।

एकाधिपत्ये राशीशे, मैत्रे वा नैव दोषकृत् ॥ ૧ ॥ ”

“ કુરૈસ્તતુર્ગૈર્મર્મ, પન્નમનવમે કણ્ટક ભવતિ ।

દશમચતુર્થે શલ્ય, જામિત્રે ભવતિ તચ્છિદ્રમ્ ॥ ૧ ॥

મર્મણિ વેધે મરણ, કણ્ટકવિદ્ધે ચ રોગપરિવૃદ્ધિઃ ।

શલ્યે શસ્ત્રવિધાતં, છિદ્રે છિદ્ર ભવેત્ ત્રિગુણમ્ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—હુગ્રહો ૧ સ્થાને હોય તો મર્મ, ૫-૯ સ્થાને કટક, ૪-૧૦ સ્થાને શલ્ય, અને ૭ સ્થાને છિદ્રયોગ થાય છે ॥ ૧ ॥ મર્મના વેધથી મૃત્યુ, કટકના વેધથી યોગની વૃદ્ધિ, શલ્ય યોગથી શસ્ત્રવિધાત, અને છિદ્રયોગથી ત્રણ ગણા છિદ્રો થાય છે ॥ ૨ ॥ ” લક્ષ્ય કહે છે કે—

“ કુરગ્રહ ન લગ્ને, કુર્યાન્નવપન્નમધને વા । ”

અર્થ—“ ૧-૯-૫-૭ ભુવનમા કુર ગ્રહ હોય તો લગ્ન કરવું નહિ, (લેવું નહિ) ” ઉદયગ્રહ સૂરિ કહે છે કે—

“ લગ્નામ્બુમરગો રાહુ, સર્વં કાર્યેષુ વર્જિત । ”

અર્થ—“ ૧-૪-૭ ભુવનમા રહેલ રાહુ સર્વ કાર્યમા વર્જ્ય છે ”

મિત્રથી જોવાયેલ બળવાન મંગલકેન્દ્ર ૮-૯-૧૨ મા સ્થાનમા હોય તો તે લદ્દને લાગી નાખે છે

“ નિધનવ્યયધર્મસ્ય, કેન્દ્રગો વા ધરાસુતઃ ।

અપિ સૌમ્યસહસ્રાણિ, વિનાશયતિ પુષ્ટિમાન ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ નિધન, વ્યય, ધર્મ, અને કેન્દ્રમા રહેલ પુષ્ટ મંગળ હજારો સુખોનો પણ નાશ કરે છે ॥ ૧ ॥ ”

“ વલીયસિ સુહૃદ્દટ્ટે, કેન્દ્રસ્યે રવિનન્દને ।

ત્રિકોણકે ચ નેપ્યન્તે, શુમારમ્મા મનીષિભિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મિત્રની દ્રષ્ટિવાળો, બળવાન, શનિ કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમા હોય તો ખુદિવાનો શુભકાર્યનો આરભ ઈચ્છતા નથી ॥ ૧ ॥ ” ત્રિવિક્રમ કહે છે કે—

“ ત્યાજ્યા લગ્નેઽબ્ધયો મન્દાત્, ષષ્ઠે શુક્રેન્દુલ્ગ્નપાઃ ।

રન્ધ્રે ચન્દ્રાદયઃ પચ્ચ, સર્વેઽસ્તેઽબ્જગુરુ સમૌ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ લગ્નમાં શનિ વિગેરે ચાર ગ્રહો એટલે—શનિ, રવિ, સોમ, ભોમ, છઠે ભુવને શુક્ર ચંદ્ર અને લગ્નપતિ, આઠમે સ્થાને ચંદ્ર વિગેરે પાંચ ગ્રહો એટલે—સોમ, ભોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર, તથા સાતમા સ્થાનમાં સર્વ ગ્રહો ત્યજવા; પરંતુ કેટલાક વિદ્વાનોની એવી માનીનતા છે કે—સાતમા સ્થાનના ચંદ્ર અને ગુરુ સરખા છે ॥ ૧ ॥ શૌનક કહે છે કે—

“ લગ્નસ્થો વરમરણં, રાહુર્દિશતિ દ્યુને કનીમરણમ્ । ”

અર્થ—વિવાહ કુંડળીના લગ્નસ્થાનમાં રાહુ હોય તો વર મરે છે, અને સાતમે સ્થાને રાહુ રહ્યો હોય તો કન્યા મૃત્યુ પામે છે. ” લગ્નનો સ્વામી અસ્ત કૂર ગ્રહયુક્ત, અથવા કૂર ગ્રહની દષ્ટિવાળો હોય તો તે અશુભ છે. તેમજ—

“ અરિગય નીષ વક્ષે, અત્થમિષ લગ્નરાસિનિસિનાહે ।

અવલે રવિગુરુસુકે, સામિઅદિટ્ઠં ચયહ લગ્નં ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જો, લગ્નપતિ અને ચંદ્ર શત્રુધરના નીચ, વક્રી, કે અસ્ત પામેલા હોય; તથા રવિ ગુરુ અને શુક્ર નિર્ગળ હોય, તથા લગ્નમાં સ્વામીની દષ્ટિ ન પડતી હોય તો તે લગ્નનો ત્યાગ કરવો ॥ ૧ ॥ ” લગ્નમાં ચંદ્ર હોય તે પણ લગ્ન દુષ્ટ મનાયેલ છે. લલ્લ તો કહે છે કે—

“ સૌમ્યગ્રહયુક્તમપિ પ્રાયઃ શશિનં વર્જયેલ્લગ્ને । ”

અર્થ—સૌમ્ય ગ્રહ સાથે પણ રહેલ ચંદ્રને સામાન્ય તથા પ્રાયઃ લગ્નમાં વર્જવો ” લગ્નભુવનમાં જે જે ગ્રહોનો નિષેધ છે તેના નવાંશોનો પણ ત્યાગ કરવો. એટલે—ચંદ્ર મંગલ શનિ રાહુ અને રવિ જે રાશિમાં હોય તે રાશિના નામનો અંશ પણ ત્યાજ્ય છે.

નવાંશની શુદ્ધિમાં એ લક્ષ્ય રાખવું કે—લગ્નકુંડળીમાં

વિશેષમા જણાવે છે કે—રાહુ અને મંગળની વચ્ચે ચન્દ્ર હોય તો ચંદ્રની કુકર્તરી થાય છે, અને રાહુ તથા શનિની મધ્યમા રવિ હોય તો રવિની કુકર્તરી થાય છે

જામિત્ર—લગ્ન કે ચન્દ્રથી સાતમું ભુવન શુક કે ફર ગ્રહ યુક્ત હોય તો તે જામિત્ર દોષ કહેવાય છે માતમા ભુવનનું નામ જામિત્ર છે, તેથી તે સખધીનો દોષ પણ જામિત્ર એવી મજાથી ઓળખાય છે, અને તે પણ મહા દુષ્ટ છે સાર ગ કહે છે કે—સાતમા ભુવનમા ગ્વિ, શુક, શનિ, અને ગહુ હોય તો વિવાહિત કન્યા વિધવા થાય છે, અને મંગળ હોય તો કન્યા મૃત્યુ પામે છે બીજે સ્થાને કહ્યું છે કે—તે કન્યા હરકોઈ ગીતે દુખી થાય છે હર્ષિભદ્રસૂરિ ફરમાવે છે કે—દીક્ષાકુડળીમા મંગળ શુક કે શનિ ચંદ્રથી સાતમા હોય તો દીક્ષિત માણસ કુગીલ, શસ્ત્રધાત, અને રોગથી પીડાય છે શ્રીમાન્ ઉદયપ્રભસૂરિ તો દીક્ષા અને વિવાહ માટે લગ્નથી માતમા સ્થાનના હરકોઈ શુભાશુભ ગ્રહથી જામિત્ર દોષ થયાનું જણાવે છે સપ્તર્ષિ કહે છે કે—

“ વૈધવ્ય સાપત્ન્ય, વન્ધ્યાત્વ નિષ્પ્રજત્વ દૌર્ભાગ્યમ ।

વેશ્યાત્વ ગર્ભચ્યુતિ-ર્કાઘા લગ્નતોડસ્તગા કુર્યુઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ લગ્નથી માતમે ભુવને રહેલ સૂર્ય વિગેરે ગ્રહો-વિધવાપણ, શોઢ્ય, વાળીયાપણ, સતતિનાશ, દુર્ભાગ્ય, વેશ્યાધર્મ, અને ગર્ભપાતના દુખો કરે છે ॥ ૧ ॥ ” શૌનક કહે છે કે—વિવાહકુડળીમા બુધ આઠમો હોય તો ત્રણ માસમા કન્યા મરે છે, અને બુધ સાતમો હોય તો કન્યાજ સાત વર્ષમા પતિને મારે છે દેવલ ઋષિ કહે છે કે—સાતમે સ્થાને શુક અને શુક હોય તો અનુક્રમે પુત્રપના તથા કન્યાના આયુષ્ય અને સૌભાગ્યનો નાશ થાય છે, દેવણ વલ્લભમાં કહ્યું છે કે—જો જામિત્ર સ્થાનમા બે ફર ગ્રહ અને બે સૌમ્ય ગ્રહ હોય તો કન્યા ત્રણ વર્ષમા ભયકર દાગ્દિય પામે છે ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—કેન્દ્રમા ગ્રહેલ મૌખ્યો જામિત્ર દોષનો નાગ કરે છે,

તથા સાતમા સ્થાન સિવાય કેન્દ્ર અને ત્રિકોણમાં રહેલ બુધ અથવા ગુરૂ પાદોન કે સંપૂર્ણ દૃષ્ટિથી ચંદ્રને દેખે તો ચંદ્રના જામિત્ર દોષનો ભંગ થાય છે. ઇષ્ટ નવમાંશથી પંચાવનમા નવમાંશે શુક્ર કે કૂર ગ્રહ હોય તો પરમ જામિત્ર દોષ થાય છે, જે સર્વથા ત્યાજ્ય છે. સ્ત્રીઓના જામિત્ર સ્થાન માટે એવો નિયમ છે કે—સાતમા સ્થાનમાં કૂર ગ્રહો હોય, પણ લગ્નપતિ કે સૌમ્યગ્રહની દૃષ્ટિ કે યુતિ ન થતી હોય, તો તે યુવતિ પુત્ર વગરની થાય છે. તથા સપ્તમેશ, શુક્ર અને રવિ તે યુવતિના સ્વામી, સાસુ અને સસરો છે, તો તે ત્રણ કુંડળીમાં ઉચ્ચ હોય તો પતિ વગેરેને સુખકર છે.

યુતિ—ચન્દ્રની સાથે બીજો ગ્રહ હોય તો યુતિદોષ થાય છે.

“ વિવાહ દીક્ષયોર્લગ્ને, ચૂનેન્દૂ ગ્રહવર્જિતૌ । ”

અર્થ—“ વિવાહ અને દીક્ષાની લગ્નકુંડળીમાં સાતમું સ્થાન તથા ચન્દ્ર ગ્રહ વિનાના હોય તો શ્રેયસ્કર છે. ”

‘ ચન્દ્રે સૂર્યાદિ સંયુક્તે, દારિદ્ર્યં મરણં શુભમ્ ।

સૌખ્યં સાપત્ન્ય—વૈરાગ્યં, પાયદ્વયયુતે મૃતિઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ વિવાહ કુંડળીમાં રવિ વિગેરે ગ્રહોની સાથે રહેલો ચન્દ્ર કન્યાને અનુક્રમે દરિદ્રતા, મૃત્યુ, શુભ, સુખ, શોકયની પીડા, અને વૈરાગ્ય આપે છે. અને જો બે પાપગ્રહની સાથે ચન્દ્ર હોય તો મૃત્યુ થાય છે ॥ ૧ ॥ ” એમ મુહૂર્ત ચિંતામણિમાં કહ્યું છે દૈવજ્ઞવદ્દલ તો કહે છે કે—એકથી અધિક કૂર કે સૌમ્ય ગ્રહ સાથે રહેલો ચન્દ્ર દીક્ષિતને મૃત્યુ આપે છે.

“ ચન્દ્રઃ ક્રમાદ ગ્રહૈઃ સાક—મગ્નિભયમગ્નિભયં ।

સંપદં મહિમાનં ચ, સૌખ્યં મૃત્યું કરોતિ હિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ગ્રહો સાથે રહેલ ચંદ્ર અનુક્રમે અગ્નિભય,

રાશ્ચક આવે તો ઇંટકાળે કાન્તિસામ્ય છે, પણ જો વધારે અગ કળા આવે તો તેની વિકળા કચ્વી બીજી નગ્ક સાયન મૂર્ચની ગતિ કળા વિકલા અને ચન્દ્રની ગતિ કળા વિકળાનો સમ્વાળો ડરી સ્પષ્ટ કળા કરવી, પત્રી આ ગતિ વિકળાવડે ઉપ-ચોકત વિકળાને ભાગ દેવો, જેથી ભાગમા ગત દિવસ આવશે વળી શેષને ૬૦ થી ગુણી ગતિવિકળાથી ભાગવાથી ગત ઘડી વિગેરે આવશે અને જો છ કે ખારથી ઓછા અગ હોય તો તેની પણ વિકલા ડરી તેને ગતિવિકળાવડે ભાગવાથી કાન્તિ-સામ્યના શેષ દિન ઘડી પણ વિગેરે આવશે જેમકે—મવત ૧૫૧૨ ના વૈગાખ શુદ્ધિ ૧૦ ગુરુવારે મધ્યા નક્ષત્રમા ઘડી ૧ પગ ૪૫ પછી મુવનો પ્રથમ પાદ ભોગવાયેલ છે તે કાળે મૂર્ચ ૦-૧૮-૫૦-૨૬ છે, સાયન મૂર્ચ ૧-૪-૨૪-૨૬ છે, ગતિ કળા વિકળા ૫૭-૫૮ છે, ચન્દ્ર ૪-૧૧-૦-૩૦ છે, સાયન ચન્દ્ર ૪-૨૬-૩૬-૩૦ છે, અને ગતિકળા ૭૫૦ છે, તેમને એકઠા કરવાથી ૬-૧-૦-૫૬ થાય છે, તો અહીં કાન્તિસામ્ય વીતી ગયું છે તેમા ભુક્ત વિકળા ૩૬૫૬ છે, અને સૂર્ય-ચન્દ્રની ગતિવિકળા ૪૮૪૭૮ છે, એટલે ૩૬૫૬ ને ૪૮૪૭૮થી ભાગતા દિન ૦ ઘડી ૪ અને પગ ૩૧ આવે છે તો ઘડી ૪ અને પગ ૩૧ પહેલા કાન્તિસામ્ય થયું હતું

બુધપ ચક્ર—સદ્યોરિષ્ઠ યોગ પણ લખવો, જેનું નામ બુધપ ચક્ર અને બાણપ ચક્ર છે

ઉદયથી ગયેલુ લગ્નનું પ્રમાણ, સ કાન્તિ ભુક્ત દિવસ, અને એક મેળવી બુધને પાત્ર સ્થાને બુદ્ધોન્નુદો લખવો પછી તેમા અનુક્રમે ૬-૩-૧-૮ અને ૭ ઉમેરી ૯ થી ભાગ દેવો જો શેષમા પાત્ર વધે તો બાણપચક્ર થાય છે, જે પાત્રેનું કળા અનુક્રમે કકાસ, અનિલય, નૃપલય, ચોર ઉપદ્રવ, અને મૃત્યુ છે, માટે પ્રતિષ્ઠા તથા વિવાહમા તેનો ત્યાગ કરવો

બીજે સ્થાને કલ્પ છે કે-તિથિ, વાર, નક્ષત્ર અને લગ્નના આક્રમે એકઠા કરી તેમા બુદ્ધા બુદ્ધા ૧-૩-૪-૬ અને ૮ ઉમેરી

૯ થી ભાગ દેવો. જે શેષમાં ૫ વધે તો દિનત્યાજ્ય બુધપંચક થાય છે. જેમાં કાર્ય કરવાથી અનુક્રમે—રોગ, અગ્નિભય, નૃપભય, ચોર પીડા, અને મૃત્યુ થાય છે; તેથી તે દિવસે લજવું.

પાંચે રાશિના શેષ સરવાળાને નવથી ભાગતાં શેષમાં પાંચ રહે તો રાત્રિત્યાજ્ય બાણપંચક થાય છે; અને તે વળતે કાર્ય કરવાથી સર્પનો ભય થાય છે. અહીં લગ્ન ઈષ્ટકાળનું રાત્રિનું લેવું.

નારચંદ્રમાં તો કહ્યું છે કે—ભાગમાં આવેલ આંકના સરવાળાને ૯ થી ભાગતાં શેષ ૫ વધે તો રાત્રિત્યાજ્ય પંચક થાય છે.

જ્યોતિષ હીરમાં કહ્યું છે કે—પુરુષનામ, નક્ષત્ર અને રવિ નક્ષત્રના સરવાળો કરી ૯ થી ભાગ દેવો. જે શેષ આંક રહે છે તેનાં નામ અનુક્રમે—ખર, હય, ગજ, મેષ, જંબુક, સિંહ, કાક, મોર અને હંસ છે. આમાં ખર, મેષ, જંબુક સિંહ, અને કાક; એ પાંચયોગો દુષ્ટ છે. આવીજ રીતે ઇષ્ટ ચંદ્રનક્ષત્ર અને પુરુષનામ નક્ષત્રના સરવાળાને ૧૨ થી ભાગ દેવો. જે શેષ રહે તેનાં નામ અનુક્રમે—હાથી, બળદ, પાડો, હંસ, શ્વાન, કાગડો, હંસ, મેષ, ગધેડો, જંબુક, નાગ અને ગરૂડ છે. આ દરેકનું ફળ નામ પ્રમાણે છે.

વળી પણ કહ્યું છે કે—ચૈત્રાદિ ગત માસને બમણા કરી તેમાં વર્તમાન મહિનાના દિવસો મેળવી સાતે ભાગ દેવો. તેમાં જે શેષ રહે તેનું ફળ—લક્ષ્મી, કલહ, આનંદ, મૃત્યુ, ધર્મ, સમ અને વિજય છે. આરંભાસદ્ધિમાં સમને બદલે ક્ષય ફળ દર્શાવ્યું છે.

રવિનક્ષત્રથી ચાલુ દિનાંક તિથિ વાર અને નક્ષત્રના સરવાળાને ૯ થી ભાગતાં શેષમાં સાત વધે તો હિંખર નામનો નિંદ્ય યોગ થાય છે. આ યોગની વિશેષ પ્રવૃત્તિ દક્ષિણમાં છે અન્યસ્થળે કહ્યું છે કે—

“ ગતતિથ્યાયુતલગ્ને, નન્દહતે: પંચકં ક્રમાજ્ઞેયમ્ !

મૃતિરગ્નિર્નો નૃપતિ-ર્નો ચોરો નો ગદો નેતિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ શુદ્ધિ ૧ થી ચાલુ તિથિ સુધીમા ગતતિથિ અને લગ્નનો મરવાળો કરી તેને ૯ થી ભાગ દેવો શેષમાં ૧ થી ૯ સુધીના આક રહે તેના નામ અનુક્રમે—૧ મૃત્યુપચક, ૨ અગ્નિપચક, ૩ નોપચક, ૪ નૃપપચક ૫ નિષ્પચક, ૬ ચોરપચક, ૭ નિષ્પચક, ૮ ગેગપચક, અને ૯ નિષ્પચક છે ॥૧૧॥ ”

“ ચાને ચૌર ઘટે રોગ, ગ્રહારમ્મેઽગ્નિપચકમ્ ॥

ચતુર્થ રાજસેવાયા, મૃત્યુ સર્વત્ર વર્જયેત્ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ પ્રયાણમા ચોરપચક, વ્રતમા ગેગપચક, ઘર વાસ્તુમા અગ્નિપચક, ગૃહકાર્યમા રાજપચક, અને સર્વ કાર્યમા મૃત્યુપચક વર્જ્યા ॥ ૨ ॥ ”

જેમકે—૧૯૪૮ ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૫ સુધીમા તિથિ ૧૩ ગઈ છે અને પુનમના સવારે માત્ર તુલાલક્ષ છે તેનો સરવાળો ૨૦ થાય છે તેને ૯ થી ભાગતા શેષમા ૨, રહે છે તો કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૫ ના સવારે અગ્નિ પચક છે, તેથી તે દિને ઘરનું હુડેલું કાર્ય કરવું નહીં તથા કૃત્તિકાદિ નક્ષત્ર અને પાચથી ભાંગતા શેષ ગહેલ તિથિ, તેને ભેગા કરી બારથી ભાગ દેવો, જો શેષમા ૨-૫ અને ૯ આવે તો તે દિવસે કાર્ય કરવું નહિ

લગ્નના ઈષ્ટ નવાશના નામવાળી રાગિ સ્વામિયુક્ત કે સ્વામિદષ્ટ ન હોય અને ઈષ્ટ નવાશથી પચાવનમા નવાશના નામવાળી રાગિ સ્વામિયુક્ત કે સ્વામિદષ્ટ ન હોય તો તેનો ત્યાગ કરવો પણ ઈષ્ટ નવાશ અને બામિત્ર નવાશની રાગિઓ સ્વામિયુક્ત કે સ્વામીની દષ્ટિવાળી હોય તો શુભ છે

લગ્નપતિ, નવાશપતિ, અને ચન્દ્ર, નીચ સ્થાનના, અસ્ત, દૂરની માથે ગહેલા, કચ્છી ભેવાયલા, અથવા શત્રુ ઘરના હોય તો તેનો પણ શુભકાર્યમા ત્યાગકરવો હિતકારક છે

આ પ્રત્યેક વિલગ્નો લગ્નને નિર્બળ કરી નાખે છે આ મિવાય કૂરવાર, કૂચહયુક્તનક્ષત્ર, વિદિ, કટક, કુલિક, વ્યતિપાત, વૈધૃત, અને વેધ વિગેરે પણ લગ્નને નિર્બળ કરી

નાંખે છે. ઉપરોક્ત પ્રત્યેક દોષો એકસત્તાક છે, એટલે તેઓ નિર્જાળ ન હોય તો એકાકીજ લગ્નગળને હણી નાંખે છે.

અને ગણસાત્તાક વિલગ્નો નીચે મૂજબ છે. જે પૈકીના બે ત્રણ સાથે મળીને લગ્નને દૂષિત કરી નાંખે છે—

૧ ચન્દ્રની મૃતાવસ્થા—યમ, સર્પ, રાક્ષસ અને અગ્નિના સુહૃતો, એટલે—૨-૧૨-૨૦-૨૧-૨૨-૩૦ સુહૃતો અને ક્ષયતિથિ કે વૃદ્ધિતિથિ; આ ત્રણનો યોગ થાય તો લગ્ન અશુભ ક્ષણ આપે છે.

૨ કૂર ગ્રહની લક્ષ્મી હોય, ઉપગ્રહ હોય, અને જુહુદ આયુધવાળો પાત હોય, તો તે લગ્નમાં કરેલ કાર્ય અશુભને માટે થાય છે.

૩ લગ્નમાં કર્તારી દોષ હોય, લગ્નેશ સાથે કૂર ગ્રહ હોય અને સૌમ્ય ગ્રહો પણ કૂર કે આપોકિલમમાં હોય, તો લગ્ન અશુભને માટે થાય છે.

૪ જન્મરાશિ, સૌમ્ય ગ્રહયુક્ત કે સૌમ્યગ્રહથી જોવા-યેલી ન હોય, લગ્ન પણ સૌમ્યગ્રહની દૃષ્ટિવાળું ન હોય, અને કેન્દ્રમાં સૌમ્યગ્રહો ન હોય, તો આ ત્રણ યોગથી થયેલ વિલગ્ન લગ્નશુદ્ધિને નષ્ટ કરે છે.

૫ શુદ્ધિને વિષે સૂર્ય અને ગુરૂ સમરેખાવાળા હોય; અને લગ્નમાં પણ મધ્યમ ક્ષણવાળા હોય, તથા કેન્દ્રમાં બે સૌમ્યગ્રહો ન રહ્યા હોય, તો પણ શુભકાર્યમાં વળતું વિલગ્ન થાય છે.

૬ ચન્દ્ર શુક્ર સાથે હોય, નવમે ભુવને એકલો પાપગ્રહ હોય, અને બારમે સ્થાને શનિ હોય, તો દુષ્ટ યોગ થાય છે.

૭ કાગળ માસમાં મીનસંક્રાન્તિ હોય, જન્મતિથિ હોય, જન્મમાસ હોય, અને બારમું કે ચોથું લક્ષ હોય, તો તે વખતનું લગ્ન અશુભ ક્ષણ આપે છે.

આ દરેક દોષોમા ગણત વિષ્ટિ પગ્મજામિત્ર વેધ વિગેરે કેટલાક દોષો અમાધ્ય છે, જે મિષ્ટાન્નમા પડેલા ગરલ (વિષ) ની પેઠે વિશાળ ગુણુમમૂલને પણ દૂષિત કરી નાખે છે તથા કેટલાક દોષો માધ્ય છે, જેનો પ્રતિકાર થઈ શકે છે, એ સ્વિ સ્તર ખીના આગ્લસિદ્ધિની ટીકામા છે

વિલગ્નશુદ્ધિ નીચે પ્રમાણે છે—

“ તિથિગાસર નક્ષત્ર—યોગલગ્નક્ષણાદિજાન્ ।

સવલાન્ હરતો દોષાન્, ગુન્શુક્રૌ વિલગ્નૌ ॥ ૧ ॥

ત્રિકોણકેન્દ્રગાવાપિ, મદ્ગ દોષસ્ય કુર્વતે ।

વક્રનીચારિગાવાપિ, જજીવમૃગુગાનવ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ લગ્નમા રહેલ શુદ્ધ અને શુદ્ધ—તિથિ, વાગ્ નક્ષત્ર, યોગ, લગ્ન, અને ક્ષણાદિથી થયેલા બળવાન્ દોષોને હણે છે ॥૧॥ તથા ત્રિકોણ અને કેન્દ્રમા રહેલા બુધ શુદ્ધ શુદ્ધ પણ દોષનો નાગ કરે છે, તેમજ વક્રી, નીચ, કે શત્રુગૃહી બુધ શુદ્ધ શુદ્ધ અને ગ્વિ શુભ હોય તો દોષનો નાશ કરે છે ॥૨॥ ”

વક્રી નીચ કે શત્રુગૃહી શુદ્ધ પણ પોતાના ઉચ્ચમાં સ્વગૃહમા, અને બુધ શુદ્ધની માથે રહ્યો હોય તો શુભ છે

“ દુર્ગાર્ગલોપગ્રહપાતલક્ષા જામિત્રકર્તર્યુદયાદિદોષા ।

લગ્નેર્કચન્દ્રેજ્યવલે વિનશ્યન્ત્યર્કોદયે યદ્વદહો તમાસિ ॥૧॥”

અર્થ—“ જેમ સૂર્યોદય થતા અધકારનો નાશ થાય છે, તેમ મૂર્ધ, ચન્દ્ર અને શુદ્ધવડે બળવાન્ લગ્ન હોય તો—એકાર્ગલ, ઉપગ્રહ, પાત, લક્ષા જામિત્ર, કર્તરી અને ઉદય વિગેરે દોષો નાશ પામે છે ॥૧॥

ઉદયપ્રમસૂરિ ઝહે છે કે—

“ લગ્નજાતાન્નવાશોત્થાન્, કૂરદષ્ટિકૃતાનપિ ।

હન્યાજીવસ્તનો દોષાન્, વ્યાધીન ધન્વન્તરિર્યયા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જેમ ધન્વ તરિ વ્યાધિઓને દૂર કરે છે તેમ

લગ્નમાં રહેલ ગુરુ, લગ્નથી થયેલા નવાંશથી થયેલા અને કૂર દષ્ટિથી થયેલા સમસ્ત દોષોને હણે છે. ॥ ૧ ॥ ”

કેન્દ્ર અને ત્રિકોણમાં રહેલ ગુરુની દષ્ટિથી કૂર ગ્રહો પણ સૌમ્ય થાય છે.

“ સૌમ્યવાક્પતિશુક્રાણાં, ય એકોઽપિ બલોત્કટઃ ।

ક્રૂરૈરયુક્તઃ કેન્દ્રસ્થઃ, સઘોઽરિષ્ટં પિનષ્ટિ સઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ બુધ, ગુરુ અને શુક્ર પૈકીનો હરકોઈ એક ગ્રહ બળવાન હોય, કૂર ગ્રહની સાથે ન હોય, અને કેન્દ્રમાં રહ્યો હોય, તો તે તત્કાળના અરિષ્ટનો નાશ કરે છે ॥ ૧ ॥ ”
વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ હન્તિ શતં દોષાણાં, શશિજઃ સમુદાયિનાં હિ કેન્દ્રસ્થઃ ।

શુક્રો હન્તિ સહસ્રં, બલી ગુરુલક્ષમેકં હિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ કેન્દ્રમાં રહેલ બુધ એક સાથે રહેલા સો દોષોને, શુક્ર હજાર દોષોને, અને બળવાન ગુરુ લાખ દોષોને હણે છે. ” ॥ ૧ ॥

૩-૬-૧૧ ભૂવનમાં રહેલ રવિ પણ સામાન્ય દોષોનો નાશ કરે છે, સર્વ ગ્રહોવડે બળવાન લગ્ન ન મળે તો.

“ ત્રયઃ સૌમ્યગ્રહા યત્ર, લગ્ને સ્યુર્બલવત્તરાઃ ।

બલવત્તદપિ વિજ્ઞેયં, શેષૈર્હીનબલૈરપિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જે લગ્નમાં ત્રણ સૌમ્યગ્રહો બળવાન હોય, તે લગ્ન બીજા હીન બળવાળા ગ્રહો હોવા છતાં બળવાન છે. ॥૧॥

પ્રથમ ભુવનનું નામ ઉદય છે, અને સાતમા ભુવનનું નામ અસ્ત છે; તેથી તેના ઉદિત અને અસ્તગત નવાંશથી જે શુદ્ધિ નિશ્ચિત કરાય છે તે ઉદયાસ્તશુદ્ધિ કહેવાય છે.

“ પશ્યન્નંશાધિપો લગ્નં, મવેદુદયશુદ્ધયે ।

અસ્તાંશેશસ્તુ લગ્નાસ્ત-મસ્તશુદ્ધયૈ વિલોકયન્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ લગ્નકુ ડળીમા ઉદિત નવમાશનો પતિ નવ-
માશને જુવે તો તે ઉદયશુદ્ધિને માટે થાય છે, અને સાતમા
નવમાશનો પતિ માતમા સ્થાનને જોતો હોય તો તે અસ્તશુદ્ધિ
માટે થાય છે ॥ ૧ ॥ ”

યતિવદ્યલભા તો કહ્યું છે કે—ઈષ્ટરાશિનો ઇષ્ટ નવ-
માશ તે ઉદયાશ, અને ઇષ્ટરાશિથી સાતમી ગણિનો તેટલા-
મોજ નવમાગ, અર્થાત ઇષ્ટ નવમાગથી સાતમો કે પચાવનમો
નવમાશ તે અસ્તાશ કહેવાય છે પોતપોતાના પતિવડે આ
ઉદયાશ અને અસ્તાશના તુલ્ય નામવાળી રાગિ જોવામા
કેટલાક આચાર્યો ઉદયાસ્તની શુદ્ધિ કહે છે તથા લગ્નકુ ડળીમા
ઇષ્ટ નવમાગનો પતિ લગ્નને જોતો હોય, અને સરુમ નવાગપતિ
અસ્તભુવનને જોતો હોય, તો પણ ઉદયાસ્તની શુદ્ધિ છે, એમ
વ્યવહાર પ્રકાશમા કહ્યું છે ભાસ્કર કહે છે કે—

“ નાયાડયુક્તેક્ષિતા લગ્ન-ભાર્યા પુત્ર નવાશકા ।

ક્રમાત્ પુત્ર્વીસુતાન્ ળન્તિ, ન ળન્તિ યુતવીક્ષિતા ॥૧૥”

ભાવાર્થ—“ નવમાગ કુ ડળીમા લગ્ન કલત્રભુવન અને
પુત્રભુવનના અશો પોતપોતાના પતિ સાથે જોડાયેલા કે
પતિથી જોવાયેલા ન હોય તો ક્રમે પુરૂષ, સ્ત્રી અને પુત્રનો
નાશ કરે છે પણ પોતાના પતિ માથે જોડાયેલા કે પતિની
દૃષ્ટિવાળા હોય તો પુરૂષનો, સ્ત્રીનો કે પુત્રનો નાશ કરતા
નથી ” આ ઉદયાસ્તની શુદ્ધિ દરેક કાર્યમા તપાસવી

નારચન્દ્રમા કહ્યું છે કે—કેવલ અસ્તશુદ્ધિની જરૂર
છે, પણ અસ્તશુદ્ધિ હોવી જ નોંધએ એવો કાંઈ નિયમ નથી,
માત્ર સ્ત્રીને અસ્તશુદ્ધિ જોઈએ

ઉદયપ્રભ સૂરિ કહે છે કે—પ્રતિષ્ઠા અને દીક્ષામા
અસ્તશુદ્ધિ હોવી જોઈએ એવો આગ્રહ નથી, જ્યારે હરિભદ્ર
સૂરિ તો કહે છે કે—વ્રત અને પ્રતિષ્ઠામા ઉદય અને અ-
સ્તની શુદ્ધિ વગરનું લગ્ન પણ કેટલાક આચાર્યો શુભ માને
છે આ મન ઘણાને મમ્મત છે

અસ્તશુદ્ધિનો પ્રસંગ હોવાથી ગ્રહોની અસ્તદશા પણ વિચાર્ય છે. સૂર્યના ૧૨-૧૭-૧૩-૧૧-૯ અને ૧૪ ત્રિશાંશ મધ્યે ચન્દ્રાદિ ગ્રહો અસ્ત પામે છે, અને સૂર્ય રાત્રિના ચાર પહોર આથમે છે. અહીં સૂર્યાસ્ત હોય તો દીક્ષા અને પ્રતિષ્ઠા વર્જ્ય છે. સૂર્યના કિરણોમાં ચન્દ્ર અસ્ત પામે તે દિવસો પણ શુભ કાર્યમાં વર્જ્ય છે, અને ચન્દ્ર નિર્ગળ હોય તો તારાબળથી કામ ચાલે છે.

ગુરુ અને શુક્રનો અસ્ત હોય તો લગ્ન અશુભ છે, કેમકે ગુરુ-શુક્રના અસ્તમાં વિવાહ કરવાથી પુરુષ અને સ્ત્રીનું મૃત્યુ થાય છે.

“ જીર્ણઃ શુક્રોઽહાનિ પન્ન પ્રતીચ્યાં,

પ્રાચ્યાં બાલ સ્ત્રીણ્યહાનિ સ હેયઃ ।

ત્રિઘ્નાન્યેવં તાનિ દિગ્વૈપરીત્યે,

પક્ષં જીવોઽન્યે તુ સપ્તાહમાહુઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ શુક્ર પશ્ચિમમાં પાંચ દિવસ વૃદ્ધ હોય છે, અને પૂર્વમાં ત્રણ દિવસ બાળક હોય છે; તેથી વિપરીત ઉદયાસ્તમાં ત્રણ ગુણી અવસ્થા હોય છે. એટલે શુક્ર પૂર્વમાં પંદર દિવસ વૃદ્ધ, અને પશ્ચિમમાં નવ દિવસ બાળક હોય છે. તે બાળ અને વૃદ્ધ શુક્ર પ્રતિષ્ઠા ઉદ્યાપન વિગેરે સમસ્ત શુભ કાર્યમાં વર્જ્યો. તથા ગુરુ પંદર દિવસ બાળક અને પંદર દિવસ વૃદ્ધ રહે છે, તેનો શુભ કાર્યમાં ત્યાગ કરવો. કેટલાક તો ગુરુ અને શુક્રના બાળક અને વૃદ્ધપણાના સાત સાત દિવસ કહે છે. ॥ ૧ ॥ ”

અન્યસ્થાને બાળક ગુરુના ત્રણ દિવસ અને વૃદ્ધ ગુરુના પાંચ દિવસ વર્જ્ય કહ્યા છે. ઉદયપ્રભ સૂરિના મત પ્રમાણે અસ્તદિન સાથે ગણતાં ગુરુના દિન ૬૨, શુક્રના દિન ૧૩, અને પૂર્વાસ્ત શુક્રના દિન ૧૦૧ શુભ કાર્યમાં ત્યાજ્ય છે.

દીક્ષામાં બળવાન શુક્રને અશુભ માન્યો છે, તેથી શુક્રાસ્તમાં કે શુક્રના નિર્ગળપણામાં દીક્ષા દેવી શુભકારક છે.

તથા સાર ગ કહે છે કે—શુર અથવા શુક્ર અસ્ત પામે, અને તેજ કાળે જો બુધનો ઉદય થાય, તો આવા વખતમા વિવાહિત થયેલ કન્યા આઠ પુત્રની માતા થાય છે અસ્ત પામેલો બુધ શુભ કાર્યમા મધ્યમ ફળવાળો છે

દેવસ વલ્લભમા કલ્પુ છે કે—

“ રાહૌ દૃષ્ટે શુભં કાર્યં, વર્જયેદ્ દિવસાષ્ટકમ્ ।

ત્યક્ત્વા વેતાલસસિદ્ધિં, પાપદ મયદં તથા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ રાહુના દર્શન થાય ત્યારથી આઠ દિવસ સુધી ભૂત માધના, પાપ દેનાર, તથા ભય કરાવનાર કાર્ય સિવાયના શુભકાર્યો કરવા નહી ॥ ૧ ॥ ” અને કેતુના ઉદયના દિવસે પણ શુભ કાર્ય મફળ થતુ નથી

અસ્તગ્રહના ગગિ લગ્ન અને નવાગ શુભ કાર્યમા વળ્ય છે

હવે જન્મ રાશિ ગોચર અને વામવેધ કહીએ છીએ—

“ શિષ્ય સ્થાપક કન્યાના, જીવેન્દ્વર્કવલાનિ ચ । ”

અર્થ—ઈષ્ટ લગ્નકાળે દીક્ષા લેનાર શિષ્ય, પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર, તથા પરણનાર કન્યાના શુર, ચન્દ્ર અને સૂર્યના ણળ જોવા ” અને શુર વર અને પ્રતિમાનુ ચન્દ્રણળ જોવુ, જે જન્મ રાશિથી જોવાય છે

ઈષ્ટકાળની ગ્રહકુડલી તૈયાર કરવી, પછી જન્મ રાશિને લગ્નમા સ્થાપી શુદ્ધિ તપાસવી, જે નીચે મુજબ છે—

જન્મ રાશિથી ૩-૬-૧૦-૧૧ સ્થાને રવિ હોય, ૧-૩-૬-૭-૧૦-૧૧ મે સ્થાને ચંદ્ર હોય, ૩-૬-૧૧ સ્થાને મંગળ હોય, ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧ સ્થાને બુધ હોય, ૨-૫-૭-૯-૧૧ સ્થાને શુર હોય, ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૧-૧૨ મે સ્થાને શુક્ર હોય, ૩-૬-૧૧ મે સ્થાને શનિ હોય, અને ગત ગ્રહની ગ્રહની રાશિથી ૩-૬-૧૦-૧૧ ભુવને રાહુ હોય તો શુભ છે

વળી શુકલપક્ષ હોય તો જન્મ રાશિથી ૨-૫-૬ મા સ્થાને રહેલ ચન્દ્ર પણ શુભ છે. પૂર્ણિમા કહે છે કે—૮ મે સ્થાને રહેલ શુક શુભ નથી. કેટલાક આચાર્યો તો કહે છે કે—છટકાળનો સ્પષ્ટ રાહુ પણ જન્મ રાશિથી ૩-૬-૭-૧૦-૧૧ ભુવને હોય તો શુભ છે.

તથા મેષ વિગેરે બાર રાશવાળાને અનુક્રમે ૧-૫-૬-૨-૬-૧૦-૩-૭-૪-૮-૧૧ અને ૧૨ મા ચન્દ્ર ધાતચન્દ્ર કહેવાય છે, તેનો દરેક કાર્યમાં ત્યાગ કરવો.

“ ત્રિષષ્ટદશમે ચૈવૈ-કાદશમે વિશેષતઃ ।

શરીરે પુષ્ટિકર્તા ચ, શનિઃ પ્રોવતો ન સંશયઃ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ જન્મરાશિથી ૩-૬-૧૦ અને ૧૧મે સ્થાને રહેલ શનિ શરીરને પુષ્ટ કરે છે, તેમાં સંશય નથી ॥ ૧ ॥ ”

જન્મરાશિથી ૫-૭-૬ સ્થાને રહેલ શનિ મધ્યમ છે, અને જન્મરાશિથી ૧-૨-૪-૮ અને ૧૨ મા સ્થાને રહેલ શનિ દુષ્ટ છે.

શનિ એક રાશિમાં ૨૧ વરસ રહે છે, તેથી જ્યારે જન્મરાશિથી ૧-૨-૪-૮ કે ૧૨ મા રાશિમાં શનિ હોય ત્યારે પનોતી બેઠી કહેવાય છે. તેમાં જન્મરાશિથી ૧૨-૧ અને ૨ ભુવનમાં શનિ ફરે છે ત્યારે ૭૧ વરસ જાય છે, તે સાડસાત (સાધર્મસપ્ત, હાડહતી) વર્ષની પનોતી એવા નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

જે દિવસે શનિની પનોતી બેસે તે દિવસે જન્મરાશિથી ૧-૬-૧૧ સ્થાને ચન્દ્ર હોય તો સોનાને પાચે, ૨-૫-૬ સ્થાને ચન્દ્ર હોય તો રૂપાને પાચે, ૩-૭-૧૦ મે સ્થાને ચન્દ્ર હોય તો ત્રાંબાને પાચે, અને ૪-૮-૧૨ મે સ્થાને ચન્દ્ર હોય તો લોહાને પાચે પનોતી બેઠેલી બાણવી. આ સૌંદર્ય લોહાને અને સોનાને પાચે બેઠેલી પનોતી દુઃખકારક છે.

જન્મના રાશિગોચરની પેઠે જન્મના નક્ષત્રગોચરની શુદ્ધિ પણ જરૂરી છે, તેમાં શનિની ગોચરશુદ્ધિ માટે ઉદયપ્ર-ભસૂરિ કહે છે કે—તાત્કાલિક શનિનક્ષત્રથી જન્મનક્ષત્ર સુધી

ગણુવુ, અને જેટલામુ નક્ષત્ર થાય તેનુ ક્રુણ તપાસવુ, જે આ પ્રમાણે છે—

૧-પીડાકારક, ૪-ધનકારક, ૬ પથકારક, ૪ બધનકારક ૫-ધર્મ કરાવનારા, ૩-લાલ દેનારા, ૨-સન્માન કરાવનારા, ૧-પરાભવ કરાવનાર, અને ૧-મૃત્યુ કરાવનાર નક્ષત્રો મનાય છે

આ પ્રમાણે પોતાની જન્મરાશિથી અને તે ન મળે તો અવકહડા ચક્ર અનુસારે નામરાશિથી ગ્રહેગોચર શુદ્ધિ તપાસવી, પણ તેમા રવિ સોમ અને ગુરૂની ગોચર શુદ્ધિ અતિ આવશ્યક છે

જન્મરાશિથી શુભાશુભ ગ્રહની પેઠે મહાદશા અને અતરદશાથી પણ ગ્રહોનુ ક્રુણ જોવાય છે, પણ તે અહીં આ વશ્યક નથી, તેથી મહાદશાનુ સ્વરૂપ દેખાડેલ નથી પરતુ યાત્રાદિકમા જરૂરી દિનદશા સ્થલદષ્ટિએ જાતાવીએ છીએ

પોતાના નામની રાશિમાં જે દિવસે મૂર્યનુ સંક્રમણ થાય તે દિવસથી આરંભીને ચાલતા દિવસો સુધીના દિવસો ગણવા જેટલા દિવસો ગયા હોય તેમા અનુક્રમે—દિન ૨૦ રવિની, દિન ૫૦ ચંદ્રની, દિન ૨૮ મંગળની, દિન ૫૬ બુધની દિન ૩૬ શનિની, દિન ૩૩ ગુરૂની, દિન ૩૩ રાહુની, દિન ૩૪ કેતુની, અને દિન ૭૦ શુક્રની દિનદશા છે આ દિનદશાનો જે ગ્રહ હોય તે ગ્રહ દશાપતિ કહેવાય છે તેનુ ક્રુણ અનુક્રમે હાનિ, ધન પ્રાપ્તિ, રોગ, લક્ષ્મી, દીનતા, લક્ષ્મી, બધન, લય અને ધન પ્રાપ્તિ છે

રવિ સોમ અને ગુરૂનુ ગ્રહગોચર અનુક્રુણ ન હોય તો ગ્રહોથી અષ્ટવર્ગની શુદ્ધિ જોવી નારચ દ્રમા કહ્યું છે કે—

“ રવિશશિજીવૈ સર્વલૈ, શુભદ સ્યાદ ગોચરોઽથ તદમાવે ।

ગ્રાહ્યાઽષ્ટવર્ગશુદ્ધિ—ર્જનનવિલગ્નગ્રહેભ્યસ્તુ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જળવાન્ રવિ, ચન્દ્ર અને ગુરૂ વડે ગોચર શુભદાયી થાય છે, પણ તેમ ન હોય તો જન્મથી, લગ્નથી અને ગ્રહોથી કરાયેલ અષ્ટવર્ગની શુદ્ધિ લેવી ॥ ૧ ॥ ”

સૂર્યાદિ ગ્રહમાં હરકોઈ ગ્રહ નિર્ભળ, પ્રતિકૂળ, કે નેષ્ટ હોય તો અનુક્રમે—પદ્મપ્રભસ્વામી, ચન્દ્રપ્રભસ્વામી, વાસુપ્રભસ્વામી, વિમલનાથ, આદિનાથ, સુવિધિનાથ, મુનિસુવ્રતસ્વામી, નેમિનાથ, અને પાર્શ્વનાથ પ્રભુની પરિકર (પરધર) વાળી પ્રતિમાની પૂજા કરવાથી શાંતિ થાય છે.*

વેધ વિના કાર્ય કરનાર મનુષ્ય પાછો પડે છે, માટે ગોચરશુદ્ધિ કર્યા પછી દરેક ગ્રહોની વેધથી થયેલ અશુદ્ધિ અને વામવેધથી થયેલ શુદ્ધિ તપાસવી. ગોચરથી શુભ થયેલો હરકોઈ ગ્રહ વેધકસ્થાનમાં રહેલ ગ્રહવડે વિંધાયાથી અશુભ થાય છે, અને ગોચર વડે દુષ્ટ થયેલ ગ્રહ વેધ્યસ્થાનમાં રહેલ ગ્રહથી વામવેધે વીંધાયાથી શુભ થાય છે, તથા દુષ્ટગ્રહ પણ સૌમ્ય થાય છે.

ગ્રહોના શુભસ્થાનો અને વેધક સ્થાનો આ પ્રમાણે છે—

રવિનું શુભસ્થાન ૩-૬-૧૦-૧૧ છે, અને અનુક્રમે વેધક સ્થાન ૬-૧૨-૪-૫ છે.

ચન્દ્રનું શુભસ્થાન ૧-૩-૬-૭-૧૦-૧૧ છે, અને અનુક્રમે વેધકસ્થાન ૫-૬-૧૨-૨-૪-૮ છે.

મંગળનું શુભસ્થાન ૩-૬-૧૧ છે, અને અનુક્રમે વેધક સ્થાન ૧૨-૪-૬ છે,

બુધનું શુભસ્થાન ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧ છે, અને અનુક્રમે વેધકસ્થાન ૫-૩-૬-૧-૮-૧૨ છે.

શુક્રનું શુભસ્થાન ૨-૫-૭-૬-૧૧ છે, અને અનુક્રમે વેધકસ્થાન ૧૨-૪-૩-૧૦-૮ છે.

શુક્રનું શુભસ્થાન ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૬-૧૧-૧૨ છે, અને અનુક્રમે વેધકસ્થાન ૮-૭-૧-૧૦-૬-૫-૧૧-૩-૬ છે.

* પરિકરવાળા પ્રતિમાના આસનમાં નવગ્રહનાગ્રિહો હોય છે તો તેની પૂજા કરવી, પણ તેન મળે તોપછી પરિકરથી રહિત પ્રતિમાની પૂજા કરવી.

ગનિતુ શુભ-સ્થાન ૩-૬-૧૧ છે, અને અનુક્રમે વેધક સ્થાન ૧૨-૬-૪ છે

આ રીતે શુભસ્થાનમા રહેલો ગ્રહ તેટલામા વેધકસ્થાન-મા રહેલ હુકોનું ગ્રહે વી ધાવાથી અશુભ થાય છે, અને વેધક સ્થાનમા રહેલો અશુભ ગ્રહ શુભસ્થાનના ગ્રહથી વી ધાતા મળળ થાય છે પણ પિતા ગ્રહ અને પુત્રગ્રહોનો પગપગ વેધ થતો નથી જેમકે—

ત્રીન્ત સ્થાનમા શુભ ગવિહોય, અને નવમા સ્થાનમા મગળ હોય, તો રવિનો વેધ થાય છે અને અશુભ બને છે તથા નિર્ગળ ગવિ નવમા ભુવનમા હોય તો ત્રીન્ત સ્થાનમા રહેલ મગળના વામવેધથી શુભ બને છે પણ મગળને સ્થાને શનિ હોય તો આ ફેગકાગ થતો નથી, તથા મોમ અને ભુધનો પણ વેધ થતો નથી (ભુઓ-વામવેધ ચક્ર)

વામવેધ ચક્ર.

શુભ સ્થાનો	ગનિ	મોમ	મગળ	ભુવ	ગુરુ	શુક્ર	નિનિ
૧		૫				૮	
૨				૫	૧૨	૭	
૩	૯	૯	૧૦			૧	૧૨
૪				૩		૧૦	
૫					૪	૯	
૬	૧૨	૧૨	૪	૯			૯
૭		૦			૩		
૮				૧		૫	
૯					૧૦	૧૧	
૧૦	૪	૪		૮			
૧૧	૫	૮	૯	૧૨	૮	૩	૪
૧૨						૬	

હવે ગ્રહોનું બળાબળ કહીએ છીએ—

પૂર્વદિશાનો પતિ સૂર્ય છે. ત્યાર પછીની—અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋત્ય, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર અને ઇશાનના અધિપતિ અનુ-ક્રમે—શુક્ર, મંગળ, રાહુ, શનિ, ચન્દ્ર, બુધ અને ગુરુ છે. તથા બ્રાહ્મણ વર્ણના સ્વામી ગુરુ અને શુક્ર છે, ક્ષત્રિય વર્ણના સ્વામી રવિ અને મંગળ છે, વૈશ્ય વર્ણનો સ્વામી ચન્દ્ર છે, શૂદ્રોનો સ્વામી બુધ છે, અને સૂત્રધાર વિગેરે સંકર જાતિનો સ્વામી શનિ છે.

લગ્નભુવનમાં બારમું, પહેલું અને બીજું 'સ્થાન પૂર્વ-દિશામાં છે, તેમાં ગુરુ અને બુધ બળવાન છે. ત્રીજું ચોથું અને પાંચમું ભુવન ઉત્તરદિશામાં છે, તેમાં શુક્ર અને ચન્દ્ર બળવાન છે. છઠું, સાતમું અને આઠમું ભુવન પશ્ચિમ દિશામાં છે, તેમાં શનિ બળવાન છે. તથા નવમું, દસમું અને અગ્યારમું ભુવન દક્ષિણ દિશામાં છે. તેમાં રવિ અને મંગળ બળવાન છે.

ચન્દ્રથી. ઉપચય સ્થાનમાં રહેલ ગ્રહોની ચન્દ્ર સાથે તાન સંજ્ઞા થાય છે, તથા પરસ્પર એક-બીજાથી ઉપચય સ્થાનમાં રહેલ ગ્રહોની તાન સંજ્ઞા થાય છે. આ તાન સંજ્ઞા-વાળા ગ્રહો એક બીજાના કાર્યને વિસ્તારે છે.

કેન્દ્રમાં રહેલા સ્વગૃહી ઉચ્ચસ્થ અને ત્રિકોણસ્થ ગ્રહો પરસ્પર કારક હોય છે, જેમાંનો દસમા ભુવનમાં રહેલ ગ્રહ આત્મકારક હોય છે. ચન્દ્રની દ્રષ્ટિથી આ કારક ગ્રહો વિશેષ બળવાન છે. આ સિવાય બીજી રીતે પણ કારક ગ્રહો હોય છે. ઉદયપ્રભસુરિ કહે છે કે—જન્મપતિ અથવા લગ્નપતિ કૂર હોય, લગ્નમાં હોય, પણ જો તાન કે કારક હોય તો શુભ છે. આ સિવાયનો સૌમ્યગ્રહ પણ અશુભ છે. બીજે કહ્યું છે કે—

“ શુભરાશૌ શુભાંશે વા, કારકે ધનવાન્ ભવેત્ !

તદંશકે શુભે કેન્દ્રે, રાજા નૂનં પ્રજાયતે ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જેની જન્મકુડલીમા શુભગણિ અને શુભ નવાગવાળો કારક હોય તે ધનવાન થાય છે તથા કેન્દ્રનો શુભ કારકાગ હોય તો તે નિશ્ચયે રાજ થાય છે ॥ ૧ ॥ ”

અહોનુ હર્ષસ્થાન આ પ્રકારે છે પહેલુ હર્ષસ્થાન પોતપોતાનુ ઉચ્ચ સ્થાન છે બીજુ હર્ષસ્થાન સાતે અહોનુ અનુક્રમે—નવમુ, ત્રીજુ, છઠુ, પહેલુ, અગીયારમુ, પાચમુ અને બારમુ ભુવન છે ત્રીજુ હર્ષસ્થાન—ત્રીઅહોનુ રાત્રિ કે સધ્યા, તથા પુરુષ અને નપુસક અહોનુ દિવસ છે ચોથુ હર્ષસ્થાન પુરુષ નપુસક અહોનુ કેન્દ્ર પાચ, છ, અગ્યાર અને બારમુ ભુવન છે, તથા ત્રીઅહોનુ કેન્દ્ર બીજુ, ત્રીજુ, આઠમુ અને નવમુ ભુવન છે આ ચારે પ્રકારના હર્ષસ્થાનમા રહેલો અહ હર્ષી મનાય છે

દરેક અહો પોતાના તાત્કાલિક ભુવનથી ત્રીજે અને દસમે સ્થાને એક પાદ દ્રષ્ટિથી, પાચમે અને નવમે ભુવને બે પાદ દ્રષ્ટિથી, ચોથે અને આઠમે ભુવને ત્રણ પાદદ્રષ્ટિથી, તથા સાતમે સ્થાને સપૂર્ણ દ્રષ્ટિથી જુએ છે વળી ગણિને એક પાદદ્રષ્ટિ, શુરને બે પાદદ્રષ્ટિ, અને મગળને ત્રણ પાદદ્રષ્ટિ હોતી નથી, એટલે તેઓ તે સ્થાનને પણ સપૂર્ણ દ્રષ્ટિથી જુએ છે જ્યોતિષસારમાં દ્રષ્ટિપાતના સ્થાનો બીજા દેખાડેલ છે, પણ તે માન્યતા અન્યારે પ્રસિદ્ધ નથી સૌમ્યઅહ વડે દેખાયેલો કે મિત્રઅહની દ્રષ્ટિવાળો અહ બળવાન છે

અશ્વ પ્રકાશમા કહ્યું છે કે—

“ પાપ શીર્ષં શુભો વૈક્રી, બૌલો વૃદ્ધોઽરિમૌઽસ્તર્ગ ।

નીચૈર્ પાપાન્તરેઽપ્સર્ય, હત્યુક્તો વલવર્જિત ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—અતિચારી ક્રૂઅહ, વક્રો શુભઅહ, બાળ, વૃદ્ધ, શત્રુના ઘરમા ગહેલો, અસ્ત પામેલો, નીચ સ્થાને ગહેલો, ક્રૂ અહ સાથે જોડાયેલો, (બે ક્રૂ અહની મધ્યમા ગહેલો) અને આઠમા ભુવનમા ગહેલો અહ નિર્બળ છે ભુવનદીપકની વૃત્તિમા છે કે—

“ સ્વ—મિત્રનીચગો વક્રૈઃ, સ્વરાશ્યસ્તાઽરિવર્ગઃ ।

લગ્નાદ્ દ્વાદશર્ગૈઃ પષ્ટૈઃ, ક્રૂરૈર્યુક્તોઽથ વીક્ષિતઃ ॥ ૧ ॥

યામ્યો રાહ્વાસ્ય-પુચ્છસ્થો, વૌલો વૃદ્ધોઽસ્તંગો જિત્તઃ ।

મુથુશિલે મૂર્શરિફે, પાપૈરિત્યવલો ગ્રહઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ સ્વનીચ સ્થાનમાં રહેલો, મિત્રના નીચ સ્થાનમાં રહેલો, વક્રી, પોતાના ઘરથી સાતમા સ્થાનમાં રહેલો, શત્રુના છ વર્ગમાં રહેલો, બારમે ભુવને રહેલો, છઠ્ઠે સ્થાને રહેલો, કૂર ગ્રહોથી જોડાયેલો કૂર ગ્રહોથી જોડાયેલો ॥ ૧ ॥ દક્ષિણાયનમાં રહેલો, રાહુના મુખ નક્ષત્રમાં રહેલો, રાહુના નક્ષત્રથી પંદરમાં નક્ષત્રમાં રહેલો, બાલ ગ્રહ, વૃદ્ધ ગ્રહ, અસ્ત પામેલો ગ્રહ, યુદ્ધમાં જીતાયેલો તથા શીઘ્ર ગતિવાળા કૂર ગ્રહોથી થયેલ મુથુશિલ અને મૂશરિફ યોગવાળો ગ્રહ નિર્બળ છે. ॥ ૨ ॥ (આં ૪-૪૭)

આ ઉપરથી એટલું પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે—પોતાના કે મિત્રના નીચ નવાંશમાં રહેલો ગ્રહ, અધિ શત્રુના છ વર્ગમાં રહેલો ગ્રહ, અદ્ય બિંબવાળો, રૂક્ષ બિંબવાળો, કાંતિ રહિત, યુદ્ધમાં દક્ષિણગામી, અને ઉત્તર ગામી શુક્ર પણ નિર્બળ છે, આપોકિલમમાં રહેલા ગ્રહો નિર્બળ છે, અને પણ કૂરમાં રહેલા ગ્રહો મધ્યમ બલી છે. લલ્લે દેખાડેલી અગ્યાર અવસ્થાવાળા ગ્રહો પૈકીના વિકલ, ખલ, પીડીત અને દીન ગ્રહ નિર્બળ છે.

દૈવજવલ્લભ કહે છે કે—સૌમ્યદૃષ્ટ અશુભ ગ્રહ તથા શત્રુદૃષ્ટ કે કૂરદૃષ્ટ સૌમ્ય ગ્રહ પણ નિષ્ફળ છે. ગ્રહોનું બળ વીશ પ્રકારે છે

“ સ્વ-મિત્ર—ક્ષોર્ચ્ચ-માર્ગસ્થ-સ્વ-મિત્રવર્ગગો-દિત્તઃ ।

જયી ચોત્તરંચારી ચ, સુહૃત-સૌમ્યૈર્વલોકિતઃ ॥ ૧ ॥

ત્રિકોણૌ-ઽઽર્યંગતો લગ્નાદ્, હૃષી વર્ગોત્તર્માશગઃ ।

મુથુશિલ મૂર્શરિફ, યદિ સૌમ્યૈર્ગ્રહેઃ સહ ॥ ૨ ॥

સર્વયોગે મમેદેવ, વલના વિંશતિગ્રંહે ।

યાવદ્વલયુતા સેટા-સ્તાવદ્વિગોપકા ફલમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—‘ સ્વગૃહી મિત્રગૃહી, પોતાના નક્ષત્રમા રહેલો, ઉચ્ચનો હોય, માર્ગી, પોતાના છ વર્ગમા રહેલો, મિત્રના વર્ગમા રહેલો, ઉદય પામેલો, જય પામેલો, ઉત્તર ચારી, મિત્રની દૃષ્ટિવાળો મૌમ્ય ગ્રહની દૃષ્ટિવાળો ॥૧॥ ત્રિકોણમા રહેલો, લગ્નથી આય (૧૧) ભુવનમા રહેલો, હર્ષી, વર્ગોત્તમનવાશમા રહેલો, સૌમ્ય ગ્રહો માયે મુયુગિલ યોગવાળો, અને મૌમ્ય ગ્રહોમાયે મૃશરિક્ષ યોગવાળો ગ્રહ મ પૂર્ણ બળવાન છે ॥ ૨ ॥

આ પ્રમાણે સર્વ યોગ થવાથી ગ્રહમા વીશવક્ષા બળ થાય છે, તેથી જેટલા ગ્રહ બળવાન હોય તેટલા વના કળ મનાય છે ॥ ૩ ॥ ૬ ૬૪

આ ઉપગ્રથી મિત્રના નવાગમા રહેલો, અધિમિત્રની ગણિમા રહેલો, અધિમિત્રના નવાગમા રહેલો, લગ્નના ઉદિતાશમા રહેલો, ઘણા દિવસથી ઉદય પામેલો, સ્થૂલ બિબ્બાળો, વિપુલ, અપદ કિરણવાળો, અને સ્નિગ્ધ ગ્રહ પણ બળવાન છે તથા વર્ષેશ, મામેશ, દિનેશ, હોમેશ, કાન્ક, તાન, અને સદ્ય મકલ ગ્રહ પણ બળવાન છે

લલ્લે રહેલા હીન્ત, સ્વન્થ, મુદિત, શાત, શક્ત, પ્રવૃદ્ધવીર્ય, અને અધિવીર્ય ગ્રહ પણ બળવાન છે

શ્રી ગણિમા શ્રી ગ્રહો બળવાન છે, પુરુષ ગણિમા અશ્રી ગ્રહો બળવાન છે, શુદ્ધ પક્ષમા મૌમ્ય ગ્રહો બળવાન છે, અને કૃષ્ણપક્ષમા કન્ ગ્રહો બળવાન છે ત્રણ ત્રણ લગ્નથી થયેલ ચાર દિગામા ઉપગ દર્શાવેલ ગ્રહો પણ બળવાન છે ગુરુ શુક્ર અને રવિ દિવસે બળવાન છે, ચંદ્ર મંગળ અને શનિ રાત્રે બળવાન છે, બુધ અહોગત્રિમા બળવાન છે, ગ્વિ અને ચંદ્ર ઉત્તરાયણમા બળવાન છે, તથા બીજા પાચ ગ્રહો વક્રી હોય તો બળવાન છે જેટલા એકના મતે વક્રી ગ્રહ નેષ્ટ છે, કેમકે બળવાન વક્રી ગ્રહ હુષ્ટ છે, અને બળવાન સ્નિગ્ધ ગ્રહ શુભ છે.

પણ પાકુશ્રીમાં તો મૂળ ત્રિકોણ અને વક્ર ગતિનું સમાન ફળ દેખાડેલ છે. અને નરપતિજયચર્યામાં કહે છે કે—
સૌમ્ય ગ્રહો વક્રી થાય તો અતિશુભ છે, તથા કૂર ગ્રહો વક્રી થાય તો અધિક કૂર છે.

ગ્રહોના નૈઃસર્ગિક બળ માટે કહ્યું છે કે—

“ મન્દારસૌમ્યવાક્પત્તિ—સિતચન્દ્રાર્કા યથોત્તરં બલિનઃ ।

નૈઃસર્ગિકબલમેતદ્, બલસામ્યે સ્યાદધિકચિન્તા ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ શનિ, મંગળ, બુધ, ગુરુ, શુક્ર, ચંદ્ર અને સૂર્ય ઉત્તરોત્તરપણે અધિક બળવાળા છે; આ નૈઃસર્ગિક બળ છે, તેનો વિચાર બલ સામ્યતામાં આવશ્યક છે ॥ ૧ ॥

પૂર્ણભદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“ લગ્નસ્યાદન્તમધ્યેષુ, બલં પૂર્ણાલ્પમધ્યમમ્ । ”

અર્થ—“ લગ્નના આદિ અંત અને મધ્યમમાં અનુક્રમે પૂર્ણ અલ્પ અને મધ્યમબળ છે.” લલ્લ કહે છે કે—

“ લગ્નફલં ત્વંશકે સ્પષ્ટમ્ ”

અર્થ—“ લગ્નનું ફળ અંશમાં સ્પષ્ટ છે, એટલે લગ્નથી નવાંશ અધિક બળવાન છે. ”

ગ્રહોનું એક પાદ દ્વિતી પાંચ વસા, બે પાદ દ્વિતી દસ વસા, ત્રણ પાદ દ્વિતી પંદર વસા, અને સંપૂર્ણ દ્વિતી વીશ વસા ફળ છે. મુહૂર્તસારમાં કહ્યું કે—

“ વર્ષ-માસ-દ્યુ-હોરેશૈ—વૃદ્ધિઃ પञ્ચોત્તરા ફલે । ”

અર્થ—“ વર્ષેશ, માસેશ, દિનેશ અને હોરેશ ગ્રહથી ફળમાં પાંચ પાંચ વસાની વૃદ્ધિ થાય છે, એટલે વર્ષેશ પાંચ વસા માસેશ દસ વસા, દિનેશ પંદર વસા અને હોરેશ વીશ વસા ફળ આપે છે. તથા ત્રૈલોક્ય પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ રૂપા ૨૦ ઘ ૧૦ પાદ ૬ વીર્યાઃ સ્યુઃ કેન્દ્રાદિસ્થા નમશ્ચરાઃ । ”

અર્થ—“ આપોક્તિમમાં રહેલા ગ્રહો પાંચ વસા, પણ

કરમા ગ્રહેલા અહો દસ વમા, અને કે-દ્રમા રહેલા અહો વીશ વમા ક્રાંતિ આપે છે ”

“ અધુદૃવીસા રવિણો, પળ સસિણો તિન્નિ હુન્તિ તદ્ ગુરુણો ।
દો દો બુહ-સુક્રાણ, સદ્ધા સણિ-મોમ-રાહણ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સૂર્યના સાડાત્રણ, ચંદ્રના પાચ, ગુરુના ત્રણ, બુધ તથા શુક્રના બે, અને શનિ મગળ તથા રાહુના દોઢ દોઢ વમા હોય છે ॥૧॥ આ અર્ધ મળીને વીશ વમા થાય છે અર્ધ કાર્યમા દરેક રેખાવાળા અહોવટે વીશ વસાવાળું લગ્ન થાય છે

જન્મગણિ ગોચર કરતા અહુની અપવર્ગ શુદ્ધિ વધારે બળવાન છે —

“ સ્વક્ષેત્રસ્થે વલ પૂર્ણ, પાદોન મિત્રમે ગૃહે ।

અર્ધ સમગ્રહે જ્ઞેય, પાદ શત્રુગૃહે સ્થિતે ॥ ૧ ॥

વક્રગૃહે ફલ દ્વિવન, ત્રિગુણ સ્વોચ્ચસસ્થિતે ।

સ્વમાવજ ફલં ગ્રીધ્રે, નીચસ્થોઽર્ધફલ મ્હઃ ॥૨॥ ” (સં ૪૪)

અર્થ—“ અહોનુ પોતાના ક્ષેત્રમા સપૂર્ણ, મિત્રની રાશિમા પોણુ, સમાન અહુની ગણિમા અર્ધુ, ગતુના ઘરમા ચોથા ભાગનુ બળ છે ॥ ૧ ॥ તથા વક્રી અહુનુ બમણુ, ઉચ્ચ અહુનુ ત્રણગણુ, અતિચારીનુ સ્વાભાવિક હોય. તેટલુ, અને નીચ અહુનુ અર્ધ ક્રાંતિ મળે છે ॥ ૨ ॥ ” આ વક્રી અહોનુ સ્વાભાવિક ક્રાંતિ શુભ હોય તો શુભક્રાંતિ બમણુ, અને સ્વાભાવિક અશુભ ક્રાંતિ હોય તો તે બમણુ થાય છે, તે પ્રમાણે દરેકમા જવાનુ છે પ્રશ્ન પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ ત્રિદ્વયેન્નગુણાર્ધવલ સ્વગ ઉચ્ચગવક્રગ્રીધ્રનીચમ્થ । ”

અર્થ—“ઉચ્ચ, વક્રી, ગ્રીધ્ર અને નીચ સ્થાને ગ્રહેલા અહો-નુ બળ અનુક્રમે ત્રણગણુ, બમણુ, એકગણુ અને અર્ધુ છે ”

ત્રેલોક્ય પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ મિત્ર-સ્વર્ક્ષ-ત્રિકોણોચ્ચે, ફલ દત્તેઽદિધ્વવૃદ્ધિત । ”

અર્થ—“ મિત્ર સ્થાનમાં, પોતાના ઘરમાં, ત્રિકોણમાં, અને ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલા અહુ એકેક પાદની વૃદ્ધિથી ફળ આપે છે.”

ખૂંડજાતની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે—તિથિથી ચંદ્ર સો ગણું, અને ચંદ્રથી લગ્ન હજાર ગણું બળવાન છે. તેનાથી પણ હોરા, દ્રેષ્ઠાણ, નવાંશ, દ્વાદશાંશ, અને ત્રીશાંશ ઉત્તરોત્તર પાંચ પાંચ ગણા વધારે બળવાન છે. શૌનકે કહે છે કે—

“ રૂપં ગ્રહસ્ય વર્ગે, સ્વદિને દ્વિગુણં સ્વકાલહોરાયામ્ ।

ત્રિગુણમરિવર્ગયોગે, ફલસ્ય પાત્યસ્તૃતીયાંશઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ અહુનું ફળ પોતાના વર્ગમાં સરખું છે, પોતાને દિવસે બમણું છે, પોતાની કાળહોરામાં ત્રણ ગણું છે, અને શત્રુના વર્ગને યોગે ત્રીજા ભાગનું છે ॥ ૧ ॥ ”
લક્ષ્ય કહે છે કે—

“ બલિનઃ કણ્ઠકસંસ્થા, વર્ષાધિપમાસદિવસહોરેશાઃ ।

દ્વિગુણશુભાશુભફલદા, યથોત્તરં તે પરિજ્ઞેયાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ કેન્દ્રમાં રહેલા વર્ષેશ, માસેશ દિનેશ, અને હોરેશ બળવાન છે; તથા ઉત્તરોત્તર બમણા બમણા શુભાશુભ ફળને આપનારા છે ॥ ૧ ॥ ”

“ પૂર્ણં ચેટાષ્ટકબલં ૨૦, ઝનં પાદેન ગોચરં ૧૬ પ્રોક્તમ્ ।

વેધોત્થમર્ધબલં ૧૦, પાદબલં દ્રષ્ટિતઃ સ્વચરે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ અહોનું આઠ અહોમાં સંપૂર્ણ, ગોચરનું પોણું, વેધનું અધું, અને દ્રષ્ટિનું એક પાદ બળ હોય છે ॥ ૧ ॥ ”

દૈવજ્ઞ વલ્લભ કહે છે કે—

“ બલવાનુદિતાંશસ્થઃ, શુદ્ધં સ્થાનફલં ગ્રહઃ ।

દ્વાદા વર્ગોત્તમાંશે ચ, મિશ્રં શેષાંશસંસ્થિતઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ઉદયના નવાંશમાં અને વર્ગોત્તમ નવાંશમાં રહેલો અહુ બળવાન છે. અને તે સ્થાનનું ફળ પૂર્ણ આપે છે; તથા બીજા નવાંશોમાં રહેલો અહુ મધ્યમ ફળ આપે છે ॥ ૧ ॥ ”

સમગ્રશિમા શુક તથા ચન્દ્રનું અને વિષમ રાશિમા
 યાંકીના ઝડોનું પાંચ વસા બળ છે પહેલા મધ્યમ અને છેલ્લા
 દ્રેષ્કાણુમા કેમે પુરુષ ઝડો, નપુસક ઝડો, અને સ્ત્રી ઝડોનું
 એક ચતુર્થાંશ બળ છે બીજે સ્થાને તો કહ્યું છે કે-ઝડોનું
 પોતાના ઘરમા અર્ધું, મિત્રઝડની રાશિમા ચોથા ભાગનું,
 અધિમિત્રની રાશિમા દોઢ ચોથા ભાગનું, સમઝડ મિત્ર તથા
 અધિમિત્રની રાશીમા આઠમા ભાગનું, શત્રુગણિમા સોળમા
 ભાગનું, અને અધિશત્રુ ઝડની ગણિમા બત્રીસમા ભાગનું
 બળ હોય છે વળી કહ્યું છે કે-દરેક ઝડોનું ઉચ્ચમા ૬૦ વસા
 ત્રિઙ્ગુલમા ૪૫ વસા, પોતાના ઘરમા ૩૦ વસા, અધિમિત્રની
 ગણીમા ૨૨૫ વસા, મિત્રના ઘરમા ૧૫ વસા, સમના
 ઘરમા ૭૫ વસા, શત્રુના ઘરમા ૩૫ વસા, અધિશત્રુના ઘરમા
 ૨ (૧૩૬૬ સાઠમાથી બત્રીસમા ભાગ જેટલું) વસા, અને નીચ
 સ્થાનમા ૦ વસા બળ હોય છે આ દરેક વસાને ૬૦ માથી
 બાદ કરવાથી અશુભ ફળના વસા આવે છે દરેક બળ લખી
 સરવાળો કરવાથી તારકાલિલ લગનનું સ્થાનબળ તથા થાય છે

હવે પ્રત્યેક ઝડનું વિગિષ્ટ સામર્થ્ય જહીએ છીએ.
 નારચન્દ્રમા જહ્યું છે કે—

“ ન તિથિર્ન નક્ષત્ર, ન વારો ન ચં ચન્દ્રમા ।

લગ્નમેક પ્રશસન્તિ, ત્રિપદેકાદશે રવૌ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ ત્રીજે છઠે અને અગ્યારમે ભુવને રવિ હોય
 તો તે લગ્ન પ્રશસાપાત્ર છે, પછી તિથિ નક્ષત્ર વાર કે ચન્દ્રની
 જરૂરી રહેતી નથી ॥ ૧ ॥ ”

“ કર્તુરનુકલયોગિનિ, શુમેક્ષિતે શશિનિ વર્ધમાને ચ ।

તારાયોગેઽમીષ્ટે, સર્વેઽર્થા સિદ્ધિમુપયાન્તિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ કર્તાનિ અનુકૂલ યોગવાળો, શુભ ઝડે જોયેલો
 અને વૃદ્ધિ પામતો ચન્દ્ર હોય, તથા શુભ તારાનો યોગ હોય
 તો મર્વ ઝર્યો સિદ્ધિ વાપ છે ॥ ૧ ॥ ”

“ સર્વત્રાઽમૃતરશ્મે-ર્બલં પ્રકલ્પ્યાઽન્યસેટજં પશ્ચાત્ ।

ચિન્ત્યં, યતઃ શશાકૈ, વલિનિ સમસ્તા ગ્રહાઃ સર્વલાઃ ॥૧૥”

અર્થ—“ પ્રથમ સર્વત્ર ચન્દ્રનું બળ કદપીને પછી બીજા ગ્રહોનું બળ ચિંતવવું, કેમકે-ચન્દ્ર બળવાન હોય તો સર્વ ગ્રહો બળવાન હોય છે. ॥ ૧ ॥ ”

શ્રીમાન્-ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ સૌમ્ય-વાકપતિ-શુક્રાણાં, ય ઈકોઽપિં બલોત્કટઃ ।

કૂરૈરયુક્તઃ કેન્દ્રસ્થઃ, સઘોઽરિષ્ઠં પિનષ્ટિ સઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ બુધ શુક્ર અને શુક્ર પૈકીનો હરકોઈ એક ગ્રહ બળવાન હોય, કર ગ્રહ તેની સાથે ન રહેલો હોય, અને પોતે કેન્દ્રમાં હોય તો તાત્કાલિક દુષ્ટ યોગનો નાશ કરે છે. ॥ ૧ ॥ ” (૬-૨૪)

“ વલિષ્ઠઃ સ્વોચ્ચગો દોષા-નશીતિં શીતરશ્મિનઃ ।

વાકપતિસ્તુ શતં હન્તિ, સહસ્રં ચાઽસુરાર્ચિતઃ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ બળવાન અને ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલો બુધ એંશી દોષોને, શુક્ર એ દોષોને, અને શુક્ર હજાર દોષોને હણે છે. ॥ ૨ ॥ ”

“ બુધો વિનાઽર્કેણ ચતુષ્ટયેષુ, સ્થિતઃ શતં હન્તિ-વિલગ્નદોષાન્ ।

શુક્રઃ સહસ્રં વિમનોભવેષુ, સર્વત્ર ગીર્વાણગુરુસ્તુ લક્ષમ્ ॥૩૥”

અર્થ—“ સૂર્ય સાથે નહીં રહેલો અને ચાર કેન્દ્ર-સ્થાનમાં રહેલો બુધ લગ્નના એ દોષોને, સૂર્ય સાથે નહીં રહેલો અને સાતમા ભુવન સિવાયના ત્રણ કેન્દ્રસ્થાનમાં રહેલો શુક્ર હજાર દોષોને, તથા સૂર્ય વિનાનો અને ચાર કેન્દ્ર-સ્થાનમાં રહેલો શુક્ર લાખ દોષોને હણે છે. ॥ ૩ ॥ ”
વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ ત્રિકોણ-કેન્દ્રગા વાઽપિ, મજ્ઞં દોષસ્યકુર્વતે ।

વક્ર-નીચા-ઽરિગા વાઽપિ, જ્ઞ-જીવ-મૃગવઃ શુભાઃ ॥૧૥”

અર્થ—“ બુધ શુક્ર અને શુક્ર ત્રિકોણ કે કેન્દ્રમાં હોય

તો દોષોનો નાશ કરે છે, અને તેઓ વક્ર નીચ કે શત્રુ સ્થાનના હોય, તો પણ શુભ છે ॥ ૧ ॥ ”

લગ્નમા રહેલા ગુરુ અને શુક્ર તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ, લગ્ન અને મુહૂર્તના બળવાન દોષોનો નાશ કરે છે

“ વક્રા-ડરિ-નીચરાશિસ્થ, શુભઋત્ પ્રોચ્યતે ગુરુ ।

સ્વોચ્ચાશસ્થ મ્વર્ગસ્થો, મૃગુણા જેન વા યુત ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ગુરુ વક્રી હોય, શત્રુના ધરનો હોય, અથવા નીચ સ્થાનનો હોય, પણ તે ઉચ્ચ અગ્રમા હોય, પોતાના વર્ગમા હોય, અને બુધ કે શુક્રની સાથે રહ્યો હોય, તો શુભ છે ॥ ૧ ॥ ” શ્રી હરિભદ્રસૂરિ કહે છે કે—

“ લગ્નગઓ ચર-સત્તમ—દસમો જ ગુરુ ભવે વલ્લભ । ”

અર્થ—“ પહેલે, ચોથે, સાતમે તથા દસમે ગુરુ હોય તો બળવાન છે ”

હવે ગ્રહોની રેખા કહીએ છીએ

શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ ગોચરેણ ગ્રહાણા ચેદ્, આનુકૂલ્ય ન દૃશ્યતે ।

જન્મ-લગ્ન-ગ્રહેમ્યોઽટ—વર્ગેણાલોક્યેત્તદા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જો ગ્રહોનું ગોચર વડે કરીને અનુકૂલપણ ન દેખાતું હોય તો જન્મથી લગ્નથી તથા ગ્રહોથી થતા અષ્ટવર્ગ વડે જોવું ॥ ૧ ॥ ” એક સ્થાને કહ્યું છે કે—ગ્રહ ગોચર અને અષ્ટવર્ગ પૈકીની એક શુદ્ધિ તો જોઈએ, પણ વિવાહ અને દીક્ષામા અષ્ટવર્ગ વધારે બળવાન છે

“ તસ્માદટકશુદ્ધિ-ગુરોર્વિલોક્યા રવેશ્ચ ચન્દ્રસ્ય ।

નિધનાન્ત્યામ્બુગતેષ્વપિ, રેખાધિમ્યાત્ સુશુદ્ધિ સ્યાત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ તેથી ગુરુ રવિ અને ચન્દ્રની અષ્ટવર્ગશુદ્ધિ જોવી, કેમકે—તેઓ ચોથે આઠમે અને બારમે સ્થાને રહ્યા હોય તો પણ રેખાની અધિકતાથી સારી શુદ્ધિ થાય છે ॥ ૧ ॥ ” આ રેખા જન્મકુળની લગ્ન અને સૂર્યાદિથી જોવાય છે

લગ્નથી ૩-૪-૬-૧૦-૧૧-૧૨, સૂર્યથી ૧-૨-૪-૭-૯-૧૦-૧૧, ચન્દ્રથી ૩-૬-૧૦-૧૧, મંગળથી ૧-૨-૪-૭-૯-૧૦-૧૧, બુધથી ૩-૫-૬-૯-૧૦-૧૧-૧૨, ગુરૂથી ૩-૫-૬-૧૧, શુક્રથી ૬-૭-૮, અને શનિથી ૧-૨-૪-૭-૯-૧૦-૧૧ સ્થાને તાત્કાલિક સૂર્ય હોય તો શુભ રેખા આવે છે.

લગ્નથી ૩-૬-૧૦-૧૧, સૂર્યથી ૩-૬-૮-૧૦-૧૧, ચન્દ્રથી ૧-૩-૬-૧૦-૧૧, મંગળથી ૨-૩-૫-૬-૯-૧૦-૧૧, બુધથી ૧-૩-૪-૫-૭-૮-૧૦-૧૧ ગુરૂથી ૧-૪-૭-૮-૧૦-૧૧-૧૨, શુક્રથી ૩-૪-૫-૭-૯-૧૦-૧૧, અને શનિથી ૩-૫-૬ સ્થાને તાત્કાલિક ચન્દ્ર હોય તો શુભ રેખા આપે છે.

લગ્નથી ૧-૩-૬-૧૦-૧૧, રવિથી ૩-૫-૬-૧૦-૧૧, સોમથી ૩-૬-૧૦-૧૧, મંગળથી ૧-૨-૪-૭-૮-૧૦-૧૧, બુધથી ૩-૫-૬-૧૧, ગુરૂથી ૬-૧૦-૧૧-૧૨, શુક્રથી ૬-૮-૧૧-૧૨, અને શનિથી ૧-૪-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ સ્થાને તાત્કાલિક મંગળ હોય તો શુભ રેખા આવે છે.

લગ્નથી ૧-૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧, રવિથી ૫-૬-૯-૧૧-૧૨ સોમથી ૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૧, મંગળથી ૧-૨-૩-૪-૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૧, બુધથી ૧-૩-૫-૬-૯-૧૦-૧૧-૧૨, ગુરૂથી ૬-૮-૧૧-૧૨, શુક્રથી ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૧, અને શનિથી ૧-૨-૩-૪-૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ મા સ્થાને તાત્કાલિક બુધ હોય તો શુભ રેખા આપે છે.

લગ્નથી ૧-૨-૪-૫-૬-૭-૯-૧૦-૧૧, સૂર્યથી ૧-૨-૩-૪-૭-૮-૧૦-૧૧, સોમથી ૨-૫-૭-૯-૧૧, મંગળથી ૧-૨-૪-૭-૮-૧૦-૧૧, બુધથી ૧-૨-૪-૫-૬-૯-૧૦-૧૧, ગુરૂથી ૧-૨-૩-૪-૭-૮-૧૦-૧૧, શુક્રથી ૨-૫-૬-૯-૧૦-૧૧ અને શનિથી ૩-૫-૬-૧૨ મા ભુવને તાત્કાલિક ગુરૂ હોય તો શુભ રેખા આવે છે.

લગ્નથી ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૧, અર્કથી ૮-૧૧-૧૨, સોમથી ૧-૨-૩-૪-૫-૮-૯-૧૧-૧૨, મંગળથી ૩-૫-૬-૯-૧૧-૧૨, બુધથી ૩-૫-૬-૯-૧૧, ગુરૂથી ૫-૮-૯-

૧૦-૧૧, શુક્રથી ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૧૦-૧૧, અને શનિથી
૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ માં સ્થાને રહેલ તાત્કાલિક શુક્ર શુભ છે.

લગ્નથી ૧-૩-૪-૫-૬-૭-૧૦-૧૧, ગ્રહથી ૧-૨-૪-૭-૮-
૧૦-૧૧, ચંદ્રથી ૩-૬-૧૧, મંગળથી ૩-૫-૬-૭-૧૦-૧૧-૧૨,
બુધથી ૬-૮-૯-૧૦-૧૧-૧૨, શુક્રથી ૫-૬-૧૧-૧૨,
શુક્રથી ૬-૧૧-૧૨, અને શનિથી ૩-૫-૬-૧૧ માં સ્થાને
રહેલ તાત્કાલિક શનિ શુભ રેખા આપે છે

લગ્નથી ૩-૫-૭-૮-૧૨, ગ્રહથી ૧-૨-૩-૪-૭-૮-
૧૦, મેઘથી ૧-૩-૫-૭-૮-૯-૧૦-૧૨, મંગળથી ૧-૩-
૫-૧૨, બુધથી ૨-૪-૭-૮-૧૨, શુક્રથી ૧-૨-૪-૭-૮-૧૨,
શુક્રથી ૬-૭-૧૧-૧૨, અને શનિથી ૩-૫-૭-૧૧ માં સ્થાને
તાત્કાલિક રાહુ ગ્રહો હોય તો શુભ રેખા આપે છે કેટલાએક
આચાર્યોના મત પ્રમાણે ગહુની રેખા બીજકુલ નથી, તેથી
તે રેખા ન ગણીએ તો ઉત્કૃષ્ટ છાપન રેખાઓ આવે છે
અને ગહુની રેખા ગણીએ તો ઉત્કૃષ્ટ ચોમકા રેખાઓ હોય
છે રાહુને પોતાના સ્થાનથી રેખા આવતી નથી

	<p>ધન લગ્ન</p> <p>૦૦૦૦</p> <p> </p>	
<p>શુક્ર ગાહ</p> <p> </p> <p>૦૦૦૦</p>	<p>તાત્કાલિક</p> <p>ચંદ્રનો આદર</p> <p>વર્ગ ૪૮</p>	<p> </p> <p> </p> <p>૦૦૦૦</p>
<p>બુધ મેઘ</p> <p> </p> <p>૦૦૦૦</p>	<p>૦૦૦</p> <p> </p>	<p>શુક્ર ચંદ્ર</p> <p>મંગલ</p> <p> </p> <p> </p> <p>૦૦૦૦</p>

આ રેખા લાવવા માટે એવી રીત છે કે—પ્રથમ જન્મ કુંડળીને સ્થાપન કરી લગ્નાદિથી તાત્કાલિક સૂર્યને આશ્રીને જેટલા સ્થાનમાં રેખા પડતી હોય તેટલા સ્થાનમાં સ્ત્રીધી રેખા મૂકવી, અને બાકીના સ્થાનમાં ૦ મૂકવી. આ રીતે જન્મકુંડળીમાં સૂર્યની કુલ રેખા ૪૮ થાય છે. એજ પ્રમાણે જન્મકુંડળીને જુદી જુદી સ્થાપી દરેક ગ્રહોની રેખા લાવવી તે જન્મકુંડળીમાં રવિ આદિ ગ્રહોની ૪૮-૪૯-૪૦-૫૮-૫૬-૫૨ અને ૫૯ રેખાઓ થાય છે, તથા રાહુની રેખા લાવીએ તો ૪૩ રેખા થાય છે.

હવે રેખાવાળી પોતપોતાની કુંડલીમાં તાત્કાલિક સૂર્યાદિ ગ્રહો સ્થાપવા, તે સ્થાનમાં જેટલી રેખા આવે તે તે ગ્રહોની શુભ રેખા બાણવી. આ રીતે પ્રત્યેક ગ્રહની વધારેમાં વધારે આઠ રેખા આવે છે. દરેક ગ્રહની એકથી આઠ રેખાના ક્ષણ માટે નારાયણ દીપાણુમાં કહ્યું છે કે—

“ કષ્ટં સ્યાદેક રેખાયાં, દ્વામ્યામર્થક્ષયો ભવેત્ ।

ત્રિભિઃ ક્લેશં વિજાનીયાત્, ચતુર્ભિઃ સમતા મતા ॥૧॥

પચ્ચમિશ્ચિત્તસૌખ્યં સ્યાત્, ષડ્ધિરર્થાગમો ભવેત્ ।

સપ્તમિઃ પરમાનન્દ-શ્ચાઽષ્ટમિઃ પરમં પદમ્ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ એક ગ્રહની એક રેખા હોય તો કષ્ટ, બે રેખા હોય તો ધનહાનિ, ત્રણરેખા હોય તો કલેશ. ચાર રેખા હોય તો સમાનતા, ॥ ૧ ॥ પાંચ રેખા હોય તો ચિત્તનું સુખ, છ રેખા હોય તો ધન પ્રાપ્તિ, સાત રેખા હોય તો પરમાનન્દ, અને આઠ રેખા હોય તો પરમ પદની પ્રાપ્તિ થાય છે ॥ ૨ ॥ ”

આ રીતે ચાર રેખાથી મધ્યમ, એાછી રેખાથી હીન, અને અધિક રેખાથી અધિક ક્ષણ કહેલ છે. જો અષ્ટવર્ગનું શ્રેષ્ઠ બળ હોય તો ગોચરક્ષણ નિષ્ક્રમ થાય છે. ॥ ૩ ॥ અર્થાત —ઘણી રેખાઓ હોય તો અશુભગોચર ગ્રહ પણ શુભ થાય

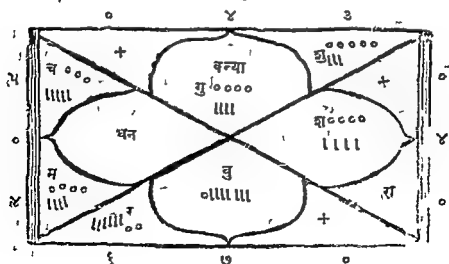
છે, અને ધણા મીઠાઓ હોય તો શુભગોચર શ્રદ્ધ પણ અશુભ થાય છે

ખીન્ને સ્થાને કહ્યું છે કે—જો લગ્નપતિની શુભ રેખાઓ હોય તો સર્વ ગ્રહથી થયેલ મધ્યમ શુદ્ધિ પણ શ્રેષ્ઠ છે તેમજ લગ્નપતિની મધ્યમ રેખા હોય અને મિત્રગ્રહની અધિક રેખા હોય તો તે પણ પ્રશસ્ય છે છતાં જો લગ્નપતિની રેખાનુ ગળ ન હોય તો વેધથી શુભદાયક ગ્રહ આવવાથી પણ તે શુદ્ધ મનાય છે સમાન રેખાવાળો ચૂર્ણ ખીન્ને પાંચમે કે નવમે ભુવને હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે

પ્રત્યેક તાત્કાલિક ગ્રહની જે રેખા હોય તે ભેગી કઠ્ઠી. તો સોળથી છપ્પન સુધીની રેખાઓ આવે છે અને ગ્રહની ગણીએ તો ચોમઠ રેખાઓ આવે છે આમા સત્તરથી છવીશ સુધીની રેખાઓ અગુલ છે, ત્યાર પછી છપ્પન સુધીની રેખાઓ શુલ શુલતર અને શુલતમ છે

सर्व रेखा दुःखी.

તાત્કાલિક અહોની ઝેખા ૩૩

ગ્રહ રેખા વ્યક્ત, રેખા પ્રદ ગ્રહ કોષ્ટક.

(૧૮૧)

°	લાગ	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
રવિ	૩-૪-૬-૧૦- ૧૧-૧૨	૧-૨-૪-૭- ૯-૧૦-૧૧	૩-૬-૧૦- ૧૧	૧-૨-૪-૭- ૯-૧૦-૧૧	૩-૫-૬-૯- ૧૦-૧૧-૧૨	૩-૫-૬-૧૧	૬-૭-૮	૧-૨-૪-૭- ૯-૧૦-૧૧
સોમ	૩-૬-૧૦-૧૧	૩-૬-૮- ૧૦-૧૧	૧-૩-૬- ૧૦-૧૧	૨-૩-૫-૬- ૯-૧૦-૧૧	૧-૩-૪-૫-૧- ૭-૮-૧૦-૧૧	૧-૪-૭-૮- ૧૦-૧૧-૧૨	૩-૪-૫-૭- ૯-૧૦-૧૧	૩-૫-૬
મંગળ	૧-૩-૬-૧૦- ૧૧	૩-૫-૬- ૧૦-૧૧	૩-૬-૧૦- ૧૧	૧-૨-૪-૭- ૯-૧૦-૧૧	૩-૫-૬-૧૧	૬-૧૦-૧૧- ૧૨	૬-૮-૧૧- ૧૨	૧-૪-૭-૮- ૯-૧૦-૧૧
બુધ	૧-૨-૪-૬-૮- ૧૦-૧૧	૫-૬-૯- ૧૧-૧૨	૨-૪-૬-૮- ૧૦-૧૧	૬-૧૨ સિવાય	૧-૩-૫-૬- ૯-૧૦-૧૧-૧૨	૬-૮-૧૧- ૧૨	૧ થી ૫-૮- ૯-૧૧	૬-૧૨ સિવાય

અર્થ—“ ચોથા નવમા અને દસમા ભુવનમા શુભ
અહો હોય તો શ ખયોગ થાય છે (૩) લગ્નમા સૌમ્ય અને
આઠમા ભુવનમા દૂર અહો રહ્યા હોય તો દેવજ્યોગ થાય છે
(૪) આ બન્ને યોગો અતિ શ્રેષ્ઠ છે ॥ ૨ ॥ ”

“ ૧ ગુરુર્ધર્મે વ્યયે શુક્રો, લગ્ને જ શ્રેત્ તદા ગજ, ।

૬ કન્યાલગ્નેડલિગે ચન્દ્રે, હર્ષે શુક્રેજ્યયોર્મૃગે ॥ ૩ ॥ ”

“ નવમા ભુવનમા શુર, બારમામા શુક્ર, અને લગ્નમા
બુધ હોય, તો ગજયોગ થાય છે રત્નમાલાના મત પ્રમાણે
તો બારમા ભુવનમા શુક્રને બદલે અગ્રમા ભુવનમા શનિ
રહ્યો હોય તો ગજયોગ કહેલો છે (૫) લગ્નમા કન્યારાશિ
હોય, વૃશ્ચિક રાશિમા ચન્દ્ર હોય, અને મકરમા શુક્ર તથા
શુર હોય તો હર્ષયોગ થાય છે (૬) આ બન્ને યોગો
અતિશ્રેષ્ઠ છે ॥ ૩ ॥ ”

“ ૭ ધનુરષ્ટમગૌ સૌમ્યે, પાપૈર્વ્યયગતૈર્ભવેત્ ।

૮ કુઠારો માર્ગને પથે, ધર્મસ્યેડર્કે શનૌ વ્યયે ॥ ૪ ॥

૯ મુગલો બન્ધુગે મૌમે, શનાવન્ત્યેડષ્ટમે વિધૌ ॥

૧૦ ચક્ર ચ પ્રાચિ ચક્રાર્ધે, ચન્દ્રાત્ પાપ-શુભૈ ક્રમાત્ ॥ ૫ ॥

૧૧ કૂર્મ પુત્રાર્થરન્ધ્રાન્ત્યે-ધ્વારમન્દેન્દુમાસકૌ ॥

૧૨ વાપી પાપૈસ્તુ કેન્દ્રસ્થૈ-યોગા સ્યુદ્ધાદશેત્યમી ॥ ૬ ॥

અર્થ—“ આઠમા સ્થાનમા સૌમ્ય અને બારમા સ્થા-
નમા-પાપઅહો હોય તો ધનુષ યોગ થાય છે. (૭) છઠ્ઠા
સ્થાનમા શુક્ર, નવમા સ્થાનમા મૂર્ધ, અને બારમા સ્થાનમા
શનિ હોય તો કુઠાર યોગ થાય છે રત્નમાલાના મત
પ્રમાણે નવમા સ્થાનમા સૂર્યને બદલે ચોથા સ્થાનમા બુધ
હોય તો કુઠાર યોગ થાય છે (૮) ॥ ૪ ॥ ચોથા સ્થાનમા
મગળ, બારમા સ્થાનમા શનિ, અને આઠમા સ્થાનમા ચન્દ્ર
હોય, તો મુશલયોગ થાય છે રત્નમાલાના મત પ્રમાણે

ચોથા સ્થાનના મંગળને બદલે પહેલા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય તો મુશલ યોગ કહેલો છે. (૯). ભાવકુંડળીના પૂર્વાર્ધ ચક્રમાં ઇષ્ટ નવાંશવાળા દસમાથી ચોથા ભુવન સુધીમાં પ્રથમ ચન્દ્ર હોય, અને પછીના સ્થાનોમાં એકાંતરે પાપગ્રહો અને સૌમ્ય ગ્રહો હોય તો ચક્રયોગ થાય છે. (૧૦) ॥ ૫ ॥ પાંચમા સ્થાનમાં મંગળ, બીજા સ્થાનમાં શનિ, આઠમા સ્થાનમાં ચન્દ્ર, અને બારમા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય, તો કૂર્મયોગ થાય છે. રત્નમાલાના મત પ્રમાણે બીજા સ્થાનમાં શુક્ર, છઠા સ્થાનમાં શનિ, આઠમા સ્થાનમાં ચન્દ્ર, અને બારમા સ્થાનમાં સૂર્ય હોય, તો કૂર્મયોગ થાય છે, (૧૧). તથા કેન્દ્રમાં પાપ-ગ્રહો રહ્યા હોય તો વાપીયોગ થાય છે. (૧૨). આ પ્રમાણે બાર યોગો છે ॥ ૬ ॥ જેમાં છેલ્લા છ યોગો અતિ દુષ્ટ છે. ”

“ ૧૩-૧૯ આનન્દ-જીવ-નન્દન-જીમૂત-જય-સ્થિરા-અમૃતા યોગાઃ
જ્ઞ-ગુરુ-સિતૈઃ પ્રત્યેકં, દ્વિકત્રિકૈશ્ચાપિ લગ્ન ગતૈઃ ॥ ૭ ॥

યોગા યથાર્થનામાનઃ, સર્વેષૂત્તમકર્મસુ ।

ऐश्वर्य-राज्य-साम्राज्य-विधातारः क्रमादमी ॥ ८ ॥ ”

અર્થ—“ બુધ ગુરુ અને શુક્ર ગ્રહોમાંથી હરકોઈ એક બે કે ત્રણ ગ્રહ લગ્નમાં હોય તો આનન્દ, જીવ, નન્દન, જીમૂત, જય, સ્થિર, અને અમૃત યોગો થાય છે. અર્થાત્-લગ્નમાં બુધ હોય તો આનન્દ, ગુરુ હોય તો જીવ, શુક્ર હોય તો નન્દન, બુધ અને ગુરુ હોય તો જીમૂત, બુધ અને શુક્ર હોય તો જય ગુરુ અને શુક્ર હોય તો સ્થિર તથા બુધ, ગુરુ અને શુક્ર હોય તો અમૃતયોગ થાય છે. (૧૩ થી ૧૯) ॥ ૭ ॥ આ યોગો સર્વ ઉત્તમ કાર્યમાં યથાર્થ નામવાળા છે, તથા અનુક્રમે ઐશ્વર્ય રાજ્ય અને સામ્રાજ્યને કરનારા છે. અર્થાત્ એટલેક ગ્રહવાળા યોગો ઐશ્વર્ય કરે છે, બબ્બે ગ્રહવાળા યોગો રાજ્ય આપે છે, અને ત્રણ ગ્રહવાળો યોગ અકવર્તીની પદવી કે સૂરિપદ આપે છે. ॥ ૮ ॥ ”

પૂર્ણિભદ્ર ઝહે છે કે—

“ ઉદય-દૃમગે-મમ્મં, નવ-પચમ્મિ કૂરકટય મળિય ।

દસમ-ચૂત્યે સહ્યે, કૂરકટયત્થિત છિદ્ર ॥ ૧ ॥

મમ્મદોસેણ મરણ, કટયદોસેણ કુલવપ્સઓ હોઈ ।

સહ્યેણ રાય સત્તૂ, છિદ્રે પુત્ત, વિળાસેઈ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ કૂર ગ્રહો પહેલે અને આઠમે સ્થાને રહ્યા હોય તો મર્મ (૧), પાચમે અને નવમે ભુવને રહ્યા હોય તો કૂરકટક (૨), ચોથે અને દશમે સ્થાને રહ્યા હોય તો ગદ્ય (૩), તથા પહેલે અને છેલ્લે સ્થાને રહ્યા હોય તો છિદ્રયોગ (૪) થાય છે ॥ ૧ ॥ તેમા મર્મદોષ વડે મગ્ન, કટક દોષ વડે કુલનો નાશ, ગદ્ય દોષવડે ગત સાથે વૈગ અને છિદ્ર દોષ વડે પુત્રનો નાશ થાય છે ॥ ૨ ॥ ”

“ યદિ સર્વગ્રહદૃષ્ટિ-ર્લગ્ને પરિપતતિ, દૈવતવશેન ।

તદ્ ભગતિ નૃપતિયોગ, કલ્યાણ પરમ્પરાહેતુ ॥ ૩ ॥

અન્યોન્યસ્યૌચ્ચરાગેસ્થૌ, યદિ સ્યાતા ગ્રહૌ તદા ।

રાજયોગ જિના પ્રાદુ-ર્દર્શને તુ મહાફલમ્ ॥ ૪ ॥ ”

અર્થ—“ જો મર્મ ગ્રહોની દૃષ્ટિ ભવિતવ્યતાના યોગથી એક સાથે લગ્નમા પડતી હોય, તો કલ્યાણની પરપગનો સાધનાર રાજયોગ થાય છે ॥ ૩ ॥ જો જો ગ્રહ પરસ્પર એક-બીજાના ઉચ્ચ સ્થાનમા રહ્યા હોય તો રાજયોગ થાય છે, વળી તેમનું પરસ્પર દર્શન થાય તો તો મહાન ફળ મળે છે એમ નિર્ણય કરે છે ॥ ૪ ॥ ”

પૂર્વે કહેલા કર્તરી, જામિત્ર, યુતિ, કાન્તિમામ્ય, અને શુધપચક પણ અશુભ યોગો છે, ત્યારે કારક, તાન, અને હર્ષયોગ શુભ છે હેમહ સગણિ ઝહે છે કે—

‘ વર્ગોત્તમ ગતે લગ્ને, ચન્દ્રે વા ચન્દ્ર વર્જિતૈ ।

ચતુરાધેયર્હદૃષ્ટે, નૃપા દ્વાર્વિગતિ સ્મૃતા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ચન્દ્ર વિનાના ચાર પાંચ કે છ ગ્રહોની દૃષ્ટિવાળાં લગ્ન કે ચન્દ્ર વર્ગોત્તમ નવાંશમાં હોય તો બાવીશ રાજયોગો થાય છે. ॥ ૧ ॥ ”

તે બાવીશ રાજયોગો આ પ્રમાણે છે—લગ્ન ઉપર ચન્દ્ર સિવાયનાં છ ગ્રહોમાંથી હરકોઈ ચાર ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો એક લેદ થાય છે, હરકોઈ પાંચ ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો સાત લેદ થાય છે, અને છએ ગ્રહોની એક સાથે દૃષ્ટિ પડતી હોય તો એક લેદ થાય છે. આ પ્રમાણે સર્વ લેદો મેળવતાં વર્ગોત્તમ લગ્નને આશ્રીને બાવીશ રાજયોગો થાય છે. આ યોગોમાં કઈ રાશિનું કયું લગ્ન હોવું જોઈએ ? એવો કાંઈ નિયમ નથી, તેથી હરકોઈ રાશિના વર્ગોત્તમાંશમાં લગ્ન હોય તો રાજયોગ થાય છે. આજ રીતે-હરકોઈ રાશિમાં વર્ગોત્તમમાં રહેલો ચન્દ્ર હોય, અને તેને ચાર પાંચ કે છ ગ્રહોની દૃષ્ટિ પડતી હોય તો પણ બાવીશ રાજયોગો થાય છે.

“ વર્કા—ડર્કજા—ડર્ક—ગુરુભિઃ સકલૈ સ્ત્રિભિશ્ચ,

સ્વોચ્છેપુ ષોડશ નૃપાઃ કથિતૈકલગ્ને ।

દ્વયેકાશ્રિતેપુઃ ચ તથૈકતમે વિલગ્ને,

સ્વક્ષેત્રગે શશિનિ ષોડશ ભૂમિપાઃ સ્યુઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મંગળ શનિ સૂર્ય અને ગુરુ, એ ચાર ગ્રહો કે તેમાંના હરકોઈ ત્રણ ગ્રહો ઉચ્ચ સ્થાનમાં હોય, અને તેમાંનો એક ગ્રહ લગ્નમાં હોય, તો સોળ રાજયોગ થાય છે. વળી ચન્દ્ર પોતાના ઘરમાં, અને તે ચાર ગ્રહો પૈકીના હરકોઈ બે ગ્રહો કે એક ગ્રહ ઉચ્ચ સ્થાનમાં હોય, અને ચારમાંનો એક ગ્રહ લગ્નમાં હોય, તો પણ સોળ રાજયોગ થાય છે. ॥ ૧ ॥ ”
આ રીતે કુલ બાવીશ રાજયોગ થાય છે. આ દરેક શ્રેષ્ઠ રાજયોગો છે, તે સિવાય બીજા શ્રેષ્ઠ તથા મધ્યમ રાજયોગો પણ થાય છે. (બુધો લગ્ન બુધન ચક્ર.)

સાગન ભુવન ચક્ર.

ભુવન	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
નામ	સમ	ધન	સહજ	સુખ	સેત	આરિ	સ્ત્રી	મૃત્યુ	ધર્મ	વ્યોમ	આય	વ્યય
યાના નામ	તનુ	કાપ	ભટ	યાન	મત્રી	અગ્નિ	વર્ત્ત	જીવિત	મન	ભાગ્ય	સાભ	મત્રી
દિશા	પૂર્વ	પૂર્વ	ઉત્તર	ઉત્તર	ઉત્તર	પશ્ચિમ	પૃ	પૃ	૬૦	૬૦	૬૦	પૂર્વ
રોગ પ્રશ્ન	વૈદ્ય	+	+	ઓષધ	૦	૦	રોગ	૦	૦	રોગી	૦	૦
ગોચર શુદ્ધિ	સુગંધ	મોંસુ	૨૦ મં	સુગંધ	સુગંધ	૨૦ મં	મોંસુ	૦	સુગંધ	૨૦ સો	૨૦ સો	૦
	શુ	ગુ	સુગંધ	શુ	શુ	સુગંધ	ગુ	૦	શુ	સુગંધ	મંગ	૦
			૨૦ શુ			૨૦				શુ	૨૦ શુ	
રાહિ ફળ	અશુભ	મધ્ય	શુભ	અશુભ	મધ્યમ	શુભ	અશુભ	મધ્ય	મધ્ય	અશુભ	શુભ	મધ્ય
મહ દિગ્બળ	ગરુડ	૦	૦	ચક્ર, શુક્ર	૦	૦	શનિ	૦	૦	રવિ, બોમ	૦	૦
કુષ્ટ યોગ	ગરુ	૦	૦	૦	૦	શુક્ર	૦	બોમ	૦	૦	૦	૦
શ્રી વત્સ યોગ	૦	૦	૦	૦	૦	શનિ	૦	૦	૦	૦	૦	૦
અર્ધેન્દ્ર યોગ	૦	૦	શનિ	૦	૦	બોમ	૦	૦	૦	૦	૦	૦
સાખ યોગ	૦	૦	૦	શુભ	૦	૦	૦	૦	શુભ	શુભ	૦	૦

(૧૮૮)

[illegible]

હવે ચન્દ્રની અવસ્થાઓ તથા તેઓના ક્રમ કહે છે—

ગય હરિશ્ચ મયા મોયા હાસા કિહ્વારડં સયણમસણં ।
તાવા કંપા સુત્યા, સસિવત્યા વાર નામફલા ॥૨૨॥
પડરાસિ વારસંસા, અસુહાઉ ચણ જંઓસુહોવિં સસી ।
ણ્યાહિ હવડ અસુહો, સુહાહિ અસુહો ત્રિ ત્હોડ
સુહો ॥ ૨૩ ॥

અર્થ—ગતા, હૃતા, મૃતા, મોદા, હાસા, કીડા, રતિ, શયન, અશન, તાપા, કંપા અને સ્વસ્થા; એમ ચન્દ્રની બાર અવસ્થા છે, જે ચતુર્થ નામવાળી છે. ॥ ૨૨ ॥

દરેક રાશિના બાર બાર અશો છે. શુભ ચન્દ્ર હોય તો પણ તેમાંના અશુભ અશો વર્જવા; કેમકે—અશુભ અશો વડે શુભ ચન્દ્ર પણ અશુભ થઈ જાય છે, અને શુભ અશો વડે અશુભ ચન્દ્ર પણ શુભ થઈ જાય છે. ॥ ૨૩ ॥

વિવેચન—ચંદ્રની બ્રમણ કંવાની બાર ગણિ છે, તેમાં પ્રત્યેક ગણિનો ચન્દ્ર બાર અવસ્થામાં પરિવર્તન પામે છે, એટલે—ગણિના દરેક ઠાઠગણનો ભોગ ક્રમતા ચંદ્રની ગતા વિગેરે અવસ્થાઓ હોય છે અહીં વિશેષ એટલું છે કે—બારે અવસ્થા કેમે બાર ગણિની પહેલી અવસ્થાઓ છે તેથી એમના ચંદ્રની પહેલી અવસ્થા મૃતા, વૃષની પહેલી અવસ્થા હૃતા, એમ મીનના ચંદ્રની પહેલી અવસ્થા સ્વસ્થા છે, અને ત્યારબાદ દરેક ઠાઠગણમાં ચંદ્રની બીજી ત્રીજી અવસ્થાઓ હોય છે તેમાં ગતા (પ્રેષિતા), હૃતા, મૃતા, નિદ્રા, જ્યા અને કંપા અવસ્થાઓ અશુભ છે, અને બાકીની અવસ્થાઓ

શુભ છે. ચંદ્ર અશુભ હોવા છતાં શુભ અવસ્થાથી શુભ થાય છે, અને ચંદ્ર શુભ હોવા છતાં અશુભ અવસ્થાથી અશુભ થાય છે. તાત્કાલિક લગ્નના દરેક કાર્યમાં ચંદ્રનું બળ અવશ્ય હોવું જોઈએ.

“ લગ્નં દેહઃ પટ્કવર્ગોઽઙ્ગકાનિ,

પ્રાણશ્ચન્દ્રો ધાતવઃ સ્વેચ્ચરેન્દ્રાઃ ।

પ્રાણે નષ્ટે દેહધાત્વઙ્ગનષ્ટા,

યત્નેનાઽતશ્ચન્દ્રવીર્યં પ્રકલપ્યમ્ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ લગ્ન શરીર છે, છ વર્ગ અંગો છે; ચંદ્ર પ્રાણ છે, અને ગ્રહો ધાતુરૂપ છે. તેઓમાંથી પ્રાણનો નાશ થતાં શરીર, ધાતુ અને અવયવોનો નાશ થાય છે, માટે કાળજીથી ખાસ કરીને ચંદ્રનું બળ લેવું. ॥ ૧ ॥ ”

લગ્નબળની પેઠે મુહૂર્તના બળમાં પણ ગ્રહગોચર, વાર, હોરા તથા ચંદ્રની અનુકૂલતા જરૂરી છે. તે ચંદ્રનું બળ પંદર પ્રકારે છે, જેમાંથી હરકોઈ બળ અવશ્ય ગ્રહણ કરવાનું છે. ચંદ્રનું પહેલું બળ રાશિ ગોચર છે. ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ લગ્ને ગુરોર્વરસ્યાઽથ, ગ્રાહ્યં ચાન્દ્રવલં ભુવૈઃ ।

શિષ્ય-સ્થાપક-કન્યાનાં, જીવે-ન્દ્ર-કેવલાનિ ચ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પંડિતોએ લગ્નમાં ગુરૂ અને વરને ચંદ્રનું બળ જોવું. તથા શિષ્ય, પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર અને કન્યાને ગુરૂ ચંદ્ર અને સૂર્યનું બળ જોવું. ॥ ૧ ॥ ”

જન્મરાશિથી ત્રીજે, છઠ્ઠે, દસમે અને અગ્યારમે ભુવને રહેલો સૂર્ય શુભ છે, અને બીજે પાંચમે તથા નવમે ભુવને રહેલો સૂર્ય મધ્યમ છે. વારાહી સંહિતામાં કહ્યું છે કે—જન્માદિ સ્થાનમાં રહેલ સૂર્ય અનુક્રમે—સ્થાનનાશ, લાય, લક્ષ્મી, પરાલવ, દીનતા, શત્રુક્ષય, પ્રયાણ, દેહપીડા, અશાંતિ,

સિદ્ધિ ધનપ્રાપ્તિ અને વ્યય આપે છે બીજે પાત્રમે સાતમે નવમે અને અઘ્યારમે ભુવને રહેલો ગુરુ ગુલ છે વારાહી સંહિતામા જન્મગણિથી બાર મ્યાનમા રહેલા ગુરુ માટે કહ્યું છે કે-જન્મથી પ્રાથમિક સ્થાનોમા રહેલો ગુરુ અનુક્રમે-રાગ, ધન, કલેશ, ખર્ચ, મુખ, લય, રાજસન્માન, ધનપ્રાપ્તિ, લક્ષ્મી, અપ્રીતિ, લાલ અને હૃદયપીડા વિસ્તારે છે

“ ચન્દ્રો જન્મત્રિ-પદ્-સત્—દશૈ-ઋદશગ શુભ ।

દ્વિ-પદ્મ-નવમોઽપ્યેવં, શુભલક્ષે વલી યદિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જન્મગણિથી પહેલા, ત્રીજા, છઠ્ઠા, સાતમા, દશમા અને અઘ્યારમા મ્યાને રહેલો ચન્દ્ર ગુલ છે તથા શુકલપક્ષમા બળવાન હોય તો બીજા પાત્રમા અને નવમા સ્થાનમા રહેલો ચન્દ્ર પણ ગુલ છે ॥૧॥ ” નારચ દ્ર ટીપ્પનમા ચન્દ્રગોચર માટે કહ્યું છે કે—

“ જન્મસ્થ કુરુને પુષ્ટિ, દ્વિતીયે નાસ્તિ નિર્વૃત્તિ ।

તૃતીયે રાજસન્માન, ચતુર્થે કલહાગમ ॥ ૧ ॥

પદ્મમેઽર્થપરિભ્રશ, પષ્ટે ધાન્યસમાગમ ।

સત્તમે રાજ પૂજા ચ, અષ્ટમે પ્રાણસશય ॥ ૨ ॥

નવમે કાર્યહાનિચ, સિદ્ધિશ્ચ દશમે મન્વેત્ ।

एकादशे जयो नित्य, द्वादशे मृत्युमादिशत् ॥ ૩ ॥ ”

અર્થ—“ ચન્દ્ર જન્મરાશિનો હોય તો પુષ્ટિ, જન્મરાશિથી બીજો હોય તો મનની પીડા, ત્રીજો હોય તો રાજસન્માન, ચોથો હોય તો કલહ, ॥૧॥ પાત્રમો હોય તો ધનનાશ, છઠ્ઠો હોય તો ધાન્યપ્રાપ્તિ, સાતમો હોય તો ગજમન્માન, આઠમો હોય તો પ્રાણુલય, ॥ ૨ ॥ નવમો હોય તો કાર્યનો નાશ, દશમો હોય તો સિદ્ધિ, અઘ્યારમો હોય તો વિજય, અને બારમો હોય તો મૃત્યુ ક્રે છે ॥ ૩ ॥ (ભુજો-જન્મરાશિ ચક્ર.)

જન્મરાશિ ચક્ર.

સ્થાન.	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
શુભઅહ	ચંદ્ર શુક્ર	ક્રીં ગું	ર. ચં. મં.	ક્રીં શુક્ર	ગરૂ શુક્ર	ર. ચં. મં. શુ. શ. રા.	ચં. ગું	ક્રીં ગું	ગું ગું	ચં. ગું	દરેક શુભ	શું
સ્થાન	સ્થાનનાશ	મધ્યમ	શુભ	પરાભવ	મધ્ય દીનતા	શત્રુલય	પ્રચાલ્ય	દુહપીડા	અશાંતિ	શુભ સિદ્ધિ	ધનાપ્તિ	વ્યય
શુભ રવિ												
રવિ ફળ												
શુભ ગરૂ												
ગરૂ ફળ	રોગ	ધન	ફલેશ	ખર્ચ	શુભ સુખ	લય	રાજપ્રેમ	ધન	લક્ષ્મી	અપ્રીતિ	લાભ	જાતીપીડા
શુભ ચંદ્ર	શુભ	શું ગું	શુભ	કલહ	ધનનાશ	શુભ	શુભ	પ્રાણભય	શું ગું	શુભ સિદ્ધિ	શુભ વિજ્ય	મૃત્યુ
ચંદ્ર ફળ	પુષ્ટિ	પીડા	રાજમાન	હાથે	માથે	ધાન્યાપ્તિ	રાજમાન	પીડે	કાર્યહાનિ	કલ્પે	કલ્પે	પાદે
સંસ્કૃત ચંદ્ર	માથે	હાથે	માથે	હાથે	માથે	પીડે	પાદે	પીડે	પીડે	કલ્પે	કલ્પે	પાદે
ગાં નરે ને ગાં	દ્રવ્ય	આશપૂરી	દ્રવ્ય	આશપૂરી	દ્રવ્ય	નિરાશા	ફલેશ	નિરાશા	નિરાશ	સુખ	સુખ	ફલેશ
પ્રતિશ્ઠા ચંદ્ર	આરોગ્ય	ધનહાનિ	ધનાપ્તિ	સુખદ	પુત્રદ	અરિદ્ર	સ્ત્રીદ્ર	પ્રાણદ	વ્યાધિદ	અર્થદ	ધનદ	ભયદ
પામ મંદ્ર	લય	શુભ	લય	સમ	શુભ	લય	ભય	સમ	શુભ	શુભ	શુભ	સમ
શોભે	દુહ	દુહ	ઉત્તમ	દુહ	મધ્ય	ઉત્તમ	મધ્ય	દુહ	મધ્યમ	ઉત્તમ	ઉત્તમ	દુહ

જન્મનો ચ દ્ર ગુણ છે, પણ કેટલાક કાર્યમાં તેપણ અગુણ છે
લક્ષ્ય હો છે કે —

“ ગૃહપ્રવેશમાફલ્ય, સર્વમેતત્તુ કારયેત ।

ક્ષૌરર્કમ વિવાદ ચ, યાત્રા ચૈવ ન કારયેત ॥૧૥”

અર્થ—‘પોતાના નક્ષત્રમાં, પોતાના લગ્નમાં, પોતાના
મુદ્દર્તમાં, અને પોતાની તિથિમાં ગૃહપ્રવેશ વિગેરે સમસ્ત
માગલિક કાર્ય કરવું પણ હનિમત, વિવાદ અને યાત્રાના
કાર્યો કરવા નહી ॥ ૧ ॥’ તથા તાત્કાલિક લગ્નમાં જન્મ-
રાશિનું લગ્ન વર્ત્ય છે, તેમજ જન્મનું નક્ષત્ર પણ વર્ત્ય છે
નારચ દ્ર ધીરપણુમાં કહ્યું છે કે—

“ યાત્રા યુદ્ધ વિવાદેષુ, જન્મેન્દૌ રોગસમ્ભવે ।

ક્રમેણ તસ્કરા મજ્ઞો, વૈવલ્ય મરણ ભવેત ॥ ૧ ॥”

અર્થ—‘ જન્મનો ચ દ્ર હોય ત્યારે પ્રયાણ કરે, યુદ્ધ-
ના જાય, વિવાદ કરે, અને રોગી થને તો તેઓને અનુક્રમે—
ચોરનો લય, પગજય, વિધવાપણ, અને મૃત્યુ થાય છે ॥૧૥”

જન્મનક્ષત્રમાં દીક્ષા પ્રતિષ્ઠા યાત્રા વિગેરે વર્ત્ય છે, પણ
મધ્યાહ્ન કાળ પછી અથવા ગ્રહોના યાગવાળું લગ્ન હોય તો
(નવ્યાહ્ન પહેલા પણ) જન્મનક્ષત્રનો દોષ હણાય છે સ્ત્રીઓના
ચ દ્રગળ માટે વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—કન્યાને પૈતૃક
ચન્દ્રગળ, સ્ત્રીમત કે લગ્નવાળીને પોતાનું ચદ્રગળ અને સ-
ધવાને પતિનું ચન્દ્રગળ ગુણ છે

‘ આરમોચ દ્ર પણ કેટલાક કાર્યમાં ગુણ છે —

“ નસ્યચ્છેદે ચ પુણ્યે ચ, રાજા ચ મિલને તથા ।

પાણિગ્રહે પ્રયાણે ચ, ગ્રામી દ્વાદશમ શુભ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ નળછેદન પુણ્યનું કાર્ય, ગળને મળવું,
વિવાહ અને પ્રવાસમાં આરમોચ દ્ર ગુણ છે ॥ ૧ ॥”

શુભ ચંદ્ર પણ કેટલીક રાશિવાળાને ધાતચંદ્ર હોય છે. દરેક રાશીવાળાનું ધાતચક્ર આ પ્રમાણે છે—

“ ચન્દ્ર-ભૂત-ગ્રહા નેત્રા, રસ-દિગ્-વહ્નિ-સાગરાઃ ।

વેદા-ડષ્ટક-શિવા-ડડદિત્યા, ધાતચન્દ્રાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥૧૧॥”

અર્થ—મેષાદિબાર રાશિવાળાને પોતાની રાશિથી અનુક્રમે—પહેલો, પાંચમો, નવમો, બીજો, છઠ્ઠો, દસમો, ત્રીજો, સાતમો, ચોથો, આઠમો, અગ્યારમો, અને બારમો, ચન્દ્ર ધાતચંદ્ર છે ॥ ૧ ॥ ”

તેથી મેષાદિ રાશિવાળા પુરુષોને અનુક્રમે—મેષ, કન્યા, કુંભ, સિંહ, મકર, મિથુન, ધન, વૃષભ, મીન, સિંહ, ધન અને કુંભનો ચંદ્ર કાળચંદ્ર છે. મેષાદિ રાશિવાળી સ્ત્રીઓને અનુક્રમે—મેષ, ધન, ધન, મીન, વૃશ્ચિક, વૃશ્ચિક, મીન, મકર, કન્યા, ધન, મિથુન અને કુંભનો ચંદ્ર ધાતચંદ્ર છે. મેષાદિ રાશિવાળાને અનુક્રમે—કાર્તિક, માગશર, અષાઢ, પોષ, જેઠ, ભાદરવો, મહા, આસો, શ્રાવણ, વૈશાખ, ચૈત્ર, અને ફાલગુન; એ ધાતમાસ છે, મેષાદિ-રાશિવાળાને અનુક્રમે—નંદા, પૂર્ણિમા, ભદ્રા, ભદ્રા, જ્યા, પૂર્ણિમા, રિક્તા, નંદા, જ્યા, રિક્તા, જ્યા અને પૂર્ણિમા તિથિ ધાતતિથિ છે. મેષાદિ રાશિવાળાને અનુક્રમે—રવિવાર, શનિવાર, ચન્દ્રવાર, બુધવાર, શનિવાર, શનિવાર, શુક્રવાર, શુક્રવાર, શુક્રવાર, મંગળવાર, શુક્રવાર; અને શુક્રવાર ધાતવારો છે.

“ મધા હસ્ત-સ્વાત્યનુરાધા, મૂળ-શ્રવણ-તારકાઃ ।

રેવતી રોહિણી મરણી-આર્દ્રા-ડશ્લેષાસ્તુ ધાતકાઃ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ મેષાદિ રાશિવાળાને અનુક્રમે—મધા, હસ્ત, સ્વાતિ, અનુરાધા, મૂળ, શ્રવણ, શતતારા, રેવતી, રોહિણી ભરણી, આર્દ્રા, અને અશ્લેષાઃ તે ધાતનક્ષત્રો છે ॥ ૧ ॥ ”

અન્ય ગ્રંથોમાં ધન અને મકર રાશિવાળાને અનુક્રમે ભરણી અને રોહિણી ધાતનક્ષત્ર કહેલ છે.

મેષાદિ રાશિવાળાને અનુક્રમે-ખવ, શકુનિ, ચતુષ્પાદ, નાગ, ખવ, ડૌલવ, તિતિલ, ગર, તૈનિલ, શકુનિ, ડિસ્તુદન અને ચતુષ્પાદ, એ ધાતકરણો છે મેષાદિ રાશિવાળાને અનુક્રમે-વિંકલ, ગલ, પચ્છિ, વ્યાધ, ધૃતિ, ગૂલ, ગૂલ, વ્યતિપાત વગિયાન, વૈધૃતિ ગઠ અને વૈધૃતિ, એ ધાતયોગો છે

“ एतानि मेषादिषु राशिधातान्,

तिथ्यादि वाराणि च ऋक्ष-चन्द्रान् ।

सग्राम-यात्रा-नृपदर्शने च,

वर्ज्येत् शुभे कर्मणि नाऽत्र दोष ॥-૧ ॥ ”

અર્થ—“ આ મેષાદિની રાશિધાત-તિથિઓ, વારો, નક્ષત્રો, અને રાશિધાત અદ્રો યુદ્ધ, યાત્રા અને ગજદર્શનમા વર્જવા બાકીના શુભકાર્યોમા તેનો દોષ હોતો નથી ॥૧॥ ”

મેષાદિ રાશિવાળાનો અનુક્રમે-પહેલો, ચોથો, ત્રીજો, પહેલો, પહેલો, પહેલો, ચોથો, પહેલો, પહેલો, ચોથો, ત્રીજો અને ચોથો ગ્રહ અશુભગ્રહ છે મેષાદિ રાશિવાળાના અનુક્રમે-મેષ, મિથુન, કન્યા, મકર, વૃષભ, સિંહ, મીન, મિથુન, સિંહ, વૃશ્ચિક, મેષ અને ઈર્કના લગ્નો ધાતલગ્ન છે

“ गत्रीय सौम्यौ भृगु-सूर्य-भौमाः,

जीवोर्ऋषुत्रोवृषभादिकानाम् ।

एकैकं वृद्ध्या किल कालचन्द्रात्,

प्रोक्ता मुनीन्द्रैरपि कालखेदा ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મુનીન્દ્રોએ કાળચંદ્રથી એકેક સ્થાનની વૃદ્ધિ-વાળા અનુક્રમે-ચંદ્ર, બુધ, શુક્ર, રવિ, લોમ, ગુરુ, શનિ અને રાહુને ધાતીગ્રહ કહેલા છે ॥ ૧ ॥ ” અહીં એવું કહેવાનું છે કે—ગગિને ૧૮લામો ગ્રહ ગ્રહચંદ્ર હોય, તે રાશિ-

વાળાને ત્યારપછીની રાશિમાં રહેલા બુધ વિગેરે પણ ધાતક ગ્રહો છે. આ જ્ઞાન ધાતચંદ્ર જાણ્યા પછી તુરત જાણાય તેમ છે, તેથી “કાલચંદ્રથી” એવું પદ દર્શાવ્યું છે. તેમજ ગ્રહોનાં નામોમાં ચંદ્રને પ્રથમ સ્થાપન કર્યો છે. જેમકે—

મેષરાશિવાળાને મેષનો ચંદ્ર કાળચંદ્ર છે, તો ત્યાર પછીની રાશિનો બુધ અને ત્રીજી રાશિનો શુક્ર કાળગ્રહ કહેવાય છે. આ રીતે મેષ રાશિવાળાને—મેષનો ચંદ્ર, વૃષનો બુધ, મિથુનનો શુક્ર, કર્કનો રવિ, સિંહનો મંગળ, કન્યાનો ગુરુ, તુલાનો શનિ, અને વૃશ્ચિકનો રાહુ કાળગ્રહ છે. તથા વૃષ રાશિવાળાને પોતાની રાશિથી પાંચમાથી બારમા ભુવનમાં રહેલા અનુક્રમે—ચંદ્ર, બુધ, શુક્ર, રવિ, લોમ, ગુરુ, શનિ અને રાહુ કાળગ્રહો છે. આ રીતે દરેકમાં સમજી લેવું. અન્ય સ્થાને ત્રીજા શુક્રને સ્થાને શનિ અને સાતમા શનિને સ્થાને શુક્રને ધાતિગ્રહ જાણાવેલ છે.

આ ધાતચક્ર જન્મરાશિથી તપાસવું, પણ તે ન-મળે તો નામ રાશિથી તપાસવું.

“ જહ નો નજ્જહ જમ્મણ—રાસી તો ગણહે નામરાસીઓ ।-

અવકહડાચક્કાઓ, સા નજ્જહ તં પુણ પેસિહં ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ જો જન્મરાશિ ન જાણાય તો નામરાશિથી ગણવું, અને તે નામરાશિ અવકહડા ચક્રથી જાણવી. વળી તે અવકહડા ચક્ર પણ પ્રસિદ્ધ છે. ॥ ૧ ॥ ”

જન્મરાશિ અને નામરાશિનો ખુલાસો અમે નક્ષત્રના વિવરણમાં કરી ગયા છીએ, તે ત્યાંથી જોઈ લેવો. (પાન-૮૮)
(જુઓ. રાશિધાતચક્ર)

रा.	य.	श्री.	भा.	ति	वा.	न.	क.	घो	ल	र.	गो	भ	पु	गु.	शु.	श.	सं.
मे	मे	मे	अ	न.	०	म	ण	वि	मे	४	१	५	२	१	७	३	८
६	६	६	भा	५	१	६	श	ग.	मि	८	५	६	६	१०	११	७	१२
मि	६	६	अ	ल	मो	स्वा	य	प	६	१२	६	१	१०	२	३	११	८
६	सि	मी	गो	ल	कु	नु	ना	आ	मि	५	२		३	७	८	१२	६
६	म	वी	जे	७	श	म	अ	२	६	५	१	१०	७	११	१०	८	१
६	मि	वी	भा.	५	श	अ	दो	न	मि	१	१०	७	११	३	४	१२	१
६	५	मी	म	रि	उ	श	ति	अ	मी		३	७	६	८	६	५	१०
६	५	म.	आ	न	शु	दे	ग	अ	मि	१०	७	११	८	१०	१	६	२
६	५	६	आ	७	शु	दे	ति	व	मि	७	४	८	५	६	१०	१	११
६	५	मि	५	७	म	ल	श.	५	वी	११	८	१२	६	१	२	१०	३
६	६	६	५	५	शु	आ	मि	५	मे	२	११	३	१२	४	५	१	६
६	६	६	६	५	शु	श्ले	य	वे	-	३	१२	४	१	५	६	२	७

ચંદ્રનું બીજું બળ નવાંશ ગોચર છે. શુભ નવાંશમાં રહેલો ચંદ્ર શુભ છે, અને અશુભ અંશમાં રહેલો ચંદ્ર અશુભ છે.

ચંદ્રનું ત્રીજું બળ વામવેધ છે.

“ इन्द्रोस्तनौ त्रि-रिपु-मन्मथ-खाऽऽयगस्य,
धी-धर्म-रिष्य-धन-बन्धु-मृतौ स्थितैश्च । ”

અર્થ—“ પહેલે, ત્રીજે, છઠ્ઠે, સાતમે, દસમે અને અગ્યારમે ભુવને રહેલા ચંદ્રનો અનુક્રમે—પાંચમે, નવમે, બારમે, બીજે ચોથે અને આઠમે ભુવને રહેલા ગ્રહો વડે વેધ થાય છે. ” આમાં પહેલું વિગેરે સ્થાનો ચંદ્રના શુભસ્થાનો છે, અને પાંચમું ભુવન વિગેરે ચંદ્રના અશુભ સ્થાનો છે. તો ચંદ્ર પોતાના શુભ સ્થાનમાં હોય તો શુભ છે. પણ તેટલામાંજ અશુભ સ્થાનમાં કોઈ ગ્રહ હોય તો તેથી ચંદ્ર વીધાય છે, અને અશુભ બને છે. હવે ચંદ્ર પોતાના અશુભ સ્થાનમાં હોય, અને તેટલામાંજ ચંદ્રના શુભ સ્થાનમાં કોઈ ગ્રહ પડ્યો હોય, તો તે ચંદ્રને વામવેધ કરે છે. આ રીતે વીધાયેલ અશુભ ચંદ્ર પણ શુભ બને છે.

ચંદ્રનું ચોથું બળ ચંદ્રનો અષ્ટવર્ગ છે.

“ शत्रुपचयेषु लग्नात्, साऽऽद्यमुनिस्वात् कुजात्सनवधीस्वे ।
सूर्यात् साष्टस्मरगः, त्रिषडायसुतेषु सूर्यसुतात् ॥ १ ॥
ज्ञात् केन्द्रत्रिसुताया—ऽष्टगो गुरोर्व्ययायमृत्युकेन्द्रेषु ।
त्रिचतुःसुतनवदश-सप्तमायगः चन्द्रमाः शुक्रात् ॥ २ ॥ ”

અર્થ—“ જન્મકુંડળીના લગ્નથી ઉપચયમાં રહેલો, ચંદ્રથી ઉપચય, આદ્ય, અને મુનિભુવનમાં રહેલો, મંગળથી ઉપચય, નવમ, ધી, અને સ્વભુવનમાં રહેલો, સૂર્યથી ઉપચય, અષ્ટમ, અને કામભુવનમાં રહેલો, શનિથી ત્રિજી, છઠું, આય, અને સુતભુવનમાં રહેલો, ॥ ૧ ॥ બુધથી કેન્દ્ર. ત્રિજી, સુત, આય અને અષ્ટમ ભુવનમાં રહેલો, શુક્રથી વ્યય, આય, મૃત્યુ,

અને કેન્દ્રભુવનમા ગહેલો, તથા શુક્રથી ત્રણ ચાર પાચ નવ દસ માત અને અગીઆરમા ભુવનમા ગહેલો તાત્કાલિક ચંદ્ર શુભ છે, અને તે અનુકૂળ સ્થાને શુભ રેખા આપે છે ॥ ૨ ॥”

<div> <div>૦૦૦૦</div> <div>૦૦૦</div> <div>૧૧૧૧</div> </div>	<div> <div>ધને</div> <div>૦૦૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧૧</div> </div>	<div> <div>૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧૧</div> <div>૧૧૧૧</div> </div>
<div> <div>શુ. રા.</div> <div>૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧૧</div> </div>	<div> <div>ચંદ્ર</div> <div>૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧૧</div> </div>	<div> <div>૦૦૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧</div> </div>
<div> <div>૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧૧</div> <div>૨૦</div> </div>	<div> <div>૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧૧</div> </div>	<div> <div>શુ. ચં.</div> <div>૦૦૦૦૦૦</div> <div>૧૧૧</div> </div>

ચંદ્રનું પાચમું બળ આવસ્થા છે ચંદ્રની દરેક ગણિમા ગતા વિગેરે બાર આવસ્થા બદલે ચંદ્રની પહેલી આવસ્થા પોતાના અંક પ્રમાણે જ જાય છે, જે ઉપર કહેવાઈ ગયેલ છે

ચંદ્રનું છઠું

“ શુક્લપક્ષે

પત્યૌ સ્ત્રિ જ ન્ત્રિ હિ હં નં જ્ઞં મર્હતિ ॥૧૧॥”

અર્થ—

ચંદ્ર બળવાન છે, તે વખતે તાગે જ ન્ત્રિ હિ હં નં જ્ઞં મર્હતિ ૧૧૧૧ ચંદ્ર પતિ સ્વસ્થ હોય અને ઘરમા હોય નથી ॥૧૧॥”

“ સિય પઢિવયાઓ ચંદો મજિસ અલ્લો ।

તત્તો અ ઉત્તમવલો, અપ્પવલો તદિસ મિમિ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ શુદ્ધિ એકમથી દસ દિવસ ચંદ્ર મધ્યમ બળ વાળો જાણવો, પછીના દસ દિવસ ઉત્તમ બળવાળો જાણવો, અને ત્રીજા દસ દિવસમાં અદ્ય બળવાળો જાણવો ॥ ૧ ॥ ”

“ હીન-મધ્યો-ચ્ચલતા, તિથિવત્તુ હિમચુતેઃ । ”

અર્થ—ચંદ્રનું હીન બળ, મધ્યમ બળ, અને ઉચ્ચબળ તિથિની પેઠે જાણવું.” જેમ શુકલપક્ષનો ચંદ્ર બળવાન છે, તેમ શુભ ચંદ્રનું બળ પણ શુકલપક્ષને મળે છે.

“ સિતપક્ષાદૌ ચન્દ્રે, શુમે શુમઃ પક્ષકોડશુમે ત્વશુમઃ ।

વહુલે ગોચરશુમ્દે, ન શુમઃ પક્ષોડશુમે તુ શુમઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જો શુકલપક્ષના પ્રારંભમાં ચંદ્ર શુભ હોય, તો આખું પખવાડીયું શુભ જાણવું, અને અશુભ ચંદ્ર હોય તે અશુભ જાણવું. તથા કૃષ્ણ પક્ષમાં ગોચરથી શુભ ચંદ્ર હોય તો આખું પખવાડીયું અશુભ અને અશુભ ચંદ્ર હોય તો શુભ જાણવું ॥ ૧ ॥ ”

ચંદ્રનું સાતમું બળ તારા છે. કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્રને બદલે તારાનું બળ આવશ્યક છે, તેમાં છઠ્ઠી, ચોથી અને નવમી તારા હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે.

ચંદ્રના આઠમળ મિત્રગ્રહ તથા સૌમ્યગ્રહના યોગથી થાય છે. ચંદ્ર ૮ મિત્રની સાથે હોય, ૯ મિત્રના ઘરમાં હોય, ૧૦ મિત્રના નવાંશમાં હોય, અથવા ૧૧ મિત્રની દૃષ્ટિવાળા સ્થાનમાં હોય, તો બળવાન છે. તેમજ ૧૨ સૌમ્યગ્રહના ઘરમાં; ૧૩ અથવા સૌમ્યની સાથે, ૧૪ અથવા સૌમ્યના નવાંશમાં, ૧૫ અથવા સૌમ્યગ્રહની દૃષ્ટિવાળા ભુવનમાં રહેલ ચંદ્ર બળવાન છે. મિત્રની પેઠે અધિમિત્રના યોગથી પણ ચંદ્રબળ મનાય છે.

“ અશુભોડપિ શુભશ્ચન્દ્રઃ, સૌમ્ય મિત્રગૃહાંશકે ।

સ્થિતોડથવાડધિમિત્રેણ, બલિષ્ઠેન વિલોકિતઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સૌમ્યગ્રહના કે મિત્રગ્રહના સ્થાનમાં અથવા

નવાશમા ગ્રહેલ અશુભ ચદ્ર પણ શુભ છે અથવા બળવાન
અધિભિત્રની દૃષ્ટિવાળો પણ અશુભચદ્ર શુભ છે ॥ ૧ ॥

અહીં પક્ષબળ, વેધબળ, તાગબળ, ગોચરબળ, અને
અષ્ટકર્ણ ઉત્તરોત્તરપણે બળવાન છે, અને ચન્દ્ર ગણિત હોય
તો મર્વચંદ્રો બળવાન છે

લક્ષ્ય ગ્રહે છે કે—

“ શશિવલ મયુત સક્રમાદ્ર વલ માનો
સૂર્યવલે સતિ સર્વેષ્યશુભા સ્વેચરા શુભદા । ”

અર્થ—સૂર્યનું બળ ચંદ્રના બળવાળી મ કાન્તિ થવાથી
હોય છે અને સૂર્ય બળવાન હોય ત્યારે મર્વ અશુભ ચંદ્રો પણ
શુભ દ્રવ્ય દેવાવાળા થાય છે (આ ૦ ૨-૪૮ ની ટિકા)

નિર્ભળ ચદ્ર માટે કહ્યું છે કે—

“ નીચ ક્રૂરગ્રહેર્યુક્તો, અસ્તગો રિપુશ્ચેત્રગ ।
વક્રી ચન્દ્રો વિવલો, વર્જિતોઽયં શુમે સમે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—નીચ, ક્રૂર ગ્રહ આથે ભેડાયેલો, અસ્ત સ્થા-
નમા ગયેલો, ગિયુના ઘરમા ગયેલો, અને વક્રી ચદ્ર નિર્ભળ
છે, તે શુભ કાર્યમા વર્જેલ છે ॥ ૧ ॥ ’ ચદ્રનું વિશેષ બળા-
બળ મર્વચંદ્રના અધિગ્રાથી જાણવું

ઉપરોક્ત પદ્ય બળના પદાર્થની નિર્ભળ ચદ્રની અનુ-
દૂળતા મર્વથા ન થાય તો શિવચક્રનું બળ લેવું કેમકે શિવચક્ર
ચ દ્રાદિકના પ્રતિક્રમણાને હણે છે, જે સખ ધે અમે આગળ
કહીશું

આ મિવાય પ થારાહુથી પણ ચદ્ર ભેવાનું મમ
શકાય છે તે આ પ્રમાણે છે—એક અતુર્નાડી ચક્ર હવું, તેમા
અનુક્રમે અક્યાવીજ નક્ષત્રની સ્થાપના કરવી આ ત્રાડીના નામ
અનુક્રમે ધર્મમાર્ગ, અર્થમાર્ગ, કામમાર્ગ અને મોક્ષ-
માર્ગ છે તેની સ્થાપના આ પ્રમાણે છે—

ધર્મ—	અ	પુ	અ	વિ	અ	ધ	શ
અર્થ—	ભ	પુ	મ	સ્વા	ન્યે	શ્ર	પૂ
કામ—	કૃ	આ	પુ	ચિ	મૂ	અ	ઉ
મોક્ષ—	રે	મૃ	ઉ	હ	પૂ	ઉ	રે

આ ચાર માર્ગમાં રહેલ સૂર્ય અને ચંદ્ર ઉપરથી જે યોગ ઉત્પન્ન થાય છે તેની સંજ્ઞા પંચારાહુ થાય છે તેનું ક્ષણક્ષણ નીચે મુજબ છે—

“ ધર્મમાર્ગગતે સૂર્યે, અર્થાંશે ચન્દ્રમા યદિ ।

તત્ર યાતુર્ભયં તસ્ય, દુષ્ટગ્રહ સ્થિતો યદિ ॥ ૧ ॥

ધર્મમાર્ગસ્થિતે સૂર્યે, કામાંશે ચન્દ્રમા યદિ ।

વિગ્રહં દારુણં ચેવ, ચૌરાકુલસમુદ્ભવમ્ ॥ ૨ ॥

ધર્મમાર્ગગતે સૂર્યે, મોક્ષે ચન્દ્રગતે યદિ ।

મહાલાભો ભવેત્તસ્ય, શુભગ્રહ સ્થિતો યદિ ॥ ૩ ॥

ધર્મમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્ર તત્રૈવ સંસ્થિતે ।

સંહારં ચ ભવેત્તત્, મજ્જન્નાતઃ પ્રજાયતે ॥ ૪ ॥ ”

અર્થ—“ ધર્મમાર્ગમાં સૂર્ય હોય અને અર્થમાર્ગમાં ચંદ્ર હોય તો, તથા દુષ્ટ ગ્રહનો યોગ હોય તો જનારને ભય ક્રે છે ॥ ૧ ॥ ધર્મમાં સૂર્ય હોય અને કામમાં ચંદ્ર હોય તો વિશાળ યુદ્ધ તથા ચેારનો ભય થાય છે ॥ ૨ ॥ ધર્મમાર્ગમાં સૂર્ય હોય અને મોક્ષમાર્ગનો ચંદ્ર હોય, તથા શુભ ગ્રહનો યોગ હોય તો મહાન્ લાભ થાય છે ॥ ૩ ॥ ધર્મમાર્ગમાં સૂર્ય રહ્યો હોય અને ચન્દ્ર પણ તેજ માર્ગમાં હોય તો સંહાર તથા નાશ લાગ થાય છે ॥ ૪ ॥ ”

“ અર્થમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રે કામાંશસંસ્થિતે ।

સર્વસિદ્ધિર્ભવેત્તસ્ય, સૌ(સ્વ)મ્યગ્રહ સ્થિતો યદિ ॥ ૫ ॥

અર્થમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રે મોક્ષાંશસંસ્થિતે ।

સર્વસિદ્ધિર્ભવેત્તસ્ય, પ્રિયં હર્ષશ્ચ સંભવેત્ ॥ ૬ ॥

અર્થમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રો ધર્મસ્થિતો યદિ ।

ગજલાભો ભવેત્તત્ર, તસ્ય શ્રી સર્વતોમુખી ॥ ૭ ॥

અર્થમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રે તત્રૈવ સંસ્થિતે ।

પ્રથમ જાયતે તમ્ય, તત્ર મદ્ધો ભવિષ્યતિ ॥ ૮ ॥ ”

અર્થ—“અર્થમા સૂર્ય હોય અને કામાગમા ચ દ્ર હોય તથા સૌમ્યશુનો યોગ હોય તો સર્વ સિદ્ધિ મળે છે ॥ ૫ ॥ અર્થમા મૂર્ચ હોય અને મોક્ષમા ચ દ્ર હોય તો સિદ્ધિ મળે છે, પ્રિય મળે છે, અને હુર્ષ થાય છે ॥ ૬ ॥ અર્થમાર્ગમા સૂર્ય હોય અને ધર્મમાર્ગમા ચ દ્ર હોય તો હાથીનો લાલ થાય છે તથા ચાંદે તરફથી લક્ષ્મી આવે છે ॥ ૭ ॥ અર્થમાર્ગમા સૂર્ય હોય અને ચ દ્ર પણ તેજ માર્ગમા હોય તો પ્રાગ્ લેલ-ગણના તનુ કાર્ય નાશ પામે છે ॥ ૮ ॥

“ કામમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રે મોક્ષગતે નવા ।

રત્નલાભો ભવેત્તસ્ય, કાશ્ચન તત્ર પચ્યતે (દૃશ્યતે) ॥ ૯ ॥

કામમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રો ધર્મસ્થિતો યદિ ।

ગજા વાજી ચ લમ્બ્યન્તે, રાજસન્માન સંભવેત્ ॥ ૧૦ ॥

કામમાર્ગગતે સૂર્યે, વિત્તાશે ચન્દ્રમા યદિ ।

જાયતે, શમ્બલ તત્ર, વિઘ્નમદ્ધો ભવિષ્યતિ ॥ ૧૧ ॥

કામમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રે તત્રૈવ સંસ્થિતે ।

વિગ્રહ દારુણ ચૈવ, હનસૈન્ય વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧૨ ॥ ”

અર્થ—“કામમાર્ગમા મૂર્ચ હોય અને મોક્ષમાર્ગમા ચ દ્ર હોય તો રત્નનો લાભ થાય છે, તથા યોગુ જોવાય છે ॥ ૯ ॥ કામમા મૂર્ચ હોય અને ધર્મમા ચ દ્ર હોય તો હાથી ઘોડા તથા ગજાનન્માન મળે છે ॥ ૧૦ ॥ કામમા સૂર્ય હોય અને અર્થાશમા ચ દ્ર હોય તો ભોજનની અહાય મળે છે, તથા વિધોનો નાશ થાય છે ॥ ૧૧ ॥ કામાશમા મૂર્ચ હોય અને તેજમાર્ગમા ચ દ્ર હોય તો મહાન-યુદ્ધ તથા સૈન્યની

હાર થાય છે. ॥ ૧૨ ॥ ”

“ મોક્ષમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રો ધર્મસ્થિતો યદિ ।

હેમલામ્ભો ભવેત્તસ્ય, સર્વકામઃ(ર્થ) પ્રશસ્યતે ॥ ૧૩ ॥

મોક્ષમાર્ગે ગતે સૂર્યે, વિત્તાંશે ચન્દ્રમાગતે ।

નિષ્ફલં ચ ભવેત્ કાર્ય, ચૌર-રાજ્ય-રિપુભયમ્ ॥ ૧૪ ॥

મોક્ષમાર્ગગતે સૂર્યે, કામાંશે ચન્દ્રમા યદિ ।

સર્વસિદ્ધિમવાપ્નોતિ, કાર્ય વિજયવર્ધનમ્ ॥ ૧૫ ॥

મોક્ષમાર્ગગતે સૂર્યે, ચન્દ્રે તત્તૈવ સંસ્થિતે ।

વિગ્રહં દારુણં ચૈવ, વિધ્નં મદ્ગ્નો ભવિષ્યતિ ॥ ૧૬ ॥ ”

અર્થ—“ મોક્ષમાર્ગમાં સૂર્ય હોય અને ધર્માંશમાં ચંદ્ર હોય તો સોનાનો લાલ થાય છે, તથા સર્વકાર્ય પ્રશંસા પામે છે ॥ ૧૩ ॥ મોક્ષમાં સૂર્ય હોય અને ધનમાં ચંદ્ર હોય તો તેમાં કરેલ કાર્ય નિષ્ફળ થાય છે, તથા ચોર, રાજા અને શત્રુનો ભય થાય છે ॥ ૧૪ ॥ મોક્ષ માર્ગમાં સૂર્ય હોય અને કામાંશમાં ચંદ્ર હોય તો કાર્ય સર્વ સિદ્ધિને પામે છે, તથા વિજયની વૃદ્ધિ થાય છે ॥ ૧૫ ॥ મોક્ષ માર્ગમાં સૂર્ય હોય અને ચંદ્ર પણ તેજ માર્ગમાં હોય તો મોટું યુદ્ધ, વિધ્ન અને કાર્યનો નાશ થાય છે ॥ ૧૬ ॥

જો કે ઉપરોક્ત ફળ સામાન્ય રીતે યાત્રા અને યુદ્ધ માટેનું છે, પણ તેજ રીતે પંથારાહુ દરેક કાર્યમાં ફળ આપે છે. કહ્યું છે કે—

“ યાત્રા-યુદ્ધ વિવાહે ચ, વાણિજ્યે કૃષિકર્મણિ ।

પ્રવેશે સર્વવ્યાપારે, પન્થારાહુઃ પ્રશસ્યતે ॥ ૧૭ ॥ ”

અર્થ—“ યાત્રા, યુદ્ધ, વિવાહ, વ્યાપાર, ખેતી, પ્રવેશ અને સર્વકાર્યમાં પંથારાહુ પ્રશંસાય ॥ ૧૭ ॥ ”

૧ જે હસ્ત લિખિત પ્રતિમાં પંથારાહુની નોંધ હતી તેજ પ્રતિમાં સુક્ષ્મ-

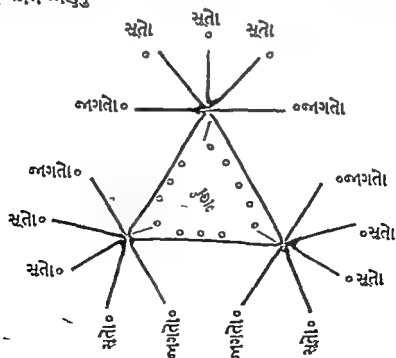
હવે શ્રેષ્ઠ ચ દ્રશ્યન કહે છે—

दाहिणुच्चो समो चंदो, उत्तरुच्चो हलोवमो
धणु वक्को अ सूलामो, मेसासु अ कमुक्कमा ॥१४॥

મેપાદિ રાશિમાં અનુક્રમે અને ઉત્ક્રમે દક્ષિણ તરફ ઉંચો, સમાન, ઉત્તર દિશામાં ઉંચો, હળજેવો, ધનુષ્ય જેવો, વાંકો અને શૂલ જેવો નવિન ચંદ્ર ઉદય પામે તે શુભ છે ॥ ૨૪ ॥

વિવેચન—ચ દ્ર શુભ હોય તો દરેક પ્રકારની શુદ્ધિ થાય છે, તેમજ ચ દ્રનો ઉદય શુભ હોય તો તે ઉપગ્રથી પણ

જનગૃત, ચંદ્રની પૃચ્છા હતી એટલે દગડો જ પ્રશ્ન પછે કે—આ ધાડપાડુ ગામ
ભાગશે ? ત્યારે સૂર્ય નક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્ર સુધી ગણવું, પછી પ્રથમ નક્ષત્ર
ત્રિવિજની ચાણીએ મઝી ખીન નક્ષત્રો ત્રિવિજમા ગોડવવા તે દરે નક્ષત્રોનું
દળ આ પ્રમાણે છે—સૂત્રે ચંદ્રે ધાડપાડુ કાવે નહીં જનગતે ચંદ્રે જાણુ થાય,
સુદ્ધ થાય, અને માર ખાય તથા ગર્ભના ચંદ્રે વગર મહેનતે ગામને લુટી
જાય એમ જાણવું

લવિષ્યનું સત્ય જ્ઞાન થાય છે. આ ચંદ્ર ઉપરથી જે પ્રકારની અનુકૂળતા જોવાય છે, તે માટે કહ્યું છે કે—

“ યાદશેન શશાઙ્કેન, સંક્રાન્તિર્જાયતે રવેઃ ।

તન્માસિ તાદશં પ્રાહુઃ, શુભાઽશુભં ફલં નૃણામ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સૂર્યની સંક્રાન્તિ જોવા ચંદ્ર વડે થતી હોય, તે માસમાં મનુષ્યોનું તેવું શુભાશુભ ફળ પડિતોએ કહ્યું છે. ॥ ” એટલે—ગોચર તારાબળ કે શુભ અવસ્થાથી ચંદ્ર બળવાન હોય ત્યારે સૂર્ય બારમા વિગેરે અશુભ સ્થાનમાં સંક્રમે તોપણ તે શુભ છે. તેમજ શુદ્ધિ એકમની શરૂઆત થાય ત્યારે શુભ ચંદ્ર હોય તો તે આખું પખવાડીયું શુભ બન્ય છે. તથા દરેક શુદ્ધિ બીજે ઉદય પામતો ચંદ્ર જુદી જુદી આકૃતિમાં હોય છે. તેમાંથી કઈ આકૃતિ શુભ છે ? અને કઈ આકૃતિ અશુભ છે ? તેનો મેળ સૂર્યની સંક્રાન્તિથી જોવાય છે, આ અનુકૂળતા માટે મૂળ ગ્રન્થકારે ગાથામાં ચંદ્રની આકૃતિઓ જાતેલી છે. એટલે કે—નવીન ઉદય પામતો ચંદ્ર મેષ સંક્રાન્તિમાં દક્ષિણમાં ઉંચો હોય, વૃષ સંક્રાન્તિમાં સમ હોય, મિથુન સંક્રાન્તિમાં ઉત્તર તરફ ઉંચો હોય, કર્ક સંક્રાન્તિમાં હળ સમાન હોય, સિંહ સંક્રાન્તિમાં ધનુષ્ય જેવો વાંકો હોય, અને કન્યા સંક્રાન્તિમાં શૂળ જેવો હોય; તો તે શુભ છે. અને ત્યારપછીની છ સંક્રાન્તિમાં ઉલટા ક્રમેની આકૃતિ-વાળો હોય, એટલે—નવીન ઉદય પામતો ચંદ્ર સૂર્યની તુલા સંક્રાન્તિમાં શૂળ સમાન, વૃશ્ચિકમાં ધનુષ્ય સમાન, ધનમાં હળ સમાન, મકરમાં ઉત્તર તરફ ઉંચો, કુંભમાં સમાન, અને મીનમાં દક્ષિણ તરફ ઉંચો હોય તો તે શુભ છે. અમુક કાળના ચંદ્રોદયના ફળ માટે નારચંદ્ર દીપ્ત્યણમાં કહ્યું છે કે—

“ વિહ્વરં સ્યાત્ સમે ચન્દ્રે, સુમિશ્નં ચોત્તરોન્નતે ।

ઈતિ-રાજમયં શૂલે, દુર્મિશ્નં દક્ષિણોન્નતે ॥ ૧ ॥

ઉત્તરે શ્રુજ્ઞોન્નતે વૃષ્ટિ--દક્ષિણે રાજવિહ્વરસ્ ।

સમે મહાર્ધતાં યાતિ, જ્ઞાતવ્યં ચન્દ્રમોદયે ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ સમાન ચ દ્રે વિહવર, ઉત્તર તરફ ઉચી અણીવાળા ચ દ્રે મુલિક્ષ, ગૂળ અમાન ચ દ્રે ઈર્તિલય અને રાજલય, તથા દક્ષિણ તરફ ઉચા ચ દ્રે દુર્લિક્ષ થાય છે ॥૧૧॥ વળી ઉત્તર તરફ ઉચી અણીવાળા ચ દ્રે વૃષ્ટિ, દક્ષિણ તરફ ઉચી અણીવાળા ચ દ્રે ગાન્તનો લય, અને સમ ચ દ્રે અનાજ મોઘુ થાય છે એ પ્રમાણે ચ દ્રના ઉદયનુ ક્ષણ જાણવું ॥૨૧॥”

જે જે સ કાન્તિમા ચ દ્રની જે જે આકૃતિ હોવી જોઈએ તે કરતા ખીણ આકૃતિ થતા શુ ક્ષણ મળે છે ? તે ઉપરના શ્લોકોથી સમજી શકાય છે વળી કહ્યું છે કે—

“ રક્તે રસા ક્ષય યાન્તિ, શુન્લે વૃષ્ટિ સમાગમ ।

કૃષ્ણે મૃત્યુ વિજાનીયાત, સુમિશ્રં પીતવર્ણકે ॥ ૩ ॥

શ્વેતવર્ણે મવેદ વૃષ્ટિ—ધૃમ્ને લોકો વિનશ્યતિ ।

શાન્ત રક્તે તુ જ્ઞાતવ્ય, અપિ (પીત) કૃષ્ણે મહદ્ ભયમ્ ॥૪॥”

અર્થ—“ નવીન ઉદય પામતો ચ દ્ર લાલ હોય તો રસનો ક્ષય, ધોળો હોય તો વૃષ્ટિ, કાળો હોય તો મૃત્યુયોગ, અને પીળો હોય તો મુલિક્ષ થાય છે ॥ ૩ ॥ વળી ખીજા મત પ્રમાણે કહે છે કે—ધોળો ચ દ્ર હોય તો વૃષ્ટિ, ધુમાડા જેવો હોય તો લોડોનો નાગ, લાલ હોય તો શાતતા (મદતા), અને (પીળો) કૃષ્ણ ચ દ્ર હોય તો મહાન્ લય થાય છે ॥૪॥”

“ અદ્ ભરણી અસલેસા નિદ્ધા, અન્નઙ સાઈ સઙ્ગમિસ છદ્ધા ।

પ્રે રિવલે જઈ ઝગમઙ મયકા, તો મહિમઙલ રુલઙ્કરકા ॥૫॥”

અર્થ—“ આદ્રા, લગ્ણી, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠા, મ્વાતિ અને શતભીષા, એ છ નક્ષત્રોમા જો નવિન ચ દ્ર ઉદય પામે તો મહીમ ડલમા લય કર હાહાકાર પ્રવર્તે છે, અને પ્રજા રાકની જેમ રજળે છે ॥૫॥ ” વળી મેષ અને તુલા સ કાન્તિ માટે કહ્યું છે કે—

“ માનૂદયે વિપુર્વતી જગતા ત્રિપત્તિ ,

મવ્યદિને સકલસસ્યવિનાશહેતુ ।

અસ્તંગતે સકલ સસ્ય સમૃદ્ધિ વૃદ્ધિ ;

ક્ષેમં સુભિક્ષમતુલં નિશિ ચાર્ધ્ય રાત્રે ॥ ૬ ॥ ”

અર્થ—“વિષુવતી સંક્રાન્તિ સૂર્યોદય કાળે થાય તો જગતને વિપત્તિ કરે છે, મધ્યાહ્નકાળે થાય તો સકલ ધાન્યનો નાશ કરે છે, સૂર્યાસ્તકાળે થાય તો દરેક વનસ્પતિ અને અન્નને નીપજાવે છે, તથા મધ્યરાત્રે થાય તો અતુલસુખ અને સુલિક્ષ કરે છે ॥ ૬ ॥ (સંક્રાન્તિ ફળ માટે જુઓ પાન-૭૭)

“ ગ્રહનિર્મુક્તે ચન્દ્રે, સપ્તાહાન્તર્યદા પ્રચુરવૃષ્ટિઃ ।

ક્ષેમંસુભિક્ષમતુલં, મૂપાઃ સુસ્થાઃ સુવૃષ્ટિશ્ચ ॥ ૭ ॥ ”

અર્થ—“ચંદ્ર ગ્રહની યુતિથી જુદો પડે, ત્યાર પછી સાત દિવસમાં જો પ્રચુર વૃષ્ટિ થાય તો જગતમાં અતુલ સુખ અને સુલિક્ષ થાય છે, રાજાઓ આનંદિત થાય છે અને વૃષ્ટિ પણ અનુકૂળ થાય છે ॥ ૭ ॥ ”

૧ ચંદ્રનો પ્રસંગ હોવાથી ગ્રહજુને માટે પણ નારચંદ્ર ટીપ્પણ ના પ્રથમ પ્રકીર્ણકમાં કહ્યું છે કે—

“ ઉપચયસંસ્થં શસ્તં, મધ્યં દ્વિપદ્મનવમેષુ ।

શેષૈરશુભં વિદ્યાત, નૂનં રવિ-ચન્દ્રયોર્ગ્રહણમ્ ॥ ૪૦૦ ॥

इतिग्रहण राहुफलम् ।

પશ્યન્ ગ્રસ્તં સૌમ્યો, ઘૃત-મધુ-તૈલ ક્ષયાય રાજાંચ ।

મૌમઃ સમરવિમર્દ, શશિરવિકોપં તસ્કર ભયં ચ ॥ ૪૦૧ ॥

શુક્રઃ સસ્ય વિનાશં, નાના ક્લેશાંશ્ચ જનયતિ ધરિત્ર્યામ્ ।

રવિજઃ કરોત્યવૃષ્ટિં, દુર્મિક્ષં સંક્ષયં ચ સસ્યાનામ્ ॥ ૪૦૨ ॥

યદશુભમવલોકનામિ—રુદ્રંતં ગ્રહયુક્ત ગ્રહણે પ્રમોક્ષણે વા ।

સુરપતિ ગુરુણા વિલોકિતેન, શમમુપયાતિ જલૈરિવાગ્નિરિદ્ધઃ ॥ ૪૦૩ ॥

ग्रहनिर्मुक्ते चन्द्रे० ॥ ૪૦૪ ॥ ”

इति ग्रहणदिनफलम् ।

અહીં કહેલ ગ્રસ્ત શબ્દ ઉપરથી હરકોઈ રાહુ સાથે રહેલો ગ્રહ સમજાય છે. પણ જો શ્લોક ૪૦૧ માં શશિરવિ ને ખદલે શરીર-વિ, એવો પાઠ હોય તો વધારે ઠીક છે.—

હવે પ્રમ ગ હોવાથી ત્રેલોક્ય પ્રકાશમા કહેલ દિવ્ય-
કાળનો અરૂપ નિર્દેશ કરીએ છીએ—

“ શુક્રાસ્તે માદ્રમાસે શુભમગળગતે વાકપતૌ સૌસ્થ્યહેતૌ,
જ્યેષ્ઠાધાહે સુવારે ગગિસિતમગળેપૂદિતે નિશ્યગસ્તે ।
ક્રૂરેમૂષાદિવર્ગે વિઘટિનિ સમયે મઙ્ગલે વક્રિતેઽપિ,
ચાપાદ્યા પૂર્વધિષ્ણ્યે પ્રહરવસુગતે જાયતે દિવ્યકાલ ॥૧॥ ”

અર્થ—‘ ભાદ્ર માસમા શુક્રાસ્ત, શુભ ગણિમા ગમન,
અનુકૂળ શુક, જ્યેષ્ઠાના પ્રથમ દિવસના વાગ ચ દ્ર શુક નક્ષત્ર, ગત્રે
ઉગેલો અગસ્તિ, વર્ષનો ફર ગળ વિગેરે વધતો—ઘટતો કાળ, વક્રી
મ ગળ, અધાડી પૂર્ણિમાનુ પૂર્વા નક્ષત્ર, અને પૂર્ણ પ્રહરનો
ભાગ, આ સયોગો હોય તો દિવ્યકાળ થાય છે ॥ ૧ ॥ ”

વિશેષ આ પ્રમાણે છે—

“ શુક્રમ્યાસ્તમને વૃષ્ટિ—રુદયે ચ વૃહસ્પતૌ ।
ચલિતાદ્ધારકે વૃષ્ટિ—સ્ત્રિધા વૃષ્ટિ શનૈશ્ચરે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ શુક્રના અસ્તમનમા, શુક્રના ઉદયમા, મ ગ-
ળના રાગિના ત્યાગમા, અને ગણિના ઉદય અસ્તમન વક્રતા
કે માર્ગીપણામા અવશ્ય વૃષ્ટિ થાય છે ॥ ૧ ॥ ” પણ અધા-
ડમા બુધનો ઉદય થતા, શ્રાવણમા શુક્રાસ્ત થાય તો દુષ્કાળ
પડે છે અને એક રાગિ ઉપર શુક્ર થતા ગણિ અસ્ત પામે તો
પણ તે અશુભ છે

ચોમાનામા આદ્રાદિ સાત નક્ષત્રમા હરકોઈ ગ્રહ આવે
ત્યારે વૃષ્ટિ થાય છે તથા ચોમાસામા ચિત્રા સ્વાતિ તથા
વિશાખા, નક્ષત્રમા વૃષ્ટિ ન થાય તો તે માસમા વૃષ્ટિ
થતી નથી અલ્પેષા નક્ષત્રમા બુધ શુક્ર અને મ ગળ હોય
ત્યારે વૃષ્ટિ થાય છે તુલા રાશિમા એક સાથે મ ગળ અને
શુક્ર સક્રમે તો તે અશુભ છે રેવતી કે ભરણી નક્ષત્રમા
જ્યારે જ્યારે શનિ આવે છે ત્યારે ત્યારે અનાજ મોઘુ થાય
છે સિંહ ગણિમા બુધ શુક્ર અને ચ દ્ર, એ ત્રણ ભેગા થાય

તો તે દિવસોમાં વૃષ્ટિ થાય છે. શ્રવણમાં ફૂર ગ્રહ આવે ત્યારે અનાજ મોંઘું થાય છે, બૃહસ્પતિના ઉદયકાળે વૃષ્ટિ થાય છે; પણ કર્કમાં ગુરુ હોય ત્યારે તુલાનો મંગળ અને મીનનો શનિ હોય તો જગત્ પીડાય છે.

જેઠ શુદ્ધિ એકમ, દિવાળી, અને સૂર્યના આર્દ્રા પ્રવેશને દિને સૌમ્યવાર હોય તો શુભ છે, આર્દ્રા પ્રવેશ પણ રાત્રિકાળે થાય તો વધારે શુભ છે. અને તેમાં વૃષભગ્ન તથા બુધનો સંયોગ હોય તો અત્યંત લાભકારક છે.

ચોમાસામાં જે જે દિવસે ચંદ્ર અને મંગળ એક રાશિમાં મળે તે તે દિવસે વૃષ્ટિ થાય છે. ચંદ્ર મંગળ અને ગુરુ એક રાશિમાં મળે તો બહુ વૃષ્ટિ થાય છે. એક નક્ષત્રમાં રાહુ અને ચંદ્ર મળે તો પણ વૃષ્ટિ થાય છે. સૂર્યની પછીની રાશિમાં શુક્ર હોય, અને તે અરસામાં જેટલો વખત ચંદ્રનો યોગ રહે તેટલો વખત અનાજ સસ્તું થાય છે. ચિત્રા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, કૃત્તિકા, રોહિણી, મઘા, મૃગશીર્ષ, મૂલ, અષાઢા અને વિશાખાની ઉત્તરમાં ચંદ્ર આવે તો વર્ષભરમાં સારો વરસાદ થાય છે. શુક્રનું અસ્તમન અને પછી ઉદય એ બન્ને શુકલ પક્ષમાંજ થાય તો અશુભ છે.

આષાઢમાં શુભવારે રોહિણી, અષાઢીજનું રોહિણી, માગશર (પોષ) અમાસનું મૂલ, શ્રાવણી પૂનમે શ્રવણ, અને કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ કૃત્તિકા નક્ષત્ર હોય તો શુભ છે. જેઠ શુદ્ધિ અગ્યારશ બારશ અને તેરશને દિને ચિત્રા, સ્વાતિ કે વિશાખા નક્ષત્ર હોય, તથા વરસાદની તૈયારી દેખાય, તો ચોમાસામાં સારો વરસાદ પડે છે.

જે સાલમાં અગસ્તિનો તારો રાત્રિએ ઉગે તે વર્ષ શુભ જાણવું. મંગળ વકી થાય તો તે શુભ છે, મંગળ ચલિત થતાં અવશ્ય વૃષ્ટિ થાય છે, બુધ વકી થાય તો જગત્માં મહોદય થાય છે, શુક્ર વકી થતાં જગત્ ચેન કરે છે, અને શનિ વકી થતાં જગત્માં રોગ ફેલાય છે. શનિ કે મંગળ—હસ્ત મઘા, રેવતી કે આર્દ્રામાં વકી હોય તો પૃથ્વીમાં યુદ્ધ જામે છે.

નાગ્ચ દ્ર ટીપ્પનના (ભાષાત્) મા કહ્યું છે કે—જે
બુધ ગુરુ અને શુક્રમાના જે ગ્રહોનો મેળાપ થાય તો તે જગ-
તને આનંદ આપે છે, શનિ અને ગહુ હુકોઈ એક રાગિ પર
આવે તો અનાજ મોઘુ થાય છે, અને લોકો પીડા પામે છે
સૂર્ય, મંગળ, બુધ બૃહસ્પતિ અને શનિ જેએક રાગિમા
આવે તો ગભ-પ્રભ પીડા પામે છે. તથા રાહુ અને શનિ
વિનાના દરેક ગ્રહો એક રાગિ પર આવે તો બહુ નુકશાનકારક
નથી, પણ જે સાત ગ્રહ એક રાગિમા લેગા મળે તો લાખા
કાળ સુધી જગતમા અસતોષ, બેકારી, યુદ્ધ અને મનુષ્યોનો
નાશ થાય છે

આ પ્રમાણે સામાન્ય રીતે દિવ્યાદિવ્ય કાળ સળધી
ભવિષ્યતુ સામાન્ય જ્ઞાન થાય છે, જેનુ અશેષ સ્વરૂપ બીજા
અન્યોથી તપાસવું

હવે તાગતુ ઠાગ કહે છે—

जम्मा कम्मं च आहाणं, तारा अट्ठ अंतरे
सस्स नाम फला सव्वा, अंतरा नामिआ ॥२५॥

અર્થ—જન્મ કર્મ અને આધાન એ ત્રણ
તારાઓ આઠ આઠ તારાઓના આંતરે આવે છે,
તે પોતપોતાના નામ પ્રમાણે ફળ દેનારી છે. અને
મધ્યની તારાઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે—

વિવેચન—તારા નવ છે, તેને જાણવાની રીત આ
પ્રમાણે છે—

જન્મનક્ષત્રથી અને તેની બળર ન હોય તો નામનક્ષત્રથી
આર લીને નવ નવ નક્ષત્રની એક, એમ સત્યાવીશ નક્ષત્રના
ત્રણ ઓળી કરવી તેમા ત્રણે નવકના પહેલા નક્ષત્રો પહેલી
તારા, બીજા નક્ષત્રો બીજી તારા, એમ આગળ ત્રણે ઓળીના
નવમા નક્ષત્રે અને નવમી તાગ ગણાય છે એટલે—સત્યાવીશ

નક્ષત્રમાંથી નવ-નવના આંતરે રહેલ ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રોની એકેક તારા હોય છે.

(તારા કોષ્ટક)

૧	પુ જન્મ-	અ	મ	પૂં કા	ઉં કા	હ	ચિ	સ્વા	વ
	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
૨	અ કર્મ-	જ્યે	મૂ	પૂં પા.	ઉં પા.	શ્ર	ધ	શ	પૂ. ભા.
	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮
૩	ઉભાં આધાન	રે	અ	ભ	કૃ	રો	મૃ	આ	પું
	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬	૨૭
નામ		સંપત	વપત	ક્ષેમા	યામા	સાધના	નિધના	મૈત્રી	પરમ-
	૧	૨	૩	૪ (પ્રત્યંશા)	૬	મૃતિ	૮	મૈત્રી	

જેમકે—જન્મનક્ષત્ર પુષ્પ હોય તો તેમાં પહેલા નવકની આઠ આઠ નક્ષત્રના આંતરે રહેલી પહેલી, દસમી અને એગણીશમી તારાનું નામ અનુક્રમે જન્મ, કર્મ અને આધાન છે, જે પોતપોતાનાં નામ સદૃશ કૃણ આપે છે. જન્મનક્ષત્રથી કે નામ નક્ષત્રથી ઇષ્ટ નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જે સંખ્યા આવે, તેને નવથી ભાગતાં જે શેષ રહે તેટલામી તારા ઇષ્ટ દિવસે છે. આ રીતે પણ તારા શોધી શકાય છે.

ગુરુ-શિષ્ય વર-સ્ત્રી રાજા-નોકર ગામ-રહેવાસી વિગેરેમાં પરસ્પરની તારા શોધવી હોય, તો એકના જન્મ નક્ષત્રથી બીજાના જન્મનક્ષત્ર સુધીની સંખ્યાને નવથીભાગી શેષ રહેલ અંકથી પરસ્પરની તારા શોધી શકાય છે, જે પૈકીની પરસ્પરની ત્રીજી પાંચમી અને સાતમી તારા નેષ્ટ કહી છે. તેમજ સારંગેપણુ ઘરઘણીની અને ઘરની તારા શોધવામાં આજ નિયમ સ્વીકાર્યો છે.

“ગણયેત્ સ્વામિનક્ષત્રાદ, યાવદ્વિષ્ણ્ય ગ્રહસ્ય ચ ।

નવમિસ્તુ હરેદ ભાગ, શેષ તારા પ્રકીર્તિતા ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“અહુ સ્વામીના નક્ષત્રથી અહુનક્ષત્ર સુધી ગણી તેને નવથી ભાગવા, અને શેષ રહે તે તારા બાણવી ॥૧॥”

આ તારા વાસ્તુશાસ્ત્રમાં ઉપયોગી છે આ વાસ્તુશાસ્ત્રની નવ તારાના નામ—ગાતા, મનોગ્મા, કૂરા, વિજ્યા, કલહો-હલવા, પાકીની, ગક્ષમી, વીરા અને આનંદા છે

જન્મ, કર્મ અને આધાનની મધ્યમાં ગહેલ ખીલથી નવમી સુધીની આઠ તારાઓના નામ આ પ્રમાણે છે—

સંપર્ક આવર્ક સ્વેમા, જામા સાહણ નિદ્ધણા ।

મિત્તી પરમમિત્તી અ, દુદ્ધા તિ સગ પંચમા ॥૨૬॥

જમ્માહાણા વિવજિજ્ઞા, ગમે ઇયાર્હિ વાહિઓ,

કટ્ટેણ જીવર્ક કિરહે, પક્ષ્વે ચંદુત્તરા ઇમા ॥૨૭॥

અર્થ—સંપત્, આપત્, ક્ષેમા, યામા, સાધના નિર્ધના, મૈત્રી અને પરમમૈત્રી; એ બાકીની આઠ તારાઓ છે. નવ તારામાંથી ત્રીજી સાતમી અને પાંચમી તારા દુષ્ટ છે. ॥ ૨૬ ॥ જન્મ અને આધાન તારા ‘ગમનમાં વળ્ય’ છે, તથા ત્રીજી પાંચમી સાતમી જન્મ અને આધાન તારામાં રોગી થયો હોય તે કષ્ટે જીવે છે, આ તારાઓ કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્ર કરતા વધારે શ્રેષ્ઠ હોય છે ॥ ૨૭ ॥

વિવેચન—ત્રણે નવકની પહેલી તારાઓ ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જેમ જન્મ, કર્મ અને આધાનના નામથી ઓળખાય છે તેમ ત્રણે નવકની ખીલથી નવમી સુધીની આઠ તારાઓ જુદા જુદા ત્રણ નામથી ઓળખાતી નથી, પણ ત્રણે તારા

એકસરખા નામથીજ ઓળખાય છે. એટલે સત્યાવીશ નક્ષત્રની નવ તારાઓજ થાય છે. તેમાંથી બીજીથા નવમી તારાઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે.

જન્મનક્ષત્રથી ૨-૧૧-૨૦ મું નક્ષત્ર તે બીજી સંપત્ તારા, ૩-૧૨-૨૧ મું નક્ષત્ર તે ત્રીજી વિપદ તારા, ૪-૧૩-૨૨ મું નક્ષત્ર તે ચોથી ક્ષેમા, ૫-૧૪-૨૩ મું નક્ષત્ર તે પાંચમી યામા, ૬-૧૫-૨૪ મું નક્ષત્ર તે છઠી સાધના, ૭-૧૬-૨૫ મું નક્ષત્ર તે સાતમી નિર્ધના, ૮-૧૭-૨૬ મું નક્ષત્ર તે આઠમી મૈત્રી, અને ૯-૧૮-૨૭ મું નક્ષત્ર તે નવમી પરમમૈત્રી તારા કહેવાય છે.

આ નવ તારાઓમાં જન્મ, આધાન, વિપદ, યમા અને નિધના તારાઓ હુષ્ટ છે. તે તારામાં ગમન કરવું શ્રેષ્ઠ નથી, તેમજ તે તારા વિષે જેને રોગ ઉત્પન્ન થયો હોય તે કપટે જીવે છે; એટલે-બીજા ગ્રહોની અનુકૂળતા હોય તો લાંબું દુઃખ ભોગવે છે, અને બીજા ગ્રહોની પ્રતિકૂળતા હોય તો રોગી મૃત્યુ પામે છે.

લક્ષ્મી તો કહે છે કે—

“**અપિ સ્યાદ્ બલી ચન્દ્ર-સ્તારા તથાપ્યનિષ્ટદા ।**”

અર્થ—“ જો ચંદ્ર બળવાન હોય તો પણ હુષ્ટ તારાઓ અનિષ્ટ કરે છે. ” ઉદયપ્રભ સૂરિ કહે છે કે-જન્મ, આધાન, વિપદ, યમા અને નિધનાના અગ્યાર નક્ષત્રમાં ક્ષોરકર્મ અને યાત્રાનો ત્યાગ કરવો. અને શુકલપક્ષમાં પણ આ તારાને વિષે રોગ થાય તે રોગી બહુ કલેશ ભોગવે છે કે મૃત્યુ પામે છે, તો પછી કૃષ્ણપક્ષ માટે તો પૂછવુંજ શું ?

આધાન માટે લક્ષ્મી કહે છે કે—

“**યાત્રા-યુદ્ધ વિવાહેષુ, જન્મતારા ન શોમના ।**

શુભાન્યશુભકાર્યેષુ, પ્રવેશે ચ વિશેષતઃ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—જન્મતારા યાત્રા, યુદ્ધ અને વિવાહમાં સારી નથી, પણ બીજાં શુભ કાર્યોમાં શુભ છે, અને પ્રવેશકાર્યમાં

વિશેષ શુભ છે ॥ ૧ ॥ ” અર્થાત્-જન્મના ચ દ્રવી પેઠે જન્મની તારા ગૃહપ્રવેશ અને માગલિક કાર્યોમા શુભ છે પણ કુરકર્મ, વિવાહ, યુદ્ધ, યાત્રા, વિવાહના કાર્યોમા અને રોગોત્પત્તિમા અશુભ છે જન્મનક્ષત્રની પેઠે આધાન નક્ષત્ર માટે પણ જાણવું, એટલે-જન્મનક્ષત્રના વર્ત્ય કાર્યો આધાનમા પણ વર્જવા, અને જન્મનક્ષત્રના પ્રશસ્ત કાર્યો આધાનમા પણ પ્રશસ્ત છે, માટે કરવા

કર્મ સપત્ અને મૈત્રી તારાઓ મધ્યમ છે, તથા ક્ષેમા સાધના અને પગમૈત્રી તારાઓ ત્રેષ્ઠ છે તે માટે કહે છે કે—

“ શોષાસુ તારાસુ વ્યાધિઃ, સાધ્યો નૃણા ભવતિ જાત’ ।

વ્યાધિવદવબોદ્ધવ્યાઃ, સર્વાસ્માશ્ચ તારાસુ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ મનુષ્યને બાકીની તારાઓમા ઉત્પન્ન થયેલો વ્યાધિ માધ્ય થાય છે દરેક તારાને વિષે કરેલા મમસ્ત કાર્યોના આર લો વ્યાધિની પેઠે (શુભાશુભ) ક્ષણવાળા જાણવા ॥ ૨ ॥ ”

“ ~~અક્ષ~~ ન્યન તિથિર્ન્યૂના, ક્ષપાનાયોડપિ ચાષ્ટમ ।

તત્સર્વં સમયેતારા, ~~પદ્~~ ~~નુ~~ ~~ન~~ ~~સ્થિત~~ ॥ ૩ ॥ ”

અર્થ—“ નક્ષત્ર અશુભ હોય, તિથિ અશુભ હોય, અને ચ દ્ર પણ આઠમો હોય, તે સર્વને છઠી, ચોથી, અને નવમી તારા ગમાવી દે છે ॥ ૩ ॥ ”

લક્ષ્મી દુષ્ટતાગ માટે કહે છે કે—

“ પ્રત્યરં જન્મનક્ષત્રે, મધ્યાહનાત્ પરત શુભમ્ । ”

અર્થ—“ સાતમી તારા અને જન્મનક્ષત્રમા મધ્યાહ્ન પછીનો કાળ શુભ છે ” આ ઉપરથી ત્રીજી પાચમી જન્મતારા અને આધાનતારા પણ મધ્યાહ્ન પછી દુષ્ટ કળ આપી શકતી નથી એમ જાણવું

શુકલપક્ષમા ચ દ્રનુ બળ જોવાય છે ન્યારે કૃષ્ણ પક્ષમા ચ દ્રને બદલે તાગનુ બળ જોવાય છે તે માટે કહ્યું છે કે—

“ ચન્દ્રાદ બલવતી તારા, કૃષ્ણપક્ષે તુ મર્તરિ ।

વિફલે પ્રોષિતે ચ સ્ત્રી, કાર્યં કતું યતોઽર્હતિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્ર કરતાં તારા બળવાન છે, કારણ કે—સ્વામી વિકલાંગ હોય કે સ્વામી હાજર ન હોય તો તેનું કાર્ય સ્ત્રી કરી શકે છે. ॥ ૧ ॥ ” વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“કૃષ્ણસ્યાઽષ્ટમ્યર્ધા-દનન્તરં તારકાવલં યોજ્યમ્ ।

પ્રતિપત્પ્રાન્તોત્પન્નં, સન્ધ્યાકાલોદયં યાવત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“કૃષ્ણપક્ષની અષ્ટમીના અર્ધભાગથી પ્રારંભીને શુદ્ધિ એકમના અંતે આવતા સંધ્યાકાળનો ઉદય થાય ત્યાં સુધી તારાનું બળ ગ્રહણ કરવું. ॥ ૧ ॥ ” એટલે બળવાન તારા ચંદ્રનીજ ગરજ સારે છે, કેમકે જો બલિષ્ઠ તારા હોય તો કૃષ્ણપક્ષનો ચંદ્ર પણ બળવાનજ મનાય છે. માત્ર જો શુકલ-પક્ષ હોય તો તારાનું બળ જોવાનું નથી. ॥ ૨૭ ॥

હવે યોગદ્વાર કહે છે—

चउ छट्ट नवम दसमं, तेरस वीसं च सूररिक्खाओ।
ससिरिक्खं होइ तथा, रविजोगो असुहसयदलणो २८

અર્થ—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચોથું, છઠ્ઠું નવમું, દસમું, તેરમું અને વીશમું ચંદ્ર નક્ષત્ર હોય તો રવિયોગ થાય છે; આ યોગ સેંકડો અશુભનો નાશ કરનાર છે.

વિવેચન—સૂર્યથી ભોગવાતું નક્ષત્ર રવિનક્ષત્ર કહેવાય છે. અને ચંદ્રથી ભોગવાતું નક્ષત્ર દિનનક્ષત્ર કે ચંદ્રનક્ષત્ર કહેવાય છે, તેમાંથી સૂર્યનક્ષત્ર ચંદ્રનક્ષત્ર તિથિ અને વાર પૈકીના બે ત્રણ કે ચારનો સંયોગ થવાથી નવા નવા યોગો તૈયાર થાય છે. આજ રીતે લગ્ન કુંડળીમાં પણ લગ્ન ગ્રહ અને રાશિના સંયોગથી યોગો થાય છે, જે પૂર્વે કહી ગયા છીએ.

ત્રિવિક્રમ કહે છે કે—યોગોમાં દુષ્ટયોગ, સામાન્યયોગ, સુયોગ, સિદ્ધિયોગ, અને અમૃતસિદ્ધિયોગ એ પાંચ વર્ગ છે.

જેનું કૃણ અનુક્રમે—અત્યંત અસિદ્ધિ, દૈવયોગે સિદ્ધિ, વિલંબે
સિદ્ધિ, ઇચ્છિત સિદ્ધિ, અને ઇચ્છાધિન સિદ્ધિ છે

અહીં આચાર્ય મહારાજ પ્રથમ મહા બળવાન એવા
રવિયોગને દેખાડે છે તે લાવવાની એવી ગીત છે કે—સૂર્ય-
નક્ષત્રથી ચ દ્રવનક્ષત્ર સુધી ગણવું, અને જેટલામ્ ચ દ્રવનક્ષત્ર આવે
તેટલામો તે યોગ કહેવાય છે, આ ગીતે અભીચૂ નક્ષત્રને નહીં
ગણવાથી સત્યાવીશ યોગો થાય છે જેનાના કેટલાક યોગો
શુભ છે જ્યારે કેટલાક યોગો અશુભ છે

નારય ધ્રુ ટીપ્પણમાં રવિનક્ષત્રથી સત્યાવીશ નક્ષ-
ત્રના કરેલ કાર્યનું કૃણ નીચે મુજબ આપ્યું છે

રવિરિક્તમ્મિ અ મરણ, વીણ કલહ મય ચ તહ તદ્દૃષ ।

હોઈ ચડત્યે સુકલ્પ, પુત્તવહં પચમે રિક્ત્વે ॥ ૧ ॥

છટ્ટે જિણેઙ સત્તુ, મિત્તવિણાસ ચ સત્તમે રિક્ત્વે ।

મરણ અટ્ટમરિક્ત્વે, પૂઆલાહો અ નવમમ્મિ ॥ ૨ ॥

દસમમ્મિ લાભસિદ્ધિ, દ્વકારસમે પહેદ્દઅ પયાઓ ।

ચારસમે અદ્દુહિઓ, તેરસમે અદ્દસુહી હોઈ ॥ ૩ ॥

ચડદસમે નાદ્દમેઓ, વજ્જપાઓ ભવેઙ પત્તરસમે ।

સોલસમે ધનહાણી, સત્તરમાઈ તિન્નિઓ ॥

॥ ધણહરણાઈણિ કુવ્વન્તિ ॥ ૪ ॥

વીસડમો રવિમોગો, રજ્જ પકરઈ હીણવસમ્મ ।

સમ્મમિણ મુણિરુણ, જદ્દઅવ્વ સુકલપવરમ્મિ ॥ ૫ ॥

અદ્દઆઈ સત્ત વજ્જહ, દિણમગ્ગેણ તિવ્વદુક્કાઈ ।

સો તેણ હોઈ દુહિઓ, જો ઠાવઈ કીલમાત્તપિ ॥ ૬ ॥

इति रवियोग फलम् ।

અર્થ—“સૂર્ય નક્ષત્રમામૃત્યુ ૧ સૂર્ય નક્ષત્રથી બીજા
નક્ષત્રમા કલહ ૨, ત્રીજામા લય ૩ ચોથામા સુખ ૪ પાંચ-
મામા પુત્રવધ ૫ ॥ ૧ ॥ છઠ્ઠામા મૃત્યુને જીતે ૬, સાતમામા

મિત્રની હાનિ ૭. આઠમામાં મૃત્યુ ૮. નવમામાં પૂજાલાભ ૯.
 ૥૨ ૥ દશમામાં લાભસિદ્ધિ ૧૦, અગ્યારમામાં સ્થાનભ્રંશ ૧૧.
 બારમા નક્ષત્રમાં અતિદુઃખ ૧૨. તેરમામાં સુખ ૧૩. ૥ ૩ ૥
 ઐકમામાં જ્ઞાતિલેહ ૧૪. પંદરમામાં વજ્રપાત ૧૫. સોળમામાં
 ધનહાનિ ૧૬. સત્તર અઠાર તથા ઓગણીશમામાં ધનહરણ
 વિગેરે ૧૭-૧૮-૧૯. ૥ ૪ ૥ વીશમા નક્ષત્રમાં હીનવંશવાળાને
 પણ રાજ્યલાભ, તેમજ શુકલપક્ષમાં વીશમા નક્ષત્રમાં કાર્ય ક-
 રવાથી અતિશય લાભ ૨૦. ૥ ૫ ૥ તથા સૂર્યનક્ષત્રથી એકવીશ
 બાવીશ ત્રેવીશ ચોવીશ પચ્ચીશ છઠ્ઠીશ અને સત્યાવીશમા
 નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી તીવ્ર દુઃખ વિગેરે કૃળ મળે છે એટલે
 ખીલો માત્ર ઠોકે તોપણ તે દુઃખી થાય છે, ૨૧-૨૭ ૥ ૬ ૥

સૂર્યનક્ષત્રથી ઇષ્ટ ચંદ્રનક્ષત્ર સુધી થનારા સત્યાવીશ
 યોગોમાં ચોથા, છઠ્ઠા, નવમા, દસમા, તેરમા અને વીશમા ચંદ્ર-
 નક્ષત્રથી થનાર યોગ મહા સિદ્ધિને કરનાર રવિયોગ કહેવાય છે.
 આ યોગના બળ માટે યતિવહ્નિભાગમાં કહ્યું છે કે—શુદ્ધ લગ્નના
 બળ જેવું રવિયોગનું બળ છે. નારચંદ્ર ટીપ્પણમાં કહ્યું છે.
 કે—સિંહના ભયથી નાસેલા હજારો ગજોની પેઠે રવિયોગથી
 નાશ પામેલા ગ્રહો આકાશમાં દેખાતા નથી.

આ છએ રવિયોગના કૃળ માટે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ एयाणं फलं कमसो, विउलं सुखं ४ जयं च सत्तूणं ६ ।

લામં ચ ૯ કજ્જસિદ્ધિ ૧૦, પુત્તુપ્પત્તી અ ૧૩ રજ્જં ચ ૨૦ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ આ છએ રવિયોગોનું કૃળ અનુક્રમે—ચોથે
 વિપુલ સુખ, છઠ્ઠે શત્રુજય, નવમે લાભ, દસમે કાર્ય સિદ્ધિ,
 તેરમે પુત્રજન્મ, અને વીશમે રાજ્યપ્રાપ્તિ છે. ૥ ૧ ૥ ”

બાકીના યોગોમાં કેટલાક ઇષ્ટ યોગો છે, અને કેટલાક
 મધ્ય યોગો છે. તે માટે આરંભસિદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—સૂર્ય
 નક્ષત્રથી ચંદ્રનું નક્ષત્ર—પહેલું, પાંચમું, સાતમું, આઠમું,
 અગ્યારમું, પંદરમું અને સોળમું હોય તો મૃત્યુ (પ્રાણહર)
 યોગ થાય છે. નારચંદ્ર સૂરિ કહે છે કે—

“વિદ્યુન્મુખ^૧ શૂલ^૨અશનિ^૩, કેતુ^૪-સ્કા^૫ વજ્ર-કમ્પ^૬-નિર્ધાતા^૭ ।

૫ ૬ ૧૪ ૧૮ ૧૯ ૨૨ ૨૩ ૨૪

જ જ દ દ ઘ ઘ વ મ સસ્યે રવિપુરત ઉપગ્રહા ધિષ્ણ્યે ॥૧॥”

અર્થ—“ આ શ્લોકમા કક્ષાવળીના મ કેતથી આકની સૂચના કરેલ છે તો મૂર્યનક્ષત્રથી પાચમા, આઠમા, ચૌદમા, અદારમા, ઓગણીશમા, બાવીશમા ત્રેવીશમા અને ચોવીશમા ચ દ્રનક્ષત્ર ઉપગ્રહ મ જ્ઞાવાળા છે તેના નામ અનુક્રમે વિદ્યુન્મુખ, શૂલ, અશનિ, કેતુ, ઉલ્કા, વજ્ર, ક પ અને નિર્ધાત છે ॥ ૧ ॥ ”

વિવાહાદિક કાર્યમા આ આઠે ગ્રહોનુ અનુક્રમે—પુત્ર મરણ, પતિ મરણ, વજ્રપાત, પતિનાશ, ધનનાશ, દુ શીલતા, સ્થાનભ્રંશ અને કુલક્ષયછે ઉદયપ્રભસૂરિ તો મૂર્યનક્ષત્રથી—સાતમા, પદરમા, એકવીશમા અને પચ્ચીશમા ચ દ્રનક્ષત્રને પણ ઉપગ્રહ તરીકે ઓળખાવે છે આ ઉપગ્રહો પણ અનિષ્ટ ફળને આપનારા છે

નારચ દ્વ ટીપ્પનમા પણ સાતમા ઉપગ્રહને અતિદુષ્ટ માને છે—

“ સૂર્યક્ષાત્ સત્તમ ઋક્ષં, મસ્મયોગ તુ તદ્ મવેત્ ।

યત્કિચ્ચિત્ ક્રિયતે કાર્યં, તત્સર્વં મસ્મસાદ મવેત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મૂર્યનક્ષત્રથી સાતમુ નક્ષત્ર હોય તે ભ્રમયોગ ઠહેલાય છે, આ યોગમા બે બગપણ કાર્યે કરાય તો તે સર્વકાર્ય નાશ પામે છે ॥ ૧ ॥ ”

જ્યોતિષ હીરમા કહ્યું છે કે—“ મૂર્યનક્ષત્રથી પદરમુ નક્ષત્ર હોય તે દહયોગ બને છે, અને તે અશુભ છે ”

મૂર્યનક્ષત્રના આકને દસ, અગીયાર, પદર, અદાર, ત્રેવીશ અને એકમાથી બાદ કરતા જે આક આવે તેટલામા, અશ્વિની વિગેરે નક્ષત્રો દુષ્ટ છે, બીજી રીતે ગણીયે તો—સત્યાવીશમાથી બાદ કરેલ સૂર્યનક્ષત્રના આકમા અથવા સૂર્યનક્ષત્રથી અશ્વિની નક્ષત્ર જેટલામુ હોય તે આકમા પણ દસ વિગેરે છ સખ્યા

મેળવતાં જે જે આંક આવે તેટલામું ચંદ્રનક્ષત્ર અશુભ છે. જે દરેકનું નામ પાતયોગ થાય છે. (ગાથા ૧૩૬)

અભિજિત નક્ષત્ર બૃહદં ગણતાં સૂર્યનક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્ર સુધીના અઠ્યાવીશ યોગો થાય છે, તેમાંનો આડલયોગ નેષ્ટ છે. નરપતિ જ્યયર્ચામાં કહ્યું છે કે—

“ સૂર્યમાદ્ર ગણયેન્દોર્મ, સત્તભિર્માગમાહર ।

શૂન્યં દ્વો વા ન શેષૌ ચે—દાહલો નાસ્તિ નિશ્ચિતમ્ ॥૧૧॥”

અર્થ—“ સૂર્યનક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્ર સુધીના આંક ગણી તેને સાતથી ભાગ દેવો, જે શેષમાં શૂન્ય કે બેનો આંક ન રહેતો આડલયોગ નથી એમ સમજવું. આ ઉપરથી એવું સૂચન છે કે—જે શેષમાં બે કે શૂન્ય રહેતો તે દિવસે આડલયોગ હોય છે ॥૧૧॥ ” આ રીતે ગણીએ તો સૂર્યનક્ષત્રથી બીજે, સાતમે, નવમે, ઐક્યમે, સોળમે, એકવીશમે, ત્રેવીશમે અને અઠ્યાવીશમે સ્થાને રહેલ ચંદ્રનક્ષત્રમાં આડલયોગ છે. આ યોગનો પણ શુભકાર્યમાં ત્યાગ કરવો, પણ યાત્રામાં તો આ યોગ વિશેષે કરીને વર્જવો.

સૂર્યનક્ષત્રથી બારમું નક્ષત્ર પણ સૂર્યની લાતથી દૂષિત છે. સુહૃત્તિચિંતામણિમાં કહ્યું છે કે—સૂર્ય નક્ષત્રથી છઠું, તેરમું, વીશમું અને સત્યાવીશમું નક્ષત્ર પ્રમાણુયોગ છે; તે યાત્રામાં ત્યાજ્ય છે. અને આડલયોગ દરેક શુભકાર્યમાં વર્જ્ય છે.

ઉપર જેમ સૂર્યનક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્રમાં શુભાશુભ યોગો થાય છે, તેમ દરેક ગ્રહના યોગોથી પણ શુભાશુભ યોગો થાય છે. પૂર્ણિમાના ચંદ્રનક્ષત્રથી આઠમું. મંગળના નક્ષત્રથી પહેલું, બીજું, ત્રીજું, અને અઠ્યાવીશમું, બુધના નક્ષત્રથી ત્રેવીશમું, શુક્રના નક્ષત્રથી છઠું, શુક્રના નક્ષત્રથી પચ્ચીશમું અને સત્યાવીશમું, શનિના નક્ષત્રથી પહેલું, બીજું, આઠમું, અને અઠ્યાવીશમું તથા રાહુ નક્ષત્રથી પહેલું, બીજું, નવમું, પંદરમું, એકવીશમું અને સત્યાવીશમું નક્ષત્ર દુષ્ટ છે; કેમકે—

આ નક્ષત્રોમા ધૂમિત આલિંગિત દગ્ધ લક્ષ્મી અને પાત વિગેરે યોગો થાય છે, જેનો શુભકાયમા સર્વથા ત્યાગ કરવો લક્ષ્મી અને પાત સળધે વિશેષ વર્ણન (ગાથા ૧૩૬-૧૩૬ મા) આગળ કહેવાશે, તથા સંધ્યોરિષ્ટના બુધપચક વિગેરે યોગો પૂર્વે કહેવાઈ ગયા છે (પાને ૧૫૪) ચાર વસ્તુના સંયોગથી જે યોગો થાય છે તેવા યોગો દરેક ગ્રન્થોમા દ્રષ્ટિગોચર થતા નથી, પણ આરભસિદ્ધિમા પાકશ્રી ગ્રન્થના આધારે નીચે મુજબ શુભાશુભ યોગો કહેલ છે

“ વદિ એકમથી ૭૩ થતા પૂર્ણિમા પર્યંત કાર્તિક કે માગશરમા પાચમ દિને શુક્રવાર અને પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય, પોષ કે મહાની છઠ્ઠ દિને શુક્રવાર અને ઉત્તરફાલ્ગુની નક્ષત્ર હોય, ફાગણ કે ચૈત્રની તેરશે બુધવાર અને વિશાખા નક્ષત્ર હોય, વૈશાખ કે જેઠની એકમે ઉત્તરફાલ્ગુની કે મૂલ નક્ષત્ર હોય આષાઢ કે શ્રાવણની બીજે સોમવાર અને ઉત્તરભાદ્રપદ નક્ષત્ર હોય, તથા ભાદરવો કે આસો માસની સાતમ દિને શનિવાર અને ગૌડિણી નક્ષત્ર હોય તો તે દરેક શુભયોગો છે ”

“ અને કાર્તિક કે માગશરની દશમે મગલવાર અને આર્દ્રા હોય, પોષ કે મહામાસની અગીયાળે શુક્રવાર અને પૂર્વાશ્વિની નક્ષત્ર હોય, ફાગણ કે ચૈત્રની બારશે શુક્રવાર અને સ્વાતિ નક્ષત્ર હોય, વૈશાખ કે જેઠની તેરશે શનિવાર અને શ્રવણ નક્ષત્ર હોય, આષાઢ કે શ્રાવણની ચૌદશે બુધવાર અને પૂર્વાશ્વિની નક્ષત્ર હોય, તથા ભાદરવો કે આસો માસની પૂર્ણિમા દિને રવિવાર અને કૃત્તિકા નક્ષત્ર હોય, તો તે દરેક યોગો અશુભ છે ”

કેટલાક આચાર્યો તિથિવાર રાગિ અને સમયનો શુભ-કુલ્યયોગ કહે છે તે આ પ્રમાણે છે

નન્દાતીથિએ સવારે મગલવાર અને મેષ કે વૃશ્ચિક લગ્ન હોય, ભદ્રા તીથિએ પ્રથમ પ્રહરના અતે બુધવાર અને મિથુન, કર્ક કે કન્યા લગ્ન હોય, જ્યાં તીથિમા મધ્યાહને

શુક્રવાર અને સિંહ ધન કે કુંભ લગ્ન હોય, રિક્તા તીથિ દિને ત્રીજા પ્રહરના અંતે શુક્રવાર અને વૃષ કે તુલારાશિ હોય, તથા પૂર્ણા તીથિએ સૂર્યાસ્તકાલે શનિવાર અને મકર કે મીન રાશિ હોય તો તે તીથિઓ કુલ્લના કહેવાય છે.

તથા રવિ નક્ષત્રથી અંદ્રનક્ષત્રનો આંક-શુકલ એકમથી ચાલુ તીથિ. વાર, અને નક્ષત્રનો સરવાળો કરી નવથી ભાગતાં શેષ સાત રહેતો હિંબરયોગ થાય છે તે દ્વિયોગ છે. (મૂ૦)

હવે તિથિ વાર અને નક્ષત્ર, એ ત્રણ મળવાથી જે જે યોગો થાય તે નીચે મુજબ છે. તેમાં પ્રથમ કુમારયોગ કહે છે.—

**સોમે ભોમે બુહે સુક્રકે, અસ્તિણાઈં વિહંતરા ।
પંચમી દસમી નંદા, સુહો જોગો કુમારઓ ॥૨૧॥**

અર્થ—સોમ મંગળ બુધ કે શુક્રમાંથી એક વાર હોય, બખખેના આંતરે રહેલાં અશ્વિની વિગેરે નક્ષત્રોમાંથી એક નક્ષત્ર હોય, અને પાંચમ દશમ કે નંદા-માંથી એક તિથિ હોય; તો ^૧કુમારયોગ થાય છે.

વિવેચન—કુમારયોગ તિથિ વાર અને નક્ષત્ર, એ ત્રણથી થાય છે. તેમાં જે દિવસે સોમ મંગળ બુધ કે શુક્ર, એ ચાર વાર પૈકીનો એક વાર હોય; અને તેજ દિવસે એકમ પાંચમ છઠ દશમ અને અગીયારશ એ પાંચ તિથિમાંથી હર-કોઈ એક તિથિ હોય; તથા અશ્વિની નક્ષત્રથી પ્રારંભીને બખખે નક્ષત્રો મૂકીને ત્રીજા ત્રીજા નક્ષત્ર હોય; તો કુમાર નામે શ્રેષ્ઠ

૧ યોગ: કુમારનામા, શુભ: કુજજેન્દુશુક્રતારેષુ ।

અથ્વાયૈદ્વર્યન્તરિતૈ-નંદાદશપચ્ચમીતિથિષુ ॥ (આરંભ૦ ૧૧૩૫)

રાજયોગો ભરણ્યાયૈ-દ્વ્યન્તરૈ મૈ: શુભાવહ: ।

મદ્રા તૃતીયારાકાસુ, કુજજમ્બુમાનુષુ ॥ (આરંભ૦ ૧૧૩૬)

ત્રયોદશ્યષ્ટમી રિક્તા, સ્થવિરે સ્યાદ્ ગુરુશની ॥ (નાર૦)

“ ગૃહપવેશો મૈત્રી ચ, વિદ્યારમ્ભાદિસત્ક્રિયા ।

રાજપટ્ટાભિષેકાદિ, રાજયોગેડમિધીયતે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ગૃહપ્રવેશ, મૈત્રી, વિદ્યાના લ વિગેરે સત્કાર્યો અને રાજાનો પટ્ટાભિષેક, વિગેરે રાજયોગમા કરાય છે ॥૧॥ ”

હવે સ્થવિરયોગ કહે છે—

સ્થવિરો ગુરુસણિતેરસિ, રિત્તદ્વમિ કિત્તિશ્ચા દુગંતરિશ્ચા
રુચ્છેશ્ચાણસણાઈ, અપુણકરણં હં કુજ્ઞા ॥ ૩૧ ॥

અર્થ—ગુરુવાર કે શનિવાર, રિક્તા કે આઠમ તિથિ, અને ખખખેના આંતરે રહેલ કૃત્તિકા વિગેરે નક્ષત્રો એકજ દિવસે આવે તો સ્થવિરયોગ થાય છે. આ યોગમાં ફરીથી નહીં કરવાનાં—વ્યાધિનો ઉપચાર અને અનશન વિગેરે કાર્યો કરવાં.

વિવેચન—એકજ દિવસે ગુરુવાર હોય કે શનિવાર હોય, એથ આઠમ નોમ કે ચૌદશમાથી એકતિથિ હોય, તથા કૃત્તિકાથી ત્રીજા ત્રીજા, એટલે—કૃત્તિકા, આદ્રા, અશ્લેષા, ઉત્તરાશ્વિનિ, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા, ઉત્તરાષાઢા, શતભીષા અને રેવતી, એ નવ નક્ષત્રમાથી એક નક્ષત્ર હોય, તો સ્થવિર નામનો યોગ થાય છે, જેનું ખીલું નામ સ્થિરયોગ છે આ યોગમા કરેલ કાર્યોનું પુનઃગવર્તન રહેતું નથી, માટે જે જે કાર્ય એકજ વાર કરવાના હોય તે કાર્ય સ્થવિર યોગમા કરાય છે તેમકે આ યોગમા કરેલ કાર્ય ખીલું વાર તેજ કાર્ય કરવાની જરૂર ન રહે એવું સ્થિર થાય છે તે માટે પાકશ્રી અન્થમા કહ્યું છે કે—

“ અણસણસિલવાહિરિણ, રિચરણદિવ્વ જલાસણ વંધો । ”

અર્થ—“ સ્થિર યોગમા અનશન, ખળુ, વ્યાધિ છેલ, ઋણ વાળુ, ઝત્રુવધ, સુદ્ધ, દિવ્યપરિક્ષા, અને જલાગય

બાંધવું વિગેરે કાર્યો કરવા. ” કુમારયોગ રાજયોગ અને સ્થવિરયોગ એ ત્રણે યોગો શુભ છે.

તિથિવાર અને નક્ષત્રથી થનારા બીજા શુભાશુભ યોગો નીચે મુજબ છે. મુહૂર્ત ચિંતામણિમાં કહ્યું છે કે—

“ વર્જयेत् सर्वकार्येषु, हस्तार्कं पञ्चमीतिथौ ।

भौमाऽश्विनीं च सप्तम्यां, षष्ठ्यां चन्द्रैन्दवं तथा ॥ ૧ ॥

बुधानुराधां चाष्टम्यां, दशम्यां भृगुरेवतीम् ।

नवम्यां गुरुपुष्यं चै—कादृश्यां शनिरोहिणीम् ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ પાંચમ ને રવિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય, સાતમને ભોમવારે અશ્વિની નક્ષત્ર હોય, છઠ્ઠને સોમવારે મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર હોય, આઠમ ને બુધવારે અનુરાધા નક્ષત્ર હોય, દશમ ને શુક્રવારે રેવતી નક્ષત્ર હોય, નોમને ગુરુવારે પુષ્ય નક્ષત્ર હોય, તથા અગીયારશને શનિવારે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો મૃત્યુયોગ થાય છે. આ મૃત્યુયોગમાં શુભકાર્યનો ત્યાગ કરવો.”

અમૃતસિદ્ધિ યોગમાં પાંચમ વિગેરે સાત તિથિ અનુક્રમે આવતાં આ યોગ થાય છે, તેથી તે અમૃતસિદ્ધિ યોગનો ઘાતક છે, એમ હેમડંસગણિ કહે છે.

આરંભસિદ્ધિની ટીકામાં કહ્યું છે કે:—

“ कर्त्तव्यपभङ्गं चउरो, सण्णिबुहससिसूरवारजुत्तं कमा ।

पंचमि बीड इगारसी, बारसि अबला सुहे कजे ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ શનિવાર, બુધવાર, સોમવાર અને રવિવારે અનુક્રમે પાંચમ, બીજ, અગીયારશ અને બારશ તિથિ હોય; તથા કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશર અને આર્દ્રા; એ કૃત્તિકાદિ ચાર નક્ષત્ર હોય તો શુભ કાર્યને નિર્બળ કરનારો અબલાયોગ થાય છે ॥૧॥ નારચંદ્રમાં જન્મવિષયોગ માટે કહ્યું છે કે—

“ शन्यश्लेषा द्वितीयाभिः, सप्तमी भोमवारुणी ।

कृत्तिका द्वादशीसूर्ये, रेवत्यां विषसंज्ञकम् ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જીવ ને શનીવારે અશ્લેષા હોય, સાતમ ને લોમવારે શતભિષા નક્ષત્ર હોય, તથા બારશ ને રવિવારે કૃત્તિકા નક્ષત્ર હોય અથવા રેવતીનો ગડાત યોગ હોય તો વિષયોગ થાય છે ”

જીવે કહ્યું છે કે—આ ત્રણ તિથિ વાર અને નક્ષત્રો ગમે તે રીતે પરસ્પર યોગ પામે તો કન્યાવિષયોગ થાય છે આ જન્મવિષયોગ, ત્રણ ગડાત, લોમવાગ, ચૌદશ, અભિજિત, મૂલ, જ્યેષ્ઠા અને અશ્લેષામાં જન્મેલ બાલક વિષ-બાલક કહેવાય છે, જે ઘણે ભાગે કુટુંબનો નાશ કરે છે

જ્યૈષ્ઠાતિપદીરમાં કહ્યું છે કે—

તિથિવાર રિક્તદશક, મિલિઅંકાદ્ કહિય સવ્વક ।

પણ દ્વાદશ તેરસ, સત્તર ઓગણિસ તેવીસ ॥ ૧ ॥

પણવીસ ગુણત્રીસ, દ્વગત્રીસ સદ્ગત્રીસ પગ્યાલીસ ।

તેયાલી સદ્ગત્રાલ, પમુહા સવ્વેહિં મગલ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ તિથિ વાર અને નક્ષત્ર એ ત્રણેનો સરવાળો કરતા સર્વા ક યોગ થાય છે તેમાં પાચ, અગીયાર, તેર, સત્તર, ઓગણીશ, ત્રેવીશ, પચ્ચીશ, ઓગણત્રીશ, એકત્રીશ, સાડત્રીશ, એકતાળીશ, તે તાલીશ, અને સુડતાલીશનો આક આવે તો તે મગલકારણ સર્વાકયોગ છે ॥ ૧-૨ ॥ ”

“ વળી પણ કહ્યું છે કે—વાર તિથિ અને નક્ષત્રના સરવાળાને બેથી ગુણી છથી ભાગતા શેષમાં શૂન્ય આવે તો દુઃખ-અદ્યોગ થાય છે ત્રણથી ગુણી સાતથી ભાગતા શેષમાં શૂન્ય આવે તો ધનનાશકયોગ થાય છે, અને ચારથી ગુણી આઠથી ભાગતા શેષમાં શૂન્ય આવે તો મૃત્યુયોગ થાય છે આ ત્રણે યોગો અશુભ છે

હવે શુભાશુભ કાર્યને વધારનારા દ્વિપુંકર ત્રિપુંકર અને પચક કહે છે—

મંગલ ગુરુ સણિ મહા,
 મિગ ચિત્ત ધણિદ્વિત્રા જમલજોગો ।
 કિત્તિ પુણ ઉ-ફ વિસાહા,
 પૂ-મ-ઉ-સ્વાહિં તિપુક્કરઓ ॥ ૩૨ ॥
 પંચગ ધણિદ્વિત્રા,
 મયકિત્ર વજિજ્જ જામદિસિ ગમણં ।
 એસુ તિસુ સુહં અસુહં,
 વિહિત્રં દુતિ પણ ગુણં હોઈ ॥ ૩૩ ॥

અર્થ—ભદ્રા તિથિવાળા મંગળ, ગુરુ કે શનિવારે મૃગશર, ચિત્રા અને ધનિષ્ઠા નક્ષત્ર હોય તો ચમલયોગ, થાય છે અને કૃત્તિકા, પુનર્વસુ, ઉત્તરાશ્વિની, વશાખા, પૂર્વા ભાદ્રપદ કે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર હોય તો ત્રિપુષ્કર યોગ થાય છે. ॥ ૩૨ ॥

ધનિષ્ઠાના અર્ધા ભાગથી રેવતી પર્યંત પાંચક કહેવાય છે, તેમાં મૃતક કાર્ય અને દક્ષિણ દિશામાં ગમન વર્જવું. આ ત્રણે યોગમાં કરેલાં શુભ કે અશુભ કાર્યો ખમણાં, ત્રણ ગણાં અને પાંચ ગણાં થાય છે. ॥ ૩૩ ॥

વિવેચન—મંગળવાર ગુરુવાર કે શનિવારમાંથી એક વાર હોય, બીજા સાતમ કે બારશમાંથી એક તિથિ હોય, અને તેજ દિવસે મૃગશર ચિત્રા કે ધનિષ્ઠાનાંથી એક નક્ષત્ર હોય તો ચમલયોગ થાય છે. આ યોગ કરનારાં મૃગશર ચિત્રા અને ધનિષ્ઠા નક્ષત્રો જે પાદવાળાં છે, તેથી આ યોગનું બીજું નામ

દ્વિપુષ્કર પણ છે અર્થાત્—મંગળ ગુરુ શનિ લંકા અને દ્વિપાદ નક્ષત્રમા દ્વિપુષ્કર યોગ થાય છે ચમલ યોગમા જે હાનિ-વૃદ્ધિવાળું કાર્ય કરાય છે તે ખમણ થાય છે, તેથી આ યોગમા અનિષ્ટ કાર્ય કરવું નહિ, પણ ઈષ્ટજ કાર્ય કરવું

મંગળવાર, ગુરુવાર કે શનિવારમાથી એક વાર હોય, બીજા આતમ કે ખારશ પૈકીની એક તિથિ હોય, અને તેજ દિવસે કૃત્તિકા પુનર્વસુ ઉત્તરાશ્વાશુની વિશાખા પૂર્વાભાદ્રપદ કે ઉત્તરભાદ્રપદ એ છ નક્ષત્રોમાથી એક નક્ષત્ર હોય, તો ત્રિપુષ્કર યોગ થાય છે અહીં આવેલ કૃત્તિકા વિગેરે છ નક્ષત્રો ત્રણ પાદવાળા છે ત્રિપુષ્કર યોગમા પણ ઈષ્ટ કાર્ય કરવું, કેમકે આ યોગમા કરેલું કાર્ય ત્રણ ગણુ થાય છે

ધનિષ્ઠા નક્ષત્રના બે પાયાથી પ્રારભીને દેવતી સુધીના નક્ષત્રો પચક કહેવાય છે એટલે—ધનિષ્ઠા નક્ષત્રના છેલ્લા બે પાયા, શતભીષા, પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાભાદ્રપદ અને દેવતી, આ પાચ નક્ષત્રનું નામ પચક છે બીજા ગ્રન્થોમા ધનિષ્ઠાથી પ્રારભીને દેવતી સુધીના પાચ નક્ષત્રને પચક કહેલ છે અને કેટલાક ગ્રન્થોમા શ્રવણથી ઉત્તરા ભાદ્રપદ સુધીના પાચ નક્ષત્રોને પચક તરીકે ઓળખાવેલ છે આ નક્ષત્રોમા કાર્ય કરવાથી પાચ ગણુ થાય છે તેથી પચકમા દક્ષિણ દિશામા ગમન કરવું નહિ, અને મૃત્યુ સળધીના કાર્યો પણ કરવા નહિ પણ આરંભસિદ્ધિની ટીકામા કહ્યું છે કે—અકસ્માત કોઈ મૃત્યુ પામે તો શબની સાથે દર્ભના ચાર પૂતળા રાખવા, અને તેઓનો પણ શબની સાથે અગ્નિ સસ્કાર કરવો, જેથી મરનારના ગોત્રમા બીજા કોઈનો નાશ થતો નથી, એમ ગરુડપુરાણમા દહનવિધિનો પાઠ છે

પચકમા ઈષ્ટ કાર્ય કરવાનો નિષેધ નથી, કેમકે—પચકના નક્ષત્રોમા દીક્ષા આપી શકાય છે વળી જિનમ દિરનુ ખાત મુહૂર્ત, જિનબિબનો પ્રવેશ, જિનેશ્વરની પ્રતિષ્ઠા, અને યાત્રા પણ કરી શકાય છે, એમ આ ગ્રન્થમાજ કહેલ છે તથા

પંચકમાં દક્ષિણ દિશામાં જવાનો નિષેધ છે, પણ આજ ગ્રંથમાં શ્રવણ અને રેવતી નક્ષત્રમાં સર્વ કાળે સર્વ દિશામાં ગમન કરવાતું સ્વીકાર્યું છે. વ્યવહાર સારમાં તો કહ્યું છે કે—

“ ધનિષ્ઠા ધનનાશાય, પ્રાણઘ્ની શતતારકા ।

પૂર્વાયાં દણ્ડયેદ્ રાજા, ઉત્તરા મરણં ધ્રુવમ્ ॥ ૧ ॥

અગ્નિદાહશ્ચ રેવત્યા—મિત્યેતત્ પञ्ચકે ફલમ્ ॥ ”

અર્થ—“ ધનિષ્ઠામાં કાર્ય કરવાથી ધનનો નાશ થાય, શતતારામાં કાર્ય કરવાથી પ્રાણનો નાશ થાય, પૂર્વાભાદ્રપદમાં કાર્ય કરવાથી રાજદંડ થાય, ઉત્તરામાં કાર્ય કરવાથી નિશ્ચયે મૃત્યુ થાય, અને રેવતીમાં કાર્ય કરવાથી અગ્નિદાહ થાય; એ પ્રમાણે પંચકનું ફળ જાણવું. ”

એક^૧ સમ્પ્રવિચારમાં કહ્યું છે કે—મકર અને કુંભનો ચંદ્ર હોય ત્યારે, એટલે કે—ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભીષા અને પૂર્વાભાદ્રપદ નક્ષત્ર એ શરણ પંચક છે. આ શરણ પંચકનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

યોગ ચંત્રકં.

યોગ નામ.	વાર	તીથિ.	નક્ષત્ર.
કુમાર યોગ	સોમ, ભોમ, બુધ, શુક.	૧-૫-૬ ૧૦-૧૧	અં રોં પુનં મં હં વિં મૂં શ્રં પૂ-ભાં
રાજયોગ	રવિ, ભોમ, બુધ, શુક.	૨-૩-૭ ૧૨-૧૫	ભં મૃં પુષ્ય પૂ-શ્રાં ચિં અનું પૂષાં ધં ઉભાં
સ્થવિર યોગ	ગુરુ, શનિ.	૪-૮-૯ ૧૩-૧૪	કૃં આં શ્લેં ઉક્ષાં સ્વાં જ્યેં ઉષાં શં રેં
દ્વિપુષ્કર	મં ગું શં	ભદ્રા	મૃં ચિં ધનિં
ત્રિપુષ્કર યોગ	મંગલ, ગુરુ, શનિ.	૨-૭-૧૨	કૃં પુનં ઉક્ષાં વિં પૂભાં ઉષાં

૧ ભારતવર્ષ ૫/૨/૬ (વર્ષ ૫, અંક ૧૨) બંગાળી જુના હસ્ત-
લિખિત પત્રના આધારે.

અમૃત સિદ્ધિન મૃત્યુયોગ		
ગવિ	૫	દસ્ત
સોમ	૬	મૃગશૃ
મંગળ	૭	અશ્વીનિ
શુક્ર	૮	અનુગધા
શુક્ર	૯	પુષ્ય
શુક્ર	૧૦	રેવતી
શનિ	૧૧	રોહિણી

અખલા યોગ.		
ગવિ	૧૨	આદ્રા
સોમ	૧૧	મૃગશૃ
શુક્ર	૭	રોહિણી
શનિ	૫	કૃતિકા

વિધયોગ.		
શનિ	૭	અશ્લેષા
મંગળ	૭	મતભિયા
ગવિ	૧૨	કૃતિકા

હવે વિષ્કલાદિક યોગની વળ્યે ધડીયો કહે છે—

પણ છસ્સગ નવ ઘડિયા,
વિસ્વંભ દુગંડ સૂલ વાધારં ।
પરિહદ્ધદિયાં વજ્જે,
વિહિદ્ધ વિર્ઝપાય સયલદિયાં ॥ ૩૮ ॥

અર્થ—વિષ્કલ યોગાંડ સૂલ અને વ્યાધા-
તની પાંચ છ સાત અને નવ ધડીયો વળ્યે છે,
પરિવનો અર્ધ દિવસ વળ્યે છે, તથા વૈધૃતિ અને
વ્યતિપાતનો આખો દિવસ વળ્યે છે.

વિવેચન—નિરતર વિષ્કલ વિગેરે સત્યાવીશ યોગો
વારાકરતી આવ્યા કરે છે તેમના નામ આરભસિદ્ધિમા
નીચે મુજબ છે—

“ વિષ્કમ્ભઃ પ્રીતિરાયુષ્માન્ , સૌભાગ્યઃ શોભનસ્તથા ૫ ।

અતિગણ્ડઃ સુકર્મા ચ, ધૃતિઃ શૂલં તથૈવ ચ ૯ ॥ ૧ ॥

ગણ્ડો વૃદ્ધિર્ધ્રુવશ્ચૈવ, વ્યાધાતો હર્ષણસ્તથા ૧૪ ।

વજ્રં સિદ્ધિર્વ્યતિપાતો, વરિયાન્ પરિઘઃ શિવઃ ૨૦ ॥ ૨ ॥

સિદ્ધઃ સાધ્યઃ શુભઃ શુક્લો, બ્રહ્મા ચૈન્દ્રોઽથ વૈધૃતિઃ ૨૭ ।

इति सान्वयनामानो, योगाः स्युः सप्तविंशतिः ॥३॥ ”

અર્થ—“ વિષ્કંભ, પ્રીતિ, આયુષ્માન્, સૌભાગ્ય, શોભન, અતિગંડ, સુકર્મા, ધૃતિ, શૂલ (॥ ૧ ॥), ગંડ, વૃદ્ધિ, ધ્રુવ, વ્યાધાત, હર્ષણ, વજ્ર, સિદ્ધિ, વ્યતિપાત, વરિયાન્, પરિઘ, શિવ (॥ ૨ ॥), સિદ્ધ, સાધ્ય, શુભ, શુક્લ, બ્રહ્મા, ચૈન્દ્ર અને વૈધૃતિ; એ પ્રમાણે નામ પ્રમાણે ગુણુવાળા સત્યાવીશ યોગ છે. (॥ ૩ ॥) તેમાંના વિષ્કંભ અતિગંડ શૂલ ગંડ વ્યાધાત વજ્રપાત વ્યતિપાત પરિઘ અને વૈધૃતિ, એ નવ યોગો અશુભ છે; તેઓનો શુભ કાર્યમાં ત્યાગ કરવો.

આ યોગોની વિશેષ કૂરતા માટે નારચન્દ્રટીપણમાં કહ્યું છે કે—

“ વિક્ષમં સૂલ ગંડે, અઙ્ગંડે વજ્ર તહ્ય વાધાણ ।

વહ્ધિઙ્ સૂરાઙ્કમા, અઙ્ગુદ્ધા મૂલજોગાઓ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ રવિવાર વિગેરે સાત વારોની સાથે અનુક્રમે—વિષ્કંભ શૂલ ગંડ અતિગંડ વજ્રપાત વ્યાધાત અને વૈધૃતિ, એ સાત યોગ આવે તો તે મૂળ સ્વભાવથી પણ અતિ દુષ્ટ છે. ॥ ૧ ॥

પણ કદાચ અશુભયોગો લેવા પડે તો તેની આદિની જે અવશ્ય વર્જવાની ઘડીઓ છે તેનો તો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. તેથી મૂળ શ્લોકમાં કહ્યું છે કે—વિષ્કંભની પાંચ ઘડી, ગંડ અને અતિગંડની છ ઘડી, શૂલની સાત ઘડી, અને વ્યા-

ધાતની નવ ઘડીઓ વર્ત્ય છે પગ્ધિ યોગનો અર્ધલાગ વર્ત્ય છે વૈધૃતિની દરેક ઘડીઓ અને વ્યતિપાતની પણ દરેક ઘડીઓ વર્ત્ય છે

ઉદયપ્રભસૂરિ વિશેષ કહે છે કે-વજયોગ પણ દુષ્ટ છે, તેની નવ ઘડીઓ અતિ દુષ્ટ છે તથા વ્યતિપાત વૈધૃતિ અને પગ્ધિ સિવાયના બીજા અશુભ યોગોનો આદિનો થોથો ભાગ વર્ત્ય છે

વ્યતિપાત અને વૈધૃતિના નિવાળુ માટે લલ્લ કહે છે કે-
“ વિષ્ટચામદ્ધારકે ચૈવ, વ્યતિપાતેઽથ વૈધૃતે + મધ્યાહ્નાત્પરતઃ શુભ ”

અર્થ—“ વિષ્ટિ અગાગક, વ્યતિપાત અને વૈધૃત યોગમા મધ્યાહ્ન પછીનો જાળ શુભ છે એટલે કે—આવશ્યક કાર્યમાન આ ગીતિએ શોધેલો કાળ ઉપયોગમા લેવાય છે ”

હવે આનદાદિક ઉપયોગો અને તેઓનું ફળ કહે છે—

અસ્તિણિ મિગ અસ્સંસા,

હત્થઽણુરાહા ય ઉત્તરાસાદા ।

સયમિસ કમેણ ણ્ણ,

સૂરાહસુ હુન્તિ મુહરિક્ખા ॥ ૩૫ ॥

નિઅવારે નિઅરિક્ખે,

મુહગણિણ જત્તિયં સસિરિક્ખં ।

તાવંતિમોવઅગો,

આનંદાઈ સનામફલો ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—અશ્વિની, મૃગશિર, અશ્લેષા, હસ્ત, અનુરાધા, ઉત્તરાપાદા અને શતભીષા; આ સાત નક્ષત્રો અનુક્રમે—રવિ આદિ વારોને વિષે (આન-

દાદિક ઉપયોગો માટે) મુખ નક્ષત્રો છે ॥ ૩૫ ॥
તેમાં પોતાના વારે પોતાના મુખ નક્ષત્રથી જેટલામું
ચંદ્ર નક્ષત્ર આવે, તેટલામો આનંદદાદિક ઉપયોગ
જાણવો. તે ઉપયોગો પોતાના નામ પ્રમાણે ફળ
આપનારા છે ॥ ૩૬ ॥

વિવેચન—અભીજિત સાથેના અશ્વિની વિગેરે અઠ્યા-
વીશ નક્ષત્ર સાત વારની સાથે હોય ત્યારે આનંદ વિગેરે અઠ્યા-
વીશ ઉપયોગ થાય છે. રવિવાર વિગેરે સાત વારોમાં અશ્વિ-
નીથી પાંચમા પાંચમા નક્ષત્રો મુખમાં મૂકવા. આ નક્ષત્રો તે
વારે હોય તો પહેલો આનંદ નામનો ઉપયોગ થાય છે. ભરણી
વિગેરે પાંચમા પાંચમા નક્ષત્રો સાત વારોમાં અનુક્રમે હોય
તો બીજો કાલદંડ ઉપયોગ થાય છે. આ પ્રમાણે અઠ્યાવીશ
ઉપયોગો થાય છે, મૂળ ગાથામાં આ રીતિ બહુ સ્પષ્ટ કરી છે.
એટલે કે—રવિવારે અશ્વિની, સોમવારે મૃગશર, સોમવારે
અશ્લેષા, બુધવારે હસ્ત, ગુરુવારે અનુરાધા, શુક્રવારે ઉત્તરા-
ષાઢા, અને શનિવારે શતભીષા મુખનક્ષત્ર છે. આ મુખનક્ષત્ર
પોતાના વાર સાથે હોય ત્યારે આનંદ નામનો પહેલો યોગ
થાય છે. ત્યાર પછી ઇષ્ટ વારે તેના મુખ નક્ષત્રથી જેટલામું
દિનનક્ષત્ર હોય તેટલામો યોગ આવે છે. અર્થાત—રવિવારનું
મુખનક્ષત્ર અશ્વિની છે, તે રવિવારે અશ્વિની હોય, તો પહેલો
યોગ, ભરણી હોય તો બીજો યોગ; એમ રવિવારે અશ્વિનીથી
જેટલામું નક્ષત્ર આવે તેટલામો યોગ જાણવો. તથા સોમવારે
મૃગશર નક્ષત્ર હોય તો પહેલો યોગ, આદ્રા હોય તો બીજો
યોગ, હસ્ત હોય તો ત્રીજો વજ્રયોગ; એમ સોમવારે મૃગશ-
રથી જેટલામું નક્ષત્ર હોય તેટલામો ઉપયોગ જાણવો. આજ
રીતે દરેક વારે પોતપોતાના મુખનક્ષત્રથી જેટલામું નક્ષત્ર
હોય તેટલામો યોગ હોય એમ જાણવું.

અથવા ઉપયોગ લાવવાની બીજી રીત એવી છે કે—રવિ-
વારે આનંદ, સોમવારે રાક્ષસ. મંગળવારે અમૃત, બુધવારે

મૃત્યુ, શુક્રવારે મનોરૂ, શુક્રવારે વજ્રપાત, અને શનિવારે સૌમ્ય, એ સાત અશ્વિની નક્ષત્રથી થનારા મૂળયોગ છે, અને ભરણી વિગેરે નક્ષત્રોની માથે ત્યાર પછીના યોગો અનુક્રમે આવે છે આ રીતે દરેક વારે અઠ્યાવીશ નક્ષત્ર સાથે પોતાના મૂળ યોગથી આર ભીને અઠ્યાવીશ ઉપયોગો થાય છે, અઠ્યાવીશ ઉપયોગના નામ આ પ્રમાણે છે

“ આળદ કાલદડ, પરિજા શુભ સોમ ઘસ ઘજ વચ્છો ।
વજ્રો મુગર છત્તો, મિત્તો મણુત્તો ય કપો ય ॥ ૧ ॥
લુપક પવાસ મરણ, વાહી સિદ્ધિ સૂલ અમિઝ મુસલ ।
ગજ માતંગ સ્વય સિપ્પ, ચિરો ય વદ્ધમાણ પરિયાણ ॥૨॥ ”

અર્થ—આળદ, કાલદડ, પ્રળ (પ્રાન્તપત્ય), શુભ, સૌમ્ય, ધ્વાક્ષ, ધ્વજ, શ્રીવત્સ વજ્ર, મુદ્દગ, છત્ર, મિત્ર મનોરૂ, કપ ॥ ૧ ॥ લુપક, પ્રવાસ, મરણ, વ્યાધિ, (જાણ) સિદ્ધિ, શુભ, અમૃત, મુગલ, ગજ, માતંગ, ક્ષય, ક્ષિપ્ર (અર), સ્થિર અને વર્ધમાન, એ અઠ્યાવીશ ઉપયોગો બતાવ્યા ॥૨॥

આ યોગોમા પ્રળ શબ્દથી પ્રળપતિ કે પ્રાન્તપત્ય નામ લેવું , પ્રળયોગનું બીજું નામ ધુમ્ર છે ક્ષિપ્ર શબ્દથી અર યોગ લેવો શુભ યોગના મુરોત્તમ અને પ્રળપતિ એવા બે નામો છે મનોરૂઆદિ આઠ યોગોની અનુક્રમે—માનસ, પક્ષ, લબક, ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાણુ, સિદ્ધિ અને શુભ, એવી પાણુ સજ્ઞાઓ છે ગજ યોગનું બીજું નામ ગદ છે, અને ક્ષય યોગનું બીજું નામ રાક્ષસ છે, આ દરેક યોગો પોતાના નામ પ્રમાણે ક્રૂણ આપે છે ૧

૧ જ્ઞાનન્દો ઘનલામાય, કાલદણ્ડે મહદ્ ભયમ્ ।

પ્રાજાપત્યસ્તુ પુત્રાય, શુભે સર્વ શુભ ભવેત્ ॥ ૧ ॥

સૌમ્યે સર્વ ક્રિયા સિદ્ધિ , ધ્વાક્ષો ક્ષુદ્રાય માનસે ।

ધ્વજેન કોટિરર્થ સ્યાત્, શ્રીવત્સાદ રત્નસચય ॥ ૨ ॥

વજ્રો વજ્રમય દણ્ડાદ્, મુદ્દરાન્મરણ ધ્રુવમ્ ।

છત્ર નૃપમુખ દવાદ્, મિત્રે મિત્રમમાગમ ॥ ૩ ॥

આ અઠ્યાવીશ યોગમાં—કાલદંડ, દ્વાંક્ષ, વજ્ર, મુદ્ગર, કંપ, લુંપક, પ્રવાસ, મરણ, વ્યાધિ, શૂલ, મુશલ. માતંગ અને ક્ષય યોગો અશુભ છે; યાકીના યોગો શુભ છે. આ દરેક યોગો પોતપોતાનાં નામ પ્રમાણે ક્રૂણ આપે છે.

નારચંદ્ર ટીપ્પનમાં કહ્યું છે કે—અશુભ યોગોનો સર્વથા ત્યાગ ન થઈ શકે તેમ હોય તો સર્વ ક્રુયોગની બેઘડી વર્જવી; તથા ઉત્પાત મૃત્યુ અને કાણુની સાત છ અને પાંચ ઘડી વર્જવી. ખીન્ન ગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે—કાલદંડની ૬૦ ઘડી, કાણુની ૬૦ ઘડી, ઉત્પાતની ૬૦ ઘડી, મૃત્યુની ૬૦ ઘડી, ગદની ૭ ઘડી, દ્વાંક્ષની ૫ ઘડી, વજ્રની ૫ ઘડી, મુદ્ગરની ૫ ઘડી, લુંપકની ૪ ઘડી, પદ્મની ૪ ઘડી ચરની ૩ ઘડી, મુશલની ૨ ઘડી, અને ધુમાક્ષની ૧ ઘડી અશુભ છે,

આ યોગો, વાર અને નક્ષત્ર એ બેના મેળાપથી થાય છે. પહેલાના ૧૨ોકોમાં ત્રણ વસ્તુના મેળાપથી થનારા યોગ દર્શાવ્યા છે, તેથી ક્રમશઃ બે વસ્તુના યોગ દર્શાવતાં વિષ્કંભાદિક તથા આનંદાદિક યોગ દર્શાવ્યા છે.

જોકે વાર તિથિ કે નક્ષત્રથી થનારા યોગો પ્રસિદ્ધ છે, પણ જ્યોતિષકોષમાં લઘુ દિનશુદ્ધિ દેખાડતાં માસ અને તિથિનો સર્વાંકયોગ આપેલ છે; તે આ પ્રમાણે—

મનોજ્ઞો મનસઃ સૌખ્યં, કમ્પઃ સમયમાપદમ્ ।

લુમ્પકો લુમ્પતે ચૌરાન્, પ્રવાસાન્ન જનચ્યુતિઃ ॥ ૪ ॥

મરણે મૃત્યુ માપ્નોતિ, વ્યાધૌ વ્યાધિં સદ્વાડપદા ।

સિદ્ધૌ સર્વક્રિયાસિદ્ધિઃ, શૂલે શૂલસમુદ્ભવઃ ॥ ૫ ॥

અમૃતો હરતે પાપં, મૂશલો વન્ધુનાશનઃ ।

ગજેન ધનલાભઃ સ્યાત્, માતક્રેનાડનલાદ્ ભયમ્ ॥ ૬ ॥

ક્ષયે ક્ષયો નરેશસ્ય, ક્ષિપ્રે ક્ષિપ્રં શુભાશુભમ્ ।

સ્થિરે સ્થિરાણિ કાર્યાણિ, વર્ધમાનેન વર્ધનમ્ ॥ ૭ ॥

	નામ	ગવિ	મેામ	ભોમ	શુધ	મુર	રુદ્ધ	શાન
૧	આનંદ	અશ્વિ	મૃગ	અશ્વે	હસ્ત	અનુ	ઉપા	રાત
૨	રાતદંડ	ભ	આ	મ	ચિ	ન્યે	અભિ	પૂભા
૩	પ્રાણપત્ય	ર	પુન	પૂકા	મ્વા	ન	શ્ર	ઉભા
૪	મુરોત્તમ	રો	પુ	ઉકા	વિ	પૂપા	ધ	રે
૫	મોમ્ય	મૃગ	અશ્વે	દ	અનુ	ઉપા	નાત	અશ્વિ
૬	ધ્વાસ	આ	મ	ચિ	ન્યે	અ	પૂભા	ભ
૭	ધ્વાન	પુન	પૂકા	મ્વા	ન	શ્ર	ઉભા	રે
૮	શ્રીનભ	પુ	ઉકા	વિ	પૂપા	ધ	રે	રો
૯	વજ	અશ્વે	દ	અનુ	ઉપા	રાત	અશ્વિ	મૃ
૧૦	મુદગગ	મ	ચિ	ન્યે	અ	પૂભા	ભ	આ
૧૧	છત્ર	પૂકા	સ્વા	મ	શ્ર	ઉભા	રે	પુન
૧૨	મિન	ઉકા	વિ	પૂપા	ધ	રે	રો	પુ
૧૩	મનોર	હસ્ત	અનુ	ઉપા	ગત	અશ્વિ	મૃ	શ્વે
૧૪	રૂપ	ચિ	ન્યે	અ	પૂભા	ભ	આ	મ
૧૫	હુપક	સ્વા	મ	શ્ર	ઉભા	રે	પુન	પૂકા
૧૬	પ્રવામ	વિ	પૂપા	ધ	રે	રો	પુ	ઉકા
૧૭	મગ્ધુ	અનુ	ઉપા	રાત	અશ્વિ	મૃ	શ્વે	હ
૧૮	વ્યાધિ-દાણ	ન્યે	અભિ	પૂભા	ભ	આ	મ	ચિ
૧૯	મિંદ	મ	શ્ર	ઉભા	રે	પુન	પૂકા	સ્વા
૨૦	શક્ત (ભ)	પૂપા	ધ	રે	રો	પુ	ઉકા	વિ
૨૧	અમૃત	ઉપા	ગત	અશ્વિ	મૃ	શ્વે	હ	અનુ
૨૨	મુશક્ત	અભિ	પૂભા	ભ	આ	મ	ચિ	ન્યે
૨૩	ગજા	શ્ર	ઉભા	રે	પુન	પૂકા	સ્વા	મ
૨૪	માતગ	ધ	રે	રો	પુ	ઉકા	વિ	પૂપા
૨૫	રાક્ષમ	ગત	અશ્વિ	મૃ	શ્વે	હ	અનુ	ઉપા
૨૬	ચગ	પૂભા	ભ	આ	મ	ચિ	ન્યે	અ
૨૭	ચિગ	ઉભા	રે	પુન	પૂકા	મ્વા	મૃળ	શ્ર
૨૮	વર્ધમાન	રે	રો	પુ	ઉકા	વિ	પૂપા	ધ

ચૈત્રાદિ ગત માસને યમણા કરી તેમાં ચાલુ માસના ગત દિવસો મેળવવા, અને આ સંજ્ઞાને સાતથી ભાગ દેવો. ભાગ આપતાં જે શેષમાં રહે તેનાં આ પ્રમાણે નામો છે—

“ સિરિયં કલહે ય આણંદં, મિય ધમ્મ તપસ વિજયં । ”

અર્થ—“ શ્રી, કલહ, આનંદ, મૃત્યુ, ધર્મ, તપસ અને વિજય. ” આ સાતે યોગોનાં પોતાનાં નામ પ્રમાણે ફળ છે, જે પૈકીના તપસનું ફળ સમભાવવાળું છે.

પ્રથમ વાર અને તિથિના શુભયોગ કહે છે—

નવમેગદ્વમી સૂરે, સોમે બીઆ નવમિઆ ।
 મોમે જયાય છટ્ટી અ, બુહે મદા તિહી સુહા ॥૩૭॥
 ગુરુ ઇગારસી પુન્ના, સુક્રે નંદા ય તેરસી ।
 સણિમ્મિ અદ્વમી રિત્તા, તિહી વારેસુ સોહણા ॥૩૮॥

અર્થ—રવિવારે નોમ એકમ અને આઠમ, સોમવારે બીજ અને નોમ, ભોમવારે જ્યા અને છઠ્ઠ, બુધવારે ભંદ્રા, ગુરુવારે અગીયારશ અને પૂર્ણી, શુક્રવારે નંદા અને તેરશ, તથા શનિવારે આઠમ અને રિક્તા તિથિ શોભન છે.

વિવેચન—આ ગાથાઓમાં તિથિ અને વારથી થનારા સિદ્ધિયોગો દર્શાવ્યા છે, તે આ પ્રમાણે—રવિવારે એકમ આઠમ કે નોમ હોય, સોમવારે બીજ કે નોમ હોય, મંગળવારે ત્રીજ છઠ્ઠ આઠમ કે તેરશ હોય, બુધવારે બીજ સાતમ કે બારશ હોય, ગુરુવારે પાંચમ દશમ અગ્યારશ કે પુનમ હોય, શુક્રવારે એકમ છઠ્ઠ અગ્યારશ કે તેરશ હોય, અને શનિવારે ચોથ આઠમ નોમ કે ચૌદશ હોય તો શુભયોગ થાય છે.

લગ્નશુદ્ધિમાં તો રવિવાર અને સોમવારના યોગમાં માત્ર આઠમ અને નોમ એમ એકેક તિથિઓજ કહી છે.

જે જે તિથિ અને વારના શુભયોગો કહ્યા છે તે પોત-
પોતાની તિથિ કે વારના ઇષ્ટકાર્યના સાધક છે પણ પોતપોતાના
તિથિ કે વારના નિષેધેલ કાર્યને તે સફળ કરતા નથી કેમકે—
સૌમ્ય તિથિ કે વારથી થયેલ શુભયોગ સૌમ્ય કાર્યને સાધે છે,
જ્યારે કૂર તિથિ અને વારથી થયેલ શુભયોગ કૂરકાર્યને સાધે
છે જેમકે—મંગળવારે મિદ્ધિયોગ થાય તો તેમા મંગળવારના
આરભ—સમારભના કૂર કામો સિદ્ધ થાય છે, પણ ખેતી વ્યા-
પાર વિગેરે સોમવારના, વિદ્યા યાત્રા વિગેરે શુક્રવારના, કે દીક્ષા
વિગેરે શનિવારના કાર્યો સિદ્ધ થતા નથી .

આજ રીતે તિથિ વાર કે નક્ષત્રથી થતા દરેક શુભા-
શુભ યોગમા અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ કાર્યની પ્રસંગાનુકૂલ
મામાન્ય સફળતા અને વિફળતા જાણવી શનિવાર અને રિ-
ક્તાના મિદ્ધિયોગ માટે આ નિયમ દેખાતો નથી, તેને માટે
નારથ દીપ્પણમા કહ્યું છે કે—

“ નવમી ચતુર્થીઃ ચતુર્દસીઃ, જહ સણિવાર લહિજ્ઞ ।

‘યક્રઃ કજ્ઞઃ નિગયા, કજ્ઞસયાઃ કરિજ્ઞ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“નોમ ચોથ અને ચૌદશે જે શનિવાર હોય તો
એક કાર્ય માટે નીકળેલ મનુષ્ય એ કડો કાર્ય સાધી શકે છે ૧”

હવે વાગ્ને આશ્રીને શુભયોગકારક નક્ષત્રો કહે છે—

રેવસ્તિણી ધણિટ્ઠા ચ, પુણ પુસ્ત તિઉત્તરા ।

સૂરે, સોમમ્મિ પુસ્તો અ, રોહિણી અણુરાહયા ॥૩૯॥

મોમે મિગં ચ મૂલં ચ, અસ્સેસા રેવર્દે તહા ।

બુહે મિગસિરં પુસ્સા,—સેસા સવણ રોહિણી ॥૪૦॥

જીવે હૃત્થઽસ્તિણી પૂ-ફ, વિસાહાદુગ રેવર્દે ।

સુક્કે ડ-ફાં ડ-લા હૃત્થં, સવણાણુ પુણ સ્તિણી ॥૪૧॥

સણિમિ સવણં પૂ-ફા, મહા સયમિસા સુહા ।
પુઠ્વત્તતિહિસંજોગે, વિસેસેણ સુહાવહા ॥ ૪૨ ॥

અર્થ—રવિવારે રેવતી અશ્વિની ધનિષ્ઠા પુનર્વસુ પુષ્ય અને ત્રણ ઉત્તરા, સોમવારે પુષ્ય રોહિણી અને અનુરાધા, ભોમવારે મૃગશર મૂળ અશ્લેષા અને રેવતી, બુધવારે મૃગશર પુષ્ય અશ્લેષા શ્રવણ અને રોહિણી, ગુરુવારે હસ્ત અશ્વિની પૂર્વાશ્વિની વિશાખાદિક કે રેવતી, શુક્રવારે ઉત્તરાશ્વિની ઉત્તરાષાઢા હસ્ત શ્રવણ અનુરાધા પૂનર્વસુ અને અશ્વિની, તથા શનિવારે શ્રવણ પૂર્વાશ્વિની મધા અને શતભીષા નક્ષત્ર શુભ છે. અને ઉપર કહેલ તિથિનો સંયોગ થાય તો વિશેષ શુભ છે.

વિવેચન—સાતે વારમાં સિદ્ધિયોગ કરનારાં નક્ષત્રો આ ચાર ગાથામાં ગણાવ્યાં છે. તેમાં ત્રિઉત્તરા શબ્દથી ઉત્તરાશ્વિની ઉત્તરાભાદ્રપદ અને ઉત્તરાષાઢા એ ત્રણ નક્ષત્ર લેવાનાં છે, તથા વિશાખાદિક શબ્દથી વિશાખા અને અનુરાધા એ બે નક્ષત્રો લેવાનાં છે. વિશેષ અર્થ સુગમ છે.

આરંભસિદ્ધિમાં તો સાત વારના શુભયોગમાં આ પ્રમાણે ઘણાં નક્ષત્રોની નામાવલી આપી છે—રવિવારે આશ્વિની રોહિણી મૃગશર પુનર્વસુ પુષ્ય ઉત્તરાશ્વિની હસ્ત મૂળ ઉત્તરાષાઢા ધનિષ્ઠા ઉત્તરાભાદ્રપદ અને રેવતી નક્ષત્ર હોય, સોમવારે—રોહિણી મૃગશર પુષ્ય ઉત્તરાશ્વિની હસ્ત અનુરાધા શ્રવણ અને શતતારા નક્ષત્ર હોય, મંગળવારે—અશ્વિની કૃત્તિકા મૃગશર પુષ્ય અશ્લેષા ઉત્તરાશ્વિની વિશાખા મૂળ ઉત્તરાભાદ્રપદ અને રેવતી હોય, બુધવારે—કૃત્તિકા રોહિણી મૃગશર પુષ્ય ઉત્તરાશ્વિની હસ્ત અનુરાધા જ્યેષ્ઠા પૂર્વાષાઢા અને

શ્રવણ નક્ષત્ર હોય, શુક્રવારે—અશ્વિની પુનર્વસુ પુષ્ય અશ્લેષા પુર્વફાલ્ગુની સ્વાતિ વિશાખા અનુગધા પૂર્વાષાઢા ધનિષ્ઠા પૂર્વાભાદ્રપદ અને રેવતી નક્ષત્ર હોય, શુક્રવારે—અશ્વિની મૃગશર પુનર્વસુ પૂર્વાફાલ્ગુની હસ્ત અનુગધા પૂર્વાષાઢા ઉત્તમ ધાઢા શ્રવણ ધનિષ્ઠા અને રેવતી હોય, તથા શનિવારે—અશ્વિની રોહિણી પુષ્ય મઘા સ્વાતિ અનુરાધા શ્રવણ ધનિષ્ઠા અને શતતારા નક્ષત્ર હોય તો તે શુભ છે આ શુભયોગમા અમૃત સિદ્ધિયોગ, સિદ્ધિયોગ અને દૃઢ સામાન્ય શુભયોગનો સમાવેશ થાય છે,

હસ્તશુદ્ધિ અને નારય દ્રુના શુભયોગોમા પણ કેટલાક નક્ષત્રનો ફેરફાર છે આરભસિદ્ધિમા તો કહ્યું છે કે— એક સાથે શુભયોગ અને અશુભયોગ થાય તો તેમા અશુભ યોગનુ ખળ હણાય છે વાર તિથિનો અને વાર નક્ષત્રનો સિદ્ધિયોગ એક દિવસે આવે તો તે ખમણ કળ આપનારે વિશેષ સિદ્ધિયોગ કહેવાય છે

હવે અમૃતસિદ્ધિયોગ કહે છે—

હૃત્યં મિગડસિણી ચેવા—ડનુરાહા પુસ્ત રેવર્ક
સેહિણી વારજોગેણા—ડમિઅસિદ્ધિકરા કમા ॥૪૩॥

અર્થ—હસ્ત મૃગશર અશ્વિની અનુરાધા પુષ્ય રેવતી અને રોહિણી અનુક્રમે સાતવારની સાથે અમૃતસિદ્ધિયોગ કરનારા છે.

વિવેચન—રવિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય, સોમવારે મૃગશર હોય, મંગળવારે અશ્વિની હોય, બુધવારે અનુરાધા હોય શુક્રવારે પુષ્ય નક્ષત્ર હોય શુક્રવારે રેવતી નક્ષત્ર હોય, અને શનિવારે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો અમિતસિદ્ધિને દેવાવળો અમૃતસિદ્ધિ યોગ થાય છે તેના ખળમાટે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ મદ્રા સંવર્તકાયૈશ્વેત્, સર્વદુષ્ટેઽપિ વાસરે ।

યોગોઽસ્ત્યમૃતસિદ્ધિચાલ્ય, સર્વ દોષક્ષયસ્તદા ॥ ૧ ॥

અર્થ—ભદ્રા અને સંવર્તક વિગેરેથી દુષ્ટ થયેલ દિવસે પણ જો અમૃતસિદ્ધિયોગ હોય તો સર્વ દુષ્ણોનો ક્ષય થાય છે ॥ ૧ ॥

રત્નમાલા ભાષ્યમાં પણ કહ્યું છે કે—અમૃતયોગમાં કરેલ કાર્યની અવશ્ય સિદ્ધિ થાય છે. કેટલાક આચાર્ય કહે છે કે—આ સાતે અમૃતસિદ્ધિ યોગમાં અનુક્રમે પાંચમથી અગ્યારશ સુધીની સાત તિથિઓ હોય તો મૃત્યુયોગ થાય છે. જે અમે તિથિ વાર અને નક્ષત્ર એ ત્રણના યોગમાં દેખાડી ગયા છીએ વળી મુહૂર્ત ચિંતામણીમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ ગૃહ પ્રવેશે યાત્રાયાં, વિવાહે ચ યથાક્રમમ્ ।

મૌમેઽશ્વિની શનૌ બ્રાહ્મં, ગુરૌ પુણ્યં ચ વર્જયેત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—ગૃહપ્રવેશ યાત્રા અને વિવાહમાં અનુક્રમે—સોમવારે અશ્વિની હોય, શનિવારે રોહિણી હોય, અને ગુરુવારે પુષ્ય હોય તો તે વળ્ય છે. વિવાહની પેઠે દિક્ષામાં પણ ગુરુવારે પુષ્ય નક્ષત્ર હોય તો શુભ નથી. આ રીતે અમુક કાર્યોમાં નિષેધેલ અમૃતસિદ્ધિયોગ અશુભ છે.

હવે ઉત્પાતાદિ ચાર યોગ કહે છે—

વારેસુ કમસો રિક્તવા, વિસાહાઈ ચઝ ચઝ

ઉપ્પાય મચ્ચુકાળાવલ્લ—સિદ્ધિજોગાવહા ભવે ॥ ૪૪ ॥

અર્થ—વારોની સાથે રહેલ અનુક્રમે વિશા-
ખાદિ ચાર ચાર નક્ષત્રો અનુક્રમે ઉત્પાત મૃત્યુ કા-
ળાક્ષ અને સિદ્ધિયોગવાળા થાય છે.

વિવેચન—આને દાદિ અઠ્યાવીશ ઉપયોગમાં દેખાડેલ પ્રવાસ, મરણ, બ્યાધિ, અને સિદ્ધિયોગોનું બીજું નામ ઉત્પાત મૃત્યુ કાળાક્ષ અને સિદ્ધિ છે. અને તે દરેક કાર્યમાં વિશેષ

મહત્તાવાળા હોવાથી કુમ્ભાર ગણાવેલ છે તે લાવવા મૂળ ગાથામાં કહ્યું છે કે—વિશાળાથી સ્વાતિ મુધીના અધ્યાવીશ નક્ષત્રોમાંથી એકેક વારના નીચે ચાર ચાર નક્ષત્રો સ્થાપવા તેમાં પહેલા નક્ષત્રો સાથે ઉત્પાત, બીજા નક્ષત્રો માથે મૃત્યુ ત્રીજા નક્ષત્રો સાથે કાણુ, અને ચોથા નક્ષત્રો સાથે સિદ્ધિયોગ થાય છે

એટલે રવિવારને વિશાળાએ ઉત્પાત, રવિવાર ને અનુ-રાધાએ મૃત્યુ, ગવિવાર ને જેષ્ઠાએ કાણુ, તથા ગવિવાર ને મૂળ નક્ષત્રે સિદ્ધિયોગ થાય છે આ રીતે દરેક વાગમા ચાર ચાર નક્ષત્રના યોગે ઉત્પાત વિગેરે ચાર ચાર યોગો તૈયાર થાય છે, જેમાં ઉત્પાત મૃત્યુ અને કાણુયોગો અશુભ છે. ત્યારે સિદ્ધિયોગ શુભ છે જેમાંથી અશુભ યોગનો શુભ કાર્યમાં સર્વથા ત્યાગ કરવો કાર્ય કર્યા વિના ન ચાલી ગડે તેવું હોય ત્યારે નારચંદ્ર ટીપ્પણુમાં કહ્યું છે કે—

“ સર્વેષાં હિ કુયોગાના, વર્જयेद् घटिकाद्वयम् ।

उत्पातमृत्युकाणानां, सप्त पट् पञ्च नाहिका. ॥ ૧૧ ॥ ”

અર્થ—“ સર્વ કુયોગની બે ઘડી વર્જવી, તથા ઉત્પાત મૃત્યુ અને કાણુ યોગની અનુક્રમે માત્ર છ અને પાંચ ઘડી વર્જવી ॥૧૧ ॥ ” સિદ્ધિયોગ સર્વ કાર્યમાં શુભ જ છે,

હવે યમઘટ અને જન્મ નક્ષત્ર કહે છે—

म वि आ मू कि रो ह,

सुराइसु वज्जणिज्ज जमघंटा ।

म चि उ-ख घ उ-फा जे रे,

इअ असुहा जम्मरिक्खा य ॥ ૪૫ ॥

અર્થ રવિ આદિ સાત વારની સાથે અનુક્રમે—
મવા વિશાળા આઠા મૂળ કૃતિકા રોહિણી અને હસ્ત નક્ષત્રો હોય તો યમઘટ નામનો વર્જ્ય યોગ

થાય છે. તથા ભરણી ચિત્રા ઉત્તરાષાઢા ધનિષ્ઠા ઉત્તરાશ્લેષુની જ્યેષ્ઠા અને રેવતી નક્ષત્રો હોય તો અશુભ છે. અને રવિ આદિના જન્મ નક્ષત્રો પણ અશુભ છે.

વિવેચન—રવિવારે મઘા, સોમવારે વિશાખા, મંગળવારે આર્દ્રા, બુધવારે મૂળ, ગુરુવારે કૃત્તિકા. શુક્રવારે રોહિણી અને શનિવારે હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો **યમઘન્ટ** યોગ થાય છે. આ યોગ અતિ દુષ્ટ છે, તેની દુષ્ટતા માટે લલ્લ કહે છે કે—

“ યમઘન્ટે ગતે મૃત્યુઃ, કુલોચ્છેદઃ કરગ્રહે ।

કર્તુર્મૃત્યુઃ પ્રતિષ્ઠાયાં, પુત્રો જાતો ન જીવતિ ॥૧॥ ”

અર્થ—“ યમઘન્ટમાં ગમન કરવાથી મૃત્યુ થાય છે, વિવાહ કરવાથી કુલનો ઉચ્છેદ થાય છે, પ્રતિષ્ઠા કરવાથી પ્રતિષ્ઠાકારનું મૃત્યુ થાય છે, તથા પુત્રનો જન્મ થયો હોય તો તે જીવતો નથી. ॥ ૧ ॥ ”

અતિ જરૂરી કાર્ય હોય, અને યમઘન્ટના દોષ વિના બીજી દરેક રીતે સાનુકૂળતા હોય, તો યમઘન્ટની અમુક અતિ-દુષ્ટ ઘડીઓ વર્જવાથી યમઘન્ટના દોષનો પરિહાર થાય છે; એવું જ્યોતિર્વિદોનું મંતવ્ય છે. તેમાં કેટલાક આચાર્ય કહે છે કે—અતિ આવશ્યકતામાં યમઘન્ટની આદિની નવ ઘડીઓનો ત્યાગ કરવો. બીજા તો કહે છે કે—બુધવાર અને શનિવારના યમઘન્ટની અંત્યની ત્રીશ ત્રીશ ઘડીઓ, તથા બાકીના રવિ વિગેરે પાંચ વારના યમઘન્ટમાં આદિની અનુક્રમે પંદર, છ, અગીયાર, સાડાસાત અને સાઠ ઘડીઓનો ત્યાગ કરવો.

લગ્નશુદ્ધિમાં યમઘન્ટની દૂષિત ઘડીઓ માટે કહ્યું છે કે—

“ પનરસ તેરડદારસ, ઇગા સગ સત્ત અટ્ટ ઘડિઆઓ ।

જમઘન્ટસસ ડ હુટ્ટા, રવિમાહસુ સત્તવારેસુ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—રવિવાર વિગેરે સાત વારે અનુક્રમે યમઘન્ટની

દુષ્ટ ઘડીઓ—૫૬૭, તેર, અઢાર, એક, સાત, આત અને આઠ છે ॥ ૧ ॥ ”

આ શ્લોકોમા યમઘટનો પરિહાસ કહ્યો છે, પરંતુ વ્યતિપાત વૈધૃત અને યમઘટનો સર્વથા ત્યાગ કરવો એ વધારે હિતકર છે બીજા ત્રયોમા તો સોમવારે અશ્વિની, મંગળવારે મઘા, બુધવારે આર્દ્રા અને પૂર્વા ક્ષાત્ત્રીની, શુક્રવારે શ્રવણ, શુક્રવારે સ્વાતિ, તથા શનિવારે પૂર્વાષાઢા ઉત્તરાષાઢા અને રેવતી હોય તો પણ યમઘટ યોગ કહ્યો છે

મૂળ ગાથામા ઉત્તરાર્ધથી બે અશુભ યોગો કહ્યા છે તે કથન પ્રમાણે ગ્રહવારે ભરણી સોમવારે ચિત્રા, મંગળવારે ઉત્તરાષાઢા, બુધવારે ધનિષ્ઠા, શુક્રવારે ઉત્તરાક્ષાત્ત્રીની, શુક્રવારે જ્યેષ્ઠા, અને શનિવારે રેવતીનક્ષત્ર હોય તો કુયોગ થાય છે અન્ય ત્રયોમા આ યોગનું નામ વજ્રમુશળ કહેલ છે તેના ક્ષણ માટે હીનગોત્રિયમા કહ્યું છે કે—

“ ગૃહ જન્મરિસી ણ, વજ્રે વિવાહ કિરિણ વિહવ ।

ગમનાર્ગમે મરણ, ચેદ્યઠવણેવિદ્ધંસ ॥ ૧ ॥

સેવાહ હવહ નિષ્ફલ, કરસણ અફલો ય દાહં ગિહપવેસે ।

વિજારમે ય જહ, વત્યુવાવરહ ભસમસાય ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ શુભ કાર્યમા આ ગ્રહ જન્મનક્ષત્રનો ત્યાગ કરવો કેમકે—તેમા વિવાહ કરે તો વિધવા થાય છે, ગમન કરે તે મૃત્યુ પામે છે ચૈત્યની પ્રતિષ્ઠા કરે તો મંદિરનો ધ્વસ થાય છે, સેવા કરે તો નિષ્ફળ જાય છે, ખેતી કરે તો નડામી થાય છે, ઘરમા પ્રવેશ કરે તો અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય છે, વિદ્યાનો આરભ કરે નો જડ થાય છે, અને જે વસ્તુ વાપરે તે વસ્તુ ભસ્મમાત્ર થાય છે ॥ ૧-૨ ॥ ” આ યોગમા નીકા લેનાર પણ ત્રનશી રહે છે, જેમ નાગચંદ્ર ની જાણુમા કહ્યું છે,

જે ગ્રહનું જે જન્મ નક્ષત્ર હોય તે પોતપોતાના ગ્રહના

વારે આવે તો જન્મગ્રહ નામનો કુયોગ થાય છે.

૧ ગ્રહોના જન્મ નક્ષત્રો આ પ્રમાણે છે.

વિશાખા કૃતિકાપ્યાનિ, શ્રવણો માગ્ય મિજ્યમમ્. ॥

યેવતિયામ્યમશ્લેષા. જન્મક્ષાણ્યર્કતઃ ક્રમાત્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—રવિ વિગેરે નવ ગ્રહના જન્મનક્ષત્રો અનુક્રમે વિશાખા, કૃતિકા, ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ, પુર્વાશ્વિની. મૃગશર, રેવતી, ભરણી, અને અશ્લેષા છે. (૪૨)

લલ્લ કહે છે કે કૂરગ્રહ ઉલ્કા વિગેરેથી પીડાતા નક્ષત્રનો ગ્રહ યાત્રા કુંડળીના લગ્નમાં આવે તો તે અશુભ છે.

અન્ય ગ્રંથોમાં વાર અને નક્ષત્રના બીજા પણ કુયોગો કહેલા છે, જે આ પ્રમાણે છે—રવિ વિગેરે સાત વારોમાં અનુક્રમે ભરણી, પુષ્ય, ઉત્તરાષાઢા, આર્દ્રા, વિશાખા. રેવતી અને શતભીષા નક્ષત્ર હોય તો શત્રુયોગ થાય છે; પ્રીતિના કાર્યમાં આ યોગ વર્જવો.

રવિ વિગેરે સાત વારોમાં અનુક્રમે—ઉત્તરાષાઢા, આર્દ્રા, વિશાખા, રોહિણી, શતભીષા, મઘા અને મૂલ નક્ષત્ર હોય તો અરયોગ થાય છે; જે સ્થિર કાર્ય માટે અશુભ છે.

રવિવારે મઘા કે ધનિષ્ઠા, સોમવારે મૂળ કે વિશાખા, મંગળવારે કૃત્તિકા કે ભરણી, બુધવારે પુનર્વસુ કે રેવતી, ગુરુવારે અશ્વિની કે ઉત્તરાષાઢા, શુક્રવારે રોહિણી કે અનુરાધા, અને શનિવારે શ્રવણ કે શતતારા નક્ષત્ર હોય તો યમદંડા-યોગ થાય છે; આ યોગ દરેક કાર્યમાં અશુભ છે, આરંભ-સિદ્ધિ વિગેરે ગ્રંથોમાં જે સાત વારના અશુભ નક્ષત્રોની નામાવલી આપી છે તેમાં આ દરેક કુયોગોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

હવે એક વજ્યયોગ તથા કર્ક યોગ કહે છે.

૧ ગ્રહો જન્મ નક્ષત્રમાં મહોન્મત્ત રહે છે, તેથી સ્વકાર્ય કરી શકતા નથી. આ પણ ગ્રહનું એક નિર્વજન સ્થાન છે. એમ સમજાય છે.

ગુરિ સયમિસ સણિ ઉત્તર-સાઢા ઇયા વિવજ્જણ પાયં ।
વારસિ ઇગેગહીણા, સૂરાઈસુ કક્કજોગુ ચણ ॥૪૬॥

અર્થ—ગુરુવારે શતભીષા અને શનિવારે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર હોય તો તે પ્રાયઃ વળ્ય છે, તથા રવિ આદિ વારને દિવસે ખારશ વિગેરે એકેક હીણુ તિથિ હોય તો કર્કયોગ થાય છે, તે પણ ત્યાજ્ય છે.

વિવેચન—મૂળ ગાથામા પૂર્વાર્ધથી—ગુરુવારે શતભીષા નક્ષત્ર હોય, અને શનિવારે ઉત્તરાષાઢા હોય, એમ બે વાગના કુયોગો દેખાયા છે તે બન્ને યોગો શુભકાર્યમા પ્રાય વળ્ય છે આર ભસિદ્ધિમા તો આ બન્ને યોગોને વળ્ય કહેલ છે કેમકે—ગુરુવારે શતભીષા નક્ષત્ર હોય તો ચરયોગ અને શનિવારે ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર હોય તો યમઘટ (મતાતર) થાય છે, જે બન્ને યોગો દિનશુદ્ધિના પ્રણેતાને માન્ય છે

ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી વાર અને તિથિના કુયોગોનો પ્રારભ કહે છે, તેમા અહીં તો માત્ર કર્કયોગજ દેખાડે છે રવિ વિગેરે સાત વાગને વિષે અનુક્રમે ખારશથી પ્રારભીને એકેક આછી તિથિ હોય તો કર્કયોગ થાય છે એટલે—રવિવારે ખારસ, સોમવારે અગીયારશ, મંગળવારે દશમ, બુધવારે નોમ, ગુરુવારે આઠમ, શુક્રવારે સાતમ, અને શનિવારે છઠ્ઠ તિથિ આવે તો કર્કયોગ થાય છે આ યોગ લાવવાની ખીણ એવી રીત છે કે—વાર અને તિથિની સખ્યા લેગી કરવાથી તેગનો આક આવે ત્યારે કર્કયોગ થાય છે, કર્કયોગનો શુભ કાર્યમા ત્યાગ કરવો તેનું ખીણુ નામ ક્રુરકચયોગ પણ છે

હવે વારને આશ્રીને અશુભ તિથિઓ કહે છે—

ઋદ્ધિ સત્તમિ ઇગાર, ચઢદસી
સૂરિ, સોમિ સગવાર તેરસી ।

મંગલે ઇગ ઇગારસી,
 બુહે વજ્જણ ઇગ ચડદસી જયા ॥૪૭॥
 છઠ્ઠિ ચડત્થિ સહમદયા,
 ગુરુ સુક્કિ બીઅ સહ તીઈ રિત્તયા ।
 પુત્ત સત્તમિ સણિમ્મિ સઠ્ઠવા,
 વજ્જણ ઇઅ તિહી વિસેસઅો ॥૪૮॥

અર્થ—રવિવારે છઠ્ઠ સાતમ અગીયારસ અને ચૌદસ, સોમવારે સાતમ બારસ અને તેરસ, મંગળવારે એકમ અને અગીયારસ, બુધવારે એકમ ચૌદસ અને જયા, ગુરુવારે છઠ્ઠ ચોથ અને ભદ્રા, શુક્રવારે બીજ ત્રીજ અને રિક્તા, તથા શનિવારે પૃથ્વી અને સાતમ તિથિ વિશેષે કરીને વર્ણ્ય છે.

વિવેચન—રવિવારે છઠ્ઠ સાતમ અગીયારસ અને ચૌદસ હોય તો અશુભ છે, સોમવારે—સાતમ બારસ અને તેરસ તિથિ હોય તો અશુભ છે, મંગળવારે—એકમ અને અગીયારસ હોય તો અશુભ છે. બુધવારે—એકમ ત્રીજ આઠમ તેરસ અને ચૌદસ હોય તો અશુભ છે, ગુરુવારે—બીજ ચોથ છઠ્ઠ સાતમ અને બારસ હોય તો અશુભ છે. શુક્રવારે—બીજ ત્રીજ ચોથ નોમ અને ચૌદસ હોય તો અશુભ છે, તથા શનિવારે પાંચમ સાતમ દશમ અને પુનમ હોય તો અશુભ છે. આ સર્વ અશુભ તિથિ-ઓનો શુભકાર્યમાં સર્વથા ત્યાગ કરવો.

આ વાર અને તિથિઓના સર્વ કુયોગોનાં નીચે પ્રમાણે નામો છે,

નારઅંદ્રમાં કહ્યું છે કે—રવિવારે નંદા, સોમવારે ભદ્રા, મંગળવારે નંદા, બુધવારે જયા. ગુરુવારે ભદ્રા, શુક્રવારે રિક્તા.

અને શનિવારે પૂણા તિથિ હોય તો મૃત્યુયોગ થાય છે રવિ વિગેરે સાત વારને વિષે અનુક્રમે—બારશ અગીયારશ પાચમ ત્રીજ છઠ્ઠ ત્રીજ અને નોમ તિથિ હોય તો દુઃખયોગ થાય છે

રવિવારે સાતમ, સોમવારે છઠ્ઠ, સોમવારે પાચમ, બુધવારે ચોથ, શુક્રવારે ત્રીજ, શુક્રવારે બીજ, અને શનિવારે એકમ હોય તો ફાંકડું ઘર નામનો કુયોગ થાય છે એટલે કે—વાર અને તિથિને ભેગા કરતા આઠનો આઠ આવે તો આ યોગ થાય છે આ યોગનું બીજું નામ ચોથનું ઘર પણ છે તે ગ્રામપ્રવેશ, યાત્રા, ચોમાસાનો પ્રવેશ, અને વિહારમા વળવો કેટલાક આચાર્યના મત પ્રમાણે ફાંકડું ઘર ચંદ્ર કરતા પણ વધારે બળવાન છે, માટે અનુકૂળ ચંદ્ર હોય તો પણ ફાંકડું ઘરનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો

તથા વાર અને તિથિના દિવસો ભેગા કરતા જે આઠ આવે, તેને ચારથી ભાગતા શેષમા ગૂન્ય આવે તો ચોથનું ઘર નામનો યોગ થાય છે આ યોગ પણ ગમનાગમન પ્રવેશ વિગેરેમા સર્વથા વળ્યું છે નારચંદ્ર જ્યોતિષમાં કહ્યું છે કે—

“ પ્રતિપત્તૃત્તીયા સૌમ્યે, સપ્તમી શનિસુર્યયો ।

પષ્ટી ગુરૌ દ્વિતીયા ચ, શુક્રે સર્વર્ત્તકો ભવેત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—બુધવારે એકમ ને ત્રીજ, શનિવારે અને રવિવારે સાતમ, શુક્રવારે છઠ્ઠ, તથા શુક્રવારે બીજ હોય તો સર્વર્ત્તક યોગ થાય છે ॥ ૧ ॥ ”

જ્યોતિષ હીરમા કહ્યું છે કે—સોમવારે સાતમ કે તેરશ, સોમવારે ચૌદશ, શુક્રવારે નોમ, શુક્રવારે ત્રીજ, અને શનિવારે પાચમ હોય તો પણ સર્વર્ત્તક યોગ થાય છે આ યોગપણ અશુભ છે

૧ બે તિથિ ભેગી થતી હોય તો એક દિવસ, અને વૃદ્ધિતિથિ હોય તો બે દિવસ ગણનામા લેવા

યોગ ચક્ર.

—

	રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
સિદ્ધિયોગ	અશ્વિ પુન. પુષ્ય ઉત્તરા. રેવતી	રોહિ. પુષ્ય. અનુ. 	મૃગ. અશ્લે. મૂલ રેવતી	રોહિણી મૃગ. પુષ્ય અશ્લે. શ્રવણ	અશ્વિ. પૂ. ફા. હસ્ત વિશા. અનુ. રેવતી	અશ્વિ. પુન. ઉ-ફા. હસ્ત અનુ. ઉ-પા. શ્રવણ	મધા પૂ. ફા. શ્રવણ શત.
સિદ્ધિયોગ (આંસિં)	અશ્વિ. રોહિ. મૃગ. પુન. પુષ્ય ઉ-ફા. હસ્ત મૂળ ઉ. પા. ધનિ. ઉ. ભા. રેવતી	રોહિણી મૃગ. પુષ્ય. ઉ-ફા. હસ્ત અનુ. શ્રવણ શત.	અશ્વિ. કૃત્તિ. મૃગ. પુષ્ય અશ્લે. ઉ-ફા. વિશા. મૂલ ઉ-ભા. રેવતી	કૃત્તિ. રોહિ. મૃગ. પુષ્ય ઉ-ફા. હસ્ત અનુ. જ્યે. પૂ-પા. શ્રવણ	અશ્વિ. પુન. પુષ્ય અશ્લે. પૂ-ફા. સ્વાતિ વિશા. અનુ. અનુ. પૂ-પા. ધનિ. પૂ-ભા. રેવતી	અશ્વિ. મૃગ. પુન. પૂ. ફા. હસ્ત અનુ. પૂ. પા. ઉ. પા. શ્રવણ ધનિ. રેવતી	અશ્વિ. રોહિ. પુષ્ય મધા સ્વાતિ અનુ. અવ. ધનિ. શત
અમૃતસિદ્ધિ ઉત્પાત મૃત્યુ	હસ્ત વિશાખા અનુરાધા	મૃગશર પૂ-પા. ઉ-પા.	અશ્વિની ધનિષ્ઠા શત.	અનુરાધા રેવતી અશ્વિ.	પુષ્ય રોહિ. મૃગ.	રેવતી પુષ્ય અશ્લે.	રોહિણી ઉ-ફા. હસ્ત

રવિ	સો મ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	
રાષ્ટ્ર	ન્યેષા	અભિય	પ-ભા	ભરણી	આર્દ્રા	મન્ના	ચિત્રા
સિદ્ધિ	મધ	શ્રવણ	ઉ-ભા	કૃત્તિકા	પુન.	૫ કા	સ્વાતિ
યમવટ	મન્ના	વિરાખા	આર્દ્રા	મૂલ	કૃત્તિકા	રોહિ	હસ્ત
(યમવટ		અશ્વિની	મધા	આ	શ્રવણ	સ્વા	પા રે)
			.	૫, કા			
વજ્ર-							
મુશય	ભરણી	ચિત્રા	ઉ પા	ધનિ	ઉ કા	ન્યે	રેવતી
ત્યાગ્ય-					રાત		ઉ-પા
રાત્રી	ભરણી	પુષ્ય	ઉ પા	આર્દ્રા	વિના	ગે-૪	શત.
ચગ	ઉ પા	આર્દ્રા	વિના	ગેહિ	રાત	મધા	મૂલ.
યમ-	મધા	મૂલ	કૃત્તિકા	પુન.	અશ્વિ	રોહિ	શ્રવ
દષ્ટા	ધનિરા	વિશા	ભરણી	રેવ	ઉ-પા	અનુ	શત
ક્રકચ દર્શ	૧૨	૧૧	૧૦	૯	૮	૭	૬
દગ્ધ	૧૨	૧૧	૫	૩	૬	૩	૯
ચોથ વગ	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧
મવર્તન	૭	(૭-૧૩)	(૧૪)	૧-૩	૬ (૯)	૨ (૩)	૭ (૫)
મૃત્યુ-	૬-૭	૭-૧૨		૧-૩-૮	૪-૬	૨-૩	૭
યોગ	૧-૧૪	૧૩	૧-૧૧	૧૩-૧૪	ભદ્રા	ગિક્તા	પૃથ્વી
મિદ્ધિ-	૧૧-૮	૨-૯	૬	ભદ્રા	પૃથ્વી	૧૩	૮
યોગ	૯		જ્યા		૧૧	નદા	રિક્તા

યોગચક્ર.

	રવિ.	સોમ.	મંગળ.	બુધ.	શુક્ર.	શનિ.
અશ્વિની	સિદ્ધિ	યમ.	અમૃત	મૃત્યુ	સિદ્ધિ	...
ભરણી	શત્રુ-વજ્ર	...	દંષ્ટ્રા	કાણુ
કૃત્તિકા	દંષ્ટ્રા	સિદ્ધિ
રોહિણી	...	સિદ્ધિ	...	ચર-સિદ્ધિ	યમ.-દંષ્ટ્રા	અમૃત
મૃગશર	...	અમૃત	સિદ્ધિ	સિદ્ધિ
આર્દ્રા	...	ચર	યમ.	(યમ.) શત્રુ.
પુનર્વસુ	સિદ્ધિ	દંષ્ટ્રા
પૂષ્ય	સિદ્ધિ	શત્રુ-સિદ્ધિ	...	સિદ્ધિ	સિદ્ધિ	...
અશ્લેષા	સિદ્ધિ	સિદ્ધિ	ઉત્પાત	...
મઘા	યમ-દંષ્ટ્રા	...	(યમ.)	...	મૃત્યુ	સિદ્ધિ
પૂ. ફા.	(યમ.)	કાણુ-ચર	સિદ્ધિ
ઉ. ફા.	સિદ્ધિ	સિદ્ધિ	ઉત્પાત
જ્યેષ્ઠા	અમૃત	સિદ્ધિ	મૃત્યુ-યમ.

मित्रा	पञ्च	यम-दण्डा	यम	अमृत	शु-सिद्धि	(यम)	शालु
स्वाति		यम-दण्डा	यम	यम	सिद्धि	दण्डा-सिद्धि	सिद्धि
विशाखा	उत्तराषाढा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
अनुराधा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
ज्येष्ठा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
मृग	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
पूर्वाषाढा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
उत्तराषाढा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
अश्लेषा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
धनिष्ठा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
शतभिषा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
पू. भा.	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
उ. भा.	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
रेवती	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा
यम-यमघट, दण्डा-यमघट, उ०-उत्तराषाढा, उ०-उत्तराषाढा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	मित्रा	दण्डा	दण्डा-सिद्धि	दण्डा

હવે તિથિના યોગનો પ્રસંગ હોવાથી બે ગાથા વડે ગંડાંતયોગ તથા તેનું ક્ષણ કહે છે.

ચરમાઈમ તિહિલગ્ગરિકલ, મજ્ઞેગઅદ્ધદોઘડિઆ ।

તિદુસત્તંતરિ મુત્તું, પુણો પુણો તિવિહ ગંડંતં ॥૪૯॥

નદ્દું ન લબ્ભણ અત્થ, અહિદદ્દો ન જીવહ ।

જાઓ વિ મરહ પાયં, પત્થિઓ ન નિઅત્તહ ॥૫૦॥

અર્થ—છેલ્લાં અને પહેલાં તિથિ લગ્ન તથા નક્ષત્રની મધ્યે અનુક્રમે એક અરધી તથા બે ઘડીનો ગંડાંતયોગ આવે છે. તથા તિથિ વિગેરેમાં અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ, બપોળે, અને સાત સાતને આંતરે બપોળેની વચ્ચે પણ તેટલાજ પ્રમાણવાળો ગંડાંતયોગ આવે છે. આ યોગમાં નાશ પામેલ વસ્તુ ફરી મળતી નથી, સર્પથી ડસાયેલો જીવતો નથી, જન્મેલ પ્રાયઃ જીવતો નથી, અને પરદેશ જનાર પાછો આવતો નથી.

વિવેચન—ગંડાંતયોગ, તિથિગંડાંત લગ્નગંડાંત અને નક્ષત્રગંડાંત એમ ત્રણ પ્રકારે છે. તે તિથિ વિગેરેમાં ત્રીજે ત્રીજે ભાગે બપોળેના આંતરાની સંધિમાં આવે છે. જેમકે—તિથિ પંદર છે, તેને ત્રીજે ત્રીજે ભાગે પાંચમ દશમ અને પૂર્ણિમા છે; તે પાંચમ અને છઠ્ઠ, દશમ અને અગીયારસ, તથા પુનમ અને એકમની સંધિમાં તિથિગંડાંતયોગ આવે છે. આવીજ રીતે લગ્ન અને નક્ષત્રમાં પણ ત્રીજે ત્રીજે ભાગે સમજવાતું છે. આજ વાતનું સ્પષ્ટીકરણ કરતાં મૂળ ગાથામાં કહ્યું છે કે—છેલ્લી તિથિ પુનમ કે અમાસની અંતની ત્રીશ પળ, અને પહેલી તિથિ એકમની આદિની ત્રીશ પળ, એમ સંધિની સાઠ પળવાળી એક ઘડી ગંડાંતયોગ છે. પછી ત્રણ ત્રણ તિથિનું

આતરૂ નાખતા જે તિથિ આવે તે અને તેની પછીની તિથિના મધ્યમા ગડાત આવે છે તેથી એકમ પછી ત્રણ તિથિનું આતરૂ નાખતા પાચમ તિથિ આવે છે, તે પાચમની અને છઠ્ઠી મધ્યની એક ઘડી ગડાતયોગ છે વળી છઠ્ઠી ત્રણ તિથિનું આતરૂ લેતા દશમ અને અગીયારમની સધિની એક ઘડી ગડાતયોગ આવે છે

લગ્નગડાંત પણ છેલ્લા મીન લગ્નની અંતિમ પદર પણ, અને પ્રથમ મેષ લગ્નની આદિની પદર પણ, એમ મધ્યની અર્ધી ઘડીનો આવે છે, પણ લગ્ન ખાર છે, એટલે પછી બે બે લગ્નનું આતરૂ મૂકતા કર્ક અને મિહ તથા વૃશ્ચિક અને ધન લગ્નની સધિમા પણ અર્ધી અર્ધી ઘડીનો લગ્નગડાત આવે છે

આજ રીતિએ—છેલ્લું નક્ષત્ર રેવતી અને પ્રથમ નક્ષત્ર અશ્વિનીની મધ્યની બે ઘડી અને પછીના સાત સાત નક્ષત્રો મૂકતા અશ્લેષા અને મઘા તથા જ્યેષ્ઠા અને મૂળ નક્ષત્રની સધિની બપોળે ઘડી નક્ષત્ર ગડાંત આવે છે

યોગ નામ	ઘડી	મધ્ય સ્થાનો		
સમ ગડાંત	૦૧	મીન-મેષ	કર્ક-મિહ	વૃશ્ચિક-ધન
તિથિ ગડાંત	૧	૧૫-૧	૫-૬	૧૦-૧૧
નક્ષત્ર ગડાંત	૨	રેવતી-અશ્વિની	અશ્લેષા-મઘા	જ્યેષ્ઠા-મૂળ

અન્ય ગ્રન્થોમા ગડાંતનું ઘડી પ્રમાણુ વિશેષ પણ મળી શકે છે વળી કેશવાર્ક કહે છે કે—નક્ષત્રગડાંતની પેઠે વિષ્ક-લાદિ સત્યાવીશ યોગોમા પણ ત્રીજે ત્રીજે ભાગે પાચ પાચ ઘડીનો ગડાંતયોગ આવે છે

વિવાહ વૃદ્ધાવનમા તે દરેક નક્ષત્રની મધ્યમા ૨ ઘડી ૩૦ પણ, તિથિની મધ્યમા ૨ ઘડી ૪૦ પણ અને યોગની મધ્યમા ૨ ઘડી ૧૬ પણ, શુભકાર્યમા વર્ત્ય સાધે નામનો

દોષ કહ્યો છે, ગંડાંતયોગ—જન્મ, ગર્ભાધાન, યાત્રા, વ્રત, વિવાહ ક્ષૌર, ગૃહપ્રારંભ તથા પ્રવેશ વિગેરે સર્વ કાર્યમાં અશુભ છે. કેમકે—મૂળ ગાથામાંજ કહ્યું છે કે, આ યોગમાં જે વસ્તુ ખોવાઈ હોય તે વસ્તુ પાછી મળતીજ નથી, ગંડાંતયોગમાં જેને સર્પડંશ થયો હોય તે માણસ જીવતો નથી, ગંડાંતમાં જન્મેલ બાળક પ્રાયઃ જીવતું નથી, અને પરદેશ ગયેલો મનુષ્ય પાછો આવતો નથી,

અહીં ગંડાંતયોગમાં જન્મેલ બાળક માટે પ્રાયઃ શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે, તેને માટે બીજે સ્થાને કહ્યું છે કે—જો બાળકના જન્મકાળે ગંડાંત હોય તો તે માતાપિતા કુળ કે બાળકનો નાશ કરે છે, પણ જો ગંડાંતમાં જન્મેલો બાળક જીવતો રહે તો ભવિષ્યમાં રાજ્ય જેવા અતુલ સુખને ભોગવવાવાળો થાય છે. (જુઓ ગાથા ૩૧ નું વિવેચન)

હવે વજ્રપાતયોગ કહે છે—

**વીશ્રાણુરાહ તીશ્રા, તિગુત્તરા પંચમીઙ્ મહરિક્લ્વં ।
રોહિણિ છટ્ટી કરમૂલ, સત્તમી વજ્રપાઓઽયં ॥૫૧॥**

અર્થ—બીજને અનુરાધા, ત્રીજને ત્રણ ઉત્તરા. પાંચમ અને મઘા, છઠ્ઠ ને રોહિણી, તથા સાતમ ને હસ્ત કે મૂળ હોય તો વજ્રપાત યોગ થાય છે.

વિવેચન—આ ગાથાથી તિથિ અને નક્ષત્રનો યોગ દેખાડેલ છે. જો બીજને દિવસે અનુરાધા હોય, ત્રીજને દિવસે ઉત્તરાશ્રાવણની ઉત્તરાષાઢા કે ઉત્તરાભાદ્રપદ નક્ષત્ર હોય, પાંચમને દિવસે મઘા હોય, છઠ્ઠને દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર હોય, અને સાતમને દિવસે હસ્ત કે મૂળ નક્ષત્ર હોય તો વજ્રપાતયોગ થાય છે. વજ્રપાત માટે નારચંદ્ર ટીપ્પણમાં કહ્યું છે કે—

અનુરાધા દ્વિતીયા ચ, તૃતીયા ઉત્તરાત્રયમ્ ।

પન્ચમિ મઘસંયુક્તા, હંસ્તે મૂલે ચ સત્તમી ॥ ૧ ॥

પઠી ચ રોહિણી ચૈવ, ચિત્રા-સ્વાતી ત્રયોદશી ।

एषु योगेषु यत्कार्यं, पष्ठे मासे मृत्तिर्भवेत् ॥ २ ॥ ”

અર્થ—ખીજે અનુરાધા, ત્રીજે ત્રણ ઉત્તર, પાચમે મઘા, સાતમે હસ્ત કે મૃગ, છઠે રોહિણી, અને તેરશે ચિત્રા કે સ્વાતી હોય, આ પ્રમાણેનો યોગ હોય, અને તેમા જે મનુષ્ય કાર્ય કરે તે છ માસમા મૃત્યુ પામે છે ॥ ૧-૨ ॥ ”

જ્યોતિષ હીરમા કહ્યું છે કે—

“ अट्मीसयुता रोहिणी या ”

એટલે—આઠમ યુક્ત રોહિણી હોય તો વજ્રપાત યોગ થાય છે હર્ષપ્રકાશમા કહ્યું છે કે—વજ્રપાતમા કાર્ય કરનારનું છ માસમા મૃત્યુ થાય છે આયોગનું ખીજું નામ યમદહ્ન છે,

તિથિ અને નક્ષત્રના ખીજા અશુભ યોગો આ પ્રમાણે છે, નારચ દ્ર ટીપ્પણુમા કહ્યું છે કે—

चतु पञ्चनवत्र्यष्ट-दिने कालमुखी क्रमात् ।

त्र्युत्तगभिर्मघानेय-मैत्र्यवाहभयोगत ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—ચોથને દિવસે ત્રણ ઉત્તર હોય, પાચમે મઘા હોય, નોમને દિને કૃત્તિકા હોય, ત્રીજને દિવસે અનુરાધા હોય, અને આઠમને દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો કાલસુખી નામનો યોગ થાય છે ॥ ૧ ॥ ” આર ભક્ષિદિધની ટીકામા કહ્યું છે કે—કાલસુખીમા કાર્ય કરનારનું છ માસમા મૃત્યુ થાય છે કાલસુખી યોગનો ત્યાગ ન થઈ શકે તેવું હોય તો કહ્યું છે કે—

“ यमघण्टे नवाष्टौ च, कालमुख्या विवर्जयेत् । ”

અર્થ—“ યમઘ ટમા નેવ અને કાલસુખીમા આઠ ઘડીનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો ”

એકમે મૃગ, પાચમે ભગ્ણી, આઠમે કૃત્તિકા, નોમે

રોહિણી, અને દશમે અશ્લેષા નક્ષત્ર હોય તો જવાલામુખી યોગ થાય છે. જવાલામુખી યોગમાં જન્મે તે મૃત્યુ પામે છે, ચૂડો પહેરે તે વિધવા થાય છે, અને પરણે તે મૃત્યુ પામે છે. વળી કહ્યું છે કે--

एएहि जोगजाला, जम्मं जो हवइ सो मरइ बालो ।

उववसइ गेहसाला, परिहरइ वरइ जयमाला ॥ १ ॥

અર્થ--“ આ જોગજવાલામાં જેનો જન્મ થાય તે બાળક મૃત્યુ પામે છે, ઘર તૈયાર કરે તો તે યેસી જાય છે, અને જવાલામુખી યોગનો ત્યાગ કરે તો તે જયમાલા વરે છે ॥૧॥”

નારચંદ્રટીપ્પણમાં કહ્યું છે કે--સાતમને દિવસે ભરણી, નોમને દિવસે પુષ્ય, દશમને દિવસે અશ્લેષા, અને તેરશને દિવસે ચિત્રા નક્ષત્ર હોય તો વજ્ય યોગ થાય છે.

હવે તિથિને વિષે મૃતક અવસ્થાવાળાં નક્ષત્રો કહે છે--

मूलऽइसाइचित्ता,

असेससयभिसय कित्तिरेवइआ

नंदाए भदाए,

भद्वया फग्गुणी दो दो ॥ ५२ ॥

विजयाए मिग सवणा,

पुस्सस्सिणि भरणि जिट्ठ रिताए,

आसाढदुग विसाहा,

अणुराह पुणव्वसु महा य ॥ ५३ ॥

पुन्नाइ करधणिट्ठा,

रोहिणि इअ मयगवत्थ रिक्खाइ ।

નંદિપદ્મપમુદે,

સુહકજે વજ્રમ મહમં ॥ ૫૪ ॥

અર્થ—નંદા તિથિએ મૂળ આદ્રા સ્વાતિ ચિત્રા અક્ષેપા શતભિષા કૃત્તિકા કે રેવતી, ભદ્રા તિથિએ—એ ભાદ્રપદ કે એ ફાલગુની, વિજયા-તિથિએ—મૃગશર શ્રવણ પુષ્ય અશ્વિની ભરણી કે જ્યેષ્ઠા, રિક્તા તિથિએ—એ આષાઢા વિશાખા અનુરાધા પુનર્વસુ કે મઘા, અને પૂર્ણા તિથિએ—હસ્ત ધનિષ્ઠા કે રોહિણી હોય તો તે મૃતક અવસ્થાવાળાં નક્ષત્રો કહેવાય છે. મતિમાન પુરૂષે તેમાં નહિ પ્રતિષ્ઠા પ્રમુખ શુભ કાર્ય વર્જવાં.

વિવેચન—યુગમ છે

આહલ, ભન્નમદહ, ઉત્પાત, મૃત્યુ, કાણુ, યમઘટ, વજ્રમુશલ, શત્રુ, યમઠાટ્ટા, કંકય, દગ્ધ, ચોથઘગ, સર્વર્તક, યમલ, વજ્રપાત, કાલમુખી, જ્વાલામુખી, શૂલ, કાળદહ વિગેરે અશુભ યોગો છે

સર્વ કુયોગોનો અપવાદ નીચે પ્રમાણે છે—

દરેક યોગની દુષ્ટ ઘડીઓનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો તેમા જે યોગની દુષ્ટ ઘડીઓ કહી નથી તે દરેક અશુભ યોગની દુષ્ટ ઘડી જે જાણવી તેને માટે કહ્યું છે કે—

। “ સર્વેષા કુયોગાના, વર્જયેદ્ ઘટિકાદ્વયમ્ । ”

અર્થ—“ સર્વ કુયોગોની જે ઘડી અવશ્ય વર્જવી ” ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ યત્પ્રાતિકૂલ્ય વારાણા, તિથિનક્ષત્રસમવમ્ ।

હ્રણવક્ષસ્વસેષ્વેવ, તત્ ત્યજેદિતિ કેચન ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ તિથિ અને નક્ષત્રથી ઉત્પન્ન થયેલ વારની

પ્રતિકૂલતા હૂણદેશ બંગદેશ અને ખસદેશમાં ત્યાજ્ય છે, એમ કેટલાએકને મત છે. ॥ ૧ ॥ ”

મુહુર્ત ચિંતામણીમાં પણ આ શ્લોકને મળતું કથન છે.

હર્ષ પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—કુતિથિ કુવાર કુયોગ વિષ્ટિ જન્મનક્ષત્ર અને દગ્ધતિથિ, એ સર્વ મધ્યાહ્ન પછી અવશ્ય શુભ થાય છે.

જયોતિષ હીરમાં કહ્યું છે કે—

“ થિવિરો ય રાજજોગં, કુમારજોગં ય અમિઅસિદ્ધિજોગં ।
સવ્વકં રવિજોગં, એહ હિ હણહ અવજોગં ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સ્થવિરયોગ, રાજયોગ, કુમારયોગ, અમૃત-સિદ્ધિયોગ, સર્વાંકયોગ અને રવિયોગ. આ સર્વ યોગ વડે અવયોગ હૂણાય છે. ॥ ૧ ॥ ”

ઉદયપ્રભાસૂરિ પણ કહે છે કે—કુયોગ અને સિદ્ધિયોગ એકજ દિવસે આવે તો સિદ્ધિયોગ જય પામે છે.

તિથિ મૃત્યુયોગ.

નંદા.	ભદ્રા.	જ્યા.	રિક્તા.	પૃથ્વી.
કૃત્તિકા, આર્દ્રા	પૂર્વાશ્વિની	અશ્વિની	પુનર્વસુ	રોહિણી
અશ્લેષા	ઉત્તરાશ્વિની	ભરણી	મધા, વિશાખા	હસ્ત
મિત્રા, સ્વાતિ	પૂર્વાભાદ્રપદ	મૃગશર	અતુરાધા	ધનિષ્ઠા
મૂળ, રેવતી	ઉત્તરાભાદ્રપદ	પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા	પૂર્વાષાઢા	
શતભીષા		શ્રવણ	ઉત્તરાષાઢા	

આર ભવુ, ધ્રુવ નક્ષત્રમાં નગરપ્રવેશ વિગેરે કરવું,
અને મિશ્ર નક્ષત્રમાં સ ધિનુ કાર્ય કરવુ. (૫૯)

વિવેચન—અર્થ સુગમ છે, માત્ર ત્રણ પૂર્વા શબ્દથી
પૂર્વાશ્વિની પૂર્વાષાઢા અને પૂર્વાભાદ્રપદ, શ્રવણાદિ ત્રણથી શ્ર
વણ, ધનિષ્ઠા, અને શતભીષા, તથા ત્રણ ઉત્તરા શબ્દથી ઉત્ત
રાશ્વિની ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરાભાદ્રપદ નક્ષત્રો લેવાના છે

તિફલે વિગેરે દોઢ ગાથાથી તેનું કાર્ય કહે છે, તે આ
પ્રમાણે છે—

તીક્ષ્ણ નક્ષત્રમા રોગની ચિકિત્સા અને ઔષધનો પ્રારભ
કરવો, મૃદુ નક્ષત્રમા લેવું—મૂકવું અને શાંતિની ક્રિયા કરવી,
લઘુ અને ચર નક્ષત્રોમા શુભકાર્યનો પ્રારભ કરવો, ઉશ્ર નક્ષ-
ત્રોમા તપસ્યાની શરૂઆત કરવી, ધ્રુવ નક્ષત્રમા નગરપ્રવેશ
વિગેરે કાર્ય કરવા, તથા મિશ્ર નક્ષત્રમા સ ધિનુ કાર્ય કરવું,

આ નક્ષત્રોની—તીક્ષ્ણ, વિગેરે સંજ્ઞાઓ તથા તેના ક્ષણ
માટે વિશેષ જાણવા ઇચ્છનારે નક્ષત્ર દ્વારમાથી જોઈ લેવું

॥ इति संज्ञाखण्डः समाप्तः ॥

अथ कार्यखण्डः ॥

હવે ગમનદ્વાર કહે છે,

તેમાં પ્રથમ પ્રસ્થાનની મર્યાદા દેખાડે છે.

दसधणु उवरिं सयपंच,

मज्झि पत्थाणि जाव दिण ति-चऊ ।

थायव्वं लग्गतिही-

खणारिक्खससिबलं धित्तुं ॥ ६० ॥

અર્થ—લગ્ન તિથિ ક્ષણ નક્ષત્ર અને ચંદ્રનું
બળ ગ્રહણ કરીને દશ ધનુષ્યની ઉપર અને પાંચ-
સો ધનુષ્યની અંદર ત્રણ-ચાર દિવસ સુધી પ્રસ્થાન
સ્થાપવું,—સ્થાપી શકાય છે.

વિવેચન—યાત્રા માટે લગ્ન તિથિ ક્ષણ અને ચંદ્રબ-
ળની જે શુદ્ધિ હોય છે, તેમાંજ યાત્રાનું મુહૂર્ત સાધવાને માટે
પ્રસ્થાન (પસ્તાનું) સ્થાપી શકાય છે. માટે લગ્ન વિગેરેની
અનુકૂળતા જોઈને પ્રસ્થાન મૂકવું, અને તે નજીકમાં નજીક દસ
ધનુષ્યની ઉપર અને દૂરમાં દૂર પાંચસો ધનુષ્યની અંદર મૂકા-
ય છે. એટલે દસ ધનુષ્યની અંદર કે પાંચસો ધનુષ્યની હદ
બહાર પ્રસ્થાન સ્થાપી શકાતું નથી.

વળી તે પ્રસ્થાન ત્રણ-ચાર દિવસ સુધી રહી શકે છે,
અને તે દરમ્યાન અવશ્ય પ્રયાણ કરવું પડે છે. પણ તે દિવ-
સોની અંદર પ્રયાણ ન થાય અને પ્રસ્થાન પાછું લઈ આવે કે
ત્યાંજ પડી રહેવા ઘે તો પ્રસ્થાનના મુહૂર્તનું બળ રહેતું નથી.

એટલે પછી નવું મુહૂર્ત જોઈ ફરી પ્રસ્થાન કે પ્રયાણ કરી
ગકાય છે

આર ભસિદ્ધિમા—તો સામાન્ય વર્ગે, માહલિક રાજા,
અને પૃથ્વીપતિ રાજાને ઉદ્દેશીને પ્રસ્થાનના દિવસો અનુક્રમે
પાચ, સાત, અને દસ ગણાવ્યા છે તથા પ્રસ્થાનના દિવસે
શ્રવણ નક્ષત્ર હોય તો તેજ દિવસે, ધનિષ્ઠા પુષ્ય કે રેવતી
નક્ષત્ર હોય તો ખીજે દિવસે, અનુરાધા કે મૃગશીર્ષ નક્ષત્ર
હોય તો ત્રીજે દિવસે, હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો ચોથે દિવસે, અને
અશ્વિની કે પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય તો પાચમે દિવસે અવશ્ય
આગળ પ્રયાણ કરવું, એમ પણ કહ્યું છે

શુભ મુહૂર્તનો નિશ્ચય કરી આજ્યા પછી પાછા ઘેર ન
અવાય ત્યાં મુધી તે મુહૂર્તનું બળ ચાલે છે, અને જે કાર્ય-
માટે નીકળ્યા હોઈએ તે કાર્ય સફળ કરે છે આ પ્રસ્થાન
રાજા આચાર્ય વિગેરેએ પોતાની જાતેજ કરવાનું છે, અને
તેમા ચંદનની પુજા કરવા પૂર્વે શસ્ત્ર, દર્પણ, અક્ષમાળા,
પુસ્તક, તથા શ્વેત વસ્ત્ર વિગેરે સ્થાપી શકાય છે, પણ શખ,
દારૂ, ઔષધ, તેલ, મીઠું ગોળ, જોડા, કાળુ વસ્ત્ર, જીર્ણ વસ્ત્ર, કે
જીર્ણ વસ્તુ સ્થાપવી ઉચિત નથી, એમ આર ભસિદ્ધિની
ટીકામાં કહ્યું છે

પ્રયાણમા અનુકૂળ લક્ષ વિગેરેનું ફળ કહે છે

પહિ કુસલુ લગ્ગિ તિહિ કજ્જ

સિદ્ધિ લાભં મુહૂત્તઓ હોઈ ।

રિક્ષેણં આરોગં,

ચંદ્રેણં સુખસંપત્તી ॥ ૬૧ ॥

અર્થ—પ્રયાણમાં શુભ લગ્ન હોય તો માર્ગ
માં કુશળતા રહે છે, શુભ તિથિ હોય તો કાર્યની
સિદ્ધિ થાય છે, શુભમુહૂર્ત હોય તો લાભ થાય છે,

શુભ નક્ષત્ર હોય તો શરીરે આરોગ્ય રહે છે, અને શુભ ચંદ્ર હોય તો સુખ સંપત્તિ મળે છે.

વિવેચન—પ્રયાણકાળે શુભ લગ્ન હોય તો પ્રયાણ કરનારના શરીરે કુશળતા રહે છે, વ્યાધિ કે શત્રુનો ભય થતો નથી. આ કથનથી અન્યકાર સૂરિ મહારાજે યાત્રામાં લગ્નની આવશ્યકતા દેખાડી છે, પણ તે યુદ્ધ કરવા જનાર રાજા માટેજ જરૂરી છે; તેથી લગ્નના બલાબલ સંબંધી અહીં જરાય ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

આરંભસિદ્ધિ—વિગેરે બીજા અન્યોમાં તે સંબંધી જે જણાવેલ છે, તેનો સંક્ષેપ નીચે મુજબ છે.

પ્રયાણકાળે તાત્કાલિક લગ્ન કુંડળીમાં જન્મનું લગ્ન હોય, જન્મ લગ્નના ઉપચય સ્થાનનું લગ્ન હોય, જન્મકાળની સૌમ્ય અહવાળી—વેશી કે ફૂર અહના ભોગ પછી ચંદ્રે શુદ્ધ કરેલ રાશિનું લગ્ન હોય, ચોથે કે સાતમે સ્થાને સૌમ્ય અહવાળી જન્મ લગ્નની રાશિ હોય, જન્મ લગ્નથી છઠ્ઠા આઠમા સ્થાનમાં કોઈ અહ ન હોય, જન્મના ચંદ્રથી છઠ્ઠી આઠમી રાશિનું લગ્ન ન હોય, જન્મ લગ્નથી છઠ્ઠા આઠમા સ્થાનની રાશિ લગ્નમાં ન હોય, કર્ક વૃશ્ચિક અને મીનનું લગ્ન કે નવાંશ ન હોય, જે દિશામાં પ્રયાણ કરવું હોય તે દિશાનું લગ્ન હોય; એટલે—પુર્વમાં જવામાં મેષ સિંહ અને ધન, દક્ષિણમાં જવામાં વૃષભ કન્યા અને મકર, પાશ્વિમમાં જવામાં મિથુન તુલા અને કુંભ, તથા ઉત્તરમાં જવામાં કર્ક વૃશ્ચિક અને મીનનું લગ્ન હોય; સામાન્ય રીતે મિથુન સિંહ કન્યા અને તુલાનું લગ્ન હોય, ઉર્ધ્વ મુખી હોરા હોય, શુભ દ્રેષ્કાણ હોય, બુધ ગુરુ અને શુક્રનો નવાંશ હોય, મિથુન સિંહ કન્યા અને તુલાનો દ્વાદશાંશ હોય, અને બુધ ગુરુ કે શુક્રનો ત્રીશાંશ હોય તો તે લગ્ન શુભ છે.

લલ્લ કહે છે કે—સ્વલગ્નનો યાત્રામાં ત્યાગ કરવો.

તાત્કાલિક પ્રયાણ કુંડલીમાં—રવિ ૩-૧૦-૧૧ મા ભુવ-

નમા હોય, સોમ ૧-૬-૮ સિવાયના હરકોઈ સ્થાનમા હોય,
 સોમ ૩-૧૦-૧૧ મે ભુવને હોય, બુધ અને શુક્ર ૬ સિવાયના
 હરકોઈ સ્થાનમા હોય, શુક્ર ૬-૭ સિવાયના ભુવનમા હોય,
 અને શનિ ૩-૧૧ મા ભુવનમા હોય, જન્મકુડળીમા-છઠ્ઠે
 અગીયારમે સ્થાને રહેલો ગ્રહ લગ્નમા હોય, જન્મ લગ્નપતિ-
 નો મિત્રગ્રહ, જન્મરાશિનો મિત્રગ્રહ, દશાપતિનો મિત્ર, સઘ
 સ્પર્શ, જન્મલગ્નનો બળવાન ગ્રહ, જન્મેશનો તાન કે કારક
 ગ્રહ, લગ્નેશનો તાન અથવા કારક ગ્રહ, તથા દિનપતિગ્રહ
 લગ્નમા હોય, સૌમ્યગ્રહ બળવાન હોય, લગ્ન વીર્યવાળુ હોય,
 લગ્ન કેન્દ્ર ગ્રહવાળુ હોય, દિકપતિ કેન્દ્રમા હોય, બળવાન
 જન્મેશ અને લગ્નેશ કેન્દ્ર કે ઉપચયમા હોય, રવિસોમ સોમ
 અને શુક્ર એ યાચી ગ્રહો બળવાન હોય તો ગતને પ્રયાણ
 કરવું હિતકારક છે

લગ્ન સિવાયના બીજા તિથિ વિગેરે દરેક બળો દરેકને
 માટે ઉપયોગી છે

પ્રયાણમા શુભ તિથિ હોય તો જે કાર્ય કરવા જાય તે
 કાર્ય સફળ થાય છે, તેથી ૧-૨-૩-૪-૫-૭-૧૦-૧૧-૧૩
 એ તિથિઓ નિર્દોષ હોય તો પ્રયાણ કરવું.

શુભ મુહૂર્ત હોય તો પ્રયાણમા લાભ થાય છે. રત્ન-
 માળા લાબ્યમાં કહ્યું છે કે—

“ અમિજિદ્ર વિજયો મૈત્ર , સાવિત્રો બલવાન્ સિતે ।

વૈરાજશ્રેતિ સપ્ત સ્યુ , ક્ષણાઃ સર્વાર્થસાધકા ॥૧॥ ”

અર્થ—“ સર્વ મુહૂર્તોમા ૮ અભિજિત, ૧૧ વિજય,
 ૩ મૈત્ર, ૫ સાવિત્ર, ૧૦ બળ, ૨ શ્વેત, અને ૬ વૈરાજ, એ
 સાત મુહૂર્તો સર્વ કાર્યના માધક છે ॥ ૧ ॥ ” આ તથા
 બીજા શુભ ક્ષણો લેવા, અને તેમા નાક્ષત્રિક સમાનતા મેળવી
 કાર્યકળ, દિક્ષૂળ, પરિઘ દડ, કાળબળ, નક્ષત્રકાળ, સર્વ-
 સુખતા, વિગેરેનો નક્ષત્રની પેઠે વિચાર કરવો, પણ પ્રયાણમા
 જન્મ મુહૂર્ત અવશ્ય વર્જવું

પ્રયાણમાં શુભ નક્ષત્ર હોય તો શરીરમાં આરોગ્ય જળવાઈ રહે છે, પ્રયાણમાં આશ્વિની, મૃગશિર, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, અભિજિત, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને રેવતી નક્ષત્રો શુભ છે. શ્રી ઉદયપ્રભ સૂરિ તો કહે છે કે—

“ ચૌરાણાં શકુનૈર્યાત્રા, નક્ષત્રૈશ્ચ દ્વિજન્મનામ્ ।

મુહૂર્તૈઃ સિદ્ધયેઽન્યેષાં, રાજાં યોગૈશ્ચ તે ત્વમી ॥૧॥ ”

અર્થ—“ ચાર શકુન જોઈને પ્રયાણ કરે છે, બ્રાહ્મણો નક્ષત્રનું બલાબલ જોઈને પ્રયાણ કરે છે, બીજા મનુષ્યો મુહૂર્તના બળે યાત્રા કરે છે, અને રાજા યોગનું બળ જોઈને યુદ્ધ યાત્રા કરે છે તે સિદ્ધિને માટે થાય છે ॥ ૧ ॥ અહીં જો કે ‘ ચાર વિભાગ પાડીને ચાર વિગેરેની યાત્રા કરવાનું’ સૂચવ્યું છે, પણ સામાન્ય રીતે તો તે દરેકને માટે જોવાય છે.

અહીં કહેલ શકુન તે—મુનિ કુંભ કન્યા ગાય દહીં વિગેરે વસ્તુઓ જાણવી, અને સારા શકુન થયા પછી પ્રયાણ કરવું. પણ જો પહેલું શકુન અશુભ હોય તો અગીયાર શ્વાસો શ્વાસ સુધી રાહ જોઈ પ્રયાણ કરવું, બીજી વાર અપશકુન થાય તો સોળ શ્વાસોશ્વાસ સુધી સ્થિર રહીને ચાલવું, અને ત્રીજી વાર અપશકુન થાય તો પ્રયાણ કરવું જ નહિ. રાજાની યુદ્ધયાત્રા માટેના યોગો જે પ્રથમ રાજયોગો કહ્યા છે ત્યાંથી તથા વિશેષ યોગો બીજા ગ્રંથોથી જાણવા. પણ જો રાજાને દૈવયોગે તુરત યાત્રા કરવાની જરૂર પડી હોય (અને યાત્રાના યોગોની અનુકૂળતા આવવાનો હિસાબ ન હોય) તો તે કેવળ લગ્નના બળથી પણ યાત્રા કરવાથી સિદ્ધિ પામે છે.

હવે પ્રયાણની અશેષ શુદ્ધિ કહે છે—તેમાં અયન, માસ તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને દિશાની શુદ્ધિ તપાસવી. અયન માટે એવો નિયમ છે કે—સૂર્ય મકરાદિ છ રાશિમાં હોય તો ઉત્તર અને પૂર્વદિશામાં દિવસે ગમન કરવું, અને સૂર્ય કર્ક વિગેરે છ રાશિમાં હોય તો દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશામાં દિવસે ગમન કરવું; તથા ચંદ્ર મકર વિગેરે છ રાશિમાં

હોય તો ઉત્તરમાં અને પૂર્વદિશામાં, તથા ઈર્ક વિગેરે છ રાશિ માં હોય તો દક્ષિણ અને પશ્ચિમમાં રાત્રે પ્રયાણ કરવું એમ લક્ષ્ય કરે છે રવિચાંદ્ર અને ચંદ્રચારથી અયનના દોષનો પરિહાર થાય છે. પુર્વે શુભ કરેલા મામો પ્રયાણમાં વિશેષ શુભ માસો જાણવા.

હવે પ્રથમ પ્રયાણની શુભ તિથિઓ અને તેનું ફળ કહે છે—

પાઙ્ગણ પાઙ્ગણી,

નત્યિ વિપત્તી મળન્તિ વીત્રાણ ।

તદ્વિત્રાઈ અત્યસિદ્ધિ,

વિજયંગી પંચમી મળિત્રા ॥૬૨॥

સત્તમિત્રા વહુલગુણ,

મગ્ગા નિકંટયા દસમિત્રાણ ।

આરુગિત્રા ઇગારસિ,

તેરસિ રિડણો નિવિજિણાઈ ॥૬૩॥

અર્થ—ગમનમાં એકમ લાભ કરાવે છે, બીજા વિપદાઓનો નાશ કરે છે, ત્રીજા અર્થસિદ્ધિ કરાવે છે, પાંચમ વિજય પમાડે છે, સાતમ બહુ ગુણવાળી છે, દશમ માર્ગને નિષ્કંટક કરનાર છે, અગીયારશ આરોગ્ય આપનાર છે, અને તેરશ શત્રુઓનો જય આપનાર છે. ॥ ૬૨-૬૩ ॥

વિવેચન—જન્મે પક્ષની એકમ, બીજા, ત્રીજા, પાંચમ સાતમ, દશમ, અગીયારશ અને તેરશ, એ તિથિઓ પ્રયાણ માટે શુભ કરેલી છે તેમાં પણ શુદ્ધિ એકમ કરતા વધિ એકમ, અને વધિ તેરશ કરતા શુદ્ધિ તેરશ વધારે ફળ આપનાર છે

બાકી તો શુકલપક્ષ કે કૃષ્ણપક્ષની દરેક તિથિઓ પોત-
પોતાનું સમાન ફળ આપે છે. તેનું ફળ આ પ્રમાણે છે—

એકમને દિવસે ગમન કરે તો લાલ થાય છે, બીજે પ્રયા-
ણ કરવાથી વિપદાઓનો નાશ થાય છે. ત્રીજે પ્રયાણ કરવાથી
ધર્મિષ્ઠ વસ્તુની—ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, પાંચમે જવાથી
વિજય મળે છે, સાતમે પ્રયાણ કરવાથી ઘણા લાભો થાય છે,
દશમે પ્રયાણ કરવાથી જવાનો માર્ગ શત્રુવગરનો અને અનુકૂળ
થાય છે, અગીયારશે પ્રયાણ કરવાથી આરોગ્યતા રહે છે, અને
તેરશે ગમન કરવાથી શત્રુઓમાં જય મળે છે.

વળ્યું તિથિઓ કહે છે—

ચાઉદસિં પન્નરસિં, વજ્જિજ્જા ઋદ્ધિમિં ચ નવમિં ચ ।
છટ્ઠિં ચઉત્થિં બાર—સિં ચ દુન્નં પિ પક્ષવાણં ॥૬૪॥

અર્થ—પ્રયાણમાં બન્ને પખવાડિયાની ચૌ-
દશ, પુનમ, આઠમ, નોમ, છઠ્ઠ, ચોથ અને બારશ
તિથિ વળ્યું છે.

વિવેચન—પ્રયાણમાં ચોથ, છઠ્ઠ, આઠમ, નોમ, બાર-
શ, પુનમ અને અમાસ તિથિઓનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.
અહીં બન્ને પક્ષની તે તે તિથિ વળ્યું કહી છે. તેથી પુનમની
સાથે અમાસનો પણ નિષેધ થઈ જાય છે. આ વળ્યું તિથિઓ
માટે કહ્યું છે કે—

“સ્વીકૃત્યાન્નવર્મીં ક્વાડપિ, ન પ્રવેશ—પ્રવાસયોઃ । ”

અર્થ—“કોઈક કાર્યમાં નવમી તિથિ ગ્રહણ કરવી,
પણ પ્રવેશ અને પ્રવાસમાં તો નોમનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.”
તેમજ છઠ્ઠ અને બારશ પણ યાત્રામાં વિશેષ અશુભ છે.
શ્રીપતિ કહે છે કે—ચૌદશ પણ યાત્રામાં વિશેષ અશુભ છે.
વ્યવહારસારમાં કહ્યું છે કે—

“પૂર્ણિમાયાં ન ગન્તવ્યં, યદિ કાર્યશતં ભવેત્ । ”

અર્થ—“ સે કડો કાર્ગ હોય તો પણ પૂર્ણિમાને દિવસે ગમન કરવું નહિ કેટલાએક ગ્રન્થોમા શુદ્ધિ એકમ પણ વર્ત્ય કહેલ છે

આ ઉપગત પક્ષછિદ્ર વૃદ્ધિતિથિ ક્ષયતિથિ કૂરતિથિ, દગ્ધાતિથિ અને જન્મતિથિનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો યતિવદ્ધલમા કહ્યું છે કે-દગ્ધાતિથિને દિવસે યાત્રા ખેતી અને લગ્ન નિર્રથક જાય છે કરણોમાથી વિદિનો અને વર્ત્ય પ્રહરનો પણ અવશ્ય ત્યાગ કરવો

હવે પ્રયાણમા વર્ત્ય વાર તથા યોગ કહે છે—

વજ્જે વારતિઅં કૂરં, પડિવાય ચડદસી ।
નવમદ્દમી ઇમાહિં તુ, વુહો વિ ન સુહો ગમે ॥૬૫॥

અર્થ—ગમનમાં ત્રણ કૂરવાર, તથા એકમ ચૌદશ નોમ અને આઠમે આવેલો બુધવાર શુભ કારક નથી.

વિવેચન—પ્રયાણ કરવામા મોમવાર બુધવાર શુક્રવાર અને શુક્રવાર શુભ છે, અને રવીવાર મ ગળવાર તથા શનિવાર અશુભ છે તેના ક્ષણ માટે કહ્યું છે કે—

“ ગમનેડ્કાદયો વારા, નમશ કુર્વેતે ફલમ્ ।

નેસ્વ ધનં રુજ દ્રવ્યં, જય ચૈવ શ્રિય વધમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પ્રયાણ કરવામા રવિ વિગેટે સાત વારો અ નુકમે-૧ નિર્ધનતા, ૨ ધન, ૩ રોગ ૪ દ્રવ્ય, ૫ જય, ૬ લક્ષ્મી અને ૭ વધ રૂપી ક્ષણ આપે છે ॥ ૧ ॥ ”

અન્યસ્થાને કહ્યું છે કે—

વિવેચન—રવિ ઉઠતો, મ ગળ લગતો જાણ દશમ, અગરશુર, જાતો મ કરિશ હાણ-૧ નોમ કહેલી છે । જો ગયા, આઠમિય વિભુવિત મોલો મુદ્દા કે બાઉલી નાહકિ આહધ વત-૨

અર્થાત્—શનિવારની રાત્રે, રવિવારે સૂર્યોદયકાળે, મંગળવારે મધ્યાહ્ન પછી સોમવારે શુક્રવારે કે ગુરુવારે જ તો ઢીલ કરીશ નહીં અને જાઇશ તો હાનિ થશે નહિં (૧) હે ભોલી ? મુગ્ધ ? જે શનિ મંગળ કે આદિત્યવારે ગયા છે તે ધન વિનાનાજ રહ્યા છે માટે નાહક એઓની વાત શું કહેવી ? (૨)

રાજના પ્રયાણમાં રવિવાર શુભ છે. એટલે તે ગ્રહણ કરી શકાય છે, પ્રયાણમાં બુધવારનો નિષેધ નથી, પણ જો બુધવારે એકમ આઠમ નોમ અને ચૌદશમાંથી હરકોઇ તિથિ આવે તો ગમનમાં બુધવાર લેવો નહિં. એટલે—તે મિશ્ર ગ્રહ હોવાથી યાત્રામાં વર્જ્ય તિથિઓના સમાગમથી પોતે અશુભ થાય છે.

હર્ષપ્રકાશમાં તો કહ્યું છે કે—એકમ આઠમ નોમ અને ચૌદશે યાત્રા કરવી, પણ બુધવારે યાત્રા કરવીજ નહિ. અર્થાત્—બુધવાર પણ પ્રયાણ કરવામાં શુભ નથી. ઇષ્ટ લગ્નપતિ અને દિનપતિ એકજ હોય તો તે ગ્રહના વારમાં યાત્રા કરવી વધારે હિતકારક છે. કુલિક, કાળવેળા, વર્જ્ય અર્ધ પ્રહર, અને તેની ઇષ્ટિ ઘડીઓ વિગેરેમાં અવશ્ય યાત્રા વર્જવી.

હવે શુભયોગો કહે છે—

(દ્રુતવિલંબિત છંદ.)

દસમિ પંચમિ તેરસિ વીઞ્ચગો,

મિગુસુઞ્ચો ગમણોઽતિસુહાવહો ।

ગુરુ પુણવ્વસુ પુસ્સ વિસેસઞ્ચો,

સયમિસા ઞ્ચુરાહ બુહે તહા ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—પ્રયાણમાં દશમ, પાંચમ. તેરશ કે બીજને દિવસે શુક્ર હોય તો અતિ સુખાવહ છે, ગુરુવારે પુષ્ય કે પુનર્વસુ નક્ષત્ર હોય તો તે વિશેષ સુખાવહ છે, તથા બુધવારે શતભીષા અને અનુરાધા હોય તો તે પણ સુખાવહ છે. ॥ ૬૬ ॥

વિવેચન—યોગદ્વારમા જે યોગો કહ્યા છે તે પૈકીના રવિ, કુમાર, રાજ, અમૃતસિદ્ધિ વિગેરે શુભ યોગો પ્રયાણમા શુભ છે, અને એકાર્ગલ, ચમદપ્દ્મા, કંકચ, મૃત્યુ, વજ્રપાત, અમૃતસિદ્ધિદ્વિ વિગેરે દુષ્ટ યોગો યાત્રામા અશુભ છે એમ હોવા છતાં પ્રયાણને માટે પૂર્વની ગાથામા બુધવાર અને તિ થિનો અશુભ યોગ દર્શાવી પ્રસ્તુત ગાથામા કેટલાક વિશેષ શુભયોગ દેખાડે છે, શુક્રવારે બીજ પાચમ દશમ કે તેરશમાથી હરકોઈ એક તિથિ હોય, શુક્રવારે પુનર્વસુ કે પુષ્ય નક્ષત્ર હોય અને બુધવારે શતભીષા કે અનુરાધા નક્ષત્ર હોય તો તે પ્રયાણમા સુખકર યોગો થાય છે

બીજા ગ્રંથમા તો આડલયોગ માટે કહ્યું છે કે—
“હલો યાત્રાસુ રોષકત્” એટલે—આડલ યોગ યાત્રામા ગ્રાધ કરનાર છે અને શનિવાર તથા રોહિણી નક્ષત્રનો અમૃતસિદ્ધિ યોગ પણ યાત્રામા અવશ્ય વર્જવાનો છે માટે આ બન્ને યોગમા કોઈપણ કાળે યાત્રા કરવી નહિ યતિવદ્વક્ષ્યમા કહ્યું છે કે

“ચૈત્રાયા દ્વિગુણા માસા, વર્તમાનદિનૈર્યુતાઃ ।

સપ્તમિસ્તુ હરેદ્ માગ, યચ્છેપ તદ્દિન ભવેત્ ॥ ૧ ॥

શ્રીદિનઃ કલહશ્ચૈવ, નન્દનઃ કાલકર્ણિકા ।

ધર્મ ક્ષયો જયશ્રેતિ, દિના નામસદૃક્ફલાઃ ॥ ૨ ॥”

અર્થ—ચૈત્રથી પ્રારંભીને ગયેલા માસો બમણા કરવા, તેમા રવિવારથી ચાલતા વાર સુધીના દિવસો ઉમેરવા, પછી સાતે ભાગ દેવો, અને જેટલા આઠ શેષ રહે તેટલાંમો ઇષ્ટદિન બાણવો અનુક્રમે તે સાતે દિવસના નામ—૧ શ્રીદિન, ૨ કલહ, ૩ નંદન, ૪ કાલકર્ણિકા, ૫ ધર્મ, ૬ ક્ષય, અને ૭ જય છે તે દરેક દિવસોનું પોતાના નામ પ્રમાણે શુભાશુભ ફળ છે આ યોગથી વારની શુદ્ધિ થાય છે, તેથી શુભદિન તપાસીને પ્રયાણ કરવું

હવે પ્રયાણના નક્ષત્રો કહે છે—

સવ્વદિસિ સવ્વકાલં, સિદ્ધિનિમિત્તં વિહારસમયમ્મિ।
પુસ્સરિસણિ મિગ હત્થા, રેવડ સવણા ગહેયવ્વા।। ૬૭।।

અર્થ—વિહારમાં સિદ્ધને માટે સર્વ દિશામાં
સર્વ કાળે—પુષ્ય, અશ્વિની, મૃગશર, હસ્ત, રેવતી
અને શ્રવણ નક્ષત્ર ગ્રહણ કરવા. ॥ ૬૭ ॥

વિવેચન—કેટલાંક નક્ષત્રો એવા છે કે—જે સર્વ
દિશાના મુખવાળા અને સર્વ કાળમાં સાનુકૂળતાવાળા છે.
એટલે—તે નક્ષત્રોને પરિઘ નક્ષત્ર શૂળ વિગેરેમાં દિશાના નિમિ-
ત્તથી થનારી દુષ્ટતાની અસર થતી નથી પૂર્વાહ્ન મધ્યાહ્ન સંધ્યા
વિગેરે કાળથી થનારી દુષ્ટતા અસર કરી શકતી નથી, અને
સર્વ કાર્યને સાધે છે આવાં નક્ષત્રો અશ્વિની, મૃગશર, પુષ્ય,
હસ્ત, શ્રવણ, અને રેવતી, એમ છ છે. તે નક્ષત્રોમાં હરકોઈ
વળતે હરકોઈ દિશામાં પ્રયાણ કરવાથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે
શ્રીમાન્ ઉદયપ્રભસૂરિજી મૃગશર અને શ્રવણને સર્વ કાલિન
જણાવે છે. ૧

સર્વતો મુખી નક્ષત્ર માટે વિશેષતા એટલી છે કે—
શ્રવણ નક્ષત્રમાં દક્ષિણમાં દિક્કશૂળ હોય છે, પુષ્યમાં પશ્ચિમમાં
દિક્કશૂળ હોય છે, હસ્ત અને રેવતી નક્ષત્રમાં ઉત્તરમાં દુષ્ટયોગ
થાય છે, અને શ્રવણ નક્ષત્રમાં પશ્ચિમમાં દુષ્ટયોગ થાય છે. માટે
તેનો ત્યાગ કરવો.

જો કે છ નક્ષત્રો સર્વ દિશાના દ્વારવાળા છે. પણ આ
નિષેધ નામ ગ્રહણ પૂર્વક કરેલ છે; માટે નિષિદ્ધ નક્ષત્રોનો
ત્યાગ કરવો એ વધારે હિતકારક છે.

૧ અનુરાધાનો સ્વામી મિત્ર અને રેવતીનો સ્વામી પુષા છે જેથી
ભાષાંતર કરે અહીં મૈત્ર શબ્દથી અનુરાધા નક્ષત્રનો સ્વીકાર કર્યો છે
પણ મિત્ર અને પુષા એ બન્ને નામો, સૂર્યનાજ છે એટલે અહીં મૈત્રનો
અર્થ રેવતી લઈએ તોજ યથાર્થતા સચવાય છે.

હવે પ્રયાણમા શુભ મધ્યમ અને અશુભ નક્ષત્રો
ગણાવે છે

પુસ્તકસ્તિરિમિગસિર—

રેવદ્વચ્ચં હત્થા પુણવસૂ ચેવ ।

અણુરાહ જિટ્ઠમૂલં,

નવ નક્ષત્તા ગમણસિદ્ધા ॥ ૬૮ ॥

રોહિણી તિન્નિ ઉ પુવ્વા,

સવણધણિટ્ઠા ય સયમિસા ચેવ ।

ચિત્તા સાર્દે એ,

નવ નક્ષત્તા ગમણિ મજ્ઞા ॥ ૬૯ ॥

કિત્તિઅમરણિવિસાહા,

અસ્સેસમહઉત્તરાતિચ્ચં અદ્દા ।

એ નવ નક્ષત્તા,

ગમણો અદ્દારુણા મણિયા ॥ ૭૦ ॥

અર્થ—પુષ્ય, અશ્વિની, મૃગશર, રેવતી,
હસ્ત, પુનેર્વસુ, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, અને મૂળ; એ
નવ નક્ષત્રો ગમનમાં સિદ્ધિકારક છે (૬૮) રોહિણી
ત્રણ પૂર્વા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ચિત્રા અને
સ્વાતિ; એ નવ નક્ષત્રો ગમનમાં મધ્યમ છે (૬૯)
કૃત્તિકા, ભરણી, વિશાખા, અશ્લેષા, મઘા, ત્રણ
ઉત્તરા અને આર્દ્રા; એ નવ નક્ષત્રો ગમનમાં અ-
ત્યંત દારૂણ છે. ॥ ૭૦ ॥

વિવેચન—સુગમ છે અન્ય સ્થાને તો કહ્યું છે કે—

અદ્દહ ભરણી સયમિસા જિઠ્ઠ મૂલ મઘાઈ

નઠો પિઠો ગામિગયો વત્તજપુચ્છઈ કાંઈ ॥ ૧ ॥

અર્થ—આદ્રા, ભરણી, શતભીષા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ અને મઘા નક્ષત્રમાં નાશ પામેલ-હુણાએલ કે ગામ ગએલની વાત જ શું પુછવી ? (૧)

સુહૃતચિંતામણિમાં કહ્યું છે કે—યાત્રામાં અવશ્ય જવું હોય તે માટે કૃત્તિકા મઘા અને સ્વાતિનું પૂર્વાર્ધ, તથા ચિત્રા અશ્લેષા અને ભરણીનું ઉત્તરાર્ધ વર્જ્ય છે. અને વર્જ્ય નક્ષત્રની પ્રારંભથી, ભરણીની ઘડી ૭, મઘાની ઘડી ૧૧, સ્વાતિ વિશાખા જ્યેષ્ઠા અને અશ્લેષાની ઘડી ૧૪, ત્રણ પૂર્વાની ઘડી ૧૬, અને કૃત્તિકાની ઘડી ૨૧ અવશ્ય વર્જ્ય છે, પણ ઉશનસુ ના મત પ્રમાણે મઘા અને સ્વાતિ સર્વથા વર્જ્યજ છે.

આ નક્ષત્રોમાં અભિજિત ગણેલ નથી. પણ તે નક્ષત્રમાં યાત્રા શ્રેષ્ઠજ કહી છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

“ અભિજિતિ કૃતપ્રયાણઃ, સર્વાર્થાન્સાધયેન્નિયતમ્ । ”

“ અભિજિત નક્ષત્રમાં પ્રયાણ કરનાર સર્વ કાર્યને અવશ્ય સાધે છે. ” અહીં શ્રવણ નક્ષત્ર મધ્યમ કહેલ છે, પણ પૂર્વોક્ત ગાથા પ્રમાણે તે સર્વસુખી અને સર્વકાંક્ષીન હોવાથી શ્રેષ્ઠ છે. વ્યવહારમાં કોઈક એમ માને છે કે—વૃશ્ચિકના ચંદ્રમાં પ્રયાણ ન કરવું, પણ આ ગાથામાં તો અનુરાધા અને જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રમાં ગમન કરવાથી સિદ્ધિ કહેલ છે; એટલે પૂર્વોક્ત માન્યતાને કાંઈજ પુષ્ટિ મળતી નથી, તેમજ રેવતી નક્ષત્રમાં પંચકનો બાધ પણ આવતો નથી.

નવીન દીક્ષિતના પ્રથમ વિહાર માટે કહ્યું છે કે—

“ આઘાટનં પ્રાથમિકલ્પિકસ્ય મૃદુ ધ્રુવક્ષિપ્રચરેષુ મેષુ । ”

અર્થ—“ નવીન દીક્ષિતનો પ્રથમ વિહાર મૃદુ—મૃગશર ચિત્રા અનુરાધા અને રેવતી, ધ્રુવ—ત્રણ ઉત્તરા અને

રોહિણી, ક્ષિપ્ર—અશ્વિની પુષ્ય હસ્ત અભિજિત, ચર—
પુનર્વસુ સ્વાતિ શ્રવણ ધનિષ્ઠા અને શતભિષામા શુભ છે આ
દરેકમા પણ વિહાંગના નક્ષત્રોજ શ્રેષ્ઠ છે ”

હવે પ્રયાણનો કાળ કહે છે— રવિવચ્ચા છદ

ધ્રુવેહિ મિસ્સેહિ પમાયકાલે,

ઉગ્રેહિ મજ્જન્હિલહ પરન્હે ।

મિઝપત્રોસે નિસિમઝ્મિતિત્ત્વે,

ચરે નિસંતે ન સુહો વિહારો ॥ ૭૧ ॥

અર્થ—ધ્રુવ અને મિશ્ર નક્ષત્રમા પ્રભાતકાળે, ઉગ્ર નક્ષ-
ત્રમા મધ્યાહને, લઘુ નક્ષત્રમા અપગહણકાળે, મૃદુ નક્ષત્રમા
પહેલી ગત્રે, તીક્ષ્ણ નક્ષત્રમા મધ્યગત્રે, અને ચર નક્ષત્રમા
રાત્રિના અ તે વિહાંગ કવે તે મુળકાન્ક નથી ॥ ૭૧ ॥

વિવેચન—શ્રેષ્ઠ મધ્યમ કે નિઘ નક્ષત્રોમા આવશ્યક કાર્ય
હોય, અને યાત્રા કરવી પડે, પણ અમુકકાળે તો યાત્રા કરવી હિં
તકરજ નથી એટલે ધ્રુવ—રોહિણી ત્રણ ઉત્તર મિશ્ર—વિશાખા
અને કૃત્તિકા નક્ષત્ર હોય તો દિવસના પૂર્વભાગમા યાત્રા કરવી
નહિ, ઉગ્ર નક્ષત્ર—શગણી મઘા અને ત્રણ પૂર્વામા મધ્યાહ્ન
કાળે યાત્રા કરવી નહિ, લઘુ નક્ષત્ર—અશ્વિની પુષ્ય હસ્ત અને
અભિજિત નક્ષત્ર હોય તો દિવસના ઉત્તર ભાગમા યાત્રા કરવી
નહિ, મૃદુ નક્ષત્ર—મૃગશીર ચિત્રા અને અનુરાધામા રાત્રિના
પૂર્વભાગમા પ્રયાણ કરવું નહિ, તીક્ષ્ણનક્ષત્ર—આર્દ્રા અશ્લેષા
જ્યેષ્ઠા અને મૂળમા મધ્યરાત્રિએ યાત્રા કરવી નહિ, તથા ચર
નક્ષત્ર—પુનર્વસુ સ્વાતિ શ્રવણ ધનિષ્ઠા અને શતભિષા નક્ષ-
ત્રમા મધ્યગત્રિથી સવાર સુધીના કાળમા યાત્રા કરવી નહિ
લટલ કહે છે કે—આ નિષેધેલ કાળમા પ્રયાણ કરવાથી હરકોઈ
જાનની નુકશાની થાયજ છે, માટે તેનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો શ્રા
ઉદયપ્રભસૂર તો કહે છે કે—તીક્ષ્ણ નક્ષત્રમા મધ્યાહને અને

ઉચ્ચ નક્ષત્રમાં મધ્યરાત્રે યાત્રા કરવી નહિં. ખીજા ગ્રન્થોમાં આથી વિશેષ પણ દિનશુદ્ધિ કહેલ છે.

સવારની સંધ્યા મધ્યાહ્ન અને સાંજની સંધ્યામાં સર્વ કાર્ય કરી શકાય છે, અને આવશ્યક કાર્ય હોય તો તાત્કાલિક લગ્નકુંડલીમાં સાતમે અથવા આઠમે ભુવને સૌમ્ય ગ્રહનો યોગ થતાં મધ્યાહ્ન કાળેજ પ્રયાણ કરવું. વિજયયોગમાં દક્ષિણમાં જવું હિતકારક નથી. તિથિ દિવસ બળવાન હોય તો દિવસે, અને તિથિ નિર્બળ હોય પણ નક્ષત્ર બળવાન હોય તો રાત્રે પ્રયાણ કરવું. નક્ષત્રસમુચ્ચય માં કહ્યું છે કે—

“ પૂર્વાહ્ને ચોત્તરાં ગચ્છેત્, પ્રાચ્યાં મધ્યંદિને તથા ।

દક્ષિણામપરાહ્ને તુ, પશ્ચિમામર્ધરાત્રકે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ દિવસના પૂર્વાંકાળે ઉત્તરમાં, મધ્યાહ્ન કાળે પૂર્વમાં, દિવસના પછીના ભાગમાં દક્ષિણમાં, તથા મધ્યરાત્રે પશ્ચિમ દિશામાં પ્રયાણ કરવું ॥ ૧ ॥ ” લક્ષ્ય કહે છે કે—

“ નિર્ગમાન્નવમે ચાંડહિ, પ્રવેશં પરિવર્જયેત્ ।

શુમે નક્ષત્રયોગેડપિ, પ્રવેશાદ્ વાડપિ નિર્ગમમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ નક્ષત્રયોગ શુભ છતાં પ્રયાણના દિવસથી નવમે દિવસે પુર પ્રવેશાદિ કરવા નહિં, તેમજ પ્રવેશના દિવસથી નવમે દિવસે પ્રયાણ પણ કરવું નહિં ॥ ૧ ॥ ” મુદૂર્ત્ત ચિંતામાણની ટીકામાં તો કહ્યું છે કે—પ્રવાસ અને પ્રવેશમાં પરસ્પર નવમો દિવસ, નવમી તિથિ, નવમો વાર, અને નવમું નક્ષત્ર વર્જવું. તથા ગ્રન્થાંતર મંત પ્રમાણે તો નવમો માસ તથા નવમું વર્ષ પણ ત્યજવું.

પ્રયાણમાં ઉત્પાત વિગેરેથી થયેલ દુર્દિનનો ત્યાગ કરવો. ઉદયપ્રલસૂરિ કહે છે કે—

“ અકાલિકીષુ વિદ્યુદ્—ગર્જિતવર્ષાસુ વસુમતીનાથઃ ।

ઉત્પાતેષુ ચ મૌમા—ડન્તરિક્ષદિવ્યેષુ ને પ્રવસેત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ રાત્રી સામત આચાર્ય વિગેરેએ વિજી ગર્જના કે વૃષ્ટિ અકાળે થાય તો પ્રયાણ કરવું નહિ, તેમજ ભૂમિ આકાશ કે દિવ્યના ઉત્પાતમા પણ પ્રયાણ કરવું નહિ ॥ ૧ ॥ ” આવા સમયમા માત્ર દિવસ પ્રયાણ કરી રાકાય નહિ. ભૂગિક્ષ, ગ્રહણ, ઇદ્રધનુષ્ય, રજ્જી, અબ્રજીદ વિગેરે ઉત્પાતોનું વર્ણન તિથિકાગ્રમા કહી ગયા છીએ

તથા—માન્ય પુરૂષની અવગણના કરીને, વડિલ પુરૂષને દૂલવીને, સ્ત્રીને ગભડીને, બાળકને રોવરાવીને, કોઇને મારીને, મૈથુન મેવીને, ઋતુવાળી ભાર્યા મૂકીને, અપશકુન દેખીને, કે સુતકમા પ્રયાણ કરવું નહિ તેમજ-ઉત્સવ, ભોજન, સાધર્મિવાત્સલ્ય, વિગેરે માગલિક કાર્યોની પૂર્ણાહુતિ થયા પહેલા પ્રયાણ કરવું નહિ ચૈત્ર કે વૈશાખ માસમા કેતુ દર્શન થાય તો શુભ છે, બાકીના માસમા કેતુદર્શન થયું હોય તો મોળ દિવસ સુધી પ્રયાણ કરવું નહિ, એમ વંચાડ કહે છે

મિદ્ધિ ઇન્દ્રનાર પુરૂષે ચંદ્ર ગળ કે તારાગળ ભેળને પ્રયાણ કરવું તેમા ઘાતી ન હોય તે પૂર્વે કહેલ શુભ ચંદ્ર તથા ચંદ્રની શુભ અવસ્થા હોય તો પ્રયાણમા લાભકારક છે

અન્ય સ્થાને કહ્યું છે કે-જન્મનો ત્રાણે અને પાપમો ચંદ્ર માથે હોય છે, છઠ્ઠો આઠમો નવમો અને બારમો ચંદ્ર છાતીએ હોય છે, તથા બીજો અને ચોથો ચંદ્ર કરમા હોય છે તેમા માથાનો ચંદ્ર ધાન્ય પ્રાપ્તિ કરાવે છે, છાતીનો ચંદ્ર ધન લાભ કરાવે છે, અને હાથનો ચંદ્ર સામાન્ય રીતે લાભ કરાવે છે નારચંદ્રમા તો કહ્યું છે કે-ચાત્રામા જન્મનો ચંદ્ર હોય તો ચોરનો ભય આવે છે લલ્લ પણ જન્મનક્ષત્રમા અને જન્મચંદ્રમા ચાત્રાનો નિષેધ કરે છે

કૃષ્ણપક્ષનો ચંદ્ર હોય તો તારાનું ગળ ભેળું ત્રિવિ-ક્રમ કહે છે કે,

“ ત્યજેતુ કુતારા પ્રસ્થાને ”

અર્થ—“ પ્રયાણમાં કુતારાનો ત્યાગ કરવો. ” અર્થાત પહેલી ત્રીજી અને સાતમી તારા અવશ્ય ત્યજવી.

લક્ષ કહે છે કે—

“ યાત્રાયુદ્ધવિવાહેષુ, જન્મતારા ન શોભના ॥ ૧ ॥ ”

“ યચ્ચ ન જન્મનિ કાર્ય, વર્જનીયં તદાધાને ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ યાત્રા યુદ્ધ અને વિવાહમાં જન્મતારા શુભ નથી, તેમજ જન્મતારામાં નિષેધેલ કાર્યને આધાનમાં પણ વર્જવું ॥ ૧ ॥

હવે દિશાની શુદ્ધિ કરવા માટે પરિધ વિગેરેનું સ્વરૂપ કહે છે—

પુઠ્વાઙ્ગસુ સગ સગ,

કિત્તિઆઙ્ગં દિસિ રિક્સ્વ સદિસિ હુન્તિ સુહા ॥

ઘર દિસિ મજ્જ્ઞા વાયગ્ગિ,

પરિહરેહા ન લાંઘિજ્ઞા ॥ ૭૨ ॥

અર્થ—પૂર્વાદિ દિશામાં કૃત્તિકાદિ સાત સાત નક્ષત્રો છે તે દિશાનાં નક્ષત્રો કહેવાય છે; જે પોતાની દિશામાં પ્રયાણ કરનારને સુખ કરનારા છે, પાસેની દિશામાં પ્રયાણ કરનારને મધ્યમ છે. તથા વાયવ્ય અને અગ્નિ ખુણાની પરિધ રેખા દોરવી, અને આ રેખાનું ઉક્લંધન કરવું નહિં.

વિવેચન—આ દિશા જાણવા માટે એવી રીત છે કે—

૧ ચિત્રા અને સ્વાતિ નક્ષત્રનો મધ્યભાગ; મેષનો સૂર્ય તુલાનો સૂર્ય, કૃત્તિકા નક્ષત્ર અને શ્રવણ નક્ષત્રનાં ઉદય સ્થાનો; તે ઘરાળર પૂર્વ દિશા છે.

પૂર્વ

૦ શ્રવણ

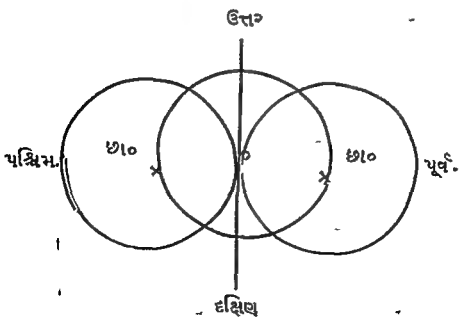
ચિત્રા ૦

૦ સ્વાતિ

૦ કૃતિકા

૨ ધ્રુવમાકડીના આગળના બે તારા સાથે સમાન લીટીમા આવેલ ધ્રુ તારાનું સ્થાન તે ઉત્તર દિશા છે આ સમાન લીટી ક્રાંતિ શુદ્ધિમા સ્પષ્ટ દેખાય છે

૩ એક વર્તુલ કરી તેના મધ્યમા શકુ ખોડવો, અને સવાર તથા સાંજે પશ્ચિમ તથા પૂર્વમા વર્તુલની પડઘી ઉપર પડતી શકુ છાયાના સ્થાને બે છાયાબિંદુ કરવા આ છાયાને મધ્યમા ગળી શકુને ઘસીને બે વર્તુલ કરવાં આવી રીતે શકુની પામે ત્રણ વર્તુલની મઝછાકૃતિ થાય છે તે મઝછાકૃતિના મધ્યમા શકુને વીંધીને એક સીધી લીટી દોઢવી આ લીટીના બન્ને છેડે ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા આવે છે

ઇશાન	પૂર્વ	અગ્નિ
ઉત્તર	દિકચક્ર	દક્ષિણ
વાયવ્ય	પશ્ચિમ	નૈઋત્ય

પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋત્ય, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર અને ઇશાન; એ આઠ દિશાઓ છે. તેઓમાં પૂર્વ દક્ષિણ વગેરે ચાર દિશાઓ છે, અને અગ્નિ નૈઋત્ય વગેરે ચાર વિદિશા-ખુણાઓ

છે. આ ખુણાઓ હમેશાં દિશાઓનેજ અનુસરે છે. એટલે-ચાર દિશાને આશ્રીને કોઈ કાર્યનો વિધિ-નિષેધ કર્યો હોય, અને વિદિશા માટે કોઈ સ્વતંત્ર વિધિ-નિષેધ ન કર્યો હોય, તો તે ખુણાઓ પોતાની દિશાને અનુસરે છે. પૂર્વદિશાનું અગ્નિ કોણમાં, દક્ષિણ દિશાનું નૈઋત્ય કોણમાં, પશ્ચિમ દિશાનું વાયવ્યમાં, અને ઉત્તર દિશાનું ઇશાન કોણમાં કાર્ય કરી શકાય છે. પૂર્વા વિગેરે આઠે દિશાના સ્વામીએ અનુક્રમે સૂર્ય, શુક્ર, ભોમ, રાહુ, શનિ, ચંદ્ર, બુધ અને ગુરુ ગ્રહો છે.

મેષ સિંહ અને ધન રાશિ પૂર્વદિશાની છે, વૃષ કન્યા અને મકર રાશિ દક્ષિણ દિશાની છે, મિથુન તુલા અને કુંભ રાશિ પશ્ચિમ દિશાની છે, તથા કર્ક વૃશ્ચિક અને મીન રાશિ ઉત્તર દિશાની છે. પૂર્વા વિગેરે ચાર દિશાના ભુવનો અનુક્રમે —પહેલું દસમું સાતમું અને ચોથું છે. તથા અગ્નિ વિગેરે ચાર દિશાના ભુવનો અનુક્રમે-ગારમું તથા અગીયારમું, નવમું તથા આઠમું, છઠું તથા પાંચમું, અને ત્રીજું તથા બીજું છે. એટલે-દિશાના એકેક ભુવન છે, અને વિદિશાના બધાં ભુવન છે.

સ્થાનાંગ સૂત્રની વૃત્તિમાં કહ્યું છે કે—પૂર્વદિશામાં કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશર, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય અને અશ્લેષા નક્ષત્રનાં દ્વાર છે. દક્ષિણ દિશામાં મઘા, પૂર્વાશ્લેષુની, ઉત્તરાશ્લેષુની, હસ્તા, ચિત્રા, સ્વાતિ અને વિશાખા નક્ષત્રનાં દ્વાર છે. પશ્ચિમમાં અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, અભિજિત અને શ્રવણ નક્ષત્રનાં દ્વાર છે. તથા ઉત્તર દિશામાં ધનિષ્ઠા, શતભિષા, પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાભાદ્રપદ, રેવતી, અશ્વિ-

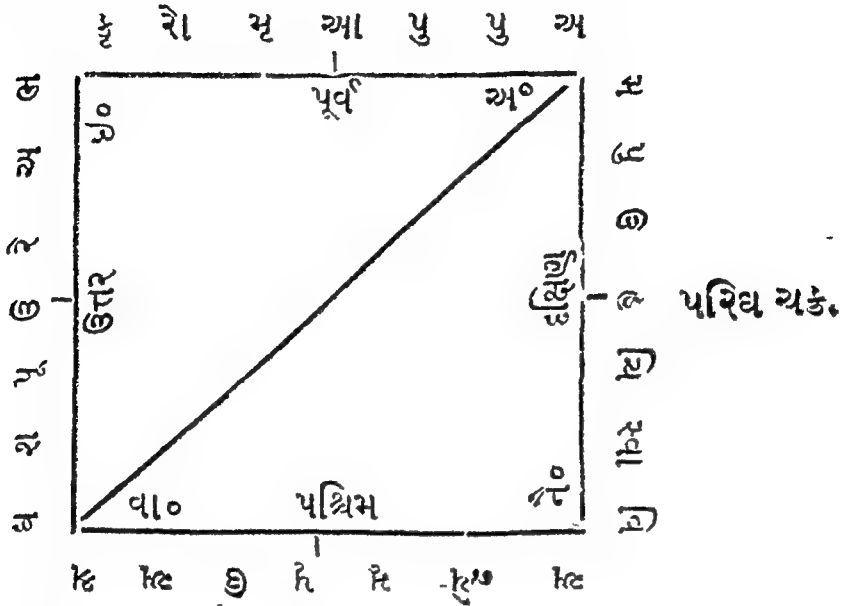
ની અને ભરણી નક્ષત્રના દ્વાર છે જે દિશામા નક્ષત્રનું દ્વાર હોય તે દિશા તે નક્ષત્રની ગણાય છે. અને પાસેની દિશા તે સ્વજન દિશા મનાય છે

આ દિશાઓમા અમુક નક્ષત્ર વાર વિગેરે હોય ત્યારે પરિધ દિક્ષૂળ વિગેરે હોય છે, જે પ્રયાણમા વળ્યું કહેલા છે તેમાથી પરિધ લાવવાની રીત આ પ્રમાણે છે—કૃત્તિકાદિ સાત સાત નક્ષત્રો અનુક્રમે પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશામા સ્થાપવા, અને અગ્નિ ખુણાથી વાયવ્ય ખુણા સુધી લાખો પરિધ કરવો અહીં જે નક્ષત્ર જે દિશામા હોય તે નક્ષત્રમા તે દિશામા પ્રયાણ કરવું શુભકારક છે એટલે—કૃત્તિકાદિ સાત નક્ષત્ર હોય તો પૂર્વમા, મઘા વિગેરે સાત નક્ષત્રો હોય તો દક્ષિણમા, અનુરાધા વિગેરે સાત નક્ષત્રો હોય તો પશ્ચિમમા, અને ધનિષ્ઠા વિગેરે સાત નક્ષત્રો હોય તો ઉત્તરમા પ્રયાણ કરવું શ્રેષ્ઠ છે. આજ રીતે કૃત્તિકા મઘા અનુરાધા અને ધનિષ્ઠાથી પ્રારંભીને સાત સાત નક્ષત્રોમા અનુક્રમે અગ્નિ નૈઋત્ય વાયવ્ય તથા ઇશાન ખુણામા પ્રયાણ કરવું હિતકારક છે

પ્રયાણમા વાયવ્ય અને અગ્નિખુણાના પગ્થિનું કોઈરીતે ઉલ્લંઘન કરવું નહિ, પણ પગ્થિની એક બાબુની ચાલ દિશા અને બીજી બાબુની બીજી ચાર દિશા પોતપોતામા ગૃહદિશા કે સ્વજનદિશા છે એ સ્વજનદિશામા પ્રયાણ કરવું મધ્યમ ફળદાયક છે અર્થાત્ ધનિષ્ઠાથી પ્રારંભી અશ્લેષા સુધીના ચૌદ નક્ષત્ર હોય ત્યારે ઉત્તર ઇશાન પૂર્વ અને અગ્નિમા, તથા મઘાથી પ્રારંભીને શ્રવણ સુધીના ચૌદ નક્ષત્ર હોય ત્યારે દક્ષિણ નૈઋત્ય પશ્ચિમ અને વાયવ્ય દિશામા પ્રયાણ કરવું

પૂર્ણભદ્ર કહે છે કે—સાત સાત નક્ષત્રમા ફરતો મૂર્ય પૂર્વ વિગેરે દિશાને અસ્ત કરે છે, તેથી તે દિશાઓની યાત્રા લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરાવે છે અને અશ્વિની વિગેરે સાત સાત નક્ષત્રો અનુક્રમે રવિ વિગેરે સાત સાત વારની સાથે હોય તો પાની દિશામા પ્રયાણ કરનારને મહાફળની પ્રાપ્તિ

પરિધના પરિહાર માટે કહ્યું છે કે—શુભ ગ્રહવાળું
ગળવાનું યાત્રાલક્ષ હોય તો પરિધનું પણ ઉલ્લંઘન કરી શકાય
છે. અથવા ઉત્સુકતાથી પરિધનું ઉલ્લંઘન કરવું પડે, પણ ન-
ક્ષત્રદિક્શૂળ અને દિક્કીલનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

હવે દિક્શૂળ કહે છે—

સૂલં પુર્વિ સળી સોમો, દાહિણાણ દિસા ગુરુ ।
પચ્છિમાઈ રવી સુક્રો, ઉત્તરાણ કુજો બુહો ॥૭૩॥

અર્થ—શનિ અને સોમે પૂર્વમાં, ગુરુવારે
દક્ષિણમાં, રવિ અને શુક્રે પશ્ચિમમાં, તથા મંગળ
અને બુધવારે ઉત્તરમાં શૂળ હોય છે.

વિવેચન—શનિવાર અને સોમવાર હોય તો પૂર્વમાં
શૂળ હોય છે, ગુરુવારને દિવસે દક્ષિણમાં શૂળ હોય છે, રવિ-
વાર અને શુક્રવારે પશ્ચિમમાં શૂળ હોય છે, તથા મંગળવાર
અને બુધવારે ઉત્તરમાં શૂળ હોય છે. વારને આશ્રીને જે દિ-
શામાં શૂળ હોય છે તે દિક્શૂળ કહેવાય છે, દિક્શૂળનું બીજું
નામ નાગોકાળ છે. બીજે ઠેકાણે કહ્યું છે કે—

“ પૂર્વ સોમ શનિશ્ચર વારે, દક્ષિણ ગુરુ એકલો નિવારે;
પશ્ચિમ શુક્ર અર્કે રૂંધી, ઉત્તર મંગળ બુધ વિરોધી. ૧

શૂળ જે દિશામા હોય ત્યા પ્રયાણ કરનારને નુકસાની થાય છે, માટે દિશ્શૂળની સામે પ્રયાણ કરવું નહિ દિશ્શૂળ ડાબી બાજુ કે પછવાડે હોય તો પ્રયાણમા લાભ મળે છે તે માટે કહ્યું છે કે—

“ દિશાશૂળ લઈ જાય વામે, ગહુ યોગીની પૃઠ્ઠ,
મન્મુખ હયે જો ચદ્રમા, લાવે લક્ષ્મી લટ ॥ ૧ ॥

એટલે—ડાબી બાજુનો દિશાશૂળ, પછવાડેની યોગિની, અને મન્મુખનો ચદ્ર અખૂટ લક્ષ્મી આપે છે

નારચ દ્રુમા કહ્યું છે કે—

“ ન ગુરૌ દક્ષિણા ગચ્છેદ્, ન પૂર્વાં શનિસોમયોઃ ।

શુકાર્કયોઃ પ્રતીચીન, નોત્તરા બુધમોમયોઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ ગુરુવારે દક્ષિણ દિશામા જવું નહિ, શનિ અને સોમે પૂર્વ દિશામા જવું નહિ, શુક્ર અતે ગવિવારે પશ્ચિમ દિશામા જવું નહિ અને બુધ તથા મંગળવારે ઉત્તર દિશામા જવું નહિ ” ૧

પ્રયાણમા વિદિશ્શૂળ કરતા દિશ્શૂળની શુદ્ધિ અવશ્ય જોવી પડે છે

હવે વિદિશ્શૂળ કહે છે —

ईसारेण अ ब्रह्मो मंदो, अग्नीई अ गुरुरवी ।

नेरइए ससी सुक्को, भूमो वाए विवज्जए ॥ ७४ ॥

અર્થ—ઇશાનમાં બુધ અને શનિવાર, અગ્નિમાં ગુરુ અને રવિ, નૈઋત્યમાં સોમ તથા શુક્રવાર, અને વાયવ્યમાં ભોમવાર વર્જવો. ॥ ૭૪ ॥

વિવેચન—વાગ્ને આશ્રીને ખુણામા જે શૂળ હોય છે તે વિદિશ્શૂળ કહેવાય તે તે આ પ્રમાણે છે—બુધવાર અને શનિવારે ઇશાનમા વિદિશ્શૂળ હોય છે, રવિવાર અને

શુક્રવારે અગ્નિબુધ્ધામાં વિદિક્ષૂળ હોય છે, સોમવાર અને શુક્રવારે નૈઋત્ય કોણમાં વિદિક્ષૂળ હોય છે, તથા સોમવારે વાયવ્ય બુધ્ધામાં વિદિક્ષૂળ હોય છે.

ઉદયપ્રભ સૂરિ શનિવાર :માટે કહે છે કે-શનિવારે વાયવ્ય કોણમાં વિદિક્ષૂળ હોય છે. પ્રયાણમાં વિદિક્ષૂળ કરાવનાર વારને વર્જવો. વિદિક્ષૂળની સામે જવું નહિ, અર્થાત્ જે વારે જે બુધ્ધામાં શૂળ હોય તે વારે તે બુધ્ધામાં પ્રયાણ કરવું નહિ.

બુધ્ધ શનિ	પૂર્વ સો. શ. પાદા. ન્યં.	રાત્રિ શુક્ર
મં. બુ. હં દ્રાહ્યુ. વિ.	દિક્ષ વિદિક્ષ શૂળ	શુક્ર વિ. શ. મં. પૂ. ભા.
સોમ	રવિ, શુક્ર સો. બુધ્ધ મૂળ	સોમ શુક્ર

વારના શૂળનો પરિહાર કંઈ છે-

ચંદ્રણં દહિ મટ્ટી ચ, તિલ્લં પિટ્ટં નટ્ટં
તિલ્લં ચલં ચ ચંદિજ્ઞાં, સુગર્હ મૂળમુક્તં

અર્થ—

ચંદન, દહીં,
તિલક કરવા

વિવેચન—અવશ્ય જરૂરીયાત હોય, અને દિક્શૂળ કે વિદિક્શૂળમાં પ્રયાણ કરવું પડે, તો રવિવારે ચ દનનું, સોમવારે દહીંનું, મંગળવારે માટીનું, બુધવારે તેલનું, શુક્રવારે લોટનું, શુક્રવારે તેલનું, અને શનિવારે ખોળનું તિલક કરીને પ્રયાણ કરવું, જેથી શૂળનો દોષ લાગતો નથી ઉદયપ્રભ સૂરિ કહે છે કે—ગવિ વિગેરે સાતવારમાં દિક્શૂળ અને વિદિક્શૂળનો નાશ કરવા માટે અનુક્રમે—ચ દન, દહીં, માટી, તેલ, પિષ્ટ(લોટ), ઘી, અને ખોળનું ચ દન કરવું નારાયણ દ્વીપપણમાં કહ્યું છે કે—

“ રવિ ત્રિલ મયક દમ્પણ, ધાણા ચાવડ ઘરણિનદણ ।
ગુલરાડત્તહ દહિ ગુરુવારડ, રાટ ચાવડો સુકરવારડ ॥
સણિસર વારડ વાવડિંગ ચાવડ, સવ્વે કજ્જ કરિ ઘર આવડ । ”

અર્થ—“ જો દિક્શૂળની સામે જવું હોય તો રવિવારે તખોલ ખાવું, સોમવારે દર્પણ જોવું, મંગળવારે ધાણા ચાવવા, બુધવારે ગોળ ખાવો, શુક્રવારે દહીં પીવું, શુક્રવારે રાઈ ચાવવી, અને શનિવારે વાવડિંગ ચાવવા આ પ્રમાણે કરવાથી દિક્શૂળ સામે પ્રયાણ કરવા છતાં મર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી પાછા ઘરે આવાય છે ”

આ ઉપરાંત શૂળના હોમ પ્રયોગથી પણ દિક્શૂળની શુદ્ધિ થાય છે, એમ સંભળાય છે

હવે નક્ષત્રશૂળ કહે છે— (માલીની છંદ.)

ઉદયદિસિ મસૂલં દો અસાહા ચ જિઠ્ઠા,
ધણિસવણવિસાહા પુવ્વમદા જમાણ ।
અહ વરુણદિસાણે રોહિણી પુસ્ત મૂલં,
સુર ગિરિદિસિ હત્યો ફરગુણી દો વિસાહા ॥૭૬॥

અર્થ—જો આપાહા તથા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય

તો પૂર્વમાં, ધનિષ્ઠા શ્રવણ વિશાખા અને પૂર્વાભાદ્રપદ નક્ષત્ર હોય ત્યારે દક્ષિણમાં, રોહિણી પુષ્ય તથા મૂળ નક્ષત્ર હોય ત્યારે પશ્ચિમમાં, અને હસ્ત ખેડાદગુની કે વિશાખા નક્ષત્ર હોય ત્યારે ઉત્તર દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે. ॥ ૭૬ ॥

વિવેચન—નક્ષત્રના નિમિત્તથી ચાર દિશામાં જે શૂળ હોય છે તે નક્ષત્રશૂળ મનાય છે. તે આ પ્રમાણે—જ્યેષ્ઠા પૂર્વાષાઢા અને ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર હોય ત્યારે પૂર્વમાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે, વિશાખા શ્રવણ ધનિષ્ઠા અને પૂર્વાભાદ્રપદ નક્ષત્ર હોય ત્યારે દક્ષિણ દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે, રોહિણી પુષ્ય અને મૂળ નક્ષત્ર હોય ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે, તથા પૂર્વાફાલગુની ઉત્તરાફાલગુની હસ્ત અને વિશાખા નક્ષત્ર હોય ત્યારે ઉત્તર દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે ઉદયપ્રભસૂરિણ પુષ્ય હસ્ત અને વિશાખામાં નક્ષત્રશૂળ હોવાનું માનતા નથી, પૂર્ણભદ્રાચાર્ય શ્રવણ, વિશાખા, પુષ્ય, અને હસ્તમાં શૂળ હોવાનું માનતા નથી, જ્યારે નરચંદ્રસૂરિ પુષ્ય અને હસ્તમાં પણ નક્ષત્રશૂળ હોય એમ માને છે. જે દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય તે દિશાનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ ત્યજેલ્લગ્નેऽપિ શૂલર્ક્ષ, શૂલર્ક્ષે નાસ્તિ નિવૃત્તિઃ । ”

અર્થ—“ શુદ્ધ લગ્ન હોય છતાં નક્ષત્રશૂળ વર્જવું, અને નક્ષત્રશૂળમાં પ્રયાણ કરવાથી પાછું આવતું નથી. ” ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—ખળવાન લગ્ન હોય તો પરિધનું ઉલ્લંઘન કરવું, પરંતુ નક્ષત્રશૂળનો ત્યાગ કરવો.

યતિવલ્લભમાં કહ્યું છે કે—કદાચ ઉતાવળથી પરિધન હંડને ન વર્જી શકાય, પણ દિક્કડીલનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. જ્યેષ્ઠા પૂર્વાભાદ્રપદ રોહિણી અને ઉત્તરા ફાલગુનીનું નક્ષત્ર-

વિવેચન—અવશ્ય જરૂરીયાત હોય, અને દિક્ષૂળ છે વિદિક્ષૂળમા પ્રયાણ કરવું પડે, તો રવિવારે ચ દનનું, મોમવારે દહીનું, મગળવારે માટીનું, બુધવારે તેલનું, શુક્રવારે લોટનું, શુક્રવારે તેલનું, અને શનિવારે ખોળનું તિલક કરીને પ્રયાણ કરવું, જેથી શૂળનો દોષ લાગતો નથી ઉદયપ્રભ સૂરિ કહે છે કે—ગ્વિ વિગેરે સાતવારમા દિક્ષૂળ અને વિદિક્ષૂળનો નાશ કરવા માટે અનુક્રમે—ચ દન, દહીં, માટી, તેલ, પિટ(લોટ), ઘી, અને ખોળનું ચ દન કરવું નારચ દ્ર ટીપ્પણુમા કહ્યું છે કે—

“ રવિ તચોલ મયક દપ્પણ, ધાળા ચાવડ ધરણિનદણ ।

ગુલગડત્તહ દહિ ગુરુવારહ, રાટ ચાવડો સુકરવારહ ॥

સણિસર વારહ વાવડિંગ ચાવડ, સવ્વે કજ્જ કરિ ઘર આવહ । ”

અર્થ—“ જો દિક્ષૂળની મામે જવું હોય તો રવિવારે તખોલ ખાવું, મોમવારે દર્પણુ જોવું, મગળવારે ધાણા ચાવવા, બુધવારે ગોળ ખાવો, શુક્રવારે દહી પીવું, શુક્રવારે રાઈ ચાવવી, અને શનિવારે વાવડિંગ ચાવવા આ પ્રમાણે કરવાથી દિક્ષૂળ મામે પ્રયાણ કરવા છતાં મર્વ કાર્ય સિદ્ધ કરી પાછા ઘરે અવાય છે ”

આ ઉપરાંત શૂળના હોમ પ્રયોગથી પણ દિક્ષૂળની શુદ્ધિ થાય છે, એમ સભાગાય છે

હવે નક્ષત્રશૂળ કહે છે— (માલીની છંદ.)

ઉદયદિસિ ભસૂલં દો અસાહા ય જિઠ્ઠા,

ધણિસવણવિસાહા પુવ્વમદ્દા જમાણ ।

અહ વરુણદિસાણં રોહિણી પુસ્સ મૂલં,

સુર ગિરિદિસિ હત્થો ફગ્ગુણી દો વિસાહા ॥૭૬॥

અર્થ—ખે આપાહા તથા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય

તો પૂર્વમાં, ધનિષ્ઠા શ્રવણ વિશાખા અને પૂર્વાષા-
દ્રપદ નક્ષત્ર હોય ત્યારે દક્ષિણમાં, રોહિણી પુષ્ય
તથા મૂળ નક્ષત્ર હોય ત્યારે પશ્ચિમમાં, અને હસ્ત
ખેડાદગુની કે વિશાખા નક્ષત્ર હોય ત્યારે ઉત્તર
દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે. ॥ ૭૬ ॥

વિવેચન—નક્ષત્રના નિમિત્તથી ચાર દિશામાં જે શૂળ
હોય છે તે નક્ષત્રશૂળ મનાય છે. તે આ પ્રમાણે—જ્યેષ્ઠા
પૂર્વાષાઠા અને ઉત્તરાષાઠા નક્ષત્ર હોય ત્યારે પૂર્વમાં નક્ષત્રશૂળ
હોય છે, વિશાખા શ્રવણ ધનિષ્ઠા અને પૂર્વાષાદ્રપદ નક્ષત્ર
હોય ત્યારે દક્ષિણ દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે, રોહિણી પુષ્ય
અને મૂળ નક્ષત્ર હોય ત્યારે પશ્ચિમ દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય
છે, તથા પૂર્વાદગુની ઉત્તરાદગુની હસ્ત અને વિશાખા
નક્ષત્ર હોય ત્યારે ઉત્તર દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય છે ઉદયપ્ર-
ભસૂરિજી પુષ્ય હસ્ત અને વિશાખામાં નક્ષત્રશૂળ હોવાનું
માનતા નથી, પૂર્ણભદ્રાચાર્ય શ્રવણ, વિશાખા, પુષ્ય, અને
હસ્તમાં શૂળ હોવાનું માનતા નથી, જ્યારે નરચંદ્રસૂરિ
પુષ્ય અને હસ્તમાં પણ નક્ષત્રશૂળ હોય એમ માને છે. જે
દિશામાં નક્ષત્રશૂળ હોય તે દિશાનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.
વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ ત્યજેછગ્નેડપિ શૂલર્ક્ષ, શૂલર્ક્ષે નાસ્તિ નિવૃત્તિઃ । ”

અર્થ—“ શુદ્ધ લગ્ન હોય છતાં નક્ષત્રશૂળ વર્જવું,
અને નક્ષત્રશૂળમાં પ્રયાણ કરવાથી પાછું આવતું નથી. ”
ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—બળવાન લગ્ન હોય તો પરિઘનું
ઉલ્લંઘન કરવું, પરંતુ નક્ષત્રશૂળનો ત્યાગ કરવો.

યતિવદ્વલ્લભમાં કહ્યું છે કે—કદાચ ઉતાવળથી પરિઘ-
દંડને ન વર્જી શકાય, પણ દિકકીલનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.
જ્યેષ્ઠા પૂર્વાષાદ્રપદ રોહિણી અને ઉત્તરાદગુનીનું નક્ષત્ર-

શૂળ પ્રયાણુમા અતિદુષ્ટ છે, તેનું બીજું નામ નક્ષત્રકીલ છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

“ જ્યેષ્ઠા માદ્રપદા પૂર્વા, રોહિણ્યુત્તરફાલ્ગુની ।

પૂર્વાદિપુ ક્રમાત કીલા, ગતસ્ય તેષુ નાડગતિઃ ॥૧॥ ”

અર્થ—“ પૂર્વ દક્ષિણ-પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં અનુક્રમે—જ્યેષ્ઠા પૂર્વાભાદ્રપદ રોહિણી અને ઉત્તર કાર્તિકી નક્ષત્રો બીલા જેવા છે, જેથી આ નક્ષત્રકીલમા જમન કરનાર પાછો વળતો નથી ॥ ૧ ॥ ” વળી કહ્યું છે કે—

“ ઉત્તર હત્યા દક્ષિણ ચિતા, પુષ્કા રોહિણી સુખરે મિતા ।

પચ્છિમ સવળા મ ફર ગમળા, હરિહર વમ પુરદર મરળા ॥૨॥”

અર્થ—‘ હે મિત્ર ! સાલણ, ઉત્તર તરફ હસ્ત નક્ષત્રમા, દક્ષિણ તરફ ચિત્રા નક્ષત્રમા, પૂર્વ તરફ રોહિણી નક્ષત્રમા, અને પશ્ચિમ દિશા તરફ શ્રવણ નક્ષત્રમા જમન કરીશ નહિ, કેમકે—તેમા જમન કરે તો વિપ્લવ થઈ શકે છે અને ઇશ્વર પશુ મૃત્યુ પામે છે

અન્યસ્થાને કહ્યું છે કે —

પુષ્ય પુનર્વસુ પશ્ચિમ ચાલઈ, મર્કટ સુખી સો અ શુભી ધાલઈ;
ઉત્તર હસ્તવત્ રેવઠ જાવઈ, તે નર નિશ્ચે વલીં ન આવઈ ૧
અશ્લેષા મધ પૂર્વ ૪ પઈ, જાઈ લગ્નથી મરસી સ પઈ,
આશ્વિની લગ્નથી દક્ષિણ ચાલે તો, હુકારઈ જમ મારગજ તો ૨

હવે વત્સવાર કહે છે—

મીણાઈ તિસંકંતી, પચ્છિમાઈસુ ડગ્ગાઈ ।

વચ્છો ગમે પવેસે વિ, ન સુહો પિટ્ઠિસંમુહો ॥૭૭॥

અર્થ—વત્સ મીન વિગેરે ત્રણ સ કાંતિમાં પશ્ચિમ વિગેરે દિશામાં ઉગે છે, તે પ્રયાણમાં કે પ્રવેશમાં સન્મુખ કે પછવાડે હોય તો શુભ નથી. ॥૭૭॥

વિવેચન—વત્સ એ આકાશમાં ભ્રમણ કરતો એક આકૃતિવિશેષ છે, તે બુદ્ધી બુદ્ધી દિશામાં ઉદય પામે છે. તેના ઉદય માટે એવો નિયમ છે કે—જ્યારે મીન મેષ અને વૃષ સંક્રાંતિનો સૂર્ય હોય ત્યારે વત્સ પશ્ચિમ દિશામાં ઉગે છે, મિથુન કર્ક અને સિંહનો સૂર્ય હોય ત્યારે વત્સ ઉત્તરમાં ઉદય પામે છે, કન્યા તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે વત્સ પૂર્વમાં હોય છે, તથા ધન મકર અને કુંભનો સૂર્ય હોય ત્યારે વત્સ દક્ષિણ દિશામાં ઉદય પામે છે. આ વત્સ પ્રયાણમાં કે પ્રવેશમાં સન્મુખ કે પછવાડે હોય તો શુભ નથી. ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ સમ્મુખોડયં હરેદાયુઃ, પૃષ્ઠે સ્યાદ્ ધનનાશકઃ ।

વામદક્ષિણયોઃ કિન્તુ, વત્સો વાઙ્મિતદાયકઃ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ આ વત્સ સન્મુખ રહ્યો થકો આયુષ્ય હરે છે, પાછળ રહ્યો થકો ધનનો નાશ કરે છે, પરંતુ ડાબો અને જમણો રહ્યો થકો વાંચિત પૂરે છે ॥ ૧ ॥ ”

શિલ્પ ગ્રંથોમાં વત્સ સન્મુખ હોય ત્યારે વાસ્તુ કાર અને પ્રવેશનો નિષેધ કર્યો છે. તેથી વત્સની અવશ્ય સન્મુખતા વર્જવા માટે કહ્યું છે કે—વત્સવાળી દિશાના સરખા સાત ભાગ કરવા; તે સાત ભાગોમાં વત્સ અનુક્રમે પાંચ, દસ, પંદર, ત્રીશ, પંદર, દસ, અને પાંચ દિવસ રહે છે. તેમાંથી મધ્યના ચોથા ભાગના ત્રીશ દિવસોમાં વત્સ હોય ત્યારે તેની સન્મુખતાએ બાર મૂકવું નહિ, પણ પાસેના પાંચમા ત્રીજા છઠ્ઠા બીજા સાતમા અને પહેલા ભાગમાં વત્સ હોય, અને ચંદ્ર, વાર, નક્ષત્ર તથા તિથિનું બળ હોય ત્યારે ઘરનું બાર મૂકવામાં હરકત નથી. અર્થાત્—મધ્યની રાશિમાં વત્સ ઉદય પામે ત્યારે તેની સન્મુખતા વર્જવી.

લક્ષ્ય તો કહે છે કે—એક મગરમાં કાર્યોમાં દુકાળમાં, રાપ્ટૂના વિલવમાં વિવાહમાં અને તીર્થયાત્રામાં વત્સ તથા શુકનો વિચાર કરવો નહિ.

૪૦	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	૨૦
૫	કન્યા			તુલા	વૃશ્ચિક			૫
૧૦	સિંહ	<div><div>પૂર્વ</div><div>વામ ચક્ર.</div></div>					ધન	૧૦
૧૫								૧૫
૩૦	કર્ક						મકર	૩૦
૧૫	મિથુન							૧૫
૧૦		૧૦						
૫	વૃષ			મેષ	મીન			૫
૧૦	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	૨૦

મકાતિને આશ્રીને દરેક ગ્રહોનો જુદી જુદી દિશામાં વામ હોય છે સૂર્ય-મીન, મેષ, વૃષભો પૂર્વમાં, મિથુન, કર્ક અને સિંહનો દક્ષિણમાં, કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિકનો પશ્ચિમમાં, તથા ધન, મકર અને કુમ્ભનો ઉત્તરમાં હોય છે સોમ મંગળ, બુધ, શુક્ર, શુક્ર અને ગણિ ગ્રહો-મિથુન, કન્યા અને તુલા મકાન્તિના હોય ત્યારે પૂર્વમાં, વૃશ્ચિક, ધન અને મકર મકાન્તિ હોય ત્યારે દક્ષિણમાં, કુમ્ભ, મીન અને મેષ મકાન્તિના હોય ત્યારે પશ્ચિમમાં, તથા વૃષભ, મિથુન અને કર્ક મકાન્તિના હોય ત્યારે ઉત્તરમાં છે રાહુ-ધન, મકર અને કુમ્ભનો હોય તો પૂર્વમાં, મીન, મેષ અને વૃષભો હોય તો દક્ષિણમાં, મિથુન, કર્ક અને સિંહનો હોય તો પશ્ચિમમાં, તથા કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિકનો હોય તો ઉત્તરમાં વમે છે વસ્ત્ર માટેનું ઉપકરણવાઈ ગયું છે શિવ માટે આગલ ગાથા ૮૧ મા કહેવાશે ગ્રહોના ભ્રમણ માટે નારાયણ દ્રુમા કહ્યું છે

કે—સર્વ ગ્રહો ઉદયથી પ્રારંભીને અનુક્રમે આઠ પ્રહરમાં આઠ દિશાને સ્પર્શે છે.

હવે યોગિની કહે છે—

ઇગનવગાઙ્કમા તિહિ,

પુવ્વુત્તરઅગ્નિનેરદાહિણ્ય ।

પચ્છિમ વાઙ્ સાણે,

જોઙ્ણિ સા વામપિટ્ઠિસુહા ॥ ૭૮ ॥

દિણાદિસિ ધુરિ ચઙ્ઘડિયા,

પરઞ્ચો પુવ્વુત્તદિસિહિ કમસો ।

તત્કાલજોઙ્ણી સા,

વજ્જેયવ્વા પયત્તેણં ॥ ૭૯ ॥

અર્થ—એકમ અને નોમથી પ્રારંભી આઠ તિથિમાં અનુક્રમે—પૂર્વ, ઉત્તર, અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય અને ઇશાનમાં ભ્રમણી હોય છે. તે પ્રયાણમાં ડાબી બાજુ હોય તો શુભ છે ॥ ૭૮ ॥ તિથિની દિશામાં પહેલી ચાર ઘડી તત્કાળ યોગિની હોય છે, અને પછી તે પૂર્વોક્ત યોગિનીની દિશામાં ચાર ચાર ઘડી ફરે છે, તેનો પણ પ્રયત્નથી ત્યાગ કરવો. ॥ ૭૯ ॥

વિવેચન—દિશાઓ આઠ છે અને તિથિઓ પંદર છે; એટલે એક એક દિશામાં બળે તિથિની આવૃત્તિ થાય છે. માત્ર અહિં એક તિથિ ઘટે છે. માટે શુકલ પક્ષમાં ઇશાનમાં અને કૃષ્ણપક્ષમાં વાયવ્ય તિથિની બીજી આવૃત્તિ ન ગણવાથી બરાબર મેળ મળી રહે છે. આ રીતે યોગિની પંદર તિથિમાં વારાફરતી બુદ્ધી બુદ્ધી દિશામાં વાસ કરે છે.

આ રીતે યોગિની એક તિથિએ એક દિશામાં, એમ એકમથી પ્રારંભીને આઠમ સુધી તથા નોમથો પ્રારંભીને પૂર્ણિમા સુધી પૂર્વ વિગેરે આઠ દિશામાં વાસ કરે છે તેનો નિવાસક્રમ આ પ્રમાણે છે—એકમ અને નોમે પૂર્વમાં, બીજા અને દશમે ઉત્તરમાં ત્રીજા અને અગ્રીયારશે, અગ્નિમાં; ચોથા અને બારશે નૈઋત્યમાં પાંચમ અને તેરશે દક્ષિણમાં છઠ્ઠા અને ચૌદશે પશ્ચિમમાં, સાતમ અને પુનમે વાયવ્યમાં, તથા આઠમ અને અમામે ઇશાનમાં યોગિની હોય છે તે પ્રયાણમાં ડાબી બાજુ રહે તો શુભ છે કેટલાક આચાર્યો બીજી રીતે છ દિશામાં યોગિની હોવાનું સૂચવે છે આ યોગિની સન્મુખ કે જમણી બાજુ હોય તો અશુભ છે અને ડાબી બાજુ કે પછવાડે હોય તો જય આપનાર છે કહ્યું છે કે—

“ યોગિની સુસદા વામે, પૃષ્ઠે વાઙ્મિત્તદાયિની,
દક્ષિણે-ધનહન્ત્રીચ, સંમુલ્લે મરણપ્રદા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“યોગિની ડાબી બાજુ હોય તો સુખ આપે છે પાછળ હોય તો વાઙ્મિત્ત પૂરે છે, જમણી બાજુ હોય તો ધન હરે છે, અને સામે હોય તો મૃત્યુ પમાડે છે ॥ ૧ ॥ ” વ્યવહાર-પ્રકાશ માં તો માત્ર સન્મુખ રહેલી યોગિની જ દુષ્ટ માનેલ છે મુદૂર્ત્તચિતામણિની ટીકા (સ્વરોદય)માં કહ્યું છે કે—

“ દક્ષે પૃષ્ઠે યોગિની રાહુયુક્તા, ગચ્છેદ્ ગુહ્યે જન્મલક્ષ નિહન્તિ ।”

અર્થ—“ જમણી અથવા પાછળ રાહુ સાથે યોગિની રહી હોય, અને યુદ્ધમાં જાય તો લાખો શત્રુને હણે છે ” યોગિનીનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો, તેમ તત્કાળ યોગિની પણ વર્જ્ય છે યોગિની હમેશા પોતાના નિવાસની દિશાથી પ્રારંભીને આઠ દિશામાં ભમે છે, તે તત્કાળ યોગિની કહેવાય છે તેના બ્રમણ માટે સરિ મહારાજ કહે છે કે—

યોગિની જે તિથિએ જે દિશામાં હોય છે તે તિથિએ તે દિશામાં ચાલુ થઈ ગ્હે છે ત્યાં પગી પોતાનાથી પગીની

તિથિની દિશામાં, એટલે—પૂર્વે કહેલ અનુક્રમે પૂર્વ, ઉત્તર, અગ્નિ, નૈઋત્ય, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય અને ઇશાનમાં વારા ફરતી ચાર ચાર ઘડી ફરે છે. આ તત્કાળ યોગિનીનો ત્યાગ કરવો. નારચંદ્રમાં તો કહ્યું છે કે—જો અવશ્ય પ્રયાણ કરવું હોય તો યોગિનીની દષ્ટિવાળી દિશા વળવી. તે દષ્ટિ આ પ્રમાણે છે—

“ ઉઠું પનરસ ઘડિઆ, દસવામે દાહિણે અ દસ પાસે ।

અહે દસ સંમુહ પનરસ, જોડીનીદિટ્ઠિઓ વજ્જિજા ॥ ૧ ॥ ”

“ યોગિનીની દષ્ટિ ઉંચે પંદર ઘડી, ડાળી બાબુ દશ ઘડી, જમણે પડખે દશ ઘડી, નીચે દશ ઘડી. અને સન્મુખ ભાગમાં પંદર ઘડી હોય છે. આ દષ્ટિઓનો પ્રમાણમાં ત્યાગ કરવો ॥ ૧ ॥ ”

રાહુ વિચાર—

उदयतथमणा चउ चउ,

घडियाइं राहु पुव्वदिसि तत्तो ।

सिद्धीए दिसि छटिं,

गअ्रो सुहो पुट्ठिदाहिणाअ्रो ॥ ८० ॥

અર્થ—રાહુ દરરોજ સૂર્યના ઉદય સમયે અને અસ્તકાળે ચાર ઘડી સુધી પૂર્વદિશામાં હોય છે, ત્યાર પછી સિદ્ધિને માટે છઠ્ઠી છઠ્ઠી દિશામાં જાય છે, જે પછવાડે તથા જમણી બાબુ હોય તો શુભ છે.

વિવેચન—રાહુ હમેશાં દિવસે અને રાત્રે ચાર ચાર ઘડી સુધી એકેક દિશામાં રહે છે. તે પ્રથમ સવારે સૂર્યોદય પછી ચાર ઘડી સુધી પૂર્વ દિશામાં રહે છે, અને ત્યાર પછી અનુક્રમે છઠ્ઠી છઠ્ઠી દિશામાં; એટલે—વાયવ્ય, દક્ષિણ, ઇશાન, પશ્ચિમ, અગ્નિ, ઉત્તર અને નૈઋત્યમાં ચાર ચાર ઘડી રહે છે.

આજ રીતે સૂર્ય અસ્ત થયા પછી ગત્રિની શરૂઆતથી જ વળી પૂર્વ વિગેરે છઠ્ઠી છઠ્ઠી દિશામાં ચાર ચાર ઘડી હોય છે અહીં કહેલ ચાર ઘડીથી દિનમાન અને રાત્રિમાનનો આઠમો ભાગ ચાને એકેક અર્ધપ્રહર લેવાનો છે

દિન-રાત્રિનો રાહુચાર દેખાડવા માટે નારચંદ્રમા આ પ્રમાણે બીજી રીત છે

“ અષ્ટાસુ પ્રથમાષ્ટેષુ, પ્રહરાર્ધેષ્વર્હર્નિશમ્ ।

પૂર્વસ્યા વામતો રાહુ-સ્તુર્યા તુર્યાં વ્રજેદ દિશમ્ ॥૧॥ ”

અર્થ—રાહુ હમેશા પહેલાથી પ્રારભીને આઠે પ્રહરોમાં અનુક્રમે-પૂર્વદિશાથી ડાબી બાજુની ચોથી ચોથી દિશામાં જાય છે ॥૧॥ ” બીજા ગ્રન્થોમાં ચામાર્ધે રાહુ, કાળરાહુ, ખડગરાહુ, વારરાહુ, અને માસરાહુ એમ રાહુના અનેક લેહો દર્શાવ્યા છે

જ્યોતિષ હીરમાં કહ્યું છે કે-રવિ વિગેરે સાતે વાગેમાં અનુક્રમે નૈર્ઋત્ય, ઉત્તર, અગ્નિ, પશ્ચિમ, ઇશાન, દક્ષિણ અને પૂર્વ દિશામાં રાહુ હોય છે, અને ગુરુવારે વાયવ્ય કોણમાં પણ રાહુ હોય છે આ વારરાહુ જમણી બાજુ કે પાછળ ગળવો તે શુભ છે શિષ્ય દીપકમાં કહ્યું છે કે—શનિવારે વાયવ્યમાં રાહુ હોય છે, જ્યારે પૂર્વરાહુ હોતો નથી રાહુના સ્થાન અને જમણદિશા પ્રથમ કહેવાઈ ગયા છે, તે માસરાહુ કહેવાય છે

પ્રયાણકાળે રાહુ જમણી બાજુ તથા પછવાડે હોય તો શુભ છે ~ આરભસિદ્ધિ અને સુહૃત્ ચિતામણિમાં પણ જમણા અને પાછળનો રાહુ શુભ કહ્યો છે નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે—“ જયાય દક્ષિણો રાહુ —જમણી તરફનો રાહુ જયને માટે થાય છે ”

* ઇસમુખવામો આ આરભસિદ્ધિના મૂળનો અર્થ ભાષાતંત્રકાંડે અસંમુખ અને વામ એવો અર્થ કરેલ છે, પરંતુ બંને જગતમાં નિષેધવાચક અર્થ લેણેવાથી અસંમુખ અને અવામ એવો અર્થ થાય છે, લેખક

ખીજે ઠેકાણે કહ્યું છે કે—રવિ વત્સ અને રાહુ સન્મુખ હોય તો આયુષ્યને હરે છે, અને ખીજા ધનને પુષ્ટ કરે છે. જ્યોતિષ હીરમાં કહ્યું છે કે—

“ સંમુહરાહો ગમણં, ન કીરદ્ વિગ્ગહ હોદ્ પિસુણાયં ।

ગિહવાર પમુહાયં, વજ્જે કિરદ્ તા અસુહાયં ॥૧૧॥ ”

અર્થ—“ સન્મુખ રાહુ હોય તો ગમન કરવું નહિ, અને ગમન કરાય તો હુઆ આથે કળયો થાય છે. તેમજ ઘરનું ખાર પ્રમુખ વર્જવા, કેમકે તે પણ અશુભ છે ॥૧૧॥ ”

જ્યો. ૪ ગુરુવાર	જ્યો. ૧ શનિવાર ધન, મકર, કુંભ	જ્યો. ૬ મંગળવાર
જ્યો. ૭ સોમવાર કન્યા, તુલા, વૃષ	પૂર્વ રાહુ ચાર સ્થાપના	જ્યો. ૩ શુક્રવાર મીન, મેષ, વૃષ
જ્યો. ૨ ગુરુવાર	જ્યો. ૫ શુક્રવાર મિથુન, કર્ક, સિંહ	જ્યો. ૮ રવિવાર

હવે શિવચાર કહે છે—

ચિતુત્તરિગદુમાસા,

દિસિ વિદિસિ વિસિદ્ધિ સિવુ તત્ત્રો ઉદયા ।

સિદ્ધિ અઢાઈ પણિ ઘડિ,

દિસિ વિદિસિં પુદ્ધિમુદ્ધિ સુહો ॥ ૮૧ ॥

અર્થ—શિવ, ચૈત્રમાસ અને ઉત્તર દિશાથી

માર ભીને અનુક્રમે એકેક અને બપોળે માસ ઉત્ક્રમે દિશા અને વિદિશામાં હોય છે; અને ઉદય-પછી અનુક્રમે અઢી અઢી અને પાંચ પાંચ ઘડી અનુક્રમે દિશા અને વિદિશામાં ફેરે છે. તે પાછળ અને જમણે હોય તો શુભ છે ॥ ૮૧ ॥

વિવેચન—શિવની ગતિ મુદ્ધિકમથી અવળી છે તે ચૈત્ર માસમાં ઉત્તર દિશામાં હોય છે, અને પછી દિશામાં એકેક માસ અને વિદિશામાં બપોળે માસ એમ ઉત્ક્રમે આઠ દિશામાં વમે છે આ રીતે શિવ ચૈત્રમાં ઉત્તરમાં, વૈશાખ અને જેઠમાં વાયવ્યમાં, અમાસમાં પશ્ચિમમાં, શ્રાવણ અને ભાદરવામાં નૈઋત્યમાં, આશ્વિનમાં દક્ષિણમાં, કાર્તિક અને માગશિરમાં અગ્નિમાં, પોષમાં પૂર્વમાં, તથા મહા અને ફાગણ માસમાં ઇશાન દિશામાં વમે છે વળી આ શિવ હુમેશા પોતાના વામની દિશાથી અનુક્રમે દરેક દિશામાં અઢી અઢી ઘડી અને વિદિશામાં પાંચ પાંચ ઘડી ફેરે છે અર્થાત્—ચૈત્રનો શિવ હોય તો ઉત્તરમાં ૨૧ ઘડી, ઇશાનમાં ૫ ઘડી, પૂર્વમાં ૨૧ ઘડી, અગ્નિમાં ૫ ઘડી, દક્ષિણમાં ૨૧ ઘડી, નૈઋત્યમાં ૫ ઘડી, પશ્ચિમમાં ૨૧ ઘડી અને વાયવ્ય કોણમાં ૫ ઘડી રહે છે

બીજે સ્થાને મેષાદિ મહાન્તિમાં ઉત્તરાદિ દિશામાં શિવનિવાસ ઠહેલ છે, પણ સ્થૂલ રીતે આ બંને માન્યતા સંગ્રહી છે માત્ર મુકમ ગીતિમાં જેમ મૂર્યના ત્રિશાશે લોગવાય છે અને ઉદય લગ્નમાં અમુક પળોનો ફેરફાર થાય છે, તેમ શિવના ત્રિશાશે લોગવાતા દિશાના નિવાસમાં હુમેશા પાંચ પળોનો ફેરફાર પડે છે એટલે ઉત્તરનો શિવ થતા પહેલે દિવસે પાંચ પળ, બીજે દિવસે દસ પળ, ત્રીજે દિવસે પદ્મ પળ, એમ ઉત્તર દિશાના નિવાસમાં પાંચ પાંચ પળની વૃદ્ધિ થાય તે આખરે ત્રીજા દિવસે દોઢમો મળ પર્યંત ઉત્તરમાં નિવાસ કરે છે આ પાંચ પાંચ પળનો તફાવત આઠ દિશાના પ્રમણમાં ગણા કરે તે આવી રીતે ઠહેલ શિવભોગ

સૂક્ષ્મ પ્રમાણુવાળો મનાય છે, અને આ સૂક્ષ્મ શિવભોગમાં કરેલ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે.

આ નિત્ય બ્રમણ કરતો શિવ પ્રયાણમાં પછવાડે કે જમણી બાજુ હોય તો શુભ છે. અન્ય સ્થાને તો કહ્યું છે કે—દક્ષિણમાં અને પાછળ રહેલો શિવ ચંદ્ર તારા અને ચંદ્રની અવસ્થા વિગેરેની પ્રતિકૂળતાનો નાશ કરે છે; વિવાહ, યુદ્ધ, ઝગડો, જુગાર તથા પ્રવાસમાં જય આપે છે; અને અશુભ સ્વરોહય, અપશકુન, ભદ્રાં, કુચ્છોતુળળ, યોગિની અને દોષિત થયેલી દિશાઓ વિગેરેના દોષને હણી નાખે છે.

મહા દ્વાગણ ધૃ ૦ ૫	પૂર્વ પોષ ધૃ ૦ ૨૧	કર્તિક માગશર ધૃ ૦ ૫
ચૈત્ર ધૃ ૦ ૨૧	શિવચંદ્ર	આસો ધૃ ૦ ૨૧
વૈશાક જ્યેષ્ઠ ધૃ ૦ ૫	અસાડ ધૃ ૦ ૨૧	શ્રાવણ ભાદરવો ધૃ ૦ ૫

હવે રવિચાર કહે છે—

રવિ રત્તિચંત્રપહરાઓ,

પુવ્વાહસુ દુન્નિ દુન્નિ પહર કમા ।

દાહિણપુટ્ટિ વિહારે,

વામો પુટ્ટિ પવેસિ સુહો ॥ ૮૨ ॥

અર્થ—રવિ રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરથી બપોળે પ્રહર પૂર્વ વિગેરે ચાર દિશામાં રહે છે. તે વિહારમાં જમણે અથવા પાછળ, અને પ્રવેશમાં ડાબે અથવા પાછળ હોય તો શુભ છે ॥ ૮૨ ॥

વિવેચન—સૂર્ય રાત્રિના છેલ્લા પ્રહરે અને દિવસના પહેલા પ્રહરે પૂર્વ દિશામાં ફરે છે, દિવસના બીજા પ્રહરે અને ત્રીજા પ્રહરે દક્ષિણ દિશામાં ભમે છે, દિવસના ચોથા પ્રહરે

અને રાત્રિના પહેલા પ્રહરે પશ્ચિમ દિશામા ચાલે છે, તથા રાત્રિના બીજા અને ત્રીજા પ્રહરે ઉત્તર દિશામા ફરે છે આ રીતે હમેશા આઠ પહોરમા ચારે દિશાનુ જમણુ કરી હ્યે છે અન્ય સ્થાને તો મીન મિથુન કન્યા અને ધનથી ત્રણ ત્રણ ગણિનો સૂર્ય અનુક્રમે પૂર્વ દક્ષિણ પશ્ચિમ અને ઉત્તરમા વને છે, અને આઠે દિગાનો સ્પર્શ હ્યે છે, એમ કહ્યુ છે

આ ગવિજમણુ અથવા પાછળ રહ્યો હોય તો વિહારમા શુભ છે, તથા ડાબો અથવા પાછળ રહ્યો હોય તો પ્રવેશમા શુભ છે લલ્લ જમણુ સૂર્ય માટે કહે છે કે—

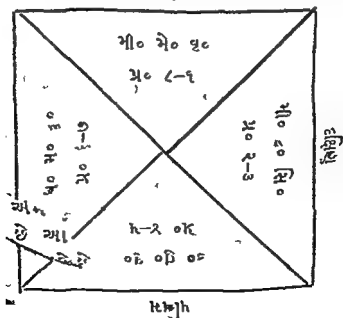
“ ન તમ્યાડઙ્ગારકો વિષ્ટિ-ર્ન ગનૈશ્વરજ મયમ્ ।

વ્યતિપાતો ન દુપ્યેચ્ચ, યમ્યાડકો દક્ષિણ સ્થિત ॥૧૧॥ ”

અર્થ—“જેને પ્રવાસમા જમણુ સૂર્ય હોય તેને મ ગળ, વિષ્ટિ અને ગણિનો ભય નડતો નથી, વ્યતિપાત પણ હુટ રહેતો નથી ॥૧૧॥ ”

અયન વિભાગમા તો સૂર્ય મકર વિગેરે છ ગણિમા હોય તો ઉત્તરમા તથા પૂર્વમા, અને ઝક વિગેરે છ ગણિમા હોય તો દક્ષિણ તથા પશ્ચિમ દિગામા દિવસનુ પ્રયાણ શુભ કહેલ છે

પૂર્વ

હવે ચંદ્રચાર કહે છે—

ઉદયવસા અહવા દિસિ—

દારભવસત્રો હવે સસીઉદત્રો ।

સો અભિમુહો પહાણો,

ગમણે અમિઆઈં વરસંતો ॥ ૮૩ ॥

અર્થ—ઉદયના વશથી, અથવા દિશાના વશથી, અથવા દાર નક્ષત્રના વશથી ચંદ્રનો ઉદય કહેવાય છે. તે અમૃતને વરસાવતો ચંદ્ર પ્રયાણમાં સન્મુખ હોય તો પ્રધાન છે. ॥ ૮૩ ॥

વિવેચન—ચંદ્રનો ઉદય ત્રણ પ્રકારે થાય છે; ૧ પૂર્વ દિશામાં ઉગવું; ૨ દિશામાં વાસ કરવો—ભ્રમવું. તથા ૩ પૂર્વાદિ દારવાળા નક્ષત્રો સાથે રહેવું. (આ ત્રણ પ્રકારે ઉદય પામેલો ચંદ્ર ચારે દિશામાં ભ્રમે છે,) આ ત્રણ ઉદયથી સૂરિ મહારાજ એમ જણાવે છે કે—

૧ અસ્ત થયા પછી ઉદય પામતો ચંદ્ર સન્મુખ આવે તો તે ઉદય સન્મુખ ચંદ્ર કહેવાય છે.

૨ સિંહાદિ ત્રણ ત્રણ સંક્રાન્તિવડે ચારે દિશામાં ઉદય પામતો ચંદ્ર, તથા ચારે કે આઠે દિશાને સ્પર્શ કરતો ચંદ્ર, સન્મુખ આવે તો તે દિશાના વશથી સન્મુખ ચંદ્ર કહેવાય છે.

૩ ચંદ્રથી ભોગવાતું નક્ષત્ર જે દિશાના દારવાળું હોય તે દિશામાં દાર નક્ષત્રના વશથી ચંદ્રનો ઉદય મનાય છે.

તેમજ સવા બપોળે નક્ષત્ર પ્રમાણથી થતી રાશિમાં રહેલ ચંદ્ર નક્ષત્રના વશથી પૂર્વાદિ દિશામાં મનાય છે.

તે માટે કહ્યું છે કે—

ઉદય મનાય છે આ ત્રણ રીતિએ ઉદય પામેલો શુક સન્મુખ આવે છે, પણ તેમા પૂર્વ તથા પશ્ચિમમા ઉદય પામેલો શુક સન્મુખ હોય તો પ્રયાણમા અશુભ છે

કેટલાક મતમા એક પણ સન્મુખ શુકને અશુભ કહ્યો નથી, ન્યારે કેટલાએક મતમા ત્રણે પ્રકારનો શુક વર્જેલ છે ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—યાત્રામા ત્રણે પ્રકારનો સન્મુખ શુક ત્યાગ્ય છે સન્મુખ શુકના ક્ષણ માટે નારાયણ દ્રમા કહ્યું છે કે—

“ અગ્રતો લોચન હન્તિ, દક્ષિણો હ્યશુભપ્રદઃ ।

પૃષ્ઠતો વામતશ્ચૈવ, શુકઃ સર્વમુખાવહ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ શુક સન્મુખ હોય તો નેત્રનો નાશ કરે છે, જમણો હોય તો નુકશાની કરે છે, અને ડાબો તથા પાછળનો સર્વ મુખ આપે છે, ॥૧॥ ” એક જીર્ણપત્રમા કહ્યું છે કે—

“ ગર્ભિણી ચ સગલા ચ, નવવધૂર્મપ-૯વ ચ ।

પદમેઋ ન ગચ્છન્તિ, શુક્રે સન્મુખ-દક્ષિણે ॥ ૧ ॥

ગર્ભિણી સ્વતે ગર્ભ, સંગલા પ્રિયતે ધ્રુવમ્ ।

નવવધૂર્મવેદ્ વન્ધ્યા, નૃપ શીઘ્ર વિનશ્યતિ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ સન્મુખ અને જમણો શુક હોય તો ગર્ભિણી સ્ત્રી, પુત્રવતી સ્ત્રી, નવ પરિણીત વધુ, અને રાજા એક પણ ડગલું જતા નથી ॥ ૧ ॥ કદાચ પ્રયાણ કરે તો ગર્ભિણીનો ગર્ભ પડે છે, પુત્રવતી મૃત્યુ પામે છે, નવીન પરણેલી સ્ત્રી વાઝણી થાય છે, અને રાજા જલદી નાશ પામે છે ॥ ૨ ॥ ”

સન્મુખ શુકનો અપવાદ આ પ્રમાણે છે—

“ એકગ્રામે પુરે વાસે, દુર્મિશે રાજવિહ્વરે ।

વિવાહે તીર્થયાત્રાયા, પ્રતિશુક્ર ન વિદ્યતે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ એક ગામમા, નગરમા, દુકાણમા, રાજાના ઉપદ્રવમા, વિવાહમા અને તીર્થયાત્રામા શુકનો નિષેધ નથી ॥ ૧ ॥ ”

“ સ્રઢ બોલે નહીં દોસં, ગામેં ઇંગ પુર ઇગેહિ વાસવસે ।
વિવાહે કંતારે વિદુર નિવ દેવજાહિં ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ૧ એક ગામ, પુર કે પોતાનાં ઘરમાં નિવાસ
૨ વિવાહ, ૩ વન ૪ ભય, ૫ રાજાનું કાર્ય, અને ૬ દેવયાત્રા;
એ છ ખોલમાં શુકદોષ નથી ॥ ૧ ॥ ” લલલ કહે છે કે—

“ સ્વમંવન-પુરપ્રવેશે, દેશાનાં વિભ્રમે તથોદ્વાહે ।

નવવધ્વાગમે ચ, પ્રતિશુક્રવિચારણા નાસ્તિ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પોતાનું ઘર અને પોતાના નગરના પ્રવેશમાં,
દેશના ઉપદ્રવમાં, વિવાહમાં, અને નવીન વધૂના આગ-
મનમાં સન્મુખ શુકનો વિચાર કરવાનો નથી. ॥ ૧ ॥ ”
ત્રિવિક્રમ કહે છે કે—

“ યાત્રાસુ ચ નવોદસ્ટ્રી-વર્જે સંમુખદક્ષિણૌ । ”

અર્થ—“ નવીન વિવાહિત સ્ત્રીને છોડીને બીજાએ ગૃહ
પ્રવેશમાં તથા યાત્રામાં સન્મુખ કે જમણા શુક અને બુધને
ત્યજવા.

“ પૌષ્ણાશ્વિનીં પાદમેકં, યદા વહતિ ચન્દ્રમાઃ ।

તદા શુક્રો ભવેદન્ધઃ, સંમુખં ગમનં શુભમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જ્યારે ચંદ્રમા રેવતી નક્ષત્રથી અશ્વિની
નક્ષત્રના પહેલા પાદ સુધી હોય છે ત્યારે શુક્ર અર્ધ થાય છે,
માટે તે વખતે સન્મુખ શુક્ર હોય છતાં ગમન કરવું શુભ છે ॥
૧ ॥ ” ઉદયગ્રંથ સૂરિ તો મંગળ અને બુધની પણ સન્મુ-
ખતા અશુભ માને છે.

તેઓશ્રી કહે છે કે—ત્રણે પ્રકારના પ્રતિકૂળ શુક્રથી
પ્રતિકૂળ મંગળ વધારે કષ્ટકારક છે, અને ત્રણે પ્રકારનો પ્રતિ-
કૂળ બુધ તેથી પણ અધિક કષ્ટકારક છે. અન્ય સ્થાને (એક
જીર્ણ પત્રમાં) કહ્યું છે કે—

“ પ્રતિશુક પ્રતિબુધ, પ્રત્યક્ષારકમેવ ચ ।

અપિ શુક્તસમો રાજા, હૃતસૈન્યો નિવર્તતે ॥ ૧ । ”

અર્થ—“ પ્રતિકૃળ શુક, પ્રતિકૃળ બુધ અને પ્રતિકૃળ મંગળ હોય તો શુક એવો રાજા પણ પોતાનું સૈન્ય હણાવાથી પાછો ફરે છે ॥ ૧ ॥ ” દૈવજ્ઞ વદલસમા કહ્યું છે કે—પ્રતિકૃળ શુકમા પ્રયાણ કરવું, પણ પ્રતિકૃળ બુધમા પ્રયાણ કરવું જ નહિ

અર્થ—વિભાગમા તો—શુક ધનિષ્ઠાદિ નક્ષત્રમા હોય ત્યારે દક્ષિણ તથા પાશ્વરમા, અને મગ્રા વિગેરે નક્ષત્રોમા હોય ત્યારે ઉત્તરમા તથા પૂર્વમા પ્રયાણ શુભ કરેલ છે

હવે પાશ તથા કાળ કહે છે —

“ સિયપડિવયાડ પુઠ્ઠા—

ઇસુ પાસુ દસદિસિહિં કાલુ તયમિમુહો ।

કુજા વિહારિ વામો,

પાસો કાલો ડાહિણ્યો ॥ ૮૫ ॥

અર્થ—શુદ્ધ એકમથી પ્રારંભીને પૂર્વ વિગેરે દસ દિશામાં પાશ હોય છે, અને તેની સન્મુખ કાળ હોય છે. વિહારમાં પાશને ડાબો કરવો, અને કાળને જમણો કરવો. ॥ ૮૫ ॥

વિવેચન—પૂર્વાદિ આઠ તથા ઉર્ધ્વ અને અધો, એમ દિશાઓ દસ છે, અને તિથિ ત્રીશ છે તેથી એક માસમા દરેક દિશામા ત્રણત્રણ વાર પાશ આવે છે તેમા પહેલી વાર શુદ્ધ એકમથી દશમ સુધી બીજી વાર શુદ્ધ ૧૧ થી વદિ પાચમ સુધી તથા ત્રીજી વાર વદિ છઠ્ઠી અમાસ સુધી અનુક્રમે પૂર્વાદિ દસ દિશામા પાશ હોય છે તેની સામેની દિશામા કાળ હોય છે

વિહારમા દિક્ષપાશને ડાબો કરવો, એટલે—દિક્ષપાશ

ડાળી બાબુ રહે તે દિશામાં વિહાર કરવો હિતકારક છે, અને કાળ તેની સન્મુખ હોવાથી વિહારમાં જમણી બાબુ આવે છે. તે પણ શુભ છે. મુહૂર્ત ચિંતામણીમાં કહ્યું છે કે—

“ દક્ષિણસ્થઃ શુભઃ કાલઃ, પાશો વામદિશિ સ્થિતઃ । ”

અર્થ—“ જમણી બાબુ રહેલ કાળ અને ડાળી બાબુ રહેલ પાશ શુભ છે. ”

વાસ્તુ ગ્રંથોમાં કહ્યું છે કે—શુદ્ધ એકમથી પ્રારંભીને દસ દસ તિથિઓમાં અનુક્રમે—પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈર્ઋત્ય ઉર્ધ્વ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર, ઇશાન અને અધો દિશામાં પાશ હોય છે, અને પાશની સામેની દિશામાં દિક્કાળ હોય છે. આ રીતે પૂર્ણા તિથિમાં ઉર્ધ્વ અને અધો દિશામાં પાશ તથા કાળ હોવાથી ખાતમુહૂર્ત તથા ધ્વજરોપણ વિગેરે કાર્યો કરાતાં નથી. જ્યોતિષ સારમાં વારને આશ્રીને કાળ અને પાશ આ પ્રમાણે કહ્યા છે.—

“ દિનવારં પુઞ્વાઈ, કમેણ સંહારિ જત્ય ઠાણિ સળી ।

કાલં તત્થ વિ. આણસુ, તત્સંમુહુ પાસો—મળહ્ ઇમે ॥૧॥”

અર્થ—“ ઇષ્ટ દિનવારથી પ્રારંભીને સાતે વારો અનુક્રમે પૂર્વ વિગેરે સાત દિશામાં સ્થાપવા. તેમાં જે દિશામાં શનિવાર આવે તે દિશામાં કાળ હોય છે. કેટલાએક કહે છે કે—કાળની સન્મુખ પાશ હોય છે ॥ ૧ ॥ ”

બીજી રીતિએ કહીએ તો ઉત્ક્રમે કરીને ઉત્તરાદિ દિશામાં. રવિ આદિ સાત વારોમાં કાળ હોય છે. એટલે—શનિવારે પૂર્વમાં, શુક્રવારે અગ્નિમાં, ગુરુવારે દક્ષિણમાં, બુધવારે નૈર્ઋત્યમાં, મંગળવારે પશ્ચિમમાં, સોમવારે વાયવ્ય કોણમાં, અને રવિવારે ઉત્તર દિશામાં કાળ હોય છે. આ મતમાં તિથિને આશ્રીને પાશ અને કાળ હોતો નથી. ઇશાન ખુણામાં પણ કાળ હોતો નથી, માત્ર પાશ હોય છે. કાલનું બીજું નામ કાળ-રાહુ પણ છે.

પ્રયાણદ્વારમા પ્રવેશ સળધે પણ મામાન્ય અધિકાર
જણાવેલ છે, પણ તેનું મમસ્ત સ્વરૂપ ગૃહ પ્રવેશના પ્રમગથી
જાણવું [ગાથા ૮૮]

હવે હમચા કહે છે—

પુણનાડિ દિસાપાયં, અગ્ને કિચ્ચા સયા વિઝ ।
પવેસં ગમણં કુજ્જા, કુણન્તો સાસસંગહં ॥૮૬॥

અર્થ—વિદ્વાન્ પુરૂષ પૂર્ણ નાડી તરફના પગને
આગળ કરીને શ્વાસને ઝંધતો પ્રવેશ અને ગમન
કરે. ॥ ૮૬ ॥

વિવેચન—અહીં સૂત્રિ મહાગજ નાડી અને શ્વાસ
ઉપરથી પ્રાણુવાયુ બેઠને પ્રયાણ ક્રવાનું જણાવે છે પ્રાણુ
ખીણુ નામ હસ છે આ સળધનો અવિસ્તર અધિકાર
સ્વરોદય શાસ્ત્રમા છે, જે પૈકીનો ડેટલોક અધિકાર નીચે
સુજળ છે—

“ પટ્ટશૈતાઽમ્યધિકાન્યાહુ, સહસ્ત્રાણ્યેકવિંશતિમ્ ।

અહોરાત્રે નરે સ્વમ્યે, પ્રાણવાયોર્ગમાગમ ॥૧॥ ”

અર્થ—“ એક રાત્રિ-દિવસમા સ્વમ્ય મનુષ્ય એકવીસ
હજાર અને છત્રો શ્વાસ લેયે છે ॥ ૧ ॥ ”

“ પ્રાણાયામો ગતિચ્છેદ, શ્વાસપ્રવાસયોર્યત ।

રેચક. પૂરકશ્ચૈવ, કુમ્ભકશ્ચેતિ સ ત્રિધા ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ શ્વાસ અને ઉછવાસની ગતિનો છેદ તે
પ્રાણાયામ કહેવાય છે તે રેચક પૂરક અને કુલક એમ ત્રણ
પ્રકારે છે ॥ ૨ ॥

“ વાયો પ્રક્ષેપણ રેચ, પૂરણ સ તુ પૂરક .

નાભિપદ્મે સ્થિરીકૃત્ય, રોધન સ તુ કુમ્ભકઃ ॥ ૩ ॥ ”

નામ દિશા.	ઈશાન ખુણા.	ઉર્ધ્વ.	અધો.	વિશેષ.
સ્વામી	ગુરૂ			
સ્થાન	+			
ભુવન	૩-૨			
નક્ષત્રમુ	+			૧ શુભ
શુભ	શુભ શુભ			૩-૪-શુભ
શુભ	+			"
ચોગિની	(-૦))			"
"	+	૫-૦ ૧-૧૦	૧૦,૫,૦))	"
રાહુ	+			૨-૩ શુભ
"	ગુરૂ			
"	૪			
સૂર્ય	+			
સૂર્ય	+	૧ અશુભ		
અહર્યા	+			
અહર્યા	૮			
વત્સર્યા	+			૧ અશુભ
શિવર્યા	મ ૦ ક્રી ૦			૨-૩ શુભ
"	૫			૧-૨ શુભ
અંદર્યા	+			
દિશાપા	-૩-૧૩	૯-૪-૧૪	૧૦-૫-૦))	૪-શુભ
દિગ્પા	-૪-૧૪	૫-૧૫-૧૦	૧૦-૫-૦))	"
દિક્ષા	-૧૪-૯	૧૦-૫-૦))	૯-૪-૧૪	૨-શુભ
દિક્ષા	+			૨-૩ શુભ
વિષ્ટિ	-+૮			૧ અશુભ
સાંજ્યધુ	પ=૨	મધ્યની પળ		"
વાહન	+	દિશામાં		
દિક્ષા	ઈશાન	વજ્ય છે.		

અર્થ—“ વાયુને બહાર કાઢવો તે રૈચક, વાયુ લેવો તે પૂરક, અને પવનને નાલિકમળમાં રૂંધવો—સ્થિર કરવો તે કુંભક કહેવાય છે ॥ ૩ ॥ ”

એ દરેક પ્રાણાયામનું જુદું જુદું ફળ કહ્યું છે—

હઠા પિંગ્લા સુષુમ્ના, વામદક્ષિણમધ્યગા ।

શશિસૂર્યશિવાનાં યા, શાન્તિક્રૂરત્વશૂન્યદા ॥ ૪ ॥

અર્થ—હાથી નાસિકામાં, જમણી નાસિકામાં, અને મધ્યમાં ચંદ્ર રવિ અને શિવની ઇંડા પિંગલા અને સુષુમ્ના એમ ત્રણ નાડીઓ છે; જે અનુક્રમે શાંતિ, ક્રૂરતા અને કાર્યની નિષ્ફળતા આપે છે. ॥ ૪ ॥

“ ઇંડા સુષુમ્ના પિંગલા, વામ મધ્ય અવામ;

ચંદ્ર શિવ ને સૂર્યની, નાડી ત્રણ સુખધામ ॥ ૫ ॥ ”

અહીં બન્ને નાસિકામાં પવન ચાલતો હોય ત્યારે સુષુમ્ના નાડી કહેવાય છે.

ષટ્ત્રિંશદ્ગુરુવર્ણાનાં, યા વેલા મળને ભવેત્ ।

સૈવવાયોઃ સુષુમ્નાયાં—નાડયાં સંચરતો લગેત્ ॥ ૬ ॥

અર્થ—છત્રીશ ગુરુવર્ણ બોલવામાં જેટલો વખત (૧૪ સેકન્ડ) જાય છે તેટલો વખત વાયુને સુષુમ્ના નાડીમાં જાય છે, અને એક નાડીથી બીજી નાડીમાં સંચરવાને પણ તેટલો જ વખત લાગે છે. ॥ ૫ ॥

સાર્ધં ઘટીદ્વયં નાડિ—શ્રન્દ્રાર્કયોરકોદયાત્ ।

શુક્લાત્ ત્રીણિ ત્રીણિદિના—નિ તયોરુદયઃ શુભઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ—ચંદ્ર અને સૂર્યની નાડી સૂર્યોદયથી અઢી અઢી થી સુધી રહે છે. તેમાં શુકલપક્ષથી ત્રણ ત્રણ દિવસ અનુક્રમે ચંદ્રનાડી અને સૂર્યનાડીનો ઉદય થાય તો તે શુભ છે. ॥૬॥

નાડી તરફનું અંગ પૂર્ણ કહેવાય છે. હરકોઈ એક

નાડીમા વાયુ ચાલતો હોય, પણ આવશ્યક પ્રયત્ન જો બીજી
નાડીમા પણ અમુક ગીતે નાડીનો સચાર કંઈ શકાય છે

નિઃસ્ત્સેદ વહન્તીં ચા, વામા વા દક્ષિણમથ ।

તદગ્ન પીડયેત્ સઘો, યથા નાડીતરા મવેત ॥ ૭ ॥

અર્થ—ચાલતી ડાબી કે જમણી નાડીને રોકવાની
જરૂર થાય તો બીજી નાડી વહન થાય 'નહિ' ત્યાં સુધી તે
તરફના અગ્ને દાબી રાખવું જેથી તરતજ બીજી નાડી વહન
થશે. ॥ ૭ ॥

અગ્રે વામે શશિક્ષત્ર દષ્ટ દક્ષિણયો રવે ।

લામાલામૌ સુખ દુઃખ, જીવિત જાયતે તત ॥ ૮ ॥

અર્થ—આગળ અને ડાબી બાબુ શશિનું ક્ષેત્ર છે,
નથા પાછળ અને જમણી બાબુ ગવિનું ક્ષેત્ર છે, તેથી લાલ
અલાલ સુખ દુઃખ જીવિત મૃત્યુ વિગેરે જણાય છે ॥ ૮ ॥

અરઘટ્ટીઘટન્યાયાદ, નાહયા વાયુસ્તુ સચેત્ ।

પીતશ્વેતાઠ્ઠુણશ્યામે-વિન્દુભિર્જાયતે મૃત્ ॥ ૯ ॥

અર્થ—રેટની ઘડીઓની પેઠે જાન્યે નાડીઓમા વાયુનો
સચાર થાય છે, અને તે વાયુ પીળા ધોળા લાલ તથા કાળા
ખિંદુથી જણાય છે ॥ ૯ ॥

તે કર્ણ વિગેરને દાબી શ્વાસ રૂધી અબ્યપણે જોવા
થીજ દેખી શકાય છે

મૂમિ જલાનલાનિલા-કાગતત્ત્વાનિ મ્યુ કમાત્ ।

પીતશ્વેતાઠ્ઠુણનીલ-શ્યામવર્ણાનિ નિત્યશ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—પૃથ્વી પાણી અગ્નિ વાયુ અને આકાશ, એ
પાંચ તત્ત્વો અનુક્રમે પીળા ધોળા લાલ લીલા અને કાળા
રંગવાળા છે ॥ ૧૦ ॥ તે બ્રહ્મટીમા દેખાય છે

પૃથ્વીઃ પલ્લનિ પચ્ચાશત્, ચત્વારિંશત્ તથાઽમ્મસઃ ।

અગ્નેસ્ત્રિંશત્ તથા વાયો-વિંશતિર્નમસો દશ ॥ ૧૧ ॥

પૃથ્વીતત્ત્વના ૫૦૦ જળતત્ત્વના ૪૦, અગ્નિતત્ત્વના ૩૦, વાયુતત્ત્વના ૨૦, અને આકાશતત્ત્વના ૧૦ છે. ॥ ૧૧ ॥

૧ પૃથ્વીતત્ત્વમાં પૃથ્વીનું બીજ છે, વજ્રનું ચિહ્ન છે, ચાર ખુણાવાળી આકૃતિ છે, અને સોના જેવો વર્ણ છે. તેનો વાયુ પીળા વર્ણવાળો, ધીમી ગતિવાળો, સ્વચ્છ, અને શીતોષ્ણ સ્પર્શવાળો છે; જે સામેના ચાર આંગળ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં ૫૦ પળ સુધી વહે છે.

૨ જલતત્ત્વમાં વરુણાક્ષર છે, અર્ધચંદ્રની ગોળ આકૃતિ છે, અમૃતઝરો હોય તેવો શ્વેત વર્ણ છે; અને તેનો વાયુ શ્વેત ઠંડો તથા ઉતાવળી ગતિવાળો છે; જે સોળ આંગળ પ્રમાણ નીચેના ક્ષેત્રમાં ૪૦ પળ સુધી વહ્યા કરે છે.

૪ વાયુતત્ત્વમાં ચંચળતા છે, દુઃખે ભેદ શકાય તેવી બિંદુની કે ધ્વજની આકૃતિ છે, લીલી કાંતિ છે; અને તેનો વાયુ કાંઈક ઉનો અને ઠંડો, લીલો, તથા ત્રાંસી ગતિવાળો છે; જે આઠ આંગળ પ્રમાણ ત્રાંસા ક્ષેત્રભાગમાં ૨૦ પળ સુધી વહ્યા કરે છે.

૩ અગ્નિતત્ત્વમાં ઉંચી જ્વાળાઓ છે, ભયંકર સ્વરૂપ છે, ત્રિકોણ આકૃતિ છે, સાથીયાનું ચિહ્ન છે, લાલરંગ છે, અગ્નિ બીજ છે; અને તેનો વાયુ જ્વાળાનો જેવી ગતિવાળો છે, જે ચાર આંગળ પ્રમાણ ઉર્ધ્વક્ષેત્રમાં ૩૦ પળ સુધી વહ્યા કરે છે.

૫ આકાશતત્ત્વમાં શૂન્ય આકાર છે, કાળો વર્ણ છે, અને તેનો વાયુ સમજી ન શકાય તેવી ગતિવાળો છે, જે નાસિકા પાસેના ભાગમાં અથવા એક આંગળ પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં વિચિત્ર (વિવિધ) રૂપે ૧૦ પળ સુધી વહ્યા કરે છે.

સ્વરોહય તત્ત્વ ચક્ર.

નામ	પૃથ્વી	જલ	અગ્નિ	વાયુ	આકાશ
૨ ગ	પીળો	ધોળો	લાલ	લીલો	કાળો
આકૃતિ	ચોગસ □	અર્ધચંદ્ર	ત્રિકોણ ▲	ધ્વજ /	કણ ૦
ગતિ	મામે	નીચે	ઉપર	ત્રાસી	ચિથર
આતક	૧૨	૧૬	૮	૮	૧
ઠાવપણ	૫૦	૪૦	૨૦	૨૦	૧૦
ન્યાય	મીઠો	ઢાયા	તિકત	ખાટો	ઠડવો
ગુણ	ગુરુ	x	ઉપશુ	ગતિમય	સ્થિર
દિશા	૧ પશ્ચિમ	પૂર્વ	દક્ષિણ	ઉત્તર	ગરબડ
"	૨ દક્ષિણ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	પૂર્વ	સ્થિર
દુઝા	નિરોગી	બળ	દુર્બળ	માધાગણ	રોગ
પ્રભાવ	સુખ	હડક	ઉપશુતા	ઉડવુ	પ્રકાર
સેષ્ટ	હ	દ	૨	ય	ન
પ્રશ્ન	વનસ્પતિ	જીવન	ધાતુ	યાત્રા	કંઠી
ઉચિતત્વ	ધૈર્ય	ઉતાવળ	શ્રમ	શક્તિ	અભ્યાસ
લક્ષણ	ગભીર	ધન	હાનિ	ઉદ્દેગ	મૃત્યુ
કાર્ય	મૃત્યુકાર્ય	શાંતિ	ઉચ્ચાટન	સ્તબ્ધ	મમાધિ
સ્વભાવ	ચિથર	ચર	મમ	ઉતાવળ	વિચિત્ર
કાર્યકળ	સિદ્ધિ	મિદ્ધિ	મૃત્યુ	ક્ષય	નિષ્ફળ
સ્વામી	બુદ્ધ ૨વિ	સોમ ગણ	શુક્ર મ ગળ	ગુરુ શનિ	શનિ શનિ
સ્થાન	બાવ	પગ	ખાધ	નાભિ	મસ્તક
શુભાશુભ	શુભ	શુભ	મધ્યમ	વિમધ્યમ	અશુભ
કાર્યસિદ્ધિ	ધીમી	તુગ્ધ	અમથી	નહિ	૦
કાર્યકળ	શાંતતા	શીતળતા	મતાપ	ચચળતા	૦-ધર્મે ૨૦૧

ચિત્રવન	મૃગ	જવ	તેજ	વાયુ	શુભ
પ્રાણી	બહુપદ	દ્વિપદ	ત્ર્યતુષ્પદ	દ્વિપદ	અપાદ
અવસ્થા	જયા, હાર્ય, ક્રિડા, રતિ, સુખિતા.		નિદ્રા, ભોગ, (વેદ) તાપા, કંપા.		ગતા, હૃતા, મૃતા.
નક્ષત્ર	રોહિણી અનુ૦ જ્યેષ્ઠા ઉ૦ પા૦ અભીચ શ્રવણ ધનિષ્ઠા	આર્દ્રા અશ્લેષા મૃગ પૂ૦ પા૦ શત૦ ઉ૦ ભા૦ રેવતી	ભરણી કૃત્તિકા પુષ્ય મઘા પૂ૦ ફા૦ સ્વાતિ પૂ૦ ભા૦	અશ્વિની મૃગશર પુનર્વસુ ઉ૦ ફા૦ હસ્ત ચિત્રા વિશાખા	
ઉત્પત્તિ	૫	૪	૩	૨	૧
ગુણ	ક્ષાંતિ	ક્ષાંતિ	ક્રોધ	ધમ્મજા	
ઇન્દ્રિય	શુદ્ધ	લિંગ	ચક્ષુ	ધ્રાણ	શ્રવણ

આ ત્રણ નાડીમાં પાંચ તત્ત્વમાં જ્યોતિષ શાસ્ત્રના દરેક પદાર્થોનો સમાવેશ થાય છે, તે આ પ્રમાણે.

૧ ચંદ્ર નાડીની રાશિઓ—વૃષ સિંહ વૃશ્ચિક અને કુંભ, માસ-રાશિના ક્રમવાળા, પક્ષ-શુકલ, વાર-સોમ, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર, તિથિ-શુદ્ધિ ૧-૨-૩-૭-૮-૯-૧૩-૧૪-૧૫ વદિ-૪-૫-૬-૧૦-૧૧-૧૨, નક્ષત્ર-અશ્વિની ભરણી આર્દ્રા પુનર્વસુ પુષ્ય અશ્લેષા મઘા પૂર્વાષાઢા ઉત્તરાષાઢા શ્રવણ ધનિષ્ઠા ઉત્તરાભાદ્રપદ, લગ્ન-સ્થિર, દિશા પશ્ચિમ તથા દક્ષિણ, અંક-સમ, સ્વભાવ-ચર અને સૌમ્ય, ગ્રહો-સૌમ્ય.

૨ સૂર્ય નાડીની રાશિઓ—મેષ કર્કે તુલા અને મકર માસ-રાશિના ક્રમ પ્રમાણે, પક્ષ-કૃષ્ણ, તિથિ શુદ્ધિમાં-૪-૫ ૬-૧૦-૧૧-૧૨, વદિમાં ૧-૨-૩-૭-૮-૯-૧૩-૧૪-૦))

વાર-રવિ મંગળ અને શનિ, ગ્રહો-રવિ મંગળ શનિ રાહુ કેતુ, નક્ષત્ર કૃત્તિકા રોહિણી મૃગશર પૂર્વાશ્વિની ઉત્તરાશ્વિની હસ્ત ચિત્રા સ્વાતિ વિશાખા અનુગધા જ્યેષ્ઠા મૂળ અભિજિત પુર્વાભાદ્રપદ અને દેવતી, લગ્ન-ચર, દિશા-ઉત્તર અને પૂર્વ, અક-વિષમ, સ્વભાવ-સ્થિર તથા કૂર

૩ મુપુમ્બા નાડીની ગણિતો-મિથુન કન્યા ધન અને મીન, લગ્ન-દ્વિસ્વભાવ, અક-શુન્ય, સ્વભાવ-દ્વિસ્વભાવ તથા સ્વસ્થ

૧ પ્રથમ પૃથ્વીતત્ત્વ છે, તેનો ચંદ્રનાડી પતિ બુધ છે, સૂર્યનાડી પતિ રવિ છે, ચંદ્ર અવસ્થા-જ્યા હાસ્ય ક્રીડા ગતિ અને સુખિતા છે, નક્ષત્રો-રોહિણી અનુરાધા જ્યેષ્ઠા ઉત્તરાર્દ્રા અભિજિત શ્રવણ તથા ધનિષ્ઠા છે, સ્વભાવ સ્થિર છે, જે ધીમેથી કાર્યસિદ્ધિ કરે છે

૨ બીજું જળ તત્ત્વ છે, તેનો ચંદ્ર નાડી પતિ સોમ છે, સૂર્ય નાડીપતિ ગ્રહ છે, ચંદ્ર અવસ્થા-જ્યા હાસ્ય ક્રીડા ગતિ તથા સુખિતા છે, નક્ષત્રો-આર્દ્રા અશ્લેષા મૂળ પુર્વાર્દ્રા શતભીષા ઉત્તરાર્દ્રા અને દેવતી છે, તથા સ્વભાવ ચર છે જે તુરંત કાર્ય સિદ્ધિને કરે છે

૩ ત્રીજું અગ્નિ તત્ત્વ છે તેનો ચંદ્ર નાડી પતિ શુક્ર છે, સૂર્યનાડી પતિ મંગળ છે, ચંદ્ર અવસ્થા-નિદ્રા ભોગ (વેદ) તાપા તથા કપા છે, નક્ષત્રો-ભરણી કૃત્તિકા પુષ્ય મઘા પૂર્વાશ્વિની સ્વાતિ તથા પુર્વાભાદ્રપદ છે, તથા સ્વભાવ સમ છે જે શ્રમથી કાર્યને સિદ્ધ કરે છે

૪ ચોથું તત્ત્વ વાયુ છે તેનો ચંદ્ર નાડી પતિ શુક્ર છે. સૂર્ય પતિ શનિ છે ચંદ્ર અવસ્થા-નિદ્રા, ભોગ, તાપા તથા કપા ^{શુભ} છે, નક્ષત્રો-અશ્વિની, મૃગશર પુનર્વસુ ઉત્તરાર્દ્રા હસ્ત ચિત્રા વિશાખા છે સ્વભાવ-ઉતાવળો છે, જે કદાચ જ કશીતળાદિ કરે છે

પ પાંચમું તત્ત્વ આકાશ છે, જેનો પતિ, શનિ છે ચંદ્ર અવસ્થા—ગતા હુતા તથા મૃતા છે. તેનો સ્વભાવ વિચિત્ર છે. જે કોઈ પણ કાર્યને સિદ્ધ કરતું નથી.

ઘટ નાડી અને તત્ત્વોના સંચારકાળે પોતાની રાશિ, તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, અવસ્થા અને લગ્ન હોય, અનુકૂળ દિશા તથા અંક હોય, અનુકૂળ સ્વભાવનું કાર્ય હોય, અને સ્વામી પોતાના ઘરમાં હોય તો આ યોગ અત્યંત શુભ છે જેમકે—શુક્રવાર, શુદ્ધિ તેરશ, શ્રવણ નક્ષત્ર, વૃષ લગ્ન કે સુખિતા અવસ્થા હોય, અને તેજ વખતે ચંદ્રનાડીનું જળતત્ત્વ આલતું હોય તો આ સમયમાં ગમન કરનારને તુરંતજ કાર્યસિદ્ધિ અવશ્ય થાય છે.

સામાન્ય રીતે તે દરેકમાં નીચે મુજબ કાર્યો કરવાં, નારચંદ્ર ટીપ્પણમાં કહ્યું છે કે—

“ શશિપ્રવાહે ગમનાદિ શસ્તં, સૂર્ય પ્રવાહે નહિ કિંચનાપિ ।
પ્રષ્ટુર્જયઃ સ્યાદ્ વહમાનભાગે, રિક્તે નુ ભાગે વિફલં સમસ્તમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ચંદ્રનાડીમાં ગમન વિગેરે કાર્ય શુભ છે, સૂર્યનાડીમાં કોઈ પણ કરવું ઘટ નથી, પૂર્ણિમામાં પૃથ્વી કરનારનો જય થાય છે, અને રિક્ત ભાગમાં અધુ નિષ્ફળ જાય છે. ॥ ૧ ॥ ”

પ્રભુ હેમચંદ્રસૂરિ કહે છે કે—“ ચંદ્રનાડી અલીપ્તને સુચવે છે જેમાં મનોવાંછિત કાર્યો કરવાં તે શુભ છે. સૂર્ય નાડી અનિષ્ટસૂચક છે, જેમાં મૈથુન આહાર અને દીપ્ત કાર્યો કરવાં તે હિતકારક છે. સુષુમ્ણાનાડી નિવાણ કૂળ આપનાર છે, જેમાં ધર્મધ્યાન અધ્યયન અને સમાધિ કરવી હિતકારક છે. ૬૩-૬૪ ”

હેમહંસગણી કહે છે કે—

“ તત્ત્વામ્યાં મૂજલામ્યાં સ્યાત્, શાન્તે કાર્યે ફલોન્નતિઃ ।
દીપ્તાઽસ્થિરાદિકે કૃત્યે, તેજોવાય્વમ્બરૈઃ શુભમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ભૂતત્ત્વ અને જળતત્ત્વ વડે શાંત કાર્યમાં તથા અગ્નિતત્ત્વ વાયુતત્ત્વ અને આકાશતત્ત્વ વડે દીપ્ત અને અસ્થિર કાર્યમાં સફળતા પમાય છે. ॥ ૧ ॥ ”

“ દૃઢ્યપ્તત્ત્વે શુભે સ્યાતા, વહ્નિવાતૌ ચ નો શુભૌ । ”

અર્થ—“ જીવિત, જય, લાભ, ધાન્યોત્પત્તિ, ખેતી, પુત્ર, યુદ્ધ, પ્રશ્ન પ્રયાણ અને પ્રવેશમાં પૃથ્વી અને જળ તત્ત્વ શુભ છે ”

“ ચિત્તસ્થેર્યં ઐત્યકામક્ષયૌ ચ, તાપક્રોધૌ ચન્નલત્વ ચ તુર્યે ।

ધર્મપ્રેમગૂન્યતે સ્યુ ક્રમેણ, તત્ત્વે તત્ત્વે કાર્યકર્તુ ફલାନિ ॥૧૥॥ ”

અર્થ—કાર્ય કરનારને દરેક તત્ત્વોમાં અનુક્રમે ૧ ચિત્તની સ્થિરતા, ૨ શીતલતા અને કામક્ષય, ૩ સતાપ અને ક્રોધ, ૪ ચોથામાં ચ ચલતા, તથા ૫ (પાંચમામાં) ધર્મવા-મના અને ગૂન્યતાનું ક્ષણ મળે છે ॥ ૧ ॥ ”

વળી ચંદ્રનાડી હોય તો દૂર દેશમાં અને સૂર્ય નાડી હોય તો નજીકમાં જવું કળાયક છે

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિ કહે છે કે—
“ જો નાડીના મહોમાં પ્રવેશ કરતા વાયુ શુભ છે અને નીકળતા વાયુ અશુભ છે હાથે માર્ગે પ્રવેશ કરતા કે નીકળતા પૃથ્વી અને જળતત્ત્વો મિદ્ધિ આપનાગ છે, તથા અગ્નિ અને વાયુ મધ્યમ છે જમણે માર્ગે પ્રવેશ કરતા કે નીકળતા પૃથ્વી અને જળ મધ્યમ છે, તથા અગ્નિ અને વાયુ વિનાશ કરનારા છે ૫૮-૫૯-૬૦ સ્ત ભાદિક કાર્યોમાં પવનને, તથા વશીકરણ વિગેરેમાં અગ્નિતત્ત્વને જોડવું પર ”

પરમયોગી શ્રી ચિદાનંદજી મહારાજ કહે છે કે—

“ તત્ત્વ ઉદક સૂ શુભ કહે, તેજ મધ્યમ ફલદાય ।

હાળ મૃત્યુદાયક સદા, મારુત વ્યોમ કહાય ॥ ૨૨૯ ॥

ઊર્ધ્વ મૃત્યુ શાંતિ અધો, ઉચ્ચાટણ તિરિછાય ।

મધ્ય સ્તંભન નમ વિપે, વરજિત સકલ ઉપાય ॥ ૨૩૧ ॥

થિર કાજે પરધાન મૂ, ચરમે સલિલ વિચાર ।

પાવક સમ કારજ વિપે, વાયુ ઉચ્ચાટણ હાર ॥ ૨૩૨ ॥

સિદ્ધિ પૃથ્વી જલ વિષે, મૃત્યુ અગન વિચાર ।

ક્ષયકોરિ વાયુ સિધિ, નમ નિષ્ફલ ચિત્તધાર ॥ ૨૩૬ ॥

ધીરજથી પૃથ્વી વિષે, જલ સિદ્ધિ તત્કાલ ।

હાળ અગ્નિ વાયુ થકી, કાજ નિષ્ફલ નમ ધાર ॥ ૨૩૭ ॥

મહી ઉદક દોડ વિષે, ચન્દ્રથાન સ્થિતિરૂપ ।

ચિદાનંદ ફલ તેહનું, જાનો પરમ અનૂપ ॥ ૨૪૪ ॥ ”

પૂર્ણિંગ માટે શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—

“ યત્યજેત્ સંચરન્ વાયુ—સ્તદ્રિક્તમભિધીયતે ।

સંક્રમેદ્ યત્ તુ સ્થાને, તત્ પૂર્ણ કંથિતં બુધૈઃ ॥ ૨૨૮ ॥ ”

અર્થ—“ પડિતોએ ચાલતો વાયુ જે સ્થાનનો ત્યાગ કરે તેને રિક્ત કહેલ છે, અને જે સ્થાનમાં પ્રવેશ કરે તેને પૂર્ણ સ્થાન કહેલ છે. ॥ ૨૨૮ ॥ એટલે—જમણી કે ડાબી જે નાસિકામાં પવન ચાલતો હોય તે પૂર્ણ કહેવાય છે, અને પવનના સંચાર વિનાની નાસિકા રિક્ત (ખાલી) કહેવાય છે. તેમાં પૂર્ણ નાસિકા બળવાન-શુભ છે, અને રિક્ત નાસિકા નિર્બળ-અશુભ છે.

“ ઘર રાજકુળ વિગેરેમાં પેસતાં કે નોકળતાં પૂર્ણિંગ પગ આગળ કરીને ચાલવાથી અલીષ્ટ સિદ્ધિ થાય છે.

કાર્યની સિદ્ધિ માટે—(ગુરુ ૦ ૨૪૩ અરિ ૦ ૨૪૫) શુર, બંધુ, રાજ, અમાત્ય અને ઇચ્છિત આપનારને વહન થતી નાસિકા તરફ ખેસારવા; સ્ત્રીઓને વશ કરવી હોય તો તેને પાણુ પૂર્ણિંગ તરફ ખેસારવી ” અને જ્યલાલ તથા સુખને ઇચ્છનાર પુરૂષે શત્રુ ચોર લોણદાર બંડખોર કે કળ્યાખોરને રિક્તતાંગ તરફ ખેસારી કાર્ય કરવું ” જેથી મનકામના સફળ થાય છે.

“ પ્રવિશત્પવનાપૂર્ણ—નાસિકાપક્ષમાશ્રિતમ્ ।

પાદં શય્યોત્થિતો દદ્યાત્, પ્રથમં પૃથિવીતલે ॥ ૧ ॥ ”

સુપુમ્ણા નાડીમા—આત્મધ્યાન, સમાધિ, યોગ, પ્રભુ-
લજન, આત્મતત્ત્વ વિચાર, ઉદાસીનતા, મનન અને અભ્યાસ
વિગેરે મનની સ્થિરતાથી સાધવાના કાર્યો કરવા, પરંતુ પ્રતિષ્ઠા,
પ્રયાણ, પ્રવેગ, દીક્ષા વિગેરે કોઈ પણ ચર કે સ્થિર કાર્યો
કરવા નહિ. તેમ છતાં જો સુપુમ્ણા નાડીમા તે કાર્યો કરાય છે
તો હાની થાય છે, અકચરો આવે છે, ઉદ્વેગ થાય છે, અને
કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી.

પૃથ્વી—તત્ત્વમા જ્ઞાત તથા સ્થિર કાર્યો કરવા, જે
ધીમે ધીમે સિદ્ધ થાય છે, કાર્ય કરનારનું મન સ્થિર થાય છે
પૃથ્વીતત્ત્વના યોગમા છત્ર, આમર, હાથી, ઘોડો, આગમ
ગાત્ર્ય, અને મનની અભિલાષા વિગેરે મળે છે પૃથ્વીતત્ત્વના
સામાન્ય તથા પૃચ્છાકૃષ્ણ માટે કહ્યું છે કે—

“ જીવિતક્ષય ઘનલાભ ફુન, મિત્ર ધર્મ જુધ રૂપ ।

ગમનાગમન વિચારમે, જાનો મહી અનૂપ ॥ ૨૩૯ ॥ ”

જળ—તત્ત્વમા જ્ઞાત તથા ચર કાર્યો કરવા, જે તત્કાળ
સિદ્ધ થાય છે, મનમા શીતળતા વ્યાપે છે, કામનો ક્ષય થાય
છે આ તત્ત્વના યોગમા રાજ્ય, પુત્ર, સ્વજન, મિત્રો અને સાર
વસ્તુનો લાભ થાય છે

ગ્રહ—તત્ત્વમા કાય કરતા મૃત્યુ કે હાનિ થાય છે, કયા-
પ્રતિષ્ઠા ઉચ્ચાટનના કાર્યો સિદ્ધ થાય છે આ તત્ત્વના યોગમા
વસ્ત્ર, રોગ, દુઃખ, વિધન, અને દાહ થાય તેવા પ્રસંગો
જ, પણ તેમા યુદ્ધનું કાર્ય કરવું તે લાભ કારક છે

વાયુ—તત્ત્વમા કાર્ય કરવાથી ક્ષય કે હાનિ થાય છે, જેમા
સ્તભ અને ઉચ્ચાટનના કાર્યો કરાય છે વાયુતત્ત્વના યોગમા
ખેતી નિષ્ક્રમ જાય છે, મૃત્યુનો ભય, કળયો, વેર અને ત્રાસ
થાય છે સંમીરની પૃચ્છામાં પણ એજ કૃષ્ણ કહ્યું છે

આકાશ—તત્ત્વમા ધ્યાન યોગ અને અભ્યાસના કાર્યો
કરવા, પરંતુ કોઈ પણ સ્થિર ચર વિગેરે કાર્ય કરવા નહિ,

છતાં તેવાં કાર્ય કરે તો નિષ્ફળ થાય છે. તેના સામાન્ય તથા પૃચ્છા ક્ષણ માટે કહ્યું છે કે—

“ વ્યોમ ચલત કારજ સહૂ, કરિયે નાહીં મીત ।

ધ્યાન જોગ અમ્યાસકી, ધારો યામેં રીત ॥૧॥ ”

આ સ્વરોદયની મહત્તા માટે કહ્યું છે કે—

તિથિ વાર નક્ષત્ર ફુનિ, કર્ણ યોગ દિક્શૂલ ।

લક્ષણપાત હોરા લિયે, દગ્ધ તીથિ અરુ મૂલ ॥૩૩૭॥

વૃષ્ટિ કીલ કુલિકા લગન, વ્યતિપાત સ્વર ભાન ।

શુક્ર અસ્ત અરુ જોગણી, યમઘંટાદિક જાન ॥ ૩૩૮ ॥

ઇત્યાદિક અપયોગકો, યામેં નહિ વિચાર ।

એસો ઇ સ્વર જ્ઞાન નિત, ગુરુગમથી ચિત્ત ધાર ॥૩૩૯॥

સાધન વિન સ્વરજ્ઞાનકો, લહે ન પૂરન ભેદ ।

ચિદાનંદ ગુરુગમ વિના, સાધન હુત સખેદ ॥ ૩૪૦ ॥

“ મુઘ્ધધીર્યઃ સમીરસ્થ-સંક્રાન્તિમપિ વેત્તિ ન ।

તત્ત્વેર્નિર્ણયવાર્તા સ, કથં કર્તું પ્રવર્તેતે ? ॥ ૨૬૬ ॥ ”

અર્થ—“ જે મુઘ્ધ બુદ્ધિવાળો વાયુ સંચારને પણ જાણતો નથી, તે તત્ત્વ નિર્ણયની વાત કરવાને કેમ તૈયાર થાય ! ॥ ૨૬૫ ॥ ”

આ પ્રમાણે સ્વરોદય ઉપરથી મૌહુર્તિક જ્ઞાન થાય છે. તેમજ પ્રશ્ન ક્ષણ, જીવિત, મૃત્યુ, યુદ્ધ, રોગપરીક્ષા, પુત્ર-પુત્રી, નાડી, વાયુગતિ, પરશરીર પ્રવેશ વિગેરેનું પણ જ્ઞાન થાય છે; જે અપ્રાસંગિક હોવાથી અહીં દર્શાવેલ નથી. આ ક્રિયામાં ચિત્તનો સંકલેશ વધારે રહે છે. કહ્યું છે કે—

“ પૂરણે કુમ્ભને ચૈવ, રેચને ચ પરિશ્રમઃ ।

ચિત્તસંકલેશકરણાદ્, મુક્તેઃ પ્રત્યૂહ કારણમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પૂરણ કુંભન અને રેચનમાં પરિશ્રમ પડે છે,

તથા ચિત્તનો સ કલેશ થાય છે, જેથી આ ક્રિયા મુકિતનું કારણ નથી ॥ ૫ ॥ ”

આરંભસિદ્ધિ તથા નારાય ધ્રુવીપણુમા કહ્યું છે કે ચક્ર નાડીના પૃથ્વીતત્ત્વમા તથા જળ તત્ત્વમા સર્વ શુભ કાર્ય કરવું જેથી હેમ હસગણિજી કહે છે કે—ચક્ર નાડીનું પૃથ્વી-તત્ત્વ અને જળતત્ત્વ લેવું તે ઇષ્ટ છે તેમજ ઇષ્ટ લગ્નનું પણ પૃથ્વીતત્ત્વ અને જળતત્ત્વ લેવું જોઈએ કહ્યું છે કે—

“ પ્રથ્વી રાજ્ય ૧ જલ વિત્ત ૨ વહ્નિર્હાર્નિ ૩ સમીરણ ।

ઉદ્દેગ ૪ ગગન દત્તે, પશ્ચતા સર્વલગ્નત ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સર્વકાર્યના લગ્નમા પૃથ્વીતત્ત્વ રાજ્યને, જળતત્ત્વ ધનને, વહ્નિતત્ત્વ હાનિને, વાયુતત્ત્વ ઉદ્દેગને, અને આકાશતત્ત્વ મૃત્યુને પમાડે છે ॥ ૧ ॥ ”

લગ્નના તત્ત્વો જાણવા માટે એવી ગીત છે કે—મમ લગ્નોમા અનુક્રમે અને વિપમલગ્નોમા ઉત્ક્રમે પૃથ્વી જળ અગ્નિ વાયુ અને આકાશ એ પાંચ તત્ત્વો હોય છે જે અનુક્રમે ઇષ્ટલગ્નનો દસ આઠ છ આઠ અને જે ત્રીશાશ સુધી ગહે છે તેમા પૃથ્વી અને જળ તત્ત્વોના પંજો છ કે પાંચ વર્ગ વડે શુદ્ધ હોય તો તે અત્યંત શુભ છે તે આ પ્રમાણે—

૧ મેષ લગ્નમા માતમા અશના પહેલા અઢાર પંજોમા લગ્નની અશુદ્ધિ છે, પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે

૨ મેષ લગ્નમા નવમા નવાશના છેલ્લા અઢાર પંજોમા પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે

૩ વૃષ લગ્નમા ત્રીજા નવ શના પ્રથમના સાત પંજોમા છ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે

૪ વૃષ લગ્નમા પાંચમા નવાશના પહેલા ચૌદ પંજોમા છ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે

૫ મિથુન લગ્નમાં છઠ્ઠા નવાંશના પહેલા આઠ પળોમાં છ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે.

૬ મિથુન લગ્નમાં છઠ્ઠાજ નવાંશમાં દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ છે, પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે ॥ ૩ ॥

૭ કર્ક લગ્નમાં પહેલા અંશના પહેલા અઠ્યાવીશ પળોમાં છ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે.

૮ કર્ક લગ્નમાં ત્રીજા નવાંશમાં છ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વીતત્ત્વ છે ॥ ૪ ॥

૯ સિંહુ લગ્નમાં છઠ્ઠા નવાંશના દસ પળ પછી અઠ્યાવીશ પળોમાં પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, લગ્નની અશુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે ॥ ૫ ॥

૧૦ કન્યા લગ્નમાં ત્રીજા નવાંશના નવ પળ પછીના સત્યાવીશ પળોમાં છ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે ॥ ૬ ॥

૧૧ તુલા લગ્નમાં આઠમા નવાંશના પ્રથમના અઠાર પળોમાં છ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે.

૧૨ તુલા લગ્નમાં નવમા અંશના છેલ્લા સત્યાવીશ પળોમાં છ વર્ગની શુદ્ધિ અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે. ॥ ૭ ॥

૧૩ વૃશ્ચિક લગ્નમાં ચોથા અંશના પહેલા ૨૮ પળોમાં પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, લગ્નની અશુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે. ॥ ૮ ॥

૧૪ ધન લગ્નના સંપૂર્ણ છઠ્ઠા અંશમાં દ્રેષ્ઠાણની અશુદ્ધિ છે, પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે.

૧૫ ધન લગ્નમાં સાતમા નવાંશના છેલ્લા નવપળોમાં પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે.

૧૬ ધન લગ્નમાં નવમા અંશના પહેલા નવ પળોમાં પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, દ્વાદશાંશની અશુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે ॥ ૯ ॥

૧૭ મકર લગ્નમાં પાંચમા અંગના પહેલા સોળ પળોમા લગ્નની અશુદ્ધિ છે, પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે ॥ ૧૦ ॥

૧૮ કુલ લગ્નમાં છઠ્ઠા નવાશના છેલ્લા વીશ પળોમા લગ્નની અશુદ્ધિ છે, પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને જળ તત્ત્વ છે,

૧૯-૨૦ કુલ લગ્નમાં આઠમા વૃષ નવાશના છેલ્લા ચૌદ પળોમા, અને નવમા મિથુન નવાશના પહેલા સાત પળોમા, એમ કુલ એકવીશ પળોમા લગ્નની અશુદ્ધિ છે, પાંચ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે ॥ ૧૧ ॥

૨૧ મીન લગ્નમાં પ્રથમ નવાશના પ્રથમના અઠાર પળોમા છ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે

૨૨ મીન લગ્નમાં સ પૂર્ણ ત્રિંત્ર ઠંઠ્યા અગ્રમા પચ્ચીસે પળોમા છ વર્ગની શુદ્ધિ છે, અને પૃથ્વી તત્ત્વ છે

અર્થકાન્દ સૂત્રિ મહારાજ પણ પ્રસ્તુત ગાથાથી જણાવે છે કે-વિઠાન્ પુરૂષે ને નામિકામા પવન ચાલતો હોય તે પગને આગળ કરીને તથા શ્વાસનો સંગ્રહ કરીને પ્રયાણ તથા પ્રવેશ કરવો પૂર્ણ નાડીનો પગ ત્રણ કેગલા સુધી આગળ ચલાવવો; એવો પણ અન્યસ્થાને લેલેજ છે તેના કળ માટે યતિવદલલમા કહ્યું છે કે-

“ વહનાડિગતો વાચ્યો, દક્ષિણેડર્કેડર્થલ્લઘયે ।

રિક્તનાડિગત શત્રુ-ર્જાયતે પ્રછગે રવૌ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ-“ પૂર્ણ નાડીનો પગ સ્થાપી સૂર્યને જમણે ગાળી જમન ડગ્ગારને અર્થની પ્રાપ્તિ ચાલ છે અને પૂર્ણ નાડીનો પગ સ્થાપી સૂર્યને પછવાડે રાખી - પ્રયાણ કરનાર ચિત્ત નાડી તરફ રહેલા ગત્રુને જીતે છે ॥ ૧ ॥ તથા-

“ પ્રાણપ્રવેશે વહનાડિપાદ, કૃત્વા પુરો દક્ષિણમર્કવિમ્બમ્ ।
પ્રદક્ષિણીકૃત્ય જિન ચ યાને, વિનાડપ્યહ શુદ્ધિમુશન્તિ સિદ્ધિમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પ્રાણનો પ્રવેશ થયે છતે ચાલતી નાડીનો પગ આગળ કરીને, સૂર્યને જમણે રાખીને, અને જિનેશ્વરને પ્રદક્ષિણા દઇને પ્રયાણ કરવાથી દિનશુદ્ધિ વિના પણ કાર્યસિદ્ધિને મેળવે છે ॥ ૧ ॥ ”

આથી પ્રયાણમાં સૂર્યને જમણે કે પાછળ રાખવો એ પણ અવશ્ય લક્ષ્યમાં રાખવાનું છે. વિવેકવિલાસમાં કહ્યું છે કે—“ જમણી કે ડાબી એમ જે નાસિકામાં પવન ચાલતો હોય તે તરફનો પગ આગળ કરીને પોતાના ઘરમાંથી નીકળવું; જેથી હાનિ, કળયો, ઉદ્વેગ, કાંટાની પીડા, અને વિવિધ જાતના ઉપદ્રવો, વિગેરે કાંઈ પણ થતું નથી; અને જનાર આનંદથી પાછો ફરે છે. ” કેટલાક આચાર્યો તો કહે છે કે—“ દૂર દેશમાં જવું હોય તો ચંદ્રનાડીમાં, અને નજીકના દેશમાં જવું હોય તો સૂર્યનાડીમાં પગ આગળ કરીને પ્રયાણ કરવું. પણ એટલું વિશેષ છે કે ચંદ્રનાડી હોય તો પૂર્વ ઉત્તરમાં અને સૂર્યનાડી હોય તો પશ્ચિમ દક્ષિણમાં પ્રયાણ કરવું નહીં કેમકે તે દિશામાં દિગ્શૂલ હોય છે.

વળી બાળક પુરૂષ કે સ્ત્રીની છીંક સામે કે જમણી બાજુ થાય તો અશુભ છે, પાછળ કે ડાબી બાજુ થાય તો શુભ છે. એમ જ્યોતિષહીરમાં કહેલ છે.

આ ઉપરાંત ચિત્તનો ઉત્સાહ, આયંબિલ તથા વિગેરે પણ પ્રવાસ અને પ્રયાણમાં સિદ્ધિને આપનારા છે. આ વ્યવહાર વર્તમાન કાળમાં વધારે જોઈ શકાય છે.

હવે ચૈત્યદ્વાર કહે છે—

चेइअसुअं धुवामिउ-करपुस्स धणिट्ठसयभिसासाई ।
पुस्सतिउत्तररेरो-करमिगसवणे सिलनिवेसो ॥८७॥

અર્થ—ધ્રુવ, મૃદુ, હસ્ત, પુષ્ય, ધનિષ્ઠા, શતભીષા અને સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ચૈત્યસૂત્ર કરવું; તથા

પુષ્ય, ત્રણ ઉત્તરા, રેવતી, રોહિણી, હસ્ત, મૃગશીર
અને શ્રવણ નક્ષત્રમાં શિલાસ્થાપન કરવું ॥ ૮૭ ॥

વિવેચન—પ્રથમ જિનમદિર કે ઘર કગવનાર પુરૂષે
નૈમિત્તિક પુરૂષ પામે જઈ અનુકૂળ મુહૂર્તમાં કાર્યનો પ્રારંભ
કરવો, અને જ્યોતિર્વિદે પણ પૃચ્છા કરનારના કાર્યસિદ્ધિ,
મુખ, આયુષ્ય, નિમિત્ત, શકુન, લેણા-દેણી, અને પ્રશ્ન બળ
જોઈ આરંભ સમય કહેવો પ્રથમ પ્રશ્ન કરનાર પુરૂષ પ્રશ્ન પૂછ-
તા જે અગોનો સ્પર્શ કરે તે સ્થાન યાદ રાખવું, અને તા-
ત્કાલિક લગ્નકુડલીના બારે ભુવનમાં ભાવના કેમથી માથુ,
મુખ, હાથ, છાતી, પેટ, કેડ, બસ્તિ, ગુહા, સાથળ, ગોઠણ,
પીડી, અને પગ એ બાર અગો સ્થાપી અગના ભાવ પરથી
વાસ્તુબળ તપાસવું, તે ભાવ શુભ ગ્રહોએ યુક્ત કે દુષ્ટ હોય
તે પ્રમાણે સમય કહેવો

નવા સ્થાનમાં ક્ષેત્ર કળથી આય, વ્યય, નક્ષત્ર, ચંદ્ર
અને તારા વિગેરેનું બળ નીચે મુજબ જોવું

ભુવન દિશા—ઘરનું બાગણ જે દિશા તરફ હોય તે
દિશાને પૂર્વ દિશા ઠહપવી અને પછી અનુક્રમે અગ્નિથી
ઈશાન પર્યંત દિશા હોય છે સામાન્ય રીતે વાસ્તુનો જન્મ-
માસ ભાદરવો, જન્મતિથિ ત્રીજી, જન્મવાર ગુનિ, જન્મ-
નક્ષત્ર કૃતિકાનો પ્રથમ પાદ, જન્મયોગ વ્યતિપાત, જન્મ
કરણ વિષ્ટિ, અને જન્મકાળ ગત્રિનો આદિભાગ છે

ઘરનાં નામ—વરના બાગની પ્રદક્ષિણાના ક્રમે પૂર્વાદિ
'આ' દિશામાં ઓસરી, ગોળા, ઓરડી, વિગેરેની વૃદ્ધિ હોય
તો ધ્રુવ આદિ યોગ બળતિના ઘરો થાય છે જેમાં બે અક્ષર
અને ત્રણ અક્ષરવાળાં નામો છે

- ૧ ધ્રુવ—ચારે તરફ વૃદ્ધિ વિનાનું ઘર □
- ૨ ધન્ય—દ્વાર બાબુની દિશામાં વૃદ્ધિવાળું ઘર □
- ૩ જય—આરણ્યની જમણી બાબુ વૃદ્ધિવાળું ઘર), □

૪ નન્દ-દ્વાર તરફ ને જમણી બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર))

૫ ખર-પછીતમાં વૃદ્ધિવાળું ઘર

૬ કાંત-ખાર તરફ અને પછીતમાં વૃદ્ધિવાળું ઘર

૭ મનોરમ-ખારની જમણી બાજુ અને પાછળના ભાગમાં વૃદ્ધિવાળું ઘર.))

૮ સુમુખ-ખાર તરફ, જમણી બાજુ અને પછવાડે વૃદ્ધિવાળું ઘર.))

૯ દુર્મુખ-ખારણાની ડાબી બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર

૧૦ ફૂર-ખાર તરફ અને ડાબી બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર

૧૧ વિપક્ષ-જમણી તરફ અને ડાબી બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર))

૧૨ ધનદ-ખાર તરફ, જમણી બાજુ અને ડાબી બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર))

૧૩ ક્ષય-ખારની પછવાડે અને ડાબી બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર

૧૪ આકેન્દ-દ્વારની આગળ પાછળ અને ડાબી બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર.))

૧૫ વિપુલ-દ્વાર સિવાયની ત્રણે દિશામાં વૃદ્ધિવાળું ઘર))

૧૬ વિજય-ચારે બાજુ વૃદ્ધિવાળું ઘર))

આ લેદોમાં નામ પ્રમાણે ગુણો છે જેમાં માત્ર પછવાડેની વૃદ્ધિવાળું અને જમણી તરફની વૃદ્ધિ ન હોય તો ડાબી બાજુની વૃદ્ધિવાળાં ઘરો અશુભ છે એટલે ખર, દુર્મુખ, ફૂર, ક્ષય, અને આકેન્દ જાતિનાં ઘરો અશુભ છે; તથા ઘરધણીના નામના જેટલા અક્ષરો હોય તેટલા અક્ષરના નામવાળું ઘર પણ અશુભ છે.

એક ઓરડાવાળા ઘરના મામાન્ય રીતે ઉપરોક્ત ૧૬ લેદાડ આવે પણ સૂક્ષ્મતાએ તો ૧૦૪ ભેદો પડે છે તેમજ બે ઓરડાવાળા અને ત્રણ ઓરડાવાળા ઘરના ૧૫૨ અને ૧૭૨ ભેદ થાય છે

૧ ક્ષેત્રફળ—ધનુષ, ગજ, હાથ, અને આગળ વડે કરીને ઇષ્ટ સ્થાનનું ક્ષેત્રફળ કાઢવું ક્ષેત્રફળ કાઢના નગરમાં કે પુરના ક્ષેત્રફળમાં દડથી, ઘરમાં ઘરધણી કે કારીગરના હાથથી અને દેવાલય, રગમડપ, ગર્ભગૃહ કે પ્રાસાદમાં કાળીક (ગજ) થી લખાઈ અને પહોળાઈનું માપ લેવું અને જો ગજ ૧ આઢિનું પૂર્ણાંક માપ હોય તો થોડા આગળોના વૃદ્ધિ-હાનિ કરવી, કેમકે-તેમ ન કરાય તો આઠનો ભાગ પડનાં વિષમ આયજ આવશે માટે યથાર્થ આય-વ્યય લાવવા માટે આગળોની વૃદ્ધિ-હાનિ કરવી

ગૃહસ્થના ઘરનું ક્ષેત્રફળ લાવવું હોય ત્યારે ચારે બાજુની ભીતની ગણતરી કરવી નાહ, માત્ર ભીતના મધ્ય-ગર્ભભાગનું (ગાળાનું) જ માપ લેવું, અને ક્ષેત્ર ફળની બહારની ભૂમિમાં ભીતો ચણાવવી, પણ દેવાલયની ભીતો ક્ષેત્રફળની અદર ચણાવવી શિષ્યગ્રન્થોમાં રજિનમદિ-

૧ શિષ્ય ગ્રન્થમાં એક્ટીની બાગ આગળના નામ અનુક્રમે-૧ માત્રા ૨ કંગા, ૩ પર્વ, ૪ મુષ્ટિ, ૫ તલ, ૬ ડગપાદ, ૭ દષ્ટિ, ૮ તુણી, ૯ પ્રાદેશ, ૧૦ ક્ષયતાળ, ૧૧ ગોઢ્યુ, અને ૧૨ વિતસ્તી છે, ત્યાર પછી આ પ્રમાણે માપ છે ૧૪ આગળનો અનાદપદ ૨૧ આગળની ગતી, ૨૪ આગળનો ગજ, ૧૧૧૧ ગજનો વાર ૩૧૧ ગજનો પુરુષ ૪ ગજનો ધનુષ્ય, ૪ ગજ ૧૦ આગળનો દડ, ૧૦૦૦ ધનુષ્યનો કોપ, ૨ કોપનો ગચ્ચુતિ ૨ ગચ્ચુતિનો યોજન (શિષ્ય દીપક ભાષાત)

૨ ગૃહેષુ યો વિધિ કાર્યો, નિવેશન પ્રવશયો ।

સ એવ વિદુષા કાર્યો, દેવતાયતનેષ્વપિ ॥ ૧ ॥ (વ્યવહાર પ્રશ્ન)

દેવાલય વા મર્વન મઠ સ્યાદ્, માનો કર્ત્વાયુમિરેવ મિત્રમ્ ।

તન્મૂલભૂમો પરિવર્જનીય દાયા ગતા તમ્ય ગૃહસ્ય કૂપે ॥ ૩ ॥ ૩૫ ॥

સુધિમુગ્ય મર્વચ્છિદ્ર, વૃષ્ટે યદા કરોતિ ચ ।

પ્રાસાદે ન મર્વેત્પૂજા ગૃહે ક્રીડન્તિ રાક્ષસા ॥ ૪ ॥ ૩૦ ॥

રના ગર્ભગૃહમાં (ગભારામાં) કે ઘરમાં જાળીયાં વિગેરે મૂકવાનો નિષેધ છે, છતાં મતાંતરને સંમત થઈ જાળીયાં કરાવવાં હોય તો ખારણાની ઉંચાઈ અને ઘોડાનું પ્રમાણ લઈ જાળીયાં મૂકવાં અને તેનું પણ લાંબાઈ-પહોળાઈનું ક્ષેત્રફળ કાઢી લેણા-દેણી ગણુ વિગેરે તપાસવું. ગણુમાં દેવગણુ અને ન મળે તો મનુષ્યગણુ લેવો ઇષ્ટ છે.

ઔરડા જેવી દેખાતી ખંધ ઔરડી કરવી હોય તો તેનું ક્ષેત્રફળ કાઢી તેનો આય જોવો નહિ, પણ વ્યય કાઢી મૂળ ઘરના આય સાથે મેળવવો. એક ઔરડાના બે ભાગ કરવા હોય તો ઔરડાના મૂળ આયાદિક રહેતા નથી, માટે જમણી બાજુ મોટો અને ડાબી બાજુ નાનો ભાગ રાખી બન્ને ખંડના જુદા જુદા આય વ્યય વિગેરે તપાસવા. પણ નળવેધ (ખારણું અને પછીતની લાંબાઈ કરતાં બન્ને બાજુની લીંત વચ્ચેની લાંબાઈ ઓછી થાય તે) ન થવો જોઈએ. દરેક સ્થાનોમાં પરશાળ, છુટી ઓંસરી, જરૂખો, ખારણાં વિગેરે ઘરની શોભા રૂપ હોવાથી તેની ગણતરી મૂળ સ્થાનના ક્ષેત્રફળમાં કરવી નહિ.

જેમકે-કુંભ રાશિમાં અને ધનિષ્ઠાના ત્રીજા પાયામાં જન્મેલ ગુણચંદ્ર નામના ધનિકને એક મકાન કરાવવું છે, જેની લાંબાઈ હાથ ૭ આંગળ ૯ છે, અને પહોળાઈ હાથ ૫ આંગળ ૭ છે; તેનું ક્ષેત્ર ફળ કાઢવું હોય તો લાંબાઈના આંગળ ૧૭૭ અને પહોળાઈના આંગળ ૧૨૭ ને પરસ્પર ગુણવાથી આંગળ ૨૨૪૭૯ નું ક્ષેત્રફળ આવે છે.

શિવપટ્ટીપકમાં ઘરની પેઠે મનુષ્યનું પણ નામાંક ફળ કાઢવાનું કહ્યું છે, અને ક્ષેત્રફળની પેઠે તેની ઉપર સંસ્કારો કરવાથી આય વિગેરે આવે છે. તેની રીત એવી છે કે-

અ ખ ૬ અને ભ અક્ષરોનો ધ્રુવાંક ૧૪ છે.

આ ગ ૬ અને મ અક્ષરોનો ધ્રુવાંક ૨૭ છે.

પૃષ્ઠે ગવાંક્ષં ન કર્તવ્યં, વામાક્ષે પરિવર્જયેત ।

અગ્રતશ્ચ ભવેદ્દેષ્ટં, જાયમાનં સદા જયમ્ ॥ ૪ ॥ ૪૩ ॥

ખીજે માળ ખારમા અંશે નીચે કરવો, તેમાં પાછળનાં જાળીયાં વિગેરેનો દોષ નથી.

ઇ ઇ ઇ અને ય અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૨ છે
 ઈ ઈ ત અને ર અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૧૨ છે
 ઉ ય થ અને લ અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૧૫ છે
 ઊ છ દ અને વ અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૮ છે
 એ જ ધ અને શ અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૪ છે
 ઐ ઝ ન અને પ અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૩ છે
 ઓ ઙ ધ અને સ અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૫ છે
 ઔ ટ ક અને હ અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૬ છે
 તથા—ક ઠ બ અને ક્ષ અક્ષરોનો ધ્રુવાક ૯ છે

મનુષ્યના નામના આદિ અક્ષરના ધ્રુવાકને માણસના નામના અક્ષરો માથે ગુણવાથી નામાંક ફળ આવે છે, અને તેને આઠે ભાગવાથી મનુષ્યનો આય આવે છે, તેની સાથે ઘરનો આય અનુકૂળ હોય તો ગખવો, નહિ તો ખદલવો જેમકે—ગુણ્ય દ્રના આદિ અક્ષર ગનો ધ્રુવાક ૨૭ છે, અને નામના અક્ષરો ચાર છે તેનો ગુણાકાર કરવાથી નામાંક ફળ ૧૦૮ આવે છે, તેને આઠથી ભાગતા ભાગમા ૧૩ અને શેષમા ૪ ગહે છે એટલે—ગુણ્ય દ્રનો ચોથો શ્વાન આય આવે છે હવે તના ઘરમા ધ્વાક્ષાય આવે તો ગુણ્ય દ્રનું મૃત્યુ થાય, માટે તેનો ત્યાગ કરી બીજો આય લેવો ઇષ્ટ છે

૨ આય—ક્ષેત્રકળને આઠે ભાગવાથી શેષાક પ્રમાણે પૂર્વ અગ્નિ વિગેરે આઠ દિશાના બળવાળા—૧ ધ્વજ, ૨ ધ્રુમ, ૩ સિહ, ૪ શ્વાન, ૫ બળદ (ગાય), ૬ ખગ, ૭ ગજ (હાથી), અને ૮ ધ્વાક્ષ (કાગડો), એમ આઠ આય આવે છે આ આય નીચેના ઘરમાજ લાવવાના છે તે આઠ પૈકીના વિષમ (એકી-૧-૩-૫-૭) આયો શુભ છે ગજનોઆય—પ્રાસાદ, પ્રતિમા, યત્ર, મડપ, શુચિસ્થાન, પતાકા, છત્ર, ચામર, વાવ, ફવા, તળાવ, ટાકુ, પાલખી, ગાદી, આબૂષણ, અગ્નિપુક, ચોગી, ધર્મશાળા, દેવાલય, સિંહાસન અને મંદિર વિગેરેમા શ્રેષ્ઠ છે વૃષ સિહ અને ગજના આય પ્રાસાદ અને નગરના ઘરેમા વધારે શ્રેષ્ઠ છે, તથા બીજા આયો પોત પોતાના કાર્યમા શ્રેષ્ઠ છે વૃષ ગજ સિહ અને ધ્વજ એ ચાર

આયો શ્રેષ્ઠ છે, પણ તેમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર પડે તો પૂર્વના આયના કૃત્યમાં પાછળ-પાછળના આય લાવી શકાય છે; પરંતુ પાછળના આયના કૃત્યમાં પૂર્વ-પૂર્વનો આય લાવી શકાતો નથી. અર્થાત—વૃષને સ્થાને ગજ સિંહ અને ધ્વજનો આય, ગજને સ્થાને સિંહ અને ધ્વજનો આય, તથા સિંહને સ્થાને ધ્વજનો આય લાવી શકાય છે; પણ બીજાને સ્થાને વૃષનો આય લાવી શકાતો નથી. ઉદાહરણ જેમકે—પૂર્વોક્ત ક્ષેત્રફળ ૨૨૪૭૬ ને આઠથી ભાગતાં શેષમાં ૭ રહે છે, તો તે ઘરમાં સાતમો આય ગજ આવે છે. તે શ્રેષ્ઠ છે. આ ગજને સ્થાને ૧ સિંહ કે ધ્વજનો આય લાવીએ તો પણ શુભ છે.

૩ ગૃહજન્મનક્ષત્ર—ક્ષેત્રફળના આંકને આઠે ગુણી સત્યાવીશે ભાગતાં શેષમાં જે આંક આવે તે અશ્વિનીથી પ્રારંભીને જેટલામું નક્ષત્ર હોય તેટલામું ગૃહજન્મનક્ષત્ર કહેવાય છે. આ નક્ષત્રથી ગૃહપતિની સાથે ચંદ્ર, તારા, દ્વાર, વર્ગ, નાડી, યોની, લેણાદેણી અને ગણ વિગેરે તપાસવું.

૪ તારા—માલીકના જન્મનક્ષત્રથી ઘરના નક્ષત્ર સુધીના આંકને નવે ભાગી નવ તારા લેવી, જે પૈકીની ત્રીજી પાંચમી અને સાતમી તારા હોય તા અશુભ છે.

૫ દ્વાર—પરિઘ ચક્રની પેઠે પૂર્વાદિ ચાર દિશામાં કૃત્તિકા વિગેરે સાત સાત નક્ષત્રો સ્થાપી ગૃહજન્મનક્ષત્રથી ચંદ્ર તપાસવો, જે ગૃહસ્થના ઘરમાં જમણી કે ડાબી તરફનો હોય તો શુભ છે, પ્રાસાદ રાજમહેલ અને લક્ષ્મીમંદિર વિગેરેમાં સન્મુખ ચંદ્ર શુભ છે, તથા ઘરમાં એક નાડી-નાડીવેધ, અવિરૂદ્ધ યોનિ, લેણું અને દેવગણ હોય તો અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે.

ઉદાહરણ જેમકે—ક્ષેત્રફળ ૨૨૪૭૬ ને આઠે ગુણતાં ૧૭૬૮૩૨ થયા, જેને સત્યાવીશે ભાગતાં શેષ ૧૨ રહે છે, તો તે ઘરનું જન્મનક્ષત્ર અશ્વિનીથી ગણતાં બારમું ઉત્તરાશ્વિની આવે છે. તે દક્ષિણની ભીંતે આવે છે, આઠમી તારા છે, આવનાડી છે, ગાયની યોનિ છે, અને મનુષ્ય ગણ છે.

૬ રાશિ—ક્ષેત્રફળને ૩૨ થી ગુણી ૧૦૮ થી ભાગવું, શેષ

રહે તેમા એક ઓછો કરી ૬ થી લાગ દેવો જેથી લાગમા ગત રાશિનો આક અને શેષમા ઇષ્ટગણિનો લોગ્ય નવાશ આવે છે, આ રીતિથી પ્રીતિપડાષ્ટક ખીયાળારમુ અને ગ્રહમૈત્રી વિગેરે જોવું.

ઉદાહરણ જેમકે—ક્ષેત્રફળ ૨૨૪૭૬ ને બત્રીશથી ગુણતા ૭૧૬૩૨૮ થાય, તેને ૧૦૮ થી લાગતા શેષમા ૪૮ આવ્યા, તેમાથી એક ઓછો કરતા ૪૭ રહ્યા, જેને ૬ થી લાગવાથી લાગમા ૫ નો, અને શેષમા ૨ નો આક આવે છે, એટલે- પાંચમી ચિહ્નરાગિ લોગવાઈ ગઈ છે, કન્યારાશિ આવે છે, ખીજો નવાશ કે ઉં કાં નો ત્રિજો પાદ આવે છે, ઘરધણીની કુલરાશિ સાથે કન્યારાશિનું પ્રીતિપડાષ્ટક છે જે શુભ છે.

૭ વ્યય—ઘરના સત્યાવીશ નક્ષત્રોમા અનુક્રમે વારા-ફરતી શાત, ફૂર, પ્રદ્યોત, ગ્રેયાન, મનોરમ, શ્રીવત્સ, વૈભવ અને ચિતાત્મક નામના આઠ વ્યયો રહેલા છે અર્થાત્,—ઘરનું અશ્વિની નક્ષત્ર હોય તો શાત, ભરણી હોય તો ફૂર, રોહિણી હોય તો પ્રદ્યોત, એમ અતિમ દેવતી નક્ષત્ર હોય તો પ્રદ્યોત વ્યય આવે છે આય આઠ છે તેમ વ્યય પણ આઠ છે તેમા ધ્વજ આયની સાથે શાત વ્યય, અને ખીજા દરેક આયની સાથે પોતાથી એક આક ઓછો વ્યય શુભ છે ચિતાત્મક વ્યય ત્યાજ્ય છે.

(શિષ્ટપના મતાતર પ્રમાણે તો ધ્વજ આયની સાથે અધિક આઠનો વ્યય હોય તો પણ હરકત નથી શિલ્પદીપ-ક. ૩૫૮)

આયના આકથી વ્યયનો આક અધિક હોય તો રાક્ષસ વ્યય, સમાન હોય તો પિશાચવ્યય, અને ઓછો હોય તો યક્ષવ્યય કહેવાય છે. આ ત્રણમા યક્ષ વ્યય શ્રેષ્ઠ છે ઉદાહરણ—અશ્વિની નક્ષત્રથી શાત વિગેરે વ્યય ગણતા ઉત્તરાશ્વિની

૧ નક્ષત્ર પરથી રાશિ ગઢી હોય તો ઉત્તરાશ્વિની ૧૨×૪=૪૮-૬=૫-૬ ભુજ ગણિ ૫ સિદ્ધ, અને કન્યાનો ત્રિજો નવાશ, એટલે ઉત્તરાશ્વિનીનો આવે પાદ આવે છે એમ ખીજા કન્યા નવાશે નક્ષત્રનો ત્રિજો પાદ આવે છે ભોગ્ય (ભોગનાતા) નવાશની અપદતા કરવા માટે ઉપર ૧ આક ઓછો દેવ છે.

નક્ષત્રમાં ચોથો શ્રેયાન્ વ્યય આવે છે, તે ચક્ષનો વ્યય છે. જે વ્યયથી લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૮ અંશ—ક્ષેત્રફળનો આંક, ઘરના નામના અક્ષરોનો આંક, અને વ્યયનો આંક, એ ત્રણેનો સરવાળો કરી ત્રણથી ભાગ દેવો. તેમાં શેષમાં ૧, ૨ અને ૦ રહેવાથી અનુક્રમે ઈદ્રિયમ અને રાજના અંશો આવે છે. આ ત્રણ અંશોમાં યમ અંશ અધમ છે, રાજાંશ મધ્યમ છે. અને ઈદ્રાંશ ઉત્તમ છે.

શિલ્પદીપકમાં કહ્યું છે કે—પ્રાસાદ, પ્રતિમા, પીઠ, વેદી, કુંડ, દ્વળ, સુખસ્થાન, નાટકશાળા, ઉત્સવભૂમિ વિગેરેમાં ઈદ્રાંશ શ્રેષ્ઠ છે. વ્યંતરના મંદિર, ગ્રહભુવન, માત્રિકા પ્રાસાદ, વ્યાપાર સ્થાન, ક્ષેત્રપાળનું મંદિર, કમળનું ઘર, ખાટકીનું ઘર, આયુધશાળા, વિગેરેમાં યમાંશ દેવો સારો છે. અને સિંહાસન, શય્યા, ઘોડાર, હાથીશાળા, રાજ્ય સામગ્રીનું સ્થાન, કચેરી, નગર વિગેરેમાં નૃપાંશ દેવો શ્રેષ્ઠ છે. જેમકે—ક્ષેત્રફળનો આંક ૨૨૪૭૯, ધ્રૂવ ઘરના નામના અક્ષરોનો આંક ૨, અને શ્રેયાન્ વ્યયનો આંક ૪ છે; તે ત્રણેનો સરવાળો કરતાં ૨૨૪૮૫ થાય છે, જેને ત્રણથી ભાગતાં શેષ ૦ રહે છે. તો આ રીતે નૃપાંશ થયો તે શુભ છે.

આ પ્રમાણે—નવા ઘરમાં, પ્રાસાદમાં, ગર્ભગૃહમાં, રંગ-મંડપમાં, ગલારાની ખારી-ખારણામાં, ચોતરામાં, અને ગામ વિગેરેમાં નીચેની ભૂમિમાં આય વ્યય વિગેરે તપાસવા; પણ મૂળ સ્થાન સાથે જોડાયેલ ખંડ. ઓસરી પરશાખ વિગેરેમાં આય વિગેરેની જરૂર નથી. આ રીતે ગુણ-દોષ તપાસી, સમાન વ્યયવાળું, અધિક વ્યયવાળું, યમના અંશવાળું, વિરૂદ્ધ રાશિ વાળું, વિરૂદ્ધ તારાવાળું. અને ઘરધણીના નામના અક્ષર જેટલા અક્ષરવાળું નવું ઘર ત્યજવું. એમ શ્રી હેમહંસ ગણી કહે છે.

૧ નીચેની ભૂમિમાં અને ઉપરના માળમાં ઉચાર્ધ લંબાઈ અને પહોળાઈમાં તફાવત હોય છે, માટે માળવાળા ઘરમાં પણ નીચેની ભૂમિમાં જ આયવ્યય વિગેરે જોવાં. પહેલી ભૂમિ કરતાં માળની ભૂમિની ઉચાર્ધ ખારમે ભાગે ન્યૂન (ઓછી) હોય છે.

અન્ય -ધાને કહ્યું છે કે—આયાદિક નવ અગોમાથી નવ માત પાચ અથવા ત્રણ અગો શુભ હોય તો તે ઘર શ્રેષ્ઠ છે તેથી અધિપતિ, ઉત્પત્તિ, તત્ત્વ અને આયુષ્ય વિગેરેની પણ અનુકળના જોવાય છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

૯ અધિપતિ—આય અને વ્યયનો ચરવાળો કરી આઠે ભાગ દેવો, શેષમા જેટલામો અઠ ગહે તેટલામો ઘરનો અધિપતિ જાણવો આ અધિપતિ આઠ છે, અને તેઓના નામ અનુક્રમે—વિકૃત, કર્ણિક, ધુમ્રદ, વિતથસ્વ, ખિલાડો દુદ્ધિ, દાત અને કાન છે તેમાથી એકી આકના અધિપતિનું, ઘન શુભ છે

૧૦ વર્ગવેર—ઘર તથા ઘરધણીના નામના ગરૂડ વિગેરે વર્ગ ગોધવા, અને તેમાં પરસ્પર વિગેધી વર્ગવાળા ઘરનો ત્યાગ કરવો

૧૧ ઉત્પત્તિ—ગ્ના નક્ષત્રોને પાચથી ભાગ દેવો, શેષમા ગહેલા આઠ ઉપરથી પાચ પ્રકારની ઘનની ઉત્પત્તિ થાય છે, જે અનુક્રમે—૧ ત્રણ દાન, ૨ સુખ પ્રાપ્તિ, ૩ સ્ત્રી પ્રાપ્તિ, ૪ ધન પ્રાપ્તિ, અને ૫ પુત્ર પ્રાપ્તિ કરાવે છે

૧૨ તત્ત્વ—ક્ષેત્રફળને ૩ થી ગુણી પાચથી ભાગ દેવાથી શેષમા ઘરના પૃથ્વી આદિ પાચ તત્ત્વો આવે છે, તે પૈકીમા જે પૃથ્વી તત્ત્વવાળું ઘર હોય તો ધન-ધાન્યની વૃદ્ધિ વાળું થાય છે, લાળુ આયુષ્ય ભોગવી જીર્ણ થાય છે જળ-તત્ત્વવાળું ઘર પાણીના ઝપાટાથી હુચમચી જાય છે અગ્નિ તત્ત્વવાળા ઘરમા અગ્નિદાહ થાય છે વાયુ તત્ત્વવાળા ઘરમા વાયુનો પ્રકોપ થાય છે અને આગ્રશ તત્ત્વવાળા ઘરમા કોઈ વાસ કરી શકતું નથી, છતાં કોઈ વાસ કરે તો અકસ્માત થાય છે, તેમજ સતતિનો નાશ થાય છે

૧૩ આયુષ્ય—ક્ષેત્રફળને આઠે ગુણવાથી જે આઠ આવે તેટલી ઘડીઓનું ઝકરી-માટીવાળા ઘરનું આયુષ્ય જાણવું, ઈંટ માટી અને ચુનાના ઘરનું તેથી ૧૦ ગણ, ઈંટ

પત્થર અને શીસાના ઘરનું ૯૦૦ ગણું, તથા ધાતુના ઘરનું ૧૬૧૦૦૦ ગણું આયુષ્ય જાણવું.

નિમિત્તીયાએ આ પ્રમાણે બળાબળ તથા ગામની લેણા દેણી જોઈ ઘરના પ્રારંભનો કાળ કહેવો, તે આ પ્રમાણે—આ-
ત્માણ વિગેરે ચારેને ધ્વજ વિગેરે ચાર આયો અને અનુક્રમે
પશ્ચિમ 1 વગેરે ચાર 1 દશાનાં બારવાળાં ઘર શ્રેષ્ઠ છે, કેમકે આયો
પ્રવેશમાં સામા રહે તે લાભકારક છે. એટલે—આત્માણને પશ્ચિ-
મભિમુખ તથા ધ્વજના આયવાળું, રાજને ઉત્તરભિમુખ
તથા સિંહના આયવાળું, વૈશ્યને પૂર્વભિમુખ તથા વૃષના
આયવાળું, અને શૂદ્રને દક્ષિણ તરફના બારવાળું તથા ગજના
આયવાળું ઘર શ્રેષ્ઠ છે. શિષ્ય ગ્રંથમાં તો કહ્યું છે કે—સિંહ
વૃશ્ચિક અને મીન રાશિવાળાએ પૂર્વમુખી, કર્ક કન્યા અને મકર
રાશિવાળાએ દક્ષિણમુખી મિથુન તુલા અને ધન રાશિવાળાએ
પશ્ચિમમુખી, તથા મેષ વૃષ અને કુંભ રાશિવાળાએ ઉત્તર-
મુખી ઘર કરવું તે શુભ છે.

ધરના પ્રારંભમાં ખુંટી નાખી દોરી બાંધવી, ખોદવું, અન્ને શિલા સ્થાપવી; એમ ત્રણ ક્રિયાઓ કરાય છે. તે દરેક કાર્યમાં નીચે મુજબ શુદ્ધિ તપાસવી. નારથ્યંદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“ 'मार्गः पौषश्च वैशाखः, फाल्गुनः श्रवणस्तथा ।

एते शस्ता गृहारम्भे, वास्तुशास्त्रप्रकीर्तिताः ॥ १ ॥ ”

१ चैत्रे शोककरं विन्ध्यात्, वैशाखे च धनागमः ।

ज्येष्ठे चैव भवेत्कष्ट-माषाढे पशुनाशनम् ॥ १ ॥

श्रावणे धनवृद्धिश्च, सुखं भाद्रपदे तथा ।

आश्विने कलहश्चैव, कार्तिके आयुरेव च ॥ २ ॥

मार्गे च धनसंप्राप्तिः, पौषे च धनसंपदः ।

माघे चाऽग्निभयं चैव, फाल्गुने न शुभं भवेत् ॥ ३ ॥

(पाठान्तरे तु—) ज्येष्ठे मासे मरणं, भाद्रपदे तु धनशून्यम् ।

कार्तिके वृत्तिच्छेदः, फाल्गुने विपुलधनवृद्धिः ॥ ४ ॥ (नारचन्द्र टीप्पण)

કાર્તિકાદિ માસમાં ગૃહ પ્રારંભ કરવાથી ભર્તૃનાશ, ધનાપ્તિ. કામ-
સંપન્નતા, અગ્નિભય, શ્રી, શોક, ધન, પીડા, પશુનાશ, ધનવૃદ્ધિ, ઉજ્જ્વલ, અતે કલેશ થાય છે.

અર્થ—“ ઘરના પ્રારભને વિષે વાસ્તુશાસ્ત્રમા કહેલા માગશઃ, પૌષ, વૈશાખ, ફાગણ અને શ્રાવણ માસ પ્રશસ્ત છે ॥ ૧ ॥ ”

દરેક માસના ગૃહારભ કરવાના ફળ માટે નારાયણ પંથુમા કહ્યું છે કે—

(મંદાક્રાન્તા)

“ શોકો ધાન્યં મૃતિ-પશુહતી દ્રવ્યવૃદ્ધિર્વિનાશો,
યુદ્ધ મૃત્યક્ષિતિ રથ ધન શ્રીશ્ચ વદ્ધિમય ચ ।
લક્ષ્મીપ્રાપ્તિઃ ભવતિ ભવનારમ્ભકર્તુઃ ક્રમેણ,
ચૈત્ર્યાદ્યૃચે મુનિરિતિ ફલ વાસ્તુશાસ્ત્રોપદિષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ચૈત્રાદિ માસમા ભવનનો પ્રારભ કરનારને અનુકંમે—શોક, ધાન્ય, મૃત્યુ, પશુનાશ, દ્રવ્યની વૃદ્ધિ, વિનાશ, યુદ્ધ, નોકરની હાનિ, ધન, શ્રી, અગ્નિભય, અને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિનું ફળ મળે છે, એ પ્રમાણે વાસ્તુશાસ્ત્રમા કહેલ ફળ મુનિ જણાવે છે

વળી ઉત્તરાભિમુખ તથા દક્ષિણાભિમુખ ઘરના પ્રારભમા મેષ વૃષ તુલા અને વૃશ્ચિક, તથા પૂર્વાભિમુખ અને પશ્ચિમાભિમુખ ઘર માટે કર્ક મિહુ મકર અને કુલ સંક્રાંતિ શુભ છે, બાકીની સંક્રાંતિ આગે દિશાના ઘરમા અશુભ છે કેટલા એક તો મેષાદિ ધનાદિ અને સિંહાદિ ગણિમા અનુકંમે પૂર્વ દક્ષિણ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશાના મુખવાળા ઘરનો નિર્બંધ કરે છે

તિથિઓ ૧-૨-૩-૫-૭-૧૦-૧૧-૧૩ અને ૧૫ શુભ છે શિષ્ટ અન્થમા કહ્યું છે કે—પૂર્વમુખી દ્વારવાળું ઘર પુનમથી વદ આઠમ સુધી ઉત્તરમુખી ઘર વતી ૯ થી ૧૪ સુધી, પશ્ચિમ મુખી ઘર અમાસથી શુદ્ધ ૮ સુધી, અને દક્ષિણાભિમુખી ઘર શુદ્ધ ૯ થી ૧૪ સુધી કરવું નહિ પણ અતુર્મુખી દ્વારવાળા ઘરમા આ તથા બીજા દિગ્દોષો હોતા—

નથી. રવિ સોમ બુધ ગુરુ અને શુક્રવાર શુભ છે. શુભ યોગ શુભ હોય તો મંગળ લેવાનું શિલ્પગ્રન્થો જણાવે છે, તેમજ શનિવારે ઘર પ્રારંભ વિગેરે સ્થિર કાર્ય કરવાનું શ્રીહિમહંસ ગણિ કરમાવે છે.

“કર્તુઃ સ્થિતિર્નો વિધુવાસ્તુનોર્મે, પુરઃ સ્થિતે પૃથગતે સ્થનિષ્યાત્ ।

“ અર્થ—ચંદ્ર નક્ષત્ર અને ઘર નક્ષત્ર સન્મુખ હોય તો ઘરધણી તેમાં વસી શકતો નથી, અને પાછળ હોય તો તે ઘરમાં ખાતર પડે છે. માટે આ રીતે તેમાં ખાત કરવું નહિ ”આનિયમ માત્ર ગૃહસ્થના ઘર માટે છે.

ચંદ્રબળ તથા તારાબળ વિગેરે પણ તપાસવું.

વાસ્તુશાસ્ત્ર ગ્રન્થમાં કહ્યું છે કે—પાશ અને કાળ અધો અને ઉર્ધ્વ દિશામાં હોય ત્યારે વાસ્તુ અને ધ્વજરોપણનાં કાર્ય કરવાં નહિ. અર્થાત—પૂર્ણાતિથિમાં ખાત અને ધ્વજરોપણનો નિષેધ છે. બ્રહ્મ જ્યોતિષ સારમાં વૃષચક્રથી જણાવે છે કે સૂર્ય નક્ષત્રથી ઇષ્ટ નક્ષત્ર સુધી ગણવું. જો ઇષ્ટ નક્ષત્ર પહેલાં ૩ માં હોય તો લક્ષ્મી, અને ત્યાર પછીના અનુક્રમે ૪ માં ઉજડ, ૪ માં સ્થિરતા ૪ માં લક્ષ્મી ૪ માં દરિદ્રતા ૪ માં ધન ૨ માં રોગ, અને ૩ માં મૃત્યુ થાય છે. આ વૃષચક્રના શુભ દિવસે ઘરનો પ્રારંભ કરવો.

ઘરના પ્રારંભમાં શુભ ગ્રહવાળા અને શુભ ગ્રહની દષ્ટિ વાળાસ્થિર અથવા દ્વિસ્વભાવ રાશિમાં લગ્ન અને ચંદ્ર હોય, તથા દશમા સ્થાનમાં સૌમ્ય ગ્રહો હોય તો શ્રેષ્ઠ છે. ગુરુ કેન્દ્રમાં હોય, લગ્નમાં સ્વગૃહી ચંદ્ર હોય, જન્મેશ રાશીશ સૂર્ય ચંદ્ર ગુરુ તથા શુક્ર ઉચ્ચના હોય, સ્વગૃહી હોય, અસ્તના ન હોય, નીચના ન હોય, બળવાન હોય, અથવા દરેક ગ્રહો સ્વગૃહી મિત્રગૃહી કે ઉચ્ચ સ્થાનના હોય તો શુભ છે. સૌમ્ય ગ્રહો કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં હોય, અને કૂરગ્રહો ત્રીજે છઠ્ઠે તથા આઠમે સ્થાને હોય તો તે ગૃહ પ્રારંભ માટે શુભ છે તથા

પ્રવેશમા કહેવાશે તેવી અહસસ્થા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે ખાતમાં રવિ અને મગળ સિવાયના અહોના નવાશે શ્રેષ્ઠ છે લગ્ન અને અહુના બળથી ઘરનું આયુષ્ય પણ શોધી શકાય છે

ભૂમિ પરીક્ષામા જમીનને ખોદતા હાડકું વિગેરે નીકળે છે તે શલ્ય કહેવાય છે, તે શલ્યની શુદ્ધિ કરીને ઘર કરવું. તે માટે કહ્યું છે કે—

“અથઃ પુરુષ માત્રાત્તુ, ન શલ્ય દોષદ ગૃહે ।

જ્ઞાન્તિક સ્થિત શલ્ય પ્રાસાદે દોષદ નૃણામ્ ॥ ૧ ॥ ૪૦ ॥”

અર્થ—“ ઘરમા પુરુષ પ્રમાણુ ભૂમિ સુધીના ભાગનું શલ્ય દુષ્ટ છે, પરંતુ પ્રાસાદ-મંદિરમા તો, જળ આવે ત્યાં સુધીના નીચેના ભાગમા ગહેલું શલ્ય મનુષ્યને દુઃખ આપ

૧ રાફડો, પોનાણું, કાટ, હાડકું, ખોપરી, વાળ, ગખ વિગેરે શલ્ય કહેવાય છે, તે નીકળે તો ગુડગાન ડગ્ગ છે (શ્રાદ્ધવિધિ) હીન ભૂમિવાળું, ત્રીજા-ચોથા પહોળામા વક્ષ કે ધ્વજની છાયાવાળું જિન-મંદિરની પાછળ ગહેલું, જિનમંદિરની છાયા કે દ્રષ્ટિવાળું, ગામના ધંધાન ખુણામા ગહેલું, અન્યાયથી કરેલું, હલકા ડાકવાળું, નિરૂદ્ધ ચાલસાવાળું, મંદિર દુવો વિગેરેના પતથ કે ડાકથી બનાવેલું, પોતાની મેળે ઉગડતા બાગવાળું, સુદ્ધચિત્ર દેવચિત્ર અને રૂપિના ચિત્રવાળું, દૂધ ઝગતા વક્ષવાળું, પ્રમાણુ વગરનું ઝાડ, ઘાણી, ટેડીયો, ખીજા ઘગનો ખુણો, માર્ગ, ખીલો, કોતું, ચાલસો, અને દુવો વિગેરેની સામેના બાગવાળું, કારીગરો માથે ટપટ ગમી ડગવલું અને બહુ બાગણાવાળું વગ હાનિકારક છે

સુભૂમિવાળું, ન્યાય દ્રવ્યથી કરેલું, ઉત્તમ પતથ અને ઉત્તમ કાક-વાળું, જ્યણાથી ઇંટ સુતો તૈયાગ લઈ તેનાથી કરેલું, પ્રાકર, ગજમાર્ગ કે વગના બે ખુણાની મામે રહેલું બારણાવાળું, કારીગરને મતુષ્ટ રાખી કરાવેલું, કલશ, વક્ષ, વેના, ફળ, ફુલ, સગવ્વતી, લક્ષ્મી, નિધાન, વર્ધ-માન આઠ મગળ તથા ચૌદ વ્યવહારના ચિત્રવાળું, સ્નાત્ર મહોત્સવ, સત્ર ભક્તિ, સુમુર્તિ, અને શુભ રાત્રનમા પ્રવેશ કરાયેલું વગ શુભ છે

ધર્મસ્થાનમા દ્રવા વાન અને ગજમંદિર વિગેરેના ડાક વાપગવા વામા દોષ નથી ધરની જમણી બાબુ અગ્નિ, પાણી, વાયુ દીવો, અને ગાયનું ગ્યાન બનાવવું, તથા ડાગી બાબુ ભોજન, ધાન્ય, દ્રવ્ય, વાહન, અને દેવભૂમિ બનાવવા ”(આરમ સિધ્ધિ, જૈન તત્ત્વાદર્શ)

વગ્ની ધંધાન પૂર્વ પશ્ચિમ કે ઉત્તરમા દુવો કંઈ તે શ્રેષ્ઠ છે શિલ્પ ૦ ૬-૭

નાર છે. અર્થાત્-ઘરમાં પુરૂષ પ્રમાણ અને મંદિરમાં પાણી આવે ત્યાં સુધી પાચો ખોદી શલ્યની શુદ્ધિ કરવી ॥ ૧ ॥”

ગૃહ આરંભના સ્થાન માટે ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે- ભાદરવો આસો તથા કાર્તિક માસ હોય તો ઉત્તર દિશામાં મૃગશર પોષ તથા મહા માસ હોય તો પૂર્વ દિશામાં, ક્રાગણ ચૈત્ર તથા વૈશાખ માસ હોય તો દક્ષિણમાં, અને જ્યેષ્ઠ અસાડ કે શ્રાવણ માસ હોય તો પશ્ચિમ દિશામાં ખાત કરવું.

એક હસ્ત લિખિત અંગાળી પ્રતમાં પણ આજ પ્રમાણે ખાતની દિશા કહેલ છે. (ભારતવર્ષ પ. ૧૨)

વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-વૃષ (વૈશાખ) આદિ ત્રણ ત્રણ સંક્રાન્તિમાં અનુક્રમે વાયવ્ય નૈરત્ય અગ્નિ અને ઇશાન ખુણામાં ખાત તથા શિલા સ્થાપન કરવું. શીદપ દીપકમાં કહ્યું છે કે-મિથુનાદિ ત્રણ ત્રણ સંક્રાન્તિમાં અનુક્રમે અગ્નિ નૈરત્ય વાયવ્ય અને ઇશાનખુણામાં ખાત કરવું, પણ તેજ મકાનને પૂર્વ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશામાં ખાત, શિલાસ્થાપન કે આરાણું વિગેરે કાંઈ પણ કરવું નહિ; કેમકે-ખાત કુક્ષિમાં કરાય છે, જ્યારે ઉત્તર દિશામાં મુખ હોય છે, માટે તે દિશાને ત્યાગ કરવો. (શિલ્પ ૧ ॥ ૪૨)

આ પ્રમાણે અન્ય ગ્રન્થોમાં વાસ્તુ વિચાર જણાવેલ છે, પરંતુ ગ્રન્થકાર સૂરિ મહારાજ આવી રીતે સમસ્ત દિનશુદ્ધિ જણાવતા નથી. એટલેકે-આદરેકમાં માસ તિથિવાર વિગેરેની સામાન્ય દિનશુદ્ધિ તપાસવી, અને નક્ષત્રશુદ્ધિ દરેકમાં જુદી જુદી તપાસવી. આ ઉદ્દેશથી માત્ર ગૃહારંભના શુભ નક્ષત્રો જ જણાવે છે. તેઓ કહે છે કે-ચૈત્યનો પ્રારંભ કરતાં સૂત્રપાતમાં (ખીંટી સ્થાપી દોરી ખાંધવામાં) રોહિણી અને ત્રણ ઉત્તરા એ ધ્રુવ નક્ષત્રો, મૃગશર, ચિત્રા અનુરાધા અને રેવતી, એ મૃદુ નક્ષત્રો: તથા હસ્ત, પુષ્ય, ધનિષ્ઠા, શતભીષા, અને સ્વાતિ નક્ષત્ર શુભ છે. વળી શિલા સ્થાપવામાં ઉત્તરા ક્રાદ્યુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ; રેવતી, રોહિણી, હસ્ત, મૃગશર, અને શ્રવણ નક્ષત્રો શ્રેષ્ઠ છે.

આ બન્ને કાર્યમાં હુદ્ડ ચઠ અને ફર નક્ષત્રોનો ત્યાગ કરવો એક સ્થાને નોંધ છે કે ગૃહ પ્રારભમાં શગલ પચક (મકર કે કુલનો ચંદ્ર હોય ત્યારે ઉત્તરાષાઢા વિગેરે પાચ નક્ષત્ર) નો ત્યાગ કરવો (હસ્તલિખિત જ ગાળી પ્રત B ૫/૧૨) કૃતિકા નક્ષત્ર તો અવશ્ય ત્યજવું ચિદ્વ અન્થમાં કહ્યું છે કે—

“ અગ્નિનક્ષત્રગે સૂર્યે, ચન્દ્રે વા સસ્થિતે યદિ ।

નિર્મિત મદિર નૂન, અગ્નિના દહ્યતેઽચિરાત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ અગ્નિ નક્ષત્રમાં સૂર્ય કે ચંદ્ર હોય તો તે વખતે કરેલું મદિર અગ્નિવડે અવશ્ય ટુકી મુદતમાં બળે છે ॥ ૧ ॥ ” ખાતમાં સૂતિ પૃથ્વીનો યોગ હોય તો શ્રેષ્ઠ છે

નવા ઘરના બારણાની સ્થાપના માટે નીચે મુજબ તપાસવું—

“ધ્વજાદિકા સર્વદિગિ ધ્વજે મુલ્ક, કાયં હરૌ પૂર્વયમોત્તરે તથા ।
પ્રાચ્યાં વૃષે પ્રાગ્યમયોર્ગજેઽથવા, પશ્ચાદુદકપૂર્વયમે દ્વિજાદિત્ ॥૧॥”

અર્થ—“ ધ્વજ વિગેરે આઠ આયો લાવવા પછી ધ્વજાય હોય તો સર્વ દિશામાં, સિ હાય હોય તો પૂર્વ દક્ષિણ તથા ઉત્તરમાં, વૃષાય હોય તો પૂર્વ દિશામાં, અને ગજાય હોય ત્યારે પૂર્વ તથા દક્ષિણ દિશામાં બાગલ મૂકવું, અથવા બ્રાહ્મણ વિગેરે ચાર જાતિના ઘરમાં અનુક્રમે—પશ્ચિમ ઉત્તર પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશાવાળા બારણા મૂકવા [શિ૦ ૬ / ૩]

અગ્નિ નૈર્ઋત્ય વાયવ્ય અને ઇશાનમાં ખાત કર્યું હોય તે અનુક્રમે—પશ્ચિમ ઉત્તર પૂર્વ અને દક્ષિણમાં બારણા મૂકવું નહિ તથા દ્વારચક નીચે મુજબ તપાસવું—સૂર્ય નક્ષત્રથી અભિજિત નક્ષત્રની ગણનાથી ચંદ્રનક્ષત્ર સુધી ગણવું, અને ચાર ચાર નક્ષત્રનું ફળ તપાસવું તે ચાર ચાર નક્ષત્રનું ફળ અનુક્રમે—લક્ષ્મી, નેષ્ઠ, નેષ્ઠ, સુખ, સુખ, મૃત્યુ અને કલહ છે [શિ૦ ૬ ૧૬] આ પ્રમાણે દ્વારચક તપાસી શુભ નક્ષત્ર અને શુભ દિવસે બારણા મૂકવું

હવે પ્રવેશના નક્ષત્રો કહે છે—

સત્તમિસપુસ્સધણિઠ્ઠા,
મિગસિરધુવમિઉશ્રણ્ણિં સુહવારે।
સસિગુરુસિણ ઉઙ્ગણ,
ગિહે પવેસિજ્જ પહિમાઞ્ચો ॥ ૮૮ ॥

અર્થ—શતભિષા, પુષ્પ, ધનિષ્ઠા, મૃગશર, ધ્રુવ,
અને મૃદુ નક્ષત્રમાં શુભવારે; અને ચંદ્ર ગુરુ તથા
શુક્રનો ઉદય હોય ત્યારે પ્રતિમાનો ઘરમાં પ્રવેશ
કરાવવો. ॥ ૮૮ ॥

વિવેચન—સૂરિ મહારાજ જિનમંદિરમાં પ્રવેશ કર-
વાની દિનશુદ્ધિ દેખાડે છે. પણ નવું ગામ, નવું ઘર, સુધારે-
લ ઘર, રાજમહેલ, જિનમંદિર, વિગેરે દરેકમાં પ્રવેશ કરવા
માટે એક સરખી દિનશુદ્ધિ જોવાય છે; જે નીચે સુજળ છે—

નવા ગામમાં તો અનુકૂળ રાશિ તથા કાંકણી વિગેરે
તપાસી શુભ દિવસમાં પ્રવેશ કરવો. તે માટે કહ્યું છે કે—
પોતાની જન્મરાશિથી ગામની રાશિ પહેલી ત્રીજી છઠી કે
સાતમી તોય તો પોતાનું દ્રવ્ય નાશ પામે છે; અને પગલે
પગલે ખીડા થાય છે. ચોથી આઠમી કે બારમી રાશિ હોય તો

૧ મધ્યે ન સ્થાપયેદ્ દ્વારં, ગર્ભે નૈવ પરિત્યજેત્ ।

કિંચિન્માત્રે ચ ર્દેશાનં, દ્વારં સ્થાપયેદ્ ધ્રુવમ્ ॥ શિ૦ ૪ । ૨ ।

કુશ્વિદ્વારં ન કર્તવ્યં, પૃષ્ઠદ્વારં વિવર્જયેત્ ।

પૃષ્ઠે ચૈવ ભવેદ્રોગી, કુલક્ષયં વિનિર્દિશેત્ ॥

ઝાડ, ધાણી, રેંટીયો, ઘરનો ખુણો, શેરીમાર્ગ, ખીલો, ચીચોડો,
ચાંભલો અને ફૂવો સામે આવે કે વચમાં રહે તેમ બારણું મૂકવું નહિ.
પણ તે વસ્તુ ઉંચાઈથી બમણીજમીનપછીની જમીનમાં દૂર હોય,
ભીતનું આંતરું હોય, સામે કિલ્લો કે રાજમાર્ગ હોય, અથવા સામે બે
ખુણાની સંધિ થતી હોય તો બારણું મૂકવામાં હરકત નથી [શિલ્પદીપક
૩ । ૧૧]

દ્રવ્ય જ્યાં પેદા થાય ત્યાજ ખર્ચાય છે—નાશ પામે છે બીજી નવમી દસમી કે અગીયારમી હોય તો ઇષ્ટ દૂળની પ્રાપ્તિ થાય છે [આં ૩ / ૨૩ ટીકા]

શિષ્યગ્રન્થમા કહ્યું છે કે—ગામ અને પોતાના ખન્ને વર્ગને પાસે પાસે સ્થાપવા પહેલાંને ખમણા કરી બીજા ઉમેરવા, અને આઠથી ભાગ દેવો શેષ વધે તેટલી કાંકણી પહેલા વર્ગવાળો માંગે છે ઉત્ક્રમે સ્થાપી બીજા વર્ગ માટે પણ આજ રીતે તપાસવું જેમકે—વિશ્વનગરમા ધન જય રહેવા ધારે છે. તો ગામનો વર્ગ સાતમો અને મનુષ્યનો વર્ગ પાચમો છે સાતને ખમણા કરી પાચ ઉમેરી આઠે ભાગતા ત્રણ વધે છે આ રીતે ગામ ધન જય પામે ૩ કાંકણી માંગે છે વળી પાચને ખમણા કરી સાત ઉમેરી આઠે ભાગતા શેષમા ૧ રહે છે, જેથી મનુષ્ય ગામ પાસે એક કાંકણી માંગે છે આ રીતે ગામ ધન જય પાસે માંગે છે એમ સમજી શકાય છે બીજી રીતે ૫-૭-૮=૭૬=૦૧૧, ૭-૫-૮=૬૪=૧૧૧, આ રીતે પ્રથમ અક્ષરવાળો દેવાદાર મનાય છે, એટલે—પુરૂષ ૧ વસાનો દેવાદાર છે આ રીતે તપાસીને પ્રવેશની શુદ્ધિ લેવી

સુહૃત્ ચિ તામણિમા કહ્યું છે કે—પ્રવેશ માટે ઉત્તરાયણ, મહા, ફાગણ, વૈશાખ, અને જેઠ મહિના શ્રેષ્ઠ છે, કાર્તિક તથા માગશર મધ્યમ છે એક બિ બ પ્રવેશવિધિમા કહ્યું છે કે—મહા માસમા ગૃહ ચૈત્યમા બિ બ પ્રવેશ કરાવે તો તે અગ્નિનો ભય કરાવે છે, એટલે તે અશુભ છે, પણ શ્રાવણમા બિ બ પ્રવેશ રૂઠો જાણવો

તિથિઓમા—૧-૨-૩-૭-૧૧ શુભ છે પ્રયાણથી નવમી તિથિ, વૃદ્ધિ તિથિ, હાનિતિથિ, રિક્તાતિથિ, દગ્ધા તિથિ, કૂરતિથિ, આઠમ અને અમાસ વર્જ્ય છે છઠ્ઠ અને બારશ ધ્રુવ કાર્યમા શ્રેષ્ઠ છે, પણ નોમનો તો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ વાગમા—સોમ શુક્ર અને શુક શુભ છે, બુધ અને શનિ મધ્યમ છે, રવિ અને મંગળવાર અશુભ છે, કેમકે તેમા

પ્રવેશ કરવાથી રોગ અને પ્રકોપ થાય છે, જો કે શનિવાર કૂર છે, પણ ઘરના કાર્યમાં તે શુભ છે. પ્રયાણના વારથી નવમોવાર પણ ત્યાજ્ય કહેલો છે.

નક્ષત્ર માટે અન્થકાર સૂરિ મહારાજ પોતે કહે છે કે— જિન પ્રતિમાના પ્રવેશનાં શુભ નક્ષત્રો—રોહિણી, મૃગશર, ૧ પુષ્ય, ઉત્તરાશ્વિની, ચિત્રા (સ્વાતિ), અનુરાધા, ઉત્તરાષાઢા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, ઉત્તરાભાદ્રપદ અને રેવતી છે. ઉદયપ્રભસૂરિ તો આ દરેક નક્ષત્રોને તથા સ્વાતિને પ્રવેશ નક્ષત્ર તરીકે ઓળખાવે છે અન્યસ્થાને પ્રવેશ નક્ષત્રમાં ચિત્રા સ્વાતિ અને શતભિષાનો સ્વીકાર કર્યો નથી. તે માટે કહ્યું છે કે—

“ ઋતે ચિત્રાં ધ્રુવે મૈત્રે, ધનિષ્ઠાપુણ્યયોઃ શુભઃ ।

પ્રવેશઃ સિતેન્દુગુરૌ, સ્વસ્ય જિનવિમ્બસ્યચ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ચિત્રા વર્જને ધ્રુવ, મૈત્ર (મૃદુ) ધનિષ્ઠા અને પુષ્ય નક્ષત્રમાં; તથા શુક્ર સોમ અને ગુરુવારે પોતાનો તથા જિનખિંબનો પ્રવેશ કરાવવો તે શુભ છે. ॥ ૧ ॥ ” ખિંબપ્રવેશ નક્ષત્રોમાં ઘરમાં પણ પ્રવેશ કરી શકાય છે. દૈવજ-વદ્ધલકારે દાંડણ, ઉથ, મિશ્ર, ચર અને ક્ષિપ્ર નક્ષત્રમાં રાજાને પ્રવેશનો નિષેધ કરેલ છે. તે માટે કહેલ છે કે—

“ વિશાખાસુ રાજ્ઞી ચ તીક્ષ્ણેષુ પુત્રઃ,

પ્રણાશં પ્રયાત્યુગ્રમેષુ ક્ષિતીશઃ ।

ગૃહં દહ્યતે વહ્નિના વહ્નિ ધિણ્યે,

ચરૈઃ ક્ષિપ્રધિણ્યૈશ્ચ મૂયોઽપિ યાત્રા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ વિશાખામાં ગૃહ પ્રવેશ કરવાથી રાણીનો

૧ મૂળપાઠમાં મૃદુ નક્ષત્રથી મૃગશરનું ગ્રહણ થાય છે, છતાં ખીજવાર મૃગશર નક્ષત્ર લખ્યું છે તે કેમ લખાયું છે તે સમજી શકાતું નથી. કદાચ પ્રવેશ કાર્યમાં મૃગશરની વિશિષ્ટતા દેખાડવી હોય, અથવા સ્વાતિને સ્થાને લેખનદોષથી મૃગશર લખાઈ ગયું હોય એમ માત્ર સંભવે છે.

નાશ થાય, તીક્ષ્ણમા પુત્રનો નાશ થાય, ઉગ્રમા રાજા મૃત્યુ પામે, ક્રાંતકામા પ્રવેશ કરવાથી અગ્નિ વડે ઘર બળે, અને ચર તથા ક્ષિપ્ર નક્ષત્રમા ફરીવાર યાત્રા કરવી પડે છે ॥૧૧॥”

લલ્લ કહે છે કે— નક્ષત્રમા કોઈ ગ્રહ ન હોય તે નક્ષત્ર પ્રવેશમા વળાણવા લાયક છે, પણ રવિ મંગળ અને શનિ ગ્રહવાળું નક્ષત્ર તો સર્વથા વર્જ્ય છે

ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—

“ વિધાય વામતઃ સૂર્ય, પૂર્ણકુમ્ભપુરસ્તરઃ ।

ગૃહ યદ્દિઙ્મુખ તદ્દિગ્-દ્વારધિષ્ણ્યે વિશેષતઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—સૂર્યને ડાબો રાખીને પૂર્ણ કુલ સહિત જે દિશાના મુખવાળું ઘર હોય તે દિશાના દ્વારવાળા નક્ષત્રમા પ્રવેશ કરવો તે વિશેષ શુભ છે ॥૧૧॥” મુહૂર્ત ચિંતામણિ-ની ટીકામા કહ્યું છે કે—નિર્ગમનથી નવમા નક્ષત્રમા, નવમા માસમા, નવમા વર્ષમા, અને કુલ ચક્રના વર્જ્ય નક્ષત્રોમા પ્રવેશ કરવો નહિ ભારુકર કહે છે કે—નવી વહૂને રાત્રે અને વિવાહના નક્ષત્રમા પ્રવેશ કરાવવો રત્નમાળામા કહ્યું છે કે—સ્ત્રીને મૂતિકા ધરમા અભિજિત અને શ્રવણની વચ્ચે પ્રવેશ કરાવવો લલ્લ કહે છે કે—

“ સ્વનક્ષત્રે સ્વલગ્ને વા, સ્વમુહૂર્તે સ્વકે તિર્થો ।

ગૃહપ્રવેશમાઙ્ગલ્ય, સર્વમેતત્તુ કારયેત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ પોતાના જન્મ નક્ષત્રમા, પોતાના લગ્નમા પોતાના મુહૂર્તમા અને પોતાની તિથિમા ગૃહ પ્રવેશ તથા સર્વ માંગલિક કાર્ય કરાવવા ॥ ૧ ॥ ”

નવ પ્રવેશમા ગોચર ધર, ગડાત, અસ્થિર, મૃત્યુ, પચક, વિગેરે વિરુદ્ધ યોગો, તથા વિવાહોક્ત એકાદશ અને વિષ્કલમા ગ્રહો વળી મંગળવાર સાથે અશ્વિની (૨૧) જોડાનો ત્યાગ કરવો, તેનો પણ ત્યાગ કરવો અને નક્ષત્રનો અભિજિત થાય તેના પછી કરવા અનુકૂળ ચંદ્ર અને માર વિગેરે સુખ યોગોને શ્રેષ્ઠ

તારા લેવા. જન્મ આધાન ચોથી છઠી અને નવમી તારા પ્રવેશમાં અત્યંત શુભ છે ગ્રન્થકાર સૂરિ મહારાજ કહે છે કે—પ્રવેશમાં ગુરૂ તથા શુક્રનો ઉદય હોવો જોઈએ. આ ઉપરથી તેની બાળ અને વૃદ્ધશાના દિવસોની શુદ્ધિ પણ વિચારવી, પરંતુ જૂનું કે બળેલું ઘર નવું ક્યું હોય, અને તેમાં પ્રવેશ કરવો હોય તો અસ્ત વિગેરેનો વિચાર કરવો નહિ, એમ શિદ્ધપટ્ટીપદ્ધતિમાં કહ્યું છે. ચંદ્રાસ્તનો કાળ પણ વજ્ય છે.

ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—પ્રવેશમાં જન્મ લગ્ન, જન્મ રાશિનું લગ્ન, જન્મ લગ્નથી ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧) સ્થાનનું લગ્ન, જન્મ રાશિથી ઉપચય સ્થાનનું લગ્ન અને સ્થિર લગ્ન શુભ છે. તે દરેકના નવાંશો પણ શુભ છે. વૃષ અને કુંભ લગ્ન વિશેષ શ્રેષ્ઠ છે, અને અતિ આવશ્યક કાર્ય હોય તો દ્વિલાવ લગ્ન તથા દ્વિસ્વલાવ લગ્નના નવાંશો પણ શુભ છે. પરંતુ પ્રવેશમાં ચર લગ્નનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. લંદલ કહે છે કે—ચર લગ્નમાં કે નવાંશમાં પ્રવેશ કરવાથી અનુક્રમે ફરી પ્રવાસ મૃત્યુ, રોગ, અને ધનનો નાશ થાય છે. પ્રવેશની ગ્રહસ્થાપના માટે જ્યોતિષસારમાં કહ્યું છે કે—

“ કિંદટ્ટમંતિકૂરા, અસુહા તિહ્ગારહા સુહા સંવે ।

કૂરા બીઆ અસુહા, સેસસમા ગિહપવેસે અ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ગૃહ પ્રવેશ કરવામાં કેન્દ્ર, આઠમું અને અત્યંત સ્થાને રહેલ ફૂર ગ્રહો અશુભ છે, ત્રીજે અને અગીયારમે સ્થાને રહેલા સર્વ ગ્રહો શુભ છે, બીજે ભુવને રહેલ ફૂર ગ્રહો અશુભ છે, અને બાકીના ભુવનમાં રહેલા સર્વ ગ્રહો મધ્યમ છે. ॥ ૧ ॥ ”

ગ્રહો	અતિ ઉત્તમ	ઉત્તમ	મધ્યમ	અધમ
સૌમ્ય	૩-૧૧	કેન્દ્ર, ત્રિકોણ	૫-૯	૦
ફૂર	૩-૧૧	૬	૨-૬-૮-૧૨	૧-૨-૪-૭-૮-૧૦-૧૨

પ્રવેશ કરનારને જોગણી ડાબી હોય, રાહુ જમણા કે

“ પુર્ણે તિથૌ પ્રાગ્વદને ગૃહે શુભં,

નન્દાદિકે યામ્યજલોત્તરાગમે । ” (શિ૦ ૬૧૨૧)

અર્થ—“ પૂર્વમુખી ઘરમા પૂર્ણા તિથિ હોય, અને દક્ષિણ પશ્ચિમ તથા ઉત્તરદિશામા અનુક્રમે નદાદિ તિથિઓ હોય, અને શુભ યોગો હોય તો શ્રેષ્ઠ છે ”

હવે નક્ષત્રના મુખો અને ધ્વન્તરોપણના નક્ષત્રો કહે છે—

તિપુવ્વમૂલભરણી વિસાહા,

સેસા મૂહા કિત્તિ અહોમુહાઈં ।

રેવત્તિસિની હત્યપુણાણુચિત્તા,

જિઠ્ઠા મિગં સાઈ તિરિચ્છગા ય ॥ ૮૯ ॥

તિઉત્તરદ્વા સવણત્તિઅં ચ,

ઉદ્ધંમુહો રોહિણિ પુસ્સજુત્તા ।

ભૂમીહરાઈં ગમણાગમાઈં,

ધયાવરોપાઈ કમેણ કુજ્જા ॥ ૯૦ ॥

અર્થ—ત્રણે પૂર્વા, મૂળ, ભરણી વિશાખા, અશ્લેષા, મઘા અને કૃત્તિકા નક્ષત્રો અધોમુખ છે. રેવતી, અશ્વિની, હસ્ત; પુનર્વસુ, અનુરાધા, ચિત્રા, જ્યેષ્ઠા, મૃગશર અને સ્વાતિ નક્ષત્રો તીરછા છે. ॥૮૯॥ તથા ત્રણ ઉત્તરા, આર્દ્રા, શ્રવણત્રિક, રોહિણી અને પુષ્ય નક્ષત્રો ઉર્ધ્વમુખ છે. તેઓમાં અનુક્રમે—ભૂમિ-ધર વિગેરે, ગમનાગમન વિગેરે, અને ધ્વન્તરોપણ વિગેરે કાર્યો કરવા લાયક છે. ॥ ૯૦ ॥

વિવેચન—દાંઢ ગાથાનો અર્થ સુગમ છે ખીજ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમા કહ્યું છે કે—અધોમુખ નક્ષત્રમા ભૂમિ-

ઘર વિગેરે, કાર્ય કરવાં જોઈએ. અર્થાત્—જે કાર્ય કરતાં નીચું મુખરાખવું પડે તે—ખાત, શિલાસ્થાપન, ખોદવું, ઘુત, ગુફામાં પ્રવેશ, ધાતુકર્મ, ચુદ્ધ, અને ગણિતનું અધ્યયન વિગેરે કાર્યોમાં નીચા મુખવાળાં નક્ષત્રો શ્રેષ્ઠ છે. તિરછાનક્ષત્રમાં—ગમન પ્રવેશ વિગેરે કાર્ય કરવાં જોઈએ. અર્થાત્—જેમાં સન્મુખ દષ્ટિ રાખવી પડે તે—યાત્રા, ખેતી, પશુદમન, વ્યાપાર, સંધિ, વહાણ, વાહન પ્રવેશ વિગેરે કાર્યોમાં તિર્યગ્મુખી નક્ષત્રો શ્રેષ્ઠ છે. ઉર્ધ્વમુખનક્ષત્રમાં—ધ્વજરોપણ વિગેરે કાર્યો કરવાં. આદિ શબ્દ ઉપરથી ધ્વજરોપણ, કલશારોપણ, ઈંદુસ્થાપવું, છત્ર, અભિષેક, દુર્ગ, પ્રાકાર, તોરણ વિગેરે ઉંચું મુખ રાખીને કરાતાં કાર્યો ઉર્ધ્વમુખવાળા નક્ષત્રમાં કરવાં. મૂળ ગાથામાં કહેલ ભૂમિઘર અને પ્રયાણ પ્રવેશ સંબંધી મુહૂર્તો કહેવાઈ ગયાં છે, છતાં પણ અહીં અધોમુખ વિગેરે સંજ્ઞાઓ વડે નક્ષત્રોનાં ચથાર્થ કાર્યોની માત્ર દિશા દેખાડી છે. ધ્વજરોપણ સંબંધે નક્ષત્ર વિગેરે અહીં દર્શાવેલ નથી, પણ પ્રતિષ્ઠાની પેઠે ધ્વજરોપણ અને કલશસ્થાપનમાં સંપૂર્ણ શુદ્ધિની અપેક્ષા રહે છે, અને તેનો સંબંધ પ્રતિષ્ઠા સાથે જ હોય છે, તેથી તેનો અલગ વિચાર કરેલ નથી. તો પણ ધ્વજરોપણના સામાન્ય દિવસો જોઈએ તો ઉર્ધ્વ મુખ નક્ષત્રોમાંથી શુભ નક્ષત્રો તથા શુભ તિથિવાર યોગો અને ઉર્ધ્વ ધ્રુવચક તપાસી દિવસ ગ્રહણ કરવો. વાસ્તુશાસ્ત્રના વિક્ષાનો કહે છે કે—કાળપાશ અને યોગિની ઉર્ધ્વ દિશામાં હોય ત્યારે ધ્વજરોપણનું કાર્ય કરવું નહિં.

હવે ષડાષ્ટકાદિ દ્વાર કહે છે—

છટ્ટટ્ટમત્તં તહ રિક્ષજોણી,

વગ્ગટ્ટ નાડીગયરિક્ષભાવં ।

વિસોવગા દેવગણાઈ એવં,

સઠ્ઠં ગણિજ્જા પડિમાભિહારો ॥૬૧॥

જિન રાશિ ચક્ર.

નામ	લાઝન	નક્ષત્ર	રાશિ	ગોનિ	વર્ગ	નાડી	ગણ
૧ ઋષભદેવ	વૃષભ	ઉં પાં	ધન	નકુલ	ગરૂડ	અત્ય	મનું
૨ અજિતનાથ	હાથી	રોહિણી	વૃષ	માપ	ગરૂડ	અત્ય	મનું
૩ સભવનાથ	ધોડો	મૃગ	મિથુ	માપ	મેષ	મધ્ય	દેવ
૪ અભિનદન	વાદરો	પુન	મિથુ	માખર	ગરૂડ	આઘ	દેવ
૫ સુમતિનાથ	કૌચ	મધા	મિહ	ઉદર	મેષ	અત્ય	ગણસ
૬ પદ્મપ્રભ	દમળ	ચિત્રા	કન્યા	વાધ	ઉદર	મધ્ય	ગણ
૭ સુપાર્શ્વનાથ	સ્વસ્તિક	વિશાં	તુલા	વાવ	મેષ	અત્ય	ગણ
૮ ચદ્રપ્રભ	ચદ્ર	અનુ	વૃશ્ચિ	હરણ	સિંહ	મધ્ય	દેવ
૯ સુવિધિનાથ	માછલુ	મૂળ	ધન	ફતેરો	મેષ	આઘ	ગણ
૧૦ શીતળનાથ	વત્સ	પૂં પાં	ધન	વાદર	મેષ	મધ્ય	મનું
૧૧ શ્રેયામનાથ	ગેડો	શ્રવ	મકર	વાદર	મેષ	અત્ય	દેવ
૧૨ વાસુપૃથ્વ	પાડો	શત	કુલ	ધોડો	મૃગ	આઘ	ગણ
૧૩ વિમળનાથ	વરાહ	ઉં લાં	મીન	ગાય	મૃગ	મધ્ય	મનું
૧૪ અનંતનાથ	(સચ્ચાણો)	રેવં	મીન	હાથી	ગરૂડ	અત્ય	દેવ
૧૫ ધર્મનાથ	વજ્ર	પુષ્ય	દં	બકરો	સાપ	મધ્ય	દેવ
૧૬ રાતનાથ	હરણ	આશ્વ	મેષ	વોડો	મેષ	આઘ	દેવ
૧૭ કુબુનાથ	બકરો	કૃત્તિક	વૃષ	બકરો	માખર	અત્ય	ગણ
૧૮ અગ્નાથ	નદાવર્ત	રેવં	મીન	હાથી	ગરૂડ	અત્ય	દેવ
૧૯ મક્ષિનાથ	કળશ	અશ્વિ	મેષ	ધોડો	ઉદર	આઘ	દેવ
૨૦ સુનિસુવત	કાચબો	શ્રવણ	મકર	વાદરો	ઉદર	અત્ય	દેવ
૨૧ નમિનાથ	કમળ	અશ્વિની	મેષ	વોડો	માપ	આઘ	દેવ
૨૨ નેમિનાથ	શંખ	ચિત્રા	કન્યા	વાધ	માપ	મધ્ય	ગણ
૨૩ પાર્શ્વનાથ	સર્પ	વિશાં	તુલા	વાવ	ઉદર	અત્ય	ગણ
૨૪ મહાવીરસ્વામી	મિંહ	ઉં શં	કન્યા	વૃષભ	મૃગ	આઘ	મનું

નામ.	વર્ણ	તારા.	હંસ.	અશુભ રાશિઓ.
૧ ઋષભદેવ	ક્ષ.	૨૧	અગ્નિ	વૃં વૃં મં
૨ અગ્નિતનાથ	વૈ.	૪	ભૂ	મેં મીં ધન
૩ સંલવનાથ	શુ.	૫	વાત	વૃષ કર્ક વૃં
૪ અભિનંદન	શુ.	૭	વાત	વૃં કન્યા વૃં મૃધં
૫ સુમતિનાથ	ક્ષ.	૧૦	અગ્નિ	વૃષ કર્ક
૬ પદ્મપ્રભ	વૈ.	૧૪	ભૂ	મેં કર્ક તુલા
૭ સુપાર્શ્વનાથ	શુ.	૧૬	વાત	સિંહ, કન્યા તું વૃશ્ચિં મં
૮ ચંદ્રપ્રભ	ક્ષ.	૧૭	અગ્નિ	મેં મિં સિંં કન્યા તું
૯ સુવિધિનાથ	ક્ષ.	૯	અગ્નિ	વૃશ્ચિક મકર
૧૦ શીતલનાથ	ક્ષ.	૨૦	અગ્નિ	વૃષ વૃં મં
૧૧ શ્રેયાંસનાથ	ક્ષ.	૨૦	અગ્નિ	મિં ધં કું
૧૨ વાસુપૂજ્ય	શુ.	૨૪	વાયુ	મકર મીન
૧૩ વિમલનાથ	આ.	૨૬	જળ	મેષ તુલા કુંભ
૧૪ અનંતનાથ	આ.	૨૭	જળ	મેષ તુલા કુંભ
૧૫ ધર્મનાથ	આ.	૮	જળ	મેં વૃષ મિં સિંં મીં
૧૬ શાંતિનાથ	ક્ષ.	૨	અગ્નિ	વૃષ કન્યા મીન
૧૭ કુંથુનાથ	વૈ.	૩	ભૂ	મેષ મિથુન ધન
૧૮ અરનાથ	આ.	૨૭	જળ	મેષ તુલા કુંભ
૧૯ મલ્લિનાથ	ક્ષ.	૧	અગ્નિ	વૃષ તુલા મીન
૨૦ સુનિસુપ્રેત સ્વામી	વૈ.	૨૧	ભૂ	સિંહ ધન કુંભ
૨૧ નર્મિનાથ	ક્ષ.	૧	અગ્નિ	વૃષ કન્યા મીન
૨૨ નેમિનાથ	વૈ.	૧૪	ભૂ	મેં સિંં તું કુંભ
૨૩ પાર્શ્વનાથ	શુ.	૧૬	વાત	વૃષ કન્યા વૃં
૨૪ વર્ધમાન સ્વામી	વૈ.	૧૨	ભૂ	મેષ સિંહ તુલા

સ્થાપક રાશિકૂટ ચક્ર.

સ્થાપક રાશિ	મેષ	વૃષ	મિથુન	કર્ક	સિંહ	કન્યા	તુલા	વૃ	ધન	મકર.	કુંભ	મીન	રેળ
સ્થાપક રાશિ	૧૬	૧૭	૩	૧૫	૫	૬	૭	૮	૧	૧૧	૧૨	૧૩	શુભ
જો બાકે	૨૧	૧૭	૪	+	૧૫	૨૨	૨૩	૧	૬	૧૨	૧૧	૧૪	મધ્યમ
૨+૧૨	૧૩	૩	૨	૧૫	૧૫	૭	૬	૧	૮	૧૨	૨૦	૧૬	અશુભ
જો બાકે	૧૪	૪	૧૨	૩	૬	૨૩	૨૪	૧૦	૧૧	૧	૧૩	૨૧	શુભ
૨+૧૨	૧૮	૧૬	૧૫	૪	૨૨	૫	૮	૭	૨૦	૬	૧૪	૧૨	મધ્યમ
૩+૧૧	૧૭	૨૧	૫	૨	૨૪	૮	૧	૨૩	૧૦	૧૦	૧૮	૨	અશુભ
	૩	૧૩	૫	૬	૩	૧૫	૫	૧૧	૧૨	૧૩	૧	૧૧	શુભ
	૪	૧૪	૧૬	૧૭	૪	૧૫	૬	૨૦	૨૩	૧૪	૬	૧૭	મધ્યમ
	૧૨	૧૮	૨૧	૨૨	૨૩	૧૦	૧૦	૨૨	૨૪	૧૮	૧૬	૨૦	અશુભ
સામી પ્રીત	૧૧	૫	૬	૭	૨	૧	૧૧	૫	૬	૭	૨	૧	અતિશુભ
૪+૧૦	૧૫	૧૨	૧૩	૧૬	૮	૩	૧૫	૧૨	૧૪	૧૬	૨	૩	શુભ
	૨૦		૧૮	૨૧	૧૭	૬	૨૦		૨૪	૨૧	૧૭	૬	મધ્યમ
			૨૨	૨૩	૧૭	૧૦			૨૪	૨૩	૧૭	૧૦	અશુભ

10/10/10	10/10/10	10/10/10	10/10/10	10/10/10	10/10/10	10/10/10	10/10/10	10/10/10	10/10/10
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
40	40	40	40	40	40	40	40	40	40
50	50	50	50	50	50	50	50	50	50
60	60	60	60	60	60	60	60	60	60
70	70	70	70	70	70	70	70	70	70
80	80	80	80	80	80	80	80	80	80
90	90	90	90	90	90	90	90	90	90
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

10/10/10

પ્રથમ બે ગાથાથી રાશિકૂટ કહે છે

વિસમા અટ્ટમે પીઈ, સમાડ અટ્ટમે રિઝ ।

સત્તુછટ્ટટ્ટમં નામ-રાસીહિં પરિવજ્જણ ॥ ૬૨ ॥

વીયવારસંમિ વજ્જે નવપંચમગં તહા ।

સેસેસુ પીઈ નિદ્દિટ્ઠા જેઙ્ઘ દુચ્ચાંગહમુત્તમા ॥ ૬૩ ॥

અર્થ—વિષમ રાશિથી આઠમી રાશિમાં પ્રીતિ હોય છે, અને સમ રાશિથી આઠમી રાશિમાં શત્રુતા હોય છે; નામરાશિથી તે શત્રુપડાષ્ટકનો ત્યાગ કરવો ॥ ૬૨ ॥ બીયા-બારમુ અને નવ-પ-ચમ પણ વર્જવું. શેષ રાશિઓમાં પ્રીતિ કહેલી છે, પણ બે પરસ્પર ઉત્તમ ગ્રહો હોય તો દરેકમાં પ્રીતિ કહેલી છે ॥ ૬૩ ॥

વિવેચન—જન્મલગ્નની મૈત્રીથી દ પતીનો અ ગ મેળાપ જોવાય છે, તેમ અ દ્રના સ્થાનની મૈત્રીથી મનનો મેળાપ શોધાય છે તેથી દ પતી આદિ સાધ્ય-સાધકના મનનો મેળાપ જોવા માટે રાશિકૂટની અવશ્ય જરૂર છે, અને તે રાશિકૂટ સાધ્ય-સાધકના પરસ્પરની જન્મરાશિથી અને તે ન મળે તો બનેલી નામ રાશિથી જોવું

જેનું રાશિકૂટ જોવું હોય તે બનેલી રાશિઓની ગણતરી સાથે કરી પરસ્પરની રાશિઓનું આતર કાઢવું આ આતરામાં જે સખ્યા આવે તે સખ્યા ઉપરથી તે રાશિકૂટ જોવાય છે એટલે કે—જેનું રાશિકૂટ જોવું હોય તેની રાશિઓ મેષ અને વૃષ હોય તો, બનેલી રાશિઓના આકને સાથે ગણતરી પરસ્પરની રાશિઓનું આતર—બે અને બાર છે અને આ આતરામાં બે અને બારની સખ્યા ઉપરથી આ રાશિકૂટ બે—બાર કે બીઆબાર એવી સંજ્ઞાથી જોવાયાવાય છે

આજ રીતે પરસ્પરની છઠ્ઠી તથા આઠમી રાશિમાં પડદક અને પાંચમી તથા નવમી રાશિમાં નવ-પંચક રાશિકૂટ હોય છે.

સૂરિ મહારાજ કહે છે કે--વિષમરાશિ આઠમી રાશિમાં પ્રીતિવાળી છે, જ્યારે સમરાશિ આઠમી રાશિ પ્રત્યે શત્રુ ભાવવાળી છે, એટલે-મેષ, મિથુન, સિંહ, તુલા, ધન અને કુંભ રાશિને પોતાથી આઠમી રાશિ સાથે પ્રેમ હોય છે; તેથી તે પ્રીતિપડદક કહેવાય છે. અને વૃષભ, કર્ક, કન્યા વૃશ્ચિક, મકર તથા મીન; એ સમરાશિને પોતાનાથી આઠમી રાશિ સાથે શત્રુવટ હોય છે. ઉદ્યપ્રભ સૂરિ કહે છે કે-વિષમ રાશિથી છઠ્ઠી રાશિમાં મૃત્યુપડદક છે અને વિષમ રાશિથી આઠમી રાશિમાં પ્રીતિપડદક છે આ કથનમાં પણ ઉપરોક્ત આશય સ્પષ્ટ છે શત્રુપડદક માટે નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે--

“ મકર સકેસરી મેષ યુવત્યા, તુલહરમીનકુલીરઘટાઘાઃ ।

ધનવૃષવૃશ્ચિકમન્મથયોગે, વૈરકરં ચ પડદકમેતત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ--“ મકર અને સિંહ, મેષ અને કન્યા, તુલા અને મીન, કર્ક અને કુંભ, ધન અને વૃષભ, તથા વૃશ્ચિક અને મિથુનનો યોગ થાય તો વૈરને કરનાર પડદક થાય છે. જો રાશિકૂટમાં પરસ્પર શત્રુપડદક હોય તો આઠમી રાશિવાળાનું મૃત્યુ થાય છે, કેમકે-શત્રુપડદકમાં સમરાશિ આઠમી રાશિને હણનારી છે. નારચંદ્રમાં તો કહ્યું છે કે-છઠ્ઠે સ્થાને રહેલી વિષમ રાશિવાળાનું મૃત્યુ થાય છે. અને જો પરસ્પર પ્રીતિ પડદક હોય તો સુખ વધે છે. કેમકે-પ્રીતિ પડદકમાં વિષમરાશિ આઠમી રાશિને સંપત્તિઓ આપે છે.

આ બંને પડદકોમાંથી શત્રુપડદકનો ત્યાગ કરવો. કદાચ સાધ્યની રાશિથી આઠમે સ્થાને સાધક ગુરૂ વિગેરેના રાશિઓ હોય, અને શત્રુપડદક હોય, તો તે પ્રતિષ્ઠાપક વિગેરેનો ઘાત કરે છે; માટે શત્રુ પડદક વર્જવું અને પ્રીતિ પડદક લેવું.

શત્રુ પડદકની પેઠે બીઆ-બારમુ અને નવ-પ ચક્ર
પણ અશુભ છે, માટે તેનો પણ ત્યાગ કરવો આ રાશિકૃતના
કેળ માટે નારચક્રમા કહ્યું છે કે

શત્રુપડદકે મૃત્યુ, કલહો નવ પચમે ।

દ્વિદ્વાદશેષુ દારિદ્ર્ય, શેષેષુ પ્રીતિ રુત્તમા ॥ ૧ ॥

અર્થ—શત્રુપડદકમા મૃત્યુ, નવપચમમા કલહ, બીઆ
બારમા નિર્ધનતા અને બાકીનામા ઉત્તમ પ્રીતિ થાય છે
શેષ ગણિકટો એટલે-તૃતીયૈકાદશ, અષ્ટમ-સપ્તમ (સામ
સામા), દશમ, ચતુર્થ અને એક ગણિ હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે,
કેમકે—આ સ્થાનની રાશિઓ પરસ્પર મિત્રતાવાળી છે
એક રાશિ માટે લલલ કહે છે કે—

“ એકનક્ષત્રજાતાના, પરેષા પ્રીતિરુત્તમા । ”

દમ્પત્યોસ્તુ મૃતિ પુત્રા, આતરો વાડ્યનાગકા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ એક નક્ષત્રમા જન્મેલા દરેકને ઉત્તમ પ્રીતિ
હોય છે, પરંતુ દ પતીનું મૃત્યુ થાય છે, અથવા તો પુત્રો અને
ભાઈઓ ધનનો નાશ કરનારા થાય છે ॥ ૧ ॥ ” અહીં દ પ
તીમા એક જન્મનક્ષત્ર હોવાનું દુષ્ટ ફળ દેખાડેલ છે પણ તે
બંનેનું જન્મનક્ષત્ર એક હોય અને રાશિ જુદી જુદી હોય,
અથાત્ જન્મનક્ષત્ર એક હોવા છતાં નક્ષત્રપાદ જુદા જુદા
હોય તો દ પતીમા પ્રીતિ રહે છે એક રાગિવાળા દ પતીના
જન્મનક્ષત્ર જુદા જુદા હોય, પણ નાડીવેધ હોય તો તે પણ
અશુભ છે

પ્રીતિપડદક અષ્ટમ-અષ્ટમ વિગેરે શુભ રાશિકૃત હોય
તો ગ્રહમૈત્રીનો વિચાર કરવાની જરૂર નથી, પણ અશુભ
બીઆ-બારમુ અને અશુભ નવ-પચક હોય ત્યારે ગ્રહમૈત્રી
લેવી પડે છે એટલે બીઆ-બારમું તથા નવપચકમા પરસ્પર
રાશિઓના સ્વામી એક હોય, મિત્ર હોય, કે એક મધ્યસ્થ
હોય તો તે રાશિકૃત પણ શુભ છે અને તે બંને મધ્યસ્થ

હોય, એક શત્રુ હોય, કે બંને શત્રુ હોય; તો તે રાશિકૂટ અ-
શુભ કે અશુભતર છે. સારંગ કહે છે કે—નાડી, યોનિ, ગણ
અને તારા; એ ચારે શુભ હોય, અને રાશિના સ્વામીઓ
પરસ્પર મધ્યસ્થ હોય, તો પણ તે રાશિકૂટ શુભ છે. આ રીતે
સિંહ અને સર્વ સમરાશિઓને પોતાનાથી બીજી રાશિ સાથે
થયેલાં બીજાબારમાં શુભ છે. અને બાકીનાં પાંચબીજાબારમાં
અશુભ છે. કર્ક, કન્યા, કુંભ અને મીન રાશિઓને પોતાનાથી
પાંચમી રાશિ સાથે થયેલાં નવ પંચમ મધ્યમ છે, અને બાકીનાં
નવપંચમ શુભ છે. તૃતીયૈકાદશ વિગેરે શ્રેષ્ઠ રાશિકૂટોના
સ્વામીમાં મૈત્રી હોય તો તે શ્રેષ્ઠતર થાય છે.

નારચંદ્ર ટીપ્પણમાં તો વિવાહ માટે શત્રુષ્ટકમાં
પણ રાશીશની મૈત્રીનું ફળ સ્વીકાર્યું છે.

“ રાશેરૈકાધિપત્યં ચેત્, સ્વામિનો મિત્રતાઽથવા ।

તદા ષડષ્ટકેઽપિસ્યાદ, વિવાહઃ શુભકારકઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જો બંને રાશિનો એક અધિપતિ હોય, અથવા
બંનેના સ્વામી મિત્રો હોય તો ષડષ્ટકમાં પણ વિવાહ કરાય તે
શુભ કારક છે ॥ ૧ ॥ ” આ દરેકના બળ માટે શ્રી હેમંદ્ર-
ગાણુ કહે છે કે—“ નક્ષત્રયોનિ, રાશિવૈશ્ય, ગ્રહમૈત્રી, રાશિ-
કૂટ, તથા નાડિવેધ ઉત્તરોત્તર બળવાન્ છે; અને રાશિકૂટમાં
પણ શુભ નવપંચમ, શુભ બીજાબારમું; અને પ્રીતિષ્ટક
ઉત્તરોત્તર શ્રેષ્ઠ છે. બૃહદ્ જ્યોતિષ સારમાં તો કહ્યું
છે કે—

“ વર્ણો વશ્યં તથા તારા, યોનિશ્ચ ગ્રહમૈત્રિકમ્ ।

ગણમૈત્રં મકુટં ચ, નાડી ચૈતે ગુણાધિકાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ ૧ વર્ણ, ૨ વશ્ય, ૩ તારા, ૪ યોનિ, ૫ ગ્રહ-
મૈત્રી, ૬ ગણમૈત્રી, ૭ ભકૂટ, અને ૮ નાડી; તે ઉત્તરોત્તર
અધિક બળવાન્ છે. ॥ ૧ ॥ ” અનુકૂળ આંકડાનો સરવાળો
કરતાં ૧૮ થી અધિક સંખ્યા આવે તો તે શુભ છે.

રાશિકૂટ ચક્ર.*

	મે	વ	મિ	ક	મિ	ક	તુ	વ	ધ	મ	ક	મી
મેષ	૧	અ	શુ	દે	શુ	શ	૦	પ્રી	શુ	એ	શુ	એ
વૃષ	અ૦	૧	એ	શુ	એ	શુ	પ્રી	૦	શ	શુ	દે	શુ
મિથુન	શુ	એ	૧	ને	તુ	દે	શુ	શ	૦	પ્રી	મ	એ
કર્ક	દે	શુ	ને	૧	એ	શુ	એ	મ	પ્રી	૦	શ	મ
મિહ	શુ	એ	શુ	એ	૧	શુ	શુ	દે	શુ	શ	૦	પ્રી
કન્યા	શ	શુ	દે	શુ	શુ	૧	એ	શુ	એ	મ	પ્રી	૦
તુલા	૦	પ્રી	શુ	એ	શુ	એ	૧	અ	શુ	દે	શુ	શ
વૃશ્ચિક	પ્રી	૦	શ	મ	દે	તુ	અ	૧	એ	શુ	એ	શુ
ધન	શુ	શ	૦	પ્રી	શુ	એ	શુ	એ	૧	અ	શુ	દે
મન્ગ	એ	શુ	પ્રી	૦	શ	મ	દે	શુ	અ	૧	એ	તુ
કુલ	શુ	દે	મ	શ	૦	પ્રી	શુ	એ	શુ	એ	૧	અ
મીન	એ	શુ	એ	મ	પ્રી	૦	શ	શુ	દે	શુ	અ	૧

અન્ય અન્યોમા વર્ણુ વિગેરે આ પ્રમાણે વર્ણુવેલ છે—

વર્ણુ—પરસ્પર સાધ્ય-માધકની મેષ વિગેરે રાશિથી ક્ષત્રિયાદિ વર્ણુ શોધી તેનો મેળ-તપાસવો દ પત્નીમા જો સ્ત્રી પતિથી ઉત્તમ વર્ણુવાળી હોય તો પતિ અથવા પુત્ર જીવતા નથી એમ સામાન્ય રીતે દરેકમા ફળ સમજી લેવું

સ્ત્રીદ્વર—કન્યાની રાશિથી નજીકની રાશિનો વર હોય તો તે શુભ છે અને વરથી નજીકની રાશિની કન્યા હોય તો તે અશુભ છે પણ જો એકના સાસુ અને સસરા મૃત્યુ પામ્યા હોય તો દ્વરનું નવપચમ પણ શુભ છે આજ રીતે ધનિકની

* સાકેતિક શાબ્દો—દે-દ્રેષ્ટત, એ-એષ, શુ-શુભ, મ-મધ્યમ, અ-અશુભ, ને-નેષ્ટ-અશુભત, શ-શત્રુ, પ્રી-પ્રીતિ

રાશિથી પ્રતિમાની રાશિ દૂર હોય તેવાં પ્રીતિષડષ્ટકાદિ લેવાં શુભ છે. બીજું ન મળે તો એવું અરિષ્ટાષ્ટક પણ દૃષ્ટ નથી.
[આ૦ ૩/૩૭ ટીકા.]

વશ્ય—રાશિઓના પરસ્પર વશપણા માટે કહ્યું છે કે—
દિવસે વિષમરાશિને સમરાશિઓ વશ્ય છે, રાત્રે સમરાશિને વિષમરાશિઓ વશ્ય છે. દ્વિપદ રાશિને ચતુષ્પદ રાશિ વશ્ય છે, વૃશ્ચિક અને જળચર લક્ષ્ય છે, સિંહ વશ્ય નથી. વૃશ્ચિકને સિંહ વશ્ય છે, સિંહને વૃશ્ચિક વિનાની બધી રાશિઓ વશ્ય છે. ધનુષને સર્વ રાશિઓ વશ્ય છે, કન્યાને પુરુષરાશિઓ વશ્ય છે, વૃષભને મેષ વશ્ય છે, મકરને કર્ક તથા મીન વશ્ય છે. આ પ્રમાણે વશ્ય—અવશ્ય રાશિઓ તપાસી ઢંઢનો સંબંધ જોડવો, અને તેમાં સાધ્યની વશ્યરાશિ હોય તે શુભ છે,
[આ૦ ૪/૩૧ ટીકા]

તારા—આગળ નાડીવેધ પછી કહેવાશે.

યુગ—નક્ષત્રદ્વારમાં ચંદ્ર અને નક્ષત્રનો યોગ કહેવાઈ ગયો છે, તે વિવાહમાં ઇષ્ટ દિવસના નક્ષત્ર ઉપરથી જોવાય છે. એટલે—વિવાહના દિવસે પૂર્વયોગી નક્ષત્ર હોય તો સ્ત્રી પુરુષ ઉપર, પશ્ચિમયોગી હોય તો પુરુષ સ્ત્રી ઉપર, અને મધ્યમ યોગી નક્ષત્ર હોય તો પરસ્પર બન્ને એક-બીજા ઉપર પ્રેમ રાખે છે. દૈવજ્ઞ વદલલ તો કહે છે કે—વિવાહના લગ્નમાં જે જાતિના શ્રદ્ધ બળવાન હોય તે જાતિ બીજાને વધારે વહાલી લાગે છે. [આ૦ ૫/૧૧]

દંપતીના સંબંધમાં પાઘડીએ અને ઘાટડીએ મંગળ જોવાય છે. જે વરકન્યાની જન્મકુંડલીમાં ૧-૪-૭-૮-૧૨ ભુવનમાં મંગળ પડ્યો હોય તો તે વરને પાઘડીએ અને કન્યાને ઘાટડીએ છે એમ કહેવાય છે. પાઘડીઓ મંગળ કન્યાનો અને ઘાટડીઓ મંગળ વરનો નાશ કરે છે પણ મેષનો લગ્ને, વૃશ્ચિકનો ચોથે, કુંભનો આઠમે, અથવા મીનનો બારમે મંગળ હોય, અથવા નીચનો અસ્તનો કે શત્રુ ધરનો મંગળ હોય, અથવા લગ્નમાં કે સાતમે ભુવને બળવાન ગુરુ શુક

હોય, તો આ દોષનો નાશ થાય છે વરને પાઘડીએ મંગળ હોય, અને કન્યાને ઘાટડીએ શનિ હોય તો પણ મંગળનો દોષ રહેતો નથી, શત્રુના ઘરનો અસ્તનો કે વક્રી મંગળ હોય, અથવા લગ્નમા કે સાતમે જળવાન શુક્ર કે શુક્ર હોય, તો પણ મંગળના દોષનો પરિહાર થાય છે એકને અસ્તનો મંગળ હોય, અને બીજાને અસ્તનો ન હોય તો મધ્યમ મેળ રહે છે. આ સઘળી બીના તપાસી વગ-કન્યાનો સળધ કરવો

હવે બે ગાથાથી નક્ષત્રોનાં કહે છે—

આસં-ગચં-મેસ-સપ્પાં

સપ્પાં-સાણં-વિઢાલ-મેર્સ-મંજારા ।

આરું દુર્ગે-ગૈવી-મૈહિસી,

વૈંઘો મૈહિસી પુણો વૈંઘો ॥ ૬૪ ॥

મિર્ગ-મિર્ગ-કુંકુર વાંનર,

નૈંડલદુર્ગં વાંનરો હૈરિ તુર્ગો ।

હૈરિ-પૈસુ-કુંજરેં દુર્ગ,

રિક્ષાણ કમેણ જોણીઓ ॥ ૬૫ ॥

અર્થ—અશ્વિની વિગેરે નક્ષત્રોની થાનિઓ અનુક્રમે—૧ ઘોડો, ૩ હાથી, ૩ ઘેરો, ૪ સાપ, ૫ સાપ, ૬ કૂતરો, ૭ બિલાડો, ૮ ઘેરો, ૯ બિલાડો, ૧૦ ઉંદર, ૧૧ ઉંદર, ૧૨ ગાય (બળદ), ૧૩ ભેંસ, ૧૪ વાવ, ૧૫ ભેંસ, ૧૬ વાવ, ॥ ૬૪ ॥ ૧૭ હરણ, ૧૮ હરણ, ૧૯ કૂતરો, ૨૦ વાંદરો, ૨૧ નોળીયો, ૨૨ નોળીયો, ૨૩ વાંદરો, ૨૪ સિંહ, ૨૫ ઘોડો, ૨૬ સિંહ, ૨૭ ગાય-બળદ, અને ૨૮ હાથી છે. ॥ ૬૫ ॥

વિવેચન—ખન્ને ગાથા સુગમ છે. નક્ષત્રની યોનિઓ નક્ષત્રદ્વારમાં દેખાડી ગયા છીએ. શ્રી ઉદયપ્રભસૂરિ મહારાજે ઉ. ભા. નક્ષત્રમાં ખકરાની યોની કહી છે.

હવે યોનિવૈર કહે છે—

ગયસિંહમસ્સમહિસં,
કપિમેસં સાણહરિણઽહિનકુલં ।
ગોવગ્ધ વિડાલુંદર,
વેરં નામેસુ વજ્જિજ્ઞા ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—હાથી અને સિંહ, ઘોડો અને પાડો, વાંદરો અને ઘેટો, કૂતરો અને હરણુ, સાપ અને નોળીયો, ગાય-ખજાદ અને વાઘ, તથા ખિલાડો અને ઉંદરને વૈર હોય છે; નામ પાડવામાં તેનો ત્યાગ કરવો. ॥ ૯૬ ॥

વિવેચન—ખન્નેના જન્મનક્ષત્ર ઉપરથી અથવા ખન્નેના નામનક્ષત્ર ઉપરથી યોનિ તપાસવી, પણ એકનું જન્મનક્ષત્ર અને ખીજનું નામનક્ષત્ર લઈ યોનિ તપાસવી નહિં. હાથી અને સિંહને, ઘોડો અને પાડાને, વાંદરો અને ઘેટાને, કૂતરો અને હરણુ (શિયાળ) ને, સાપ અને નોળીયાને, ખજાદ (ગાય) વાઘને, તથા ખિલાડી અને ઉંદરને પરસ્પર જાતિવૈર હોય છે. માટે પ્રતિમા અને પ્રતિષ્ઠાપકના નામમાં આ નક્ષત્રયોનિનું વૈર આવતું હોય તો તેનો ત્યાગ કરવો. કદાચ યોનિવૈર હોય, પણ તેમાં મુખ્ય-સાધક વિગેરેની ખજવાન યોનિ હોય તોપણ શ્રેષ્ઠ છે. એટલે-મુખ્યના નામની યોનિ ખિલાડો હોય, અને ગોણુના નામની યોનિ ઉંદર હોય, તો પણ શ્રેષ્ઠ છે. રત્નમાલા સાખ્યકાર તો કહે છે કે-આ યોનિની કલ્પનાજ અસત્ય છે.

હાથી ભ૦ રે૦+સિંહ ધ૦ પૂ-ભા૦

ઘોડો આશ્વ૦ શ૦+પાડો હ૦ સ્વા૦

દેશ, ગામ, પુર અને ઘર શ્રેષ્ઠ છે, અને તે દરેક નાડીવેધ વિનાના હોય તો અશુભ છે ॥ ૧ ॥ ”

અન્યકાર સૂરિ મહારાજે અહીં ઉત્તરાર્ધમાં ગુરુ-શિષ્યનો નામ નિર્દેશ કરેલ હોવાથી ગુરુ અને શિષ્યનો નાડીવેધ સ્વીકાર્યો છે, તેથી પ્રતિષ્ઠાપક અને પ્રતિમામાં નાડીવેધ શુભ નથી એમ માની શકાય છે કેમકે હર્ષપ્રકાશ અને આરભસિદ્ધિના વાર્તિકમાં પણ પ્રતિમાના નાડીવેધને શુભ કહેલ નથી નરપતિજયચર્યાકાર તો દેવતા ગુરુ અને મત્રમાં પણ નાડીવેધનું કૃણ અતુકમે-દ્રેષ રોગ અને મૃત્યુ દેખાડે છે વરકન્યાના નક્ષત્રમાં નાડીવેધ વર્જ્યજ છે કેમકે તેઓને પાસેના નક્ષત્રનો નાડીવેધ હોય તો જલદી, અને દરના નક્ષત્રનો નાડીવેધ હોય તો ચિરકાળે પણ અવશ્ય વર, કન્યા, દ પત્ની, માતા અને પિતાનું મૃત્યુ થાય છે, માટે દ પત્નીમાં નાડીવેધનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો કદાચ નક્ષત્ર નાડીવેધનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ ન હોય તો અશ્વિનીના પહેલા પાદથી દરેક નક્ષત્રના ચાર ચાર પાદની પક્ષિથી બાર રેખાવાળું નાડીચક્ર આગેખવું, અને આવી રીતે થયેલ પાદવેધનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે-ગુરુ શિષ્યને નાડીવેધ હોય તો વિરૂદ્ધ યોનિ પણ દોષકર નથી, પરંતુ તેમ ન હોય તો વિરૂદ્ધ યોનિનો ત્યાગ કરવો એટલે-વિરૂદ્ધ યોનિથી નાડીવેધ બળવાન છે અન્યસ્થાને તો કહ્યું છે કે-રાશિ વિગેરે સર્વ પ્રશસ્ત લેદાનો એક દ પત્નીનો નાડીવેધ જ નાશ કરે છે.

અન્યકાર સૂરિ મહારાજ ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી જણાવે છે કે-ગુરુ અને શિષ્યના જન્મ નક્ષત્રથી ત્રીજી પાચમી અને સાતમી તારા હોય તો અશુભ છે અહીં મુખ્યથી ગૌણની ત્રીજી પાચમી કે સાતમી તારા હોય તેજ વર્જવાની છે કેમકે-તારાના અધિકારમાં ચોથી છઠી તથા દસમી તારાને શુભ, પહેલી બીજી તથા આઠમી તારાને મધ્યમ, અને બાકીનીને અશુભ કહેલ છે, જે સાધ્ય-સાધકમાં પરસ્પર મેળવતા એકને શુભ અને બીજાને વર્જ્ય તાગ આવવાનો સંભવ છે માટે

મુખ્યના નક્ષત્રમાં અશુભ તારા આવે તેનો ત્યાગ કરવો એજ ઉચિત માર્ગ છે. રાશીશ મૈત્રી, એક નાથતા અને વશ્યની અનુકૂળતા હોવા છતાં દંપતીમાં તારાનો મેળ અવશ્ય જોવાય છે; જ્યારે જિનજિંબના અધિકારમાં તારાના વિરોધનો વિચાર કરાતો નથી, અને તેથી અન્યકાર સૂરિ મહારાજે પણ ગુરુ-શિષ્યમાંજ વજ્ર્ય તારા દેખાડેલ છે.

હવે વિશેષક-લેણાદેણી કહે છે—

સિદ્ધસાહગ ધુરવ્ધર વર્ગ—

કે કમુક્કમિણ અટ્ટવિમત્તે ।

સેસ અદ્ધકય લબ્ધવિસો અ,

પાચ્છિમાડ ચલુ અગ્ગગણ્ણ ॥ ૬૬ ॥

અર્થ—સિદ્ધ-સાધકના (નામના) આદિ અક્ષરના વર્ગાંકને ક્રમે તથા ઉક્રમે મૂકી આઠે ભાગવા, અને તેના શેષને અર્ધ કરતાં જે આંક આવે તે પહેલા પાસે આગળવાળાએ પ્રાપ્ત કરવાનો વિશેષક છે. ॥ ૬૬ ॥

વિવેચન—અ, ક, ચ, ટ, ત, પ, ય અને શ; એ આઠ વર્ગ છે. જેની લેણા-દેણી જોવી હોય તેના પ્રસિદ્ધ નામમાં જે આદિ અક્ષર હોય તેના વર્ગની સંખ્યાને ક્રમે જોડે જોડે મૂકવી, પછી તેને આઠથી ભાગ દેવો, અને તેમાંથી શેષને અર્ધ કરવું. આ રીતે જે સંખ્યા આવે તેટલા વસ્તુ પહેલા આંકના વર્ગવાળા પાસે બીજા વર્ગવાળો માગે છે. પછી બન્નેના નામના આદિ આદિ અક્ષરવાળી સંખ્યાને ઉલટી રીતે સ્થાપવી, અને આઠે ભાગી શેષના અર્ધ કરી ઉક્રમ સંખ્યાના પહેલા આંકના વર્ગવાળાનું દેણું કાઢવું, અને પછી યથાયોગ્ય લેણું-દેણું વાળી બાકીની લેણા-દેણી નક્કી કરવી. આ રીતે

અહીં માધ્ય-માધકના જન્મનક્ષત્રનો કે જન્મેના નામ નક્ષત્રનો ત્રણમાથી હરકોઈ એક ગણુ હોય તો જન્મેના અતિ પ્રીતિ રહે છે, એકનો દેવગણુ અને બીજાનો મનુષ્યગણુ હોય તો મધ્યમ પ્રીતિ રહે છે, તથા રોગગણુ એટલે-દેવ અને રાક્ષસ, અથવા મનુષ્ય અને ગાક્ષસ ગણુના નક્ષત્રો હોય તો તે અશુભ જ છે. ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે-રાક્ષસગણુ સાથે દેવ-ગણુ હોય તો જન્મેના વૈર, અને મનુષ્ય ગણુ હોય તો જન્મેનું કે એકનું મૃત્યુ થાય છે

કદાચ શુભરાશિકૂટ, ગ્રહમૈત્રી, શ્રેષ્ઠયોનિ, અને ગૌણનો મનુષ્યગણુ હોય તો સુખ્યનો ગાક્ષસગણુ પણ શ્રેષ્ઠ છે

ગણુચક્ર.

	માધક-દેવ અં મૂં પું પું હં આં અં શં રં	માધક-મનુષ્ય લં રં આં પૂર્વાં હિતગં	માધક-ગાક્ષમ ફં શ્લેં મં ચિં વિંભ્યેં મંધંશં
માધ્ય દેવ	અતિપ્રીતિ	મધ્યમપ્રીતિ	વૈ
માધ્ય મનુષ્ય	મધ્યમપ્રીતિ	અતિપ્રીતિ	મૃત્યુ
માધ્ય રાક્ષસ	વૈ	મૃત્યુ (શુભ)	અતિપ્રીતિ

અક્ષરો	રાશિ	નક્ષત્ર	યોનિ	ગણ	નાડી	યુજી	વર્ગ	ભતિ	સ્વામી	તાર
અ	મે.	કૃત્તિ	મેષ	રા.	અં.	પૂ.	અ.	ક્ષ.	લૌ.	૩
ઇ ઉએ	વૃ.	કૃત્તિ	મેષ	રા.	,,	,,	,,	વૈ.	શુ.	,,
ઓ	વૃ.	રોહિ	સાપ	મ.	,,	,,	,,	વ.	,,	૪
કાકી	મિ.	મૃગ	સાપ	દે.	મ.	,,	કે	શુ.	બુ.	૫
કું	મિ.	આર્દ્રા	કૂત.	મ.	આ.	મ.	,,	શુ.	બુ.	૬
કે કા	મિ.	પુન	ખિલા.	દે.	,,	,,	,,	,,	,,	૭
ખા	મ.	અભિ	નોળી.	વિદ્યા	+	પ	,,	વૈ.	શ.	+
ખીબુ ખેખો	મ.	શ્રવ	વાનર	દે.	અં.	પ	,,	વૈ.	,,	૪
ગ ગી	મ.	ધનિ	સિંહ	રા.	મ.	પ	,,	વૈ.	,,	૫
ગુ ગે	કું.	,,	,,	,,	,,	,,	,,	શુ.	,,	,,
ગો	,,	શત	ઘોડો	રા.	આ.	,,	,,	,,	,,	૬
ઘ ઙ	મિ.	આર્દ્રા	કૂત.	મ.	આ	મ	,,	શુ	બુ.	૬
ચા ચી	મી.	રેવ	હાથી	દે.	અં.	પૂ	ચ	આ.	ગુ.	૮
ચુ ચે ચો	મે.	અશ્વિ	ઘોડો	દે.	આ.	પૂ	,,	ક્ષ.	મં.	૯
છ જ	મિ.	આર્દ્રા	કૂત.	મ.	આ.	મ.	,,	શુ.	બુ.	૬
જા જી	મ.	ઉ. પા.	નોળી.	મ.	અં.	પ.	,,	વૈ.	શ.	૩
જીજીજી	મ.	અભિ	નોળી.	વિદ્યા	+	પ.	,,	,,	,,	૫
ઝ	મી.	ઉ-લા	ગાય	,,	મ.	પ.	,,	આ.	ગુ.	૮
ટા ટી ટે	સિં.	પૂ-ફા.	ઉદર	મ.	,,	મ.	ટ	ક્ષ	સૂ.	૨

ટ	સિ	ઉકા	ગાય	મ	આ	મ	ટ	ક્ષ	મ	૩
ટા	૬૦	ઉકા	"	મ	આ	"	"	૧	ભુ	૩
દ	૬૦	હન્ત	ભેમ	દે	આ	"	"	"	"	૪
ડા	૬૦	પુખ્ય	પેટા	"	મ	"	"	ખા	મ	૮
ડી હુ	૬૧	અન્ને	ખિવા	ગ	અ	"	"	ખા	"	૯
ડે ડા										
દ	ધન	પુપા	વાનગ	મ	મ	પ	"	ક્ષ	ગુ	૨
ધુ	૬૦	હન્ત	ભેમ	દે	આ	મ	"	૧	ભુ	૪
તા	૬	આતિ	,	દે	અ	મ	ત	ગુ	શુ	૬
તી	"	વિના	વાન	ગ	અ	"	"	"	શુ	૭
તે										
તો	વી	"	"	"	"	"	"	ખા	મ	"
થ	મી	ઉલા	ગાય	મ	મ	પ	ત	ખા	ગુ	૮
દ	હું	પૂ-લા	મિહ	"	આ	"	"	શુ	શ	૭
દિ	મી	"	"	"	"	"	"	ખા	શુ	૭
દ્વ	"	ઉ-લા	ગાય	"	મ	"	"	"	"	૮
દેદો	"	રેન	હાથી	દે	અ	પ	"	ખા	ગુ	૯
ધ	ધ	પૂપા	વાનગ	મ	મ	પ	"	ક્ષ	ગુ	૨
નની	વી	અનુ	હગથુ	દે	મ	મ	"	ખા	મ	૮
નને										
નો,	"	ન્યે	"	રા	આ	પ	"	"	"	૯
મા પી	ક	ઉકા	ગાય	મ	આ	મ	પ	૧	ભુ	૩
પે	૦	હન્ત	ભેસ	દે	આ	મ	પ	૧	ભુ	૪
ગેંધા	ક	ચિત્રા	વાધ	રા	મ	"	"	"	"	૫
દે	ધ	પૂ-વા	વાનગ	મ	મ	પ	"	ક્ષ	ગુ	૨
બાંબી	૫	રોહિં	માપ	મ	અ	પૂ	"	૧	શુ	૪
બે										
બેમો	૫	મૃગ	માપ	દે	મ	પૂ	"	"	"	૫

ભા બી	ધ.	મૂળ	કૂતરો	રા.	આ.	પ	પ	ક્ષ.	ગુ.	૧
બૂ	ધ.	પૂ-પા.	વાંનરો	મ.	મ.	પ	”	ક્ષ.	ગુ.	૨
બે	ધ.	ઉ-પા.	તોળી.	મ.	અં.	પ	”	”	”	૩
બો	મ.	”	”	”	”	”	”	વૈ.	શ.	૩
મા મી	સિં.	મધા	ઉંદર	રા.	અં.	મ	”	ક્ષ.	સુ.	૧
મૂ મ										
મો	”	પૂ-કા.	ઉંદર	મ.	મ.	મ	”	”	”	૨
યા યી	વીં.	જયે.	હરણુ	રા.	આ.	પ	ય	પ્રા.	મં.	૯
યૂ										
યે યો	ધ.	મૂળ	કૂતરો	”	આ.	પ	”	ક્ષ.	ગુ.	૧
ર ઝ	તુ.	ચિત્રા	વાંનરો	”	મ.	મ	”	શુ.	શુ.	૫
ર										
રે રો	”	સ્વાતિ.	ભેંશ	દે.	અં.	મ	”	”	”	૬
લા	મે.	અશ્વિ.	ઘોડો	દે.	આ.	પૂ	”	ક્ષ.	મં.	૧
લી લૂ	મે.	ભર.	હાથી	મ.	મ.	પૂ	”	ક્ષ.	”	૨
લે લો										
વા વી	વૃષ	રોહિ.	સાપ	”	અં.	પૂ	”	વૈ.	શુ.	૪
વૂ										
વે વો	વૃષ	મૃગ	”	દે.	મ.	”	”	”	”	૫
શ	મી.	ઉ-લા.	ગાય	મ.	”	પ	શ	પ્રા.	ગુ.	૮
પ	ક.	હસ્ત	ભેંશ	દે.	આ.	મ	”	વૈ.	શુ.	૪
સસીસૂ	કું.	શત.	ઘોડો	રા.	આ.	પ.	”	શુ.	શ.	૬
સે સો	”	પૂ-લા	સિંહ	મ.	”	”	”	”	”	૭
હા	મિ.	પુન.	ખિલા	દે.	”	મ.	”	”	શુ.	૬
હી	ક.	પુન.	”	”	”	”	”	પ્રા.	અં.	૬
હૂ હે	ક.	પુખ્ય	ઘેટો	દે.	મ.	મ.	શ.	પ્રા.	અં.	૮
હો										

કાર્ય દાર.

સામાન્ય રીતે દરેક કાર્યોમા શુભ માસ, પક્ષ, તિથિ, કરણ, નક્ષત્ર અને વાર જોઈને મુકૂર્ત લેવું, તે પણ દરેક કાર્યોમા નક્ષત્રશુદ્ધિ વિશેષ જોવી પડે છે, જેથી અન્યકાર સૂરિ મહાગને કાર્યદારમા વિશેષતાએ નક્ષત્રનીજ શુદ્ધિ દેખાડેલ છે, જે માટેની તિથિ વાગ વિગેરેની શુદ્ધિ અન્ય અન્થોમાથી ગ્રહણ કરવી

અહીં પ્રથમ વિધાગ લના વાર અને નક્ષત્રો કહે છે—

ગુરુ બુહો ઐ સુવકો ઐ,

સુંદરા મઙ્ગિકમો રવી ।

વિજ્ઞાનરંભે સસી પાવો,

સણી મોમા ય દારુણા ॥ ૧૦૨ ॥

મિગસિર-અદા-પુસ્સો.

તિન્નિ ઉ પુવ્વા ઉ મૂલમસ્સેસા ।

હત્થો ચિત્તાઈ તહાં દસ,

વુદ્ધિકરાઈં નાણસ્સ ॥ ૧૦૩ ॥

અર્થ—વિધારંભમાં ગુરુ બુધ અને શુક્ર સુદર છે, રવિ મધ્યમ છે, સોમ દુષ્ટ છે, શનિ અને મંગળવાર દારુણ છે. ॥ ૧૦૨ ॥ મૃગશર, આર્દ્રા, પુષ્ય, ત્રણ પૂર્વા, મૂળ, અશ્લેષા, હસ્ત અને ચિત્રા; એ દસ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારાં છે. ॥ ૧૦૩ ॥

વિવેચન—વિધાગ લ કરવામા ગુરુવાર બુધવાર અને શુક્રવાર શ્રેષ્ઠ છે, રવિવાર મધ્યમ છે, સોમવાર દુષ્ટ છે અને મંગળવાર તથા શનિવાર દુષ્ટ આપના છે અન્યસ્થાને રવિ વારને પણ શુભજ કહેલ છે નારાયણ મા કહ્યું છે કે—

“ વિદ્યારમ્ભે ગુરુઃ શ્રેષ્ઠો, મધ્યમૌ મૃગુ ભાસ્કરૌ ।

મરણં મન્દમૌમામ્યાં, નો વિદ્યા બુધસોમયોઃ ॥૧॥ ”

અર્થ—“વિદ્યારંભમાં ગુરુ શ્રેષ્ઠ છે, શુક અને રવિ મધ્યમ છે, શનિ અને મંગળવડે મૃત્યુ થાય છે, તથા બુધ અને સોમવારે વિદ્યા ચડતી નથી ॥૧॥” બૃહદ્જ્યોતિઃસારમાં કહ્યું છે કે—

“ વિદ્યારમ્ભઃ સુરગુરુસિતજ્ઞેષ્વભિષ્ઠાર્થદાયી ”

અર્થ—“ ગુરુ શુક અને બુધવારે કરેલ વિદ્યારંભ અભીષ્ટ અર્થને દેનાર છે.” ઉદયપ્રભસૂરિજી કહે છે કે—વિદ્યારંભમાં સાતવારો અનુક્રમે—આયુષ્ય, જડતા, મૃત્યુ, લક્ષ્મી, બુદ્ધિ, સિદ્ધિ અને મૃત્યુ આપે છે.

અન્યકાર સૂરિ મહારાજ બીજી ગાથાથી જ્ઞાન જાણવાના નક્ષત્રો જણાવતાં કહે છે કે—મૃગશર, આર્દ્રા, પુષ્ય, પૂર્વા ફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વા ભાદ્રપદ, મૂળ, અશ્લેષા હસ્ત, અને ચિત્રા; એ દસ નક્ષત્રો જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરનારાં છે. આ દસ નક્ષત્રોને સ્થાનાંગસૂત્રમાં જ્ઞાન લાણવામાં શ્રેષ્ઠ કહેલા છે. અન્ય સ્થાને બીજા પણ નક્ષત્રો કહ્યા છે. નારાયણ અને ૧ આરંભસિદ્ધિમાં જ્ઞાન લાણવા માટે—અશ્વિની, મૃગશર, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્લેષા, પૂર્વા ફાલ્ગુની, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, મૂળ, પૂર્વાષાઢા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા અને પૂર્વાભાદ્રપદ એ સોળ નક્ષત્રો શુભ કહ્યા છે બૃહદ્જ્યોતિઃસારમાં શતભિષાને ન સ્વીકારતાં અભીષ્ટ અને રેવતી સાથે સત્તર નક્ષત્ર, તથા મુહૂર્તચિંતામાણુમાં આર્દ્રા નક્ષત્ર સિવાયના પંદર નક્ષત્ર પણ મતાંતરે તો ધ્રુવ મૈત્ર અને રેવતી નક્ષત્રને શુભ કહેલ છે.

જ્ઞાન પ્રાપ્તિ માટે જન્મે પક્ષની ૨-૩-૫-૬-૧૦-૧૧ અને ૧૨ તિથિઓ શુભ છે. વળતર તિથિઓ માટે નારાયણમાં કહે છે કે—

“ પૂર્ણિમાયામમાવાસ્યામ (૧) ઇમ્યા ચ ચતુર્દશૌ (૧)
સપ્તમ્યા ચ ત્રયોદશ્યા, વિદ્યારમ્ભે ગલગ્રહઃ ॥૧૧॥ ”

અર્થ—“ પુનમ, અમાસ, આઠમ, ચૌદશ, સાતમ અને તેરશને દિને વિદ્યાનો આરભ કરાય તો ગળુ રૂધાય છે ॥૧૧॥ ” સામાન્ય રીતે જ્ઞાન લાભવા માટે આ સમજવાનું છે, પણ જુદા જુદા કાર્યોની અપેક્ષાએ વિશેષ શુદ્ધિ આ પ્રમાણે છે—

સુહૃત્ ચિતામણિમા કહ્યું છે કે—ભાગક પાચ વર્ષનો થાય ત્યારે ઉત્તરાયણમા, ૨-૩-૫-૬-૧૦-૧૧ અને ૧૨ તિથિને દિને, સોમ બુધ શુક્ર અને શુક્રવારે, અશ્વિની આર્દ્રા પુનર્વસુ પુષ્ય હસ્ત ચિત્રા સ્વાતિ અનુરાધા શ્રવણ અને રેવતી નક્ષત્રમા, તથા સ્થિર લગ્નમા લિપીનો પ્રારભ કરવો.

“ શતદ્વયેન્નુરાધા-ડર્દ્રા-રોહિણી-રેવતી-કરે ।

પુણ્ય-જીવે બુધે કુર્યાત્, પ્રારમ્ભ ગણિતાદિપુ ॥૧૧॥ ”

અર્થ—“ શતલિપા, પૂર્વાભાદ્રપદ, અનુરાધા, આર્દ્રા, રોહિણી, રેવતી, હસ્ત અને પુષ્ય નક્ષત્રમા શુક્ર અને બુધવારે ગણિત વિગેરેનો પ્રારભ કરવો. ॥ ૧ ॥ ”

“ રોહિણ્યા પચ્ચકે હસ્તે, પુનર્મે મૃગમેશ્વિને (૧)

પુણ્યે શુક્રેઞ્ચવિદ્યારે, શબ્દશાસ્ત્ર પઠેત્ સુધી ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ બુદ્ધિમાને રોહિણી, પચક, હસ્ત, પુનર્વસુ મૃગશર, અશ્વિની અને પુષ્ય નક્ષત્રમા શુક્ર શુક્ર કે બુધવારે વ્યાકરણ લખવું ॥ ૧ ॥ ” મૃદુ મુવ ક્ષિપ્ર અને ચર નક્ષત્ર, બુધ કે શુક્રવાળુ લગ્ન, અને સૌમ્ય ગ્રહવાળુ દશમ સ્થાન હોય ત્યારે વિદ્યા તથા શિક્ષણનો પ્રારભ કરવો. (૪૧)

નૃત્યારંભમા પુષ્ય, ઉત્તરાશ્લેષની, હસ્ત, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા, ઉત્તરાષાઢા, ધનિષ્ઠા, શતલિપા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, અને રેવતી નક્ષત્રો, તથા અનુકૂળ ચંદ્ર શુભ છે હેમહંસ ગણિત કહે છે કે—લગ્નમા બુધ હોય, શુક્રએ જોએલ બુધની

રાશિમાં ચંદ્ર હોય, અને ચોથામાં સૌમ્ય ગ્રહો હોય તો નૃત્ય તથા કાવ્યનો આરંભ કરવો.

શુભ ગ્રહો ઉદયમાં હોય, પાપ ગ્રહો ઉદયના ન હોય, અને બુધની રાશિમાં ચંદ્ર હોય તો મંત્ર વિગેરે ગ્રહણ કરવાં અન્યસ્થાને કહ્યું છે કે—

“ શ્રત્તણત્રયે મઘા પૂર્વા-ઽનુરાધા-રેવતીત્રયે ।

પુનર્મે સ્વાતિમે સૂર્યે, શુક્રે જૈનાગમં પઠેત્ ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, મઘા, પૂર્વાશ્વિની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ, અનુરાધા, રેવતી, અશ્વિની, ભરણી, પુનર્વસુ, અને સ્વાતિ નક્ષત્રમાં તથા રવિ અને શુક્ર વારે જૈનાગમ ભણવું. ॥ ૧ ॥ ”

હવે જે ગાથાથી લોચનાં નક્ષત્રો કહે છે—

પુણવ્વસુ ં પુસ્સો ં, સવણો ં ધણિટ્ટિયા ।

एएहिं चउहिं रिखेहिं, लोअकम्माणि कारण॥१०४॥

કિત્તિઆહિં વિસાહાહિં, મહાહિં ભરણીહિ ં ।

एएहिं चउहिं रिखेहिं, लोअकम्माणिवज्जए॥१०५॥

અર્થ—પુનર્વસુ પુષ્ય શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા, આ ચાર નક્ષત્રમાં લોચકર્મ કરવું. ॥ ૧૦૪ ॥ કૃત્તિકા વિશાખા મઘા અને ભરણી, આ ચાર નક્ષત્રમાં લોચકર્મ વર્જવું. ॥ ૧૦૫ ॥

વિવેચન—નવા બાળકને કે નવદીક્ષિત શિષ્યને પ્રથમ સૌર કે લોચ કરાવવો હોય ત્યારે પુનર્વસુ પુષ્ય શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા નક્ષત્રો હોય તો અત્યંત શુભ છે, પણ કૃત્તિકા વિશાખા મઘા અને ભરણી જે ચારમાંથી હરકોઈ નક્ષત્ર હોય તો અત્યંત અશુભ છે. અહીં આપેલ કૃત્તિકાદિ ચાર નક્ષત્રોને ગાણુ-વિદ્યાપ્રકીર્ણકમાં પણ વર્જ્યજ્ઞ કહ્યા છે.

આ આઠ સિંચાયાના ણાડીના નક્ષત્રો ક્ષૌરકર્મમાં મધ્યમ અને વિમધ્યમ છે, જેની દરેક રીતની શુદ્ધિ અન્ય અન્યોમાં આ પ્રમાણે છે—પ્રથમના લોચમાં અને ક્ષૌરમાં ૨-૩-૫-૭ ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ તિથિ, મોમ યુધ્ધ ગુરુ અને શુક્રવાર, અશ્વિની મૃગશીર પુનર્વસુ પુષ્ય હસ્ત ચિત્રા સ્વાતિ જ્યેષ્ઠા શ્રવણ ધનિષ્ઠા શતભિષા અને રેવતી નક્ષત્ર. તેજ ક્ષણે, શુભ તારા બળ, કેન્દ્રિયા સૌમ્ય ગ્રહો, અને ૩-૬-૧૧ સ્થાને ફર ગ્રહો હોય તો તે શુભ છે ક્ષૌરમાં રિક્તા અભાસ વર્જ્ય છે, કેન્દ્રિયા ફર ગ્રહો પણ અતિ અશુભ છે હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—
 “તારાસુદ્ધસર એટલે—તારાશુદ્ધ દિવસે ક્ષૌર કરવું.”
 વ્યવહાર પ્રકાશમાં ચંદ્ર બળને પણ આવશ્યક માનેલ છે મુદૂર્ત્ત ચિતામણિમાં કહ્યું છે કે-કર્ક કન્યા ધન અને કુલનો મૂર્ચ્છ હોય ત્યારે જન્મભાસમાં, જન્મ નક્ષત્રમાં, દેવ પૂજના દિવસે અને અભિષેકના દિવસે પણ ક્ષૌર કરાવવું નહિ બ્રહ્મજ્ઞયોતિઃસારમાં કહ્યું છે કે-રવિવારે ક્ષૌર કરાવે તો એક માસ આયુષ્ય ઘટે છે મોમવારે સાત માસ વધે છે, મગાવારે આઠ માસ ઘટે છે, યુધ્ધવારે પાંચ માસ વધે છે, શુક્રવારે દસ માસ વધે છે, શુક્રવારે અગીયાર માસ વધે છે, અને શનિવારે સાત માસ ઘટે છે

ત્યાર પછીના નિરતરના ક્ષૌર માટે એવો નિયમ છે કે—તેલ મર્દન કર્યું હોય, નાહ્યો હોય, જમ્યો હોય, આભૂષણ પહેર્યા હોય, શુદ્ધ માટે તૈયાર થયો હોય, રજસ્વલા સ્ત્રી હોય ત્યારે, વિદ્યારભના દિવસે, રાત્રે, ત્રણે સધ્યામાં, પર્વ દિવસે, ધર્મ મહોત્સવના દિવસે, પ્રતિષ્ઠા વિગેરે શુભ કાર્ય કર્યા હોય તે દિવસે, જન્મ દિવસે જન્મ નક્ષત્રમાં, રિક્તા અભાસ પુનમ અને એકમ તિથિએ, ગત ક્ષૌર દિવસથી નવમે દિવસે, કૃત્તિકાદિ ચાર નક્ષત્રોમાં, તથા લાગલાગટ છ કૃત્તિકામાં, આઠ રોહિણીમાં, ત્રણ અનુગામાં, ચાર ઉત્તરામાં, પાંચ મવામાં અને એક મૂળમાં ક્ષૌર કરાવવું નહિ વિગેરના એટલી છે કે-ગાળની આજ્ઞાથી, મૃત્યુના સૂતકમાં, કેદમાંથી

છુટતાં, યજ્ઞમાં, સ્ત્રીનાં કાર્યમાં, તીર્થમાં અને વ્રતાદિકમાં ક્ષૌર કરાવવું હોય તો ઉપરોક્ત વાર, નક્ષત્ર, નવમે દિવસ, વિગેરે શુદ્ધિ જોવાની આવશ્યકતાજ નથી.

રાજનાં ક્ષૌર માટે ઉદયપ્રભસૂરિ કહે છે કે—રાજાએ પાંચમે પાંચમે દિવસે, શુભ તારાએ, અને શુભ કાળહોરામાં શ્મશ્રૂકર્મ કરાવવું; તથા નળ ઉતારવા માટે ક્ષૌરનાં નક્ષત્રો, રવિ સિવાયનાં વારો અને તે દરેકની હોરા શુભ છે.

હવે કર્ણુવેધ અને રાજના દર્શનનાં નક્ષત્રો કહે છે—(માલિની છંદ)

મિગ-અણુ-પુણ પુસ્સા જિઠ્ઠ-રેવ-ડસ્સિણીઆ,
સવણ-કર-સચિત્તા સોહણા કરણવેહે ।

કર-સવણ-ડણુરાહા રેવ-પુસ્સ-ડસ્સિણીઆ,
મિગ-ધણિ-ધ્રુવ-ચિત્તા દંસણે ભૂવર્ડણાં ॥ ૧૦૬ ॥

અર્થ—કર્ણુવેધમાં મૃગશર, અનુરાધા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, અશ્વિની, શ્રવણ, હસ્ત, અને ચિત્રા, નક્ષત્રો શુભ છે. તથા રાજના દર્શનમાં હસ્ત, શ્રવણ, અનુરાધા, રેવતી, પુષ્ય, અશ્વિની, મૃગશર, ધનિષ્ઠા, ધ્રુવ અને ચિત્રા નક્ષત્રો સારાં છે.

વિવેચન—બાળકને કે મુનિરાજને કર્ણુવેધ કરાવવો હોય ત્યારે જો મૃગશર, અનુરાધા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, રેવતી, અશ્વિની, શ્રવણ, હસ્ત અને ચિત્રા નક્ષત્ર હોય તો શુભ છે. ઉદયપ્રભસૂરિ—કર્ણુવેધમાં ધનિષ્ઠા તથા ત્રણ ઉત્તરાનો, અને મુહૂર્ત ચિંતામણિકાર—રોહિણી, મૂળ, શતભિષા, સ્વાતિ, તથા ત્રણ ઉત્તરા નક્ષત્રનો પણ સ્વીકાર કરે છે. અહીં નક્ષત્રોની શુદ્ધિ અતિ આવશ્યક માનેલ છે, પણ મુહૂર્ત ચિંતામણિમાં કહ્યું છે કે—જન્મના વિષમ વર્ષે, ચોમાસું, ચૈત્ર પોષ અને જન્મમાસ સિવાયના માસોમાં રિક્તા સિવાયની વિષમ તિથિઓમાં, રવિ સોમ બુધ કે ગુરુવારને

દિવસે તથા મિથુન કન્યા ધન કુલ અને મીન લગ્નમાં કર્ણ-
વેધ કરાવવો જોઈએ, આરંભસિદ્ધિની ટીકામાં કહ્યું છે
કે—સૌમ્ય ગ્રહો ત્રીજા કે અગીયારમાં ભુવનમાં હોય અને,
સૌમ્યગ્રહની દૃષ્ટિ કરગ્રહથી રહિત શુભ લગ્ન સ્થાનમાં જતી
હોય તો કર્ણવેધ શુભ છે

સૂરિ મહારાજ ઉત્તમર્ધ ગાથાથી નૃપદર્શનના નક્ષત્રો
દેખાડતા કહે છે કે—ગળના દર્શનમાં અશ્વિની, રોહિણી,
મૃગશર, પુષ્ય હસ્ત, ચિત્રા, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા ત્રણ
ઉત્તરા અને રેવતી નક્ષત્રો શુભ છે અન્ય સ્થાને આ કાર્યમાં
રવિવાર મંગળવાર ગુરુવાર ૧-૩-૧૩-૧૫ તીથીઓ અને
ભદ્રા કરણ શુભ કહેલા છે રવિવાર અને ભદ્રા વધારે શુભ છે
નૃપાદિકની મેવા માટે કહ્યું છે કે—પડિત તથા લડવૈયાઓ લગ્નમાં
શુભ ગ્રહ હોય, ૧૦ કે ૧૧ સ્થળે રવિ કે મંગળ હોય, અને
ચોનિવૈર વિગેરેની શુદ્ધિ હોય તો સ્વામીનો આશ્રય કરવો.
રાજા પાસે જતા પૂર્ણ નાસિકાનો પગ આગળ સ્થાપવો

હવે વસ્ત્રધારણના વારો કહે છે—

સૂરે જિજ્ઞાસં સતી ઋદ્ધં, મલિણં સણિધારિન્ન્રં ।
ભોમે દુઃસ્વાવહં હોઙ્, વત્થં સેસેહિ સોહણં ॥૧૦૭॥

અર્થ—રવિવારે ધારેલ વસ્ત્ર, (જલદી)
જીર્ણ થાય છે, સોમવારે ધારેલ આર્દ્ર થાય છે,
શનિવારે ધારેલ મલિન રહે છે, મંગળવારે દુઃખ-
દાયક થાય છે અને બાકીના વારે ધારણ કરેલ
વસ્ત્ર સાર છે. ॥ ૧૦૭ ॥

વિવેચન—નવુ વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં રવિ, સોમ,
મંગળ અને શનિવાર નિષ્ઠ છે, તથા બુધ ગુરુ અને શુક શુભ
છે તેમાં નવુ વસ્ત્ર ધારણ કરવાને દિવસે રવિવાર હોય તો
વસ્ત્ર દુઃ સુદતમાં જળી જાય છે, સોમવાર હોય તો લીનુ જ
રહ્યા કરે છે, અર્થાત્—હાવાના કે વસ્ત્ર ધોવું પડે તેવા પ્રસંગો

ઘડુ આવે છે; મંગળવાર હોય તો પહેરનારને શોક રહ્યા કરે છે; શનિવાર હોય તો મેલું રહ્યા કરે છે, અને બુધ ગુરુ કે શુક્ર હોય તો દરેક રીતે આનંદ પ્રવર્તે છે. અન્ય સ્થાને કહ્યું છે કે—બુધ ગુરુ અને શુક્રવારે નવું વસ્ત્ર ધારણ કરવાથી ધન જ્ઞાન અને સુખ મળે છે. **બૃહજ્જયોતિઃસાર**માં કહ્યું છે કે—શુક્રવારે પહેરેલ નવું વસ્ત્ર પ્રિયસંગમ માટે થાય છે અહીં દર્શાવેલ વારો વિશેષતાએ સાધુના શ્વેત વસ્ત્ર માટે છે એટલે દરેક પ્રકારનાં વસ્ત્રો માટે સામાન્ય રીતે શુભાશુભ સમજવાના છે. જેથી કેટલાએક આચાર્યો વિવિધરંગી વસ્ત્રો માટે કહે છે કે—મંગળ વિગેરે છ વારોમાં અનુક્રમે લાલ, લીલું, શ્વેત, શ્વેત, કાળું અને પીળું વસ્ત્ર પહેરવું તે શુભ છે. અહીં એમ માની શકાય છે કે—બુધ ગુરુ અને શુક્રવારે દરેક રંગનાં નવાં વસ્ત્રો પહેરી શકાય છે. વળી જે ગ્રહનો જેવો રંગ છે તેવા રંગનાં વસ્ત્રો તે ગ્રહના વારે ધારણ કરે તો વિરુદ્ધ વાર પણ શુભ છે. નવી કાંબળી ધારણ કરવામાં રવિ પણ શુભ છે. નવા વસ્ત્રમાં દગ્ધા તિથિ અશુભ છે અને ૧-૨-૩-૧૩-૧૫ અતિ શુભ છે.

નક્ષત્રો માટે **ઉદયપ્રભસૂરિ** કહે છે કે—નવાં વસ્ત્ર ધારણ કરવામાં અશ્વિની, રોહિણી, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉત્તરાશ્લેષ્ણી, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, વિશાખા, અનુરાધા, ઉત્તરાષાઢા, ધનિષ્ઠા, ઉત્તરા ભાદ્રપદ અને રેવતી નક્ષત્રો શુભ છે. તેની ટીકામાં કહ્યું છે કે—આશ્વિની વિગેરે નક્ષત્રોમાં નવું વસ્ત્ર ધારણ કરે તો અનુક્રમે ૧ નષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ, ૨ મૃત્યુ, ૩ અગ્નિદાહ, ૪ અર્થ સિદ્ધિ, ૫ મૂષક લય, ૬ મૃત્યુ, ૭ ધનપ્રાપ્તિ, ૮ ધનપ્રાપ્તિ, ૯ શોક, ૧૦ મૃત્યુ, ૧૧ રાજલય, ૧૨ સંપત્તિ, ૧૩ કાર્યસિદ્ધિ, ૧૪ વિદ્યાપ્રાપ્તિ, ૧૫ મિષ્ટાન્ન, ૧૬ પ્રીતિ, ૧૭ મિત્રપ્રાપ્તિ, ૧૮ વસ્ત્રહરણ, ૧૯ જળમાં નાશ, ૨૦ રોગ, ૨૧ અતિ મિષ્ટ-લોજન, ૨૨ નેત્ર વ્યાધિ, ૨૩ ધાન્યપ્રાપ્તિ, ૨૪ વિષલય, ૨૫ જળલય, ૨૬ ધનપ્રાપ્તિ; અને ૨૭ રત્નપ્રાપ્તિ; એ પ્રમાણે દ્રશ્ય મળે છે.

(૩૮૮)

રોગ શાંતિ દિન.

	ગ્રહ ૧	ગ્રહ ૨	ગ્રહ ૩	ગ્રહ ૪	શાંત
અ	૫	૦	૬	૧૩	૬
બ	૭	૨૦	૬	૧૪	૧૧
ક	૧૫	૧૮	૨૨	૨૭	૬
દ	૧૭	૩	૨૧	૦	૭
મ	૨૨	૬	૩	૧૬	૩૦
આ	૧૧	૧૩	૦	૨૩	મૃ
ઇ	૧૭	૧૫	૩	૭	૭
પુ	૨૩	૧૧	૧૦	૧૧	૭
અ	૬	૬	૨૫	૧૮	મૃ
મ	૨૬	૩	૧૭	૨૦	૨૦
મુ	૨૦	૨૭	૧૫	૨૧	મૃ
હિ	■	૧૦	૦	૧૬	૭
હ	૨૩	૧૫	૭	૦	૧૫
િય	૧૧	૧૩	૨૫	૧૬	૧૧
સ્વા	૨૭	૨૦	૧૭	૨૨	મૃ
િવ	૨૩	૧૬	૨૩	૨૩	૧૫
અ	૨૫	૨૧	૨૮	૧૩	+
ઓ	૧૭	૧૪	■	૩૩	મૃ
મુ	૦	૨૩	૬	૧૫	૬
મુ	૧૫	૩૫	૧૮	૧૬	મૃ
હિ	૧૫	૧૭	૧૧	૦	૩૦
અ	+	+	+	+	+
અ	૧૪	૨૭	૧૩	૧૪	૧૧
ધ	૧૬	૦	૨૩	૨૦	૧૫
શ	૨૪	૦	૩	૨૪	૧૧
પુ	૩૧	૧૫	૧૮	૩૧	મૃ
હિ	૨૭	૧૨	૨૩	૧૧	૭
ર	૧૫	૧૬	૦	૨૦	+

હીં શુભસાગરગણી.

સર્પદંશ વિષે કહે છે-

વિસાહા કિત્તિઆ-ડસેસા,

મૂલડદા ભરણી મહા ।

આર્દ્રાહિં આહિણા દદ્દો,

કટ્ટેણાવિ ન જીવઈ ॥ ૧૧૧ ॥

અર્થ—વિશાખા, કૃત્તિકા, અશ્લેષા, મૂળ, આર્દ્રા, ભરણી અને મઘામાં જેને સર્પ ડસ્યો હોય તે કળે કરીને પણ જીવે નહિ ॥ ૧૧૧ ॥

વિવેચન—ભરણી, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, અશ્લેષા, મઘા, વિશાખા અને મૂળ; આ નક્ષત્રો ફૂર છે; તેથી તેમાં સર્પ ડસ્યો હોય તો તે મનુષ્ય કોઈ પણ રીતે બચી શકતો નથી. વિવેક (વલ્લાસમાં તો અશ્વિની, રોહિણી, ત્રણ પૂર્વા, પ-૬-૮-૯-૧૪ અને ૦)) તિથિઓ, રવિ સંગળ અને શનિવાર, સવાર-સાંજની સંધ્યા અને સંક્રાન્તિ કાળમાં પણ ડંખમૃત્યુયોગ કહેલ છે.

હવે રોગશાન્તિનાં નક્ષત્રો કહે છે-

પુણ-પુસ્સ-ઉફા-ઉમ-રો--

હિણીહિં રોગોવસમ સત્ત દિણે ।

મૂલ-સ્સિણિ-કિત્તિ નવમે,

સવણ-ભરણિ-ચિત્ત-સયમિસેગદસે ॥ ૧૧૨ ॥

ધણિ-કર-વિસાહિં પક્ષે,

મહ વીસડમે ઉષા-મિગે માસે ।

ઋગુરાહ-રેવડ ચિરં,

તિપુન્વ-જિટ્ઠ-૬દ-૬સેસ-સાઈ મિઈ ॥૧૧૩॥

અર્થ—પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાભાદ્રપદ અને રોહિણીમાં વ્યાધિ થયો હોય તો સાત દિવસે; મૃગ, અશ્વિની અને કૃત્તિકામાં વ્યાધિ થયો હોય તો નવ દિવસે; શ્રવણ ભરણી ચિત્રા અને શતભિષામાં વ્યાધિ થયો હોય તો અગીયાર દિવસે; ॥ ૧૧૨ ॥ ધનિષ્ઠા, હસ્ત, અને વિશાખામાં વ્યાધિ થયો હોય તો પદ્મ દિવસે; મઘામાં વીશ દિવસે, ઉત્તરાષાઢા અને મૃગશરમાં વ્યાધિ થયો હોય તો એક મહિને; તથા અનુરાધા અને રેવતી નક્ષત્રમાં રોગ થયો હોય તો ચિરકાળે તેની શાંતિ થાય છે, પણ ત્રણ પૂર્વા (પૂર્વાફાલ્ગુની પૂર્વાષાઢા પૂર્વાભાદ્રપદ) જ્યેષ્ઠા, આર્દ્રા, અશ્લેષા કે સ્વાતિમાં વ્યાધિ થયો હોય તો તેનું મૃત્યુજ થાય છે ॥ ૧૧૩ ॥

વિવેચન—સ્પષ્ટ છે આરભસિદ્ધિની ટીકામાં કહ્યું છે કે—ઉત્તરાષાઢામાં રોગ થાય તો બે માસે મરે, અને અભીષમાં રોગ થાય તો બે માસે જીવે છે વળી રોગશામક નક્ષત્રોને તાગની અનુકૂળતા હોય તોજ રોગ શાંતિ થાય છે x

x મુનિ શ્રી ગ્નવિજયજીએ (૫૦-૬૦ વર્ષ પૂર્વે) લખેલ એક છર્ણુ પત્રમાં વસ્તુ પ્રાપ્તિ અને નક્ષત્રવાગ ચોગે રોગ પીડા દીનનો કોઠો છે જેમાં આદ્રા ચિત્રા અને અનુગાધામાં માત્ર પડેલાને જલ્પ, જેન અને લોહીખડખાથી મૃત્યુ જણાવેલ છે

ચરલહુ મિઝ મૂલે રોગનિન્નાસ હેઝ,
 હવડ્ઝ યલુ પઝત્તં ઓસહં વાહિઆણં ।
 મિગુ-સસિ-પુણ-જિઢા-ડસેસ-સાઈ મહાહિં,
 ન ય કહાવિ વિહેયં રોગમુત્તે સિણાણં ॥૧૧૪॥

અર્થ—ચર, લઘુ, મૃદુ અને મૂળ નક્ષત્રોમાં રોગીને ઔષધ આપ્યું હોય તો તે રોગના નાશનો હેતુ થાય છે; અને રોગમુક્ત પુરૂષે કોઈ પણ રીતે શુક્રવાર, સોમવાર, પુનર્વસુ, જ્યેષ્ઠા, અશ્લેષા, સ્વાતિ અને મધ્યા નક્ષત્રમાં સ્નાન કરવું નહિં. ॥ ૧૧૪ ॥

વિવેચન—પ્રથમ ઔષધ ખાવું હોય ત્યારે ચર, લઘુ, મૃદુ અને મૂળ નક્ષત્રો; અર્થાત્—અશ્વિની, મૃગશર, પુનર્વસુ, પુષ્ય, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, અનુરાધા, મૂળ, અભીચ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા અને રેવતી નક્ષત્ર હોય તો રોગનો નાશ થાય છે; અને દેહપુષ્ટિ થાય છે. અહીં વારો દર્શાવ્યા નથી, પણ ઔષધ લેવામાં રવિ અને સોમવાર શુભ છે, દ્વિસ્વભાવ લગ્ન તથા ભદ્રા કરણ સારાં છે. અન્ય સ્થાને વ્યાધિના પ્રતિકારમાં તિક્ષણ નક્ષત્ર ઉત્તમ માનેલા છે.

પ્રશ્નશતકમાં કહ્યું છે. કે—પ્રશ્નકુંડળીમાં જન્મ નક્ષત્ર અશુભ છે, ૧-૪-૭-૧૦ ભુવનો અને તેના અધિપતિઓ અનુક્રમે—વૈદ્ય, ઔષધ, રોગ અને રોગીના સંબંધવાળા છે. એટલે—તે તે સ્થાનોની પરસ્પર મૈત્રી ઉપરથી વૈદ્ય ઔષધ વિગેરેની અનુકૂળતા—મેળ, પરસ્પરની શત્રુતા ઉપરથી વૈદ્ય ઔષધાદિની પરસ્પર પ્રતિકૂળતા—ક્રમેળ, શુભ ઓછોના સંયોગોથી વૈદ્ય વિગેરે વડે રોગહાનિ, અને કૂર ઓછોના સંયોગોથી વૈદ્ય વિગેરે વડે રોગ વૃદ્ધિ વિગેરેનું જ્ઞાન થાય છે.

વળી લગ્નમાં રહેલા ઓછો ઉપરથી પરિચારક પુરૂષો, તેની વયસ્થિતિ, જાતિ, વર્ણ, ઉપવેશન વિગેરેનું; ચતુર્થેશ ઓછો ઉપ-

રથી કટુક વિગેરે રસવાળા ઔષધનું, ષષ્ઠેશથી કટુ વિગેરે કષ્ઠ વસ્તુથી આ રોગ થયો છે તેનું, ૧-૪ બળવાન હોય અને ૭ મું નિર્બળ હોય તો શીઘ્ર રોગહાનિનું, સ્પત્તમસ્થ ગ્રહ સૌમ્ય પુષ્ટ હોય તો ઔષધ વગર સન્ન થશે એવું, સ્પત્તમસ્થ કે સ્પત્તમેશ ગ્રહો ઉપરથી રોગ પરીક્ષાનું, આદ્યમેશ ઉપરથી મૃત્યુનું-ઘાતક યોગોનું, અને દશમ ભુવનની ચરાદિ રાશિ ઉપરથી રોગીનું જન્મવું ઉઠવું વિગેરે સ્થિતિનું, તથા દશમેશ ઉપરથી રોગીના જાતિવય વર્ષ વિગેરેનું જ્ઞાન થાય છે

કાળજ્ઞાનમા કહ્યું છે કે-આદ્રા, અશ્લેષા, મઘા, મૂળ, જ્યેષ્ઠા અને ભરણી નક્ષત્રમા વૈધને જોલાવવા જવું નહીં ફરતે પણ હાથમા વાસ લઈ એકાકીપણે વૈધને જોલાવવા જવું નહીં, કેમકે તે પ્રમાણે જાય તો રોગીનું સાત દિવસમા મૃત્યું થાય છે સ્વાતિ, અશ્લેષા આદ્રા પૂર્વા અને જ્યેષ્ઠામા રોગી થયેલને ઔષધ આપવામા ફળની આગા રાખવી નહીં, અને સાધ્યાસાધ્યની તપાસ કરી ઔષધ આપવું

આરભસિદ્ધિની ટીકામા કહ્યું છે કે-જાતકોકત ગિષ્ઠ યોગ ન હોય, આઠમે સ્થાને ફર ગ્રહો હોય, છઠ્ઠે સાતમે અને બારમે સ્થાને ફર ગ્રહો નજ હોય, અને સૌમ્ય ગ્રહો બળવાન હોય ત્યારે ઔષધનું સેવન શુભ કાળ છે [આં ૩-૮૨]

અન્યકાર સૂરિમહારાજ ઉત્તરાર્ધ ગાથાથી કહે છે કે-રોગીને માથે પાણી નાખવું હોય ત્યારે સોમવાર શુક્રવારનો ત્યાગ કરવો, અને બીજા વારો લેવા પુષ્કલદ્રમા બુધ તથા શુક્ર અને હર્ષપ્રકારમા શનિવાર વંચ્ય કહેલ છે નક્ષત્રોમા પુનર્વસુ, જ્યેષ્ઠા અશ્લેષા, સ્વાતિ અને મઘા પણ અશુભ છે

અન્યસ્થાને કહ્યું છે કે-રવિ મંગળ તથા શનિવાર, વિષ્ટિ, વ્યતિપાત, અશુભ ચંદ્ર, તથા અશુભ તારા રોગીના અભ્યગ સ્નાનને માટે અશુભ છે (આં ૩. ૭૦) તેલ ચોળવાપૂર્વક સ્નાનને માટે આરભસિદ્ધિમા કહ્યું છે કે-આખાદીને ઈચ્છતા પુરૂષે ૨-૬-૮-૧૦-૧૩-૧૪-૧૫ તિથિ, રાવ મંગળ શુક્ર અને શુક્રવાર, પર્વદિન, ગ્રહજીન, સંક્રાંતિ-

દિન, વિષ્ટિકરણ, વૈધૃતિ અને વ્યતિપાત યોગમાં અભ્યંગ સ્નાન કરવું નહિં.

બૃહજ્જ્યોતિષસારમાં કહ્યું છે કે—રાવ વિગેરે સાતે વારેમાં અભ્યંગ-સ્નાન કરે. તો અનુક્રમે તાપ, કંતિ, મૃત્યુ, લક્ષ્મી, ધનનાશ, વિપત્તિ અને સંપત્તિ રૂપી ફળ મળે છે.

હવે મૃત્યુયોગ કહે છે—

નામનક્ષત્રમત્રિકદૂ, એકનાડીગયાં જયા ।

તયા દિગે ભવે સચ્ચૂ, નન્નહા જિણમાસિચં॥૧૧૫॥

અર્થ—જ્યારે નામરાશિનું નક્ષત્ર, સૂર્ય અને ચંદ્ર એક રાશિમાં આવે ત્યારે—તે દિને મૃત્યુ થાય છે, એમ જિનવચન છે, જે અન્યથા થતું નથી.

વિવેચન—જિનેશ્વર લગવંતનું એવું વચન છે કે—ત્રિનાડીચક્રની હરકોઈ એક નાડીમાં જ્યારે રોગીનું નામનક્ષત્ર સૂર્યનક્ષત્ર અને ચંદ્રનક્ષત્ર એકી સાથે આવે ત્યારે તે રોગીનું મૃત્યુ થાય છે; આ વચનમાં કદાપિ ફેરફાર થતો નથી. આહી નામનક્ષત્ર કહેલ છે, તેથી જન્મનક્ષત્ર લેવાય છે, પણ મુખ્યતા નામની છે.

અન્યસ્થાને તો કહ્યું છે કે—રોગીના જન્મનક્ષત્રની એક નાડીમાં જ્યાંસુધી સૂર્ય રહે ત્યાંસુધી કષ્ટ રહ્યા કરે છે, એક નાડીમાં ચંદ્ર હોય તો આઠ પહોર પીડા રહે છે, અને તે સાથે ત્યાં ફૂર ગ્રહો હોય તો તેજવળતે મૃત્યુ થાય છે. (સાં ૩।૬૭) આરંભસિદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—ત્રીજી પાંચમી અને સાતમી તારામાં રોગ થાય તો અતિદુઃખ અથવા મૃત્યુ થાય છે, અને પૂર્વે કહેલ પૂર્વા વિગેરે નક્ષત્રનો રોગી પણ મૃત્યુ પામે છે. નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“ ઊરગવરણરૌદ્રા વાસવૈન્દ્રી ત્રિપૂર્વા,

યમદહનવિશાલા પાપવારેણ યુક્તા ॥

તિથિપુ નવમી પછી દ્વાદશી વા ચેતુર્થી,
સહજમરણયોગો રોગિણો મૃત્યુરેવ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ અશ્વેષા, શતભિષા, આર્દ્રા, ધનિષ્ઠા, જ્યેષ્ઠા, ત્રણ પૂર્વા, ભરણી, કૃત્તિકા અને વિશાખા નક્ષત્ર હોય, સાથે ફર વાર હોય, અને તિથિઓમા-નોમ, છઠ્ઠ, બારશ કે ચોથ હોય તો સહેજે મૃત્યુયોગ થાય છે, જેમા રોગીનું મૃત્યુ જ થાય છે ॥ ૧ ॥ ”

“ નન્દા ચ વૃશ્ચિકે મેષે, મદ્રા મિથુનકર્કયો ।
કન્યારાશૌ તથા જ્ઞેવા, एषा कालस्य पङ्घटी ॥ ૧ ॥
जया धनु कुम्भसिंहे, रिक्ता तोलि वृषे तथा ।
पूर्णा मीनमकराम्या, कालोऽय मुनिभाषितः ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ વૃશ્ચિક તથા મેષમા નદા તિથિ હોય, મિથુન કર્ક અને કન્યારાશિમા લદ્રા તિથિ હોય તો તેની છ ઘડી કાળયોગ છે ધનુષ્ય કુલ અને મિહમા જયા હોય, તુલા તથા વૃષમા રિક્તા હોય અને મીન તથા મકરમા પૂર્ણા હોય તો પણ કાળયોગ છે એમ મુનિઓએ કહેલ છે ॥૧-૨॥ ”

અર્થાત્—નદાદિ તિથિ પચકમા વૃશ્ચિક દિગેરે લગ્નનો ઉદય થાય તેટલા કાળ મૃત્યુયોગ છે જેમા રોગ થયો હોય તો રોગી મૃત્યુ પામે છે તેની ટીપ્પણીમા કહ્યું છે કે-જન્મના ચન્દ્રમા કે ચમદ પદ્મા યોગમા વ્યાધિ થાય તો પણ મૃત્યુ થાય છે

કાળજ્ઞાનમા કહ્યું છે કે—નદાના મેષ અને વૃશ્ચિક લગ્નમા, લદ્રાના મિથુન અને કન્યા લગ્નમા, જ્યેષ્ઠાના કર્ક અને સિહ લગ્નમા, રિક્તાના વૃષ તુલા અને કુલ લગ્નમા, કે પૂર્ણાના મિથુન ધન અને મકર લગ્નમા કોઈ રોગી થયો હોય તો તેના માટે આ વિષ્ણુ તિથિ પચક છે તથા—

“ भौमकृत्तिकयोर्नन्दा, मद्रा च बुधनागयो ।
जया गुरौ मघाया च, रिक्ता शुक्र घनिष्ठयो ॥ ૧ ॥

મરણ્યાં શનિવારે ચ, પૂર્ણાશ્વિતિથિપંચકે ।

યોગેડસ્મિન્ વ્યાધિરુત્પન્નો, ન સિધ્યતિ કદાચન ॥ ૨ ॥”

અર્થ—“ ભોમ અને કૃત્તિકામાં નંદા તિથિ હોય, બુધ અને અશ્લેષામાં ભદ્રા હોય, શુક્ર અને મઘામાં જ્યા-હોય, શુક્ર અને ધનિષ્ઠામાં રિક્તા હોય, તેમજ શનિ અને ભરણીમાં પૂર્ણા તિથિ હોય, તો આ પ્રમાણેના તિથિપંચક યોગમાં ઉત્પન્ન થયેલ વ્યાધિ કોઈ રીતે સાધ્ય થતો નથી ॥ ૧-૨ ॥ ”

મુંડે માથે તેલ ચોપડી ગધેડે બેસી દક્ષિણમાં જવાનું સ્વપ્ન આવે, સૂર્યોદયકાળે શિયાળ આરડતો સામે આવે, અતિ વિષ્ટા થાય, શરીરનાં રંગમાં વિકાર થાય, માનસિક શાંત કોધી વિગેરે પ્રકૃતિનો અણચિંતબ્યો ફેરફાર થાય, હરકોઈ સ્વભાવમાં તફાવત પડે, છાયામાં માથા વિનાનું ધડ બુચ્ચે, અધીં રાત્રે ઈંદ્ર ધનુષ્ય દેખાય, એકીકાલે ચારે દિશામાં ઈંદ્ર ધનુષ્ય દેખાય, ચંદ્રતારા વિગેરે રાત્રે ન દેખાતાં દિવસે દેખાય, દિવસે ચંદ્રચંદ્ર બુચ્ચે, અક્ષિજ્યોત નાશ પામે, અરૂંધતી (જિહ્વાય) ધ્રુવ (નાસાત્ર) પાપણ અને તારા ન દેખાય, નેત્રો કાળાં-જ્યોતિહીન-ઉંડાં કે મંદ દષ્ટિવાળાં થાય, શબ્દન સાંભળે, દીવાને એલવાયાની વાસ ન જાણે; નાક-ધોળું, કાળું, સૂકું, જાડું, વાંકું, સુંઘવામાં અશક્ત, ફાટેલ, પીડાવાળું, કે તનક મારતું થઈ જાય; મિત્રનું હિત વચન રૂથે નહીં, હૃદય પગ નાભી ટાઢા પડતાં માથામાં ગરમી વ્યાપે, માથામાં પરસેવો અને મુખમાં શ્વાસ થતાં હાથ પગ ગળું અને લમણાની આઠ ધમનીઓ ધીમી પડી જાય, પાંચે ઈંદ્રિયો પોતપોતાના કાર્યમાં મંદ શક્તિવાળી બને, ગતિ-વાસ-સ્વાદ કે દેહરંગમાં ફેરફાર થતાં શરીરમાં કંપ દેખાય, જીભ-દાંત કાળા અને મોઢું લાલ થાય, વાત અને પિત્તની નાડીનું સ્થાન બદલાતાં ગળામાં કફ આવે, એક રોગના વેગમાં વેગથી બીજો રોગ ઉત્પન્ન થાય, લાળનો રંગ બદલાતાં શ્વાસ કાસવાળો થાય તથા સ્વર બેસી જાય, એક સાથે મંદસ્વર મલરોગ કાસ (ખાંસી) શ્વાસ શોષ

હેડકી અને કુક્ષિશૂળ ઉપડે, અથવા આખા શરીરમા સોજે થાય તો જાણવું કે રોગી જાયે એવી આશા નથી *

નારચ દ્ર સૂચિ કહે છે કે—રોગીની પ્રશ્નકુહલી કે તાત્કાલિક લગ્નકુહલીમાં ૬-૮-૧૨ સુ સ્થાન નિર્ગળ હોય અને અન્ય સ્થાન પુષ્ટ હોય, અથવા ૬-૮ સ્થાનના પતિ તથા ચ દ્ર નિર્ગળ હોય અને ૧-૧૦-૧૧ સ્થાનના પતિઓ પુષ્ટ હોય, અથવા ૧-૧૦ ભુવનપતિઓ પુષ્ટ હોય અને ૮ માને પતિ અપુષ્ટ હોય, અથવા પૃથ્વી ચ દ્ર કે સૌમ્ય લગ્નપતિ સૌમ્ય-ચંદ્રની દૃષ્ટિ કે ચુતિવાળી રાગિમા હોય તો રોગી જીવે છે ૬-૮-૧૨ ભુવન તથા તેના પતિઓ પુષ્ટ હોય અને બીજા નિર્ગળ હોય, અથવા ૬-૮ સ્થાનના પતિઓ અપુષ્ટ હોય, અને ૧-૧૦-૧૧ સ્થાનના પતિઓ અપુષ્ટ હોય અથવા ચ દ્ર લગ્નપતિ કે સૌમ્યેશ ૬-૮ કે ૧૨ ભુવનમા પાપની દૃષ્ટિમા કે ફૂર ચંદ્રની સાથે હોય તો રોગી જીવતો નથી ફૂર ચંદ્રની દૃષ્ટિ-વાળો સૌમ્ય લગ્નેશ કે ચ દ્ર લગ્નમા હોય અથવા અન્ય રાશિમા હોય તો રોગી કપ્ટે જીવે છે

બીજી ગીતે તપામીએ તો—લગ્નાશપતિ ઉદ્વિત હોય અને અષ્ટમાશપતિ અસ્તનો હોય, અથવા લગ્નાશપતિ અને કર્માશ (૧૦) પત્રિ પુષ્ટ હોય, તથા અષ્ટમાશપતિ અપુષ્ટ હોય તો રોગી જીવે છે, અને તેથી ઉલટા ક્રમે અશપતિઓ રોગી મૃત્યુ પામે છે અષ્ટમેશ કેન્દ્રમા હોય તો તે મૃત્યુ યોગ છે અને લગ્નપતિ અસ્તનો હોય તથા લગ્નમા પહેલો દ્રેષ્માણ હોય તો જાણવું કે રોગીનું બાવીશમા દ્રેષ્કાણું અર્થાત્ પાચમે પ્રહરે મૃત્યુ છે આ પ્રમાણે કાળનું જ્ઞાન જાતકક્રમ-થી જોઈ લેવું

* આ મળધમા વિગેય જાણના ઇચ્છનારે—યોગશાસ્ત્ર ચિદા-નંદ સ્વચેદય, રાજમાન જાતક વિગેરે ગ્રન્થો, અને ઉપદેશમાળા ગાથા-યત્ર વિગેરે જેવા ઉપદેશમાળા યત્ર પરિશિષ્ટમા દાખલ કરેલ છે

હવે નાડીચક્રની રચના કહે છે—

આઈ અદા મિગં અંતે, મજ્જે મૂલં પદ્ધિઅં ।
રવિન્દુજમ્મનક્ષત્તં, તિવિદ્ધો ન હુ જીવઈ ॥૧૧૬॥

અર્થ—પ્રથમ આદ્રા, છેલ્લું મૃગશર, અને મધ્યમાં મૂળ નક્ષત્ર સ્થાપવું; પછી સૂર્ય નક્ષત્ર ચંદ્ર-નક્ષત્ર અને જન્મનક્ષત્ર એ ત્રણનો વેધ થાય તો તે જીવે નહિં. ॥ ૧૧૬ ॥

વિવેચન—ત્રિનાડીવાળા સર્પની આકૃતિ કરવી, અને ત્રણે રેખાને દાબે એમ સિદ્ધિલીંટીમાં નક્ષત્રો સ્થાપવાં. અથવા ત્રણ પંક્તિ કરવી; અને ક્રમે તથા ઉત્ક્રમે નક્ષત્રો સ્થાપવા, જેમાં પ્રથમ આદ્રા સ્થાપવું, અંતે મૃગશર સ્થાપવું, અને મધ્યમાં મૂળ નક્ષત્ર સ્થાપવું. અહીં મૂળ નક્ષત્રને મધ્યમાં સ્થાપવાનું કહ્યું છે, એટલે—અભીચ સિવાયના સત્યાવીશ નક્ષત્રો લેવા એવો પણ ખુલાસો થાય છે.

નાડીચક્ર.

નાડી ૧	આ	પૂ	ઉ	અ	જ્યે	ધ	શ	ભ	કૃ
નાડી ૨	પૂ	મ	હ	વિ	મુ	શ્ર	પૂ	અ	રો
નાડી ૩	પુ	અ	ત્રિ	સ્વા	પૃ	ઉ	ઉ	રે	મૃ

પછી દરેક નક્ષત્રો ઉપર ઇષ્ટકાળના ગ્રહો સ્થાપવા અને જોવું. જો રવિ નક્ષત્ર ચંદ્ર નક્ષત્ર અને નામનક્ષત્ર એકજ પંક્તિમાં હોય તો રોગી જીવવાનો નથી.

યતિ વદલભમાં તો આંતરા—આંતરાનાં ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો ત્યજી આદ્રા વિગેરે ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રની સવળી અને અવળી સ્થાપનાથી પંદર નક્ષત્રોનું ભુજંગચક્ર કરવાનું કહ્યું છે. અને અન્ય સ્થાને રવિગત નક્ષત્રથી પ્રારંભી આંતરાના

ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રો ત્યજી અનુક્રમે સવળા અને અવળા ત્રણ ત્રણ નક્ષત્રોનું નાડીચક્ર દર્શાવ્યું છે, જેમા રોગીનું નક્ષત્ર ૧- પહેલી ૨-ખીજી કે ૩-ત્રીજી નાડી ઉપર અને + નાડી બહાર હોય તો અનુક્રમે ૧ મૃત્યુ, ૨ મહાકબ્દ, ૩ અલ્પકબ્દ અને + આરોગ્યતારૂપ ફળ કહેલ છે (આ. ૩/૬૭)

ભુજ ગચક.

+	—		આ,	વિ	અ		૩	અ,	ભ
૧	આ		ચિ		ભ્યે		હિ		દ
૨	પુ		હ		મૂ		પૂ		રા
૩	પુ		હિ		પ		શ		મૂ
+	અ	મ,	પૂ,		હિ,	અ,	ધ		—

રવિગત નાડીચક.

+	—		૧૦	૧૧	૧૨		૨૨	૨૩	૨૪
૧	૧		૯		૧૩		૨૧		૨૫
૨	૨		૮		૧૪		૨૦		૨૬
૩	૩		૭		૧૫		૧૯		૨૭
+	૪	૫	૬		૧૬	૧૭	૧૮		—

હવે મૃતકાર્યના વળર્થ નક્ષત્રો કહે છે—

ધ્રુવમિસ્સુગનક્ષત્તા, મૂલઽદ્ધા શ્રણુરાહયા ।

પંચગાર્દ રવી મોમા, મયકજ્જે વિવજ્જિયા ॥૧૧૭॥

અર્થ—ધ્રુવ મિશ્ર અને ઉગ્ર નક્ષત્રો, મૂલ, આર્દ્રા, અનુરાધા, પંચકાહિ, રવિ અને ભોમવાર મૃતકાર્યમાં વળર્થ છે ॥ ૧૧૭ ॥

વિવેચન—મૃતકાર્યમાં ભરણી, કૃત્તિકા, રોહિણી, આર્દ્રા, મવા, વિશાખા, અનુરાધા, મૂલ, ત્રણ પૂર્વા અને ત્રણ ઉત્તરા નક્ષત્રનો ત્યાગ કરવો, રવિવાર અને ભોમવારનો ત્યાગ

કરવો; તથા પંચકાદિ એટલે-પંચક, ત્રિપુષ્કર અને ચમલ વિગેરે યોગનો પણ ત્યાગ કરવો.

આરંભસિદ્ધિની ટીકામાં તો કહ્યું છે કે-હાથા પુરૂષો-એ અશ્વિની, પુષ્ય, હસ્ત, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા, શ્રવણ અને રેવતી નક્ષત્રમાં તથા રવિ સિવાયના વારે પ્રેતક્રિયા કરવી. (૩/૬૧)

હવે અગ્નિસંસ્કાર વિધિ કહે છે—

દો પણ્યાલ મુહુત્તે, તીસમુહુત્તેગપુત્તલં કાઠં ।

નેરદ્વ્ય દાહિણાણ, મહાપરિદ્વાવણં કુજ્જા ॥૧૧૮॥

અર્થ—પીસ્તાળીશ મુહૂર્તીયા નક્ષત્રોમાં બે, અને ત્રીશ મુહૂર્તીયા નક્ષત્રોમાં એક પૂતળું કરી તેની નૈર્ઋત્ય કે દક્ષિણમાં પરિષ્ઠાપના કરવી. ॥ ૧૧૮ ॥

વિવેચન—વ્યવહારમાન્યતા એવી છે કે—મનુષ્યના પ્રેતકાર્યમાં અમુક યોગો હોય તો તે કાર્ય કરવાનો પ્રસંગ બહુ વાર ઉપસ્થિત થાય છે, તેથી તે પ્રસંગનું નિવારણ કરવા માટે શું કરવું ? તે આ ગાથામાં જણાવેલ છે. બે કોઇની પરિષ્ઠાપન કે અગ્નિસંસ્કારની ક્રિયા કરવા વખતે પીસ્તાળી મુહૂર્તના સંયોગવાળું નક્ષત્ર હોય તો હાલ વિગેરેનાં બે પુતળાં કરવાં, અને ત્રીશ મુહૂર્તના સંયોગવાળું નક્ષત્ર હોય તો એક પૂતળું કરવું. પછી મરેલાને જ્યાં અગ્નિસંસ્કાર કરે તેથી નૈર્ઋત્ય ખુણામાં કે દક્ષિણ દિશામાં પૂતળાંને સ્થાપી અગ્નિસંસ્કાર કે પરિસ્થાપના કાર્ય કરવું.

હવે બે ગાથાથી નક્ષત્રનાં મુહૂર્તો કહે છે—

તિન્નેવ ઉત્તરાઈં, પુણવ્વસુ રોહિણી વિસાહા ય ।

અથ નક્ષત્રા, પણ્યાલમુહુત્તસંજોગા ॥૧૧૯॥

સયમિસ-મરણી સાર્દ, અસ્સેસ-જેઢ-ડહ છન્ન નક્ષત્રા ।

પનરસ મુહુત્તજોગા, તીસમુહુત્તા પુણો સેસા ॥૧૨૦॥

અર્થ—ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ, રોહિણી અને વિશાખા એ છ નક્ષત્રો પીસ્તાલીશ મુહૂર્ત મુધી સંયોગવાળા છે. ॥ ૧૧૯ ॥

શતભિષા, ભરણી, સ્વાતિ, અશ્લેષા, જ્યેષ્ઠ અને આર્દ્રા એ છ નક્ષત્રો પંદર મુહૂર્ત મુધી સંયોગવાળાં છે; અને બાકીનાં પંદર નક્ષત્રો ત્રીશ મુહૂર્ત મુધી સંયોગવાળાં છે. ॥ ૧૨૦ ॥

વિવેચન—સ્પષ્ટ છે, જે અમોએ નક્ષત્રદ્વારમા દેખાડેલ છે

ખીન્ત કેટલાએક કાર્યો માટે આરભસિદ્ધિ વિગેરે અન્થોમા નીચે પ્રમાણે કહેલ છે —

નવા ગામના વસવાટમા—અશ્વિની, રોહિણી, આર્દ્રા, પુષ્ય, અશ્લેષા, મઘા, હસ્ત, શતભિષા, મોમ, શુર, શુક્ર, ૧-૨-૩-૧૧ અને ૧૫ તીથિ શુભ છે

જાતકર્મ માટે ચર, લઘુ, મૃદુ, અને ધ્રુવ નક્ષત્ર શુભ છે, મિશ્ર તીક્ષ્ણ અને ઉચ્ચ નક્ષત્ર અશુભ છે, તથા કેન્દ્રીયા શુર-શુક્ર શુભ છે

બાળકનુ નામ પાડવા માટે જાતકર્મના શુભ દિવ-મોજ શુભ છે, પણ માતા-પિતાના યોનિ, ગણ, રાશિ અને તારાને અનુકૂળ નામ પાડવું

અગ્નિસ્થાપનમા—કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશર, પુષ્ય, ત્રણ ઉત્તરા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા અને દેવતી નક્ષત્ર, કેન્દ્રસ્થાનનો રવિ, ઉપચય સ્થાનનો ચન્દ્ર, પાચમા સ્થાનનો બુધ, અને ત્રીજા છઠ્ઠા દશમા અગ્નીચાન્દ્રમા સ્થાનના મંગળ શુક્ર તથા શનિ ગ્રહો શુભ છે મુહૂર્ત ચિ તામણિ (૨-૩૬) મા તે કલ્પ છે કે-તિથિ અને વારના આકને જોડી ચારથી ભાગ દેવો જો શેષમા ૦ કે ૩ વધે તો અગ્નિનો વાસ ભૂમિમા જાણવો, જેમા સુખેથી હોમકાર્ય થાય છે શેષમા ૧ વધે તો અગ્નિનું

નિવાસસ્થાન સ્વર્ગ જાણવું, જેમાં પ્રાણનો નાશ થાય છે. અને શેષમાં ૨ વધે તો અગ્નિનો વાસ પાતાલમાં જાણવો, જેમાં અગ્નિ સ્થાપવાથી ધનનો નાશ થાય છે.

નવું અનાજ ખાવા માટે—અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશર, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ત્રણ ઉત્તરા, હસ્ત, ચિત્રા, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા નક્ષત્રો હોય; લગ્ન, કેન્દ્ર, ત્રિકોણ, મૃત્યુ અને વ્યય સ્થાનમાં સૌમ્ય ગ્રહો હોય; અને સંપૂર્ણ ચન્દ્ર કેન્દ્ર કે ત્રિકોણમાં હોય તો શુભ છે.

નવી દુકાનના પ્રારંભમાં ૨-૩-૬-૧૧-૧૩ તિથિઓ, બુધ ગુરુ કે શુક્રવાર, અશ્વિની રોહિણી મૃગશર આર્દ્રા પુનર્વસુ પુષ્ય મઘા હસ્ત ચિત્રા અનુરાધા ત્રણ ઉત્તરા અને રેવતી નક્ષત્ર, લગ્નસ્થાનમાં રહેલ ચન્દ્ર-શુક્ર, ૧-૨-૧૦-૧૧ ભુવનમાં રહેલ સૌમ્ય ગ્રહો, અને આઠમા કે ખારમા ભુવન સિવાયના સ્થાનોમાં રહેલ કૂર ગ્રહો શુભ ફળદાયક છે—શુભફળ આપે છે.

જન્મરાશિથી કે જન્મલગ્નથી કુંભ સિવાયનું દસમું કે અગ્નીયારમું સ્થાન લગ્નમાં હોય, અને કેન્દ્ર ત્રિકોણ તથા ધન સ્થાનમાં શુભ ગ્રહ હોય ત્યારે ખરીદ-વેચાણ વ્યાપાર કરવો. પશુચોનિવાળા નક્ષત્રોમાં અતુકૂલ પશુનો કચવિક્રય કરવો. ચર લગ્ન હોય, કેન્દ્ર ત્રિકોણમાં સૌમ્ય ગ્રહો હોય, અને ગ્રહ રહિત આઠમું ભુવન હોય તો થાપણ કે વ્યાજે ધન મૂકવું. ઉપચય સ્થાન પુષ્ટ હોય ત્યારે વસ્ત્ર વિગેરે ખરીદવું. લગ્નમાં સૌમ્ય ગ્રહ હોય, દસમા કે અગ્નીયારમા ભુવનમાં રવિ કે મંગળ ગ્રહ હોય, તો લઠવૈયા કે વિદ્યાવાળાએ શેઠની નોકરી કરવી એ હિતકારક છે, એમ આરંભસિદ્ધિના વાર્તિકમાં કહેલ છે.

અન્યસ્થાન (પં.) માં કહ્યું છે કે—અશ્વિની, ચિત્રા, સ્વાતિ, શ્રવણ, શતભીષા અને રેવતીમાં વસ્તુ ખરીદવી; તથા ભરણી, કૃત્તિકા, આર્દ્રા, ત્રણ પૂર્વા અને વિશાખામાં સર્વ વસ્તુ વેચવી.

વ્યવહારસારમાં વહાણ માટે કહ્યું છે કે—રેવતી નક્ષ-

ત્રમા વહાણ તૈયાર કરવું, અશ્વિનીમા કરીયાણા ભરવા, મૃગ-
શર હસ્ત અનુરાધા શ્રવણ કે ધનિષ્ઠામા પ્રસ્થાન કરવું, અને
મૃગશર પૂર્વાશ્વિની હસ્ત ચિત્રા કે શ્રવણ નક્ષત્રમા તથા
સૌમ્ય સ્વામીવાળા જળચર રાશિલગ્નમા વહાણ ચલાવવું,
જેથી વ્યાપારીની કામના સિદ્ધ થાય છે. (આં ૪ । ૧-૩૧)

શ્રી ઉદયપ્રભ સૂરિજી કહે છે કે—લગ્નના દિવસની
પહેલા ત્રીજી છકે કે નવમે દિવસે કુસુભમડપનો પ્રાગભ,
વેદિકા, વર્ણક, બુવાગવાવવાનું તથા કન્યાનું વેગવાળ વિગેરે
કરવું નહિ એટલે—તે સિવાયના શુભ દિવસે અને વિવાહના
નક્ષત્રમા વર્ણક વિગેરે કાર્યો કરવા તથા—કૃત્તિકા, ત્રણ પૂર્વા,
સ્વાતિ, અનુરાધા, ઉત્તરપાઠા, શ્રવણ અને ધનિષ્ઠા નક્ષત્રમા
દપતીના અનુકૂળ રાગિ ગણ વિગેરે મેળવીને કુમારીકાનું
વેશવાળ કરવું

માડવાની ખીલી નાખવા માટે સૂર્ય ૧૧-૧૨-૧ રાશિમા
હોય તો નૈર્ઋત્ય, ૨-૩-૪ ગગિમા હોય તો અગ્નિ, ૫-૬-૭
રાશિમા હોય તો ઇશાન, અને ૮-૯-૧૦ રાશિમા હોય તો
અય્યવ્ય ખુણા શ્રેષ્ઠ છે

વિવાહ માટે—મેષ વૃષ મિથુન મકર અને કુલનો
સૂર્ય હોય, મહા કાગળ વૈશાખ અને જેઠ માસ હોય, ચૈત્રમા
મેષાર્ક હોય, પોષમા મકરાર્ક હોય, આપાઠ શુદ્ધિ કે કાર્તિક
વદિ હોય તો તે શુભ છે પણ જન્મમાસ, મકરસ્થ શુર,
સિહસ્થગુરુ, જન્મદિવસ, જન્મનક્ષત્ર, અને વર-કન્યા ખન્ને
પહેલા ખોળાના કુજ દ હોય તો જેઠ માસનો ત્યાગ કરવો
શુભતિથિઓ, ખુધ ખુર શુક, અને રોહિણી મૃગશર મધ્ય
ત્રણ-ઉત્તર હસ્ત સ્વાતિ અનુરાધા મૂળ કે દેવતી નક્ષત્રમા
વિવાહ શુભ છે

સારંગ કહે છે કે—કૂર ગ્રહોએ લોગવેલ લોગવાતું
અને લોગવવાનું નક્ષત્ર વિવાહમા વર્જ્ય છે, નહિ તો તેમા
પરજોલ બન્યા ત્રણ વર્ષમા વિધવા થાય છે, વૈશાખ વદિમા

ધનિષ્ઠાથી રોહિણી સુધીના નવ નક્ષત્ર, વસુનવક કે મહા-પંચક કહેવાય છે તે પણ વિવાહમાં ત્યાજ્ય છે.

વિવાહમાં ૨૧ દોષનો ત્યાગ કરવો. અને તે ન બની શકે તો-લક્ષ્મી, પાત (ચંડાયુધ), યુતિ, વેધ, જ્ઞમિત્ર, બાણ-પંચક, એકાર્ગલ, ઉપગ્રહ, કાંતિસામ્ય અને દગ્ધા; એ દસ દોષનો તો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. યમઘંટમાં વિવાહ કરવાથી કુળનો ઉચ્છેદ થાય છે, એકાર્ગલમાં વિવાહ કરવાથી વૈધવ્ય મળે છે, જ્ઞમિત્રમાં વિવાહ કરવાથી-વૈધવ્ય, મૃત્યુ કુલટાવૃત્તિ, શોક, પીડા, વિગેરે દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. લગ્નમાં ઉદ્યાસ્ત શુદ્ધિ પણ અવશ્ય જોવી.

ગૃહસ્થ વ્યવહારમાં વિવાહ એ આવશ્યક કાર્ય તરીકે મનાય છે, માટે તેમાં લગ્નબળ તપાસીને જ મુહૂર્ત લેવું. **શ્રીઉદયપ્રલસૂરજી** વિવાહના લગ્નમાં રેખા આપનાર અહો માટે કહે છે કે—સૂર્ય ૩-૬-૮-૧૧ સ્થાને હોય, ચંદ્ર ૨-૩-૧૧ ભુવને હોય, મંગળ ૩-૬-૧૧ ભુવને હોય, બુધ તથા શુક્ર ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૮-૧૦-૧૧ સ્થાનમાં હોય, શુક્ર ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૮-૧૦-૧૧ ભુવને હોય, શનિ ૩-૬-૮-૧૧ મે ભુવને હોય; તથા રાહુ ૨-૩-૫-૬-૮-૯-૧૦-૧૧ ભુવને હોય તો તે સારા છે. આઠમે સ્થાને સૂર્ય કે શનિ સિવાયના અહો ન હોય, ચંદ્ર અને શુક્ર છઠ્ઠે સ્થાને ન હોય, વ્યય-ભુવનમાં કેતુ ન હોય તેવા મુહૂર્તમાં વિવાહ કરવો તે શ્રેષ્ઠ છે.

ચરલગ્ન અને ચરરાશિસ્થ ચંદ્રપર સ્ત્રીઅહોની દૃષ્ટિ હોય અને બળવાન્યાયી (રવિ ચંદ્ર સોમ કે શુક્ર) અહો કેન્દ્રમાં હોય, અથવા મિથુન રાશિનો ચન્દ્ર પાપઅહોની દૃષ્ટિ-વાળો હોય તો તે સ્ત્રી એકપતિવ્રતથી પડે છે. રવિ સોમ મંગળ નીચના હોય; અથવા લગ્નપતિ શત્રુના ઘરમાં હોય, અથવા સાતમું સ્થાન નિર્બળ હોય તો તે સ્ત્રી વાંઝણી થાય છે. સપ્તમેશ, સૂર્ય કે શુક્ર નિર્બળ હોય તો પતિ સાસરો કે

ચાર મે હોય, પાપ ગ્રહો છઠ્ઠે હોય, સૌમ્ય ગ્રહો ધન ત્રિકોણ કે કેન્દ્રમા હોય, અને આઠમું દસમું સ્થાન ગ્રહ શૂન્ય હોય ત્યારે રાજ્યાલિપેક કરવો શુભ છે

સૂર્ય ૩-૧૧ ભુવને હોય, મંગળ ૬ ભુવને હોય, ગુરુ ૧-૪-૫-૯-૧૦ ભુવને હોય, શુક્ર ૧૦ સ્થાને હોય, શનિ ૩-૧૧ સ્થાને હોય, તો આ ગ્રહો ઉત્તમ છે પાપ ગ્રહો ૧-૭-૪-૫-૭-૮-૯-૧૦ ભુવનમા હોય તો તેનો ત્યાગ કરવો અને ચન્દ્ર કે સૌમ્ય ગ્રહો કૂર ગ્રહની દૃષ્ટિવાળા ૬-૮ ભુવનમા હોય તો આ મુદૂર્તને સર્વથા જતુ કરવું, પણ અલિપેક કરવોજ નહિ કેન્દ્રાદિમા જર ગ્રહ બળવાન હોય તો ગળત જગ થાય છે, અને કેન્દ્ર ત્રિકોણમા શુભ ગ્રહ બળવાન હોય તો ગળત શાત થાય છે અન્ય સ્થાને કહ્યું છે કે-સૂર્ય ૧૦ સ્થાને હોય, પૂર્ણચંદ્ર ૪ સ્થાને હોય, અને ગુરુ લગ્નમા હોય ત્યારે ગુરુવાગ્ને દિવસે રાજ્યાલિપેક તથા શુભ આયુષ્યના કાર્યો કરવા શ્રીહરિભદ્રસૂરિજી કહે છે કે—રાજ્યાલિપેક અને આચાર્ય પદાધિગ્રહણ વિગેરે દરેક શુભ ક્રિયાઓમા પ્રતિષ્ઠાની ઉત્તમ ગ્રહસ્થાપના પણ ઉત્તમ છે

રાજ્યાલિપેક ગ્રહસ્થાપના.

ઉત્તમોત્તમ ઉત્તમ મધ્યમ અપ્રમ

ગવિ નિ ગાહુ	૩-૧૧	૬	રોષ	૮-૧૨
મોમ શુધ		ગેષ	૨	૬-૮-૧૨
મંગળ	૬	૩-૧૦-૧૧	ગેષ	૮-૧૨
ગુરુ	૧-૪-૫-૯-૧૦	૩-૭-૧૧	૨	૬-૮-૧૨
શુક્ર	૧૦	ગેષ	૨	૬-૮-૧૨

દરેક પ્રકારના અશુભ કાર્યોમાં કૂ નક્ષત્ર વિગેરેનો સ્વીકાર કરાય છે પૂર્ણભદ્રમા કહ્યું છે કે-રિક્તા તિથિ, અશુભ યોગ, કુરલગ્ન, અને કૃષ્ણપક્ષમા અશુભ કાર્યોનો પ્રારભ કરવો, અને તેથી વિપરીત હોય તો શુભકાર્યોનો પ્રારભ

કરવો. અર્થાત્ રિક્તા આઠમ અમાસને દિવસે, ગ્રહણના દિવસોમાં, ભરણી મૃગશર મધા અને મૂળ નક્ષત્રમાં, કુંભ લગ્નમાં ખુધ હોય, ચોથા ભુવનમાં શુક્ર હોય, અને આઠમું સ્થાન શુદ્ધ હોય તો—ભૂત-વેતાલ સાધના, જંત્ર, મંત્ર, રક્ષા, શૂદ્ર કાર્ય, પાપ, ભય, અને દંભ વિગેરે કાર્યો કરી શકાય છે. તથા શત્રુમારણ વિગેરે પ્રયોગમાં—અંદ્ર કૂર ગ્રહના યોગ કે વર્ગમાં હોય; શત્રુની જન્મરાશિની કે લગ્નની આઠમી રાશિ લગ્નમાં હોય, અને રિષ્ટ યોગમાં ખુધ બળવાન હોય તો આ મુહૂર્ત સિદ્ધિકારક છે.

શુભકાર્યોમાં તો—સૌમ્યવાર, શુભ નક્ષત્રો, અને શુભ ગ્રહયોગોનો સ્વીકાર કરવો. શુભ કાર્યમાં રવિ, સોમ, ખુધ, ગુરુ અને શુક્રવાર સારા છે. નક્ષત્ર માટે ઉદયપ્રભસૂરિજી કહે છે કે—વ્રત, નિયમ, પ્રાયાશ્રિત્ત, યોગ, ઉપધાન, નાંદી, વિગેરે ધર્મોત્સવાદિક કાર્યમાં—મંગળવાર; શનિવાર, ભરણી; કૃત્તિકા, આર્દ્રા, અશ્લેષા, મધા, ત્રણ પૂર્વા, વિશાખા, જ્યેષ્ઠા અને મૂળ નક્ષત્રનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. તથા શાંતિક કાર્યમાં—રોહિણી, મૃગશર, ત્રણ ઉત્તરા, ચિત્રા, અનુરાધા અને રેવતી નક્ષત્રો લેવાં. **વાર્તિકમાં વિશેષ કહ્યું છે કે—**

“ શાન્તિકં પૌષ્ટિકં કાર્યં, જ્ઞેજ્યશુક્રાર્કવાસરે।

કન્યાવિવાહનક્ષત્રે, પુખ્યાશ્ચિશ્રવણે તથા ॥ ૧ ॥”

અર્થ—“ ખુધ ગુરુ શુક્ર અને રવિવારે, અશ્વિની પુખ્ય અને શ્રવણ નક્ષત્રમાં, તથા કન્યા વિવાહના—રોહિણી, મૃગશર, મધા, ઉત્તરાશ્લેષુની, હસ્ત, સ્વાતિ, અનુરાધા, મૂળ, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદ, અને રેવતી નક્ષત્રમાં શાંતિક તથા પૌષ્ટિક કાર્ય કરવું ॥ ૧ ॥ ”

હીરજ્યોતિષમાં કહ્યું છે કે—નંદા ભદ્રા જ્યા પૂણી તિથિમાં; વિષ્ટિ સિવાયના કરણોમાં; રવિ સોમ ખુધ ગુરુ અને શુક્રવારે; તથા—અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશર, પુનર્વસુ, પુખ્ય, ત્રણ ઉત્તરા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, અનુરાધા, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા,

સૌમ્યગ્રહવાળો. શુભચન્દ્ર સર્વે કાર્યને સિદ્ધ કરેતો નથી,
તેમજ જન્મથી આઠમુ ભુવન લગ્નમા હોય તો શિવકારક નથી

પાકશ્રી ગ્રન્થ (૫/૨) મા કહ્યું છે કે—કાર્તિક માગશર
અને પોષ માસના વૃષ લગ્નો, મહા ફાગણ અને ચૈત્ર માસના
સિંહ લગ્નો, વૈશાખ જેઠ અને અષાઢના વૃશ્ચિક લગ્ન, અને
શ્રાવણ ભાદરવો તથા આસો માસમા કુલ લગ્નો અમૃતલગ્નો
છે, જેના વર્ગોત્તમના મધ્યમ અશના ઉદયમા સર્વ કાર્યની
સિદ્ધિ થાય છે

આ સિવાય—મૌળી જ ધન, વિપ્રાધિકાર, સોળ સંસ્કાર,
પશુખરીદી, હલવાહ, ખીજવપન, કૃષિનક્ષત્ર, જળાશય અને
વૃક્ષારોપણ વિગેરે અન્ય ગ્રન્થથી જાણવું

હવે શુદ્ધિકાર કહે છે—

માસ—દિણ—રિક્તસુદ્ધિ,
મુણિજનં સિદ્ધચ્છાય—ધ્રુવલગ્ને ।
વારંગુલમ્મિ સુદ્ધે,
દિક્ત—પટ્ટાઈઅં કુજા ॥ ૧૨૧ ॥

અર્થ—માસ દિવસ અને નક્ષત્રની શુદ્ધિ
જાણીને સિદ્ધચ્છાયા અને ધ્રુવલગ્નમાં અથવા દ્વીક-
શાંગુલ છાયામાં દીક્ષા તથા પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કરવું. ૧૨૧

વિવેચન—શુભાશુભ માસ દિવસ અને નક્ષત્રનું
વિવરણ આગળ કહેવાયેલ છે, તે દ્વારા દરેક પ્રકારની
શુદ્ધિ જાણવી તથા સિદ્ધચ્છાયા અને શકુછાયાનો વિસ્તાર
આગળ (ગાથા ૧૩૯—૧૪૧ મા) કહેવાશે, અને સ્થિર
લગ્નનું વર્ષન રાશિલગ્ન દ્વારમા કહેવાયેલ છે, તે દરેકની
અનુકૂળતા જોઈને દીક્ષા પ્રતિષ્ઠા વિગેરે શુભ કાર્યો કરવા

હવે પ્રથમ અન્યકાર મહારાજ પોતે જ બે ગાથાથી
માસ અને દિવસની શુદ્ધિ કહે છે—

હરિસયણ અકમ્મણ,
અહિઅમાસ ગુરિસુક્કિ અત્થિ સિસુવુટ્ટે ।
સસિનટ્ટે ન પડ્ઢા,
દિક્ખા સુક્કઽત્થિ વિ ન દુટ્ઠા ॥ ૧૨૨ ॥
અવજોગકુલિઅમદ્દા,
ઉક્કાઈ જત્થ તં દિણં વજ્જે ।
સંકંતિસાઈદિણતિહ,
ગહણે ઇગુ આઈ સગ પચ્છા ॥ ૧૨૩ ॥

અર્થ—હરિસયણ (ચોમાસું), અકર્મમાસ,
અધિકમાસ, ગુરુ-શુક્રનો અસ્ત, ગુરુ કે શુક્રની
આલ્યદશા કે વૃદ્ધાવસ્થા, અને ચન્દ્રનો અસ્તકાળ
હોય ત્યારે પ્રતિષ્ઠા દીક્ષા વિગેરે કરવાં નહિ; પણ
દીક્ષા માત્ર શુક્રાસ્તમાં દુષ્ટ નથી. ॥ ૧૨૨ ॥
અવજોગ, કુલિક, વિષ્ટિ, અને ઉદકા વિગેરે જે દિવસે
હોય તે દિવસ વળ્ય છે. તથા સંકાંતિના પૂર્વના
દિવસ સાથે ત્રણ દિવસો, અને ગ્રહણમાં એક
દિવસ પહેલાંનો એક દિવસ ગ્રહણનો તથા સાત
દિવસ પછીના વળ્ય છે. ॥ ૧૨૩ ॥

વિવેચન—આ બે ગાથામાં માસ અને દિવસની શુદ્ધિના
અપયોગોની નામાવલી આપી છે; શુભકાર્યમાં તે દરેકનો
અવશ્ય ત્યાગ કરવો, અપવાદ એટલો જ છે કે—પ્રતિષ્ઠામાં
શુક્રાસ્તના દિવસો દુષ્ટ છે, પણ દીક્ષામાં શુક્રાસ્તનો દોષ હોતો

નથી. આ ગાથામાં દશાવેલા કે નહિ દશાવેલા વર્ષ, માસ, તિથિ, દિવસ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને લગ્નકુડળીના એકસ-તાક કે ગણસત્તાક વિલગ્નો નીચે મુજબ છે—

સિંહસ્થશુક્ર, ચોમાસુ, અધિકમાસ, ક્ષયમાસ, ધનાર્ક, મીનાર્ક, પોષ, ચૈત્ર, જન્મમાસ, પક્ષચિહ્ન, વૃદ્ધિતિથિ, ક્ષય-તિથિ, ફરતિથિ, દગ્ધાતિથિ, દગ્ધાતિથિની ઘડી ૪, જન્મ-તિથિ, વક્રી શુક્રના દિવસો ૧૧૨, વક્રી શુક્રના દિવસો ૫૨, અતિચારી શુક્રના દિવસો ૪૫, અતિચારી શુક્રના દિવસો ૧૦, જાળ-વૃદ્ધ-અસ્ત શુક્રના દિવસો ૬૨, જાળ-વૃદ્ધ-અસ્ત શુક્રના દિવસો ૧૦૧ કે ૧૩, સકાન્તિના દિવસો ૩, સકાન્તિની આગળ-પાછળની ઘડી ૧૬, અહલુદ્ધપિત દિન ૯, ચન્દ્રનો અસ્તકાળ, ફરવાર, ફર વારની હોરા, કુવારની ઘડી ૪, દરેક વારની વિષઘડી, કુલિક ઉપકુલિક, કટક, કાલવેળા, અર્ધપ્રહર, વિષ્ટિકરણ, ૨-૧૨-૨૦-૨૧-૨૨-૨૩ મુહૂર્તો, શિષ્ય સ્થાપક વર અને કન્યાના જન્મનક્ષત્રો, ફર અહે લોગ-વેલ લોગવાતુ કે આક્રમણ કરેલુ નક્ષત્ર, અહવિદ્ધનક્ષત્ર, અહસિન્ન નક્ષત્ર, અહલુતુ નક્ષત્ર, રાહુ-કેતુના દર્શનતુ અશુદ્ધ નક્ષત્ર, કર અહોની વિષઘડીઓ, અહના જન્મનક્ષત્રો, લતા, ઉપઅહ, પાત, ત્રણ ગડાત, વેધ, એકાર્ગલ, વ્યતિપાત, વૈધત, ભસ્મયોગ, દ ડયોગ, અમૃતમિદ્ધિન, ઠાલદ ડ, ઉત્પાત, મૃત્યુ, કેકગ્ર, અતિદુષ્ટ વિષ્કલાહિસાતયોગો, વિષ્કલ ઘડી ૫, ગડ-અતિગડ ઘડી ૬, શૂલ ઘડી ૭, વ્યાધાત ઘડી ૯, ગદ ઘડી ૭, દ્વાક્ષ-વજ્ર-મુદ્ગર ઘડી ૫, લુળક-પદ્મ ઘડી ૪, ચર ઘડી ૩, મૂગલ ઘડી ૨, ધુમાક્ષ ઘડી ૧, ઉત્પાત ઘડી ૭, મૃત્યુ ઘડી ૬, કાણુ ઘડી ૫, વજ્રપાત, યમદંટ્રા, જ્વાલામુખી, કાલમુખી ઘડી ૮, સર્વ કુયોગ ઘડી ૨, મૃત્યુયોગો, કર્તરી, ભમિત્ર, પરમભમિત્ર, સુતિ, ક્રાતિસામ્ય, ધુધપ ચક્ર, મુખ્ય-ગૌણ ને બળ પ્રિનાના સૂર્ય ચન્દ્ર શુક્ર, શુક્રનો નિર્બળ ચન્દ્ર, ધાતચન્દ્ર વિગેરે.

- શિષ્ય-સ્થાપક વર કે કન્યાની જન્મરાશિકુડળી કે

જન્મલગ્નકુંડળીના ૧-૪-૮-૧૨-ભુવનનું લગ્ન (૩૨), ખન્ને જન્મકુંડળીના ૮મા સ્થાનના અહોથી ભોગવાતું લગ્ન, સૌમ્ય-અહના ખળથી રહિત જન્મરાશિનું લગ્ન, સૌમ્યઅહખલહીન કેન્દ્ર-વાળું લગ્ન, ચન્દ્રથી અશુદ્ધ થયેલ લગ્ન, કૂર અહથી અશુદ્ધ થયેલ લગ્ન કે નવાંશ, અદ્ય રેખાવાળું લગ્ન, દુષ્ટ યોગ (પાતું ૧૮૩) કારક કુંડલીનું લગ્ન, ઉદ્યાસ્તની શુદ્ધિથી રહિત લગ્ન, ૬-૫-૪ વર્ગની શુદ્ધિ વગરનું લગ્ન, વર્જ્ય નવાંશ, લગ્નથી કે ચન્દ્રથી સાતમે સ્થાને રહેલ કૂર અહ કે શુક, લગ્ન-કુંડળી કે ભાવકુંડળીમાં અશુભ સ્થાને રહેલા અહો, નીચ અહો, અદ્ય રેખાવાળો ગુરુ, નીચનો ચંદ્ર, ક્ષીણ ચંદ્ર ૬-૮ ભુવને રહેલ લગ્નપતિ કે નવાંશપતિ, નીચનો લગ્નેશ, નીચનો નવાંશેશ, દુશ્ચિહ્ન, *ઉત્પાતના દિવસો ૭, માત-પિતાની મૃત્યુતિથિ, રજસ્વલા માતાના દિવસો, અને મનોભંગ.

આગળ વિલગ્નશુદ્ધિ (ગાથા ૨૧) માં તથા પોતપો-તાના દ્વારમાં આ દરેક દોષો પૈકીના સાધ્ય દૂષણોની શુદ્ધિ દેખાડેલ છે, જે તપાસી દૂષણો ટાળીને શુદ્ધ દિવસ લેવો.

વળી પણ દિનશુદ્ધિ જ કહે છે—

સુદ્ધતિહી સુહવારે,
સિદ્ધાઽમિચરાજજોગપસુહાઈં ।
જત્ય હવન્તિ સુહાઈં,
સુહકજ્જે તં દિણં ગિજ્જં ॥ ૧૨૪ ॥

અર્થ—જે દિવસે શુદ્ધ તિથિ અને શુભ વારની સાથે સિદ્ધિ, અમૃતસિદ્ધિ, કે રાજ્યોગ પ્રમુખ

* જુઓ પૃષ્ઠ ૫૪ ૫૮-૫૯ તથા નીહાર (૫૨૬) વૃષ્ટિ, અહયુદ્ધ, અહયુ, વૃક્ષપાત, પાષાણવૃષ્ટિ, ઋતુવ્યસય, જંતુની વિકૃત ઉત્પત્તિ, સૂર્ય-ચંદ્રનો વિપર્યય, દેવ મૂર્તિનો ખ્વંસ વિગેરે. (મેઘમહોદય.)

યોગો હોય તે દિવસ શુભકાર્યમાં ગ્રહણ કરવો.

॥ ૧૨૪ ॥

વિવેચન—પૂર્વોક્ત ગાથામા દરેક પ્રકારના દોષો દેખાડેલ છે તે દોષોથી રહિત દિવસ હોય, અને તેજ દિવસે ૨-૩-૫-૭-૧૦-૧૧-૧૩ કે ૧૫ તિથિ હોય, સોમ બુધ ગુરુ કે શુક્રવાર હોય, તથા ગવિયોગ, કુમાર, ગજ, સ્થિર, મર્વાક, અમૃતમિદ્રિ, અમૃત અને સિદ્ધિ વિગેરે યોગો હોય, તો શુભ કાર્યો કરવા

આ ગાથામા નક્ષત્રો માટે અપદ્ધતા કહી નથી, પરંતુ તે બાબત અન્યકાર સૂત્રિમહારાજ ઉદ્દેશ્ય કરવાના છે માટે અહીં— શુભ નક્ષત્રો, શુભ લગ્ન, છ વર્ગની શુદ્ધિ, ગ્રહ ગોચર, બુધ-ગુરુ-શુક્રનું બળ, ધ્રુવચક્ર, ૧ કુછાયા, અલીચ્, વિન્યયોગ, શિવચક્ર, ચંદ્રનાડી, ભૂતત્વ, જળતત્વ, શકુન-નિમિત્ત અને ઉત્સાહનો પણ સ્વીકાર કરવો.

હવે દીક્ષાદ્વાર કહે છે—

હત્ય-ઽણુરાહા સાર્દ,

સવણુ-ત્તર-મૂલ-રોહિણી-પુસ્સા ।

રેવઙ્ગ-પુણવ્વસુ ઇશ્ર,

દિક્ષલ-પદ્મ સુહા રિક્ત્વા ॥૧૨૫॥

અર્થ—હસ્ત, અનુરાધા, સ્વાતિ, શ્રવણ, ત્રણ ઉત્તરા, મૂળ, રોહિણી, પુષ્ય, રેવતી અને પુનર્વસુ; આ દરેક નક્ષત્રો દીક્ષા અને પ્રતિષ્ઠામાં શુભ છે ॥ ૧૨૫ ॥

વિવેચન—પૂર્વોક્ત રીતે નિર્દોષ અને સશુભ દિવસ બેઠ દીક્ષા પ્રતિષ્ઠા વિગેરે શુભ કાર્યો કરવા પરંતુ દીક્ષા

વિગેરેમાં બીજી શુદ્ધિ કરતાં નક્ષત્રશુદ્ધિના વિશેષ આવશ્યકતા છે, તેથી અન્યકાર સૂરિમહારાજે જે ગાથાથી દીક્ષા અને પ્રતિષ્ઠાનાં નક્ષત્રો જુદા દેખાડેલ છે. આ અન્ય તથા અન્ય અન્યો-માં દીક્ષા માટે નીચે પ્રમાણે શુદ્ધિ કહેલ છે—

દીક્ષામાં—કાર્તિક, માગશર, મહા, ફાગણ, વૈશાખ, જ્યેષ્ઠ, અને અષાઢ માસ સારા છે; માત્ર જ્યેષ્ઠ પુત્ર-પુત્રીની દીક્ષા હોય તો જ્યેષ્ઠ માસનો ત્યાગ કરવો. તથા મેષ વૃષ મિથુન મકર અને કુંભની સંક્રાન્તિ પણ સારી છે. બાલવૃદ્ધ ગુરુ-શુક્ર અને અસ્ત ગુરુના દિવસો દીક્ષામાં નેષ્ટ છે.

લગ્નશુદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—વ્રતગ્રહણ માટે રવિ, બુધ, ગુરુ અને શનિવાર સુંદર છે; નારાયણમાં સોમવારને શુભ કહેલો છે, અને અન્યસ્થાને બળવાન યોગ કે બળવાન લગ્નના દિવસે સોમ-શુક્રને પણ શુભ માન્યા છે.

લગ્નશુદ્ધિમાં બન્ને પક્ષની ૧-૨-૩-૫-૭-૧૦-૧૧-૧૩ તિથિઓ વ્રતસ્વીકાર માટે ગુણવર્ધક માની છે, કોઈ સ્થાને ૪-૧૨ તિથિએ દીક્ષા લેવાનું સ્વીકાર્યું છે, શ્રીમાન્ ઉદયપ્રભ સૂરિજી માત્ર પુનમનેજ દીક્ષા વર્જ્ય તિથિ માને છે. જ્યારે લક્ષ્મી કહે છે કે—મંત્ર દીક્ષા વિગેરેમાં રિક્તા અમાવાસ્યા અને આઠમ તિથિ પ્રશસ્ત છે.

નક્ષત્રો માટે સૂરિ મહારાજ જ કહે છે કે—વ્રત ગ્રહ-ણમાં અશ્વિની, રોહિણી, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ત્રણે ઉત્તરા, હસ્ત, સ્વાતિ, અનુરાધા, મૂળ, શ્રવણ, શતભિષા, પૂર્વાભાદ્રપદ અને રેવતી નક્ષત્ર શુભ છે. શ્રીમાન્ ઉદયપ્રભ સૂરિજીએ દીક્ષાના નક્ષત્રોમાં પુષ્ય અને પૂર્વાભાદ્રપદને સ્વીકાર કર્યો નથી, તેમજ પુષ્ય નક્ષત્રમાં તો વિવાહ અને દીક્ષાનો સર્વથા નિષેધ જ કર્યો છે. અન્ય સ્થાને દીક્ષામાં અશ્વિની શતભિષા અને પૂર્વાભાદ્રપદને બદલે મૃગશર મઘા અને ધનિષ્ઠા લઈ પંદર નક્ષત્રો શુભ કહ્યા છે; આદ્રા ચિત્રા તથા વિશાખાં ત્યાજ્ય કહ્યા છે, અને અભિજિત નક્ષત્ર સર્વ શ્રેષ્ઠ કહેલ છે.

૧ એક સ્થાનમાં ચારથી વધારે ગ્રહો હોય, ૨ અથવા જન્મરાશિપતિ શનિને ભેતો હોય અને ખીજા ગ્રહની દષ્ટિ-વાળા સ્થાનમાં ન હોય, ૩ અથવા જન્મરાશિપતિને ખીજા ગ્રહ ભેતો ન હોય પણ શનિ ભેતો હોય તો અવજનના યોગ થાય છે, તેમાં દીક્ષા આપવી હિતકર છે ચમઘટ, વજ્રમુશલ વિગેરે કુયોગોનો ત્યાગ જ કરવો, કેમકે તેમાં દીક્ષા લેવાથી દીક્ષિત મૃત્યુ પામે છે કે વ્રતથી ખડે છે શુક્રાન્તના દિવસે દુષ્ટ નથી શ્રી ઉદયપ્રભ સૂરિજી મહારાજ લગ્ન-અગ્નિ માટે કહે છે કે—

“ વ્રતાય રાશયો દ્વયજ્ઞા, સ્થિરાશ્રાપિ વૃષં વિના ।

મકરશ્ચ પ્રગસ્યાઃ સ્યુઃ, લગ્નાશાદિપુ નેતરે ॥ ૨૧ ॥ ”

અર્થ—“દીક્ષાના લગ્ન અને નવાશ વિગેરેમાં દ્વિસ્વ ભાવ-મિથુન કન્યા ધન અને મીન, વૃષ સિંવાયની સ્થિર--સિંહ વૃશ્ચિક કુલ અને મકર રાશિઓ શ્રેષ્ઠ છે, તે સિવાયની ખીજી રાશિ શુભ નથી ॥ ૨૧ ॥ ” એટલે—મેષ વૃષ કર્ક અને તુલા રાશિના લગ્ન, નવાશ કે દાદશાશ, એ કોઈનો પણ દીક્ષામાં સ્વીકાર કરવો નહિ

નારત્ય દ્રમા કહ્યું છે કે—

“ વૃશ્ચિકમિયુનધનુર્ધર--કુમ્ભેષુ શુભાય દીક્ષણ ભવતિ ।

પચ્ચમકે તુ નવાશે, વૃષાજયોર્નાન્યરાશીનામ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ વૃશ્ચિક મિથુન ધન અને કુલની દીક્ષા શુભ છે, વૃષભ--મેષનો પાચમો નવાશ શુભ છે, ખીજી રાશિનો પાચમો નવાશ શુભ નથી ॥ ૧ ॥ ”

હર્ષમકાશમાં પણ મેષ અને વૃષ સિવાયની રાશિઓના પાચમાં અશોને કેટલાએક કારણે દુષ્ટ થતા હોવાથી દીક્ષા માટે નેષ માનેલ છે, જ્યારે વૃષાશ તો શુક્રવારે હોય તો પણ શુભ છે

અ ૬ અને શુક્રના બળવાનપણામાં દીક્ષા સર્વથા દેવીજ

નહિં. નારચંદ્ર-ટીપ્પણમાં કહ્યું છે કે—૧ શુક્રવાર હોય, ૨ શુક્ર લગ્નમાં હોય, ૩ શુક્રનો નવાંશ હોય, ૪ લગ્ન કે સાતમા સ્થાનમાં શુક્રની સંપૂર્ણ દષ્ટિ હોય, અને ૫ શુક્રની રાશિ વૃષ કે તુલા હોય; અથવા—૧ સોમવાર હોય, ૨ લગ્નમાં ચંદ્ર હોય, ૩ ચંદ્રનો નવાંશ હોય, કે ૪ ચંદ્રની દષ્ટિ પડતી હોય તો દીક્ષા આપવી નહિં.

મંગળનો ૫૬ વર્ગ પણ નેષ્ટ છે.

“ જીવ-મન્દ-બુધા-ડર્કાણાં, ષડ્વર્ગો વારદર્શને ।

શુભાવહાનિ દીક્ષાયાં, ન શૈષાણાં કદાચન ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ દીક્ષામાં શુર શનિ બુધ અને સૂર્યના ૫૬ વર્ગો વાર અને દષ્ટિ શુભ છે, બાકીના ગ્રહો (ચંદ્ર મંગળ શુક્ર) ના ૫૬વર્ગોદિક શુભ નથી. ॥ ૧ ॥ નારચંદ્રમાં ચંદ્રનો વર્ગ પણ સ્વીકાર્યો છે.

ઉદયાસ્તની શુદ્ધિ પણ લેવી, નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે અસ્તશુદ્ધિનો આગ્રહ નથી, પણ ઉદયની શુદ્ધિ તો જોઈએ જ.

એકંદરે દીક્ષાના શુભ ત્રીશાંશો આ પ્રમાણે છે—
મેષનો ૨૭ મો પળ-અંત્યકળા ૨૦, વૃષના ૧૪-૨૦, મિથુ-
નનો ૧૭, કર્કનો ૮, સિંહનો ૧૮, કન્યાનો ૮, પૂર્વકળા ૩૦,
ધનનો ૧૭, મકરનો ૨૦, અને મીનનો ૮ મો ત્રીશાંશ વિગેરે
વિગેરે. અમૃત સ્વભાવવાળાં લગ્નો (પૃષ્ઠ ૪૦૬) પણ
દીક્ષામાં શ્રેષ્ઠ છે.

દીક્ષાકુંડળીની ગ્રહ સ્થાપના નીચે મુજબ છે—

ઉદયપ્રલસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—કેન્દ્રમાં સૌમ્ય ગ્રહો ન હોય તો લગ્ન અને ચંદ્રના કર્તારી તથા જામિત્રનો ત્યાગ કરવો, જામિત્રસ્થાન અને ચંદ્રની ગ્રહયુતિ પણ નેષ્ટ છે.

નારચંદ્રમાં કહ્યું છે કે—

“ શુક્રાદ્ધારકમન્દાના, નામીષ્ટઃ સત્તમ શશી ।

તમ કેતુ તુ દીક્ષાયા, પ્રતિષ્ઠાવત્ શુભાશુભૌ ॥ ૧ ॥

કલહ-ભય-જીવનાશન-ધનહાનિ-વિપત્તિ-નૃપતિભીતિકરઃ ।

પ્રવ્રજ્યાયાં નેષ્ઠો, મૌમાદિયુતો ક્ષપાનાથ ॥ ૨ ॥ ”

અર્થ—“ શુક્ર મ ગળ અને શનિથી સાતમે ચ દ્રનેષ્ટ છે, રાહુ અને કેતુ દીક્ષામા પ્રતિષ્ઠાનીપેઠે શુભાશુભ જાણવા ॥ ૧ ॥ દીક્ષામા મ ગળ વિગેરે ગ્રહોની સાથે રહેલ ચ દ્ર નેષ્ટ છે, અને અનુક્રમે—કલહ, ભય, મૃત્યુ, ધનહાનિ, દુ ખ, અને રાજ ભય કરે છે ॥ ૨ ॥ ”

આ યોગ-અસ્તકાળના ત્રીશાશોના મધ્યમા થાય તો તે દૂષિત છે, અને તે કાળાર્ધની પહેલા કે પછી થાય તો અદ્ય દુષ્ટ છે (આં. ૬. ૬૩) લગ્નશુદ્ધિમા કહ્યું છે કે—શુક્ર મ-ગળ અને શનિથી સાતમે ચ દ્ર હોય ત્યારે દીક્ષિત થયેલ પુરૂષ અનુક્રમે ગત્ર દુ શીલતા અને વ્યાધિથી અવશ્ય પીડાય છે

દૈવજ વલ્લભ કહે છે કે—

“ દ્વચાદૈ કૌર્યુતે ચન્દ્રે, ત્યસુ પ્રવ્રજિત શુભે ॥ ”

અર્થ—“ ચ દ્ર યે અથવા અધિક ક્રૂર કે શુભ ગ્રહ સાથે હોય ત્યારે દીક્ષા લેનાર મૃત્યુ પામે છે ”

શ્રી નરચ દ્રસૂરિજી કહે છે કે—

પદ્મદ્વયેકાદશપચ્ચમો દિનકર ત્રિદ્વચાયષ્ઠ શશી ।

લગ્નાત સૌમ્યકુજૌ શુભાવુપચયે કેન્દ્ર ત્રિકોણે ગુરુ ॥

શુક્ર પદ્મત્રિનવાન્ત્યગોઽષ્ટમસુતદ્વયેકાદશો મન્દગો ।

લગ્નાશાદિગુરુજચન્દ્રમહસા શૌરેશ્ચ દીક્ષાવિધૌ ॥ ૧ ॥

રવિસ્તુતીયો દશમ શશાન્કો,

જીવેન્દુજાવન્તિમનાશવર્જ્યૌ ।

કેન્દ્રાષ્ટવર્જ્યો મૃગુજશ્ચિશત્રુ—

સંસ્થઃ શનિઃ પ્રવ્રજને મતોઽન્યૈઃ ॥ ૨ ॥ x

અર્થ—“સૂર્ય ૨-૫-૬ કે ૧૧ સ્થાને હોય, ચંદ્ર ૨-૩-૬-૧૧ ભુવને હોય, મંગળ તથા બુધ ૩-૬-૧૦-૧૧ સ્થાને હોય, ગુરુ ૧-૪-૫-૭-૯-૧૦ સ્થાને હોય, શુક્ર ૩-૬-૬-૧૨ સ્થાને હોય. અને શનિ ૨-૫-૮ કે ૧૧ ભુવને હોય, તથા ગુરુ બુધ ચંદ્ર સૂર્ય કે શનિના લગ્ન અને નવાંશેા હોય તો તે દીક્ષામાં ઉત્તમ છે ॥ ૧ ॥ રવિ ૩ જો હોય, ચંદ્ર ૧૦ મો હોય, બુધ અને ગુરુ ૮-૧૨ સિવાયના ભુવનમાં હોય, શુક્ર ૨-૫-૧૧ સ્થાને હોય, અને શનિ ૩-૬ ભુવને હોય તો ખીજાઓએ દીક્ષામાં ઉત્તમ કહ્યા છે. ॥ ૨ ॥” એટલે-આ ગ્રહોની સ્થાપનામાં વિસંવાદ હોવાથી મધ્યમ છે.

આ સિવાયની ગ્રહસ્થાપના હોય તો તે અધમ છે. શ્રી ઉદયપ્રભ સૂરિજી તો ઉપરોક્ત ઉત્તમ-મધ્યમ બન્ને ગ્રહ સંસ્થાને દીક્ષામાં શુભ તરીકેજ ઓળખાવે છે. હર્ષપ્રકાશમાં એટલું વિશેષ છે કે—બુધ ૨-૫ સ્થાને, ગુરુ ૧૧ સ્થાને, અને શનિ ૬ સ્થાને હોય તો ઉત્તમ છે; ચંદ્ર ૭ મો અને શનિ ૩ જો મધ્યમ છે, તથા શુક્ર ૧૧ મો અધમ છે.

હરિભદ્ર સૂરિ મહારાજ પણ ઉત્તમ ગ્રહસ્થાપના આ-

x લગ્નાદ્ બાન્ધવવિત્તવૈરિષ્ણશરી સૂર્યોઽશુમાનેષુ ચ (?),

પ્રવ્રજ્યાસુ કુજેન્દુજાતુપચયે કેન્દ્રત્રિકોણે ગુરુઃ ।

મન્દો ધીધનલભનૈધનગતઃ ધર્મત્રિષ્ઠ વ્યયે,

શુક્રઃ કેતુવિધુન્તુદૌ ત્રિરિપુર્ગૌ લામેનવાઽપ્યુત્તમઃ ॥ ૧ ॥

ગુરુ-બુધ-શશિ-રવીણાં ષઢ્વર્ગો ગ્રાહ્યઃ [ગ્રન્થાન્તરાત્]

[નારચન્દ્ર ટિપ્પનકે]

નારચંદ્રમાં—ગુરુ બુધ ચંદ્ર રવિ અને શનિનો પડવર્ગ સ્વીકાર્યો છે. ટિપ્પનકમાં અને લગ્નશુદ્ધિમાં—ગુરુ બુધ શશિ અને સૂર્યનો પડવર્ગ સ્વીકાર્યો છે. છેલ્લા બે સ્થાનોમાં શશિને સ્થાને શનિ માની લઇએ, તો પશ્ચિમી પાડમાં ચંદ્રનુંજ સ્પષ્ટ વિધાન છે.

પીને કહે છે કે—શુક્ર ૧-૪-૭-૧૦ સ્થાને હોય, શુક્ર ૬-૧૨ સ્થાને હોય, અને શનિ ૨-૫-૬-૮-૧૧ ભુવને હોય તો શિષ્યને દીક્ષા દેવી બુધ ૨-૫-૬-૧૧ સ્થાને હોય તો દીક્ષામા શુભ છે, તથા ઉપગ્રયસ્થાનમા રહેલ મંગળ દીક્ષિતને જ્ઞાન અને તપસ્થાની વૃદ્ધિ કરાવે છે

રાહુ માટે હર્ષપ્રકાશમા કહ્યું છે કે—રાહુ ૩-૬-૧૧ ભુવને ઉત્તમ, ૨-૫-૮-૯-૧૦-૧૨ સ્થાને મધ્યમ, અને ૧-૪-૭ ભુવને અધમ છે લક્ષ્ય કહે છે કે—

“ મોક્ષાર્થિના ચ દીક્ષા, સ્થિરોદયે કર્મગે ત્રિદશપૂજ્યે ।

પાપૈર્ધર્મપ્રાપ્તૈર્વ્યલહીનૈ પ્રવ્રજિતયોગે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સ્થિર લગ્નમાં શુક્ર ૧૦ સ્થાને હોય, કૂર થ્રહો ૯ સ્થાને હોય, તથા નિર્ભળ હોય અને પ્રવ્રજ્યાયોગ હોય તો મોક્ષાર્થીને દીક્ષા આપવી ॥ ૧ ॥ ”

દીક્ષાકુ ડળીની સ્થાપના—

મહો	ઉત્તમ	મધ્યમ	અધમ
રવિ	૨-૫-૬-૧૧	૩	૧-૪-૭-૮-૯-૧૦-૧૨
સોમ	૨-૩-૬-૧૧	૧૦ (૭) *	૧-૪-૫-૭-૮-૯-૧૨
મંગળ	૩-૬-૧૦-૧૧	૦	૧-૨-૪-૫-૭-૮-૯-૧૨
બુધ	૩-૬-૧૦-૧૧ (૨-૫)	૧-૨-૪-૫-૭-૯	૮-૧૨
શુક્ર	૧-૪-૫-૭-૯-૧૦ (૧૧)	૨-૩-૬-૧૧	૮-૧૨
શુક્ર	૩-૬-૯-૧૨	૨-૫-૧૧	૧-૪-૭-૮-૧૦ (૧૧)
શનિ	૨-૫-૮-૧૧ (૬)	૩-૬	૧-૪-૭-૯-૧૦-૧૨
ગહુ	(૩-૬-૧૧	૨-૫-૮-૯-૧૦-૧૨	૧-૪-૭)

આ રીતે સામાયિક કે ઉપસ્થાપના, એ બન્ને દીક્ષામા શુભ દિવસ લેવો, શુક્રને ચ દ્રવળ, તથા શિષ્યને રવિ ચંદ્ર,

* કોસમા બનાવેલા આકો હર્ષપ્રકાશના મનાતો સ્થાનો મમજવા,

તારા અને ગુરૂબળ તપાસવાં શિષ્યનું નામ પાડવામાં અષ્ટ વર્ગ જેવા. ગુરૂથી શિષ્યની તારા ૩-૫-૭ નેષ્ટ છે, ઇત્યાદિ પરસ્પરનો વિરોધ વર્જી રવિ-સોમ-ગુરૂ બળવાન હોય એવી ગોચરશુદ્ધિથી પ્રથમાક્ષર લઈ શિષ્યનું નામ પાડવું.

સૂરિપદ ઉપાધ્યાયપદ વિગેરે પદારોપણમાં પૂર્વોક્ત રાજ્યાભિષેકની શુદ્ધિ લેવી, અથવા તો પ્રતિષ્ઠાની ગ્રંહકુંડળી લેવી. અહીં પણ આચાર્યને ચંદ્રબળ અને પદવી લેનારને રવિ ચંદ્ર તારા તથા ગુરૂનું બળ તપાસવું.

હવે પ્રતિષ્ઠાદ્વાર કહે છે—

અસિસિણિ-સયમિસ-પૂ-મા,
 એસુ વિ દિક્ષ્વા સુહા વિણિદિદ્ધા ।
 મહ-મિગ-ધણિ પદ્ધા,
 કુજ્જા વજ્જિજ્જ સેસાઈ ॥ ૧૨૬ ॥

અર્થ—અશ્વિની, શતભીષા, અને પૂર્વા ભાદ્રપદમાં દીક્ષા; તથા મધા, મૃગશર અને ધનિષ્ઠામાં પ્રતિષ્ઠા શુભ કહી છે; અને બાકીનાં નક્ષત્રો વર્જ્ય છે. ૧૨૬

વિવેચન—પૂર્વોક્ત ગાથામાં દીક્ષા અને પ્રતિષ્ઠાનાં નક્ષત્રો સાથે કહ્યાં છે. પ્રસ્તુત ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં દીક્ષાનાં નક્ષત્રો કહી ઉત્તરાર્ધ ગાથામાં પ્રતિષ્ઠાનાં નક્ષત્રો જણાવ્યાં છે. દીક્ષા માટે આગળ કહેવાયું છે, હવે—પ્રાણપ્રતિષ્ઠા અને ણિંબપ્રતિષ્ઠા એમ બન્ને પ્રકારની પ્રતિષ્ઠા માટે દિનશુદ્ધિ તથા લગ્નશુદ્ધિ કહેવાય છે.

અહીં ચોનિ-ગણ-રાશિ-લેદ-લેણાદેણી-વર્ગ-નાડીલે-દનો મેળ, ણિંબપ્રવેશ વિધિ, આચાર્યને ચંદ્રબળ અને સ્થા-

પકને સૂર્ય ચ દ્ર તારા જન્મનક્ષત્ર તથા ગુરુનુ જળ તપાસી
પ્રતિષ્ઠાનો દિવસ લેવો.

પ્રતિષ્ઠામા સિંહસ્થ ગુરુના દિવસો, મકરના ગુરુના
દિવસો, ગુરુ-શુક્રના વૃદ્ધ અસ્ત તથા બાલ્યકાળના દિવસોનો
ત્યાગ કરવો.

ઉદયપ્રલસૂરિજી કહે છે કે—પ્રતિષ્ઠામા મહા, ક્ષાગણ,
વૈશાખ અને જેઠ માસ શુભ છે, કાર્તિક અને માગશર મધ્યમ
છે શ્રીમાન્ હરિભદ્રાચાર્ય કહે છે કે—માગશર, મહા,
ક્ષાગણ, વૈશાખ, જેઠ અશાઠ, શ્રાવણ અને ભાદરવો શ્રેષ્ઠ છે

હર્ષપ્રકાશમા ન્યેષ સતાનના શુભ કાર્યમા જેઠ માસ
વર્ણ્ય કહ્યો છે તથા પ્રતિષ્ઠામા પોષ ચૈત્ર ક્ષયમામ અને
અધિકમાસનો તો સર્વથા ત્યાગ કરવો (આ માસ પુનર્ભીયા
સમજવા) વ્યવહાર પ્રકાશમા કહ્યું છે કે—ગુરુ સૂર્ય અને
નક્ષત્રની શુદ્ધિ હોય, અને ચ દ્ર જળવાન્ હોય તો કાર્તિક
શુદ્ધિ ૧૧ પછીના દિવસો શુભ છે

વળી પ્રતિષ્ઠામા—મેષ, વૃષભ, મિથુન, મકર અને કુલ
સંક્રાન્તિ શુભ છે, તથા ધન અને મીન સંક્રાન્તિ નિઘ છે
કેટલાએક કહે છે કે—મેષ સંક્રાન્તિ ચૈત્રમા હોય અને મકર
સંક્રાન્તિ પોષમા હોય તો તે નિન્દ્ય નથી નારથ દ્રમા
કહ્યું છે કે—

“ત્ર્યેકદ્વિતીયપञ्चम-दिनानि पक्षद्वयेऽपि शस्तानि ।

शुक्लेऽन्तिमत्रयोदश-दशमान्यपि प्रतिष्ठायाम् ॥૧॥”

અર્થ—“પ્રતિષ્ઠામા જન્મે પક્ષની ૧-૨-૩-૫ શુભ
છે, તથા શુદ્ધિ ૧૦-૧૩ અને ૧૫ પણ પ્રશસ્ત છે.”

લગ્ન શુદ્ધિમા પ્રતિષ્ઠાતિથિમા માત્ર ત્રીજુ વિધાન
નથી, તથા વિશેષમા કહ્યું છે કે—શુદ્ધિ-૧૦ થી વધે ૫ સુધી
ચ દ્ર, ઉત્તમ જળવાળો હોય છે, માટે સામાન્ય રીતે તે તિથિઓ
ઉત્તમ છે, આથી ત્રીજ પણ ઉત્તમ મનાય છે

હારભદ્ર સૂરિ મહારાજ સોમ બુધ ગુરુ અને શુક્રવારને પ્રતિષ્ઠામાં શુભ માને છે.

ઉદયપ્રભ સૂરિ મહારાજ માત્ર મંગળવારની પ્રતિષ્ઠાનો નિષેધ કરે છે, જ્યારે રત્નમાલામાં મંગળ સિવાયના દરેક વારો શુભ કહ્યા છે. કહ્યું છે કે—

“ તેજસ્વિની ક્ષેમકૃદગ્નિદાહ—વિધાયિની સ્યાદ્ વરદા દદા ચ ।

આનન્દકૃત્ કર્પનિવાસિની ચ, સૂર્યાદિવારેષુ ભવેત્ પ્રતિષ્ઠા ॥૧॥

અર્થ—“ રવિ વિગેરે સાત વારે કરેલ પ્રતિષ્ઠા અનુક્રમે ૧ પ્રતિષ્ઠાપકનું તેજ વધારે છે, ૨ ક્ષેમ પ્રવર્તીવે છે, ૩ અગ્નિ પ્રકટાવે છે, ૪ મનોવાંછિત પૂરે છે, ૫ દૃઢ થાય છે, ૬ આનંદ આપે છે, અને ૭ અનેક કલ્પ પર્યંત સ્થિર રહે છે ॥ ૧ ॥ ” રત્નમાલા ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—રવિ વિગેરેના પડવર્ગમાં પણ પ્રતિષ્ઠા માટે આજ કૃળ જાણવું.

નક્ષત્ર માટે સૂરિ મહારાજ પોતેજ કહે છે કે—રોહિણી મૃગશર, પુનર્વસુ, પુષ્ય, મઘા ત્રણ ઉત્તરા, હસ્ત, સ્વાતિ, અનુરાધા, મૂળ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અને રેવતી નક્ષત્ર પ્રતિષ્ઠામાં શુભ છે.

અન્યસ્થાને પણ એજ કહ્યું છે કે—

“ વિના આર્દ્રા શતં ચિત્રાં, જિનં શૂકાર્કેન્દુગુરૌ ।

ચરે મૈત્રે મધોર્ધ્વાસ્ય—હસ્તમૂલેષુ સ્થાપયેત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ શુક્ર રવિ સોમ કે ગુરુવારે, તથા શતભિષા વિનાના ચર, ચિત્રા વિનાના મૈત્ર, આર્દ્રા વિનાના ઉર્ધ્વમુખી, મઘા હસ્ત અને મૂળ નક્ષત્રમાં જિનેન્દ્રને સ્થાપવા ॥ ૧ ॥ ”

પ્રતિષ્ઠામાં ચમઘંટ, ઉપગ્રહ, વજ્ર મુશલ, બુધ પંચક, ધનુષ્ય, શલ્ય એકાર્ગલ, પાત વિગેરે કુયોગોનો ત્યાગ કરવો; અથવા સોમ ગુરુ અને શુક્ર વિગેરેના બળથી શુદ્ધિ કરવી. નરચંદ્રસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—

‘ દ્વિસ્વભાવ પ્રતિષ્ઠાસુ, સ્થિર વા લગ્નમુત્તમમ્ ।

તદભાવે ચર ગ્રાહ્ય-મુદ્દામગુણભૂષિતમ્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જિનેશ્વર દેવની પ્રતિષ્ઠામા દ્વિસ્વભાવ લગ્ન ઉત્તમ છે, સ્થિર લગ્ન મધ્યમ છે, અને તે જાન્ને ન હોય તો બહુ શુભવાળું ચર લગ્ન લેવું ॥ ૧ ॥ ”

તથા—મિથુન કન્યા અને ધનનો પુર્વાર્ધ નવાશ ઉત્તમ છે, વૃષ સિહ તુલા અને મીનના નવાશ મધ્યમ છે, અને જાકીના નવાશો કનિષ્ઠ છે

નારચન્દ્ર દીપ્પણીમા જારે નવાશના કળ માટે કહ્યું છે કે* જો પ્રતિષ્ઠામાં—

૧ મેષ નવાશ હોય તો અગ્નિનો લય થાય છે

૨ વૃષાશ હોય તો આચાર્ય અને સ્થાપકનું છ માસમા મૃત્યુ થાય છે

૩ મિથુનાંશ હોય તો નિરતર શુભ થાય છે, લોગ અને સિદ્ધિ મળે છે

૪ કર્કાંશ હોય તો પ્રતિષ્ઠાપકનો પુત્ર મરે છે, છ માસમાં કુલનો નાશ થાય છે, અને છ વર્ષમા નિશ્ચયે મૂર્તિનો ધ્વસ થાય છે

૫ સિહાંશ હોય તો આચાર્ય સલાટ અને શ્રાવકને શોક-સતાપ થાય છે, પરંતુ તે પ્રતિમા લોકમા વિશેષ ખ્યાતિ પામે છે, અને નિરતર પૂજાય છે

૬ કન્યાંશ હોય તો મૂર્તિ વિશેષ પૂજ્ય બને છે, અને પ્રતિષ્ઠા કરનાર સમૃદ્ધ બને છે, ચિરકાળ સુખી સુખી રહે છે

* એક દીપ્પણકમા આ પ્રમાણે વિશેષ છે—

પ્રતિષ્ઠાયામશકજ્વલ, વ્યાસ્યાત શાસતુદિના । જો. ૧ પા. ૧-૨

ત્રિમિરન્દૈર્ન સસાય । જો. ૯, પા. ૪

શક્ત્યૈ. સસુરામૈ । જો. ૧૦, પા. ૨

૭ તુલાંશ હોય તો આચાર્યને ઉપદ્રવ—બંધન થાય છે, અને શ્રાવક બે વર્ષમાં મૃત્યુ પામે છે.

૮ વૃશ્ચિકાંશ હોય તો રાજા કેાપે છે. મહા અશાંતિ વ્યાપે છે, અને અગ્નિનો ઉપદ્રવ થાય છે.

૯ ધનાંશ હોય તો ધન વધે છે, દેવો પરચો આપે છે, અને આચાર્ય તથા શ્રાવક નિરંતર આનંદ પામે છે.

૧૦ મકરાંશ હોય તો આચાર્ય શ્રાવક તથા શિષ્યનું મૃત્યુ થાય છે, અને મૂર્તિનો વજ્રથી કે છત્રથી ત્રણ વર્ષમાં નાશ થાય છે.

૧૧ કુંભાંશ હોય તો પ્રતિષ્ઠા કરનાર ત્રણ વર્ષમાં જલો-દરથી અને જિનબિંબ એક વર્ષમાં પાણીથી નાશ પામે છે.

૧૨ મીનાંશ હોય તો તે મૂર્તિ ઈંદ્ર, સુર, અસુર અને મનુષ્યથી નિરંતર પૂજાય છે; માત્ર કરાવનાર મૃત્યુ પામે છે.

નવાંશ માટે સામાન્ય નિયમ એવો છે કે—જે નવાંશમાં સૌમ્ય ગ્રહપતિવાળા છ પાંચ કે ચાર વર્ગની શુદ્ધિ મળે તે નવાંશ પ્રતિષ્ઠા વિગેરેમાં ગ્રહણ કરવા. આવા નવાંશો અને શુદ્ધ ત્રિશાંશો આગળ રાશિદ્વારમાં (પૃષ્ઠ ૧૨૦-૨૨ માં) દર્શાવેલ છે. (આં ૨/૨૪)

રત્નમાલા ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે—મંગળ સિવાયના ગ્રહોના છએ વર્ગો પ્રતિષ્ઠામાં શુભ છે.

“ દ્વયોર્નવાંશયોઃ શુદ્ધિઃ, પ્રતિષ્ઠાયાં વિલોક્યતે ।

આદ્યેઽધિવાસના બિમ્બે, દ્વિતીયે ચ શલાલિકા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ એટલું ધ્યાન રાખવું કે—પહેલા નવાંશમાં ગ્રાણુપ્રતિષ્ઠા, અને બીજા નવાંશમાં અંજનશલાકા કરાય છે; માટે પ્રતિષ્ઠામાં બે નવાંશની શુદ્ધિ જોવાય છે. (તથા બુદ્ધો આરંભસિદ્ધિ પૃષ્ઠ ૩૭૪)

પ્રતિષ્ઠાની ગ્રહસ્થાપના નીચે મુજબ છે—

ઉદયપ્રભસૂરિ મહાગજ કહે છે કે—કેન્દ્રમા સૌમ્ય
 ઓહો ન હોય તો લગ્ન અને ચંદ્રના-કર્તરી, જામિત્ર, બુધ
 પચકનો ત્યાગ કરવો નરચ દ્રસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—
 પ્રતિષ્ઠામા મગળ વિગેરે ઓહોની સાથે કે દષ્ટિમા ચંદ્ર હોય
 તો અનુક્રમે અગ્નિનો ભય, સમૃદ્ધિ, સિદ્ધિપૂજા, સમૃદ્ધિ, મૃત્યુ
 અને અગ્નિનો ભય થાય છે (૧ ૨) કેતુયુક્ત ચંદ્ર પણ
 અતિદુષ્ટ છે

“ ક્રૂરગ્રહ સયુક્તે, દષ્ટે વા ગગિનિ લુપ્તકરે ।

મૃત્યું કરોતિ કર્તુ, કૃતા પ્રતિષ્ઠાઽયને યામ્યે ॥ ૩ ॥ ”

અર્થ—“ ક્રૂરગ્રહ યુક્ત કે ક્રૂરગ્રહ દષ્ટ કે અસ્તનો ચંદ્ર
 હોય, તથા દક્ષિણાયન હોય તો કરેલ પ્રતિષ્ઠા પ્રતિષ્ઠાપકનો
 નાશ કરે છે ॥ ૩ ॥ ”

“ અક્ષરકઃ શનિશ્ચૈવ, રાહુમાસ્કરકેતવ ।

મૃગુપુત્રસમાયુક્તા, સપ્તમમ્યાસ્રિકાપહા ॥ ૪ ॥

શિલિપ-સ્થાપક-કર્તૃણા, સદ્ય પ્રાણવિયોજકા ।

તસ્માત્ સર્વપ્રયત્નેન, સપ્તમસ્થાન્ વિવર્જયેત્ ॥ ૫ ॥ ”

અર્થ—સાતમે સ્થાને રહેલ મગળ, શનિ, રાહુ, સૂર્ય
 કેતુ અને શુક શિલ્પી શ્રાવક અને આચાર્ય એ ત્રણના પ્રા-
 ણનો નાશ કરે છે, માટે દરેક રીતે સપ્તમસ્થ ઓહોનો ત્યાગ
 કરવો ॥ ૪-૫ ॥ ”

“ સૂર્યે વિવલે મૃદ્ધપો મૃદિહી મૃગલજ્ઞને ધન મૃગુજે ।

વાચસ્પતૌ તુ સૌરવ્ય, નિયમાન્નાશં સમુપયાતિ ॥ ૬ ॥ ”

અર્થ—“ પ્રતિષ્ઠામા સૂર્ય નિર્જળ હોય તો ઘરધણી,
 ચંદ્ર નિર્જળ હોય તો સ્ત્રી, શુક નિર્જળ હોય તો ધન, અને
 શુક નિર્જળ હોય તો સુખ અવશ્ય નાશ પામે છે ॥ ૬ ॥ ”

૩-૬-૧૧ ભુવને ગહેલા કૂર ઓહો મૂર્તિને દેવના સાન્નિ-
 ધ્યવાળી બનાવે છે, પ્રતિષ્ઠાલગ્નમા ઉદયાસ્તાની શુદ્ધિ બેવી,

તો પણ અસ્તશુદ્ધિ માટે કાંઈ વિશેષ આગ્રહ નથી. નદીનો વેગ વૃક્ષોનો નાશ કરે છે, તેમ કેન્દ્ર અને સુતભુવનના ગુરુ-શુક લગ્નના દરેક દોષોનો નાશ કરે છે. ઉદયપ્રભસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—ત્રિકોણ અને કેન્દ્રમાં રહેલ મંગળ અને શનિ મંદિરનો ધ્વંસ કરે છે, બળવાન મિત્રે જોયેલ ત્રિકોણ અને કેન્દ્રનો શનિ, અથવા બળવાન મિત્રની દૃષ્ટિવાળો કેન્દ્ર ૮-૯ અને ૧૨ નો મંગળ મંગળનો નાશ કરે છે. કેન્દ્રમાં રહેલ બળવાન બુધ ગુરુ શુક, અથવા ઉચ્ચના સૌમ્યગ્રહો દરેક દોષોનો નાશ કરે છે. લગ્નનો ગુરુ લગ્ન નવાંશ અને દૃષ્ટિના તમામ દોષોનો નાશ કરે છે. તેમ જ કેન્દ્ર ત્રિકોણના બુધ ગુરુ અને શુકની દૃષ્ટિ પણ નિંદ્ય સ્થાનમાં રહેલ કૂર ગ્રહના દોષને શમાવે છે.

વળી પણ કહ્યું છે કે—શૂન્ય કેન્દ્ર સ્થાનો કરતાં જન્મ-રાશિપતિ કે નામરાશિપતિના કૂર ગ્રહો પણ કેન્દ્રમાં હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે.

અન્યસ્થાને કહ્યું છે કે—પ્રતિષ્ઠામાં લગ્નબળનીજ આવશ્યકતા છે. પ્રતિષ્ઠાના લગ્નમાં રવિ શનિ કે વક્રીગ્રહ હોય, અથવા કેન્દ્ર અને ૯ મા ભુવનમાં કૂરગ્રહો હોય તો પ્રાસાદનો નાશ કરે છે. શત્રુધરના સર્વ ગ્રહો નેષ્ટ છે. રાહુ-કેતુ સાથેના લગ્ન કે સાતમા ભુવનનો ચન્દ્ર નેષ્ટ છે, પણ ગુરુ-શુક સાથે રહેલ કે જોવાએલ ચન્દ્ર શુભ છે. સર્વ ગ્રહો ૧૧ સ્થાને શુભ છે, ૧૨ મા ભુવને અશુભ છે. લક્ષ્મી કહે છે કે—મેષ કે વૃષભનો ચંદ્ર કે સૂર્ય હોય, મંગળ-બુધ હીનબળી હોય, અને શનિ બળવાન હોય તો અરિહંત મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવી.

ત્રિવિક્રમ શતકમાં કહે છે કે—પ્રતિષ્ઠામાં ૧-૫-૭-૮ સ્થાનના પાપગ્રહો, ૮ સ્થાનના સૌમ્ય ગ્રહો, અને ૧-૬-૮ સ્થાનનો ચંદ્ર અતિદુષ્ટ છે. તેની ટીકામાં ૬ ક્ષા ચંદ્રને અમુક યોગના કારણે શુભ અને અન્યથા પ્રકારે અશુભ ઓળખાવ્યો.

છે, તેથી લગ્નશુદ્ધિ અને પૂર્ણલક્ષ્મી તેને વળતરો પણ છે.
નારચંદ્રમા ચાર પ્રકારે ગ્રહસંભા છે —

“શૌરાર્ક ક્ષિતિ સૂનવ સ્ત્રિ રિપુગા દ્વિત્રિ સ્થિતશ્ચન્દ્રમા,
એક દ્વિત્રિલપન્નવન્ધુષુ વુધ ગસ્ત પ્રતિષ્ઠાવિધૌ ।
જીવ કેન્દ્રનવસ્વધીષુ મૃગુજો વ્યોમત્રિકોણે તથા,
પાતાલોદયયો સરાહુ શિલિન સર્વેઽપ્યુપાન્ત્યે શુભા ॥૧॥

સ્વેડર્ક કેન્દ્ર નવારિગ ગ્રહગર સૌમ્યો નવાસ્તારિગ,
પષ્ઠો દેવગુરુ સિતસ્ત્રિ ધનગો મહ્યા પ્રતિષ્ઠાક્ષણે ।
અર્કેન્દુક્ષિતિજા સુતે સહજગો જીવો વ્યયાસ્તારિગ,
શુક્રો વ્યોમસુતે વિમધ્યમફલ શૌરિશ્ચ સદ્ધિર્મત * ॥૨॥”

અર્થ—“પ્રતિષ્ઠામા સૂર્ય મ ગળ અને ગનિ ૩-૬ સ્થાને
હોય, ચંદ્ર ૨-૩ ભુવને હોય, બુધ ૧-૨-૩-૪-૫-૧૦
ભુવને હોય, શુક્ર ૧-૨-૪-૫-૭-૮-૧૦ ભુવને હોય, શુક્ર
૧-૪-૫-૬-૧૦ ભુવને હોય, તથા ગહુ અને કેતુ સહિત
સર્વે ગ્રહો ૧૧ ભુવને હોય તો તે ઉત્તમ છે ॥૧॥”

“સૂર્ય ૧૦ ભુવને હોય, ચંદ્ર ૧-૪-૬-૭-૮-૧૦
ભુવને હોય, બુધ ૬-૭-૮ સ્થાને હોય, શુક્ર ૬ સ્થાને હોય,
અને શુક્ર ૨-૩ સ્થાને હોય તો તે મધ્યમ છે, તથા ૫ મો
સૂર્ય ચંદ્ર મ ગળ ૩ જો શુક્ર ૬-૭-૧૨ મો શુક્ર, અને ૫-૧૦

મૌમે લગ્નકલત્રનૈધનગતે, શુક્રેઽરિસપ્તાષ્ટમે,
ચન્દ્રે રુદ્ર વિલગ્ન પષ્ઠ નિરઘૌ, લગ્નાસ્તમે માસ્કરે ।
તદ્વદ્ માનુસુતે ગુરૌ નિધનગે સૌમ્યે તુ સપ્તાષ્ટમે,
જાયામ્મો નિધિલગ્નમાજિ તમસિ પ્રાહુર્ન કેતાવપિ ॥ ૧ ॥
સર્વે પરમ વર્જ્યા, જન્મસ્મરણ શિશ્વી દાશિયુતશ્ચ ।
શુભદ ક્ષિણશુભસ્યો, પરમ મધ્યો વિધુતદસ્તદ્વદ્ ॥ ૨ ॥

મો શનિ વિમધ્યમ છે ॥ ૨ ॥” આથા શેષ રહેલ ગ્રહ-
સંસ્થા કનિષ્ઠ છે.

રાહુ-કેતુ માટે કહ્યું છે કે-૩-૬-૧૧ સ્થાને શ્રેષ્ઠ છે,
અને ૧-૭- ભુવને તથા ચંદ્ર સાથે હોય તો કનિષ્ઠ છે. લ-
ગ્નશુદ્ધિમાં તો કહ્યું છે કે— ૩-૬-૧૧ સ્થાનનો રવિ મંગળ
શનિ, ૨-૩-૬-૧૧ ભુવનનો ચંદ્ર, ૧-૨-૩-૪-૫-૧૦-૧૧
સ્થાનનો બુધ, ૧-૨-૪-૫-૬-૭-૮-૧૦-૧૧ સ્થાનનો ગુરુ,
અને ૧-૪-—૬-૧૦-૧૧ ભુવનનો શુક્ર ઉત્તમ છે. ૫ મો રવિ,
૧-૪-૫-૭-૮-૧૦ મો ચંદ્ર ૫ મો મંગળ, ૬-૭-૮ મો
બુધ, ૩નો ગુરુ, ૨-૫-૬-૭ મો શુક્ર અને ૫-૮-૧૦ મો
શનિ મધ્યમ છે. અને શેષ ગ્રહો અધમ છે.

આરંભસિદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—પ્રતિષ્ઠામાં ૩-૬-૧૦-૧૧
મો રવિ, ૨-૩-૬-૮-૧૦-૧૧ મો ચંદ્ર, ૩-૬-૧૧ મા મંગળ-
શનિ, ૮-૧૨ સિવાયના બુધ-ગુરુ, અને ૧-૪-૬-૧૦-૧૧ મો
શુક્ર ઉત્તમ છે. ૧-૪-૫-૬-૧૦ મો શુક્ર, ૭ સહિત તેજ
ભુવનના બુધ-ગુરુ, ૩-૬ ઠા ચંદ્ર તથા કૂર ગ્રહો, અને ૧૧
મા સર્વ ગ્રહો હોય તો પ્રતિષ્ઠાપકને લક્ષ્મી મળે છે અને પ્ર-
તિમાની સાન્નિધ્યમાં દેવતા રહે છે.

પૂર્ણલદ્રાચાર્ય પ્રતિષ્ઠાકુંડળીના બારે ભુવનમાં રહેલ
ગ્રહોનું ફળ આ પ્રમાણે કહે છે—

સૂર્ય બારે ભુવનમાં અનુક્રમે—૧ મંદિરધ્વંસ, ૨
હાનિ, ૩ ધનપ્રાપ્તિ, ૪ સ્વજનપીડા, ૫ પુત્રપીડા, ૬ શત્રુક્ષય-
શત્રુનો નાશ, ૭ સ્ત્રીનું મૃત્યુ, ૮ પોતાનું મૃત્યુ, ૯ ધર્મનાશ,
૧૦ સુખ, ૧૧ ઋદ્ધિ, અને ૧૨ શોક કરે છે.

ચંદ્ર બારે ભુવનમાં અનુક્રમે—પ્રતિષ્ઠાપકનો ઘાત,
ધનપ્રાપ્તિ, સૌભાગ્ય, કળયો, દીનતા, શત્રુજય, અસુખ,

મગ્ન, વિધન, રાજમાન, વિષયવિકાર-વિકાર હાનિ, અને ધન નાશ કરાવે છે

મગળ બારે ભુવનમા અનુક્રમે—દાહ, મદિરધ્વન, પૃથ્વીની પ્રાપ્તિ, રોગ, શસ્ત્રથી પુત્ર ઘાત, શત્રુક્ષય, સ્ત્રીનાશ, સ્વજનનાશ, ગુણનાશ, રોગ, ધનપ્રાપ્ત અને હાનિ કરાવે છે

બુધ બારે ભુવનમા અનુક્રમે—પ્રતિમાનો અખડ મહિમા, ધનલાભ, શત્રુનાશ, સુખ, પુત્રલાભ, શત્રુક્ષય, ઉત્તમસ્ત્રીનો લાભ, આચાર્યઘાત, ધન, કાર્યસિદ્ધિ, આભરણલાભ અને લક્ષ્મીનો નાશ કરે છે

ગુરુ બારે ભુવનમા અનુક્રમે—કીર્તિ, વૃદ્ધિ, સુખ, શત્રુક્ષય, પુત્રસુખ, સ્વજન શોક, સ્ત્રીસુખ, આચાર્યઘાત, ધનપ્રાપ્તિ, લાભ, ક્ષાદ્ધ અને મૃત્યુ કરે છે

શુક્ર બારે ભુવનમા અનુક્રમે—કાર્યસિદ્ધિ, ધન, માન, તેજ, સ્ત્રીનું સુખ, અપયશ, પુત્રપ્રાપ્તિ તથા ચૈત્યાદિ ભગ, અસુખ, પૂજ્યતા, પૂજ્યતા, પૂજ્યતા અને પૂજ્યતા કરાવે છે

શનિ બારે ભુવનમા રહ્યો થકો અનુક્રમે—૧ પૂજનો અભાવ, ૨ પ્રતિષ્ઠાપકનો નાશ, ૩ અતિવૈભવ, ૪ મદિર તથા બધુનો નાશ, ૫ પુત્રમૃત્યુ, ૬ રોગ અને શત્રુનો ક્ષય, ૭ સ્વજન અને સ્ત્રીનું મરણ, ૮ સગાનો નાશ, ૯ પાપવૃદ્ધિ, ૧૦ કાર્યનાશ, ૧૧ વિવિધ સુખ-સમૃદ્ધિ, અને ૧૨ રોગ કરાવે છે

રાહુને દરેક સ્થાને શનિના જેવો કદપેલ છે, છતાં શ્રી ઉદયગ્રંથસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—રાહુ ૩-૬-૧૧ ભુવનમા શ્રેષ્ઠ છે, ૧-૪-૭ ભુવનમા કનિષ્ઠ છે અને બાકીના ભુવનોમા મધ્યમ છે

કેતુ પણ ૩-૬-૧૧ ભુવને શ્રેષ્ઠ છે

નારયંદ્ર-પ્રતિષ્ઠાગ્રહ ચક્રમ્.

રવિ	સોમ	મંગળ	બુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ	રા-કે
૧	અ	મ	અ	ઉ	ઉ	ઉ	અ
૨	અ	ઉ	અ	ઉ	ઉ	મ	અ
૩	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	વિ	મ	ઉ
૪	અ	મ	અ	ઉ	ઉ	ઉ	અ
૫	વિ	વિ	વિ	ઉ	ઉ	ઉ	વિ
૬	ઉ	મ	ઉ	મ	મ	વિ	ઉ
૭	અ	મ	અ	મ	ઉ	વિ	અ
૮	અ	અ	અ	અ	અ	અ	અ
૯	અ	મ	અ	મ	ઉ	ઉ	અ
૧૦	મ	મ	અ	ઉ	ઉ	ઉ	વિ
૧૧	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ	ઉ
૧૨	અ	અ	અ	અ	અ	વિ	અ

શુભ પ્રતિષ્ઠા ચક્રમ્.

ઉત્તમ.		મધ્યમ.	ઉત્તમ.
રવિ	૩-૬-૧૧	૫	૩-૬-૧૧+૧૦
સોમ.	૨-૩-૬-૧૧	ત્રિકોણ-કેન્દ્ર	૩-૬-૧૧+૨-૯-૧૦
મંગળ	૩-૬-૧૧	૫	૩-૬-૧૧+
બુધ	૮-૧૨ સિવાય	૬-૭-૯	૮-૧૨-સિવાય
ગુરુ	૮-૧૨ સિવાય	૩	૮-૧૨-સિવાય
શુક્ર	૧-૪-૯-૧૦-૧૧	૨-૫-૬-૭	૧-૪-૫-૯-૧૦-૧૧+૨-૩
શનિ	૩-૬-૧૧	૫-૮-૧૦	૩-૬-૧૧+
રાહુ-કેતુ	લગ્નશુદ્ધિ	લગ્નશુદ્ધિ	૩-૬-૧૧+૫-૯ આ.સિદ્ધિ

પૂર્ણભદ્ર પ્રતિષ્ઠા-ગ્રહ ફળ ચંત્ર.

ગવિ	મોમ	મગળ	શુધ	શુર	શુક	શનિ	
૧ કર્તા-મદિ	ધ્વમ	મૃત્યુ	અગ્નિ	મહિમા	કાર્તિ	સિદ્ધિ	અપૂર્ણ
૨ ધન	હાનિ	પ્રાપ્તિ	ધ્વસ	પ્રાપ્તિ	વૃદ્ધિ	પ્રાપ્તિ	મૃત્યુ
૩	ધન	સૌભાગ્ય	બૂલાલ	અશત્રુ	સુખ	માન	વૈભવ
૪ સ્વજન	પીડા	કલહ	રોગ	સુખ	વૃદ્ધિ	તેજ	ક્ષય
૫ મૃત	પીડા	દૈન્ય	ધાત	પ્રાપ્તિ	સુખ	સુખ	મૃત્યુ
૬ શત્રુ	મૃત્યુ	જય	નાગ	મૃત્યુ	શોક	અપરા	નારા
૭ સ્ત્રી	મૃત્યુ	દુઃખ	મૃત્યુ	લાભ	પ્રાપ્તિ	પુત્રદા	મૃત્યુ
૮ મૃત્યુ	અવ	પોતે	સગા	સુગિ	શુર	દુઃખ	ગોન
૯ ધર્મ	નાશ	વિધ	નાશ	પ્રાપ્તિ	પ્રાપ્તિ	પૂજ્યતા	ક્ષય
૧૦ કાર્ય	સુખ	માન	રોગ	મિદ્ધિ	લાભ	પૂજ્યતા	હાનિ
૧૧ પ્રાપ્તિ	અદ્ધિ	ગાતિ	ધન	ધરેશ્વ	અદ્ધિ	પૂજ્યતા	મમદ્ધિ
૧૨ હાનિ	સુખ	ધન	સુખ	ધન	આયુ	પૂજ્યતા	દેહ

કારાવગસ્સ જન્મે, દસમે સોલસમે ડઠારસે રિકલે ।
તેવીસે પળવીસે, ન પડ્દા કહ વિ કાયઠ્ઠા ॥૧૨૭॥

અર્થ—પ્રતિષ્ઠાપકના જન્મનું દસમું, સોળમું,
અઠારમું, ત્રેવીશમું અને પચ્ચીશમું નક્ષત્ર હોય તો
કોઈપણ રીતે પ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ ॥ ૧૨૭ ॥

વિવેચન—પ્રતિષ્ઠાનું ગમે તે શોભન નક્ષત્ર હોય પણ
તે પ્રતિષ્ઠા કરાવનારના જન્મથી ૪-૧૦-૧૬-૧૮-૨૩ અને
૨૫ મુ નક્ષત્ર હોય તો સર્વથા નેષ્ટ છે આ જન્મના નક્ષત્રોની
પેઠે તારા, શશિ, લગ્ન, ધાત્યદ્ર, અને ગ્રહોની અનુકૂળતા
પણ તપાસવી

અન્ય દેવોની પ્રતિષ્ઠા માટે રત્નમાલામા આ પ્રમાણે

છે—ગણુ પરિવૃઢ, રાક્ષસ, યક્ષ, ભૂત, અસુર, શેષનાગ અને સરસ્વતી વિગેરેની રેવતીમાં; બૌદ્ધની શ્રવણમાં, લોકપાલોની ધનિષ્ઠામાં, અને બાકીના ઇંદ્રાદિક દેવોની સ્થિર નક્ષત્રમાં પ્રતિષ્ઠા કરવી. સર્વ દેવોની પોતપોતાનાં તિથિ, કરણ, ક્ષણ, અને નક્ષત્રમાં, અને લેખ્યમૂર્તિની ઉત્તરા ભાદ્રપદ નક્ષત્રમાં પ્રતિષ્ઠા કરવી.

સિંહલગ્નમાં સૂર્યની, કુંભમાં બ્રહ્માની, કન્યામાં વિષ્ણુની, મિથુનમાં શિવની, ચર લગ્નમાં ક્ષુદ્રદેવોની સ્થિરમાં (?) સર્વ દેવોની, અને દ્વિસ્વભાવમાં દેવીઓની પ્રતિષ્ઠા શ્રેષ્ઠ છે. લલ્લ કહે છે કે—સૌમ્યલગ્નમાં દેવોને, કૂર લગ્નમાં યક્ષ-રાક્ષસને અને સાધારણ લગ્નમાં ગણો તથા ગણુપતિને સ્થાપવા.

લગ્નનો બુધ, કેન્દ્રનો ગુરુ અને ચોથા સ્થાનનો શુક્ર હોય ત્યારે ઇન્દ્ર, કાર્તિક સ્વામી, સૂર્ય, ચંદ્ર અને યક્ષની સ્થાપના કરવી. નવમી તિથિમાં શુક્રોદય હોય, બળવાન ચંદ્ર-ગુરુ હોય, અને દસમો મંગળ હોય ત્યારે દેવીઓની મૂર્તિ સ્થાપવી. આ મુહૂર્તમાં ફેરફાર થાય તો-શિવપી, સૂતાર અને પ્રતિષ્ઠાપકને વધ-બંધનાદિ દુઃખો થાય છે.

અહીં કોઈ શંકા કરે કે-જેમ દિવસના પૂર્વભાગમાં ગૃહપ્રવેશ કરાવાય છે, તેમ પ્રતિષ્ઠા વિગેરે દિવસેજ કરવાં કે રાત્રે કરવાં ? એનું સમાધાન સૂર્યના ભુવન ઉપરથી થાય છે. કેમકે—સૂર્ય સવારથી બપોર સુધી ૧-૧૨-૧૧-૧૦ ભુવનમાં, બપોરથી સાંજ સુધી ૧૦-૯-૮-૭ ભુવનમાં, સાંજથી મધ્યરાત્રિ સુધી ૭-૬-૫-૪ ભુવનમાં, અને મધ્યરાત્રિથી સવાર સુધી ૪-૩-૨-૧ ભુવનમાં હોય છે. હવે જે જે કાર્યની કુંડ-ળીમાં જે જે ભુવનમાં સૂર્ય શુભ હોય તે તે કાર્યમાં તે તે ભુવનના યોગમાં આવતો ઇષ્ટલગ્નના ઉદયવાળો દિનભાગ પણ શુભજ છે. પરંતુ અહીં યાદ રાખવું કે—દિવસના ઉત્તરાર્ધમાં વિવાહનું લગ્ન લેવાય છે, પણ પ્રતિષ્ઠાનું લગ્ન લેવાતું નથી.

માટે આ જાળતમા સર્વથા વૃદ્ધપર પરાને અનુસરવુ એજ
વધારે પ્રમાણુભૂત છે

હવે નક્ષત્રદોષ દ્વાર કહે છે —

સંજ્ઞાગયં રવિગયં,
વિદુરં સગ્ગહં વિલંબં ચ ।
રાહુહયં ગહમિન્નં,
વજ્રણ સત નક્ષત્રે ॥ ૧૨૮ ॥

અર્થમણે સંજ્ઞાગયં,
રવિગયં જત્ય ટિઓ અ આઈચ્છો ।
વિદુરમવહારિય,
સગ્ગહ—કૂરગ્ગહઠિઅં તુ ॥ ૧૨૯ ॥

આઈચ્છ પિટ્ટઓ ઝ,
વિલંબિ રાહુહયં જર્હિ ગહણં ।
મજ્જેણ ગહો જસ્સ ડ,
ગચ્છઈ તં હોઈ ગહ મિન્નં ॥ ૧૩૦ ॥

અર્થ—શુભકાર્યમાં સધ્યાગત, રવિગત,
વિદુર, સગ્ગહ, વિલંબિત, રાહુહત અને ગ્રહમિન્ન;
એ સાત નક્ષત્રો વર્જ્ય છે. (૧૨૮) અસ્તકાળે હોય
તે સધ્યાગત, સૂર્યવાણુ તે રવિગત, વક્રીગ્રહવાણુ
તે વિદુર, કૂર ગ્રહવાણુ તે સગ્ગહ, (૧૨૯) સૂર્યની
પૂઠનુ તે વિલંબિત, ગ્રહણવાણુ તે રાહુહત, અને

જેના મધ્યમાંથી ગ્રહ જાય તે ગ્રહભિન્ન નક્ષત્ર કહે-
વાય છે. ॥ ૧૩૦ ॥

વિવેચન—હરકોઈ શુભકાર્યમાં શુદ્ધ નક્ષત્ર હોય; પણ તે સંધ્યાગત, રવિગત, વિદ્વર, સગ્રહ, વિલાંબિત, રાહુહત કે ગ્રહભિન્ન હોય તો નેષ્ટ છે. તેમાં સૂર્યનો અસ્ત થાય ત્યારે સંધ્યાકાળે જે નક્ષત્ર પૂર્વમાં ઉગે તે સંધ્યાગત કહેવાય છે. સૂર્યથી ભોગવાતું નક્ષત્ર રવિગત કહેવાય છે, વકી ગ્રહથી ભોગવાતું નક્ષત્ર વિદ્વર કહેવાય છે, કૂરગ્રહથી ભોગવાતું નક્ષત્ર સગ્રહ છે, રવિ નક્ષત્રની પછીનું એટલે રવિએ ભોગવેલું નક્ષત્ર વિલાંબિત કહેવાય છે, જે નક્ષત્રમાં ચંદ્ર-સૂર્યનું ગ્રહણ થાય તે નક્ષત્ર રાહુહત કહેવાય છે, અને જે નક્ષત્રને ભેદીને-મધ્યમાં થઈને ગ્રહ જાય તે નક્ષત્ર ગ્રહભિન્ન કહેવાય છે. વિદ્વર અને રાહુહત નક્ષત્રનું બીજું નામ અપદ્ધારિત અને ગ્રહણદગ્ધ છે. નારચંદ્ર ટીપ્પણમાં—ગ્રહની કાળી અને જમણી દૃષ્ટિથી વિધાએલ નક્ષત્રને ગ્રહભિન્ન કહે છે.

સંજ્ઞાગયમ્મિ કલહો, હોઈ વિવાઓ વિલંબિનવલ્લે.
વિદ્વરે પરવિજઓ, આઈચ્ચગણ અનિવ્વાણં ॥૧૩૧॥

જં સગ્ગહમ્મિ કીરઈ, નક્કલ્લે તત્થ વિગ્ગહો હોઈ.
રાહુહયમ્મિ સરણં, ગહમિન્ને સોણિઉગ્ગાલો ॥૧૩૨॥

અર્થ—સંધ્યાગત નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી કલહ, વિલાંબિત નક્ષત્રમાં વિવાહ, વિદ્વરમાં શત્રુનો જય, રવિગત નક્ષત્રમાં અશાંતિ, (૧૩૧) સગ્રહ નક્ષત્રમાં વિગ્રહ, રાહુહત નક્ષત્રમાં મૃત્યુ, અને ગ્રહભિન્ન નક્ષત્રમાં કાર્ય કરવાથી લોહીનું વમન થાય છે. ॥ ૧૩૨ ॥

વિવેચન—ઈષ્ટકાર્યનું નક્ષત્ર શુદ્ધ હોવા છતાં સંધ્યાગત

વિગેરે દોષવાળુ હોય તો નુકશાની કરે છે એટલે—સધ્યાગત નક્ષત્ર કલહ કરાવે છે, વિલગિત લડાવે છે, વિદ્વંસિત શત્રુને લાભ અપાવે છે, રવિગત નક્ષત્ર શાંતિને હરે છે, સગ્રહ નક્ષત્ર વિગ્રહ કરાવે છે, ગહુહત મરણ આપે છે, અને ગ્રહભિન્ન નક્ષત્ર લોહીની ઉલટી કરાવે છે

હવે ઉપગ્રહો કહે છે.—

રવિરિક્ષાઓ હેયા,

ઉવગ્ગહા પંચમ-૬૮-ચુદસમા ॥

અદ્વારસ ઉગુણીસા,

વાર્વીસા તેવીસ ચુવીસા ॥ ૧૩૩ ॥

અર્થ—રવિ નક્ષત્રથી પાંચમું, આઠમું, થાઈમું, અઠારમું, ઓગણીશમું, બાવિશમું, ત્રેવીશમું અને ચોવીશમું નક્ષત્ર ઉપગ્રહ છે; અને ત્યાજ્ય છે. ॥૧૩૩॥

વિવેચન—રવિનક્ષત્રથી ૫-૮-૧૪-૧૮-૧૯-૨૨-૨૩ અને ૨૪ મુ અદ્રનક્ષત્ર ઉપગ્રહ સજ્ઞાવાળુ થાય છે, જેનો શુભકાર્યોમા ત્યાગ કરવો આ મળધી વિશેષ વિવરણ રવિ-યોગના વિવેચનમા આપેલ છે

વામદેવ કહે છે કે—ઉપગ્રહનો ગૌડદેશમા ત્યાગ કરવો, અન્ય આચાર્યો કહે છે કે—ઉપગ્રહનો માલવ-સિંધમા ત્યાગ કરવો

હવે એકાર્ગલ કહે છે—

સેગવિસમજોગઠ્ઠં,

સમ અદ્ધ ચુદસંઘ સિરરિક્ષં ।

દાડં ચડદસ સિલાણ,

સસિ-રવિ ઇક્કગ્ગલં વજ્જે ॥ ૧૩૪ ॥

અર્થ—વિષમ યોગમાં એક વધારી અર્ધ કરવું, અને સમ યોગમાં અર્ધ કરી ચૌદ વધારવા; જે સંજ્યાવાળું શીર્ષનક્ષત્ર આવે છે. તેને ચૌદ શલાકા પર સ્થાપવાથી સામસામે ચન્દ્ર-સૂર્ય આવતાં એકાર્ગલ યોગ થાય છે, જે વળ્યું છે. ॥ ૧૩૪ ॥

વિવેચન—વિષ્કંભાદિ સત્યાવીશ યોગોમાંના પ્રીતિ આયુષ્માન્ વિગેરે શુભયોગોમાં એકાર્ગલ હોતોજ નથી; પણ ૧ વિષ્કંભ, ૬ અતિગંડ, ૮ શૂલ, ૧૦ ગંડ, ૧૩ વ્યાધાત ૧૫ વજ્ર, ૧૭ વ્યતિપાત, ૧૯ પરિધ, અને ૨૭ વૈધૃતિ; એ નવ દુષ્ટ યોગોમાંજ એકાર્ગલનો સંભવ છે. તે લાવવાની રીત એવી છે કે—

એકી યોગમાં એક ઉમેરી અર્ધ કરતાં જે આંક આવે, અશ્વિનીથી તેટલામા નક્ષત્રને શિરનક્ષત્ર કલ્પવું; અને એકી યોગમાં અર્ધ કરી ચૌદ વધારતાં જે સંજ્યા આવે તેટલામું નક્ષત્ર શિરનક્ષત્ર કલ્પવું. જેમકે—ઇષ્ટ દિવસે વિષ્કંભ યોગ હોય તો તેનો આંક ૧ વિષમ છે, જેમાં ૧ વધારતાં ૨ થયા, અર્ધ કરતાં ૧ ની સંજ્યા રહી. એટલે—વિષ્કંભ યોગમાં અશ્વિની શિરનક્ષત્ર જાણવું. અતિગંડ યોગ છઠ્ઠો છે, તેના અર્ધ કરી ચૌદ વધારતાં ૧૭ મું અનુરાધા શિરનક્ષત્ર થાય છે. શૂળ-યોગમાં ૧ વધારી અર્ધ કરતાં ૫ મું મૃગશર શિરનક્ષત્ર આવે છે. લગ્નશુદ્ધિમાં તો સ્પષ્ટ કર્યું છે કે—નવે દુષ્ટ યોગોના શિરનક્ષત્રો અનુક્રમે—અશ્વિની, અનુરાધા, મૃગશર, મૂળ, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્લેષા, મઘા, અને ચિંત્રા છે.

મૃગશિર.

રે	આ
કે	પુનં
લ	પુખ્ત
અશ્વિં	અશ્વેં
રે	મ
ઉં	પૂર્વા
પૂર્વા	ઉ
રા	હ
ધ	ચિ
શ્ર	આ
અભિ	વિં
ઉ	અનું
પૂર્વા	ત્યેં
મૂળ.	

હવે એક ઉભી અને તેર આડી, એમ ચૌદ રેખાઓ કરી મસ્તકના ભાગમાં શિરનક્ષત્ર સ્થાપી, બાકીની રેખાના અતમા દક્ષિણ બાજુથી અનુક્રમે સાલિન્નિત સત્યાવીશ નક્ષત્રો સ્થાપવા, પછી સૂર્ય-ચંદ્રને પોતપોતાના નક્ષત્રમાં સ્થાપવા આ રીતે જો સૂર્ય-ચંદ્ર એક રેખાના નક્ષત્રમાં આવે તો જાણવું કે એકાર્ગલ યોગ છે

લગ્નશુદ્ધિમાં તો બીજી રીતે પણ કહ્યું છે કે—વિષ્કભાદિ નવ યોગોનો જે આક હોય, સૂર્ય-નક્ષત્રથી ચંદ્ર નક્ષત્ર પણ તેટલા જ આકનું હોય, તો એકાર્ગલ યોગ થાય છે જેમકે—૯ મો શૂલયોગ છે, સૂર્ય અશ્વિનીમાં

છે, અને ચંદ્ર ૯ મા અશ્લેષામાં છે, તો જાણવું કે—એકાર્ગલ છે પણ શૂલયોગ છે, સૂર્ય મૃગશિરમાં છે, અને ચંદ્ર રોહિણીમાં છે, તો માનવું કે એકાર્ગલ નથી

આ યોગનું બીજું નામ અર્જુનયોગ છે તેનો શુભ-કાર્યમાં ત્યાગ કરવો નારાયણપાણીમાં કહ્યું છે કે —

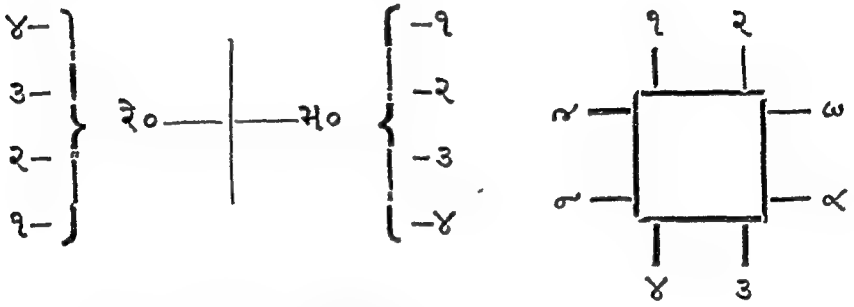
“ યાત્રાયા મરણં વિદ્યાદ્, આરમ્ભે કાર્યનાશનમ્ ।

વૈધવ્ય સ્યાદ્ વિવાહે તુ, દાહ સ્યાદ્ વસતા ગૃહે ॥૧॥ ”

અર્થ—“ એકાર્ગલ યોગ હોય તો યાત્રામાં મૃત્યુ થાય છે, આરભેલ કાર્યનાશ પામે છે, વિવાહિત સ્ત્રી વિધવા થાય છે, અને નવા વસાવેલ ઘરમાં આગ લાગે છે ॥ ૧ ॥ ”

એકાર્ગલનો ત્યાગ થઈ શકે તેમ ન હોય તો પાદવેધનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો.

એટલે—જે નક્ષત્રોમાં એકાર્ગલ હોય તે નક્ષત્રના પહેલા બીજા ત્રીજા કે ચોથા પાદમાં એક ગ્રહ હોય, અને સામેના નક્ષત્રના અનુક્રમે—ચોથા ત્રીજા બીજા કે પહેલા પાદમાં બીજો ગ્રહ હોય તો તે સંપૂર્ણ એકાર્ગલ થાય છે. આ યોગ અતિદુષ્ટ છે, માટે તેનો ત્યાગ જ કરવો.

હવે પાતયોગ કહે છે:—

અસ્સે મ ચિ અણુ સવ રે,

વિસમારેહાઝ સેસમભિલહિઝં ।

રવિરેહસ્સિણિ ગણિણ,

ઈટ્ટે રિક્કલે વિસમિ પાઝ ॥ ૧૩૫ ॥

અર્થ—અશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, અનુરાધા, શ્રવણ અને રેવતી નક્ષત્રોપર વિષમ રેખા દોરવી અને સૂર્ય નક્ષત્રની રેખાથી તે વિષમ રેખા મુધીનું શેષલેખું આ શેષ રવિ રેખાંક પ્રમાણે અશ્વિન્યાદિ નક્ષત્રો ગણી તે પર વિષમરેખા સ્થાપવી જોઈ નક્ષત્રપર તે વિષમરેખા આવે તો પાતયોગ જાણવો.

વિવેચન—સત્તાવીશ નક્ષત્રો સ્થાપી અશ્લેષા, મઘા, ચિત્રા, અનુરાધા, શ્રવણ અને રેવતી આ છ નક્ષત્રો ઉપર ‘ડ’

રેખા દોરવી અને સૂર્ય જે નક્ષત્રમા હોય તે નક્ષત્રની રેખાથી આ વિષમ ૬ રેખા સુધીના આક ગણી સૂર્ય નક્ષત્ર ઉપર સ્થાપવા, પછી અશ્વિની નક્ષત્રથી તે આક પ્રમાણેના નક્ષત્રો ઉપર વિષમરેખા દોરવી આ રીતે જે જે નક્ષત્રો ઉપર '૬' રેખા પડે તે તે નક્ષત્રો પાતયોગથી દુષિત થાય છે, એટલે તે '૬' રેખા ઇષ્ટ નક્ષત્રમા હોય તો જાણવું કે ઇષ્ટ દિવસે પાતયોગ છે

જેમકે—કૃ રો મૃ આ પુ પુ અડ મડ પૂ ઉ હ ચિડ
સ્વા વિ અડ જ્યે મૂ પુ ઉ શ્રડ ધ શ પૂ ઉ રેડ અહિ સૂર્યનું
નક્ષત્ર કૃતિકા છે તો કૃતિકાની રેખાથી વિષમરેખાના આકો
અનુક્રમે ૭-૮-૧૨-૧૫-૨૦ અને ૨૫ છે અને અશ્વિનીથી
તે આક પ્રમાણે નક્ષત્રો ગણતા અનુક્રમે પુનર્વસુ ૬ પુષ્ય ૬
ઉશ્કાડ સ્વાતિડ, પુ-ભાડ, અને ઉ-ભાડ નક્ષત્રો આવે છે
જે પાતયોગથી દુષિત છે

અર્થાત—રવિ નક્ષત્રથી અશ્લેષાદિ છ નક્ષત્રોનો જે આક હોય તેજ આકવાળા અશ્વિની આદિ નક્ષત્રોમા પાત હોય છે

લગ્ન શુદ્ધિમાં કહ્યું છે કે—રવિ નક્ષત્રથી જેટલામુ અનુરાધા નક્ષત્ર હોય, અશ્વિનીથી તેટલામુ અને ત્યારપછી છકું, છકું, દશમુ, ખીન્નુ અને પાચમુ નક્ષત્ર પાતયોગથી દુષિત છે ઉદયપ્રભસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—શૂલ, ગડ, હર્ષણુ, વ્યતિપાત, માધ્ય અને વૈધૃતિ યોગના અતમા જે નક્ષત્ર હોય તેમા વર્જ્ય પાતયોગ આવે છે

નરપતિ જયચર્યાકાર કહે છે કે—છ પાતયોગોના નામ અનુક્રમે પવન, અગ્નિ, કાળ, ક્રિકર, મૃત્યુકારક અને ક્ષયકાર છે, જેના નામ પ્રમાણેજ ક્ષણ છે. ત્રિશુલપાત અંક-પાત અને અંક ડાચુધ, એ પાતના નામાંતરો છે આ યોગમાં અભિજિત ગણવાનું નથી, તેથી સત્યાવીશ નક્ષત્રો ગણવા પાતયોગ અતિદુષ્ટ છે, તેનો શુભકાર્યમા ત્યાગ કરવો

નારચંદ્ર દીપપાણુમાં કહ્યું છે કે—

“ પાતેન પતિતો બ્રહ્મા, પાતેનૈવ ચ શંકરઃ ।

વિષ્ણુઃ પતતિ પાતેન, ત્રૈલોક્યં પાતયેત્ તથા ॥ ૧ ॥

એટલે—“ બ્રહ્મા શંકર અને વિષ્ણુ પાતથી પડ્યા છે, પાત ત્રણે લોકને પાડવામાં સમર્થ છે. ” વામદેવ કહે છે કે—કેશવમાં પાત વર્જવો, કેઈ કહે છે કે—અંગ-અંગમાં પાત-દોષનો ત્યાગ કરવો.

હવે લક્ષ્મી કહે છે—

રવિમુક્ત્વા નિશ્ચરિક્ત્વા,

ચાર-ઽદ્વય-તિશ્ચ-તિવીસં છદ્મં ચ ।

પચ્ચાવીસ અઢિગવીસં,

કુણ્ણન્તિ લક્ષ્મીહયં રિક્ત્વં ॥ ૧૩૬ ॥

અર્થ—રવિ વિગેરે ગ્રહો અનુક્રમે પોતાના નક્ષત્રથી બાર, આઠ, ત્રણ, ત્રેવીશ, છ, પચ્ચીશ, આઠ અને એકવીશમા નક્ષત્રને લક્ષ્મી પ્રહાર કરે છે ॥ ૧૩૬ ॥

વિવેચન—અહીં અભિજિત સહિત અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો લેવાં, તેમાં ગમે તે નક્ષત્રમાં રહેલા ગ્રહો અમુક નક્ષત્રને લાત મારે છે. એટલે—રવિ વડે ભોગવાતા નક્ષત્રથી ૧૨ મું નક્ષત્ર, ચંદ્રથી ૮ મું, મંગળથી ૩ બું, બુધથી ૨૩ મું, શુક્રથી ૬ હું શુક્રથી ૨૫ મું, શનિથી ૮ મું, અને રાહુથી ૨૧ મું નક્ષત્ર લક્ષ્મીના દોષથી હણાય છે. ખીજી રીતે કહીએ તો—જેમ ગાય ભેંસ પાછળના પગથી પ્રહાર કરે છે, તેમ સૂર્યાદિ ગ્રહો પોતાના ભોગવાતા નક્ષત્રથી પાછળ રહેલા અનુક્રમે ૧૮-૨૨ ૨૭-૭-૨૪-૫-૨૨ અને ૬ માં નક્ષત્રને પ્રહાર કરે છે.

શ્રીમાન ઉદયપ્રભસૂરિજી કહે છે કે—કેટલાએક મતમા શુકથી ૨૭ મુ અને રાહુથી ૯ મુ નક્ષત્ર પણ લક્ષ્મીના દોષવાળુ માન્યુ છે જે નક્ષત્રનો ત્યાગ કરવો, જ્યારે ત્રિવિ-ક્રમ કહે છે કે—રાહુ ૨૦ મા નક્ષત્રને લાતપ્રહાર કરે છે

અહીં ચત્રથી ૮ મુ નક્ષત્ર લક્ષ્મીના દોષિત માન્યુ છે, પણ તેથી ઇષ્ટ દિવસ દુષ્ટ બની શકતો નથી માટે યતિવ-દક્ષિણમા કહ્યુ છે કે—ચત્રે ગતપૂર્ણિમા જે નક્ષત્રમા મમાપ્ત કરી હોય તે પુર્ણિમાના નક્ષત્રથી આઠમુ નક્ષત્ર લક્ષ્મીના હણાય છે

લક્ષ્મીના નક્ષત્ર અશુભ છે, માટે તેનો શુભ કાર્યમા ત્યાગ કરવો પૂર્ણિમાદ્રમા કહ્યુ છે કે—ગવિ વિગેરેની લક્ષ્મીના દોષિત થયેલ નક્ષત્રમા કાર્ય કરવાથી અનુક્રમે ૧ વૈભવનાશ ૨ ભય, ૩ મૃત્યુ, ૪ પોતાનો નાશ, ૫ નાનાભાઈનો નાશ, ૬ કાર્યનો નાશ, ૭ મૃત્યુ, અને ૮ મૃત્યુ થાય છે અહીં વૃષ્ઠો કહે છે કે—સૌમ્ય ગ્રહની લક્ષ્મી અદ્ય દુષ્ટ છે, જે માત્ર નક્ષ-ત્રના બળને હણે છે અને કૂર ગ્રહની લક્ષ્મી અતિ દુષ્ટ છે, જે કાર્ય કરનારને દરિદ્રી બનાવે છે, કે મારે છે અન્ય ગ્રહમાં તો કેન્દ્રીઆ સૌમ્ય ગ્રહ હોય તો સૌમ્યગ્રહની લક્ષ્મીના દોષ ગંભીર થયો છે વામદેવ કહે છે કે—બગાળામા, અને કોઈ કહે છે કે—સૌરાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણમા લક્ષ્મી દોષ વર્જવો

હવે બે પ્રકારના નક્ષત્રવેધ કહે છે—

સત્ત સિલાય કિત્તિઅ—માઈ રિક્ષે ઠવિત્તુ જોઈહ
ગહવેહમિઠ્ઠરિક્ષે, ઉવરિ અહો વા પયસેણ ॥૧૩૭॥

અર્થ—સપ્તશલાકા ચક્રમાં કૃતિકાદિ નક્ષત્રો સ્થાપી ગ્રહવેધ તપાસવો અને ઉપર કે નીચે ઇષ્ટ નક્ષત્રનો વેધ થાય તો તેનો પ્રયત્નથી ત્યાગ કરવો ॥ ૧૩૭ ॥

સપ્તશલાકા યંત્ર.

	કૃ	રો	મૃ	આ	પુન૦	પુષ્ય	અશ્લે૦	
ભ								મ૦
અ								પૂ
રે								ઉ
ઉ								હ
પૂ								ચિ
શ								સ્વા
ધ								વિ
	શ્ર	આભ.	ઉ	પૂ	મૂ	જ્યે	અનુ.	

વિવેચન—સાત ઉભી અને સાત આડી રેખાઓ દોરવી, અને તેના ઉપરના છેડાથી અનુક્રમે કૃત્તિકાદિ ૨૮ નક્ષત્રો સ્થાપવા. પછી જે જે ગ્રહ, જે જે નક્ષત્રમાં હોય તે તે ગ્રહ તે તે નક્ષત્રની પાસે મૂકવો. અહીં ઇષ્ટ નક્ષત્રની રેખાને બીજે છેડે જો કોઈપણ ગ્રહ હોય તો તે ગ્રહ વડે ઇષ્ટ નક્ષત્રનો વેધ થાય છે.

અભીચૂમાં રહેલ ગ્રહથી રોહિણી નક્ષત્રનો વેધ થાય છે, જેથી આ વેધનું બીજું નામ રોહિણી વેધ પણ છે. આ ગ્રહથી વીંધાએલ નક્ષત્ર અશુભ છે, માટે તેનો પ્રતિષ્ઠાદિક શુભ કાર્યમાં ત્યાગ કરવો.

સુધી શૃંગાર વાર્તિકમાં કહ્યું છે કે—સૌમ્ય અને કૂર ગ્રહોનો વેધ થાય તો અનુક્રમે સુખ અને આયુષ્યનો સર્વથા નાશ થાય છે. **નારચંદ્ર ટીપ્પન**માં કહ્યું છે કે—આંતરારહિત મંગળ વિગેરે આઠ ગ્રહોથી વીંધાએલ નક્ષત્રમાં પરણેલ કન્યા

અનુક્રમે-૩ કુલક્ષ્યકારી, ૪ વાઝણી. ૫ તપસ્વિની, ૬ પુત્ર રહિત, ૭ દાસી, ૮ વેશ્યા, ૯ સ્વેચ્છાચારિણી, અને ૧ વિધવા થાય છે

મૂળગાથામા કહ્યું છે કે-ઉપર નીચે વેધદોષનો ત્યાગ કરવો, આ વાક્યથી એમ સૂચવ્યું છે કે-મનુષ્ય વેધદોષ અવશ્ય ત્યાગ કરવા લાયક છે ઉદયપ્રભસૂરિ મહારાજ કહે છે કે-અદ્રનો વેધ પાદાતરિત હોય, એટલે અદ્ર ઇષ્ટ નક્ષત્રમાં ૧-૨-૩-૪ પાદમા હોય, પણ ખીજે ગ્રહ સામેના નક્ષત્રમા હોવા છતાં અનુક્રમે ૪-૩-૨-૧ પાદમા ન હોય તો આ ગ્રહવેધ પાદાન્તારિત થાય છે, તે દૂષણવાળો નથી, માટે તેનો ત્યાગ કરવો કે ન કરવો પૂર્ણભદ્રાચાર્ય કહે છે કે-સર્પે ડ શેલ આગળીનો છેદ કરાય છે તેમ માત્ર વેધવાળા પાદને ત્યજવો, અને ખીજા પાદોમા નિ શકપણે કાર્ય કરવું જ્યારે કેશવાર્ક તો કહે છે કે-જેમ એક ભાગમા હણાયેલ હરણ મૃત્યુ પામે છે, તેમ એક પાદથી વીધાયેલ નક્ષત્ર દુષ્ટ જ થાય છે શ્રીપાત કહે છે કે-ફૂર ગ્રહ વીધાયેલ આખું નક્ષત્ર છોડી દેવું, અને સૌમ્યગ્રહ વીધાયેલ નક્ષત્રનો એક માત્ર પાદ જ ત્યજવો વ્યવહાર પ્રકાશમા તો-સૌમ્ય ગ્રહો પાદાતરિત વેધ કરે અથવા સૌમ્ય ગ્રહો ડેન્દ્રીઆ હોય તો વેધને શુભ માનેલ છે

નક્ષત્રવેધના ભાગ માટે કહ્યું છે કે—

“લગ્ને ગુરુ સૌમ્યયુતેક્ષિતો વા, લગ્નાધિપો લગ્નગતસ્તથા વા ।
કાલાખ્યહોરા ચ યદાં શુભા સ્યાદ્, મન્વેધદોષસ્ય તદા હિ મન્ન ॥૧૧”

અર્થ—“વિવાહમા ગુરુ સૌમ્યગ્રહ યુક્ત હોય, અથવા સૌમ્યગ્રહની દ્રષ્ટિમા હોય, અથવા લગ્નપતિ હોય, અથવા લગ્નમા હોય, અને ઝાળહોરા શુભ હોય તો નક્ષત્રવેધ નામના દોષનો ભાગ થાય છે ॥ ૧ ॥”

આ તો મનુષ્ય વેધનો અધિકાર છે, પણ મર્વતોલદ્ર-અક વિગેરેમા ત્રણ પ્રકારના વેધોને આવશ્યક માન્યા છે

નરપતિજય ચર્ચામાં કહ્યું છે કે—અહુ જે નક્ષત્રમાં રહ્યો હોય ત્યાંથી જમણી ડાબી અને સન્મુખ એમ ત્રણ દ્રષ્ટિથી ત્રણ વેધ કરે છે. વક્રીઅહોની જમણી દૃષ્ટિ પડે છે, મધ્યગતિવાળા અહોની સન્મુખ દૃષ્ટિ પડે છે, અને અતિચારી અહોની ડાબી બાજુ દૃષ્ટિ પડે છે. અર્થાત્—ઇષ્ટ નક્ષત્રથી તીરછી બે દિશામાં સિંહની દાઢાની જેવી રેખામાં જે બે નક્ષત્રો હોય તેમાં રહેલ વક્રી—અતિચારી અહોવડે ઇષ્ટ નક્ષત્ર બે વેધ પામે છે, અને નાક સન્મુખ સીધી રેખામાં જે નક્ષત્ર હોય, તેમાં રહેલ અહુથી સન્મુખ વેધ થાય છે. જેમકે—ઇષ્ટ ચંદ્રનક્ષત્ર મૃગશર છે. હવે મંગળ વિગેરે સાત વક્રીઅહુ પૈકીનો જે અહુ ચિત્રા-નક્ષત્રમાં હોય તે જમણી દૃષ્ટિથી મૃગશરને વીધે છે.

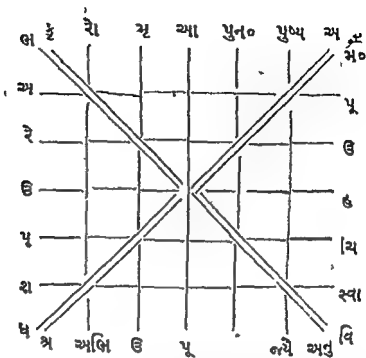
રવિ વિગેરે સાત અતિચારી અહોમાંનો જે અહુ રેવતીમાં હોય તે વામદૃષ્ટિથી મૃગશરને વીધે છે. આ રીતે મૃગશર નક્ષત્ર બે બાજુ અહુભિન્ન થાય છે; અને મંગળ વિગેરે પાંચ મધ્યમ ગતિવાળા અહોમાંનો જે અહુ ઉત્તરાષાઢામાં હોય તે અહુ સન્મુખ દૃષ્ટિથી મૃગશરને વીધે છે.

**પંચસિલાય દો દો, રેહા કોણેસુ રોહિણીમુક્ષા ।
દિસિ ધુરિ રિક્ષા ડ કમા, વણ વિલોઙ્ગજ વેહમિહં ।**

અર્થ—પંચશક્તિના ચક્રમાં ખુણાની બે બે રેખા દોરી દિશાના મથાળેથી રોહિણી વિગેરે નક્ષત્રો અનુક્રમે સ્થાપવા, અને આ વેધ વ્રતમાં જોવો । ૧૩૮ ।

વિવેચન—પાંચ રેખા ઉભી અને પાંચ રેખા આડી દોરવી. પછી એક ખુણાથી બીજા ખુણા સુધીની એમ બપ્પે રેખા દોરવી, અને સમ રેખા ચક્ર પ્રમાણે સમ ઉભી રેખાના ઉપરના ભાગથી રોહિણી વિગેરે ૨૮ નક્ષત્રો સ્થાપવા, તથા જે અહુ જે નક્ષત્રમાં હોય તે અહુ તે નક્ષત્રની બાજુમાં મૂકવા. અહીં પણ સન્મુખ રહેલ અહુથી ઇષ્ટ નક્ષત્રનો વેધ થાય છે.

પંચશલાકા ચક્ર.

આ ચક્રવેધમાં અને સપ્તશલાકા ચક્રવેધમાં આઠ નક્ષત્રનો તફાવત આવે છે. આવી રીતે ગ્રહથી વીંધાયેલ નક્ષત્રનો દીક્ષામાં ત્યાગ કરવો.

આ પંચશલાકાવેધ દીક્ષા અને વિવાહમાં જોવાય છે. પૌર્ણુભદ્રમાં કહ્યું છે કે—આચાર્યપદ વિગેરેમાં સપ્તશલાકાચક્રમાં, અને મતગ્રહણ વિગેરેમાં પંચશલાકાચક્રમાં કૃત્તિકાદિ નક્ષત્રો સ્થાપી ચક્રનો ગ્રહવેધ તપાસવો. આ ચક્રમાં પણ પાદાતરિત બળ, વેધકળ, વેધલગ વિગેરે સપ્તશલાકાની પેઠે જ જાણવું. અન્યાતરમાં કહ્યું છે કે—તાત્કાલિક કાર્ય હોય અને કેન્દ્રમાં શુભ ગ્રહો હોય તો સૌમ્યગ્રહની લત્તા, પાત તથા ઉપગ્રહથી દ્વિત થયેલ નક્ષત્રનો પાદળ વર્જવો, પરંતુ કેન્દ્રમાં શુભ ગ્રહ ન હોય તો તે સપૂર્ણ નક્ષત્ર જ ત્યજવા યોગ્ય છે.

વિશેષ નક્ષત્રદોષો અને દોષશુદ્ધિ પ્રકાર આગળ (પૃષ્ઠ ૯૮) નક્ષત્રઠારમાં કહી ગયા છીએ.

હવે શીઘ્રસિદ્ધિ દ્વાર કહે છે, તેમાં પ્રથમ છાયાલક્ષ્ય કહે છે—

સિદ્ધચ્છાયાલગ્ન,

રવિ-કુજ-બુહ-જીવ સંકુપાય કમા ।

અગારસ નવ અડ સગ,

અદ્વદ્વા (નવ) સેસવારેસુ ॥ ૧૩૧ ॥

અર્થ—અનુક્રમે રવિ, મંગળ, બુધ, અને ગુરુવારે-અગીયાર, નવ, આઠ અને સાત; તથા શેષવારોમાં સાડા આઠ શંકુ પગલાં હોય ત્યારે સિદ્ધચ્છાયા લગ્ન હોય છે ॥ ૧૩૬ ॥

વિવેચન—કોઈ પણ કાર્ય અવશ્ય કરવાનું હોય, અને સર્વ પ્રકારની શુદ્ધિવાળો દિવસ ન હોય, તો તે પ્રસંગે છાયાલગ્ન વિગેરેથી કાર્ય કરી શકાય છે. મનુષ્યે પોતાની છાયાનું પોતાના પગલાથી જ માપ કરવું, અને રવિ વિગેરે સાત વારોમાં અનુક્રમે ૧૧-૮-૬-૮-૭-૮-૮ અને ૮-૮ પારે-યાના માપની છાયા આવે તે છાયાલગ્ન છે એમ જાણવું.

અહીં મૂળ ગાથામાં શંકુપાદ એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એટલે કે—મનુષ્યે પોતાની છાયા માપવી, અથવા સાત હાથ પ્રમાણ શંકુની છાયા માપવી, જેથી સિદ્ધ છાયા લગ્ન આવશે. આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે—સાત આંગળાના શંકુની ઉપરોક્ત આંક પ્રમાણે અંગુલછાયા આવે તો પણ છાયાલગ્ન આવે છે. આ છાયાલગ્ન દરેક કાર્યની સિદ્ધિ કરનાર છે.

આરંભસિદ્ધિવાર્તિકમાં કહ્યું છે કે—આ છાયાલગ્ન માત્ર ૩૦ અક્ષર પ્રમાણ હોય છે, જેની શરૂઆત પગલાની ઇષ્ટછાયા આવે તે પહેલાં ૧૫ અક્ષરથી થાય છે, અને પગલાની ઇષ્ટછાયા પછી પંદર અક્ષર સુધી રહે છે; માટે કાર્યનો પ્રારંભ અને પૂર્ણાહૂતિ તે દરમિયાનજ કરવાં. પણ કાર્ય મોટું હોય તો પ્રારંભજ કરી દેવો, જેથી સિદ્ધ છાયા સાધેલી કહેવાય છે.

વળી વિવાહના દોષના અધિકારમાં કહ્યું છે કે—ત્રેધ પાત લતા કે ગ્રહવડે મલિન થયેલું નક્ષત્ર, ફર વાર, ગ્રહોનું જન્મનક્ષત્ર, વિષ્ટિ, અર્ધપ્રહર, કુલિક, ઉપગ્રહ, કાર્તિ, અવસ્થા, કર્કઉત્પાતાદિ દોષો, યમઘટ, નિર્ગળચક્ર, એકાર્ગલ, ગઠાત, અને રિક્તા-દગ્ધ તિથિઓ, આ અઢાર દોષો છે શુદ્ધ નક્ષત્રના ગળે કરીને ત્યારે છાયાલગ્ન વિગેરેમાં દીક્ષા પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્ય કરવા હોય ત્યારે પણ આ દોષો અવશ્ય વર્જવા યોગ્ય છે, જેથી ઘટિકાલગ્નમાં તો આ દોષો સદતર વર્જ્યજ છે

નરપતિજય ચર્યામાં કહ્યું છે કે—અશુભ તિથિ, નક્ષત્ર, વાર, તારા, ચક્રગળ, અને ગ્રહો પણ સિદ્ધછાયાથી શુભભાવને પામે છે જોઈએહીરનાં અવતરણમાં કહ્યું છે કે—શુભ ગ્રહ અને લગ્નનો અભાવ હોવા છતાં આ છાયામાં ઉતાવળના પ્રયાણ, પ્રવેશ, પ્રતિષ્ઠા અને દીક્ષા વિગેરે કાર્યો કરવાથી જય મળે છે આ યોગમાં શુભ શકુન નિમિત્તની પણ આવશ્યકતા જોવાતી નથી નારચક્ર ટિપ્પનકમાં કહ્યું છે કે—

“ જદ્દ પુણ તુરિય કલ્પં, હવિજ્જલગ્નં ન લખ્મણં સુદ્ધં ।

તા છાયા-ધ્રુવલગ્નં, ગદિશ્ચલ્લં સયલકજ્જેસુ ॥ ૧ ॥

ન તિથિર્ન ચ નક્ષત્રં, ન વારા ન ચ ચન્દ્રમાઃ ।

મહા નોપમહાશ્વેવ, છાયાલગ્નં પ્રશસ્યતે ॥ ૨ ॥

ન યોગિની ન વિષ્ટિશ્ચ, ન શૂલ ન ચ ચન્દ્રમાઃ ।

અપા વચ્ચમયી સિદ્ધિ—રમેદ્યા ત્રિદશૈરપિ ॥ ૩ ॥

યાત્રા દીક્ષા વિવાહશ્ચ, ચદન્યદપિ શોભનમ્ ।

નિર્વિશકેન કર્તવ્યં, સર્વજ્ઞવચનં યથા ॥ ૪ ॥ ”

અર્થ—“ જો કાર્ય ઉતાવળ હોય, અને શુભ લગ્ન ન મળતું હોય તો દરેક કાર્યોમાં છાયાલગ્ન અને ધ્રુવલગ્ન લેવા, એમ હર્ષપ્રકાશમાં ઉલ્લેખ છે ॥ ૧ ॥ તિથિ, નક્ષત્ર, વાર, ચક્ર, ગ્રહ કે ઉપગ્રહ, એ ગધાની કાઈ જરૂર નથી, માત્ર છાયાલગ્ન પ્રશસાય છે ॥ ૨ ॥ આ છાયા તે દેવતાઓથી

પણ અલેખ વજ્રમયી સિદ્ધિ છે, ત્યાં પ્રતિકૂળ યોગિની, વિષ્ટિ, શૂળ, અને ચંદ્રમા પણ નકાંમાં છે, ॥ ૩ ॥ છાયાલગ્નમાં યાત્રા દીક્ષા વિવાહ અને બીજાં શુભકાર્યો સર્વજ્ઞ ભગવાનના વચનની પ્રમાણે નિઃશંકપણે કરવાં ॥ ૪ ॥ ”

હવે ધ્રુવચક કહે છે—

તિરિચ્છગે ધ્રુવે દિક્ષા-પદ્મદ્વાઈ સુહંકરે ।

ઉદ્ઘટ્ટિષ્ઠ ધ્યારોવ-ચિત્તગાઈ સમાયરે ॥ ૧૪૦ ॥

અર્થ—ધ્રુવ તીરછો હોય ત્યારે દીક્ષા-પ્રતિષ્ઠા વિગેરે શુભંકર છે, અને ધ્રુવ ઉર્ધ્વ હોય ત્યારે ધ્વજ-જ્વરોપણ-ક્ષેત્રપ્રવેશ વિગેરે કાર્યો કરવાં ॥ ૧૪૦ ॥

વિવેચન—ધ્રુવ તારાની નજીકમાં જે તારાનું ઝુમખું છે તેનું નામ ધ્રુવચક કે ધ્રુમાંકડી છે, તે ચક્ર ધ્રુવની ડાબું ભમતું ભમતું એક અહોરાત્રમાં બે વાર ઉભું અને બે વાર આડું થાય છે. આ રીતે તેના છેડાના બે તારા સરખી લાઇનમાં બરાબર ઉર્ધ્વ કે તીર્ણ આવે ત્યારે ધ્રુવલગ્ન થાય છે.

ધ્રુવચક ઉભું છે કે આડું છે ? ધ્રુવલગ્ન ક્યારે હોય ? તે જાણવાનો આ પ્રકાર છે—શિદ્ધપત્રોમાં કહ્યું છે કે—આ ધ્રુમાંકડીની સમાન તારાઓ દ્વાગણ શુદ્ધિમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. પૂર્વાચાર્યો કથે છે કે—૧ ધ્રુવ મધ્યા અને ધનિષ્ઠાના ઉદય કાળે ઉર્ધ્વ હોય છે, તથા અનુરાધા અને કૃત્તિકાના ઉદયકાળે તીર્ણ હોય છે. ૨ ભરણી કે વિશાખા નક્ષત્ર મસ્તક ઉપરથી ઉતરે ત્યારે ધ્રુવ ઉર્ધ્વ હોય છે, અને અલેષા કે શ્રવણ નક્ષત્ર આકાશના મધ્ય ભાગમાંથી નીચા નમવા માંડે ત્યારે ધ્રુવચક આડું હોય છે. ૩ તથા ધ્રુવચક મકર અને કર્ક લગ્નમાં ઉર્ધ્વ હોય છે, મેષ અને તુલા લગ્નમાં તીર્ણ હોય છે, અને બીજા લગ્નમાં આડું—અવળું હોય છે. આ ઉપરાંત ધ્રુવચક અને હોકાયત્રથી પણ ધ્રુવનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થાય છે.

તે ધ્રુવ લગ્નનો સમય ઉદિત લગ્નના નવાંશ નેટલો હોય છે, અને અન્યમતે નવાંશકના મધ્યના ત્રીજા ભાગ નેટલોજે મનાય છે, એમ આરભસિદ્ધિ ના વાર્તિકમાં કહ્યું છે.

ગ્રન્થકાર મૂરિજી જણાવે છે કે—ધ્રુવચક તીરછું હોય ત્યારે દીક્ષા પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કાર્યો કરવા, અને ધ્રુવચક ઉર્ધ્વ હોય ત્યારે ધ્વજારોપણ પ્રવેશ ક્ષેત્રવાસ્તુ વિગેરે કાર્યો કરવા તે શુભ છે હેમહ સંગ્રાણી કહે છે કે—સામાન્ય રીતે સ્થિર કર્મમાં તીરછું અને ચર કાર્યમાં ઉર્ધ્વ ચક્ર લેવું તેથીજ ધ્રુવચક ઉર્ધ્વ હોય ત્યારે સૂર્યને પાછળ કે જમણા રાખીને પ્રયાણ કરવું તે શ્રેષ્ઠમાન્યું છે હર્ષપ્રકાશમાં તો કહ્યું છે કે—જો કામ ઉતાવળ હોય અને શુદ્ધલગ્નનો અભાવ હોય તો સમગ્ર કાર્ય છાયાલગ્ન અને ધ્રુવલગ્નમાં કરવા.

હવે શ કુછાયા કહે છે—

વીસં સોલસ પનરસ ચડદસ તેરસ ચ વાર વારેવ ।
રવિમાઇસુ વારંગુલ-સંકુચ્છાયંગુલા સિદ્ધા ॥૧૪૧॥

અર્થ—બાર આંગળના શ કુની છાયા રવિ વિગેરે વારોમાં અનુક્રમે—વીશ, સોળ, પદર, ચૌદ, તેર, બાર અને બાર આંગળ પ્રમાણ હોય તો તે સિદ્ધછાયા કહેવાય છે. ॥ ૧૪૧ ॥

વિવેચન—પાદછાયા લગ્નમાં જેમ સાત હાથના શ કુનું માપ છે તેમ અહીં વીશ આંગળના શ કુથી છાયામાપ લેવાનું છે અને તે છાયા રવિ વિગેરે સાત વારોમાં અનુક્રમે ૨૦-૧૬-૧૫-૧૪-૧૩-૧૨ અને ૧૨ આંગળ પ્રમાણ ન્યારે થાય ત્યારે સિદ્ધછાયા હોય એમ જાણવું.

છાયાલગ્ન અને શ કુછાયાના કાળમાં કેટલોક તફાવત આવે છે પણ બળ-ફળ તો બંનેનું સમાનજ છે જ્યોતિષહીર માં તો શ કુછાયાની અભીચ્ઞ એવી સંજ્ઞા આપેલ છે.

“ વે વાર અમીયં દિગમહીં, માસા અમિયાઈં ૩૦ સાં ૭ ચંદ્રત્યપયં ।
સવણાઈ ઘડી ચારહીં, લહીંયં કરિ કજ્જ ફલ્લં બહુયં ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ અલીચ્ દિવસમાં જે વાર આવે છે, અને માસમાં ઉત્તરાષાઢાના ચોથા પાયાથી શ્રવણની ચાર ઘડી સુધી એક વાર આવે છે; તેમાં કાર્ય કરવાથી બહુ ફળ મળે છે. (૩૪)”

મધ્યાહ્ન કાળની પહેલાની એક ઘડી અને પછીની એક ઘડી એમ જે ઘડી દરેક કાર્યમાં શ્રેષ્ઠ છે; જે વખતે ૮ મો અભિજિત ક્ષણ હોય છે અને જે કાળનું વિશેષ નામ વિજય યોગ છે. હર્ષપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—મધ્યાહ્ન કાળનો સૂર્ય ઉત્પાત, વિષ્ટિ, વ્યતિપાત, દગ્ધા તિથિ, અને પાપગ્રહના દરેક દોષોને દૂર કરે છે; માટે આઠમા અભિજિત ક્ષણમાં માત્ર દક્ષિણ દિશાના પ્રયાણ સિવાયના દીક્ષા, પ્રતિષ્ઠા, પ્રવેશ, પ્રયાણ વિગેરે દરેક કાર્યો કરવાં તે સુખકર છે.

પૂર્ણિમા કહે છે કે—સૂર્ય સવારથી મધ્યાહ્ન સુધી ગ્રહ-ચક્રને ગળે છે, અને મધ્યાહ્ન કાળે વમે છે; જ્યારે ગ્રહચક્ર વિહ્વળ થતાં વિજયયોગ થાય છે, જેમાં કરેલ કાર્ય યુગાંતમાં પણ કોઈ પ્રકારે નાશ પામતું નથી. લલ્લ પણુ કહે છે કે—કૃષ્ણ ચક્ર લઈને મધ્યાહ્ન કાળે અભિજિત નક્ષત્રમાં સર્વ દોષોને હણે છે. ગદાધર સમયની શુદ્ધિમાં તો—મધ્યાહ્ન અને મધ્યરાત્રિના પ્રથમના ૧૦ અને પછીના ૧૦ એમ સુદૂર્ત કાળના ૨૦ પળો વર્જવાનું કહે છે.

લલ્લ તથા બીજા ઋષિઓએ આવશ્યક કાર્ય માટે ત્રિતાર—ઉષાકાળને શ્રેષ્ઠ કહ્યો છે.

હર્ષપ્રકાશમાં તો કહ્યું છે કે—સંધ્યા પ્રારંભ અને તારા દર્શનની મધ્યના કાળમાં પણ સર્વ કાર્યને સાધનાર વિજય નામે યોગ છે.

સંધ્યાકાળનું ગોધુલિક લગ્ન એ વિવાહમાં પ્રધાન

લગ્ન છે ઉદયપ્રભસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—સધ્યાકાળે ગાયત્રી ખરીએ ઉડાડેલી ધુળવડે જણાતો કાળ તે ગોધુલિક લગ્ન છે

મુહૂર્ત ચિંતામણિની ટીકામાં કહ્યું છે કે—રવિનો અર્ધ કે ત્રીજો ભાગ ખાકી રહે ત્યારથી બે ઘડી સુધી ગોરજ લગ્ન હોય છે વરાહ કહે છે કે—માગશર વિગેરે ચાર માસમાં સૂર્યનું ણિળ નિસ્તેજ થાય ત્યારથી, ચૈત્ર વિગેરે ચાર માસમાં સૂર્યનું અર્ધ ઢકાય ત્યારથી—અર્ધ સૂર્યાસ્તથી, અને શ્રાવણ વિગેરે ચાર માસમાં સૂર્યાસ્ત થાય ત્યારથી ગોરજ હોય છે

દૈવજ્ઞ રામે કહ્યું છે કે— (મૂ૦ ચિં૦)

મન્દાક્રાન્તા—“ નાઽસ્યામૃતા ન તિવિકરણ નૈવ લગ્નસ્ય ચિન્તા,
નો વા વારો ન ચ લવનિધિર્નો મુહૂર્તસ્ય ચર્ચા ।
નો વા યોગો ન સૃતિભવનં નૈવ જામિત્રદોષો,
ગોધૂલિઃ સા મુનિમિરુદિતા સર્વકાર્યેષુ શસ્તા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ મુનિઓએ સર્વ કાર્યમાં ગોધુલિકને પ્રશસ્ત કહ્યું છે, જે હોય ત્યારે નક્ષત્ર, તિથિ, કરણ, લગ્ન, વાર, લવ, સમય, મુહૂર્ત, યોગ, આઠમું ભુવન, કે જામિત્ર વિગેરેનો કાંઈ વિચાર અર્થાં કે દુષ્ટતા નેવાની જરૂર નથી ॥ ૧ ॥ ” સારગ પણ કયે છે કે—ગોરજમાં છઠ્ઠા આઠમા ચંદ્ર સિવાયના જામિત્ર, ગ્રહ, ચંદ્ર, લગ્ન, હોરા, નવાશ અને ભાવ વિગેરે કોઈ પણ પ્રકારના દોષનો વિચાર સરખો કરવો નહિ

મુહૂર્ત ચિંતામણિની ટીકામાં કહ્યું છે કે—આ શ્લોકો પ્રશસા પરાયણ છે, માટે અમાવાસ્યા, લદ્રા, ભરણી વિગેરે, અને બીજા દરેક પ્રકારના શક્યદોષોનો પરિહાર કરી આ લગ્ન લેવું હેમહ સગણિ મહારાજ કયે છે કે—પ્રથમ વર્ષ માસ પક્ષ અને દિવસની શુદ્ધિ જોઈ વિવાહનક્ષત્રમાંજ દેશ અને કુળના રીત-રીવાજોને અનુસરી ગોધુલિક લગ્ન

લેવું. લલ્લ કહે છે કે-વીર્યશાલી શુદ્ધ લગ્ન હોય તો ગોરજ નકામું છે, માટે શુભ લગ્ન ન હોય ત્યારે ગોધુલિક લેવું.

ગોધુલિકના દોષો આ પ્રમાણે છે, દૈવજ મનોહર કથે છે કે—

“ કુલિકં ક્રાન્તિસામ્યં ચ, મૂર્તૌ ષષ્ઠોઽષ્ટમઃ શશી ।

પન્ચ ગોધુલિકે ત્યાજ્યા, અન્યે દોષાઃ શુભાવહાઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ કુલિક, ક્રાન્તિસામ્ય, લગ્નનો, છઠો અને આઠમો ચંદ્ર, આ પાંચ દોષ ગોધુલિકમાં ત્યાજ્ય છે; અને બીજા દોષો શુભ છે ॥ ૧ ॥ ”

આરંભસિદ્ધિમાં અર્ધયામ અને ભદ્રા પણ વળ્યું લખ્યા છે, આથી ગુરુવાર અને શનિવારે ગોરજનો નિષેધ થાય છે. કેશવાર્ક કહે છે કે—કુલિક અને અર્ધયામની શુદ્ધિ માટે શનિવારે સૂર્ય છતાં અને ગુરુવારે સૂર્યાસ્ત પછી લગ્ન લેવું. ૬-૮ સ્થાનનો ચંદ્ર કન્યાનો નાશ કરે છે, અને ૧-૮ સ્થાનનો મંગળ પતિનો નાશ કરે છે; માટે તેનો અને વ્યતિપાતનો સર્વથા ત્યાગ કરવો વ્યવહાર પ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—ગોરજમાં સગ્રહ નક્ષત્ર, ગ્રહણ નક્ષત્ર, આઠમું નક્ષત્ર, વૈધૃતિ, વ્યતિપાત, સંક્રાન્તિ, ૬-૮ મો ચંદ્ર, ક્ષીણ ચંદ્ર, અશુદ્ધ ૧-૮ મંગળ, રવિ-ગુરુ, અને ૮ મા સ્થાનના સર્વ ગ્રહો દુષ્ટ છે.

નારચંદ્ર દીપ્યનમાં કહ્યું છે કે—

“ લગ્નાષ્ટમે ચન્દ્રજ-ચન્દ્ર-જીવે, મૌમે તથા માર્ગવજાષ્ટમે ચ ।

મૂર્તૌ ચ ચન્દ્રો નિયમાચ મૃત્યુઃ, ગોધૂલિકં સ્યાપ્પરિવર્જનીયમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ તાત્કાલિક કુંડળીમાં આઠમે ભુવને બુધ, ચંદ્ર, ગુરુ, મંગળ, કે શુક્ર હોય; અને લગ્નમાં ચંદ્ર હોય તો નક્કી મૃત્યુ થાય છે, માટે આ ગોધૂલિક વળ્યું છે. ॥ ૧ ॥ ”

સંહિતાસારમાં ઉલ્લેખ છે કે—

“ ચત્રૈકાદશગચ્છન્દ્રો, દ્વિતીયો વા તૃતીયગ ।

ગોધૂલિકા તુ વિજ્ઞેયા, શેષા ધૂલિરિતિ સ્મૃતા ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ જે લગ્નમા અગીયારમો ખીજો અને ત્રીજો ચદ્ર હોય તે ગોધૂલિક લગ્ન જાણવું, અને બાકીનો ધૂળ જાણવી એટલે ૨-૩-૧૧ ચદ્ર શુભ છે

અહીં રવિ ૭ મો છતા શુભ છે ॥ ૧ ॥ ”

ગોધૂલિક લગ્ન ગોવાળ હીનવર્ણ અને પૂર્વદેશના મનુષ્યમાટે શુભ છે પણ દૈવજ મનોહર કહે છે કે ઘટી લગ્નના અભાવે પ્રાદ્યુ સિવાયનાને અને ગદાધર કહે છે કે—પ્રાદ્યુ-ણને પણ શુભ છે

વાર દ્વારમા દશવિલ શુભાશુભ ઘટી યત્રનું ખીજુ નામ શિવચક્ર છે, જે પણ દરેક કાર્યમા અત્યંત શુભ છે* શિવજ્ઞાન (ખગાળી) મા કહ્યું છે કે—

“ જ્યોતિષેર મતે શુદ્ધ દિન નાહિ હોય,
શિવજ્ઞાન અતઃ એવ તારવિનિમય ॥ ૧ ॥ ”

શિવાલીખીમાં કહ્યું છે કે—

“ વ્યવિપાતે ચ સંક્રાન્તૌ, ભદ્રાયામશુમે દિને ।
શિવાલિખિતમાલોક્ય, સર્વકાર્યાણિ સાધયેત્ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ વ્યતિપાત, સંક્રાન્તિ, વિષ્ટિ અને અશુભ દિવસે શિવાલિખિ જોઈને સર્વ કાર્ય કરવા ॥ ૧ ॥ ”

દરેક શુભકાર્યમા શકુનની પણ મહત્તા દેખાડેલ છે વ્યવહારપ્રકાશમા કહ્યું છે કે—

*આ બાબતની મને ત્રણ પ્રતો મળી છે જે દરેકમા અત્યંત તકાવત હોવાથી અહીં તે સબધે વિશેષ બાબતનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી પણ શુભાશુભ ઘટી (પૃષ્ઠ ૧૦) મા તેનો સમાવેશ કર્યો છે

“ નક્ષત્રસ્ય મુહૂર્તસ્ય, તિથેશ્ચ કરણસ્ય ચ ।

ચતુર્ણામપિ ચૈતેષાં, શકુનો દગ્ધનાયકઃ ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ નક્ષત્ર, મુહૂર્ત તિથિ અને કરણ; એ ચારેનો દંડનાયક શકુન છે ॥ ૧ ॥ ” લલ્લ કહે છે કે—શકુન વિનાનું સર્વશુભોપેત લગ્ન પણ અહણ કરવું નહિ, કેમકે નિમિત્તનો દંડનાયક શકુન છે. હરિભદ્રસૂર મહારાજ કહે છે કે—સુંદર લગ્નમાં પણ શુભ શકુન કે શુભ નિમિત્તના બળે કાર્યો કરવાં. અહીં શકુનથી—અંગ સ્કુરણ, શકુન, સ્વર, સામુદ્રિક, અષ્ટાંગ નિમિત્ત, અને પ્રસન્ન ચિત્તા વિગેરે જાણવાં.

ચિત્તોલ્લાસ માટે ઉદયપ્રભસૂરિ મહારાજ કહે છે કે—

“ સકલેષ્વપિ કાર્યેષુ, યાત્રાયાં ચ વિશેષતઃ ।

નિમિત્તાન્યપ્યતિક્રમ્ય, ચિત્તોત્સાહઃ પ્રગલ્ભતે ॥ ૧ ॥ ”

અર્થ—“ સર્વ કાર્યોમાં અને વિશેષ કરીને યાત્રામાં નિમિત્ત કરતાં પણ ચિત્તોત્સાહ અધિક બળવાન છે ॥ ૧ ॥ ” અંગસ્કુરણ વિગેરે નિમિત્ત, અંગસ્પર્શ વિગેરે ઇંગિત, દુર્ગાદિ શકુન અને લગ્નાદિ જ્યોતિષથી ચિત્તોત્સાહનું બળ વિશેષ છે. એમ આ શ્લોકમાં સૂચન છે.

અંતિમ નંદી વિગેરેનું મુહૂર્ત કહે છે—

તિલ્લુ-ગ-મિસ્સરિલ્લિ, ચિત્ત્વા મોમ-સણિચ્છરં ।

પદમં ગોઞ્ચરં નંદી-પમુહં સુહમાયરે ॥ ૧૪૨ ॥

અર્થ—તીક્ષ્ણ ઉગ્ર અને મિશ્ર નક્ષત્રો તથા મંગળ અને શનિવારને ત્યજીને બાકીના દિવસોમાં પ્રથમ ગોચરી તથા નંદી પ્રમુખ શુભ કાર્યો કરવાં ॥ ૧૪૨ ॥

વિવેચન—નવીન સાધુને પ્રથમ ગોચરી કરાવવી હોય અથવા વ્રત પ્રાયશ્ચિત યોગ ઉપધાન અને તપને માટે નાણું

મહાવલી હોય તો-રવિ, સોમ બુધ, શુક્ર અને શુક્રવાર, તથા
અશ્વિની, રોહિણી, મૃગશર, પુનર્વસુ, પુષ્ય, ઉત્તરાશ્વિની,
હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, અનુરાધા, ઉત્તરાપાદા, અભીજિત, શ્રવણ,
ધનિષ્ઠા, શતભીષા, ઉત્તરાશ્વાદ્રપદ કે રેવતી નક્ષત્ર શુભ છે

આ બાબતમાં તિથિ વિગેરે શુદ્ધિ માટે કાર્યદ્વારમાં
શાત કાર્યોનું વિવરણ તપાસવું (પૃષ્ઠ ૪૦૭)

આ ગ્રંથનું કૃષ્ણ કહે છે

इअ जोगपईवाओ, पयडत्थपएहिं विहिअउजोआ ।
मुणिमणभवणपयासं, दिणसुद्धिपईविआ कुणउ

અર્થ—આ યોગ પ્રદીપથી પ્રકટ અર્થોવડે
ઉદ્ધોત કરનારી દિનશુદ્ધિ-પ્રદીપિકા મુનિઓનાં
મનોભવનમાં પ્રકાશ કરે ॥ ૧૪૩ ॥

વિવેચન—ગ્રંથકાર સૂરિજીએ મહાગ્રંથોરૂપી દી-
પકોમાંથી આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે જે પ્રકટ અર્થોવડે પ્રકાશ
કરનાર છે અને સ્વતંત્ર દિવસનીજ શુદ્ધિ દેખાડે છે તેથી
આનું નામ દિનશુદ્ધિ દીપિકા રાખેલ છે આ દીપિકા મુ-
નિઓના મનરૂપી ભવનમાં પ્રકાશ કરે

અહીં મુનિઓને ઉદ્દેશીને આ ગ્રંથ બનાવ્યો છે જોમ
સ્પષ્ટ વિધાન છે, કેમકે—અપ્રાગ નિમિત્તાનું જ્ઞાન સાધુઓ માટે
આવશ્યક છે, માત્ર તેઓ તેનો આગલ-સમાગલમાં ઉપયોગ
કરી શકતા નથી જ્યારે ગૃહસ્થો માટે તે આવશ્યક છે, પણ
ગૃહસ્થો તેનો આગલ-સમાગલમાં ઉપયોગ કરે તેમ છે, માટે
આ ગ્રંથ મુનિઓના કરકમળમાં જાય, અને તેઓના હૃદયમાં
અનવદ્ય કાર્યોના માર્ગ પ્રકાશે, જોમ ગ્રંથકાર સૂરિજીની
ભાવના છે

આ બાબતમાં હેમહ સગણિજી પણ કહે છે કે-મુનિ-
ઓ ગૃહસ્થોને ચૈત્યાદિનું મુહૂર્ત કહે તો પણ દોષ છે, માટે

ઐત્યરચના, તીર્થયાત્રા, આદિ માંગલિક કાર્યોનું મુદ્ધૂર્ત જ્યોતિષીઓ પાસેથી લેવું અને તેનો સમગ્ર સંવાદ જ્યોતિર્વિદ મુનિઓએ બતાવવો એજ ચુકિતચુકત છે, પણ પોતે મુદ્ધૂર્ત આપવું નહિ. તથા આ એકાંતમાં ભણવું, પાપભીરૂ શિષ્યોને ભણાવવું અને પંડિતોમાં જ્ઞાનપર્યાયની વૃદ્ધિ કરવી એ આ ગ્રન્થનું ક્ષણ છે. આ રીતે જ્ઞાનપર્યાયની વૃદ્ધિને માટે બનાવેલ ગ્રન્થથી પરંપરાએ શુભ પરિણામ, પુણ્યોપાર્જન, સદ્જ્ઞાનનો લાભ અને શાશ્વતપદ મળે છે. એટલે—પાપભીરૂ મુનિઓના હાથમાં આ ગ્રન્થ જાય એજ હિતકારક છે.

હવે ગ્રન્થસમાપ્તિ કરે છે.

સિરિવયરસેણગુરુપદ્મ—નાહસિરિહેમતિલયસૂરીણં ।

વાયપસાયા એસા, રયણસિહરસૂરીણા વિહિયા ૧૪૪

અર્થ—રત્નશેખર સૂરિએ આ દિનશુદ્ધિ પ્રકરણ શ્રી વજ્રસેન ગુરૂના પદ્મધર શ્રી હેમતિલકસૂરિના પાદ પ્રસાદથી રચ્યું છે ॥ ૧૪૪ ॥

વિવેચન—રત્નશેખરસૂરિ મહારાજે આ ગાથાથી પોતાના ગુરૂની પરંપરા અને ગુરૂકૃપાનું ક્ષણ દર્શાવેલ છે. એટલે—બૃહદ્ગણચાધિપ શ્રી વજ્રસેન ગુરૂ તથા જેમણે ગુરૂગુણ પદત્રિંશિકા વિગેરે ગ્રન્થોની રચના કરી છે તેમની પાદે શ્રી હેમતિલકસૂરજી તથા, જેમની કૃપાથી દિનશુદ્ધિ દીપિકાની રચના થયેલ છે.

॥ ઇતિ રયણસેહરસૂરિવિરઙ્ગા ।

દિણસુંદ્રિપર્ઙ્ગવિત્રા સમત્તા ॥

અર્થ—આ પ્રમાણે રત્નશેખરસૂરિએ રચેલી દિનશુદ્ધિ—પ્રદીપિકા નામનો ગ્રન્થ સમાપ્ત થયો.

વિશ્વપ્રમા-ટીકાકર્તૃઃ પ્રશસ્તિઃ—

ગુરુચશસિ તપોગચ્છેતિશસ્તેપ્રતિષ્ઠે,

વિજયકમલસૂરિઃ સૂરિસચ્ચત્વર્તિઃ ।

ભવિક્રમધુપહત્સુ દત્તસમ્યક્ત્વપૌષ્પઃ,

સમજનિ મુવિ પૂજ્યો જ્ઞવ્યકીર્તિપ્રશસ્તિઃ ॥ ૧ ॥

અર્થ—મહા યશવાળા વિશાળ અને પ્રતિષ્ઠાવાળા તપ્ય ગરુડમા જગત્પૂજ્ય મહાન્ આચાર્ય શ્રી વિજયકમળ-સૂરવર થયા જેમણે કીર્તિની યગ પરા પ્રાપ્ત કરી છે, અને જેમણે લબ્યજીવોડપી લાભરાના હૃદયમા સમ્યક્ત્વડપી પરાગ સમર્પ્ય છે

તચ્છિષ્યો વિનયાત્ પ્રવૃદ્ધ વિજયઃ પ્રૌઢો ગરિમપ્રમઃ,

ચારિત્રેત્યમિધો ધમૂવ વિજયાન્તસ્તસ્ય શિષ્યાગ્રણી ।

વિશ્વોપકૃતિઠં યશોવિજયજીનામ્ના ચ સસ્થાપ્ય સ-

જ્ઞૈનં જ્ઞાનવિવર્ધનં ગુરુકુલં યઃ સ્વર્ગભૂમિમગાત્ ॥ ૨ ॥

અર્થ—તેમના અતિશય કાતિવાળા પ્રૌઢ શિષ્ય મુનિ મહારાજ શ્રી વિનયવિજયજી થયા અને તેમના મુખ્ય શિષ્ય પૂજ્યપાદ મુનિ મહારાજશ્રી ચારિત્રવિજયજી (કચ્છી) થયા, જેઓ વિશ્વ ઉપર ઉપકાર કરનાર અને જ્ઞાનને ફેલાવનાર શ્રી યશોવિજયજીજેન ગુરુકુળ સ્થાપી સ્વર્ગભૂમિમા ગયા

તચ્છિષ્યેણ સુદર્શનેન મુનિના એવેવ વિશ્વપ્રમા,

ગુપ્તિ-જ્ઞાન-જિનેષુ વીરગમનાદ્ વર્ષેષુ ચાડડપીતિમે ।

સૌમાગ્ય પ્રદ પશ્ચમી બુધ દિને શ્રી મોહમય્યાં કૃના,

યાવન્મેરુ-મહી-સ-ચન્દ્ર-વિબુવાસ્તાવચ્ચિં નન્દતાત્ ॥ ૩ ॥

અર્થ—તેમના શિષ્ય મુનિ દર્શનવિજયે-મુખર્ષ નગરીમા વીર નિર્વાણ સંવત ૨૪૫૩ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૫ બુધ વારે અને પુર્વાષાઢા નેક્ષત્રમા આ વિશ્વપ્રમાટીકા રચી છે તે ન્યા સુધી મેરુપર્વત પૃથ્વી આકાશ ચંદ્ર અને દેવો-પડિતો રહે ત્યા સુધી ચિરકાળ પર્યંત વૃદ્ધિ પામે-પ્રકાશ કરે

મુનિ દર્શનવિજયમમર્થિતા વિશ્વપ્રમા-ટીકા સમાપ્તા

પરિશિષ્ટ ૧ લું.

જૈન પંચાંગ.

સંવત્સર—૧ જૂહસ્પતિ (નક્ષત્ર), ૨ યુગ, ૩ પ્રમાણ, ૪ લક્ષણ, અને ૫ શનિ, એમ પાંચ સંવત્સર છે. (ચંદ્ર-યજ્ઞત્તિ પાહુડ ૧૦ પાહુડ પાહુડ ૨૦)

૧ નક્ષત્ર સંવત્સર—જૂહસ્પતિ નક્ષત્રચક્રને ભોગવી દ્યે ત્યાં સુધીનો એટલે બાર વર્ષનો છે, જેનાં નામો શ્રાવણ-થી આષાઠ સુધીનાં છે. તે સંવત્સર $(૩૨૭\frac{૫૭}{૬૪} \times ૧૨ =)$ ૩૯૩૩ $\frac{૬૩}{૬૪}$ દિવસ પ્રમાણ છે.

૨ યુગ સંવત્સર—ચંદ્ર, ચંદ્ર, અલિવર્ધિત, ચંદ્ર અને અલિવર્ધિત; એમ પાંચ વર્ષના ૧૮૩૦ દિવસે પૂરો થાય છે, જેમાં ૧૨૪ પર્વ આવે છે.

૩ પ્રમાણ સંવત્સરના નક્ષત્ર દિન ૩૨૭ $\frac{૫૭}{૬૪}$, ચંદ્ર ૩૫૪ $\frac{૧૨}{૬૪}$, ઋતુ ૩૬૦, આદિત્ય ૩૬૬, અલિવર્ધિત ૩૮૩ $\frac{૪૪}{૬૪}$; એમ પાંચ પ્રકારે છે. અથવા ૨૭ $\frac{૬૪૭}{૬૪}$ (મુહૂર્ત ૮૧૬ $\frac{૨૭}{૬૪}$) દિવસનો એક એવા ૬૭ નક્ષત્ર માસ, ૩૦ $\frac{૧}{૨}$ દિવસનો એક એવા ૬૦ સૂર્ય માસ, ૨૯ $\frac{૩૨}{૬૪}$ દિવસનો એક એવા ૬૨ ચંદ્ર માસ અને ૩૦ દિવસ એક એવા ૬૧ ઋતુ માસ; (કુલ દિવસ ૧૮૩૦) નો એક યુગ થાય છે.

૪ લક્ષણ સંવત્સર પણ ઉપરોક્ત પાંચ પ્રકારે છે, પરંતુ તેમાં માત્ર ચિન્હોની-લક્ષણોની પ્રાધાન્યતા છે. એટલે ૧ નક્ષત્રનો યોગ, ઋતુનું પરિભ્રમન, અને અતુક્રૂણ વૃદ્ધિનો એક સાથે મેળ થાય તે નક્ષત્ર સંવત્સર; ૨ પુનર્મે વિષમચંદ્ર-નક્ષત્ર હોય, અને વિરસ કે પ્રતિક્રૂણ વૃષ્ટિ થાય તે ચંદ્ર સંવત્સર; ૩ અકાલે વૃક્ષો ફૂલે-ફાલે, અને વૃષ્ટિ ન હોય તે કુર્મ

સ વત્સર, ૪ સૂર્ય અદ્યવૃદ્ધિમા પણ પૃથ્વી પાણી અને વન-
સ્પતિના રસને ખીલવે તે આદિત્ય સ વત્સર, તથા ૫ સૂર્યના
તાપથી તપેલા ક્ષણ લવ ઋતુ દિવસ પરિણમે, અને સ્થલ-
ભૂમિ ભરાઈ જાય તે અભિવર્ધિત સ વત્સર

૫ શનિ સંવત્સર અભિચાદિ નક્ષત્રોમાં શનિ ક્રૂરે ત્યા
સુધી હોય છે, જેના વર્ષ ૩૦ ચાને દિવસો ૯૮૩૨^{૫૬} જાય છે.

બાર માસ (કાર્તિકાદિ)—પ્રીતિવર્ધન, શ્રેયાન્, શિશિર, શોભન, હેમવાન્, વસત, કુમ્ભસ લવ, નિદાઘ, વન-
વિદોઘ, અસિનંદન, સુપ્રતિષ્ઠ અને વિજય.

પાંચ તિથિનાં નામ—નદા, ભદ્રા, જ્યા, ચિહ્તા
અને પૂર્ણા

પાંચ રાત્રિતિથિનાં નામ—ઉગ્રવતી, લોગવતી,
યશોમતી, સર્વસિદ્ધા અને શુભા.

પંદર દીવસનાં નામ—પૂર્વાંગ, સિદ્ધ, મનોરમ,
મનોહર યશોભદ્ર, યશોધર, સર્વ કાર્ય સિદ્ધિ, ઇદ્ર, મૂર્ધાભિ-
ષિક્તા સૌમનસ, ધનજય, અર્થસિદ્ધિ, અભિજીત, રત્નાશન,
શતંજય, અગ્નિવૈશ્ય.

પંદર રાત્રિનાં નામ—ઉત્તમા, સુનક્ષત્રા, હંલાપત્યા,
યશોધરા, સૌમનસી, શ્રીસ ભૂતા, વિજયા, વૈજ્યન્તી, જયતી,
અપરાજિતા, ઇચ્છા, સમાહારા, તેજા, અતિતેજા અને
દેવાનંદા

ક્ષણ અને કરણના નામો મૂળ તથા વિવેચનમા આવી
ગયા છે

યુગ પ્રારભ—યુગ, વર્ષ, અયન, ઋતુ, માસ, પક્ષ,
અહોરાત્રિ, કરણ, નક્ષત્ર, સુદર્ત, લવ, સ્તોક, પ્રાણ અને
ઉચ્છવાસ, એમ ચૌદ વસ્તુના પ્રથમ સમયે યુગ જેસે છે
એટલે—શ્રાવણ વદિ એકમ, બાલવ કરણ, અને અભિચ નક્ષત્ર-
મા યુગપ્રારભ થાય છે (જંબૂદીપ પ્રજ્ઞસિ)

તિથિ—અહોરાત્રિના $\frac{૬૧}{૩૨}$ ભાગની એક તિથિ હોય છે; તેથી ખાસઠમી ખાસઠમી તિથિનો ક્ષય થાય છે, અને અઠી અઠી વર્ષે એકેક માસની વૃદ્ધિ થાય છે.

ચંદ્ર નક્ષત્ર—અભીચૂ નક્ષત્ર $૯\frac{૨૭}{૬૧}$ ($\frac{૨૧}{૩૨}$ અહોરાત્રિ) મુહૂર્ત સુધી, શતભિષાદિ ૧૫ મુહૂર્ત સુધી, શ્રવણાદિ ૩૦ મુહૂર્ત સુધી, અને ઉત્તરા ભાદ્રપદ વિગેરે ૪૫ મુહૂર્ત સુધી ચંદ્રની સાથે રહે છે. (બુધો ગાથા-૧૧૯-૧૨૦).

સૂર્ય નક્ષત્ર—સૂર્ય અભિચૂને ૪ અહોરાત્રિ અને ૬ મુહૂર્ત લોગવે છે. (ચંદ્રલોગ $૯\frac{૨૭}{૬૧} \times ૬૭ =$ યુગલોગ $૬૩૦ \div ૫$, સૂર્યલોગ ૧૨૬ મુહૂર્ત $\div ૩૦ = ૪/૬$), શતભિષા વિગેરેને ૬ અહોરાત્રિ ૨૧ મુહૂર્ત, શ્રવણ વિગેરેને ૧૩ અહોરાત્રિ ૧૨ મુહૂર્ત, અને ઉત્તરાભાદ્રપદ વિગેરે નક્ષત્રને ૨૦ અહોરાત્રિ ૩ અને મુહૂર્ત લોગવે છે. (ચં ૦ પા ૦ ૧૦).

પરિશિષ્ટ ૨ બું.

વીરવર્ષ નિર્ણય—

આયુ વર્ષ ૭૨, આયુ ગર્ભથી ગણવો. આદિત્ય સંવત્સરે આયુદય હુઓ, તેના દિન ૩૬૬, ઋતુ સં ૦ દિન ૩૬૦, પાંચ વર્ષનો યુગ. એક યુગમાં આદિત્ય સંવત્સર દિન ૧૮૩૦ અને ઋતુસંવત્સરના દિન ૧૮૦૦ હોય. આદિત્ય સંવત્સર યુગમાં એક માસ થાકતા ઋતુ સંવત્સર લાગે. આ લેખે—

ઋતુ સંવત્સરના ચોથે માસે ગ્રીષ્મકાળે આષાઢ શુદ્ધિ ૬ દિને વ્યવન. અહીંથી આદિત્ય સંવત્સર લેખે ૭૨ વર્ષે ઋતુ સંવત્સરયુગના ૧૪ માસ વધતા થયા, ત્યારે આષાઢ શુદ્ધિ ૬ થી ૧૪ મે માસે ભાદ્ર શુદ્ધિ ૬ દિને આદિત્ય સંવત્સરે ૭૦ વર્ષ થયા, ત્યાંથી બીજે ચંદ્રસંવત્સરે નિર્વાણ થયું. અહીં ચંદ્ર સંવત્સરના ૩૫૪ દિન હોય, પહેલેથી ૧૨ દિન આદિત્ય સંવ-

તસર પૂર્ણ હોય, તે વારે એ કસ્યાણુક-તિથિઓ ઋતુ સંવત્સર લેખે લેવી, એમ જ્યોતિષ કર ઠક અને કંપસૂત્રમા કહ્યું છે પુષ્કે વદસંવચ્છરે ઇત્યાદિ કંપસૂત્રમા છે

અહીં ઋતુ સંવત્સરના વર્ષ ૭૧ માસ ૨ થયા, ચ દ્ર સંવત્સરે ચોવીશ દિન વધતા લેવા તેથી ભાદ્ર ૦ શુદ્ધિ ૬ થી ૨૪ દિન વધતા આસો વદિ ૧ દિને આદિત્ય સંવત્સરે ૭૨ વર્ષ થયા. તે સંવત્સર પૂર્ણ થતા એક માસ ઉતરે ઋતુ સંવત્સર લાગે તે પૂઠે લખ્યો છે તે લેખે જેઠ શુદ્ધિ ૧૫ શ્રીખમઋતુ પૂરી થઇ અને આષાઠ વદિ ૧ થી વર્ષાઋતુ લાગી, ત્યારે આષાઠ તે શ્રાવણ થયે મારવાડી પચાગ પ્રમાણે ફેર દેખાય છે, જેથી લૌકિક આસો-આગમોક્ત કાર્તિક વદ ૦)) થઇ ઇતિ ૭૨ વર્ષ

इति जिनलामसूरीयामाज्ञया पाठकरामविजयगणिना कृता ।

— ❧ —

પરિશિષ્ટ ૩ જી.

લઘુ પંચાંગ—

તિથિ—સૂર્યરાશિના અશથી ચ દ્રરાશિના અગના આતરાને અઢીથી ગણવું અને એક ઉમેરવો, જેથી ઇષ્ટ દિવસની તિથિ આવે છે

તિથિ—ઇષ્ટ દિવસે માસનક્ષત્રથી ચ દ્ર નક્ષત્રનો જે આક આવે તેટલામી તિથિ હોય છે દરેક મહિનાઓ પુનમને દિવસે પોતાના નક્ષત્રને લોગવે છે, જેથી આ ગણના વદિ ૧ થી ગણાય છે

વાર—ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧ થી શરૂ થતા ગત માસને દોઢ કરી આણુ માસની ગત તિથિ જોડી સાતથી ભાગદેવો, અઢી શેષમા જેટલા વધે, વર્ષેશ (ચૈત્ર શુદ્ધિ ૧ ના) વારથી તેટલામો વાર ઇષ્ટ દિવસે જાણવો

નક્ષત્ર—ચૈત્ર શુકલાદિ અથવા આશ્વિન કૃષ્ણાદિ ગત-
માસને બમણા કરી તેમાં ગત તિથિ જોડવી, જેટલો આંક આવે
તેટલામું નક્ષત્ર જાણવું.

નક્ષત્ર—શુદ્ધિ ૧ ના સૂર્ય નક્ષત્રના આંકમાં ગત તિથિના
આંક ઉમેરવા, જે સંખ્યા આવે તે ઇષ્ટ નક્ષત્ર જાણવું.

લગ્ન—દિનમાનના સરખા ત્રીશ ભાગ કરવા, આવા
સૂર્યોદયથી ગત ત્રીશાંશને ૬ થી ગુણી સૂર્યસંક્રાંતિના ભુક્ત
દિવસો ઉમેરવા, અને ત્રીશથી ભાગ દેવો, જેથી ભાગમાં ઇષ્ટ
લગ્ન અને શેષમાં ઇષ્ટ ત્રીશાંશ આવે છે.

ઘડી—સૂર્યલગ્નથી ચાલુ લગ્ન સુધીના આંકને પાંચથી
ગુણવા, અને આવેલ સંખ્યા તે ઇષ્ટ ઘડી જાણવી. (સ્થૂલ)

તારીખવાર—A ઇષ્ટ ઇસ્વીસનને ૨૮ થી ભાગ દેવો,
જેના શેષમાં રહેલ આંક ઉપરથી જાન્યુઆરીની ૧ લી તારી-
ખના વારો અનુક્રમે—રવિ, સોમ, મંગળ, બુધ, શુક્ર, શનિ,
રવિ, સોમ, બુધ, શુક્ર, શનિ, સોમ, મંગળ, બુધ, શુક્ર,
શનિ, રવિ, સોમ, મંગળ, શુક્ર, શુક્ર, શનિ, રવિ, મંગળ,
બુધ, શુક્ર અને શુક્ર આવે છે. B આ ગણનામાં ચાર
ચાર વર્ષની ૧ લી તારીખોનો વારો સાથે અનુક્રમે સંબંધ
જોડાય છે, અને પછી પાંચમું વર્ષ એક વારનું આંતરું લેયે
છે. C પછી દરેક માસની ૧ લી તારીખે અનુક્રમે—૪ થો, ૧ લો,
૪ થો, ૩ જો, ૪ થો, ૩ જો, ૪ થો; ૪ થો, ૩ જો, ૪ થો, અને ૩ જો
વાર હોય છે. D માત્ર તફાવત એટલો છે કે—જે સનને ચારથી
ભાગતાં શેષમાં ૦ આવે તે વર્ષમાં એક દિવસ વધતો હોવાથી
માર્ચની ૧ લીએ ફેબ્રુઆરીની ૧ લી તારીખના વારથી ૨ જો
વાર હોય છે. E અને તા. ૧-૮-૧૫-૨૨-૨૯ નો એકજ
વાર હોય છે. F જેમકે—૪૦ સં ૧૯૨૭ માર્ચની ૧૫ મી
તારીખનો વાર કાઢવો છે, તો $૧૯૨૭ \div ૨૮ = ૬૮/૨૩$, જાન્યુ-
આરી ૧ લીએ શનિવાર, ફેબ્રુઆરી ૧ લી મંગળ, માર્ચ ૧
લી મંગળ, અને માર્ચ ૧૫ મીએ મંગળવાર.

પરિશિષ્ટ ૪ થું.

માસ વૃદ્ધિ-હાનિ વિચાર.

કર્તા-પંન્યાસ નેમકુશલજી

- પ્રશ્ન-ગુરૂકો ચરણો લાગકે, કીની શિષ્ય અરદાસ,
સત્તાવનકી સાલમે, કિયો પ્રશ્ન ગુરૂ પાસ ૧
- કુણુ જાણે કીસી વર્ષમે, કીસો વધેગો માસ,
કબ હોવે ક્ષય માસકો, સ્વામી મુજ પરકાશ ૨
- ઉત્તર-જ્ઞાનકુશલ ગુરૂ બાગ્યથી, ગુરૂગમ પામી તેહ,
વર્ષ માસાધિક કાલના, લીજ દેખાઉ એહ ૧
- દ્વાગુણસુ સગ માસમે, નહીં સંકાન્તિ તાસ,
ઉનસે આવતી સાલમે, વધે પાછલો માસ ૨
- પાઠાંતરસે કહત હુ, દ્વજી રીતકી ચાલ,
મધુમાસાદિક સાતમે, એ પણ નેમ સલાજ ૩
- માસ માહી પલટે નહીં, રવિ જો બીજી રાસ,
યોગજાને જીસ વર્ષમે, માસ અધિકકી આસ ૪
- સંવત (વિક્રમ) ચાર મિલાયકે, દે ઉણાસકા ભાગ,
સેસ રહ્યાસુ ચૈત્રસે, અધિક માસકો લાગ ૫
- તિન બચે દો ચૈત હૈ, અગ્યાદે વૈશાખ,
શૂન્ય અષ્ટસે જેઠ ઔર, સોલે અશાઠ ભાખ ૬
- પાચ બચ્યા શ્રાવણ યુગલ, તેરે ભાદ્રો જાણ,
દોચ બચ્યા આસો હુવે, પડિત નેમ પિછાણ ૭
- શ્રાવણ જ્યેષ્ઠ વૈશાખ પુનિ, ભાદ્રવમાસ આષાઠ,
જેઠ કુઆર શ્રાવણ વડો, મધુ માસાદિક કાઠ ૮
- જેઠ માસકુ વર્જક, શેષ રહ્યા ખટ માસ,
ઓગણીશ વર્ષકે, આતરે, આવે એહીજ ખાસ. ૯

- જેઠ જેઠકે આંતરે, વીતે વર્ષ અગ્યાર;
 દુબા આંતરા જેઠ ખીચ, વર્ષ આઠ અવધાર. ૧૦
- અખ કહું ક્ષય માસકી, રીતિ એહ સમજાય;
 એકસો ઇકતાલી વરસકું, ક્ષય માસ તખ થાય. ૧૧
- કાર્તિકસુ ગણુતાં થકાં, તીન માસ લગી જોય;
 ક્ષય સંકાન્તિ એકમેં, માસ ક્ષય જખ હોય. ૧૨
- વેગો હોય તોં ઇણતરે. વર્ષ ઓગણિશ પર દેખ;
 ક્ષય માસ પણ જાણવો, ઇનમેં મીન ન મેખ. ૧૩
- ક્ષય માસકે વર્ષમેં, દેખો વળી વિશેષ;
 તીન માસ આગે પીછે, માસ અધિક હોય પેખ. ૧૪
- માહ ફાગણ તૂટે નહીં, વધી નહીં કોઈ કાળ;
 નેમ કુશલ નિર્ણય કરી, બારે માસકી ચાલ. ૧૫
- એકસો અઠ્યાશી વર્ષમેં, ઊંતેર અધિકા માસ;
 ક્ષય માસ દો દાખીયા, નેમકુશળ પંન્યાસ. ૧૬
- શીતલનાથ ઉદયપુર, તપ ગણ શોલ નિવાસ;
 વર્ષ ઓગણી અઠાવને, લિખ્યો ચિત્ત ઉદ્દાસ. ૧૭
- વીર સંવત્સર જાણીએ, ચોવીશ ને સગવીશ;
 કાર્તિક કૃષ્ણકી અષ્ટમી, પુખ્ય રવિ શુભ દિસ. ૧૮

માસ વૃદ્ધિ-હાનિ યંત્ર (સ્વકૃત)

- પારસનાથ પ્રણમી કરી, વિચ્યું યંત્ર વિચાર;
 વધે માસ ત્રુટે જુકો, કરચ્યું સખ નિરધાર. ૧
- હુંડ માસ ગણ્યો મધ્યમેં, ગ્રંથ વિશેષ નહીં લેણ;
 પર્વ-પ્રતિષ્ઠા દેવકી, કરો મતિ કોઈ સેણ. ૨

ચૈત્રથી શરૂ થતાં પુનમીઆ માસવાળાં
વિક્રમ વર્ષાંક.

અધિક
માસ.

સપ્ત.

૧૮૬૩	૧૯૦૧	૧૯૩૯	૧૯૭૭	૨૦૧૫	આવણુ	≡
૧૮૬૬	૧૯૦૪	૧૯૪૨	૧૯૮૦	૨૦૧૮	જેઠ	૧૮૬૮ ૫દિ-આસો
૧૮૬૯	*	૧૯૪૫	૧૯૮૩	*	ચૈત્ર	સપ્ત-પોષ
૧૮૭૧	૧૯૦૯	૧૯૪૭	૧૯૮૫	૨૦૨૩	ભાદરવો	૫દિ-ચૈત્ર
૧૮૭૪	૧૯૧૨	૧૯૫૦	૧૯૮૮	૨૦૨૬	અપાડ	≡
૧૮૭૭	૧૯૧૫	૧૯૫૩	૧૯૯૧	૨૦૨૯	જેઠ	૨૦૪૦
૧૮૭૯	૧૯૧૭	૧૯૫૫	૧૯૯૩	૨૦૩૧	આશ્વિન	૫દિ-આસો
૧૮૮૩	૧૯૨૦	૧૯૫૮	૧૯૯૬	૨૦૩૪	આવણુ	સપ્ત-પોષ ૫દિ-ચૈત્ર
૧૮૮૫	૧૯૨૩	૧૯૬૧	૧૯૯૯	૨૦૩૭	જેઠ	≡
૧૮૮૮	*	૧૯૬૪	*	૨૦૪૦	ચૈત્ર	
૧૮૯૦	૧૯૨૮	૧૯૬૬	૨૦૦૪	૨૦૪૨	ભાદરવો	
૧૮૯૩	૧૯૩૧	૧૯૬૯	૨૦૦૭	૨૦૪૫	અપાડ	
૧૮૯૬	૧૯૩૪	૧૯૭૨	૨૦૧૦	૨૦૪૮	જેઠ	
૧૮૯૮	૧૯૩૬	૧૯૭૪	૨૦૧૨	૨૦૫૦	આશ્વિન	
*	૧૯૦૭	૧૯૨૬	૨૦૦૨	૨૦૨૧	વૈશાખ	

પરિશિષ્ટ પ મું.

ગ્રહ નામમાળા.

મંગળ—આર, વક્ર, લોહિતાંગ, મંગળ, અંગારક,
પૃથ્વીપુત્ર, આષાઠાભૂ, નવાચિં.

બુધ—બુધ, સૌમ્ય, પ્રહર્ષલ, રા, પંચાચિં, શ્રવિષ્ઠાભૂ,
શ્યામાંગ, રોહિણીપુત્ર

ગુરુ—બૃહસ્પતિ, સુરાચાર્ય, જીવ, ચિત્રશિખાંડિન,
વાચસ્પતિ, દ્વાદશાચિં, ધિષ્ણુ, ક્ષાદગુનીભૂ, ગીર્ણપતિ, ઉત-
થ્યાનુજ, આંગિરસ, ગુરુ.

શુક્ર—શુક્ર, મધાભૂ, કાવ્ય, ઉશનસ્, ભાર્ગવ, કંવિ,
ષોડશાચિં, દૈત્યગુરુ, ધિષ્ણ્ય.

શ—શનિ, શનિનૈશ્વર, છાયાસુત, અસિત, સૌરિ,
સપ્તાચિં, રેવતીભૂ, મંદ, કોડ, નીલવાસસ્.

રાહુ—સ્વર્ભાનુ, વિધુતુદ, તમસ્, રાહુ, સૈંહિકેય,
ભરણીભૂ.

કેતુ—આહિક, અશ્વેષાભૂ, શિખી, કેતુ.

અભિધાનચિન્તામણિ—દેવકાંડ શ્લોક ૩૦—૩૬.

પરિશિષ્ટ ૭ મું.

શુભ ત્રિશાંશસ્વામિ-ચક્ર.

લઘુ	અંશ	રા	હો	દ્રે	નવમાંશ			દ્વાદશાંશ		ત્રિ	
					૨૦	૨૦	૨૦	૩૦	૩૦		
મેષ	૨૧	મ	ચ	ગ	શુ	શુ	શુ	ગ	ગ	શુ	
"	૨૭	મ	ચ	ગ	મ	મ	ગ	શ	શ	ગ	
વૃષ	૧૪	શુ	ચ	ભુ	શુ	શુ	શુ	શુ	શુ	ગ	
"	૨૦	શુ	ગ	ભુ	ભુ	ભુ	ભુ	ગ	ગ	શ	મં
મિં	૧૭	ભુ	રા	શુ	રા	રા	ગ	ગ	ગ	ગ	
રકે	૪	ચ	ચ	ચ	ચ	ગ	ર	ર	ગ	શુ	
"	૮	ચ	ચ	ચ	ભુ	ભુ	ભુ	ભુ	શુ	ભુ	મં
સિંહ	૧૮	ર	ચ	ભુ	ભુ	ભુ	ભુ	શ	ગ	ગ	
કન્યા	૮	ભુ	ચ	ભુ	ગ	ગ	ગ	મ	ગ	ભુ	
તુલા	૨૪	શુ	ચ	ભુ	મ	શુ	શુ	ચ	ચ	ભુ	
વીરિ	૧૨	મ	ચ	ગ	શુ	શુ	શુ	ગ	ગ	ભુ	
ધન	૧૭	શુ	ચ	મ	ર	ગ	ર	ભુ	ભુ	ગ	
મકર	૧૪	શ	ચ	શુ	શુ	શુ	શુ	ભુ	ભુ	ગ	
"	૨૦	શ	ગ	શુ	ભુ	ભુ	ભુ	ર	ર	શ	
કુમ્ભ	૨૬	શ	ચ	શુ	શુ	શુ	શુ	ગ	ગ	ભુ	
મીન	૪	ગ	ચ	ગ	ચ	ગ	ગ	મ	મ	શુ	મં
"	૮	ગ	ચ	ગ	ભુ	ભુ	ભુ	શુ	ભુ	ભુ	

(૪૬૯)

મુંબઈ ૧૨ વાગ્યે જુદા જુદા સ્થાનોનો ટાઈમ.

દિવસના બાર વાગ્યા પહેલાં A. M.

ન્યુયોર્ક ૨-૧૫	લંડન ૭-૦	લુએન ૮-૩	કરાંચી ૧૧-૩૭
જેદા ૪-૧૩	આમસ્ટર્ડામ ૭-૩	બર્લિન ૮-૩	શિકારપુર ૧૧-૪૩
રીઓડીબનેરો ૪-૧૯	પારીસ ૭-૨૦	કોન્સ્ટાંટીનોપલ ૮-૪૯	ભુજ ૧૧-૪૯
સાલોનિકા ૬-૩૦	લીસ્બન ૭-૪૫	સ્ટોકહોમ ૮-૨૨	રાજકોટ ૧૧-૫૨
દીનરિક્ક ૬-૩૦	આલેક્ઝાંડ્રિયા ૭-૧૦	સેંટપીટર્સબર્ગ ૮-૫૫	અમદાવાદ ૧૧-૫૯
ડબ્લીન ૬-૪૫	ફ્રીસ્ટીઆનીઆ ૭-૫	સ્મર્ના ૯-૦	મઝદીન ૧૨-૦
એડીનબરો ૬-૫૭	હેમ્બર્ગ ૮-૦	કેપટાઉન ૧૦-૧૫	મુંબઈ ૧૨-૦

દિવસના બાર વાગ્યા પછી P. M.

પૂના ૧૨-૫	સ્ટાંડર્ડ ૧૨-૩૯	સીઆમ ૩-૨૦	ન્યુઝીલેન્ડ ૬-૩૦
લાહોર ૧૨-૬	બગનાથ ૧૨-૫૦	હોંગકોંગ ૩-૨૦	આલાસ્કા ૮-૩૦
હરદ્વાર ૧૨-૨૧	કલકત્તા ૧-૨	ઝાંઝીબાર ૩-૩૦	સેન્ટ્રાલિસસકો .
મદ્રાસ ૧૨-૩૦	રંગુન ૧-૩૦	આદેલેડ ૪-૨૦	
કોલમ્બો ૧૨-૩૦	સીંગાપુર ૨-૦	સીડની ૫-૧૫	

પરિશિષ્ટ ૮ મું.

પાદચ્છાયા ઘટિકા-સગનઘટિકા ચોપાઈ.

સરસતિ સામણી પ્રણમી પાય, સેવી સુદર સહી શુરરાય,
સૂરજ પ્રમુહ નમુ અહ ર ગિ, દિનપ્રમાણુ બોલિમુ બહુ ભ ગિ. ૧

સીર છાયા જળ પગ ઇક હોય, સત્તર ઘડી પલ દોઈ તવ જોય,
દોઈ પગે દિન પનર ઘડી, પલ ઇક સહિત જાણુ ચડી ૨

ત્રિહુ પગે ઘડી હુએ તેર, પલ ચિહુ સહિત એહ નહીં ફેર,
ચિહુ પગલે પલઈક ઘડી જાગ, ચડી ઘડી પય પચ ઇચ્ચાર ૩

છએ પગે દમ ઘડી પલ એક, પચ સાતે ઘડી નવ સુવેક,
ઉપર પલ લીજે વળી ચાર, હવે વળી આધુ અવીચાર ૪

પગ આઠે પલ નવ ઘડી આઠ, નવ પગે પગ દશ ઘડીઆ (?)
પગે દશ પલ દશ ઘડી સાત, જ્યોતિષ અન્થમાહી એ વાત ૫

ઘડી સાત ઉપર પલ દોઈ, પગ ઇચ્ચારે વેલા હોઈ,
બાર પગે છ ઘડીપલ તેર, તેર ઘડી (છ) પલ સાતભાર ૬

પલ ઇક ઘડી (છ) ચઉદે પગે, પગ પનરે નર એહુવુ વહે,
ઘડી પચ ઉપરે પલ સોલ, થાપી સગન કડ રગરોળ. ૭

પગ સોળે એહુવુ વિચાર, ઘડી પચ ને પલ ઇચ્ચાર,
સત્તર પગે પલ છ ઘડી પચ, પચ અઠાર પચઈ (?) પલ ચ ૮

પગ ઉગણિસે ઘડિકા ચાર, ઉપર પલ ઇગવિસ વિચાર,
ઘડિ ચારિ પલ સત્તર વીશે, પલ તેર ચઉ ઘડીઉ ઇગવીસે ૯

પલ નવ ઘડી ચાર જાવીશે, પલ પચ ઘડી ચઉપદત્રેવિશે,
પગ ચઉવીશે મન ધાર, પલ ઇક સહિત ઘડી તે ચ્યાર ૧૦

ઘડી ત્રણ ને પલ અડવિગ, સિરછાયા જળ પગ પણ વીસ,
પલ પણવીસ ૧૧ ને ત્રિન, પગ છણિસે જાણે મન ૧૧

૨ | ૮ | ૩ | ૨ | ૩ | ઘડી તિન પલ વિશ ને દોય, ૧૨
ઉગણીસ ઉપરી તુ મન ૧૨

ઘડિ તિન પલ વિસજ પાય, ઉગણુતિસ કાય હુઈ છાય;
 તેર પલ ઘડી તિન પચત્રીશ, એ નિરધાર વિશ્વા છે વિશ. ૧૩
 પલ ઇગ્યાર ઘડી તિન સાર, પગ ઇગતિસેં છઈ નિરધાર;
 ત્રિણુ ઘડી હપરિ પલ સાત, પગ બત્રિસે જાણે વાત. ૧૪
 પચ છતિસે જોલિઉં ઇમ, ઘડી દોઈ પલ સગતીસ સીમ;
 પચ સગતિસે પલ પણુ ત્રિસ, સહિત ઘડી દોઈ ચડિઉં દિસ. ૧૫
 પગ ચડતિસે પલ તેતીસ, ઉગણુચ્યાલ પગે પલ તિસ;
 ઉગણુતિસ ચાલીશે કવે, ત્રિહું ઠામિ દોઈ ઘડી ચિંતવે. ૧૬
 પચ ઇચ્યાલી ઘડિ દોઈ કહી, ઉપર પલ સત્તાવીશ સહી;
 પગ છાંયાલિ ઘડી દોઈ જોઈ, પંચવીશ પલ ઉપર હોય. ૧૭
 ઇણિ પરે જોલું દિન પ્રમાણુ, એહવું જ્યોતિષ માંહિ ઠાણુ;
 શ્રીગુરુ હેમવિમલસૂરીશ, પલણુ સોમવિમલ તસ શીષ ૧૮

ટૂંકા—દિન પ્રમાણુ જાણિ કરી, લગનમાં મન આણી.

ઘડિ તિન પાણુચાલ પલ, મેષ લગને નર જાણિ. ૧૯
 ઘડી ચ્યાર ને સોલ પલ, વૃષ લગને તે હોઈ;
 ઘડી પંચ પલ પંચસીઓ, મિથુન લગન નિરહોઈ ૨૦
 ઘડી પંચ ઇગ્યાલ પલ, કર્ક લહું સુવિચાર;
 સિંહ લગને ઘટી પંચપલ, ગાયાલિ સિઉં સાર. ૨૧
 ઘડી પંચ ઇગતિસ પલ, કન્યા લહું મનિ;
 તુલ લગનિ ઇગતિસ પલ, ઘડી પંચ સિઉં મનિ. ૨૨
 અઠમીએ ગાયાલ પલ, ઘટિકા ઉપર પંચ;
 પંચ ઘડિ ને જાણીઈ, પલ ઇગ્યાલીશ સંચ. ૨૩
 પંચ ઘડિ ને પંચ પલ, મકર લગન પ્રમાણુ;
 ચાર ઘડિને સોલ પલ, કુંભ લગને ઇય જાણુ. ૨૪
 મીન મેષ પરિમાનજો, ભાજિઉં જોતિષમાંહિ;
 લગનમાન ઇણિ પરે લાણેઈ, સોમવિમલ ઉછાંહ. ૨૫

ઇતિ (પાટણ) લગન માન સંપૂર્ણ.

(४७२)

छाया यत्र.

		पारिया	धडी. पण	पारिया	धडी पण.
पुरुष भान	दिन लाग	८४	१-१५	८	८-२०
५६	१ पण	६४	२-५०	७	१०-३०
५६	११६ भो	२४	३-१०	६	११-२५
१॥	पायभो	१६	४-५	५	१२-६
१	योथो (ध ६)	१२	५-१२	४	१३-२०
०॥	त्रीलो (ध १२)	११	६-६	३	१४-३०
		१०	७-६	२	१५-२६
(दिनभान धडी ३६)		८	८-१५	१	१६-३२
सूर्यमंडल १ तु भान					
चंद पद्धति पा० १		- मक्षान्ति पा६ छाया यत्रमाथी			

परिशिष्ट ६ भुं.

अथ त्रैलोक्य प्रकाशना अर्घकांड.

१ सेतिकादि मानार्घकांड

२ नगपति जय चर्यानी अर्घकांड त्रैलोक्य प्रकाशना छे.

करस्य धाग्येन्मूल, केतकी-ताल वृक्षयोः ।

मदोन्मत्तो गजस्तस्य, दूरेणैव हि गच्छति ॥ १ ॥

अमृतोष्ण मरीचीना, दिव्याद्भ्यो कोटिकारणम् ।

स्फुरद्भामण्डलव्याजाद्, दर्शयन्त तु केवलम् ॥ २ ॥

दहन्त तु भवोद्यान, द्योतयन्त जगन्नयम् ।

अक्षमीजक्षमविधातारं, नत्वा पार्श्वं जिनेश्वरम् ॥ ३ ॥

श्रीमदेवेन्द्र शिष्याणुः, सर्वशास्त्राब्धिपारगः ।
 श्रीमान् हेमप्रभसूरि—रर्धकाण्डं स्मरत्यसौ ॥ ४ ॥
 सेतिकामानपल्लीनां, संख्याज्ञानाय सांप्रतम् ।
 बहुष्वप्यर्धकाण्डेषु, नव्यं शास्त्रं विरच्यते ॥ ५ ॥
 एक दिनार्धमध्येऽपि, घटिकार्धस्य कारणम् ।
 क्रेयं त्रिशतषष्ठेश्च, मूल्यनिश्चयहेतवे ॥ ६ ॥
 चैत्रे यश्च प्रधानोऽर्धः, स पण्यार्घोऽत्र गृह्यते ।
 प्रत्यहं प्रतिभं चापि, प्रतिपण्यं च नूतनः ॥ ७ ॥
 त्रिशतषष्टि पण्यानां, चतुर्भेदवतामपि ।
 प्रत्येकं गणिमादीनां, चैत्रार्धेणैव निर्णयः ॥ ८ ॥
 वाणीदेवी प्रसादाच्च, गुरोः शुद्धोपदेशतः ।
 सत्यो भवति शास्त्रार्घो—ऽनुभवेनैव निश्चयः ॥ ९ ॥
 वक्रं याति ग्रहः कश्चि—दाश्विनाषाढयोर्यदि ।
 कर्कतौलिनि संक्रान्तौ, कर्कतुलार्धसंभवः ॥ १० ॥

अथ नक्षत्रपिंडः ।

मृगश्वित्रा धनिष्ठा च, पुनर्वसु च वासवम् ।
 शताख्यां चाग्निदेवं च, पञ्चत्रिंशत् शतं भवेत् ॥ ११ ॥
 अश्विनी भरणी स्वातिः, कर्णश्च भवति पुनः ।
 विशाखा रोहिणी पौष्ण—शतं सार्धं बुधैः स्मृतम् ॥ १२ ॥
 आर्द्राऽनुराधिका धिष्ण्यं, शतं विंशति मिश्रितम् ॥ १२० ॥
 अधिकं पञ्चविंशत्या (सप्तत्या), पुष्यं हस्तं शतं स्मृतम् ॥ १३ ॥
 शतं च भवत्यश्लेषा, पञ्चनवति पूरितम् ।
 एकादशाधिकान्यत्र—मघाशतनवानि च ६१६ ॥ १४ ॥
 सप्तदशाधिकं चात्र, शतद्वयं च फाल्गुनी २१७ ।
 द्वे च भाद्रपदे चैव—मेतद् ऋक्षचतुष्टयम् ॥ १५ ॥

पूर्वाषाढा शत द्वे च, पञ्चाशदधिके मते २५० ।
 द्वे मते उत्तराषाढा, पञ्चपञ्चाशदुत्तरे २५५ ॥ १६ ॥
 मूले पट्टिर्भवेदेव, धिप्रायसरज्याः प्रकीर्तिता ।
 पण्णावति मतान्यष्टौ, चतुःसहस्रपिण्डका ॥ १७ ॥
 नक्षत्रसरज्यापिण्ड—४८६६ ॥

अथ राशिपिण्डः—

सिंहधनुर्घटा सर्वे, नवतिसरज्या मता ६७ ।
 शतसरज्यो भवेन कर्क—स्त्रेकविंशानिमिश्रित ॥ १८ ॥
 पञ्चोत्तरशतं शेषा, मेपादये द्वादशता १०५ ।
 द्वादशैव शतान्यत्रा—ऽप्येक त्रिशद्युतानि च ॥ १९ ॥
 सर्वराशिसरज्यापिण्ड १२३१ कथितः

अथ ग्रहपिण्डः ।

प्रत्येकं खलु संदाना, संख्यां प्रवीमि शाश्वतीम् ।
 चन्द्र-बुध कुजा पट्टि ६०, पञ्चत्रिंशच्छतं रवि १३५ ॥ २० ॥
 गुरुश्च पञ्चपञ्चाशत् ५५, शुक्रोऽपि पञ्चसप्तति ७५ ।
 पञ्चपट्टि शनिर्वाच्यो ६५, राहुर्नवतिसंख्येक ६० ॥ २१ ॥
 पट् शतान्यत्रा ६०० जायन्ते, ग्रहा सर्वेऽपि पिण्डता ।
 ग्रहनक्षत्रराशीना, संख्या समील्यै चैकत ॥ २२ ॥
 गुणित ग्रहसरज्येन, म्थाप्यं गशिद्वयं पृथक् ।
 अघोराग्रेस्ततो भाग, गृहीयाच्चैत्रजार्धत ॥ २३ ॥
 यत्तत्र जायते लब्धं, मसरज्या तत्रा निक्षिपेत् ।
 मीलयित्वा च तौ सरज्या, भाग गृहीत तत्क्षणम् ॥ २४ ॥
 उपरिमे धृते राशौ, समृगाङ्गप्रवर्तनै ।
 यत्तत्र च भवेत्तलब्ध, सस्थाप्य तदुपर्यध (थ) ॥ २५ ॥

ग्रहाङ्कैर्भाजिते लब्ध-मुपरि पूर्ववत् क्षिपेत् ।

न्यस्ते च जायते योऽङ्क-स्तावत्यः सेतिका मताः ॥ २६ ॥

चतुर्भक्तं ततो जाता, माणाकाः कणासंग्रहे ।

धृते धान्ये तिले तैले, मुष्टिभारदं सुगन्धकम् ॥ २७ ॥

अनेनैव क्रमेणात्र, सर्वेषामर्घ निश्चयः ।

त्रिगुणश्च भवेदर्थो-ऽप्युच्चैर्वक्त्रे च खेचरे ॥ २८ ॥

गेहे मित्रे स्वके चांशे, द्विगुणोऽर्घो ध्रुवं मतः ।

शनौ नीचे तथा पापे, तदंशेऽपि ग्रहे सति ॥ २९ ॥

लब्धार्घस्य बुधैर्हेयं, चाऽर्धमर्घपरीक्षणो ।

शेषेषु च यथासंख्यं, तथैवार्घं विनिर्दिशेत् ॥ ३० ॥

क्षयवृद्धिद्वयं कृत्वा, न्यस्यार्घं स्थानयोर्द्वयोः ।

चतुर्युग्मे चतुर्भाग-लब्धं क्षिपेत्तथोपरि ॥ ३१ ॥

भरण्यादि चतुष्कं च, आर्द्रादिषु चतुष्टयम् ।

मघाद्याः पञ्च धिष्ण्यानि, स्वाति त्रिकेन्द्रपञ्चकम् ॥ ३२ ॥

धनिष्ठाद्यं ततः षट्कं, चैवं भसप्त विंशतिः ।

पञ्चवेदेन भागोऽपि, गृह्यतेऽधमराशितः ॥ ३३ ॥

यत्तत्रापि पुनर्लब्धं, राशिस्तु शोधयते ततः ।

त्रिषट्कं च न गृहीत, तिस्रः संख्यास्तथाऽधमे ॥ ३४ ॥

गृहीत्वा तु पुनर्लब्धो, राशावुपरिमे न्यसेत् ।

उदयास्तमने वक्त्रे, ग्रहणौ चन्द्र-सूर्ययोः ॥ ३५ ॥

ग्रहयुद्धे राशिसंक्रान्तौ, कणार्थस्त्वेव जायते ।

आदित्येनाऽथ पूर्णोऽर्थः, स्वदेशे चैव लभ्यते ॥ ३६ ॥

चन्द्रेण तु पद्देशे, शुक्रेणाऽपि स्वमण्डले ।

पूर्वेणास्तमितः शुक्रः, पश्चिमस्यामुदेति चेत् ॥ ३७ ॥

स्वातित्रिके निजं भागं, शोधयत्यर्घपद्धतौ ।
 अस्तमित प्रतीच्या चेद्, उदेति पूर्वत पुनः ॥ ३८ ॥
 तदा पञ्चसु ज्येष्ठादौ, पञ्चक-भागकं क्षिपेत् ।
 यावन्तो ग्रहसभोगा-स्तावत्सख्या पृथक् पृथक् ॥ ३९ ॥

॥ इत्यर्घकाण्डः ॥

उदिताद्या ग्रहा यत्र, धिण्ये तिष्ठन्ति मंस्थिता ।
 तन्नक्षत्रतद्वाशेध, सख्या समील्य तावतीम् ॥ ४० ॥
 हन्तव्यादग्रहेणैव, द्विस्थ 'गशि' ततः कुरु ।
 द्विस्थस्याऽधः स्थितं राशि, चैत्रार्धेण तु तं भजेत् ॥ ४१ ॥
 यल्लब्ध तेन खेदेन, त्वेकीकृत्यापि मूलतः ।
 पिण्डभागस्तु हर्तव्यो, लब्धमर्घं ततो भवेत् ॥ ४२ ॥
 यल्लब्धा सेतिका शेष-चतुर्गुण्य हुत ततः ।
 तेनैव पूर्वभागेण, भक्ते च मानका पुनः ॥ ४३ ॥
 यच्छेष-तच्चतुर्गुण्य, तेन भागेन पल्लिका, ।
 ततोऽपि मूललब्धार्धे, द्विधा कृत्वा पुनर्भजेत् ॥ ४४ ॥
 स्वगेहे मित्रगेहे च, द्विगुणमेव विन्यसेत् ।
 शत्रौ पापे च नीचे च, लब्धार्धं तत्र पातयेत् ॥ ४५ ॥
 त्रिकनेदशराश्चैव, लब्धमुपरिमे क्षिपेत् ।
 तल्लब्ध सेतिकामध्ये, वक्रे च त्रिगुण क्षिपेत् ॥ ४६ ॥
 संगुण्य भागकै शेष, -लब्ध च मायाकास्ततः ।
 श्रीमद्देमप्रमेणैव, वर्णिनी दर्शिता स्वयम् ॥ ४७ ॥

॥ श्रीमद्देवेन्द्र शिष्य-श्रीहेमप्रभसूरिविरचित चैत्रार्धकाण्ड समाप्तम् ॥

धने वक्र यदा खेटा, कुर्वन्ति मिलिता घनाः ।
 तदा धान्य महार्घं स्यात्, सर्वपण्यौघमध्यत ॥ ४८ ॥

ऋणो वक्रं यदा यान्ति, सर्वेऽपि मिलिता ग्रहाः ।
 तदा धान्यं महार्घं तु, जायते भुवि वेगतः ॥ ४६ ॥
 अपात्रदानतोऽपुण्यं, पुण्यं सत्पात्रदानतः ।
 इत्यपात्रे न दातव्य—मर्घकाण्डं महोदयम् ॥ ५० ॥
 प्रतिमास्वलपवेदानां, यावन्तः परमाणवः ।
 तावद्युगसहस्राणि, कर्तुर्भोगभुजः फलम् ॥ ५१ ॥

॥ इति त्रैलोक्यप्रकाशः समाप्तः ॥

चन्द्रमा तात्कालिक जिस नवमांशमें आवे वो नवमांशका अंक लेना, यथा—मिथुनसंक्रान्ति समये चंद्रमा, मिथुनके नवमांशका अंक ३, पीछे संक्रान्तिका मुहूर्त भेला करना, तो संक्रान्ति मुहूर्त ३० युक्त ३३, पीछे इस अंककुं सोमवारके ध्रुवांकसे गुणावना, जातं ६६३, इसमें अफीमका पण्यक्षेप मिलाय देना, ८५ मिलानेसे जातं ७७८, इसकुं ३ से भाग लेना ॥

अर्घकाण्डं लिख्यते.

अथाऽतः संप्रवक्ष्यामि, वर्षमासादिसंभवम् ।
 येन विज्ञानमात्रेण, वणिजां सिद्धिरुत्तमा ॥ १ ॥
 अश्लेषा स्वातिज्येष्ठार्द्रा, शततारा यमद्वयम् ।
 पञ्चदश मुहूर्तानि, षडन्ये तानि कीर्तयेत् ॥ २ ॥
 प्राजापत्योत्तरास्तिस्रो, विशाखा च पुनर्वसुः ।
 पञ्चाब्धीनि मुहूर्तानि, शेषाणि त्रिंशसंख्यया ॥ ३ ॥
 * ऋक्षभुक्तिप्रमाणेन, मुहूर्तं स्वांशसंख्यया ।
 संक्रमो वर्तते यस्तु, ज्ञेयश्चन्द्रांशकस्तथा ॥ ४ ॥

* टीप्पणा—ऋक्षभुक्तेति । जे संक्रान्ति समे दिन नक्षत्र होई तेहना—मक्षत्रना जे मुहूर्त होई १५-३०-४५, तिण सेती भाग लीजे ।

रव्यादिगुणकाहोते पर्वता प्रकृतिदिशि ।

नन्दे-रायो नृपा वेदा, ज्ञातव्या सर्वदा बुधे ॥ ५ ॥

ज्येके^३ रूपाश्चि-सप्तैक-वस्वैके^३ तिथयस्तथा ।

वह्निर्वाहू प्रहाश्चन्द्र-तत्त्व-वस्विन्दव सूर्याः ॥ ६ ॥

दशं वेदैके^३ सख्या च, स्वरे द्वादशके तथा ।

सर्वदा ते च विज्ञेया, दग्धाः शन्यर्कगहुमि ॥ ७ ॥

तत्त्व-त्रिंशद् प्रहा-ऽष्टैके^३ -प्रकृत्यादौ कवर्गजाः ।

सख्या चैवविधा प्रोक्ता, शन्यारौ दहत सदा ॥ ८ ॥

ऋक्षोण्यष्टैर्युग वैहि-पञ्चैन्दु-भवेनानि च ।

चादिसंख्या समारख्याता, दग्धा जीवार्किभूसुतैः ॥ ९ ॥

धृति-पञ्चैभि-वैहनीन्दु-भास्करौ सत्यरूपकम् ।

दादिसंख्या विजानीयाद्, दग्धा जीवार्किराहुमि ॥ १० ॥

भौनि विश्व-शरौक्षीणि, वसुर्षक्ष-गजेन्दव ।

तादिसंख्या भवत्येव, शुक-राहू तु दाहकौ ॥ ११ ॥

पैट्त्रिंशद् भौनि वस्वैश्चि-दिशं सप्तेन्दवो मताः ।

संख्या पवर्गजा चैव, शुक्रार्की दहतः सदा ॥ १२ ॥

भौनि रेहो प्रहा त्रिंश-तत्त्वै-ऽऽशां-त्रिंशभास्करा ।

य-शवर्गगता सख्या, दग्धत्व चैव नाऽनयोः ॥ १३ ॥

जितनी घडीए पले सक्रान्ति होइ तितनी घडीए पले दिन नक्षत्रनी
 कितनी घडी-पल भोग्या? ते घडीना पल बरी आगला पल जोडीने
 राखवा मुहूर्तसु भाग लेता घडी पल आव्या ते पलात्मक करीने ऊप-
 रिला पलानी भाग लीजे, दुइ फल लीजि, ते मुहूर्त-नक्षत्रना गतघडिना
 पाया, तिण्णमे चद्रमा जितने अशे हुइ राशिनगरा गणता येने आक जोडीइ
 एक राशिना नवाश पछी सक्रान्तिगार होई, ते घुवाक सेती गुणी पण्य-
 कोप जोडी ३ भाग

अकनो १७ नो चहेम छे, ३३ नो किवार छे

एवं नामाक्षरैः संख्या, मात्रासंख्या तथैव च ।

उभौ तौ योजयेद् राशी, स भवेत् पण्यक्षेपकः ॥ १४ ॥

त्यजेत् क्रूराधिके रूपं, रूपं देयं शुभाधिके ।

न देयो नापि हर्तव्यः, सौम्यक्रूर समस्थिते ॥ १५ ॥

सपाद धिष्ययुग्मेन, राशिमानं विधीयते ।

ऋक्षैकपादे राशीनां, नवांशो जायते स्फुटः ॥ १६ ॥

चन्द्रो नवांशके यत्र, मुहूर्ते यत्र संक्रमः ।

संयोज्य गुणयेत् सर्वं, तदहर्वार संख्यया ॥ १७ ॥

ततस्तु योजयेत्तत्र, पण्यक्षेपं पुरोदितम् ।

त्रिभिर्भक्तावशेषेण, ज्ञेयः पण्यार्थ निर्णयः ॥ १८ ॥

श्रेष्ठो मध्योऽधमश्चार्थः, क्रमादेकादितो वदेत् ।

हानिः साम्यं तथा वृद्धिः, द्रव्यार्थोऽपि च जायते ॥ १९ ॥

लब्धं लब्धं पुनर्भाज्यं, त्रिभिरेव त्रिसंख्यया ।

हानिवृद्धयंशकास्तेऽत्र, वर्तमानार्थमानतः ॥ २० ॥

गुरुसंक्रान्तितो वर्षे, मासे भास्कर संक्रमात् ।

दिने वारोदयादेवं, त्रिधा द्रव्यार्थनिर्णयः ॥ २१ ॥

देशद्रव्याक्षरा ये च, विद्धाः खेटैः शुभाशुभैः ।

सर्वतोभद्रचक्रे च, विशेषेण शुभाशुभम् ॥ २२ ॥

ग्रहसंख्यां प्रमाणेन, हानिवृद्धयंशकास्ततः ।

क्रूरसौम्य विभागेन, कर्तव्याः सर्वदा बुधैः ॥ २३ ॥

॥ इत्यर्घकाण्डं सप्रयोजनं समाप्तम् ॥

रव्यादीनां ध्रुवाङ्काः ।

रवि	चन्द्र	मङ्गल	बुध	शुक्र	शनि
७	२१	१०	९	५	१६

स्वराणां ध्रुवाङ्काः ।

अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अ	अ	शनि-रवि-राहु
१३	२१	१७	१८	१५	२३	१६	२५	१८	३३	१८	१४	दग्धा

क वर्गे ध्रुवाङ्काः ।

क	ख	ग	घ	ङ	मौ० श०
२५	३०	९	१८	२१	दग्धा

च वर्गे ध्रुवाङ्काः ।

च	छ	ज	झ	ञ	गु० श० म०
२७	१६	३	१५	१४	दग्धा

ट वर्गे ध्रुवाङ्काः ।

ट	ठ	ड	ढ	ण	गु० श० रा०
१८	३५	१३	१२	१७	दग्धा

त वर्गे ध्रुवाङ्काः ।

त	थ	द	ध	न	राहु-शुक्र
२७	१३	३५	२८	१८	दग्धा

प वर्गे ध्रुवाङ्काः य वर्गे ध्रुवाङ्काः श वर्गे ध्रुवाङ्काः

प	फ	ब	भ	म	शनि-शुक्र
३६	२७	२८	१०	१७	दग्धा

य	र	ल	व
२७	११	९	३०

श	ष	स	ह
२५	१०	३०	१२

वाजरी ६३, घी ३५, तेल ६७, गेहूँ ५८, रु ३३,
मग ११, जार ८१, चोखा ७५, हीर ५३

परिशिष्ट १० भुं.

श्रीउपदेशमाला गाथा-शकुन.

गाथा १ थी १००

गाथा १०१ थी २००

१०-उ म ० म उ उ म उ उ उ
 २०-उ ० म ० उ उ उ उ ० ०
 ३०-० उ उ म म ० ० ० ० ०
 ४०-० ० म उ म म ० ० म ०
 ५०-० ० ० ० म म म ० ० म
 ६० उ उ ० उ ० म म म म म
 ७०-० ० ० म म उ उ ० ० ०
 ८०-० ० ० +म ० +म उ म ० ०
 ९०-० ० उ ० ० ० ० ० ० ०
 १००-० म उ उ उ उ म म ० ०

११०-० उ ० ० ० ० ० ० म उ
 १२०-० ० म उ उ ० ० ० ० म
 १३०-उ ० ० म ० ० ० म उ उ
 १४०-० ० म ० उ म म उ उ म
 १५०-उ ० म ० उ +० उ ० ० ०
 १६०-० ० ० उ म ० ० म म म
 १७०-म ० ० म उ उ उ +म उ ०
 १८०-० ० +० ० ० ० ० ० ० ०
 १९०-० उ म ० ० ० ० ० ० ० ०
 २००-० +० ० ० ० ० ० ० ० ०

गाथा २०१ थी ३००

गाथा ३०१ थी ४००

२१०-० ० ० ० उ ० +० ० उ म
 २२०-म उ ० उ +० +० ० ० ० +०
 २३०-उ ० ० ० ० ० ० ० +० उ
 २४०-उ उ उ उ ० ० ० उ ० म
 २५०-म उ म म ० ० उ म म +०
 २६०-० उ म म म ० ० ० ० ०
 २७०-० ० ० ० ० उ ० उ उ उ
 २८०-उ उ म उ उ ० ० ० म +०
 २९०-+म +म म ० उ +म ० ० ०
 ३००-उ उ ० उ ० ० ० ० ०

३१०-म म म उ उ म म ० ० ०
 ३२०-० ० ० ० ० ० ० उ उ
 ३३०-उ म ० म उ उ ० ० ० +म
 ३४०-० ० ० ० ० ० ० ० ०
 ३५०-उ उ उ ० ० ० ० उ उ उ
 ३६०-० उ ० उ उ उ उ उ ० ०
 ३७०-० उ ० ० उ उ ० उ उ उ
 ३८०-उ ० उ उ ० ० उ उ ० ०
 ३९०-० ० ० उ उ ० ० उ उ उ
 ४००-उ उ उ उ +म +म +म +म +म

ગાથા ૪૦૧ થી ૫૦૬

ગાથા ૫૦૧ થી ૫૪૪

૪૧૦-મ મ મ મ મ મ મ મ મ મ
 ૪૨૦-મ મ મ મ મ મ મ મ મ મ
 ૪૩૦-મ મ મ મ મ મ મ મ મ મ
 ૪૪૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ મ મ મ મ મ મ
 ૪૫૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ મ મ મ મ મ મ
 ૪૬૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ મ મ મ મ મ મ
 ૪૭૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ મ મ મ મ મ મ
 ૪૮૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ મ મ મ મ મ મ
 ૪૯૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ મ મ મ મ મ મ
 ૫૦૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ મ મ મ મ મ મ

૫૧૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૨૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૩૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૪૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૫૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૬૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૭૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૮૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૫૯૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦
 ૬૦૦-૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦

૧	૨	૩	૪	૫
૭	૮	૯	૧૦	૧૧

॥ इति गायायन्त्रम् ॥

મન્ત્ર—ૐ સઘં ભાસેદ્ અરહા, સઘં ભાસેદ્ કેવલી મયવં ।

एएणं सवेणं, सघं सवेणमे भवत स्वाहा ॥ १-॥

ॐ ह्रीं अहं नमः ।

નમિઝ્યા જિણવરિદે, હૃદનરિંદશિષે તિલોયગુરુ ।

उवएसमालमिणमो, बुच्छामि गुरुवसेण ॥ १ ॥

જગવૂડામણિમૂઝો, હસમો વીરો તિલોયસિરિતિજઝો ।

एगो लोगाइच्चो, एगो चक्खु तिहूयणास्स ॥ २ ॥

વિધિ—શનિવારને દિવસે સુધ્યાકાળે સ્વચ્છ ભૂમિમા

કુમ્ભારીકાના હાથે પહેલી પક્ષિતમા ૬, બીજીમા ૧૦ અને

ત્રીજીમા ૧૦ યુગધરીની ઢગલી કરાવવી, પછી ૐ સઘં એ

ગાથાને ૭, ૨૧ કે ૧૦૮ વાર ગાંણી સોપારી કે રૂપાનાણું મત્રી

તે ઢગલીની નીચે સ્થાપેલું, અને નમિઝ જગં એ બે ગાથાને

પાઠ બોલવો, તથા સોપારીની અક્ષતપૂજા કરવી બીજે દિવસે

અવારે ચોથા પ્રહરમા શુભ ચોઘડીયામા નમિઝ જગં એ બન્ને

ગાથા ત્રણ વાર ભણી કુમારીકાના હાથે પહેલી પંક્તિની ઢગલી પર સોપારી મૂકાવવી, ત્યારપછી તે સોપારી એજ બે ગાથાને ત્રણ ત્રણ વાર ભણી બીજી પંક્તિ અને ત્રીજી પંક્તિની હરકોઠા ઢગલી પર મૂકાવવી. પછી પહેલી પંક્તિની ઢગલીથી સેંકડાનો, બીજી પંક્તિની ઢગલીથી દશકનો, અને ત્રીજી પંક્તિની ઢગલીથી ગાથાનો આંક લેવો. આ રીતે જે આંક આવે, ઉપદેશમાલાની તેટલામી ગાથા લઈ તેનું ફલાફલ તપાસવું.

કોઈને અનશન કરવું હોય અને જો ગાથા ઉત્તમ હોય તો જાણવું કે-તેનું આયુષ્ય લાંબું છે, માટે અનશન દેવું નહીં, મધ્યમ ગાથા હોય તો આયુષ્ય છે એમ માની વિલાંબ કરવો, અથવા સંપૂર્ણ વિચાર કરીને અનશન દેવું, ચોકડીવાળી મધ્યમ કે ચોકડીવાળી શૂન્ય ગાથા હોય તો અનશન લેનારને કષ્ટ થાય, દીર્ઘરોગી રહે, કે કલેશ થાય. અને શૂન્ય (૦) ગાથા હોય તો જીવન ઓછું છે એમ જાણવું, અને તુરતજ અનશન કરાવવું.

વળી તે ગાથાના જેટલા અક્ષર હોય તેને ત્રણથી ભાગ દેવો; જો શેષમાં ૧ વધે તો પાંચ દિવસ પાંચ પહોર કે પાંચ ઘડી જીવે, ૨ વધે તો દસ દિવસ દસ પહોર કે દસ ઘડી જીવે, અને ૦ વધે તો તુરત મૃત્યુ પામે. ઉત્તમ ગાથાવાળાનું જીવન લાંબું હોવાથી તેને ત્રણનો ભાગ દેવાની જરૂર નથી. મધ્યમ ગાથાને ત્રણથી ભાગતાં શેષમાં ૧ વધે તો પાંચ દિવસ કે પાંચ પહોર કષ્ટ રહે, ૨ વધે તો દસ દિવસ કે દસ પહોર કષ્ટ રહે, અને ૦ વધે તો અદ્ય કષ્ટ થાય ને તુરત મૃત્યુ પામે. શૂન્ય ગાથાના અક્ષરોને ત્રણથી ભાગતાં શેષમાં ૧ વધે તો પાંચ પહોર કે પાંચ ઘડી જીવે; ૨ વધે તો દસ પહોર કે દસ ઘડી જીવે, અને ૦ વધે તો આયુષ્ય હોતું નથી, માટે અનશન કરવામાં વિલાંબ કરવો નહીં.

આ વિધિથીજ રાજસેવા, પરદેશ, યુદ્ધ, રોગોત્પત્તિ, વ્યાપાર ગમન, પુત્ર-પુત્રીજન્મ ઇત્યાદિ પ્રસંગે જીવિતવ્ય વિગેરે શુભાશુભ જોવાય છે.

આ ઉપરાત અવિતવિજ્ઞાનના ખીજા પાઠો આ પ્રમાણે છે.

- ૧ અપ્પહડુયહ વાહિય, નિદ્દહિઅનામક્સર તિ ગુણિજ ।
વિસમંદં જીવંદં સમંદં, મરહ અઢ્ઢિ માવ હરિજ ॥ ૧ ॥
- ૨ અપ્પહડુયહ વાહિય, નામક્સર તિ ગુણિજ ।
કાલેણ (૩) હરિઅમાણ, જીવિઅ-મરણો વિઆણિજ ॥ ૧ ॥
ણેણં વહુવાહી, દોહિં અંકેહિં હોઈ નીરોગો ।
સુત્રેણ હોઈ મરણં, કહિં ચૃદામણી સારં ॥ ૨ ॥
- ૩ તિથ્યક્ક રોગિણોડ્ઢં તુ, દ્વો ક્ષેપ્યાક્કર મન્યતે ।
દ્વિગુણ કાર્યતે વુષાં એકીકૃત્ય ત્રિભિરેત્ ॥ ૧ ॥
એકસ્ય જીવિત્તં દદ્યાદ્, દ્વામ્યા કલેશો ભવેત્તથા ।
શૂન્યે મૃત્યું વિજ્ઞાનીયાદ્, ગેગિણાં પ્રભમેવ ચ ॥ ૨ ॥

૪—અશ્વિનીથી શરૂ થતું નક્ષત્ર, રવિ વિગેરે વાર, તિથિ, અને ગાથાના અક્ષરોના સરવાળો કરી ૮ થી ભાગવું અથવા લગ્ન દેવુ (?) શેષમા એકી રહે તો ત્રણ દિવસ જીવે, શૂન્ય વધે તો તેજ દિવસે મૃત્યુ, અને બેકી રહે તો દિવસ ચાર જીવે.

૫ ખીહુ જીવે ત્રીહુ મરે, ચિહુ પિણુ રોગ અનંત,
જો પણુ મેલે બારમે, ઉઠે સિમં ધુણુ ત ॥ ૧ ॥

૨	૪
૩	૧૨

- ૧ દિશા. પ્રહર સયુક્તા—સ્તારકાઃ વારમિશ્રિતાઃ ।
અષ્ટમિસ્તુ હરેદ્ ભાગ, શેષ પ્રત્યક્ષ જલ્પણમ્ ॥ ૧ ॥
પર્ણેકં ત્વરિતા સિદ્ધિઃ, પટ્તુર્યે ચ દિનતયે ।
વિસત્તકં વિજ્ઞમ્વઃ સ્યાદ્, દ્વો ચાષ્ટસુ ન પ્રાપ્યંતે ॥ ૨ ॥

પ્રતિ કાર્યપ્રશ્ન. ।

૨—બૃહન્નયોતિષસારમાં કહ્યું છે કે—મઘાદિ ત્રણ નક્ષત્રમાં વસ્તુ ગઈ હોય તો સમીપમાં, હસ્તાદિ બારમાં બીજાના હાથમાં, શતભિષાદિ પાંચમાં પોતાના ઘરમાં, અને કૃત્તિકાદિ આઠમાં વસ્તુ ગઈ હોય તો તે દૂર છે તથા અદ્રશ્ય છે એમ સમજવું, તથા તિથિ વાર નક્ષત્ર અને પ્રહરનો આંક ભેગો કરી દશથી ગુણી સાતથી ભાગ દેવો, અને શેષમાં જે આંક વધે તે ઉપરથી જાણવું કે ચોરાયેલ વસ્તુ અનુક્રમે—ભૂતલ, વાસણ, જલ, આકાશ, ઘાસ, છાણ અને રાખમાં છે. इति गतवस्तु प्रश्न ॥

પરિશિષ્ટ ૧૧ મું.

માલવાને ચસ્મકૌરા, વષતવાને મુસ્તરી;
ઉજ્જહદી દુસ્મન્નવાને, સુલહ સુલહા મેદિની ૧

અર્થ—ધનમાં શુક્ર, ભાગ્યમાં ગુરુ અને શત્રુ-સ્થાને મંગળ હોય તો સુખેથી ધરતી ભોગવે.

વષતવાને મુસ્તરી, ચુમાલવાને જુહરગર;
દુસ્મન્નવાને નહસ કડકબ, સાહિ આલમવાજફર ૨

અર્થ—ભાગ્યભુવનમાં ગુરુ, ધનનો શુક્ર અને શત્રુભુવનનો મંગળ હોય તો ક્ષત્રેહવાળો પાતિશાહ થાય.

અવદાતવાને મુસ્તરી, વગંજવાને જુહરસુદ્ર;
વજીર કાંસહસુવદ્ કોકલ, માલવાજર દરબુવદ્ ૩

અર્થ—કર્મભુવને ગુરુ હોય, ધનનો શુક્ર હોય તો પાદશાહનો વશ થાય, બાળકવાળો અને ધનવંત થાય.

અવલિબુંદુ રહમ દ્રાજ—હ, મૂંમાલપાંને ગરબુવદ્ સત્તરિગાઈયાં વાજકોકવસુવદ્ સાહિ આલમસુવવદ્

અર્થ—પહેલે ખારમે ખીજે અને સાતમે ભુવને ગ્રહ હોય તો પાતિશાહ થાય.

જુહરકોકવડક ચુરજ, ચિહારમૂયા પંચમ મુકાંમ; અઠ્ઠલિ વગર સુમપાંનહ, દરજાંનિગરા આરામ્ ૫

અર્થ—શુક્ર પહેલા ભુવનમાં હોય અને ખીજા ગ્રહો ચોથા પાંચમા નવમા પહેલા અને ત્રીજા ભુવનમાં હોય તો દિન દિન સુખ પામે.

દરહમલમ રસમ સમવાસદ્,
દુસ્મનાં કુસવાદિ સાહ ઉમરાડ;
સુવદિ વસાહી દોમી,
સડર દરવાસહ ચુમાહ ॥ ૬ ॥

અર્થ—લગ્નમાં મેષરાશિમાં સૂર્ય હોય તો દુશ્મનોને મારે, પાદશાહ થાય કે ઉમરાવ થાય. આ રાજયોગ છે. વૃષભા ધરનો ચંદ્ર હોય તો પણ રાજયોગ છે.

સિરારીષગર દરજદીવાસદ્, કવીસીરહંગપે સમીર;
જુહરદર માહિચૂં આજદ્, સસદ્ દડલતિવા વજીર ૭

અર્થ—મંગળ મકરમાં ધર કરે, તો મહાકવિ
ધનિક અને રાજનો પ્રધાન થવાય, શુક્ર મીનના
ધરમાં પાંચમે આવે તો ધનવંત કે વજીર થાય.

સંવુલ ઉતારિદ્ર સુવદ્ર કાતિવ,
ઇલમદાર સાયર કમાલ;
મુસ્તરી સરતાંબુ વાસદ્ર,
સરરહા વાસ્યદવામાલ ॥ ૮ ॥

અર્થ—કન્યાએ બુધ હોય તો + + + પૂરો
વિધાવંત ગુણવંત હોય, ગુરૂનો કર્ક હોય તો પાતિ-
સાહ હોય.

ગમ આજ આયદ જુહલમીજાં,
બુવદ મોયદપે સમીર;
રાસ જડંજીઆં કઝલવ,
જાફ જત સારિક વગીર ॥ ૯ ॥

અર્થ—જો સાતમો શનિ હોય તો કદિ ચિં-
તા ન થાય, પાતસાહનો પ્રધાન હોય; અને મિથુન-
માં કેતુ કે રાહુ હોય તો બુઝાબોલો ધૂર્ત-બુરો થાય.

એ પારસી છંદ.

ઇતિ પારસી ભાષા ૭ + ૩ + નો ૧૯૦૬ છંદ ॥ છા ॥

પરિશિષ્ટ ૧૨ મું.

જિનજિ બ શિષ્ય-માન.

શ્રી ગુરુમ્યો નમઃ ૧

અથ પ્રતિમાસ્વરૂપ ગુણાગુણ લિખ્યતે-

રૌદ્ર પ્રતિમા કરાવણુહાર પ્રત્યે હુણે, અધિકાગ પ્રતિમા શિષ્યી પ્રત્યે હુણે, પૂર્વલી અધિકાગ પ્રતિમા દ્રવ્યનાશ કરે. કૃશોદરી પ્રતિમા દુર્ભિક્ષ કરે, વક્રનાસિકા અતિદુઃખ કરે, ક્રુસ્વાગ પ્રતિમા ક્ષય કરે, અનયન પ્રતિમા નયનનાશ કરે, સ્વદ્ય પ્રતિમા ભોગનાશ કરે, હીણુકટિ પ્રતિમા આચાર્યનો ધાત કરે, જ ધાહીણુ પ્રતિમા ભાઈ પુત્ર મિત્રની હાણુ કરે, પગ-હાથ હીન પ્રતિમા ધનક્ષય કરે, તીચ્છા-નીચી પ્રતિમા વિદેશગમન કરાવે, ઉન્નત પ્રતિમા ચિંતા કરે, અઘોમુખી પ્રતિમા દુઃખ કરે, અન્યાય દ્રવ્યની પ્રતિમા પરિવારને માઠી, હીનાગ આધિકાગ પ્રતિમા આપણનો અને પરનો મહિમાનાગ કરે, નખલ ગે વૈરીથી ભય ઉપરે, આગલિલ ગે દેશભગ, બાહુલ ગે બ ધન હોય નાસિકા ભ ગે કુલ ક્ષય કરે, પગભ ગે ધનક્ષય કરે

એક આંગુલથી માડી અગ્યાર આગળ પર્યંત ધરે પૂજ્યે, અધિકમાન પ્રતિમા દેહરે પૂજ્યે. કાષ્ટની, લેપની, દાતની, પાપાણુની અને લોહની પ્રતિમા ધરે પૂજ્યે નહીં

ઉચ્ચ દ્રષ્ટિ પ્રતિમા દ્રવ્ય નાશ કરે, તીરછી દ્રષ્ટિ પ્રતિમા ભોગ હાનિ કરે સ્નગ્ધ દ્રષ્ટિ પ્રતિમા દુઃખ દે, નીચીદ્રષ્ટિ પ્રતિમા કુલનાશ કરે સો વરસની પ્રતિમા ખડિત થઈ હોય તો પૂજ્યે, ઘણા કાલની પ્રતિમા જેમ પૂજતી તેમ પર સૌખ્યદાયક, મણિની પ્રતિમા લોકકલિત કરે, સ્વર્ણની પુષ્ટિ કરે, રૂપાની કીર્તિ કરે, ત્રાણાની પ્રતિમા વૃદ્ધિ કરે, શૈલની પ્રતિમા પૃથ્વી-લાભ ધરે ઇતિ મગલમ્

અથ પ્રતિમા વિવરણ.

મુખના ભાગ તેર જોઈએ,
તેનો વિવરણ લખ્યો છે.—

૪ ભાગ લલાટના	
૫ „ નાસિકાના	
૧ „ ઉપરલા હોઠનો	
૧ „ મુખનો ઉકાસ, હોઠલા	
હોઠનો લાંક	
૨ „ હૃડપચીના	
<u>૧૩</u>	

ખાડુ લંબાઈ ઇંડાં જોઈએ,
છપ્પન ભાગનો વિવરણ
લખ્યો છે—

૧૩ ભાગ મુખ લંબાઈ	
૩ „ ગ્રીવા	
૧૦ „ હૃદય	
૧૪ „ નાભિ	
૪ „ કંદોરો	
૪ „ કરતલ	
૮ „ પગની પલાંઠી	
<u>૫૬</u>	

॥ इति प्रतिमा लघुविचार ॥

અથ પ્રતિમાવિચાર:

૫૬ ભાગનો સરવાળો	
૬ ભાગ કુણિકા	
૮ „ નસુરો પગ હોઠલા	
<u>૭૦</u> એમ કુલ ભાગ સીતેર	

અથ વિસ્તાર.

૩૬ ભાગ સ્કંદ ખંભા	
૨૨ „ કક્ષાંતર	
૧૨ „ સ્તનાંતર	
૧૬ „ કટિ વિસ્તાર	
૮ „ ખાડુમૂલ	
૭ „ કુણી	
૭ „ મસ્તકે	
૪ „ માણખંધ	
ઈતિ.	
૧૬ ભાગ લલાટ વિસ્તાર	

૧૦ „ ગળાનો વિસ્તાર	
૪ „ મુખ વિસ્તાર	
૩ „ નાસિકા વિસ્તાર	
॥ ઇતિ ॥	

૨૮ ભાગ આસનાયામ	
૧૩ „ મસ્તકાયામ	
૧૬ „ નાસિકાયામ	
૧૦ „ કર્ણ-નાસાંતર	
॥ ઇતિ ॥	

૧૪ ભાગ કર્ણોદય	
૧ „ કર્ણપિંડ	
૪ „ કર્ણવિસ્તાર	
૨ „ કર્ણ પાછળ	
૨ „ ઉદય ઉચ્ચરીદય	
૧ „ ઉદય	

૪	„ ચતુ વિસ્તાર	૧૬	„ ખાહિ હેઠલ
	॥ ઇતિ ॥	૧	„ જ ધામૂળ વિસ્તાર
૬	ભાગ સરખો પગ, પાછેરો	૮	„ ઠોચણુ વિસ્તાર
	ડાબો પગ તેમાથી કાઢવો	૪	„ કુલ વિસ્તાર (?)
	॥ ઇતિ ॥	૫	„ શ્રી વત્સ ઉત્તર
૩	ભાગ કટિ-ભુજાન્તર	૩	„ વિસ્તાર
૨	„ અશુકા બાડપણુ	૩	„ ન (?) ઉચો
૫	„ અશુભિ લખાઈ	૨	„ ખહિવર વિસ્તાર
૬	„ પગતલ વિસ્તાર		॥ ઇતિ ॥

એક છૂર્ણ પત્રના આધારે

દિનશુદ્ધિ દિપિકા.

અને

વિશ્વપ્રભા-વિવેચન.

સમાપ્ત.

શુદ્ધિપત્રક.

પૃષ્ઠ	પંક્તિ	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ.
૭	છેલ્લી	ચોધ	ચોધડી
૪૪	૨૧	નક્ષ	નક્ષત્ર
૪૭	૮	ભારે	ત્યારે
૫૨	૧૨	સદ્રશ	સદૃશ
૫૪	૧૦	મ્યઃ	મ્યઃ
"	૧૭	શ્રીમાન્	ક્રમાન્
"	૧૮	ચતુષ્ટયમ્	ચતુષ્ટયમ્
૭૧	૨૨	દ	દ
"	૨૪	દ	દ
૭૭	૨૨	મ્લેચ્છાન્	મ્લેચ્છાન્
૮૪	૨૩	મિશ્રેષ્ઠ	મિશ્રેષ્ઠ
૬૦	૨	દૈલ	દલૈ
"	૩	ન્યા	ન્ય
૧૨૧	૩	૦૧	૧૦
૯૫	૭	વા	વાનર
૧૨૦	૧૭	ચાને છે	માને છે
૧૨૩	૨૫	સ્યાત્	સ્યુઃ
૧૨૯	૧૫	રવિનું	બુધનું
૧૪૫	૨૧	લગ્નેસ્થે	લગ્નસ્થે
૧૫૭	૧૪	ફૂર	ફૂર
૧૬૦	૩૦	સમ્ભત છે	સમ્ભત નથી
૧૬૪	૨૭	વગ	વર્ગ
૧૮૪	૧૯	રન્ધ્રા	રન્ધ્રા
"	"	માસકરૈઃ	માસ્કરૈઃ
૨૦૬	૪	૧૪	૨૪
૨૧૨	૧૭	નામિત્રા	ફળનામિત્રા
૨૧૮	૨૩	સત્ત	સત્ત
૨૩૨	૬	૩૮	૩૪
૨૩૬	૨૬	દયાવ્	દયાવ્
૨૪૨	૧૬	સેહિણી	રોહિણી

૨૪૭	૫	ચેવતિ	ચેવતી
૨૬૨	૯	રી.	રો.
૨૮૫	૬	દિશુળ	દિશુળ
૨૮૮	૧૨	વાવઢિગ	વાવઢિગ
૨૯૦	૨૨	વાગ	ચાગ
૨૯૭	૧૬	ડાખીખાણુ	ડાખી ખાણુ કે પાણા
૩૩૯	૧૬	દક્ષિણ	દક્ષિણ ઉત્તર
૩૪૧	૧૭	તોય	હોય
૩૫૦	૨૧	દ્વયમ્ય-	દ્વય-
૩૬૩	૯	૧૬	૧૬
૩૬૭	૧૪	ઠ	ઠ
૪૧૬	૩	પ્રજ્જજને	પ્રજ્જને
૪૨૬	૧૬	શિલિ	શિલિ
"	૨૨	સૂયે	સૂયે
"	"	મૃગલાચ્છને	મૃગલાચ્છને
"	"	ચન	ચન
૪૩૬	૧૮	ચિરે	ચિરે
૪૪૬	ચક્રી-૧	અં મૂં મં	અં મં
"	" -૭	પૂં જ્યેં	પૂં મૂં જ્યેં
૪૫૪	૧૮	વ્યવિપાતે	વ્યવિપાતે
૪૬૬	૨૦	રિક્ષાણિ	રિક્ષાણિ

કેટલેક કેટલાં દ્વય ધ્વનિ અને દીર્ઘ ધ્વનિ ઉપરની માત્રા અને દીર્ઘા-માત્રી ઉડી ગએલ છે ખીજા સાથે જોડાતા ૨ (મ) ને સ્થાને ન (મ) મ્ય ને સ્થાને મ્ય, અને જ ને સ્થાને જ, થએલ છે તે સુધારીને વાચવું.

